

LATVIJAS OKUPĀCIJAS MUZEJS

GADAGRĀMATA

YEARBOOK

THE MUSEUM OF THE OCCUPATION OF LATVIA

2

0

0

6

mērogs 0 2 4 cm

KARŠ PĒC KARA
1944 – 1956
WAR AFTER THE WAR

Latvijas Tēvijas Sargu (partizānu) Apvienības Rudzātu pagasta partizāni no kreisās: **Bronislavs Ruksiņš** (1914–1950), **Pēteris Cakuls** (1913–1949) un **Omfrijs Cakuls** (1908–1949). 1947. gada uzņēmums no OM krātuves.

Three partisans of the Latvian Fatherland Guard (Partisan) Association in Rudzāti township in 1947. Collection of the Occupation Museum.

Uz priekšvāka Latvijas Tēvijas Sargu (partizānu) Apvienības Rēzeknes pulkam paredzēto uzpleču zīmotnes. No kreisās: partizāns, vada komandieris, rotas komandieris, bataljona komandieris. Mērogs 1:1. Pēc parauga čekas lietā zīmējis Modris Esserts.

Epaulet designs for the Rēzekne regiment of the Latvian Fatherland Guard (Partisan) Association. From the left: partisan, platoon commander, company commander, battalion commander. Scale 1:1. Design drawn from materials in KGB case file.

LATVIJAS BRĪVĪBAS CĪNĪTĀJU PIEMIŅAI
1944–1956

Uzvarētāju nav, jo pasaule ir mūžīgā karā pati ar sevi, un visi ir zaudētāji. Uzvarētāju nav, tomēr, kamēr vien delna ieroča smagumu jūt, visi par tādiem vismaz vārdos ilgojas kļūt. Kara lauru vainagi ātri sabirzt, pat nepaspēj galvā uzlikt, skaties, jau pliks. Tikai drupas, kara mūžīgais pieminēklis – drupas ar maitu putniem, mirušos kokos satupušiem.

Visi ir iesaukti vienā vai otrā pusē. Bet tie, kuri teic – ne mana cūka, ne mana druva, no abām ciest dabū, jo karam nav vidus un šā zvēra dabā nav šķirot. Mainīgā piešaudes josla starp divām frontēm, kā dzīvsudrabs sprādzienos laistās un ar nāvīgiem ziediem uzzied. Tikai filmās tas izskatās skaisti. Kad uz brīdi viss pieklust, kareivji abās pusēs ar ieročiem rokās sapņo par mieru. Vai pasaulei ar tik īsu atmiņu šis nav visnepiepildāmākais no sapņiem?

Pēc tanku un kājnieku ķēdēm nāk marodieri un visu, kas vēl palicis vesels, izrauj no rokām sirmgalvjiem, sievietēm, bērniem, "pateicībā" veselu aptveri izšaudami pār viņiem. Kaut parakstīts miera līgums, karš ir atmodinājis visas dziņas, ar septiņu pēdu mēru zemi pārmēra vēlreiz, un, kaut arī iznāk kā vienmēr – cik garš, tik plats, uz drupām jau ieņemts, miera autiņos aug nākamais karš.

Bet, kamēr tas izaug, mājas elpo, un no skursteņiem atkal kūp dūmi, krūmāji pārvēršas mežos, kādu brīdi ļaudis kā savējie jūtas un cits citā nemeklē svešos. Kādu svētīgu atelpas brīdi ir tā, kā, Dievaprāt, pie cilvēkiem jābūt – mēs esam māsas un brāļi. Brāļi un māsas, jo asinis visiem ir vienā krāsā. Tik ilgi ieroči klusē, kamēr neparādās kāds duče, firers vai ģenerālisimuss un savas asinis nepasludina pāri pār visām.

Anda Līce

Y E A R B O O K

THE MUSEUM OF THE OCCUPATION OF LATVIA

---

2 0 0 6

WAR AFTER THE WAR 1944–1956

The Yearbook contains scholarly articles, reviews, new documents, and information about the newest acquisitions and activities of the Occupation Museum of Latvia. Articles are accepted in Latvian and in English, with corresponding summaries in the other language.

Editorial and subscription address

Research Program,
The Museum of the Occupation of Latvia
Strēlnieku laukums 1, Rīga, LV-1050
Latvia.

Telephone: +371-67212715

Fax: +371-67229255

E-mail: omf@latnet.lv

www.occupationmuseum.lv

The Museum of the Occupation of Latvia in Rīga, founded in 1993, is a learning, documentation, and research centre about the years of occupation by the Soviet Union (1940–1941, 1945–1991) and Nazi Germany (1941–1945) and their consequences. It is dedicated as a memorial to those whom the occupying regimes politically persecuted, imprisoned, exiled, executed, or allowed to die by cruelty and deprivation.

2008-5

1

L
9

LATVIJAS OKUPĀCIJAS MUZEJA

GADAGRĀMATA

---

2 0 0 6

KARŠ PĒC KARA

1944–1956

Latvijas Okupācijas muzeja biedrība
Rīgā, 2007

**LATVIJAS OKUPĀCIJAS MUZEJA
GADAGRĀMATA 2006**

ASTOTAIS GADS

Rīga, 2007, 337 lpp.

Autori:

- © Juris Ciganovs
- © Inese Dreimane
- © Danute Dūra
- © Alexander Gogun
- © Stephen Howe
- © Alexander Kokurin
- © Matthew Kott
- © Anda Līce
- © Uldis Neiburgs
- © Valters Nollendorfs
- © Henrihs Strods
- © Zigmārs Turčinskis
- © Edīte Uztica
- © Jānis Vasiļevskis
- © Kaspars Zellis

Sastādītājs un

- zinātniskais redaktors: Henrihs Strods
- Redaktors: Valters Nollendorfs
- Redakcija: Gundega Michele
Uldis Neiburgs
- Redakcijas padomnieki: Metjū Kotts
(Matthew Kott)
Ojārs Stepens
- Korektore: Dzintra Auziņa
- Tulkojumi angļu valodā: Gundega Michele
Valters Nollendorfs
- Datorsalikums: Daina Aspere
- Vāka dizains: Niluta Bahmane
Anitra Eglīte

Ar autora vārdu publicētie raksti pauž autora
viedokli.

© Latvijas Okupācijas muzeja
biedrība (OMB) 2007

ISSN 1407-6330

ISBN 978-9984-9931-3-3

Saturs

Contents

Anda Līce IESKAŅAI	1	Anda Līce DEDICATION	
Heinrihs Strods KARAM PĒC KARA – 50	7	Heinrihs Strods WAR AFTER THE WAR	
I • APCERĒJUMI	11	I • RESEARCH ARTICLES	
Heinrihs Strods PSRS IDEOLOĢISKĀ PROTEKTORĀTA VEIDOŠANA LATVIJĀ 1936.–1940. GADĀ Kopsavilkums angļu valodā	13 27	Heinrihs Strods THE CREATION OF A SOVIET IDEOLOGICAL PROTECTORATE IN LATVIA 1936–1940 Summary in English	
Uldis Neiburgs LATVIEŠU NACIONĀLISTU SAVIENĪBA UN LAIKRAKSTS "TAUTAS BALSS" PRETOŠANĀS KUSTĪBĀ NACISTU OKUPĒTĀJĀ LATVIJĀ 1941–1942 Kopsavilkums angļu valodā	28 57	Uldis Neiburgs THE LATVIAN NATIONALIST UNION AND ITS NEWSPAPER "PEOPLE'S VOICE" IN THE RESISTANCE MOVEMENT IN NAZI-OCCUPIED LATVIA 1941–1942 Summary in English	
Kaspars Zellis ALKOHOLS LATVIEŠU SABIEDRĪBAS IKDIENAS DZĪVĒ NACISTU OKUPĀCIJAS LAIKĀ 1941–1945 Kopsavilkums angļu valodā	58 73	Kaspars Zellis ALCOHOL IN LATVIAN EVERYDAY LIFE DURING THE NAZI OCCUPATION 1941–1945 Summary in Latvian	
Aleksandrs Goguns PADOMJU PARTIZĀNU TERORS UN PATVAĻA RIETUMUKRAINĀ 1943–1944 Kopsavilkums angļu valodā	74 90	Alexander Gogun TERROR AND ROBBERY PRACTICED BY COMMUNIST PARTISANS IN WESTERN UKRAINE 1943–1944 Summary in English	
Zigmārs Turčinskis KARŠ PĒC KARA: LATVIJAS NACIONĀLO PARTIZĀNU CĪŅAS 20. GADSIMTA 40. GADU BEIGĀS–50. GADU SĀKUMĀ Kopsavilkums angļu valodā	91 113	Zigmārs Turčinskis WAR AFTER THE WAR: LATVIAN NATIONAL PARTISANS FROM THE LATE 1940s TO THE EARLY 1950s Summary in English	
Aleksandrs Kokurins PSRS IEKŠLIETU TAUTAS KOMISARIĀTA UN IEKŠLIETU MINISTRIJAS ORĢĀNI CĪŅĀ AR BRUŅOTO NACIONĀLO PAGRĪDĪ RIETUMUKRAINĀ, RIETUMBALTĶRIEVIJĀ, LIETUVĀ, LATVIJĀ UN IGAUNIJĀ 1939–1953 Kopsavilkums angļu valodā	115 136	Aleksander Kokurin COUNTERINSURGENCY AGENCIES OF THE USSR PEOPLE'S COMMISSARIAT OF THE INTERIOR AND MINISTRY OF THE INTERIOR COMBATING ARMED NATIONAL UNDERGROUND IN WESTERN UKRAINE, WESTERN BELORUSSIA, LITHUANIA, LATVIA AND ESTONIA 1939–1953 Summary in English	
II • DOKUMENTI	137	II • DOCUMENTS	
Saturs	138	Contents	
Heinrihs Strods DOKUMENTI	139	Heinrihs Strods DOCUMENTS	

III • MUZEJA DARBS	239	III • WORK OF THE MUSEUM
Inese Dreimane		Inese Dreimane
IESKATS OKUPĀCIJAS MUZEJA KRĀJUMOS UN JAUNIEGUVUMOS 2005.–2006. GADĀ	241	A SAMPLING OF MUSEUM COLLECTIONS AND RECENT ACQUISITIONS 2005–2006
Kopsavilkums angļu valodā	270	Summary in English
Valters Nollendorfs		Valters Nollendorfs
OKUPĀCIJAS MUZEJA DARBS 2006. GADĀ	272	WORK OF THE OCCUPATION MUSEUM IN 2006
Kopsavilkums angļu valodā	291	Summary in English
Danute Dūra		Danute Dūra
PA KALNAINU UN LĪKUMAINU CEĻU: OKUPĀCIJAS MUZEJA IZGLĪTĪBAS PROGRAMMA	293	A CURVY ROAD OVER HILL AND DALE: THE EDUCATION PROGRAM OF THE MUSEUM
Kopsavilkums angļu valodā	298	Summary in English
Edīte Uztica		Edīte Uztica
MUZEJA GRĀMATU GALDA DESMIT GADI	299	TEN YEARS OF THE MUSEUM BOOKSHOP
Kopsavilkums angļu valodā	302	Summary in English
IV • RECENZIJAS	303	IV • REVIEWS
Juris Ciganovs		Juris Ciganovs
GRĀMATA PAR LATVIJAS LIKTENI 2. PASAULES KARĀ	305	A BOOK ABOUT THE FATE OF LATVIA IN WORLD WAR II
Kopsavilkums angļu valodā	307	Summary in English
Uldis Neiburgs		Uldis Neiburgs
MARKA KURZEMA "LAIMES NESĒJS" STARP MĪTIEM UN PATIESĪBU	308	MARK KURZEM'S <i>THE MASCOT BETWEEN</i> MYTHS AND REALITY
Kopsavilkums angļu valodā	317	Summary in English
V • FORUMS	319	V • FORUM
		Matthew Kott
		BALTIC SUBALTERN? POSTCOLONIAL THEORY AND NEW POSSIBILITIES FOR (RE-)WRITING THE HISTORY OF THE SOVIET OCCUPATION OF LATVIA
	321	
		Stephen Howe
		BALTIC (POST)COLONIALISMS: A COMMENTARY ON MATTHEW KOTT
	325	
Matīss Kotts, Stīvens Haus		
DISKUSIJA: POSTKOLONIĀLĀ TEORIJA UN LATVIJAS OKUPĀCIJU HISTORIOGRĀFIJA	329	
AUTORI	331	AUTHORS
Jānis Vasiļevskis		Jānis Vasiļevskis
NACIONĀLO PARTIZĀNU PIEMIŅAS VIETAS LATVIJĀ	333	MEMORIAL PLACES FOR NATIONAL PARTISANS IN LATVIA

Karam pēc kara – 50

Otrā pasaules kara uzvarētāju valstu lēmumi Teherānā (1943), Jaltā (1945) un Potsdamā (1945) risināja Eiropas valstu likteņus par labu vienai no tām – PSRS. Tādējādi PSRS totalitārās impērijas koloniālais raksturs Eiropā paplašinājās, reokupējot vai iekļaujot tajā vairākas Vidus- un Austrumeiropas valstis, neprasot šo valstu tautu piekrišanu. PSRS jaunajā kolonijā ne tikai neatjaunoja *status quo ante bellum*, bet ieviesa dažādus sava totalitārā režīma paveidus, bijušajās Krievijas trešajai Romanovu impērijai pakļautajās zemēs organizēja tiešas kolonijas, t. s. "savienotās republikas", bet PSRS impērijas tuvējā aizrobežā – pakļautās zemes, t. s. "tautas demokrātijas valstis". Visās jauniekartotajās teritorijās PSRS likvidēja demokrātiskās struktūras un brīvības, bet ieviesa PSRS valdošo plānsaimniecību, totalitārās komunistiskās vienpartijas diktatūru, likvidēja privātīpašumu, atcēla vārda, preses, pulcēšanās un reliģijas brīvību. Ar nelielām atšķirībām visās iekarotajās teritorijās pasludināja PSRS saimniecību, ideoloģiju un valdītājtautu par piemēru, pēc kura bija jātiecas visai Vidus- un Austrumeiropai. Okupācijas modeļa ieviešanas pakāpi noteica Sarkanās (Padomju) armijas koncentrācijas līmenis, pakļauto tautu pārstāvju un kolonistu tūkstošu ievēšana no PSRS, Maskavas finansiālās injekcijas un vietējo kreisā leģitīmisma piekritēju atbalsts. Taču Krievijas totalitārisma modelis nebija pieņemams Vidus- un Austrumeiropā, jo īpaši tāpēc, ka tā ieviešanai sekoja fiziska, ekonomiska un garīga izrēķināšanās ar ekonomiski, politiski un garīgi uz Eiropas demokrātiskajām vērtībām orientētajām okupētajām Vidus- un Austrumeiropas tautām. Visās šajās PSRS reokupētajās un iekarotajās zemēs 1944.–1945. gadā sākās pretošanās kustība, kurā atkarībā no apstākļiem un laika dominēja bruņotā vai nevardarbīgā, bet vienmēr garīgā pretošanās impērijai.

Padomju rietumos (*Советский запад*), kā toreiz pēc Hitlera–Stalīna 1939. gada 23. augusta slepenajiem pielikumiem PSRS mēdza dēvēt PSRS okupētās un anektētās Baltijas valstis, 10–12 gadus risinājās "karš pēc kara", kurš pēc būtības šo valstu vēsturē bija lielākais nacionālais partizānu karš. Šajā karā bija vairāki organizatoriskie un cerību posmi. Baltijas valstu demokrātiskā brīvība un neatkarība visā šajā periodā un nākamajos trīsdesmit gadus bija nacionālo partizānu, viņu atbalstītāju nevardarbīgās pretošanās nemainīgs mērķis, bet droša cerība, ka demokrātiskās Rietumu valstis nāks palīgā, Baltijas tautās un tās nacionālajos partizānos droši saglabājās līdz Potsdamas galotņu konferencei 1945. gadā. Arī 1945.–1946. gadā Latvijas iedzīvotāju lielākā daļa bija pārliecināta, ka ar Latvijas reokupāciju noticis starptautisks pārpratumus un drīzumā jāsākas Trešajam pasaules karam. Pēc Ungārijas revolūcijas apspiešanas 1956. gadā šīs cerības zuda un sāka izplatīties domas par nepieciešamību sadzīvot okupācijas apstākļos.

Nacionālo partizānu kustībā pirmajā posmā, 1944. gadā, organizatoriski dominēja spontānisms, kura daži elementi "karā pēc kara" saglabājās arī vēlāk. Taču otrajā posmā ar 1945. gadu gan Lietuvas, gan Latvijas nacionālajiem partizāniem izveidojās stipra militāri teritoriāla organizācija divīzijās, pulkos, bataljonos, rotās. Latvijā nacionālo partizānu divīzijas pastāvēja trijos apgabalos – Vidzemē, Kurzemē un Latgalē,

bet pulki – Ilūkstes, Rēzeknes u. c. apriņķos. Nacionālo partizānu rotas un vadi darbojās pagastos.

Nacionālo partizānu formastērps bija Latvijas (Lietuvas) nacionālās armijas vai tā-laika paramilitāro organizāciju (aizsargi, *šiauļiai*) oficiālais formastērps un nozīmes. Tērpu un nozīmju trūkumu aizvietoja ar baltām vai nacionālām lentēm uz kreisās rokas piedurknes vai citas pieņemtas pazīšanas zīmes, kuras mainīja. Ziemā plaši lietoja maskēšanās tērpus. Atšķirībā no Lietuvas, kur izveidojās vienota Lietuvas Brīvības kara savienības pavēlniecība, Latvijā tās izveidošanu pārtrauca J. Klimkāna nodevības dēļ organizētais PSRS karaspēka uzbrukums partizānu komandieru saņāksei pie Lubānas. Partizānu vienībās darbojās labs ārējās izlūkošanas un sakaru tīkls, bet trūka iekšējās pretizlūkošanas. Trešajā posmā, sevišķi pēc PSRS VDM 1949. gada 25. martā veiktās iedzīvotāju deportācijas (pilnīgi slepenā operācija "Krusta banga"), pēc kuras tika iznīcināta partizānu apgāde un sakari, un vairāku partizānu vienību sakāvēm, tomēr turpinājās izolētu partizānu vienību cīņa, kas arvien vairāk pārvērtās par tīklveida bruņoto pretošanos (*Webwar*). Partizāni vai nu iekļāvās civilās struktūrās, vai pa dienu pazuda. Lielākā daļa Baltijas nacionālo partizānu pēc sociālās cilmes bija zemnieki, kuri labi pārzināja apkārtni, bija vietējo iedzīvotāju nodrošināti ar apģērbu un, ja nepieciešams, arī ar pajumti. Kara otrajā pusē šis pēdējās vajadzības veicināja partizānu kara pārvēršanos par tīklveida kustību. Kopējais nacionālo partizānu skaits, pēc PSRS VDM datiem, 1945. gadā Baltijā bija ap 60 000, no tiem 30 000 bija Lietuvā, 20 000 – Latvijā un 10 000 – Igaunijā. Kopējais nacionālo partizānu un viņu atbalstītāju skaits, pēc šiem oficiālajiem datiem, 1944.–1947. gadā bija 175 145 cilvēki.¹ Taču patiesībā tikai Lietuvā vien bija ap 100 000 partizānu atbalstītāju. 1944.–1947. gadā Baltijā, pēc PSRS VDM datiem, nacionālo partizānu rīcībā bija 4 416 183 ieroču, municijas un militāro iekārtu vienības.² "Karš pēc kara" Latvijā zināmā mērā bija arī aukstā kara karstā sastāvdaļa, kas notika nevis oficiālo bruņoto armiju, bet Vācijas–PSRS kara rezultātā ar okupācijas varu neapmierināto tautu līmenī.

PSRS pretpartizānu cīņas pirmajā posmā Baltijā 1944.–1945. gadā veica Sarkanās armijas vienības kopā ar PSRS leTK/VDM leikšējā karaspēka 4. un 5. speciālo uzdevumu divīzijas vienībām. Taču Sarkanās armijas un PSRS leTK/VDM karaspēkam izdevās sagraut tikai lielākās partizānu vienības (Stampaku purva kauja), bet nelielās partizānu vienības saglabājās. Otrajā pretpartizānu cīņas posmā minētajām PSRS karaspēka daļām Latvijā un Lietuvā pievienojās apmēram 30 000 leTK/VDM iznīcinātāju (*strebku*) un ap 5 000 slepeno ziņotāju. Līdzās Latvijas un Lietuvas kompartiju organizētajām savu aktivistu slepenajām specvienībām, kas darbojās arī kā viltus partizāni, piediedrojās individuāli un grupveida PSRS VDM "partizāni", kuri nereti tēloja ārzemju desantniekus. "Nomestajiem desantniekiem" sadarbībā ar nacionālajiem partizāniem, kuri bija legalizējušies, "*strebku*" slēpņiem (uzglūnēšana) un VDM slepenajiem ziņotājiem izdevās atklāt un ar tuvējo PSRS VDM karaspēka vienību palīdzību iznīcināt daudzas partizānu vienības. Latvijas "kara pēc kara" pieredze rāda, ka tautas atbalstītu partizānu karu var uzvarēt ar genocīdu, pašas tautas veiktu partizānu izsekošanu un infiltrāciju. Okupācijas vara izmantoja visus šos līdzekļus. Pēc 1949. gada deportācijām saglabājās nedaudzas nelielas vienības un individuālie partizāni, kuri nereti slēpās pie radiem vai paziņām.

¹ Strods, H. *Nacionālo partizānu karš*. Rīga, 2003. Vāka iekšpuse.

² Turpat.

Nacionālie partizāni nesaņēma nekādu palīdzību no ārzemēm. Līdz šim nepietiekami novērtēta meiteņu, sieviešu un skolēnu loma nacionālo partizānu kustībā. Pirmkārt, neskaitāmas sievietes aizgāja nacionālajos partizānos kā sievas, draudzenes un mātes, kopā ar vīriešiem cīnījās un krita visās Baltijas valstu malās. Otrkārt, partizānu mātes, radnieces apgādāja nacionālos partizānus ar pārtiku un apģērbu. Treškārt, sievietes kopa un ārstēja ievainotos partizānus, organizēja PSRS VDM karaspēka nošauto, mežos un purvos aprakto partizānu pārapbedīšanu kapos, nereti naktīs.

Var uzskatīt, ka pirms 50 gadiem, 1956. gadā, nacionālo partizānu kustību Baltijā pēc 12 gadu ilgas cīņas apspieda. To apspieda vairāk ar iekšējiem aģentu spēkiem, ar militāro un politisko kolaboracionistu palīdzību, ar iekšējo armiju banditiskām metodēm. To terorisms, tāpat kā 1949. gada masu deportācijas, bija arī psiholoģiskā kara forma. Nacionālās partizānu kustības likvidāciju veicināja arī pilnīgs cerību zudums uz ārzemju palīdzību pēc Ungārijas revolūcijas apspiešanas aukstā kara laika 1956. gada karstajā rudenī.

Ungārijā pēc 1956. gada Maskavas tipa sociālisma celtniecība mīkstinājās, taču Latvijā 1959. gadā tā pastiprinājās gan kā PSRS impērijas ideoloģiskais, gan saimnieciskais, gan demogrāfiskais spiediens. Tas izpaudās destalinizācijas demontāžā un LKP CK pārorientēšanā Maskavas komunistisko fundamentālistu virzienā, apspiežot Latvijas nacionālkomunistus un Baltijas centrā organizējot "staļinisma pēc staļinisma" citadeli. Šeit Maskavas izveidotais "pelšisms" pilnīgi pārtrauca tautas atgriezenisko saiti ar varu un pastiprināja sākušos komunistiskās sistēmas krīzi.

Kaut arī 2006. gadā mēs atzīmējam "karam pēc kara" 50 gadus, arī pēc 1956. gada cīņa pret okupācijas režīmu turpinājās vairākās jomās. Neviens nekad nevarēs apgalvot, ka visi partizānu ieroči un municija 1956. gadā tika nodoti okupācijas varai. Neviens nekad nevarēs apgalvot, ka nevardarbīgā pretošanās okupācijas režīmam, ieskaitot pat tā oficiālo klientūru kompartijā, nekļuva dažādāka un stiprāka. Neviens nekad nevarēs apgalvot, ka okupācijas vara nesabruka tautas miermīlīgajā 1989.–1991. gada revolūcijā, kuras pamatidejas – neatkarīga, demokrātiska Latvija – bija "kara pēc kara" pamatideja. Okupācijas vara nespēja šo ideju apspiest ar spēku. PSKP CK, cik spēdama, traucēja demokratizāciju, ar varu no augšas uzspiežot "viszēlīgi" pārvaldītu attīstīto sociālismu, ko tauta bija noraidījusi. Tautas ideju varēja apspiest tikai ar jaunām, tautas vairākumam pieņemamām idejām, bet tādu totalitārajam okupācijas režīmam nebija, jo tas nespēja mainīties līdz pat savam sabrukumam.

Tāpēc saprotams, ka Latvijā, tāpat kā visās "pakta zonas" kaimiņvalstīs, spraigi risinās pētījumi par "karu pēc kara". Arī Latvijā šim laika posmam no 1996. gada veltītas grāmatu sērijas³, rakstu krājumi⁴, atmiņu grāmatas⁵, izstādes⁶ u. c. Pētījumi turpinās arī starptautiskā līmenī.⁷ Monogrāfiski tiek pētīts "karš pēc kara" atsevišķos Latvijas apgabalos – Ziemeļvidzemē (Z. Turčinskis), Dienvidlatgalē (J. Viļums), kā arī pretpartizānu cīņas metodes (R. Jansons).

Šajā Gadagrāmatā, kas veltīta "kara pēc kara" piecdesmitajai gadadienai, publicēti vēsturnieku Aleksandra Goguna, Zigmāra Turčinska un Aleksandra Kokurina šā kara pētījumi, partizānu kara dokumenti, muzeja krājumos ienākušie jaunie materiāli.

³ Strods, H. *Latvijas nacionālo partizānu karš 1944.–1956.* I. Rīga, 1996.; II. Rīga, 1999.; III. Rīga, 2003.

⁴ *Uz ežiņas galvu liku. I–II. Pretestības kustība okupācijas varām Latvijā.* Rīga, 1997; *Es sapņi par dzimteni pagalvi likšu.* I. Rīga, 1993; II. Rīga, 1994.

⁵ Greiža, D. *Karš par kuru klusēja.* Rīga, 2001.

⁶ *Karš pēc kara. Pretpadomju bruņotā pretošanās kustība Lietuvā 1944.–1953.* Latvijas Okupācijas muzejs, 2006. g. 17. jūnijs–2006. g. 29. oktobris.

⁷ *Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem un Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara.* Rīga, 2006.

Pārējie Gadagrāmatā publicētie pētījumi liecina par Latvijas aktivitātēm neatkarīgās Latvijas demokrātijas aizstāvēšanai pirms Latvijas reokupācijas 1944. gadā (Uldis Neiburgs) un nacistu alkohola politikai (Kaspars Zellis). Heinriha Stroda pētījumi pierāda radikālā totalitārā komunisma mēģinājumus panākt ietekmi Latvijā 1936.–1940. gadā zem kultūras sakaru plīvura. Šie pētījumi pierāda, ka Latvijas demokrātijas un totalitārā komunisma pretīstāvēšana kā prelūdijs “karam pēc kara” sākās jau gandrīz desmit gadus pirms Latvijas reokupācijas un nacionālās bruņotās pretošanās sākuma un dara saprotamu demokrātijas un neatkarības uzvaru pēc pusgadsimta 1989.–1991. gadā.

Heinrihs Strods

Apcerējumi

TAUTAS BALSS

Nr. 4.
1942. g. 15. aprīlī.

Par vienotu latviešu tautu,
par nacionālu Latvijas valsti!

Izdodē:
Latviešu Nacionālistu Savienība.

Maksā la 0,50 /fen./

MŪSU GALVENĀ PRĒ- TOŠANĀS LĪNIJA - MŪSU LAUKI.

Tagad, kad liktenis sabangojis gi-
gantiskā cīņā visu cilvēci katrā tautā
meklō sev drošu pamatu, uz kuŗa tā šinī
pārbaudīšanas brīdī varētu nostāties. Vie-
ni par šo nesatīcināmo klinti uzskata
savas tautas lielumu un vitālo spēku,
otri izceļ savas valdīšanas spējas un ra-
ses tīrību, ceļot ka tie ir galvenie fak-
tori, kas dos šinī cīņā izturību un uzva-
ru, vēl citi par spēcīgāko balstu, pie
kuŗa varētu pieķerties visgūtākajākā
brīdī, uzskata ticību. Dabīgi, ka arī
latvieši jautā pats sev, kas tad ir mū-
su pamats un tā drošā klints, pie kuŗas
mums turēties un balstīties? Uz šo jautā-
jumu mūsu atbilde var būt tikai viena -
mūsu tautas stiprais un nesatricināmais
pamats ir mūsu tautas apdzīvotā zeme,
latviešu zeme, Latvija, zeme, kuŗu mūsu
tēvi un sentēvi apdzīvojuši jau gadu
tūkstošiem, kas saļaukusies mūsu svied-
riem un asinīm: Ja vispār atzīst kādas
tautas tiesības uz kādu zemi, tad mūgu
tiesības uz šo zemi ir pirmās un vienī-
gās. Bet kas tad ir mūsu zeme? Tā ir mū-
su lauki, par kuŗu kāds nacionālpoliti-
ķis teicis: "Ja dzīva latviešu tauta, ja
mums ir nacionāla apziņa un nacionālisms,
tad tur mūsu zemnieku sētām un mājām ir
vislielākie nopelni." Ja mūsu lauki lat-
viešu tautu uzturējuši un pasargājuši
līdz šim no visiem postiem un nelaimēm,
tad mums arī tagad jāuzticas un jāpaļau-
tiem. Visskaidrāko liecību par lauku
lielo nozīmi mūsu tautas eksistences no-
drošināšanai dod mūsu ienaidnieki. No
vēstures un piedzīvojumiem mēs zinām,
ka katra sveša vara, kas gribējusi izni-
cināt latviešu tautu, vispirms izstrādā-
jusi dažādus projektus, lai mūs padzītu
un izskaustu no laukiem. No atziņas, ka
lauki ir visdrošākais mūsu tautas pamats
un balsts arī izriet, ka mums pie tiem
jāturas ar visu iespējamu latviešu sīk-
stumu. Lat mēs turpinātu pastāvēt kā tau-
ta, apdzīvotu šo zemi, mums jāpaturas . . .

mūsu rokās lauki. Mēs ļoti labi zinām, ka
mūsu tauta patlaban apdraudēta vairāk kā
jebkad. To saprot katrs latvietis, kas nav
nodevis bērnišķīgi naivai ticībai, citas
tautas ļaībai gribai un "Strausa politikai".
Tāpat pēdējais laiks saprast arī to, ka
katra latvieša personīgā dzīve ir nesa-
raujamām saitēm saistīta ar visu latvie-
šu, tautu. Mēs ar savu tautu esam saistīti
netikai asins un gara saitēm, bet arī
saimnieciski un politiski. Tādēļ, kas uz-
brūk mūsu tautai un tās dzīvības intere-
sēm, tas uzbrūk arī mums katram personīgi.
Mums šo cīņu uzspiež, mēs to pieņemam un
izcīnīsim, bet lai totvēiktu, tad galve-
niem ieročiem jābūt mūsu tautas vienībai
un kopīgai pretošanās līnijai. Lauki ir
mūsu stiprākā pozīcija mūsu tautas aiz-
sardzības sistēmā un tādēļ tiem pievērša-
ma galvenā uzmanība. Atklāti sakot, jāat-
zīst, ka šis mūsu galvenās aizsardzības
līnijas stiprums nav vāds, kādam tam va-
jadzētu būt. Dzīvajā spēkā lielus robus
sitis pagājušais gads, kad aizveda vairā-
kus tūkstošus cīnītāju uz padomjujas sto-
pēm un taigām. Daudzi arī vēl tagad, gan
neizprazjami tagadējo stāvokli, gan ad-
ministrācijas spiekti, atstāj savu dzim-
to sētu. Daudzi īpašumi, palikuši bez
saimniekiem, draud nonākt svešas tautas
rokās. Viss tas vājina šīs mūsu pēdējās
pozīcijas. Vislielākais toneris tas, ka
tiem, kas vēl atlikuši, trūkst vienprātī-
tības un satīcības. Tieši satīcības trū-
kums visvairāk apdraud mūsu tautu. Arī
šā parādību uztveruši mūsu ienaidnieki
un centušies vienmēr izmantot, proti,
sēt neticības ēklu mūsu zemnieku un arī
pārējo grupu starpā. Patlaban, kad visi
spēki jāziedo mūsu tautai un mūsu zemei,
ši savstarpējā nesaprašanās ir tautas
nodevība. Mēs zinām, ka šo kildu galve-
nie iemesli ir vēl radikāli neatrisinātā
agrārreformā, bet tas jāsaprot, ka liel-
gruntniekiem, tā arī bezzemniekiem, ka
patlaban kildās šī jautājuma dēļ nedrīkst
būt un nedrīkst kavēt mūsu zemes apstrā-
dāšanas darbus. Ja šo problēmu negrib
risināt mūsu ekupācijas vara, tad katram
bezzemniekam jāzina, ka šīs problēmas
radikāla un pozitīva atrisināšana ir

PSRS ideoloģiskā protektorāta veidošana Latvijā 1936.–1940. gadā

HEINRIHS STRODS

Pēc Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) pasludināšanas par nelegālu partiju Latvijā 1919. gadā PSRS oficiālie kontakti ar Latviju vairāk robežojās ar ekonomiskajiem un kultūras sakariem. PSRS valdošā totalitārā komunistiskā ideoloģija noteica, ka arī visu iespējamo oficiālo ekonomisko un kultūras sakaru mērķis bija šīs ideoloģijas izplatīšana pasaulē.¹ Latvijā to mēģināja darīt nelegālās LKP CK un Krievijā izveidotais LKP CK Ārzemju birojs (1920–1936) gan tieši, gan sadarbojoties ar PSRS speciālistiem.² Ievērojot kreiso radikāļu ietekmes mazināšanos neatkarīgajā Latvijā un LKP darbības nesekmību,³ komunistiskās ideoloģijas izplatību uzņēmās ārēji neitrālās PSRS nevalstiskās organizācijas. Vadošo vietu darbam ārzemēs ieņēma Vissavienības Kultūras sakaru biedrība (VKSB)⁴ un Latvijas un PSRS Kultūras sakaru un draudzības biedrība. VKSB nodaļa kā PSRS un Latvijas Draudzības un kultūras sakaru biedrības nodaļa (LDKSB), kas ietilpa VKSB, Rīgā tika nodibināta 1929. gada 23. aprīlī. LDKSB darbību Latvijā sākumā oficiāli vadīja VKSB 3. Rietumu nodaļas vadītājs Sergejs Meļņikovs ar VKSB pilnvaroto Latvijā Pohvalinski.⁵

Lielākā daļa nedaudzo LK(b)P profesionāļu PSRS 1937.–1939. gadā tika iznīcināta. Dzīvi palika gandrīz vienīgi tie, kuri atradās Latvijas cietumos. PSRS trūka kreiso radikāļu kā partijas "specdarbam" Latvijā, tāpēc tā nespēja īstenot "sociālistisko revolūciju".⁶ PSRS bija izvēlējusies pakāpenisku Baltijas valstu neatkarības iznīcināšanu padomju protektorāta formā, veicot politisku, militāru un kultūras infiltrāciju.⁷ PSRS vadība centās "ieaijāt" Baltijas valdības, izvairoties no politiskiem sarežģījumiem, uzdodot PSRS Ārlietu tautas komisariātam pastiprināt ietekmi Baltijas valstīs zem kultūras sakaru plūvura.

Lai skaidrotu PSRS un Latvijas kultūras sadarbību, Krievijas Federācijas Ārlietu ministrijas arhīvā (KFĀMA)⁸ un Krievijas Federācijas Valsts arhīvā (KFVA)⁹ pētīti dokumenti par PSRS veikto subversijas darbu Latvijā kultūras sakaru jomā.

Krievijas Federācijas Ārlietu ministrijas arhīva Baltijas valstu nodaļas fondā¹⁰ un šā arhīva PSRS vēstniecības Latvijā fondā¹¹ iegūti dokumenti par PSRS un Latvijas kultūras sakaru vadīšanu. Krievijas Federācijas Valsts arhīva Vissavienības Kultūras sakaru

¹ Ленин, В. И. *Сочинения*. IV изд. Москва, 1965. Т. 41, с. 77; М., 1967. Т. 45, с. 403.

² Niedre, O., V. Daugmalis. *Slepenais karš pret Latviju 1920.–1940. gadā*. Rīga, 1999. 17. u. c. lpp.

³ Turpat, 124., 127. lpp.

⁴ Всесоюзное общество культурных связей (БОКС).

⁵ KFVA, 5283. f., 5. apr., 696. l., 7. lp.

⁶ *Mēs jaunu pasauli sev celsim. Sociālistiskā revolūcija Latvijā*. 1 sēj. Rīga, 1972; II sēj. Rīga, 1975.

⁷ Stranga, A. *Ievads. Latvijas okupācija un aneksija 1939.–1940*. Rīga, 1995. 18. lpp.; Семиряга, М. *Тайны сталинской дипломатии 1941–1941*. Москва, 1992.

⁸ Архив Министерства иностранных дел Российской Федерации (Москва, Пер. Плотникова, 11).

⁹ Государственный архив Российской Федерации (Москва, Б. Пироговская, 17).

¹⁰ KFĀMA, 150. f.

¹¹ KFĀMA, 210. f.

biedrības fondā¹² iegūti dokumenti par PSRS un Latvijas kultūras sakaru īstenošanu, sadarbojoties PSRS Ārlietu tautas komisariātam (ĀTK), PSRS vēstniecībai, VKSB pārstāvim un Latvijas organizācijām un privātpersonām. Šos tagad atslēpenotos pirmavotus nav izmantojuši agrākie pētnieki, un tie sniedz jaunu informāciju par ietekmes veidošanas virzieniem un metodēm 1936.–1940. gadā. Kaut arī kaimiņu koloniālās lielvalsts ietekme šeit nesākās un nebeidzās pagājušā gadsimta 30. gados, taču pat jaunākajā, 1986. gadā izdotajā, apkopojošajā padomju literatūrā runāts galvenokārt par kreisās kustības attīstību Latvijā (līdz 1933. gadam) un latviešu diasporā PSRS (līdz 1936. gadam),¹³ ne ar vārdu neminot ar kultūru saistīto PSRS darbību pāri Latvijas robežām. Par tām, tāpat kā par pārrobežas militārām darbībām, PSRS cenzūra toreiz neļāva rakstīt. Šeit mēģināts aplūkot PSRS totalitārās impērijas kultūras ietekmes un atkarības veidošanas Latvijā 1937.–1940. gadā, jo politiskās un militārās atkarības jautājumi pēc 1939. gada Hitlera–Staļina nolīguma jau skatīti.

VKSB oficiāli nodarbojās ar kultūras vērtību (grāmatu, izstāžu, koncertu u. c.), gara darbinieku (zinātnieku, mākslinieku u. c.), publikāciju (grāmatas, rakstu manuskriptu) apmaiņu. Visus sūtījumus oficiāli cenzēja PSRS Galvenā literatūras pārvalde, bet faktiski VK(b)P CK Aģitācijas un propagandas pārvalde un PSRS Valsts drošības tautas komisariāts. Sūtījumu daudzums no PSRS daudzārt pārsniedza sūtījumus uz PSRS. VKSB sūtījumiem lielākoties bija PSRS propagandas raksturs.

Svarīga VKSB darbības līnija bija PSRS literatūras iesūtīšana Latvijā. Literatūras sūtījumiem uz Latviju rūpīgi sekoja, atļaujot izsūtīt literatūru noteiktā apjomā un tikai apstiprinātam ietekmīgu personu lokam, starp kuriem bija dažādas pārliecības cilvēki. 1936. gada 19. jūnijā PSRS pilnvarotais pārstāvis Latvijā Ivans Morštins nosūtīja VKSB to 16 personu sarakstu, kuri saņēma PSRS literatūru. Starp šīm personām bija Eduards Smilģis, Valdis Grēviņš, Arturs Bērziņš, Eduards Virza, Augusts Kirhenšteins, Francis Balodis, Bīlmanis, Vilhelms Purvītis, Elīna Zālīte u. c.¹⁴ VKSB darbība izpaudās arī aktieru (Emilija Viesture, 1891–1947, Dailes teātris; G. M. Terehova, Krievu drāmas teātris) braucienu organizēšanā uz PSRS. PSRS vēstniecība Latvijā gan uzskatīja, ka Krievu drāmas teātris Rīgā patiesībā ir baltgvardu teātris, turklāt tas izkropļo padomju lugas, ar kurām dodas viesizrādēs uz Lietuvu un Igauniju.¹⁵ 1936. gadā VKSB 3. Rietumu nodaļas vadītājs S. Meļņikovs ar VKSB pilnvarotā Latvijā Pohvalinska starpniecību nosūtīja uz Latviju vairākus J. Staļina VK(b)P 17. kongresā (1934) nolasītā referāta tekstus latviešu valodā, kā arī krievu un padomju dziesmu notis.¹⁶ 1937. gada 20. martā PSRS Ārlietu ministrijas 3. Rietumu nodaļas vadītāja D. Karavkina uz Skandināvijas valstīm un Latviju nosūtīja pa deviņām skaņuplatēm. PSRS skaņuplašu sarakstā dominēja baltkrievu, mariešu, mordviešu un gruzīnu tautas dziesmu ieraksti. Tikai ar 8. un 9. kārtas numuru bija minētas Dunajevska "Dziesma par kolhozu" un "Dziesma par dzimteni".¹⁷ Vēlākajos gados iesūtīto skaņuplašu saturā šādu propagandas dziesmu skaits palielinājās, nereti tautas dziesmas nomainot ar krievu klasiskās mūzikas ierakstiem. PSRS infiltrācijas dūmu aizsegs Latvijā bija krievu klasiskā mūzika, kas bija tuva Latvijā dzīvojošo vecākajai paaudzei.

VKSB centās organizēt savus radoraidījumus Latvijā, bet sastapa Latvijas Radio pretestību. 1939. gada 3. aprīlī PSRS vēstniecības pirmais sekretārs Ivans Čičajevs

¹² KFVA, 5238. f., 5. apr.

¹³ Vīksne, Dz. *Latviešu tautas kultūra 20.–30. gados. Latvijas PSR vēsture. 2. sējums*. Rīga, 1987. 131.–148. lpp.

¹⁴ Переписка по расширению культурных связей. KVFA, 5238. f., 5. apr., 696. l., 38.–41. lp.

¹⁵ Turpat, 58. lp.

¹⁶ KVFA, 5238. f., 5. apr., 696. l., 7. lp.

¹⁷ Список пластинок посылаемых III Западным отделом в Скандинавию и Латвию. KFVA, 5283. f., 5. apr., 742. l., 35. lp.

ziņoja VKSB 1. nodaļas vadītāja vietniekam Šaprovam Maskavā, ka Latvijas Radio atsakās pārraidīt un publicēt presē PSRS radio koncertus, jo Latviju neinteresē padomju radio raidījumi.¹⁸ VKSB pēc saskaņošanas ar PSRS Ārlietu tautas komisariātu gribēja organizēt Latvijā vienu PSRS mūzikas koncertu mēnesī, atļaujot Latvijai divus savas mūzikas koncertus gadā Maskavā. Neizdevušās iniciatīvas vietā meklēja citas ietekmes formas.

1938. gada 23. aprīlī, Latvijas un PSRS Draudzības un kultūras sakaru biedrības dibināšanas 10. gadadienā, PSRS vēstniecība plānoja sarīkot Rīgā bērnu zīmējumu izstādi un organizēt radio koncertus. Vēstniecība bija ieplānojusi plašu zinātnieku, mākslinieku, rakstnieku un sabiedrisko darbinieku pieņemšanu, paredzot savu kinofilmu demonstrēšanu. Bērnu zīmējumu izstādē bija paredzēts parādīt daudzus bērnu zīmējumus, kuros attēlots J. Staļins.¹⁹ Taču Latvijas puse no šīs izstādes atteicās. "Pēdējo mēnešu pieredze pierādīja," 1939. gada 13. maijā I. Čičajevs rakstīja VKSB 1. nodaļas vadītāja vietniekam Šaprovam, "ka bez aktīvas [PSRS] pilnvarotās pārstāvniecības iejaukšanās nevienu kultūras pasākumu šeit īstenot nav iespējams".²⁰ Latvijas un PSRS Draudzības un kultūras sakaru biedrība pastāvēt tikai izskata pēc, un nekādus pieņēmumus tai uzdot neesot iespējams. Pēc savas vēstniecības ieteikuma PSRS Ārlietu tautas komisariāts par starpnieku kultūras jautājumu risināšanā ar Latviju izvēlējās Rēriha biedrību.

Krievu gleznotāja Nikolaja Rēriha (1874–1947) kustības²¹ atbalstam 1931. gadā Rīgā nodibinājās Rēriha muzeja draugu biedrība. 1937. gada oktobrī Rīgā notika Baltijas valstu Rēriha biedrību sanāksme. 1938. gadā Latvijas Rēriha muzeja draugu biedrība izdeva N. Rēriha "Zelta grāmatu".²² "Starp biedrības biedriem," 1939. gada 22. maijā savā dienasgrāmatā rakstīja Ivans Čičajevs, "dominē kreisi noskaņotie, tāpēc ar grūtībām izdevās saņemt atļauju biedrības pastāvēšanai."²³ N. Rēriha biedrības aizsegā paredzēja veikt plašākus pasākumus, nekā tiem piekrita valsts iestādes.

1938. gada martā PSRS pilnvarotās pārstāvniecības pirmais sekretārs Mihails Vetrovs, atbildot uz VKSB 1. Rietumu nodaļas vadītāja vietnieka Heifeca 23. februāra vēstuli, rakstīja, ka LDKSB kultūras sakaru žurnāla sagatavošanā iekļāvies LDKSB valdes locekļa kandidāts mākslinieks Romāns Suta (1896–1944) ar "kompetentiem cilvēkiem". R. Suta sastādījis "budžeta projektu grezna tēlotājas mākslas žurnāla izdošanai". Žurnālu bija paredzēts izdot 210x297 mm formātā (pēc žurnāla "Latvijas Arhitektūra" parauga) uz krītpapīra ar daudzkrāsu reprodukcijām. Pēc R. Sutas aprēķina, žurnāla viena numura izdošana maksātu 6634 latus, kopā ar vienreizēju redakcijas iekārtošanu un kancelejas izdevumiem (5650 lati) – 12 284 latus. M. Vetrovs rēķināja, ka zaudējumi no žurnāla izdošanas būtu 3500 latu par katru numuru. "Pašreiz meklējam piemērotu 'nevainojamu' personu tās juridiskai noformēšanai par redaktoru," rakstīja M. Vetrovs.²⁴ V. Grēviņu (1895–1968) VKSB apstiprināja par žurnāla "Starptautiskā Literatūra" līdzstrādnieku.²⁵ M. Vetrovs lūdza noteikt V. Grēviņa algu valūtā.²⁶ Materiālos zaudējumus ar PSRS Ārlietu tautas komisariāta palīdzību VKSB ātri pārvarēja, un 1939. gada

¹⁸ «Не интересуется советскими радиопередачами». Turpat, 38. lpp.

¹⁹ KFVA, 5283. f., 5. apr., 743. l., 25. lpp.

²⁰ Turpat, 22. lpp.

²¹ Рудзите, А. К. *Рерих и Прибалтика*. А. К. Рерих. Сб. ст. Москва, 1978.

²² LKV, 1938., 139. burtnīca, 35511. sleja.

²³ Выписка из дневника Первого секретаря Полпредства СССР в Латвии т. Чичаева. KFVA, 5283. f., 5. apr., 743. l., 21. lpp.

²⁴ KFVA, 5283. f., 5. apr., 743. l., 14. lpp.

²⁵ Savus rakstus šajā žurnālā V. Grēviņš parakstīja ar pseidonīmu.

²⁶ KFVA, 5283. f., 5. apr., 743. l., 14. lpp.

PSRS Ārlietu tautas komisariāta finansētā un Rīgā 1939. gadā izdotā mākslinieciski literārā rakstu krājuma "Doma" (Mis) 1. sējuma titullapa.

11. augustā uzdeva M. Vetrovam paātrināt šā LDKSB žurnāla izdošanu.²⁷

Jau 1939. gada 11. augustā VKSB priekšsēdētāja vietnieks Detiščovs lūdza Vetrovu ziņot par agrāk norunātā LDKSB žurnāla izdošanu Latvijā. "Kā Jums zināms," rakstīja Detiščovs, "šīs lietas materiālā puse ir nodrošināta. Aizkavēšanās – pie iniciatīvās grupas," t. i., Latvijā. Sākotnēji Vetrovs ar VKSB 1. nodaļas vadītāja vietnieku Heifecu par tās vadītāju gribēja aicināt mākslinieku Romānu Sutu. Valdi Grēviņu (1895–1968) paredzēja apstiprināt par līdzstrādnieku. Valdis Grēviņš Latvijas Republikas laikā rakstīja politiskus feļetonus un rediģēja satīrisko žurnālu "Ho-Ho". Kopš 1929. gada viņš darbojās Latvijas un PSRS Tautu kultūras tuvināšanās biedrībā. Žurnālu sākotnēji paredzēja nosaukt par "Starptautisko Literatūru".²⁸ Žurnāla izdošanai Maskava, kā redzējām, līdzekļus piešķīra, taču ieteica labāk izdot greznu mākslas žurnālu,²⁹ nevis minēto "Starptautisko Literatūru", gan nenorādot tā nosaukumu. Galīgajā redakcijā, kā redzēsīm, LDKSB žurnāls iznāca krievu valodā un ieguva nosaukumu "Mis!" ("Doma"). Turpinājās arī redzamu

Latvijas kultūras un mākslas darbinieku ielūgumi PSRS sarīkojumos, kuriem sekoja atpūta Krimā. 1939. gada 13. maijā VKSB lūdza PSRS ģenerālkonsulātam piešķirt vīzu iebraukšanai PSRS gleznotājam Niklāvam Strunkem (1894, Polijā–1966, Romā), lai piedalītos PSRS teātru dekoratīvo darbu analizē un atpūstos.³⁰

Pēc Vācijas un PSRS neuzbrukšanas līguma noslēgšanas 1939. gada 23. augustā VKSB darbība Latvijā aktivizējās. PSRS ideoloģiskā infiltrācija acīmredzami pastiprinājās pēc Latvijai uzspiestā "Savstarpējās palīdzības pakta" parakstīšanas 1939. gada 5. oktobrī,³¹ kā arī PSRS militāro komisiju Latvijai uzspiestās vienošanās 13. panta īstenošanai.³² Vispirms noskaidroja "kadru jautājumu". 1939. gada 1. novembrī PSRS Ārlietu tautas komisariāta 1. Rietumu nodaļas vadītājs V. Volkovs lūdza VKSB pilnvarotajam Latvijā Mihailam Vetrovam raksturot aktīvākos Latvijas un PSRS Draudzības biedrības biedrus – Eduardu Smiļģi, Valdi Grēviņu un Augustu Kirhenšteinu – un nosūtīt uz Maskavu viņu fotogrāfijas. Par katru Latvijas un PSRS Draudzības biedrības biedru Volkovs lūdza iesniegt Maskavai šādus datus: 1) uzvārds, vārds, tēva vārds (latviešu un krievu valodā); 2) ģimenes stāvoklis; 3) sabiedriskais stāvoklis; 4) profesija; 5) izglītība (kad un kur tā iegūta); 6) politiskā piederība; 7) attiecības ar PSRS.³³ PSRS vēstniecības padomnieks Latvijā Ivans Čičajevs tika iecelts par VKSB radoraidījumu pilnvaroto Latvijā,³⁴ kaut arī Latvijas Radio neraidīja VKSB radoraidījumus. 1939. gada

²⁷ Turpat, 13. lp.

²⁸ Переписка с представительством ВОКС, 1939. KVFA, 5283. f., 5. apr., 743. l., 13.–14. lp.

²⁹ Turpat.

³⁰ Переписка о вьезде в СССР художника Латвии Струнке, артиста Терехова, актрисы Вестур (1933–1939). KFVA, 5283. f., 5. apr., 689. l., 7. lp.

³¹ Latvijas okupācija un aneksija 1939.–1940. *Dokumenti un materiāli*. Rīga, 1995. 49: 118–119.

³² Latvijas Okupācijas muzeja Gadagrāmata 2003. *Pakta zona*. Rīga, 2004. Nr. 2.–14. 111.–129. lpp.

³³ Переписка с представительством ВОКС, 1939. KFVA, 5283. f., 5. apr., 743. l., 6. lp.

³⁴ Turpat, 17. lp.

5. septembrī PSRS vēstniecības pirmais sekretārs M. Vetrovs nosūtīja ziņojumu PSRS Ārlietu Tautas komisariāta Baltijas valstu nodaļas vadītājam ziņojumu "Par Latvijas valsts iekārtu",³⁵ raksturojot to kā fašistisku un tautas neatbalstītu pārvaldi. Taču jau nedaudz vēlāk Vetrovs tam pašam adresātam nosūtīja ziņojumu "Par kultūras sakariem",³⁶ kurā paredzēja lielus PSRS kultūras panākumus Latvijā.

Jau dienu pēc PSRS un Latvijas līguma noslēgšanas notika PSRS pilnvarotā pārstāvja Ivana Zotova apspriede Maskavā ar VKSB vadību. VKSB priekšsēdētājs Smirnovs paziņoja kultūras sakaru darba plānu Latvijā un tā finansēšanu. Zotovs, kā redzams no apspriedes sarunas pieraksta, apsoliya organizēt padomju lugu izrādīšanu Latvijā, organizēt Rīgā Vissavienības lauksaimniecības izstādes ceļojošo izstādi, Latvijā izveidot darbaspējīgas Latvijas un PSRS Kultūras sakaru biedrības sekcijas un attīstīt PSRS kultūras propagandas darbu.

Turpinājās PSRS kultūras infiltrācijas darbs arī sabiedrisko organizāciju līmenī. 1939. gada 7. septembrī VKSB 1. Rietumu nodaļas vadītājs V. Volkovs PSRS vēstniecībai Latvijā nosūtīja trīs vēstules, kurās lūdza uzņemt kontaktus ar Rēriha biedrību un tās muzeju Rīgā, kā arī paziņot Maskavai tos LKSB biedrus un korespondentus, kuriem 1940. gadā uz Latviju nosūtīt PSRS periodiku. 1939. gada 14. septembrī atbildē uz šīm trim vēstulēm VKSB pilnvarotais Latvijā, PSRS vēstniecības pirmais sekretārs M. Vetrovs atbildēja, ka viņa norādījumu uzdāvināt grāmatas Rēriha muzejam sapratis "kā principiālu piekrišanu nodibināt sakarus ar šo biedrību".³⁷ Vetrovs ziņoja, ka Maskavas grāmatu dāvināšana Rēriha muzejam ir tikai dāvinājumu papildinājums. Galvenā dāvana muzejam būs eksponāti: "albumi un monogrāfijas, kā arī grāmatas mākslas jautājumos jānosūta tūlīt, lai varētu tās pasniegt vienlaikus".³⁸ VKSB nosūtīto LKSB korespondentu un biedrības biedru sarakstu, kuriem 1940. gadā jāizsūta PSRS periodika, Vetrovs lūdza papildināt ar sešiem adresātiem. Pirmkārt, viņš lūdza 1940. gadā nosūtīt žurnālu "Arhitektūra" un materiālus par pilsētu rekonstrukciju Rīgas pilsētas valdes Celtniecības nodaļas vadītājam, LKSB biedram Pāvelam Drejmanim. Otrkārt, Vetrovs lūdza iekļaut periodikas saņēmēju sarakstā Dailes teātra režisoru Kārli Veicu, kurš vienlaikus vada aktieru komisiju Literatūras un mākslas kamerā. Veicam jāpiesūta padomju lugas un žurnāls "Teātris". Treškārt, periodikas saņēmēju sarakstā Vetrovs lūdza iekļaut profesoru A. Kirhenšteinu, kurš bija LKSB valdes loceklis, un nosūtīt viņam medicīnisku literatūru, materiālus par bakterioloģiju un vitamīniem. Ceturkārt, Vetrovs lūdza iekļaut žurnāla "Mūsu Mājas Viesis" redaktoru Oļģertu Liepiņu, kurš jau bija LKSB revīzijas komisijas loceklis, un nosūtīt viņam materiālus par kooperāciju. Piektkārt, Vetrovs lūdza sūtīt periodiku nevis Antonam Benjamiņam (1860–1939), bet gan Jānim Benjamiņam (1892–?), jo Antons pirms diviem mēnešiem esot miris. Sestkārt, viņš norādīja, ka "biedrībai jānosūta visas mūsu avīzes un politiskie žurnāli, tāpat arī Grēviņam".³⁹

Blakus minētajam 1939. gada 7. septembra jaunajam darba plānam PSRS ĀTK, piekrītot M. Vetrova ierosinājumam, VKSB kultūras darba vadību Latvijā strauji pastiprināja. PSRS Kultūras sakaru biedrības darbība Baltijas valstīs notika PSRS ĀTK vadībā un atbilstoši tās ikreizējiem norādījumiem. Kā redzams no PSRS ĀTK Baltijas valstu nodaļas vadītāja Vasjukova un šīs nodaļas referenta Latvijas jautājumos Orlova

³⁵ О государственном устройстве Латвийской Республики. КФАМА, 150. ф., 24. апр., 36. мае, 13. л., 65.–68. лр.

³⁶ О культурных связях. КФАМА, 150. ф., 24. апр., 38. мае, 31. л., 12.–20. лр.

³⁷ КФАМА, 5283. ф., 5. апр., 803. л., 159. лр.

³⁸ Turpat.

³⁹ КФАМА, 5283. ф., 5. апр., 803. л., 160. лр.

1939. gada 21. oktobra vēstules VKSB Rietumu 1. daļas vadītājam Volkam, PSRS ĀTK nav "principiālu iebildumu pret pasākumu īstenošanu, kuri uzskaitīti KSD⁴⁰ valdes vēstulēs b. Vetrovam, ar noteikumu, ka šie pasākumi neaiziet tālu ārpus Jūsu darba plāna". Vienlaikus Baltijas valstu nodaļa atgādināja, ka, "veicot tālākus pasākumus, Baltijas valstīs nepieciešams stingri vadīties no norādījumiem, kurus PSRS ĀTK vietnieks Vladimirs Potjomkins (1874–1946) bija devis [PSRS VKSB valdes priekšsēdētājam] Smirnovam"⁴¹ un ar kuriem 1939. gada 7. oktobrī iepazīstināja PSRS vēstnieku Latvijā Ivanu Zotovu.

1939. gada 22. novembrī PSRS ĀTK Baltijas valstu nodaļas vadītājs Vasjukovs un PSRS ĀTK referents Latvijas jautājumos rakstīja VKSB valdes priekšsēdētāja vietniekam Heifecam, ka "Baltijas valstu nodaļa neiebilst pret PSRS aktieru komandēšanu uz Baltijas valstīm, jo šie pasākumi nepārkāpj vispārējā plāna robežas un nav pretrunā ar biedr. Potjomkina dotajiem norādījumiem biedr. Smirnovam par VKSB darbību Baltijas valstīs"⁴².

Pēc 1939. gada 23. augusta PSRS ĀTK pastiprināja informācijas vākšanu par Latviju. ĀTK pēc 1939. gada 23. augusta regulāri saņēma slepeno PSRS valdības vajadzībām un atklāto publiski pieejamo informāciju par Latvijas preses publikācijām par PSRS. Šī informācija atzina, ka visas preses publikācijas Latvijā atkārtoti Latvijas valdības viedokli par Sarkanarmijas kara bāzēm kā PSRS miera politikas izpausmi un ir labvēlīgas PSRS.⁴³

Visai neizpētīti pašreiz ir Latvijas iedzīvotāju tūrisma braucieni uz PSRS, kuri plašinājās 1938.–1940. gadā ar VKSB ziņu. Padomju vēsturnieki to būtu skaidrojuši ar Latvijas cieņas palielināšanos pret PSRS, taču patiesībā pastiprinājās ne tikai kontakti, bet arī neoficiāla nākamās LPSR vadošo kadru izraudzīšana un apmācīšana.

1939. gada 29. augustā PSRS Ārlietu tautas komisariāts uzdeva PSRS sūtniecības Latvijā pirmajam sekretāram (dažbrīd arī pagaidu pilnvarotajam vietniekam) Latvijā Ivanam Čičajevam piešķirt tūrista vīzu Nr. 627502 iebraukšanai PSRS Vikentijam Latkovskim (1899–1983), Nikolajam Andrejevam un Antonam Spolītim, tai pašā laikā noraidot vīzas astoņiem citiem Latvijas pilsoņiem.⁴⁴

PSRS Ārlietu ministrijas Konsulārās daļas iebraukšanas atļaujas liecina, ka tās nereti atteiktas ebreju bēgļiem no Vācijas Latvijā, taču dāsni un vairākkārt piešķirtas Latvijas komunistu pagrīdniekiem, jo sevišķi nākamajiem "darbaļaužu" bloka deputātiem un ministriem. Šajos tūrisma braucienos uz Maskavu nereti piedalījies minētais nākamais LPSR Iekšlietu tautas komisariāta Valsts drošības pārvaldes priekšnieks Vikentijs Latkovskis⁴⁵ u. c. Vai šajos tūrisma braucienos notika tikai radu un Vissavienības Lauksaimniecības izstādes apmeklēšana, kā tas rakstīts vīzas atļaujā, vai notikušas arī konsultācijas un apmācības kursi "sociālistiskās revolūcijas" organizēšanai Latvijā, tas jāskaidro pēc Krievijas Ārlietu ministrijas, PSRS VDK u. c. arhīvu fondu atvēršanas.

Pēc 1939. gada 23. augusta pastiprinājās PSRS politiskā propaganda Latvijā. 1939. gada 7. septembrī PSRS Draudzības un kultūras sakaru biedrība Maskavā nosūtīja uz Rīgu 21 palielinātu fotoattēlu izstādes sarīkošanai Rēriha muzejā, kurā jau daudz atklātāk eksponēja PSRS ārpolitiskos un iekšpolitiskos saimnieciskos sasniegumus. Septiņās

⁴⁰ Kultūras sakaru daļa (KSD – OKC).

⁴¹ KFVA, 5283. f., 5. apr., I., 121. lp.

⁴² KFVA, 5283. f., 5. apr., 803. l., 34. lp.

⁴³ Обзор латвийской печати. № 1–82. КФĀМА, 150. f., 21. apr., 31. mape, 14. l., 1., 32., 68., 128. u. c. lp.; 11. l., 36. mape, 8., 12., 24., 44., 205., 212. lp.; 30. mape, 13. l. u. c.

⁴⁴ Krievijas Federācijas Ārpolitikas vēstures arhivs (turpmāk – КФĀВА), 210. f., 20. apr., 4. kārba, 28. mape, 193. l., 59. lp. Телеграммы НКВД СССР в Полпредство Латвии.

⁴⁵ КФĀМА, 210. f., 20. apr., 4. kārba, 28. l., 59. lp. 1939. g. 28. augustā.

fotogrāfijās (33,3%) attēloti mītiņi, Sarkanās armijas karavīru apsveikšana, sarunas ar zemniekiem, sarkanarmiešu tikšanās ar poļu gūstekņiem Rietumbaltkrievijā (resp., bijušajā Polijā). Pārējos fotoattēlos skatītāji iepazīs ar Vissavienības Lauksaimniecības izstādi Maskavā, PSRS slavenajām lopkopēm un zirgkopi, kolhozniecēm-stahanovietēm, ar govīm pirmrindniecēm "Alfu" un "Gagaru". Izstāde stāstīja par Staļina vārdā nosaukto bērnu silīti Donbasā, PSRS vēstures stundu kolhoza skolā, par riteņbraukšanas sacīkšu uzvarētājiem Simferopolē un citiem sociālisma sasniegumiem.⁴⁶

1. tabula. PSRS Kultūras sakaru biedrības pilnvarotajam PSRS vēstniecības 1. sekretāram M. Vetrovam nosūtītie materiāli (1939. gada 23. septembris–29. decembris)⁴⁷

		1939.23.11.	1939.20.12.	1939.29.12.	Kopā
1.	Grāmatas, brošūras (nosaukumi)	45	67	5	117
2.	Fotogrāfijas	51	44+1 (komplekts par Staļina 60. dzimšanas dienu)	—	95+1 komplekts
3.	Skaņuplates	6	7 (Latvijas radioraidījumiem)	—	13
4.	Raksti publicēšanai Latvijā	24	18	21	63
5.	Notis	—	—	1 partitūra Latvijas Radio vai Latvijas Konservatorijas direktoram	1

1. tabulā redzam, ka tikai VKSB divu mēnešu laikā oficiāli iesūtījusi kopā 290 vienības. Nosūtīšanas sarakstos dažkārt norādīts tikai vienību skaits. Taču vairākos gadījumos iespējams atšifrēt gan grāmatu nosaukumu, gan to saņēmēju. Tā, piemēram, 1939. gada 23. novembrī grāmata "PSRS lauksaimniecības izstāde" 20 eksemplāros bija jānodod profesoram A. Kirhenšteinam, V. Grēviņam, Latvijas lauksaimniecības ministram un viņa delegācijai uz Maskavu.⁴⁸ Grāmata "Sociālisma zemes prese" bija jānodod V. Grēviņam un LKSB bibliotēkai. Fotoalbuma "Leņģina pilsēta" adresāts nebija norādīts. 1939. gada 20. decembrī vairācumā iesūtīta politiskā literatūra: "Masu celtniecība", "Kanāla Volga–Dona arhitektūra", "Maskavas rekonstrukcijas plāns", 50 eksemplāri "Voksa biļetens" Nr. 6. Fotogrāfijas 1939. gada 23. decembrī bija paredzētas žurnālam "Literatūra un Māksla". 1939. gada 20. decembra sūtījumā bija "Fotogrāfiju komplekts" (41 fotogrāfija) un "Fotoavīzes komplekts", abi veltīti J. Staļina 60. gadu jubilejai. Skaņuplates gandrīz visas bija paredzētas nodošanai Latvijas Radio. Piesūtītie raksti lielākoties bija jānodod žurnāliem "Literatūra un Māksla" un "Atpūta", turklāt VKSB prasīja ziņot, kā raksti izmantoti un vai tie publicēti Latvijas presē, kas liecinātu par PSRS garīgo infitrāciju Latvijā.

Arī starp iesūtītajiem rakstiem arvien vairāk dominēja "aģitpropa" tematika. Tā 1939. gadā iesūtīti raksti "PSRS tautu pašnoteikšanās tiesības", "Kultūra, kādu nepazīna pirmsrevolūcijas Krievijā", "PSRS tautas ienākumi", "Padomju dzejnieks Mihails

⁴⁶ Список фото для посылки в Латвию. KFVA, 5283. f., 5. apr., 803. l., 120. lp.

⁴⁷ KFVA, 5283. f., 5. apr., 803. l., 14., 19., 52. lp.

⁴⁸ KFVA, 5283. f., 5. apr., 803. l., 52. lp.

Svetlovs", "Padomju Ukraina", "Nikolajs Ostrovskis", "Maskavas Valsts filharmonija", Padomju kultūras hronika" (1939. gada novembris). 1939. gada 20. decembrī iesūtīti raksti: "Padomju varenības aizsardzības hronika", "Padomju mākslas hronika", "Tautas varoņi", "Bērni Padomju Savienībā". 1939. gada 29. decembrī iesūtīti raksti: "Materiāli par Ļeņinu", "Par Padomju valsts tiesībām", "Lielā draudzība", "Tautas izglītība PSRS", "Kolhozs 'Varonis'" u. c. Visu šo sūtījumu un tiem sekojošo publikāciju saturs liecina par atkārtotu un mērķtiecīgu PSRS boļševisma ideoloģisko invāziju Latvijā.

Nelegālā "Cīņas" tipogrāfija 1939.–1940. gadā savu darbu paplašināja Aristīda Briāna ielā 18.⁴⁹ Plaša komunistu nelegālā tipogrāfija līdz 1940. gada jūnijam darbojās Nurmuižas (Ziepiņekalna) ielā 2.

Visizcilākais notikums no PSRS vēstniecības viedokļa bija Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 22. gadadienas atzīmēšana Latvijas Radiofonā 1939. gada 7. novembra vakarā pulksten 18.45 (45 minūtes), kad liela daļa iedzīvotāju, kuriem bija radioaparāti, atradās mājās. PSRS mūzikas koncertā Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 22. gadadienas sakarā atskaņoja 11 skaņdarbus, no kuriem krievu mūzikas klasiķa M. Gļinkas uvertīra operai "Ruslans un Ludmila", A. Borodina "Velti sirdsmieru lūdž" no operas "Kņazs Igors", M. Musorgska "Rītausma uz Maskavas upes" no operas "Hovanščina" veidoja 36% no atskaņojumu kopskaita. Taču arī krievu mūzikas klasikai bija ne tikai jārada klausītājos svinīga svētku noskaņa, bet arī jāpierāda, ka cilvēces rītausma veidojusies pie Maskavas upes. Vēl jo spilgtāk sociālistiskās revolūcijas uzvaru vēstīja operas "Klusā Dona" noslēguma dziedājums un fināls, L. Revucka kora dziesma "Iesvilpās kazaki" orķestra pavadījumā, A. Aleksandrova apdarināta tautas dziesma "Ak, lauki..." viņa vadītā kora izpildījumā, kā arī viņa dziesma "Es visu pasauli apbraukāju",⁵⁰ norādot, ka Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija nonāks arī Latvijā. Tā minētais svētku koncerts bija sastādīts pēc labākajām PSKP "aģitpropa" tradīcijām un neslēpti vēstīja, ka no Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas Latvijai neizbēgt. Šai oficiālajai PSRS valsts svētku atzīmēšanai pēc PSKP apstiprināta repertuāra Latvijas Radio bija jāpierādina Latvijas pilsoņi atzīmēt šos svētkus tādā veidā, kā to noteica šī valsts, kaut arī šoreiz vēl bez partijas un valdības vadītāju uzrunām, kā tas notika jau pēc gada. Latvijā par paredzamo valsts svētku atzīmēšanu 45 minūšu garumā ar speciālu koncertu PSRS vēstniecības pirmais sekretārs M. Vetrovs 1939. gada 6. novembrī ziņoja VKSB 1. Rietumu daļas priekšniekam Volkovam. PSRS vadība izlikās, ka tā nekādu politisku propagandu neveic, bet Latvijas valdība izlikās, ka tā nekā nesaprot.

1939. gada 7. novembrī V. Munters rakstīja V. Molotovam: "Latvijas valdība ar patiesu apmierinājumu atzīmē, ka pagātnē izveidojušās draudzīgās attiecības starp abām valstīm nostiprināja piektā oktobra pakts, kas balstīts uz savstarpēju uzticību, cieņu un spēju saglabāt mieru un mūsu valstu politiku."⁵¹ Latvijas valdības bērnišķīgā reakcija uz nopietniem PSRS politiskajiem, militārajiem un ideoloģiskajiem veiktumiem Latvijā liecināja, ka Latvijas valdība nesaprata vai izlikās nesaprotam, ka tā nonākusi PSRS protektorātā.

Visai ievērojams PSRS garīgā protektorāta sasniegums bija PSRS plašā raksta publicēšana par PSRS "Latviešu konversācijas vārdnīcā". 1939. gada 16. decembrī M. Vetrovs ziņoja VKSB valdes priekšsēdētājam Smirnovam, ka iznākusi "Latviešu konversācijas vārdnīcas" 158. burtnīca "ar iespēstajiem mūsu materiāliem".⁵² Šis PSRS

⁴⁹ *Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi. II. 1920–1940.* Rīga, 1965. 375. lpp.

⁵⁰ KFVA, 5283. f., 5. apr., 89. lp.

⁵¹ KFĀMA, 150. f., 24. apr., 29. l., 38. mape, 89. lp.

⁵² KFVA, 5283. f., 5. apr., 803. l., 10. lp.

sagatavotais "materiāls" sastāvēja no ilustrāciju daļas un teksta daļas, kurā dominēja PSRS propaganda. Burtnīcas 1. lappusē uz krītpapīra bija iespiesti PSRS valstsvīri – J. Staļins, M. Kaļiņins, V. Molotovs, K. Vorošilovs, tādējādi iepazīstinot enciklopēdijas plašo lasītāju saimi ar PSRS vadību. Otrajā ilustrētajā pielikumā (starp 40256. un 40257. sleju) bija publicēta fotogrāfija par vīnogu novākšanu Uzbekistānas kolhozā, bet trešajā ilustrētajā pielikumā (starp 40288. un 40289. sleju) parādīti skati no PSRS Lauksaimniecības izstādes Maskavā, "Pļaujkulējs Rostovas apgabalā", kokvilnas un rožu ziedlapiņu novākšana kolhozos un sovhozos. Ceturtais pielikums (40336.–40337. sleja) bija veltīts PSRS arhitektūrai, tajā parādīta arī Padomju pils Maskavā, kas tā arī netika uzcelta. Piektā ielīme "Maskavas arhitektūra" (starp 40352. un 40353. sleju) rādīja Maskavas metro, Kara akadēmijas ēku, kā arī nekur neuzceltu monumentālu "Normālskolu". 138 slejās (40249.–40387.), t. i., 70 lappusēs, bija iespiests PSRS "aģitpropa" sagatavotais, plaši ilustrētais raksts par PSRS, speciāli uzsverot PSRS arhitektūras, literatūras, mākslas, tiesību sasniegumus. Šis raksts no "Latviešu konversācijas vārdnīcas" 158. burtnīcas 255 slejām aizņēma 138 slejas (54,1%), neskaitot minētos piecus pielikumus, t. i., vairāk nekā pusi šīs LKV burtnīcas. Tā kā Latvija K. Ulmaņa prezidentūras laikā bija atturējies sniegt par PSRS negatīvu informāciju (arī par 1937.–1938. gada "latviešu akciju"), PSRS plaša propagandas raksta publicēšana pirmajā un vienīgajā Latvijas enciklopēdijā liecināja, ka Latvija atradās PSRS protektorātā.

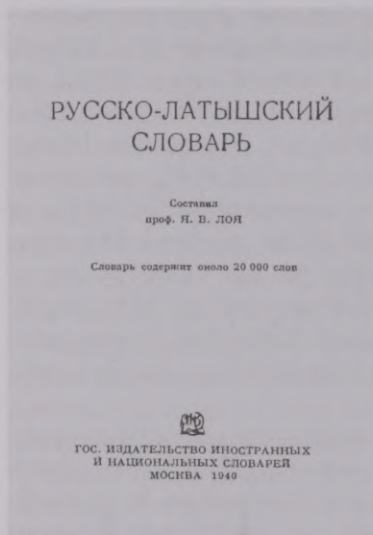
Arī populārāajā žurnālā "Atpūta" ievietota virkne PSRS sagatavotu propagandas publikāciju. 1939. gada 16. decembrī PSRS vēstniecības pirmais sekretārs M. Vetrovs ziņoja VKSB, ka populārākais Latvijas žurnāls "Atpūta" ir gatavs publicēt vienu no padomju romāniem – "Republikas vārtsargs" ("*Вратарь республики*") vai "Aleksejs Žmakins" ("*Алексей Жмакин*"). Bez tam žurnāls interesējas par romānu "Suns Dingo". Literatūras un mākslas žurnāls "Daugava" ir gatavs publicēt padomju autoru stāstus, kā arī dažādus literatūras jaunumus. Žurnāla "Daugava" redaktors Jānis Kadilis (1903–1994) lūdzis atsūtīt materiālu sarakstu viņa žurnālam. "Šī vēstule, protams, jāvirza caur mani," rakstīja M. Vetrovs.⁵³ Žurnāls "Mūsu Mājas Viesis" piekritis publicēt materiālus par kooperāciju (t. i., kolektivizāciju) PSRS. "Nepieciešams," rakstīja M. Vetrovs, "sameklēt vajadzīgos materiālus un fotogrāfijas." Latvijas žurnāli un kinoekrāni pēc 1939. gada 23. augusta kļuva atvērti PSRS mākslas sasniegumiem un propagandai. Šādai garīgai infiltrācijai bija ietekme.

1939. gada 31. decembrī PSRS pilnvarotais pārstāvis Latvijā Ivans Zotovs un sūtniecības pirmais sekretārs Mihails Vetrovs savā gada pārskatā "Mūsdienu Latvijas politiski ekonomiskais stāvoklis" rakstīja: "Septembra dienās, kad veidojās reāli kara draudi, Latvijas militārās aprindas uzstājās ar noteiktu prasību (*решительное требование*) uzlabot attiecības ar PSRS un iespējamajai kopējai cīņai pret Vāciju."⁵⁴ Taču taisnība bija J. Zotova apgalvojumam, ka uzlabojusies padomju kinofilmu ("Voločajevskas dienas" u. c.) demonstrēšana Latvijā. "Pirmo reizi uz Latvijas kinoekrāniem parādīja PSRS valdību un tās vadoni b. Staļinu." J. Zotovs ziņoja, ka V. Grēviņš, R. Suta, Līkums un A. Kirhenšteins atjaunoja Latvijas un PSRS Draudzības un kultūras sakaru biedrības darbu, kurā biedru skaits palielinājies no 50 līdz 75, bet kopā sagaidāmi 182 biedri, LKSB kļuva par svarīgu "sociālistiskās revolūcijas Latvijā" štāba sastāvdaļu. Neatpalika arī minētās N. Rēriha biedrības aktivitātes.

⁵³ KFVA, 5283. f., 5. apr., 803. l., 10. lp.

⁵⁴ KFĀMA, 150. f., 24. apr., 36. mape, 13. l., 63. lp.

1939. gada 16. decembrī PSRS vēstniecība Latvijā (Nr. 81/8) ziņoja PSRS VKSB valdes priekšsēdētājam: "Rakstu krājums 'Mišļ' (Doma) iznāca krievu valodā. Mūsu raksti un fotogrāfijas publicētas bez cenzūras piezīmēm. Taisnība, Rēriha biedrība tika brīdināta, lai atļauju nākamā numura izdošanai viņi pieprasītu pirms rakstu krājuma iesniegšanas cenzūrai. Domāju no viņiem paņemt eksemplārus par 100 latiem subsidēšanas kārtībā. Rakstu krājuma numuru izsūtu."⁵⁵

Maskavā 1940. gadā izdotās "Krievu-latviešu vārdnīcas" titullapa.

Latvijas un PSRS Draudzības un kultūras sakaru biedrība, kurā 1938. gadā bija izveidotas literatūras un mākslas sekcijas, darbojās ciešā PSRS vēstniecības uzraudzībā.⁵⁶ 1940. gada 17. janvārī PSRS ĀTK paziņoja visu šīs biedrības personālsastāva sarakstu uz 1940. gada 15. janvārī. 1940. gada 30. aprīlī M. Vetrovs ziņoja PSRS ĀTK Baltijas valstu nodaļas vadītājam, ka Latvijas-PSRS Kultūras sakaru biedrības paplašināšanas plāns jau izpildīts, iesaistot 182 cilvēkus. PSRS Kultūras sakaru biedrība organizēs agrāk Latvijas varas iestāžu aizliegto PSRS bērnu zīmējumu un fotogrāfiju izstādi, kurā būs plaši pārstāvēti J. Staļina portreti.⁵⁷

Saglabājoties latviešu "ļeņinskajai gvardei", VK(b)P CK vadība nepievērsa oficiālu uzmanību latviešu valodai, kaut arī atļāva latviešu izdevniecības, skolu un klubu darbību. Pēc šīs gvardes pasludināšanas par "tautas ienaidniekiem" un iznīcināšanas 1937.-1938. gadā, it sevišķi pēc VK(b)P 18. kongresa, līdztekus citām "tuvējās aizrobežas" valodām palielinājās PSRS vadības interese arī par latviešu valodu. Tā bija nepieciešama, VK(b)P pārorientējo-

ties no vispasaules proletāriskās revolūcijas izplatīšanas mierīgā ceļā uz totalitārā komunisma izplatīšanu ar spēka draudiem vai spēka pielietošanu. Tā kā "latviešu tautas proletariāta revolūcijas ideju nesēju" trūka un bija nepieciešami kontakti ar impērijas pamatnācijas pārstāvjiem arī sarkanarmiešu formās, 1938. gadā PSRS izdeva profesora Jāņa Lojas (1896-1969) sastādīto pirmo "Latviešu-krievu vārdnīcu".⁵⁸ 1940. gada 11. februārī PSRS Valsts ārzemju un nacionālo vārdnīcu izdevniecība Maskavā nodeva iespiešanai profesora Jāņa Lojas "Krievu-latviešu vārdnīcu" Maskavas 16. tipogrāfijā. Vārdnīca saņēma "Glavļita" (PSRS Valsts cenzūras) atļauju Nr. 27872 un 1940. gada 23. maijā tika parakstīta iespiešanai sešu iespiedloksņu apjomā.⁵⁹ Vārdnīcā bija ap 20 000 vārdu, Latvijas ģeogrāfisko nosaukumu rādītājs un īsa krievu-latviešu sarunu vārdnīca. Krievu-latviešu sarunu vārdnīca bija iespiesta uz 14 lappusēm.⁶⁰ Tajā bija publicētas "Vispārējās sarunas", kā arī sarunas par tematu: "Uz dzelzceļa", "Vilciena pienākšana", "Viesnīcā", "Restorānā", "Pastā", "Frizētavā", "Veļas mazgātavā" (kas Latvijā nepastāvēja), "Veikalā", "Laiks". Šī tematika liecina, pirmkārt, par to, ka tā domāta

⁵⁵ KFVA, 5283. f., 5. apr., 803. l., 10. lp.

⁵⁶ Реферантура. Досье: Латвийское общество культурного обмена СССР. KFĀMA, 150. f., 24. apr., 38. l., 38. mare, 7.-10. lp.

⁵⁷ Turpat, 23.-32. lp.

⁵⁸ Лоя, Я. *Латышско-русский словарь*. Москва, 1938.

⁵⁹ *Русско-латышский словарь*. Составил проф. Лоя Я. Москва, 1940. 377 с.

⁶⁰ Turpat, 363-377. lpp.

iebraucējiem Latvijā, kuriem nebija pulksteņa. Otrkārt, ka sarunu vārdnīcu sastādījis cilvēks, kurš nezināja dzīvo latviešu literāro valodu.⁶¹ Treškārt, sarunu vārdnīcā blakus sadzīves jautājumiem ievietotas pavēles, nopratināšanas un izlūkošanas jautājumi cilvēkiem.⁶² Tas liecina, ka sarunu vārdnīca bija domāta ne tikai sarkanarmiešiem, bet arī specdienestu darbiniekiem. Šī vārdnīcas struktūra un tās iznākšana dažas nedēļas pirms Sarkanās armijas "papildu kontingenta" ienākšanas Latvijā 1940. gada 17. jūnijā liecina, ka vārdnīca bija paredzēta Sarkanās armijas virsniekiem, apakšvirsniekiem un kareivjiem. Izdevniecības ievadā rakstīts, ka šī krievu–latviešu vārdnīca ir pirmā PSRS izdotā krievu–latviešu vārdnīca. Otrkārt, šeit norādīts, ka vārdnīca palīdzēs tulkojumiem no krievu valodas latviešu valodā. Vārdnīcai pievienotais ģeogrāfisko nosaukumu rādītājs liecina, ka vārdnīca domāta lietošanai Latvijas teritorijā. Šīs vārdnīcas sagatavošana sarkanarmiešu vajadzībām apliecina krievu–latviešu, krievu–igauņu un krievu–vācu vārdnīcu izdošanu šai laikā un ar līdzīgu struktūru. Krievu–latviešu vārdnīcas sarunu iedaļa spilgti pierāda, ka vārdnīca domāta Latvijas un latviešu valodas nezinātājiem Latvijas teritorijā. Krievu un vācu, lietuviešu, latviešu un igauņu, kā arī citu "sliedzīgu valstu" pamatnāciju valodu vārdnīcu izdošana PSRS armijai dažas nedēļas pirms militārās operācijas sākuma liecināja arī par to, ka komunistiskās impērijas politikas plānotāji nebija paredzējuši, ka šīs vārdnīcas iznāks tādu militāru sarežģījumu laikā Eiropā, kad "starp-tautiskās buržuāzijas apmelojumu propagandā" pret PSRS nebija iespējama.

Līdztekus VK(b)P CK vadība 1939. gadā neaizmirsā arī paredzamo Latvijas iedzīvotāju politisko audzināšanu. Šajā nolūkā 1940. gadā Maskavā Svešvalodu literatūras izdevniecība laida klajā latviešu valodā arī VK(b)P "katķismu" – biedra Staļina ģeniālo darbu "Padomju Savienības Komunistiskās (lielinieku) partijas vēsture. Īss kurss. PSK(l)P Centrālās Komitejas komisijas redakcijā. Atzīts no PSK(l)[lielinieku]P Centrālās Komitejas 1938. gadā". Grāmatu bija tulkojuši Krievijas latvieši, lietojot 20. gadsimta sākuma politisko terminoloģiju. Boļševiki šajā grāmatā jau uz vāka saukti par lieliniekiem, bet sociāldemokrāti par "sociāldemokrātiem", plāns par "planu", meņševiki par "maziniekiem".

Viens no PSRS propagandas infiltrācijas veidiem bija propagandas filmu demonstrācija gan slēgtās telpās, gan vasarā uz balta audekla ekrāniem brīvā dabā pilsētās un pagastos, ko veica "ierobežotā kontingenta" karavīri. Kinofilmu demonstrēšana notika bez maksas, un tās plaši apmeklēja. PSRS propagandēja arī Sarkanās armijas dziesmu un deju ansambļu uzstāšanos, Sarkanās armijas virsnieku (poļitruku) lekcijas par PSRS

Maskavā 1940. gadā izdotās grāmatas "Padomju Savienības komunistiskās (lielinieku) partijas vēsture. Īss kurss" titullapa.

⁶¹ "Verstis", "vakzāle", "frizieru veikals", "ārsts iekšējās slimībās" (Turpat, 367. lpp.); "pirmās (otrās, trešās) klases biļete", "pirmās klases bufete", "atsauciet nesēju" (370.–371. lpp.); "taksi piestātne" (372. lpp.); "kuvērs" (aploksne) (374. lpp.); "krekli" (virskrekli) (376. lpp.) u. c.

⁶² Nāciet šurp! Pagaidiet mani šeit! Kur viņš ir? Pavadiet mani. Kāpēc jūs neatnācāt? Kad jūs atnāksiet pie manis? Uz kuriem iedam? Kur jūs dzīvojat? Esiet pilnīgā mierā. (366.–370. lpp.).

kā jauna tipa valsts sasniegumiem un kapitālistisko valstu attīstības bezperspektivitāti. Sarkanā armiju Latvijā pavadīja un papildināja liels skaits apkalpojošā personāla – celtniecības strādnieki, frizieri, bufetnieces, pavāri, sētnieki, telpu apkopēji, kuri ne tikai nomainīja buržuāzisko valstu karaspēka novietnēs iepriekš strādājušos, bet veica arī aģitācijas, propagandas un komunistu pagrīdes organizēšanas darbu. Bāzu kontingentā ietilpa arī latviešu boļševiki, kuri iepriekš bija sagatavoti speciālās skolās Latvijā, Ļeņingradā un citur. Bijušais LPSR Zinātņu akadēmijas kadru daļas vadītājs Elmārs Kerre savā personālās pensijas pieprasījumā rakstīja, ka viņš beidzis speciālos sagatavošanas kursus (tātad ne viens pats), iesūtīts Latvijā Sarkanās armijas kontingentā un kopš 1940. gada 12. jūnija PSRS IeTK uzdevumā veicis speciālus uzdevumus⁶³ 3. armijas sastāvā.⁶⁴

1940. gadā PSRS ĀTK sagatavoja "Latvija: Īsa vēsturiska izziņa".⁶⁵ Šī vēsturiskā izziņa tika iespiesta un izdalīta Sarkanās armijas vajadzībām. 1940. gada 14. jūnijā Sarkanās armijas Galvenā politiskā pārvalde izsūtīja Ļeņingradas, Baltkrievijas Sevišķā kara apgabala un Kaļiņinas Kara apgabala sarkanarmiešiem 26 000 brošūras par Latviju. Šīs brošūras vienlaikus bija ceļveži un karavīru ideoloģiskās audzināšanas līdzekļi. To skaits bija tuvs Sarkanās armijas okupācijas armijai Latvijā.⁶⁶

Mūsdienu Latvijas historiogrāfijā pārsvarā dominē agrākais vienkāršotais uzskats, ka Latvijas okupācija 1940. gada 17. jūnijā notikusi pēkšņi. Ideoloģiskā un politiskā okupācija sekojusi militārajai okupācijai, kurai bijusi izšķiroša un pat vienīgā nozīme. Patiesībā pirms militārās okupācijas 1940. gada 17. jūnijā, kā redzējam, notika PSRS impērijas garīga un ideoloģiska infiltrācija. Šī ideoloģiskā infiltrācija nesākās tūlīt pirms okupācijas un nenāca tikai no ārienes, bet tika gatavota un veikta arī Latvijā.

Patiesībā Latvijas okupācija kā gatavošanās sastāvdaļa pasaules proletariāta revolūcijas uzvaras gājienam Padomju Savienībā sākās jau pagājušā gadsimta 20. gados un Latvijā to veica vismaz četras savstarpēji saistītas organizācijas,⁶⁷ kas pastiprināja savu darbību 30. gadu otrajā pusē. Tās bija VK(b)P–LKP, VKSB–LOKSB, Rēriha biedrība, PSRS vēstniecība Latvijā. Otrkārt, Baltijas valstu okupācija un pievienošana PSRS saņemta tikai, apskatot to kompleksi – politiskajā, ekonomiskajā, kultūras propagandas un militārajā jomā, kas veidoja vienotu kompleksu pakāpeniskā šo valstu neatkarības iznīcināšanā. PSRS garīgā bāzēšanās Latvijā 30. gadu otrajā pusē, kā redzējam, hronoloģiski iedalāma divos posmos – līdz oficiālajai Latvijas nodošanai PSRS ietekmes sfērā 1939. gada 23. augustā un pēc šā līguma, kad, pēc padomju vēsturnieku domām, "Latvijā nobrieda revolucionāra situācija".⁶⁸ Ja pirmajā posmā tā varēja balstīties uz Krievijas klasiskās kultūras ietekmi un cerību iegūt jaunu gara darbinieku informāciju par Krieviju, tad otrajā posmā blakus minētajiem diviem balstiem PSRS kultūras

⁶³ Elmārs Kerre (1896–?), VK(b)P biedrs no 1918. gada, savā 1948. gada kadru anketā rakstīja: "1940. g. 9. maijs–1940. g. 11. jūnijs. Biju mobilizēts (iesaukts) Ļeņingradas Kara apgabala specvienībā nosūtīšanai uz Latviju un tiku sagatavots speciālos kursus. 1940. g. 12. jūnijs–1940. g. 15. septembris. Atrados 3. armijas Kara padomes un LK(b)P CK, bet vēlāk PSRS IeTK rīcībā un izpildīju speciālus uzdevumus pie Latvijas armijas štāba 3. informācijas daļas priekšnieka vietnieka amatā. 1940. g. 15. septembris–1941. g. 10. maijs. [PSRS] IeTK Sevišķās daļas, bet vēlāk Baltijas Sevišķā kara apgabala Latviešu strēlnieku korpusa 181. teritoriālās strēlnieku divīzijas 3. [informācijas] daļas priekšnieks. 1941. g. 10. maijs–1942. g. 28. februāris. Baltijas Sevišķā kara apgabala un darbojošās armijas Ziemeļu–Rietumu frontes Sevišķās daļas priekšnieka vietnieks." LVA, Kerre Элмар Петрович; 15500. f., 2. apr., 7580. l., 4. lp. Sal. Alfreds Berzinš. *I Saw Vishinsky Bolshevize Latvia*. – Washington, D. C., 1948. P. 13.

⁶⁴ LVA, 15500. f., 11. apr., 7580. l., 4. lp.

⁶⁵ Латвия: Краткая историческая справка. 1940. КФАМА, 150. f., 1. apr., 8. мape, 62. l., 31.–36. lp.

⁶⁶ H. Strods. Padomju okupācijas otrais posms (1940. gada sākums – 1941. gads). *Latvijas vēsturnieku komisijas raksti*. 13. sēj. Rīga, 2004. 66.–67. lpp.

⁶⁷ Niedre, O., Daugulis, V. *Slepenais karš pret Latviju*. Rīga, 1999. 5.–6. lpp.

⁶⁸ *Latvijas padomju enciklopēdija*. Rīga, 1984. 5². 271. lpp.

ietekmes veidošanos stimulēja šīs impērijas politiskā un militārā klātesamība un politiskā propaganda, ko boļševiki uzskatīja par savas garīgās kultūras augstāko sasniegumu. Latvijas pakļaušana 1939. un 1940. gadā bija ilgstošas PSRS ideoloģiskās iedarbības, diplomātiskās vienošanās un militāru draudu rezultāts. Diplomātiskā vienošanās starp divām totalitārajām kaimiņvalstīm notika 1939. gada augustā, kam sekoja tieši militāri draudi 1939. gada septembrī–oktobrī un 1940. gada jūnijā.

Pašreiz autoram pieejamie vēstures avoti ļauj izdarīt vairākus secinājumus.

1. Tā kā komunistiskās pagrīdes kustības Latvijā nebija, bet PSRS iesūtīto pagrīdes funkcionāru lielākā daļa šajā laikā bija arestēta, PSRS ietekmes izplatīšana Latvijā notika ar Latvijas un PSRS Draudzības biedrības, Nikolaja Rēriha biedrības starpniecību.

No visiem aģitācijas un propagandas veidiem PSRS vispirms izmantoja radošo intelektuāli, kā arī savu propagandas un aģitācijas grāmatu, žurnālu un nošu iesūtīšanu. Otrās ideoloģiskās iedarbības veids bija PSRS sagatavoto rakstu publicēšana avīzēs un žurnālos, enciklopēdijās arī ar vietējo autoru parakstiem un PSRS Ārlietu ministrijas subsidēta žurnāla "Misl" izdošana Rēriha biedrības paspārnē. Trešais "specpasākums" bija "VK(b)P īsā kursa" izdošana latviešu valodā un krievu–latviešu vārdnīcas un ģeogrāfisko nosaukumu, krievu–latviešu sarunu vārdnīcas publicēšana 16 000 eksemplāros okupācijas karaspēka vajadzībām. Tā PSRS centās savu sociālistisko kultūru un sasniegumus popularizēt arī ar Latvijas rokām un latviešu valodā. PSRS propaganda vienmēr slēpās aiz senās krievu kultūras izplatības, kas vecākajai Latvijas iedzīvotāju paaudzei bija pazīstama, identificējot krievu klasiskās kultūras sasniegumus ar PSRS sociālistiskās kultūras sasniegumu propagandu.

2. Pēc 1939. gada 5. oktobra bāzu līguma un Sarkanās armijas ap 25 000 karavīru, kā arī Baltijas Jūras kara flotes karakuģu ieviešanas Latvijas ostās līdztekus minētajām biedrībām totalitārā komunisma invāziju turpināja ne tikai ar PSRS bruņoto spēku ideoloģisku palīdzību. No Pleskavas uz Rīgu pārcēlās Komunistiskās Internacionāles nodaļa un uzsāka darbību Januša mājā blakus Melngalvju namam.

3. Lielu darbu Latvijas pilnīgas subversijas sagatavošanā veica PSRS IeTK un PSRS VDK rezidentūras Latvijā, kuru ietekmē demisionēja kara ministrs Jānis Balodis (1881–1965) un satiksmes ministrs Bernhards Einbergs (1893–1945), bet ģenerālis Roberts Dambītis (1881–1957) un ģenerālis Roberts Kļaviņš (1885–1944) sadarbojās ar PSRS spēcīgiem dienestiem.⁶⁹

4. Nav aizstāvamams PSRS un Krievijas historiogrāfijā joprojām valdošais uzskats, ka PSRS, noslēdzot 1939. gada 23. augusta līgumu ar Vāciju un 1939. gada 5. oktobra līgumu ar Latviju, ievēdot savu karaspēku, kas bija skaitliski apmēram tikpat liels kā Latvijas regulārā armija, gribēja Latviju aizsargāt no Otrā pasaules kara posta. Patiesībā PSRS ieviesa protektorātu pār Latviju. 30. gadu otrajā pusē un jo sevišķi pēc PSRS un Vācijas neuzbrukšanas līguma un tā slepeno protokolu parakstīšanas 1939. gada 23. augustā netieši, bet pēc 1939. gada 5. oktobra bāzu līguma īstenošanas faktiski Latvija nonāca ne tikai politiskā un militārā, bet arī ekonomiskā atkarībā un totalitārā komunisma ideoloģiskā protektorātā.⁷⁰ Jau 1940. gada 17. jūnijā to atzina amerikāņu laikraksts "New York Herald Tribune". "Latvijas neatkarības periods patiesībā bija izbeidzies jau 1939. gada rudenī," rakstīja laikraksts, "kad tur novietoja pirmos padomju garnizonus."⁷¹ Tam piekrīt arī prof. A. Stranga, viens no grāmatas "Latvijas vēsture. 20. gadsimts" autoriem: "Šie līgumi ievadīja Baltijas valstu neatkarības beigu sākumu

⁶⁹ *Latvijas Okupācijas muzeja Gadagrāmata 2005.* – Rīga, 2006. 149. lpp. 2. dok.

⁷⁰ Arbeit der Komintern in Lettland und Westeuropa. Vācijas Federālarhivs (VFA), § 58, 732. l., 42.–46. lp.

⁷¹ Citēts pēc: Kārlis Vanags. *Boļševiku jūgā.* – Oldenburga (Vācija), 1951. 25. lpp.

un bija 1940. gada prelūdijs. Padomju Savienība, asistējot Vācijai, ne vien *de iure*, bet arī *de facto* amputēja Baltijas valstu suverenitāti. Līdz pilnīgai okupācijai tās būtībā bija kļuvušas par PSRS protektorātiem.⁷² Prof. Arveds Švābe pirms 50 gadiem domāja, ka Igaunijas 1939. gada 28. septembra, Latvijas 1939. gada 5. oktobra un Lietuvas 1939. gada 10. oktobra uz PSRS diktāta pamata noslēgtie identiskie (izņemot dažas detaļas) līgumi bija Baltijas valstu militāra okupācija.⁷³ Vēsturnieku pētījumiem jānoskaidro minēto līgumu patiesā nozīme, analizējot politiskos, militāros, saimnieciskos un ideoloģiskos aspektus. Katrā ziņā PSRS okupācija Latvijā nesākās tikai 1940. gada 17. jūnijā.

⁷² Latvijas vēsture. 20. gadsimts. Rīga, 2005. 169. lpp. H. Strods. *Padomju okupācijas otrais posms Latvijā (1940. gada sākums–1941. gads)*. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 13. sēj. Rīga, 2004. 26.–98. lpp.; Jūri Ant. *Eesti 1939–1941: Rahvast, valitsmisest, saatusest*. Tallin, 1999. 1.–217. lpp.

⁷³ "The military occupation of the Baltic States became an accomplished fact, even though on paper the Baltic Republics had added the Soviet Union bases on their territories in a leasehold agreement for a limited period only. The chain of Red naval bases extended from Paldiski over the Estonian islands to Liepaja, permitting the Soviets to block all approaches to the Baltic ports." Arvid Schwabe. *The Baltic States. The Fate of East Central Europe: Hopes and Failures of American Foreign Policy*. – Notre Dame, Indiana, 1956. P. 105.

The Creation of a Soviet Ideological Protectorate in Latvia 1936–1940

HEINRIHS STRODS

The expansion of the USSR empire in the Baltic states and the gradual destruction of their independence in the second half of the 1930s took place gradually through political, military economic and cultural infiltration. The article analyses this infiltration into Latvia from 1936 to 1940 by using archival materials from the Russian Foreign Ministry's Baltic Section, the USSR Embassy in Latvia and the All-Union Cultural Exchange Society in Moscow. The infiltration was directed by the Baltic Section of the USSR Commissariat of Foreign Affairs and the USSR Embassy in Riga, whose first secretary was simultaneously the representative of the Cultural Exchange Society of Latvia and USSR, a branch of the All-Union Cultural Exchange Society. Two phases are discernible in the infiltration process: up to the conclusion of the USSR–German Non-Aggression Treaty on 23 August 1939 and thereafter. Up to the time the treaty was concluded, the USSR Commissariat of Foreign Affairs mainly concentrated on organising excursions and vacation tours for USSR-friendly intelligentsia, book shipments, concert tours or broadcasts with relatively little ideological content through the Latvian–Soviet Cultural Exchange Society. After the conclusion of the Soviet–German Treaty, the ideological content became dominating if not exclusive, such as the publication of the *Short Course of the All-Union Communist Party (Bolsheviks)* in the Latvian language in Moscow. Simultaneously, the membership of the Latvian–Soviet society was increased. The USSR Commissariat of Foreign Affairs also involved the left-leaning Roerich Society (named after the Russian painter Nicolai Roerich), the editors of liberal newspapers and magazines in their propaganda effort and utilized the presence of the 25,000-strong Soviet army garrison stationed in Western Latvia after the conclusion of the Mutual Assistance Treaty on 5 October 1939. Thus an ideologised program was prepared for the Latvian Radio to celebrate the 22nd anniversary of the October Revolution; an entry on the USSR was prepared in Moscow for the *Latvian Encyclopaedia*; the ideologised USSR journal *Mislj* (Thought) was published under the impermatuur of the Roerich Society. Such an indirect infiltration through Soviet proxies had become necessary partly because the Latvian Communist Party had been practically destroyed during the "Latvian Campaign" in Great Purge in the USSR 1937–38. Its few infiltrated operatives who remained alive were in Latvian prisons because the Communist Party had been outlawed in 1919. The analysis shows that Latvia had practically lost its political, military, economic and ideological independence with the signing of the Mutual Assistance Treaty on 5 October 1939 and thus had become at least a protectorate of the USSR.

Latviešu Nacionālistu savienība un laikraksts "Tautas Balss" pretošanās kustībā nacistu okupētajā Latvijā 1941–1942

ULDIS NEIBURGS

Par pretošanās kustību Latvijā nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā pēdējos gados ir norisinājušās gan akadēmiskas diskusijas saistībā ar jēdziena "pretošanās kustība" izpratni¹ un pētniecības problemātiku kopumā², gan pievērsta īpaša uzmanība 1943. gada 13. augustā nelegāli Rīgā nodibinātās Latvijas Centrālās padomes (LCP)³ un tās vadītāja Konstantīna Čakstes (1901–1945) darbības izvērtējumam.⁴ Pozitīvi vērtējot Latvijas vēsturē nozīmīgas pretošanās kustības organizācijas – LCP – vēstures izpēti un popularizēšanu, vienlaikus nākas konstatēt, ka sabiedrības apziņā kopumā pēdējos gados ar masu mediju starpniecību ir radīts maldīgs priekšstats par tikai 1943. gada vasaras beigās izveidoto LCP kā vienīgo pretošanās kustības organizāciju nacistu okupētajā Latvijā,⁵ kas neatbilst tā laika reālajai vēstures situācijai.⁶

Vienlaikus jāatzīst, ka līdz šim pat vēsturniekiem visai maz ir zināms 1946. gada 16. jūnijā Detmoldā nodibinātās Latviešu pretestības kustības dalībnieku apvienības

¹ "Joprojām nav dota pietiekami skaidra, izsvērtā un vispusīgi argumentēta atbilde uz jautājumu, kas bija pretošanās kustība Latvijā Otrā pasaules kara gados, kāda ir tās būtība un kādas grupas varētu un kādas tomēr nedrīkstētu pieskaitīt šai kustībai, lai nediskreditētu pašu kustības jēdzienu. [...] Latvijas situācijas savdabība nosaka, ka pretošanās kustībā būtu iekļaujamas tikai tās grupas, kuras pauda gatavību cīnīties pret abiem okupantiem, par mērķi izvirzot Latvijas neatkarības atjaunošanu." Feldmanis, I. *Latvija nacistiskās Vācijas okupācijas varā (1941–1945). Latvijas Vēsture*. 2004. Nr. 1. 91.–104. lpp.

² "Turpmāk lielāka vēriba jāpievērš nevis jau samērā labi izpētītiem jautājumiem par Latvijas Centrālo padomi un kureliešu darbību, bet gan citu pretošanās organizāciju un grupu, inteligences, lauku ļaužu, studentu, skolēnu, atsevišķu indivīdu aktivitāšu atklāšanai. [...] Pretošanās kustības efektivitāti Vācijas okupētajā Latvijā nevajadzētu vērtēt tikai pēc kādiem kvantitatīviem vai kvalitatīviem faktoriem – cik nelegālo skrejlapu, memorandu, laikrakstu izplatīts, cik sabotāžas aktu vai diversiju paveikts. Pretošanās okupantiem kopumā bija nozīmīga tajā ziņā, ka apliecināja sabiedrības augsto morāli un uzticību demokrātijas vērtībām." Zunda, A. *Pretošanās kustība vācu okupētajā Latvijā: nostādnes vēstures literatūrā. Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2002. gada pētījumi*. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 10. Rīga, 2004. 216.–239. lpp..

³ LCP vēsturei veltītās monogrāfijas: Andersons, E., Siliņš, L. u. c. *Latvijas Centrālā padome: Latviešu nacionālā pretestības kustība. 1943–1945*. Upsala, 1994. 496 lpp.; Siliņš, L. *Nacistiskās Vācijas okupanti: Mūsu tautas lielās cēriņas un rūgtā vilšanās*. Rīga, 2001. 308 lpp.; Ērglis, Dz. *Latvijas Centrālās padomes vēstures nezināmās lappuses*. Rīga, 2003. 231 lpp.

⁴ Polemika presē par pieminekļa celtniecību LCP priekšsēdim K. Čakstem: Peters, J. *Latvietis 2. pasaules karā? Diena*. 2002. 31. augusts; Apals, G. *Vēstures rekonstrukcija. Diena*. 2002. 7. decembris; Zelče, V. *Elites elitārā vēsture. Diena*. 2002. 7. decembris; Stranga, A. *Par pieminekli Konstantīnam Čakstem un LCP. Neatkarīgā Rita Avīze*. 2002. 19. decembris; Grūtups, A. *Stāsts par nacionālo pašapziņu un aizdomīgumu. Diena*. 2002. 27. decembris; Avotiņš, V. *Vēsturē jābūt kā operā. Neatkarīgā Rita Avīze*. 2003. 4. februāris u. c.

⁵ "Vienīgā demokrātiski dibinātā pretestības kustība toreiz bija Latvijas Centrālā padome. Visas pārējās zināma veida pretestības grupas bija sīkas. Latvijas Centrālajā padomē bija pārstāvētas visas lielās partijas, kas bija pēdējā Latvijas Saeimā, ar visu Saeimas prezidiju." Dimants, A. *Rietumi zināja patiesību. Intervija ar L. Siliņu. Lauku Avīze: Mājas Viesis*. 2002. 10. maijs u. c.

⁶ Izvērtējot mūsdienās pieejamos visdažādākā spektra vēstures avotus, ir jāpiekrīt Latviešu pretestības kustības dalībnieku apvienības (LPKDA) un tās priekšsēža Artura Neparta paustajam viedoklim: "Apgalvojums par to, ka Latvijas Centrālajai padomei bija svarīga loma pretestības kustības koordinācijā, diemžēl neatbilst patiesībai. Latvijas Centrālā padome nekad nav bijusi kāda latviešu pretestības kustības koordinētāja Latvijā, par kādu 'svarīgu lomu' nemaz nerunājot." LPKDA priekšsēža A. Neparta vēstule Latvijas Valsts prezidentes kancelejai sakarā ar V. Viķes-Freibergas teikto Latvijas Vēsturnieku komisijas konferencē Rīgā, 2003. gada 12. jūnijā. Milforda, 01.07.2003. (Latvijas Okupācijas muzejs [turpmāk OMF], A. Neparta mape).

(LPKDA)⁷, kurā ietilpa gan atsevišķas ar LCP saistītas personas, gan lielākoties – citu pretošanās kustības organizāciju pārstāvji, veikums un tās dalībnieku darbība Otrā pasaules kara laikā. Neapstrīdams ir fakts, ka, sākot jau ar 1941. gada rudeni, pretošanās kustībā nacistu okupētajā Latvijā iesaistījās daudzi indivīdi un lielākas vai mazākas pagrīdes grupas un organizācijas, kas nodarbojās ar informācijas vākšanu un izplatīšanu, okupācijas varas rīkojumu sabotāžu un to izmantošanu latviešu nacionālajās interesēs, ieroču un municijas vākšanu, nelegālu laikrakstu un uzsaukumu izdošanu, protestējot pret vācu okupāciju un daļas latviešu sadarbību ar nacistiem, un iestājās par Latvijas neatkarības atjaunošanu. Lielāko daļu šo pretošanās kustības dalībnieku vācu drošības iestādes atklāja un apcietināja, un viņi nonāca dažādos nacistu cietumos un koncentrācijas nometnēs. Viņu darbība Otrā pasaules kara laikā Latvijas vēstures pētniecībā līdz šim nav nopietni izvērtēta.

Viena no šīm ar LCP nesaistītām un savu darbu jau daudz agrāk aktīvi uzsākušām pagrīdes organizācijām bija Latviešu Nacionālistu savienība (LNS) un tās nelegālais laikraksts "Tautas Balss". Lai gan par šo latviešu pretestības novirzienu ir publicētas liecības vairāku trimdas autoru apkopojos rakstos par pretošanās kustību⁸ un tās darbība ir pieminēta vai daļēji atspoguļota arī Latvijas vēsturnieku (nedaudz un nosodoši – padomju,⁹ vairāk – mūsdienu¹⁰) darbos, kā arī šai tematikai dažviet ir pieskārušies arī atsevišķi ārzemju autori,¹¹ plašāku aptverošu pētījumu par LNS un "Tautas Balss" darbību līdz šim ir trūcis. Pateicoties atsevišķu bijušo "Tautas Balss" pagrīdes grupas dalībnieku aktivitātem¹² (lielākoties XX gadsimta 90. gados), sabiedrība ar

⁷ Neiburgs, U. *Latviešu pretestības kustības dalībnieku apvienība (LPKDA) trimdas sabiedriski politiskajā dzīvē pēckara Vācijā (1946–1949)*. Konferenču "Trimda, kultūra, nacionālā identitāte" referātu krājums. Rīga, 2004. 549.–562. lpp.; Neiburgs, U. *Latviešu pretestības kustības dalībnieku apvienība (LPKDA) un tās dokumenti par pretošanās kustību nacistu okupētajā Latvijā 1941–1945*. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. Rīga, 2007. (sagatavošanā).

⁸ [Neparts, A.] *Pretestības kustība*. Latvju Enciklopēdija. A. Švābes red. Stokholma, 1952.–1953. 2010.–2013. lpp.; Ozols, J. *Latviešu nacionālā pretestības kustība 1940.–1945. Kara Invalids*. 1983. Nr. 28: 27.–42. lpp.; Ozols, J. *Piezīmes par latviešu nacionālo pretestības kustību 1940.–1945. Kara Invalids*. 1984. Nr. 29: 23.–35. lpp.; Pārups, Ē. *Pretestības organizācijas un laikraksti vācu laikā. Jaunā Gaita*. 1987. Nr. 5: 31.–38. lpp.; Biezais, H. *Gustava Celmiņa Pērkonkrusts dokumentu gaismā. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 1992. Nr. 3: 44.–47. lpp.; Nr. 4: 43.–45. lpp.

⁹ Vestermanis, M., Tizenberga, R. *No Latvijas darbaļaužu cīņas vēstures vācu fašistisko iebrucēju aizmugurē. Padomju Latvijas Komunisti*. 1954. Nr. 9: 16.–28. lpp.; *Latviešu buržuāzisko nacionālistu tālākā deģenerēšanās. Latviešu tautas cīņa lielajā Tēvijas karā (1941–1945)*. Rīga, 1966. 627.–628. lpp.; Dzintars, J. *Pret ko bija vērstas latviešu buržuāzijas "nacionālā opozīcija". Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 1968. Nr. 9: 3.–12. lpp.; Dzintars, J. *Neredzamā fronte*. Rīga, 1970. 225.–241. lpp.; Samsons, V. *Aizvadīto trīs gadu desmitu devums latviešu tautas prethitleriskās cīņas vēstures izpētē. Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 1974. Nr. 2: 3.–23. lpp.; Samsons, V. *Naida un maldu sliksnā: Ieskats ekstrēmā latviešu nacionālisma uzskatu evolūcijā*. Rīga, 1983. 194.–207. lpp.

¹⁰ Neiburgs, U. *Nacionālās pretošanās kustības organizācijas Latvijā padomju un vācu okupācijas laikā (1940–1945). Latvija Otrajā pasaules karā: Starptautiskās konferences materiāli, 1999. gada 14.–15. jūnijs*, Rīga. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 1. Rīga, 2000. 163.–172. lpp.; Neiburgs, U. *Latviešu nacionālās pretošanās kustības preses izdevumi Latvijā vācu okupācijas laikā (1941–1945). Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 2000. Nr. 1/2. 43.–58. lpp.; Neiburgs, U., Ērglis, Dz. *Nacionālā un padomju pretošanās kustība – kopīgais un atšķirīgais (1941–1945). Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.–1956. gadā: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2000. gada pētījumi*. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 3. Rīga, 2001. 267.–329. lpp.; Rolmane, V. *The Resistance in Latvia during the Nazi Occupation (July 1941–May 1945). The Anti-Soviet Resistance in the Baltic States*. Vilnius, 1999. Pp. 131–148.

¹¹ Bassler, G. P. *Alfred Valdmanis and the Politics of Survival*. Toronto, 2000. Pp. 131–138; Felder, B. M. "Die Spreu vom Weizen trennen..." *Die Lettische Kartei – Pērkonkrusts im SD Lettland 1941–1945. Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2003. Pakta zona*. Rīga, 2004. 47.–68. lpp.; Waite, R. G. *Some Aspects of Anti-German Sentiment in Latvia (1941–1944). Latvija nacistiskās Vācijas okupācijas varā 1941–1945: Starptautiskās konferences referāti, 2003. gada 12.–13. jūnijs*, Rīga. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 11. Rīga, 2004. 154.–176. lpp.

¹² Vēl šodien diemžēl tikai daļēji ir īstenojušies vairāku bijušo LNS un "Tautas Balss" dalībnieku 1995. gada 17. maija sanāksmē Okupācijas muzejā izteiktie priekšlikumi: 1) balstoties uz likuma "Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem" 4. nodaļas 8. pantu, vērsties pie attiecīgām valsts institūcijām ar ierosinājumu organizēt pētījumus, apkopojot un publicējot informāciju par nacionālās pretestības kustību un tās dalībniekiem, 2) ierosināt Salaspils memoriālo iemūžināt nacionālās pretestības kustības dalībniekus, kas bija ieslodzīti koncentrācijas nometnē, 3) pieprasīt kompensācijas izmaksu 1941.–1945. gadā represētiem nacionālās pretestības dalībniekiem (Nacionālās pretestības kustības dalībnieku sapulces protokols. 17.05.1995. – OMF, inv. Nr. 1232).

dažu Latvijas masu mediju starpniecību tika informēta par LNS un "Tautas Balss" darbību nacistu okupētajā Latvijā,¹³ tomēr nākas konstatēt, ka tās ieguldījums pretošanās kustībā Latvijā Otrā pasaules kara laikā plašākām aprindām mūsdienās tomēr ir palicis nepamanīts.

Kā galvenie vēstures avoti pētījumā ir izmantoti dažādi nacistu¹⁴ un padomju¹⁵ okupācijas varas pārvaldes un represīvo iestāžu dokumenti no Latvijas, Vācijas un Krievijas arhīviem, pretošanās kustības oriģinālmateriāli (LNS politiskā programma un laikraksts "Tautas Balss"¹⁶) un neilgi pēc Otrā pasaules kara 1946.–1947. gadā LPKDA darbības ietvaros bijušo LNS un "Tautas Balss" biedru sniegtā dokumentācija par savu dalību pretošanās kustībā.¹⁷ Svarīgs vēstures avots ir arī vēlāk trimdā un pēc neatkarības atjaunošanas Latvijā tapušās vairāku bijušo pretošanās kustības dalībnieku publicētās¹⁸ un līdz šim vēl nepublicētās¹⁹ rakstveida un mutvārdu liecības, kas sniedz informāciju par notikušo jau ar lielāku laika atstarpi. Daļu no tām ir savācis šā raksta autors.

Publikācijas nolūks ir ar Latvijas Okupācijas muzeja Gadagrāmatas starpniecību aktualizēt akadēmiskās diskusijas un sabiedrības interesi par pretošanās kustības saturu un būtību Latvijā nacistiskās Vācijas okupācijas apstākļos. Raksta mērķis ir analizēt vienas no pretošanās kustības organizācijām – LNS – darbību un tās nelegālā laikraksta "Tautas Balss" iznākšanu, izvērtējot to gan šīs konkrētās organizācijas paveiktā, gan visas vācu okupācijas laika pretošanās kustības kopīgā veikuma kontekstā. Rakstā īpaša uzmanība ir pievērsta arī LNS un "Tautas Balss" dalībnieku sastāva noskaidrošanai, un publikācija ir veltījums visu LNS un "Tautas Balss" darbinieku piemiņai un viņu ieguldījumam cīņā par Latvijas neatkarības atjaunošanu.

¹³ Grinberga, M. Lai tevi neuzvar Jaunais, bet lai to uzvari tu. *Diena*. 1991. 7. decembris; Grinberga, M. "Tautas Balss" iziet no pagrīdes. *Diena*. 1993. 11. maijs; Viksna, P. "Tautas Balss" – pretestības gara paudēja. *Rīgas Balss*. 1994. 25. oktobris; Neiburgs, U. Kara vēsturi neveido tikai leģionāru vai sarkanarmiešu cīņas: Par latviešu nacionālo pretošanās kustību. *Diena*. 1999. 16. marts; Neiburgs, U. Brīvais vārds. *Lauku Avīze: Mājas Viesis*. 2000. 20. maijs; Neiburgs, U. Nacionālisti par Latvijas brīvību. *Latvijas Avīze: Mājas Viesis*. 2006. 17. februāris.

¹⁴ Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk – LVVA), P 69. f. – Ģenerālkomisārs Rīgā (1941–1944), P 70. f. – Ostlandes reihskomisārs (1941–1944), P 82. f. – SS un policijas vadītājs Latvijā (1941–1945), P 252. f. – Drošības policijas un SD komandieris Latvijā (1941–1944), P 1026. f. – Drošības policijas un SD pavēlnieks Ostlandē (1941–1944); Latvijas Zinātņu akadēmijas arhīvs (turpmāk – LZAA), 40. f. – Akadēmiķis Vilis Samsons (1920), 5. apr., 1.–3. l., 1.–3. sēj. – "Mežakaķu" arhīvs; Vācijas Federālais arhīvs Berlīnē (Bundesarchiv Berlin) (turpmāk – BA), R6.f. – Okupēto Austrumu apgabalu reihšministrs, R 58. f. – Reiha drošības galvenā pārvalde; Krievijas Valsts Kara arhīvs (Российский Государственный Военный архив (turpmāk – РГВА)), 504. k. f. – "Drošības policijas un SD pavēlnieks Ostlandē".

¹⁵ Latvijas Valsts arhīvs (turpmāk – LVA), 1986. f. – Latvijas PSR VDK par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas, 1. apr., 4657., 6864., 28852., 39132., 39658. l., 2. apr., P-1908. l. – LNS un laikraksta "Tautas Balss" dalībnieku J. Bicēna, I. Birgeres, N. Liepiņa, O. Verļa, E. Briņķes, O. J. Trušiņa, O. Dragunas krimināllietas.

¹⁶ Laikraksta "Tautas Balss" oriģināleksemplāri ir pieejami Latvijas Nacionālajā bibliotēkā un Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā. (*Latviešu periodika: 4. sēj.: 1940–1945*. Sast. Ē. Flīgere. Rīga, 1995. 124. lpp.).

¹⁷ LNS un laikraksta "Tautas Balss" dalībnieku A. Bērziņa, I. Čaupales, Ž. Deķa, R. Dombrovska, E. Dzelzkalēja, H. Friša, J. Garanča, V. Geidāna, L. Gugāna, E. Kazaka, J. Ķīviša, O. Lančaņa, B. Loča, A. Rozes, P. Rudzāta, V. Rutka, A. Tīruma, V. Vitola, L. Vitoliņa, K. Ūdra personas anketas, apliecinības un darbības apraksti (OMF, LPKDA arhīvs).

¹⁸ Raudziņš, Dž. Starp cietumu un brīvību. *Austrālijas Latvietis*. 1956. 4. februāris–24. marts; Neparts, A. Atmiņas par okupācijas laiku (1940–1945). *Latvijas Vēstnesis*. – 1999. 4. augusts–2. septembris; Rutks, V. Kāda cīnītāja stāsts. *Treji Vārti*. 1997. Nr. 176: 59.–68. lpp.; Rutks, V. No koncentrācijas nometnes – vācu bruņotajos spēkos. *Karakalps*. Rīga. 2002. 31.–76. lpp.

¹⁹ Latvijas Kara muzejs (turpmāk – LKM), Bērziņš, A. Atmiņas un domas par pretestības kustību okupētā Latvijā (1940.–1944.). Sentervilla, MA, 1988. Inv. Nr. 5-429-DK/p; Dzelzkalējs, E. Vēstule U. Neiburgam. Filadelfija. 1998.03.11. Inv. Nr. 5-621-DK/p; Ēlerts, A. Manas atmiņas par nacionālās pretestības kustību Otrā pasaules kara laikā, par Latviešu nacionālo Savienību un nelegālo laikrakstu "Tautas balss". Rīga. 2000. Inv. Nr. 5-804-DK/p; Fleitnere (Treimane), M. Atmiņas par avīzes "Tautas Balss" iespiešanu. Liepāja. 1992. Inv. Nr. 5-424-DK/p; Kaminskis, A. Atmiņas. Rīga. 1997. Inv. Nr. 5-501-DK/p; Lase (Birgere), I. Nacionālās pretestības kustības dalībnieces atmiņas. Rīga. 1997. Inv. Nr. 5-425-DK/p; Neparts, A. Latviešu nacionālistu savienība (LNS). Milforda, MI. 1988. Inv. Nr. 5-415-DK/p; Neparts, A. "Tautas Balss". Milforda, MI. 1988. Inv. Nr. 5-416-DK/p; Neparts, A. Atmiņas par okupācijas laiku (1940.–1945.). Milforda, MI. 1998. Inv. Nr. 5-602-DK/p; Rutks, V. Vēstule A. Nepartam. St. Paula, MN. 26.02.1988. Inv. Nr. 5-419-DK/p; Zeltkalns, A. Vēstule U. Neiburgam. Aginkorta, ONT. 27.02.1998. Inv. Nr. 5-542-DK/p.

Pielikums 1/5 M.

Latviešu Nacionālistu Savienības programma.

LNS dibināšanu izraisījuši 1941.g. 17.jūnija notikumi. LNS nodibināja lai cīnītos par mūsu tautas turpmāku pastāvēšanu un nodrošinātu tās kultūras tālāku attīstību. LNS ir organizācija, kas izteiktu latviešu tautas neviltošu gribu, cīnītos par latviešu tautas interešu piepildīšanu. Par tuvākiem uzdevumiem LNS stāda:

- 1) Latviešu nacionālās ideoloģijas noskaidrošanu un izplatīšanu.
- 2) Latviešu tautas apvienošanu un politisku pāorganizēšanu.
- 3) Pēc latviešu tautai nepiemērotas varas gāšanās un tās ienaidnieku pādzīšanas, atjaunot brīvu, neatkarīgu, nacionālu Latvijas valsti.

Deklarācija.

Nācija ir kultūras vērtība, kurās uzdevums ir piepildīt savu sūtību un līdz ar to veicināt visas cilvēces attīstību. Šī uzdevuma veikšanu garantē vienīgi neatkarīga nacionāla valsts, kuras likumdevēja vara izteic visas tautas intereses (nacionāla demokrātija).

- 1) Latvija atjaunojama bij. teritorijas robežās.
- 2) Valsts absolūtai varai jāpieder latviešu tautai.
- 3) Valsts satversmē izstrādā latviešu tautas vēleli priekšstavji.

LNS politiskajā programmā uzstādītas šādas pamatprasības:

- 1) Brīvas, neatkarīgas, nacionālas Latvijas valsts atjaunošana uz nacionāl-demokrātiskiem principiem, kurā LNS ieiet kā politiska partija un reprezentētu brīvas, apvienotas latviešu tautas (zemniecības, strādniecības un inteliģences) gribu un intereses.
  - 2., 3.) Latviešu tautas pamatslānis ir zemniecība, kas izveidota par stipru bezplašsainu nacionālu vienību ar ko apvienojama nacionāla strādniecība un inteliģence.
- Šo latviešu tautas apvienošanu realizē šādi politiski pamatprincipi:

Agrārpolitika.

- 1) Zemes valdīšana un ligtošana zemes apstrādātājiem.
- 2) Izveidota radikāla agrārreforma, pieskaitot zemi vel visiem latviešu bezzemiņiem, izmantojot valsts un privāto zemi, respektējot privatīpašuma tiesības.
- 3., 4) Šādmniecību lieluma nosaka tautsaimniecīgā atmaksāšanas un eksistences nodrošināšana apstrādātājiem. Zemgij netiesā un spekulatīva paplašināšana vāi pamažināšana nav pieļaujama.
- 5) Nekultivētas zemes, iegūrojot privatīpašuma tiesības, ieskaitamas zemes fondā, pamatkultīvesānu izdara valsts, pēc tam to sadalot zemes gribētājiem.
- 6) Kredītu investāra iegādei dos valsts.

LNS politiskā programma. Pirmā lapa.

LZA ARHĪVS

Latviešu Nacionālistu savienība

LNS darbības pirmsākumi ir meklējami jau padomju okupācijas laikā 1940. gada rudenī, kad tās dalībnieki veica nelegālu skrejlapu un uzsaukumu izplatīšanu un ieroču un informācijas vākšanu.²⁰ Par līdzdalību pretošanās kustībā 1940.–1941. gadā²¹ padomju drošības iestādes arestēja un represēja LNS dalībniekus Jāni Biezo Valmierā un

²⁰ A. Ēlerta saruna ar A. Kaminski. 18.–19.08.1993. LKM, inv. Nr. 5-806-DK/p; A. Ēlerta saruna ar A. Kaminski. 28.07.1995. LKM, inv. Nr. 5-805-DK/p.

²¹ Kaut arī LNS darbība padomju okupācijas laikā atšķīrībā no nacistu okupācijas 1941.–1942. gadā ir daudz mazāk dokumentēta, dokumenti un atmiņu liecības par to ir atrodamas gan Latvijas Valsts arhīva, gan Latvijas Kara muzeja krājumā. Neskatoties uz to, pēdējo gadu pētījumos par pretošanās kustību 1940.–1941. gadā LNS diemžēl pat nav pieminēta (Ciganovs, J. Pretošanās padomju okupācijas režīmam Latvijā 1940.–1941. gadā. *Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2000. Komunistu un nacistu jūgā*. Rīga, 2001. 45.–55. lpp.; Viļums, J. Pretošanās okupācijai Latvijā 1940.–1941. gadā. *Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2002. Varas patvaļa*. Rīga, 2003. 127.–160. lpp.

filoloģijas studenti Teklu Sveikati (1916–1941) Rīgā.²² Organizācijas darbības atjaunošanas sanākšme jau nacistu okupācijas apstākļos norisinājās 1941. gada 10. novembrī policijas izmeklētāja Eduarda Medņa (1893–1950) un viņa sievas fabrikas "Rīgas Audums" audējas Martas Mednes (1902–?) dzīvoklī Rīgā, Jumaras ielā,²³ bet 18. novembrī tās dalībnieki Brāļu kapos nolika vainagu ar lenti sarkanbaltsarkanās krāsās un uzrakstu "LNS".²⁴ 1941. gada decembrī revidenta Staņislava Barkāna dzīvoklī Audēju ielā notika svinīga LNS jauno biedru zvēresta nodošanas ceremonija.²⁵ LNS dalībnieku svinīgais solījums skanēja šādi: "Zvēru cīnīties par brīvu un vienotu latviešu tautu un neatkarīgu Latvijas valsti, bez krieviem un vāciešiem. Sargāt un glabāt man uzticētos noslēpumus un nevienam tos neatklāt."²⁶

LNS politiskajā programmā bija izteikta prasība par neatkarīgas Latvijas valsts atjaunošanu uz nacionāli demokrātiskiem principiem, norādot galvenos agrārpolitikas, sociālās politikas, tautas labklājības un veselības, izglītības politikas, iekšpolitikas un ārpolitikas pamatprincipus. Kā savas darbības tuvākos uzdevumus LNS paredzēja veikt: 1) latviešu nacionālās ideoloģijas noskaidrošanu un izplatīšanu, 2) latviešu tautas apvienošanu un politisku noorganizēšanu, 3) pēc latviešu tautai nepiemērotās varas gāšanas un tās ienaidnieku padzišanas atjaunot brīvu, neatkarīgu, nacionālu Latvijas valsti.²⁷ LNS politiskā deklarācija noteica, ka "nācija ir kultūras vērtība, kuras uzdevums ir papildīt savu sūtību un līdz ar to veicināt visas cilvēces attīstību. Šā uzdevuma veikšanu garantē vienīgi neatkarīga nacionāla valsts, kuras likumdevēja vara izteic visas tautas intereses (nacionāla demokrātija)"²⁸ un paredzēja, ka "1. Latvija atjaunojama bijušās teritorijas robežās. 2. Valsts absolūtai varai jāpieder latviešu tautai. 3. Valsts Satversmi izstrādā latviešu tautas vēlēti priekšstāvji".²⁹ Kā redzams, tad LNS ar to demonstrēja atšķirīgu izpratni no 1922. gada Latvijas Satversmes, kas noteica, ka Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai.³⁰

LNS vadību īstenoja Centra grupa ar Latvijas Universitātes [vācu okupācijas laikā – Universitātes Rīgā] asistentu un Centrālās bibliotēkas bibliotekāru Arnoldu Čaupalu (segvārds "Vilks"; 1915–1945) priekšgalā. Efektīvākai darba veikšanai bija izveidotas arī atsevišķas citas nozares – Ārējās informācijas daļa (teoloģijas students Artūrs Kaminskis, "Kalns"; 1914–2003), Propagandas daļa (dārzkopis Valērijs Geidāns, "Kļava"; 1916–1979), Slepēna daļa (Rīgas Telegrāfa kantora montieris Arnolds Bērziņš, "Ziemeļis"; 1919–1999), LNS dāmu komiteja (M. Medne).³¹

Pastāvēja arī divas LNS bruņotās grupas, kas nodarbojās ar ieroču un municijas vākšanu un militāro izlūkošanu, kā arī nodrošināja apsardzi nepieciešamības gadījumā.³² Vienu no tām vadīja kaprālis Alberts Dullis (1911–1997) (ap 28 vīru, pārsvarā Rīgas pilsētas 7. un 12. policijas iecirkņa darbinieki), bet otru – virsnieka vietnieks Vilis Rutks

²² LVA, 1986. f., 2. apr., P-10195. l.

²³ Kaminskis, A. Atmiņas. Rīga. 1997. LKM, inv. Nr. 5-501-DK/p.

²⁴ Rutks, V. Vēstule A. Nupartam. St. Paula, MN. 26.02.1988. LKM, inv. Nr. 5-419-DK/p.

²⁵ Bērziņš, A. Atmiņas un domas par pretestības kustību okupētā Latvijā (1940.–1944.). Sentervilla, MA. 1988. LKM, inv. Nr. 5-429-DK/p.

²⁶ Ēlerts A. Manas atmiņas par nacionālās pretestības kustību Otrā pasaules kara laikā, par Latviešu nacionālo Savienību un nelegālo laikrakstu "Tautas balss". Rīga. 2000. LKM, inv. Nr. 5-804-DK/p.

²⁷ LZAA, 40. f., 5. apr., 1. l., 1. sēj., 175.–177. lp.

²⁸ Nācijas uzdevums un sūtība. *Tautas Balss*, 1942. Nr. 9 (15. septembris).

²⁹ LZAA, 40. f., 5. apr., 1. l., 1. sēj., 175.–177. lp.

³⁰ Valdības Vēstnesis. 1922. Nr. 141 (30. jūnijs).

³¹ Bērziņš, A. Atmiņas un domas par pretestības kustību okupētā Latvijā (1940.–1944.). Sentervilla, MA. 1988. LKM, inv. Nr. 5-429-DK/p; Neparts, A. Latviešu nacionālistu savienība (LNS). Milforda, MI. 1988. Inv. Nr. 5-415-DK/p.

³² LVA, 1986. f., 1. apr., 697. l., 18. lp., 6864. l., 39.–42. lp., 39132. l., 51. lp.; OMF, LPKDA arhīvs, K. Ūdra, L. Vitolīņa, V. Rutka, A. Tīruma darbības apraksti.

("Alksnis"; 1918) (ap 45 vīru, galvenokārt Rīgas pilsētas 6. policijas iecirkņa darbinieki). Vairāki LNS dalībnieki nāca no Bokseru kluba, kas darbojās Zemitānu, VEF, Krusta baznīcas un Biķernieku apkārtnē.³³ Rasētājs Bernhards Ločs ("Vanags"; 1920–1980) atsevišķu LNS grupu bija izveidojis savā darba vietā mašīnrūpnīcā "Metālists" Juglā.³⁴ LNS grupas pastāvēja arī Rīgas Valsts tehnikumā, Rīgas Vakara tehnikumā un Daugavpils pilsētā.³⁵ V. Rutks savās atmiņās raksta, ka viņam pievienojušies 18 vīri un jaunieši no 6. policijas iecirkņa, 14 – no Rīgas Vakara tehnikuma, bet 12 – no Rīgas Valsts tehnikuma. V. Rutka vadītajai grupai bija arī divas ieroču un munīcijas slēptuves – Baldonē un Ropažos.³⁶

Līdz 1942. gada jūlijam trīs LNS grupas darbojās Rīgas pilsētas Bērnu slimnīcā (vadītāji – Elza Lapsa, Dr. Kārlis Lenčbergs, virsmāsa Biķerniece) un divas – Sarkanā Krusta māsu skolā (Marija Šlāks, Nora Cēsniņa). Bija plānots, ka nepieciešamības gadījumā tās spētu piegādāt pretošanās kustības dalībniekiem vajadzīgos medikamentu krājumus. Šo grupu organizētājs Rīgas pilsētas Bērnu slimnīcas darbinieks Ansis Ēlerts (1922–2003) savās atmiņās raksta, ka, pieaugot pieprasījumam pēc LNS nelegālā laikraksta "Tautas Balss", tā izplatīšanai līdzīgas pretestības grupas ir izdevies noorganizēt arī a/s "Vairogs" (Stepans Krampāns), LU Filoloģijas fakultātē (Ilga Bērziņa) un uz laukiem Dobelē (Ludvigs Grandavs).³⁷

LNS sadarbojās ar nelegālajām organizācijām "Brīvā Latvija", "Daugavas Vanagi", "Dievturi", "Virsnieku apvienība" un citām nacionālās pretestības grupām un dalībniekiem. LNS sekretārs S. Barkāns uzturēja sakarus ar katoļu un pareizticīgo grupām Rīgā un Latgalē.³⁸ 1942. gada aprīlī Rīgā nelegālu jaunatnes organizāciju "Jaunpulki" izveidoja žurnālists Mārtiņš Jansons (1911–?), kurš pēc tās atklāšanas un nonākšanas apcietinājumā vēlāk paskaidroja, ka to darījis, ietekmējoties arī no LNS izdevuma "Tautas Balss" un cita nelegālā laikraksta "Latvija" satura.³⁹ Atsevišķiem LNS locekļiem varēja būt sakari ar vēlāk 1943. gada augustā nodibinātās LCP aprindām,⁴⁰ kā arī kontakti ar Latvijas Zemes pašpārvaldes tieslietu ģenerāldirektoru Alfrēdu Valdmani (1908–1970).⁴¹ Vēl jāpārbauda, cik patiesa ir nacionālās pretošanās kustības organizācijas

Ansis Ēlerts. LOM

³³ Rutks, V. *No koncentrācijas nometnes – vācu bruņotajos spēkos*. 36. lpp.

³⁴ LVA, 1986. f., 1. apr., 28852. l., 13.–14. lp., 39658. l., 19., 49. lp.; OMF, LPKDA arhivs, E. Dzelzkalēja, B. Loča darbības apraksti.

³⁵ Dzelzkalējs, E. Vēstule U. Neiburgam. Filadelfija. 03.11.1998. LKM, inv. Nr. 5-621-DK/p.; Zeltkalns, A. Vēstule U. Neiburgam. Aģinkorta, ONT. 27.02.1998. LKM, inv. Nr. 5-542-DK/p.; OMF, LPKDA arhivs, B. Loča, R. Dombrovska, H. Friša, A. Rozes darbības apraksti; LVA, 1986. f., 1. apr., 28852., 39658. l.,

³⁶ Rutks, V. *Kāda cīnītāja stāsts*. 62. lpp.

³⁷ Ēlerts, A. Manas atmiņas par nacionālās pretestības kustību Otrā pasaules kara laikā, par Latvīešu nacionālo Savienību un nelegālo laikrakstu "Tautas balss". Rīga, 2000. LKM, inv. Nr. 5-804-DK/p.

³⁸ Rutks, V. *No koncentrācijas nometnes – vācu bruņotajos spēkos*. 35.–36. lpp.

³⁹ LVVA, P 1026. f., 1. apr., 7. l., 33. lp.

⁴⁰ Ēlerts, A. Saruna ar A. Kaminski. Rīga, 28.07.1995. LKM, inv. Nr. 5-805-DK/p. Atšķirībā no Leonida Siliņa, kurš savos darbos ignorē citu ārpus LCP darbojošos pagrīdes organizāciju devumu nacionālajā pretošanās kustībā, "Tautas Balss" politisko nozīmi un tās darbību, kas sagatavojuši ceļu LCP, savā referātā Baltijas institūtā Stokholmā 1965. gada 13. maijā ir atzīmējis viens no LCP līderiem Bruno Kalniņš. (Zviedrijas Strādnieku kustības arhivs (Arbetersrōrelsens arkiv (ARA), Bruno Kalniņš, Diverse Vol. 4'4, Arkiv nr. 298).

⁴¹ LVA, 1970. f., 1. apr., 217. l., 103.–104. lp.; Zemgals, B. *Dienas baltās nebaltās*. Ženēva, 1949. 75., 78. lpp.

"Latvijas Sargi" laikrakstā "Par Latviju" 1944. gada septembrī sniegtā informācija, ka tajā ir apvienojušies nelegālo laikrakstu "Tautas Balss" un "Lāčplēsis" bijušie izdevēji.⁴² Minējumus par organizācijas "Latvijas Sargi" dalībnieku un nelegālā laikraksta "Lāčplēsis" līdzstrādnieku Kārļa Dagdas (1913–1945) un Jēkaba Sildega (1914–1945) iespējamo saistību ar LNS laikraksta "Tautas Balss" izdošanu savās pēc kara publicētajās atmiņās izsaka arī cits bijušais pretošanās kustības dalībnieks Džems Raudziņš (1910–1979).⁴³

Tajā pašā laikā ir drīzāk jānoraida teologa Haralda Biezā apgalvojumi par organizācijas "Pērkonkrusts" vadītāja Gustava Celmiņa (1898–1968) ciešo saistību ar nelegālā laikraksta "Tautas Balss" izdošanu un aktīvu līdzdalību tā satura tapšanā.⁴⁴ Kā vēstures avotus izmantojot galvenokārt čekas krimināllietas, taču tās pietiekami kritiski neizvērtējot, par LNS saistību ar "Pērkonkrustu" ir pārliecināts arī vācu vēsturnieks Bjerns M. Felders.⁴⁵ Tomēr ne vācu drošības policijas veiktās G. Celmiņa nopratināšanas, ne bijušo "Tautas Balss" locekļu sniegtās liecības šādus faktus neapstiprina.⁴⁶ Gluži pretēji – vairākos "Tautas Balss" rakstos par šo organizāciju un tās vadību ir izteikta pat asa kritika.⁴⁷ Atsevišķos vācu drošības iestāžu dokumentos gan ir izteikti pieņēmumi par dažu LNS un "Tautas Balss" dalībnieku saistību ar "Pērkonkrustu";⁴⁸ taču iespējams, ka tās ir tikai izmeklēšanas laikā radušās aizdomas, jo arī citi vēstures avoti liecina par pretējo.⁴⁹ Līdz ar to stipri apšaubāma ir Ostlandes reihskomisariāta Politiskās nodaļas vadītāja Fridriha Trampedaha (Trampedach; 1907–1945) 1944. gada 10. maija ziņojumā Okupēto austrumu apgabalu reihministram Alfrēdam Rozenbergam (1893–1946) ietvertā informācija, ka G. Celmiņš pirms savas apcietināšanas būtu saņēmis "Tautas Balss" un "Latviešu kartotēkas" nelegālos izdevumus un piegādājis savus manuskriptus to izdevējiem.⁵⁰

Dažādos vēstures avotos ir minēti arī LNS mēģinājumi jau 1942. gadā nodibināt sakarus ar Zviedriju. Saskaņā ar bijušā Latvijas Kara flotes zemūdens divizona leitnanta Austrā Ķirša (1915–1995) neilgi pēc Otrā pasaules kara sniegtajām liecībām, to paveikusi ar LNS saistīta Rīgas ostas policijā izveidotā pretestības grupa, kuru vadījis leitnants Indriķis Ruckulis (1890–?). Pēdējais pārtulkojis zviedriski trīs garākus aprakstus par apstākļiem un notikumiem okupētajā Latvijā un stājies sakaros ar zviedru kuģu kapteiņiem, lūdzot viņus šos ziņojumus nodot Zviedrijas Ārlietu ministrijas vai Lielbritānijas un ASV vēstniecībām Stokholmā.⁵¹ Savukārt LNS laikraksta "Tautas Balss" redakcijas grupas dalībnieces Valsts spiestuves darbinieces levas Birgeres ("Ieviņa"; 1916–2002) pēckara čekas nopratināšanas protokolos un vēlāk 90. gados rakstītajās atmiņās ir minēts, ka viņa 1942. gada vasarā pēc A. Čaupala lūguma pārtulkojusi

⁴² Par Latviju. 1944. Nr. 2 (septembris); LVA, 1986. f., 1. apr., 62. l., 14. sēj., 46. lpp.

⁴³ Raudziņš, Dž. Starp cietumu un brīvību. *Austrālijas Latvietis*. 1956. 4. februāris–24. marts.

⁴⁴ Biezais, H. Gustava Celmiņa "Pērkonkrusts" dokumentu gaismā. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 1992. Nr. 3: 44.–47. lpp.; Nr. 4: 43.–45. lpp.

⁴⁵ Felder, B. M. "Die Spreu vom Weizen trennen..." Die Lettische Kartei – Pērkonkrusts im SD Lettland 1941–1943. *Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2003. Pakta zona*. Rīga, 2004. 64. lpp.

⁴⁶ LVVA, P 252. f., 1. apr., 26. l., 232.–241., 244.–248. lpp.; A. Kaminska, A. Ēlerta un A. Bērziņa informācija autoram. 1997; Rutks, V. Vēstule U. Neiburgam. St. Paula, MN. 2007.10.04.

⁴⁷ Bij. ciņas biedrs. Pieviltie un nodotie. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 2 (10. marts); Nagla. Otrā gada bilance. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 7 (15. jūlijs).

⁴⁸ BA, R 58 /223, S. 133.

⁴⁹ "Latviešu kartotēkas" 1942. gada decembra pārskatā LNS ir raksturota kā patriotiska latviešu organizācija, kuras nelegālajā izdevumā "Tautas Balss" kā pozitīva uzsvēta 15. maija tautas vienošanās ideoloģiskā nozīme, taču pausta negatīva attieksme pret "Pērkonkrustu" kā organizāciju ar kļūdes raksturu. (LZAA, 40. f., 5. apr., 1. l., 1. sēj., 172. lpp.); Neparts, A. Par Bjorna M. Feldera rakstu 2003. Gadagrāmātā. *Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2004. Cīņa par Baltiju*. Rīga, 2005. 334. lpp.

⁵⁰ BA, R 6/14, S. 137.

⁵¹ OMF, LPKDA arhīvs, A. Ķirša darbības apraksts.

Arnolds Čaupals. LOM

Alberts Dullis. LOM

Vilis Rutks. LOM

franciski vienu no "Tautas Balss" rakstiem par latviešu tautas stāvokli komunistu un nacistu okupācijas laikā, jo A. Čaupals to esot plānojis nogādāt uz Zviedriju.⁵² Cits LNS dalībnieks A. Bērziņš min, ka kāds sūtījums uz Zviedriju nosūtīts ar speciālu sūtņi un motorlaivu no Kurzemes piekrastes, taču nav pārlicināts, vai tas sasniedzis Zviedrijas krastus.⁵³ Līdz šim nav izdevies konstatēt precīzas liecības, kas apstiprinātu tieši LNS izcelsmes dokumentu nonākšanu Zviedrijā, taču šāda iespēja šķiet samērā ticama. Arhīvu materiāli liecina, ka gan Latvijas sūtnis Voldemārs Salnais (1886–1948), gan Rietumu valstu diplomāti Stokholmā 1942. gada beigās un 1943. gada sākumā, jau labu laiku pirms LCP aktivitāšu uzsākšanas no dažādiem avotiem, tai skaitā no uz Zviedriju pārbēgušiem jūrnikiem un karavīriem, bija saņēmuši informāciju par vispārējo stāvokli un pretošanās kustību nacistu okupētajā Latvijā.⁵⁴

Ideoloģisku un organizatorisku jautājumu apspriešanai LNS rīkoja nelegālas informatīvas sanāksmes, kas nereti norisinājās mājas viesību aizsegā. Tās notika M. Mednes dzīvoklī Jumaras ielā, S. Barkāna dzīvoklī Audēju ielā, A. Duļļa dzīvoklī Pudiķa ielā un citur.⁵⁵ To dalībnieku sastāvs mainījās un nebija plašs, darbojās princips, ka konkrēti cilvēki pazina tikai tās personas, ar kurām tieši sadarbojās. To darīja, lai mazinātu LNS atklāšanas iespējas un mazāk saistītu cilvēkus viņu iespējamās apcietināšanas gadījumā. Viena no LNS lielāko grupu vadītāju sanāksmēm notika 1942. gada jūlijā A. Duļļa dzīvoklī Pudiķa ielā 15 netālu no Zemitānu laukuma. Tajā piedalījās A. Čaupals, A. Kaminskis, S. Barkāns, leitnants Jānis Bicēns (1915–1983), A. Dullis, Alberts Šulcs, LU Centrālās bibliotēkas bibliotekāre Irēne Lejniece ("Vija"; 1916–1991), V. Rutks, A. Ēlerts, E. Lapsa, kā arī Dž. Raudziņš no Sociālā departamenta Tautas dzīvā spēka veicināšanas

⁵² LVA, 1986. f., 1. apr., 4657. l., 1. sēj., 229.–230. lp.; Lase (Birgere), I. Nacionālās pretestības kustības dalībnieces atmiņas. Rīga. 1997. Inv. Nr. 5-425-DK/p.

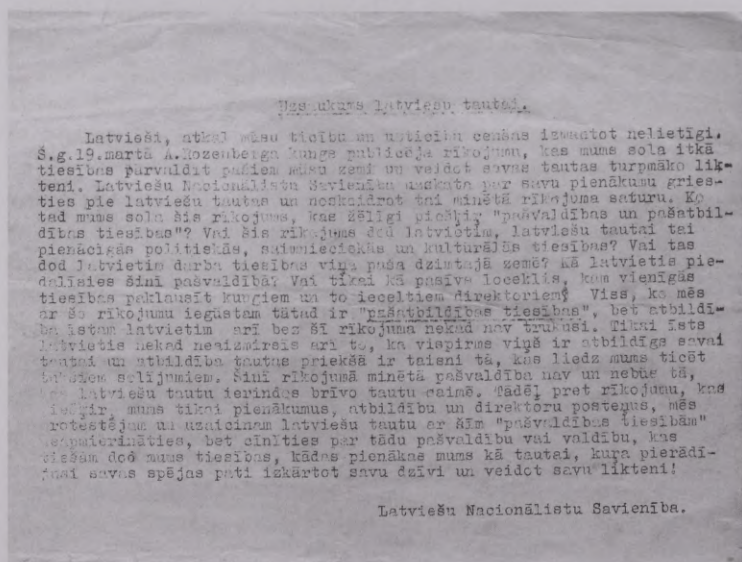
⁵³ Bērziņš, A. Atmiņas un domas par pretestības kustību okupētā Latvijā (1940.–1944.). Senterville, MA. 1988. LKM, inv. Nr. 5-429-DK/p.

⁵⁴ Jau 1942. gada novembrī Stokholmā atklātībā parādījās Latvijas sūtņa V. Salnā vācu valodā sarakstītais pārskats "Vācu okupācijas gads Latvijā", kurā viņš raksturoja vācu okupācijas varas politiku, kas izraisīja arvien lielāku neapmierinātību latviešu vidū. Hüvera institūta arhīvs Stenfordā, ASV (Hoover Institution on War, Revolution and Peace Archives, Stanford), Voldemārs Salnais (1886–1948). Savukārt ASV sūtnis Stokholmā Heršels V. Džonsons 1943. gada 3. marta ziņojumā bija atzīmējis, ka Latvijā "vismaz divas pagrīdes organizācijas publicējot savas avizes un sadarbojas viena ar otru, abas ir gan pret padomju, gan pret vācu aktivitātēm Latvijā. Viena no šīm organizācijām esot dibināta vācu, bet otra – padomju okupācijas laikā. Lai gan tas nav noteikti zināms, ir jāpieņem, ka eksistējot arī komunistu pagrīdes organizācijas." ASV Nacionālais arhīvs II (National Archives II, College Park, MD, Record Group 59, Microfilm 1177, Roll. 16.).

⁵⁵ LVA, 1986. f., 1. apr., 4657. l., 1. sēj., 52. lp., 6864. l., 40. lp.; OMF, LPKDA arhīvs, J. Ķīviša, K. Ūdra darbības apraksti.

nodaļas un virsleitnants Ēriks Pārups (1908–1999) no "Virsnieku apvienības", kuri abi arī brīdināja LNS vadību par iekrišanas draudiem.⁵⁶ Sanāksmē pieņēma LNS politisko programmu, kā arī apsprieda priekšlikumu rudenī sasaukt LNS kongresu, no katras grupas piedaloties pa vienam pārstāvim, taču drošības apsvērumu dēļ šo ideju noraidīja.⁵⁷

Kā liecina vācu drošības iestāžu dokumenti, iespējams, ka 1942. gada rudenī saasinājās nesaskaņas par LNS tālāko darbību starp A. Čaupalu un S. Barkānu (vēlējās arī turpmāk nodarboties tikai ar propagandas darbu) un A. Dulli (galveno uzmanību pievērsa militāra rakstura darbībai). Pēdējais esot piedāvājis piegādāt ieročus, kas galvenokārt būtu jāvērs pret krieviem, kad vācieši atstātu Latviju, bet vienlaikus uzskatījis, ka ar tiem būtu jāvērsas arī pret vāciešiem gadījumā, ja viņu īstenotās represijas būtu pārāk smagas.⁵⁸ Citu taktiku piekopa otras LNS bruņotās grupas vadītājs V. Rutks, kurš LNS vadītāju A. Čaupalu tikai informēja, ka viņa rīcībā ir daži ieroči, bet neatklāja ne to daudzumu, ne atrašanās vietu.⁵⁹ LNS vadītāju dažādos viedokļus par organizācijas turpmāko darbu ir apstiprinājis arī Ē. Pārups, kurš min, ka "Virsnieku apvienība" ieteikusi LNS atturēties no atklātām bruņotām akcijām, kā arī bijusi skeptiska par LNS rīkotajām sanāksmēm, kas varēja radīt problēmas ar konspirāciju.⁶⁰ Lai gan pēc sākotnējiem arestiem LNS vadība jau 1942. gada vasarā saprata, ka organizācijas darbība tiek izsekota un var beigties ar lielākām apcietināšanām, tā nolēma savu darbu turpināt, cik vien ilgi tas būs iespējams.⁶¹

**LNS "Uzsaukums
latviešu tautai",
1943. gada marts.**

JĀNA LAGZDIŅA PRIVĀTĀS
ARHĪVS

⁵⁶ Raudziņš, Dž. Starp cietumu un brīvību. *Austrālijas Latvietis*. 1956. 4. februāris–24. marts.

⁵⁷ Ēlerts, A. Manas atmiņas par nacionālās pretestības kustību Otrā pasaules kara laikā, par Latviešu nacionālo Savienību un nelegālo laikrakstu "Tautas balss". Rīga. 2000. LKM, inv. Nr. 5-804-DK/p.

⁵⁸ BA, R 58 /223, S. 133.

⁵⁹ Rutks, V. *Kāda cīnītāja stāsts*. 62. lpp.

⁶⁰ Pārups, Ē. Pretestības organizācijas un laikraksti vācu laikā. *Jaunā Gaita*. 1987. Nr. 5: 37. lpp.

⁶¹ Saruna ar A. Ēlertu 2001. gada 18. oktobri.

Par vienotu latviešu tautu,
par nacionālu Latvijas valsti!

TAUTAS BALSS

Nr. 4.
1942. g. 15. aprīlī.

Izdoņi:
Latviešu Nacionālistu Savienība.

Maksa la 0,50 /fen./

MŪSU GALVENĀ PR-
TOŠANĀS LĪNIJA -
MŪSU LAUKI.

Tagad, kad liktenis sabarņojis gigantiskā cīņā visu cilvēci katrā valstī meklē sev drošu pamatu, uz kura tā šīnī pārveidošanās brīdī varētu nostāties. Vieni par šo nesatīrīnāmo klikti uzskata savas tautas lielumu un vitālo spēku, citi izceļ savas valdīšanas spējas un rašes triību, ceļot kā tie ir galvenie faktori, kas dos šīnī cīņā stiprību un avāru, vēl citi par spēcīgāko balstu, pie kura varētu piekopties visgrūtākajākā brīdī, uzskata tīolību. Dabīgi, ka arī latviešu jautā pats sev, kas tad ir mūsu pamats un tā drošā klikti, pie kuras mums turēties un balstīties? Un šo jautājumu mūsu atbilde var būt tikai viena - mūsu tautas stiprais un nesatīrīnāmais pamats ir mūsu tautas apdzīvotā zeme, latviešu zeme, Latvija, zeme, kuru mūsu tēvi un senāvi apdzīvojuši jau gadu tūkstošiem, kas saņukusies mūsu sviedriem un asinīm: Ja vispār atzīst kādas tautas tiesības uz kādu zemi, tad mūsu tiesības uz šo zemi ir pirmās un vienīgu lauki, par kuru kāds nacionālpolitīķis teicis: "Ja dzīva latviešu tauta, ja mums ir nacionāla apziņa un nacionālisms, tad tur mūsu zemieku sētām un mājām ir vislielākā nopelni." Ja mūsu lauki latviešu tautu uzturējuši un pasargājuši līdz šim no visiem postiem un nelaimēm, tad mums arī tagad jāustājas un jāpāļaujam tiem. Visekādrāko liecību par lauku lielo nozīmi mūsu tautas eksistences nodrošināšanā dod mūsu ienaidnieki. No vēstures un piedzīvojumiem mēs zinām, ka katrā svešā varē, kas gribējuši iznīcināt latviešu tautu, vispirms izstrādājuši dažādas projektus, lai mūs padarītu un izskautu no laukiem. No stotipas, ka lauki ir viedrōškais mūsu tautas pamats un balsta arī izriet, ka mums pie tiem jāturas ar visu iespējamo latviešu sīkstuma. Lat mēs turpinātu pastāvēt kā tauta, apdzīvotā šo zemi, mums jāpaturas mūsu rokās lauki. Mēs ļoti ļabi zinām, ka mūsu tauta patlabā, apdraudēta vairāk kā jebkad. To sapņo katrs latvietis, kas nav nodevies bērniņīgi naivai ticībai citas tautas ļahai gribai un "Strause politikai". Tāpat pēdējais laika sapņat arī to, ka katrā latvieša personīgā dzīvē ir nesaraļamām sāitēm saīcītā ar visu latviešu tautu. Mēs ar savu tautu esam saīstīti netikai asins un gara saītem, bet arī saīnieciski un pelītiski. Tādēļ, kas uzbrūk mūsu tautai un tās daīvības interesēm, tas uzbrūk arī mums katram personīgi. Mums šo cīņu uzsīeš, mēs to pieņemam un īzīnīsim, bet ļal tovēlīku, tad galvenīem ierōcēm jābūt mūsu tautas vīriem un ķepīgiļai pretīšanā līnījā. Lauki ir mūsu stiprākā pozīcija mūsu tautas aizsardīvības sīstēmā un tādēļ tiem pīevērēama galvenā uzmanība. Atklāti sekot, jāstīst, ka šīs mūsu galvenās aizsardīvības līnījas sītiprums nav tās, kāmām tam vajadzētu būt: Daīvajā spēkā ļiolus robus sītie pagājušais gads, kad aizveda vairākus tūkstošus cīnītāju uz padēmījas spēēm un taīgām. Daudzi arī vēl tagad, gan nesīpraļjami tagadējo stāvoklī, gan sāmīnistrācijas spīeļti, atstāj savu dzīsto sētu. Daudzi īpašumi, palīkuļi bet saīniecīem, draud nenīkt svešās tautas rokās. Vīgs tas vājīma šīs mūsu pēģījas pozīcijas. Vīpīlīkīškais tomēr ir tas, ka tiem, kas vēļ sīļīkuļi, trūkst vienprātības un sīcīģības. Tīeši sīcīģības trūkums vīevīrāk apdraud mūsu tautu. Arī šo parādību ustvērūši mūsu ienaidnieki un centusies vienņēr īzmantot, proti, sēt netīģības eķlu mūsu zemīku un arī pāŗejo grupu starpā. Patlabā, kad vīeī spēki jāzīedo mūsu tautai un mūsu zemī, šī pavstarpēja nesapraņāns īr tautas nodevība. Mēs zinām, ka šo ķīlīdu galvenīe īemeslī ir vēl radīķīlī neatrīnīnītā agrārīrfermas, bet tas jāsaprot, ka līelgruntīnīekiem, tā arī bezzemīekīem, ka patlabā ķīdās āī jautājuma dēļ nedīrīkt būt un nedīrīkt kavēt mūsu zemes apstrādāšanas darbus. Ja šo problēmu nedīrīkt rīfīnīt mūsu eķupīcijas varā, tad katram bezzemīekam jāzīna, ka šīs problēmas radīķāla un pozītīva atrīnīšana īr

Laikraksts "Tautas Balss", 1942. Nr. 4

(15. aprīlis). LATVIJAS

AKADĒMISKĀ BIBLIOTĒKA

Laikraksts "Tautas Balss"

Viena no svarīgākajām un redzamākajām LNS darbības izpausmēm bija jau 1940.–1941. gadā padomju okupācijas apstākļos uzskārtā nelegālo uzskatumu un skrejlapu iespīšana un īzplatīšana,⁶² kas turpīnājās arī nacīstu okupācijas laikā,⁶³ turklāt tai klāt nāca jau satura ziņā apjomīgāka pagrīdes laikraksta "Tautas Balss" izdošana.⁶⁴ No 1942. gada februāra līdz septembrim LNS izdeva 9 "Tautas Balss" numurus

⁶² Vairākas no tām iespīda LNS dalībnieka sportista Alfona Veščūnas mātes māsas Lāčplēša Kara ordeņa kavalerīes Valījas Veščūnas-Jansones (1902–1990) vasarnīcā Bulduros (A. Ēlerta saruna ar A. Kamīnski. 28.07.1995. LKM, inv. Nr. 5-805-DK/p).

⁶³ Līdz mūsdīenām ir saglabājušās LNS 1942. gadā izdotās nelegālās skrejlapas "Latviešu tautai" (LVA, 1986. f., 1. apr., 25231. l., 6. sēj., 19. l.p.) un "Uzsaūkums latviešu tautai" (J. Lagzdīņa privātais arhīvs), kas pagaidām ir vienīgās no šāda veīda LNS izdevumiem, kuru oriģīnāļus īr īzdevīes apzīnāt.

⁶⁴ "Tautas Balss" pīrmajiem dīvīem numurīem kā īzdevēja īr mīnēta "Nacionālo (Nacionālā) Latviešu Savīenība". Sīkot ar otro numuru, laikraksts īznāca ar devīzi "Par vīenotu latviešu tautu, par nacionālu Latvījas valstīl", un uz atveīšķīem tā numurīem īr norādīta arī cena – 50 fenīņus.

Arturs Kaminskis. LOM

Ieva Birgere. LOM

Arnolds Bērziņš. LOM

(15. februārī, 10. martā, 30. martā, 15. aprīlī, 15. maijā, 15. jūnijā, 15. jūlijā, 15. augustā, 15. septembrī), kuru oriģināli atšķirībā no vairākiem citiem vācu okupācijas laika nacionālās pretošanās kustības nelegālajiem izdevumiem ir saglabājušies līdz mūsdienām.⁶⁵ Katrs "Tautas Balss" numurs bija iespiests 5–6 lappušu apjomā un pavairots uz rotatora vairāku simtu eksemplāru metienā.⁶⁶

"Tautas Balss" redakcijas grupu vadīja A. Kaminskis, viņam palīdzēja A. Čaupals un filologs Reinholds Jansons (1907–1944), tekstus uz matricēm rakstīja I. Lejniece un I. Birgere. Laikraksta iespiešanu un sadali pārzināja A. Bērziņš (vēlāk – V. Geidāns un V. Rutks), tā sagatavošanā, iespiešanā un izplatīšanā iesaistījās vēl virkne LNS dalībnieku. "Tautas Balss" publicējamās materiālus nodeva A. Kaminskim, bez viņa avīzei rakstīja arī A. Čaupals, S. Barkāns, I. Birgere un citi. Manuskriptus saņēma arī no ārienes,⁶⁷ parakstot rakstus, lietoja segvārdus.⁶⁸

Lai panāktu labāku "Tautas Balss" rakstu saturisko un literāro kvalitāti, ar tiem pirms publicēšanas iepazīstināja profesorus Kārli Kundziņu (1883–1967) un Jāni Endzelīnu (1873–1961), un laikrakstu saņēma arī profesors Pauls Stradiņš (1896–1958).⁶⁹ "Tautas Balss" iespieda Dzelzceļa pārvaldes darbinieces Ernās Briņķes ("Sirmīte"; 1914–?) dzīvoklī Elizabetes ielā 10b-10, pārdevējas Mildas Treimanies dzīvoklī Rīgā, Valmieras ielā 45–1, drēbnieka Jēkaba Sveikata ("Sveiks"; ?–1944) dzīvoklī Stabu ielā, Rīgas pilsētas 6. policijas iecirkņa darbinieka Leonīda Krasta (?–1944) dzīvesvietā Čiekurkalnā un citviet.⁷⁰ Grūtības sagādāja papīra trūkums, ko nelegāli ieguva Rīgas paraugtipogrāfijā, Centrālajā pastā un citur.⁷¹ Laikraksta izplatīšana notika, ievietojot to pasta kastītēs vai nododot konkrētiem cilvēkiem.⁷²

⁶⁵ Neiburgs, U. Latviešu nacionālās pretošanās kustības preses izdevumi Latvijā vācu okupācijas laikā (1941–1945). *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 2000. Nr. 1/2. 43.–58. lpp.

⁶⁶ Šis skaītis ir jāuzskata par aptuvenu un ir izvēlēts kā ticamākais salīdzinājumā ar citām dažādos vēstures avotos un literatūrā minētām liecībām par "Tautas Balss" tirāžu (visbiežāk no 1000 līdz 6000), kas tomēr šķiet pārspīlēti liela.

⁶⁷ Redakcijas piezīmes. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 4 (15. aprīlis); Redakcijas piezīmes. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 6 (15. jūnijs).

⁶⁸ Lase (Birgere), I. I. Nacionālās pretestības kustības dalībnieces atmiņas. Rīga, 1997. LKM, inv. Nr. 5-425-DK/p.; LVA, 1986. f., 1. apr., 4657. l., 1. sēj., 53. lpp.

⁶⁹ Ēlerts, A. Saruna ar A. Kaminski. Rīga, 19.08.1993. LKM, inv. Nr. 5-806-DK/p.; Ēlerts, A. Saruna ar A. Kaminski. Rīga, 04.06.2001. LKM, inv. Nr. 5-803-DK/p.

⁷⁰ LVA, 1986. f., 1. apr., 39132. l., 50. lp.; Kaminskis, A. Atmiņas. Rīga, 1997. Inv. Nr. 5-501-DK/p.; Rutks, V. *No koncentrācijas nometnes – vācu bruņotajos spēkos*. 37. lpp.

⁷¹ Lase (Birgere), I. I. Nacionālās pretestības kustības dalībnieces atmiņas. Rīga, 1997. LKM, inv. Nr. 5-425-DK/p.; Fleitnere (Treimane), M. Atmiņas par avīzes "Tautas Balss" iespiešanu. Liepāja, 1992. LKM, inv. Nr. 5-424-DK/p.

⁷² LVVA, P 69. f., 1. apr., 26. l., 50. lp.; P 82. f., 1. apr., 39. l., 45. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 4657. l., 1. sēj., 53., 283. lp., 6864. l., 40. lp., 2. apr., P 1908. l., 8. lp.; OMF, LPKDA arhīvs, E. Kazaka darbības apraksts.

"Tautas Balsi" izplatīja ne tikai Rīgā, bet arī Valmierā, Cēsīs, Madonā, Gulbenē, Daugavpilī, Skrīveros, Dobelē, Kuldīgā, Liepājā, Ventspilī un citur.⁷³ Laikrakstu saņēma un izplatīja arī pretošanās kustības dalībnieki Jelgavā, kuri uzturēja sakarus ar "Tautas Balss" izdevējiem Rīgā ar skolotāja Pētera Viksnas (1921–2003) starpniecību. Skolotājs Artūrs Neparts (1921), kurš vācu okupācijas laikā aktīvi darbojās pretošanās kustībā Jelgavā un Rīgā, atceras, ka Jelgavā pēc "Tautas Balss" bijis liels pieprasījums: "Iegūt varēju tikai vienu eksemplāru, un arī tad ne katrreiz uz paturēšanu. Vienīgais veids, kā tur rakstīto laidām tālāk, bija atstāstot. Pie kaut kādas kopēšanas nekad netikām un tādu iespēju arī nekad isti nemeklējām."⁷⁴

"Tautas Balss" savā pirmajā numurā 1942. gada 15. februārī norādīja, ka laikraksts "sprauž par savu uzdevumu izteikt latviešu tautas īstās un neviltotās domas un aizdedzināt patriotisma liesmu šaubīgo un mzticīgo sirdīs", un aicināja "katru īstu latvieti sekmēt un atbalstīt mūsu pasākumu un piedalīties latviešu kopējā cīņā par savu dzimteni un par savas tautas brīvību."⁷⁵ "Tautas Balss" asi reaģēja pret oficiālās preses negatīvo nostāju pret "latviešu nacionālistiem",⁷⁶ kā arī vērsās pret atsevišķām nepārdomātām pretošanās kustības ārējām izpausmēm, kas varēja novest vai noveda pie tās dalībnieku apcietināšanas un nekalpoja latviešu tautas nacionālajām interesēm.⁷⁷

Reiha drošības galvenās pārvaldes (RSHA) 4. pārvaldes priekšnieka Heinriha Millera (Müller) (1900–1945) 1942. gada 24. aprīļa ziņojumā par notikumiem PSRS Nr. 195 bija konstatēts, ka "Tautas Balss" ir viens no pagrīdes laikrakstiem, kurā izteikta pārliecība, ka Vācijas panākumi cīņā pret PSRS būs tikai īslaicīgi, jo vēlāk virsroku gūs ASV un Lielbritānija, ar kuru palīdzību līdzīgi kā 1918.–1920. gadā izdosies izcīnīt Latvijas neatkarību, kā arī atzīmēts, ka "Tautas Balss" aktīvā tonī "mudina latviešu tautu neaizrauties ar varas darbiem, bet nodoties pasīvai pretestībai un sabotēt vācu pasākumus, kā, piemēram, metālu vākšanu, pieteikšanos brīvprātīgajos, darbos Vācijā utt."⁷⁸ Lielu rezonansi tautā izraisīja "Tautas Balsi" publicētā informācija par Ostlandes dzelzceļa direkcijas direktora Balkes 1942. gada 20. februāra rīkojumu par miesas sodu piemērošanu vietējiem dzelzceļniekiem,⁷⁹ kā arī plašākai sabiedrībai tika darīts zināms SS oficiāla "Das Schwarze Korps" 1942. gada 20. augusta numurā ievietotais raksts "Vai ģermanizēt?", kas atšķirībā no oficiālās propagandas atklāja nacistu īstos mērķus Baltijā.⁸⁰

"Tautas Balss" informēja savus lasītājus arī par vācu okupācijas varas veiktajām latviešu apcietināšanām, kuru pamatā bieži vien bija kaimiņu un nelabvēļu denunciacijas, rakstīja par necilvēcīgajiem apstākļiem Rīgas Centrālcietumā un izplatīja ziņas par garīgi slimo iznīcināšanu Daugavpilī un Jelgavā.⁸¹ Laikraksts nosodīja holokausta noziegumus un tālredzīgi atklāja nacistu plānus vainu par notikušo uzvelt vietējiem iedzīvotājiem. 1942. gada 15. jūlijā "Tautas Balss" rakstīja:

⁷³ Bērziņš, A. Atmiņas un domas par pretestības kustību okupētā Latvijā (1940.–1944.). Sentervilla, MA, 1988. LKM, inv. Nr. 5-429-DK/p; LVA, 1986. f., 1. apr., 39658. l., 49.–50. lp., 28852. l., 14. lp.; OMF, LPKDA arhivs, V. Vitola darbības apraksts.

⁷⁴ Neparts, A. Atmiņas par okupācijas laiku (1940.–1945.). Milforda, MI, 1998. LKM, inv. Nr. 5-602-DK/p.

⁷⁵ Red. Gaitu sākot. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 1 (15. februāris).

⁷⁶ Skauga acs. *Tēvija*. 1942. Nr. 51 (3. marts); Teodors Zeltiņš. Atvērtos vārtos. *Daugavas Vēstnesis*. 1942. Nr. 59 (12. marts); Vilis Lesiņš. Mūžam neapmierinātie. *Tēvija*. 1942. Nr. 68 (23. marts) u. c.

⁷⁷ -Is. Nopietnai lietai – nopietnu pieeju. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 5 (15. maijs); -ks. Viegļprātība vai provokācija. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 6 (15. jūnijs); S. V. Atbilde mūsu kritizētājiem. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 8 (15. augusts).

⁷⁸ *Latvijas suverenitātes ideja liktenģriežos: Vācu okupācijas laika dokumenti 1941–1945*. Sast. V. Samsons. Rīga, 1990. 54. lpp.

⁷⁹ -ks. Oficiālā prese un mēs. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 2 (10. marts); *Mēs apsūdzam: Dokumenti un materiāli par hitlerisko okupantu un latviešu buržuāzisko nacionālistu ļaundarībām Latvijas PSR. 1941–1945*. Rīga, 1965. 197. lpp.

⁸⁰ Turpat, 15.–17. lpp.; J. V. Jaunā Eiropa un mēs. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 9 (15. septembris).

⁸¹ -nš. Latvieši, atmostaties! *Tautas Balss*. 1942. Nr. 4 (15. aprīlis).

Visu ziemu transportēja uz Latviju neskaitāmus ešelonus Vakareiropas žīdu, lai tos gan vācu, gan mūsu paši kārtības sargi ar nāves galvu emblēmām uz rokām apraktu mūsu zemē. Lai šo briesmīgo ceremoniju izdarītu ar lielāku efektu, soda vietā tos pacienāja ar dzērieniem, bet šaušanas momentus uzņēma filmā, lai tos parādītu citu okupēto zemju tautām. Šie uzņēmumi tad nu liecinās, cik lieli bendes ir latviešu drošības policijas kārtības sargi. Tas būs dokuments, kas mūsu tautai tās nedaudzo locekļu darbu dēļ nesīs briesmoņu slavu, bet vācieši mazgās savas rokas nevainībā, jo visas žīdu slepkavības taču notika tikai Latvijā.⁸²

Lai kavētu "Tautas Balss" iznākšanu, vācu drošības iestādes 1942. gada vasarā pat izdeva "savu" "Tautas Balss" 7. numuru,⁸³ kurš ārēji bija līdzīgs iepriekšējiem avīzes numuriem, bet saturiski provocēja nesaskaņas latviešu sabiedrībā.⁸⁴ Kanādas vēsturnieks Gerhards Baslers (*Bassler*) savā pētījumā par Latvijas Zemes pašpārvaldes tieslietu ģenerāldirektoru A. Valdmani citē 1942. gada 15. jūlija "viltus" "Tautas Balss" 7. numurā publicēto rakstu "Reāla politika!", kurš bija vērstas pret A. Valdmaņa sadarbību ar okupantiem, un uzskata, ka šī un citas līdzīgas publikācijas aizkavēja viņa atlaišanu no ģenerāldirektora amata un glāba viņa uzticamību vācu okupācijas varas iestāžu acīs.⁸⁵ Nacisti nevarēja identificēt "Tautas Balss" izdevējus un turēja aizdomās organizācijas "Pērkonkrusts" piederīgos. Taču Ostlandes reihskomisariāta Politiskās nodaļas vadītājs F. Trampedahs pieļāva, ka šo izdevumu varētu būt veidojušas pašas vācu drošības iestādes, lai šķeltu latviešu aprindas.⁸⁶ Lai kļiedētu bažas un novērstu neskaidrību savu lasītāju vidū, "Tautas Balss" redakcija bija spiesta publicēt vairākus paziņojumus, kuros norobežojās no "viltus" LNS skrejlapu un avīzes izdevējiem, nosaucot tos par provokatoriem un nodevējiem.⁸⁷

Laikraksta "Tautas Balss" raksturojums ir atrodams arī Drošības policijas un SD latviešu politiskās nodaļas "Latviešu kartotēka" 1942. gada decembra pārskatā par nelegālajām organizācijām Latvijā.⁸⁸ Tajā sniegta informācija gan par nacionālās pretošanās kustības izpausmēm kopumā, gan par atsevišķu nelegālo laikrakstu iznākšanu. Pārskata autori izdalījuši vairākus nacionālās pretestības novirzienus – 1) izteikti nacionāli noskaņoti grupējumi, 2) ar neskaidru politisko orientāciju darbojošās grupas, 3) pretošanās kustības organizācijas un to dalībnieki ar izteiktu orientāciju uz Rietumu sabiedroto uzvaru karā un to atbalstu kā vienīgo Latvijas neatkarības atjaunošanas garantu. Pie pirmās grupas ir pieskaitīta uz konkrēto brīdi pēc šā dokumenta sastādītāju domām visapjomīgākā nacionālās pretošanās kustības organizācija – Latviešu Nacionālistu savienība (LNS) un tās nelegālais laikraksts "Tautas Balss". Lai gan par tā ģeogrāfisko izplatību neesot noteiktu ziņu, tas galvenokārt cirkulējis inteliģences aprindās, visvairāk Rīgā. LNS ar savu laikrakstu "Tautas Balss" ir skaidri paudusi uzskatus, ka latviešiem ir jābūt vienotiem un jāpaļaujas tikai pašiem uz saviem spēkiem, skeptiski izturoties pret iespējamo angļu un amerikāņu palīdzību. Sadarbības ar vāciešiem priekšnoteikums ir pašnoteikšanās tiesības. Vairākos rakstos izteikti brīdinājumi izvairīties no pagrīdes romantikas un kritiski vērtēta citu nelegālo izdevumu iznākšana,

⁸² Nagla. Otrā gada bilance. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 7 (15. jūlijs).

⁸³ *Tautas Balss*. 1942. Nr. 7 (15. jūlijs) (J. Lagzdīņa privātais arhīvs); Padomju vēstures literatūrā pārspilēti ir minēti, ka SD aģentu viltoti bijuši pat visi trīs pēdējie (7.–9.) "Tautas Balss" numuri. (Samsons, V. *Naida un maldu sliksnā*. 199., 204. lpp).

⁸⁴ LZAA, 40. f., 5. apr., 1. l., 1. sēj., 173. lp.

⁸⁵ Bassler. G. P. *Alfred Valdmanis and the Politics of Survival*. Pp. 137–138.

⁸⁶ BA, R 90/160.

⁸⁷ Redakcijas piezīmes. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 7 (15. jūlijs); Redakcijas paziņojums atklātībai, Latviešu Nacionālistu Savienības vadība. Paziņojums. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 8 (15. augusts).

⁸⁸ LZAA, 40. f., 5. apr., 1. l., 1. sēj., 172.–177. lp.

NELEGĀLISTI.

Centrālo vietu nelegalistu darbībā ieņēma LNS (Latviešu Nacionālistu Savienība).

LNS mērķi precizēti tās programmā.
LNS darbība izpaudās orgānā "Tautas Balss" izdošanā un izplatīšanā, proklamāciju izplatīšanā.

Par bruņotu spēku sagatavosanu, protesta incitendtu sarīkošanu nav ziņu.

LNS darbība praktiski likvidēta 17. novembrī - vācu drošības policijai apcietinot aktīvākos LNS locekļus.

1. LNS programma (pēc pielikuma)

2. LNS orgāns "Tautas Balss."

"Tautas Balss" iznāca no 1942. g. janvārī līdz 1942. g. septembrim, ik mēnesi numurs t. i. 9 numuri.

"Tautas Balss" mērķi deklarēti pirmajā numurā, - tē ir izteiktas latviešu tautas īstas, nevilto tag domas, radīt patriotismu mazticīgos un saubīgos latviešos, radīt tautas īsto ceļu, šķēst apvienošanu kopīgā cīņā, sadarības ar vāciešiem priekšnoteikums ir pasnoteikšanas tiesības.

"Tautas Balss" 9 numuros apskatīti šādi jautājumi ar ieņemto LNS viedokli:

1. Nostāja pret anglo-amerikāņiem, boļševikiem, palaujoties uz latviešu tautas spēkiem, neatkarību.

2. Rakstu vairums veltīts vācu politikas, latviešu tautai naidīgo līniju uzrādīšanai un atmākosānā, norādot uz Vācijā vispārīgi pieņemto tautu apsprišanas politiku, latviešu tautas bēgtiesību, iesaistīšanu kopīgā cīņā bez kopīgiem pienākumiem, norādīts uz vācu vāras līdzību ar boļševiku vāru Latvijā kolonizācijas draudēm, pašpārvaldes "dekorācijas" stāvokli, sakāra ar vācu politikas līnijām ieņemta nostāja pret iesaistīšanos Rād, brīvprātīgajos un darbos Vācijā.

Plasaks raksts veltīts vācu tieksmei uz Austrumiem - pagatne un patlaban.

3. Daudz rakstu veltīts latviešu tautas iekšpolitiskajai dzīvei, norādot uz tautas vīgnības, nacionāla goda un pacienas nepieciešamību, - vērsties pret savstarpējam ķildam, nodevību un līšanu.

"Iela uzmanība veltīta Latgalei, kā neatņemamajai Latvijas zemes un tautas sastāvdaļai, uzrādot sabiedrībag ķildas šajā jautājumā, uzsverot sadarbības nepieciešamību. Apgaismoti baltkrievu centieni un separatistu centieni.

Uzverta latviešu nacionālās kultūras nozīmība, kas ir priekšnoteikums nacionālai un politiskai pašstāvbai. Kultūras cīņa ir vienīga, kuŗu iespējams pasiezt ar spēku.

Latviešu sievietes uzdevums ir nacionāla audzināšana un līdzdarbība visā tautas dzīves nozarēs. Nosodīta vieglprātīgo sieviešu saiesana ar vācu karavīriem.

"E" apgaismots kā organizācija ar kļūšos raksturu. Uzverta 15. maija tautas vīgnosanas ideoloģijā nozīme. Lauki norādīti, kā latviešu tautas dzīve, garīga un materiāla spēka avoti.

Vairākos rakstos izteikti brīdinājumi izvairīties no pagrīdes romantikas, no citiem nelegāliem izdevumiem,

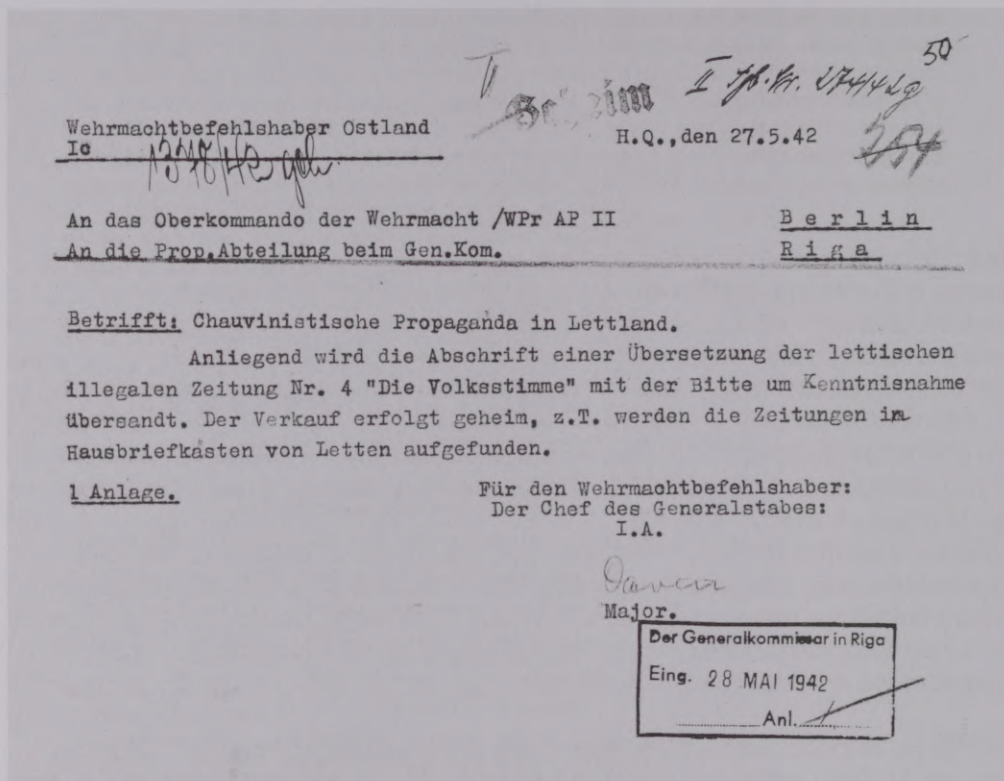
"Latviešu kartotēkas"
1942. gada decembra
pārskats par nelegālo
organizāciju darbību.
Pirmā lapa. LZA ARHĪVS

uzskatot to izdevējus par "nacionālisma maskās" slēptiem komunistiem vai anglofiliem.⁸⁹ Iepriekš minēto apstiprina arī "Tautas Balss" 1942. gada 30. marta numurā rakstītās rindas:

Pēdējā laikā latviešu aprindās parādās dažāda veida, nepārdomāta satura proklamācijas, kas runā par kaut kādām fantastiskām palīdzībām latviešu tautai gan no Amerikas, gan no Anglijas. Aicina latviešus uz sabotāžu, kaitniecību un citām avantūrām [...] Īstam latvietim jāzina tas, ka šādas nepārdomātas avantūras var kaitēt ne tikai atsevišķām personām, bet arī visai tautai. Īsts latvietis vispirms palaujas uz sevi un nevis uz angļiem vai amerikāņiem.⁹⁰

⁸⁹ Turpat, 172.-173. lp.

⁹⁰ Pret katru politisku avantūru, pret katru provokāciju. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 3 (30. marts).

Vērmahta pavēlnieka Ostlandē 1942. gada 27. maija ziņojums Ģenerālkomisāra Rīgā Propagandas nodaļai par laikraksta "Tautas Balss" izplatīšanu. LVVA

"Tautas Balss" publicēja ideoloģiskus un informatīvus rakstus, oficiālās preses apskatus, redakcijas piezīmes un paziņojumus, kas puda negatīvu attieksmi pret daudzām svarīgām nacistu okupācijas varas politikas izpausmēm, ar kurām vistiešākajā veidā nācās saskarties Latvijas iedzīvotājiem.⁹¹ Laikraksts atklāja vācu "spiešanos uz Austrumiem", kolonizācijas draudus un Hitlera Vācijas īstenoto tautu apspiešanas politiku, norādot arī uz nacistu un komunistu okupācijas varu līdzību.⁹² "Tautas Balss" kritizēja vācu okupācijas varas iekšpolitiku, it īpaši propagandas, izglītības un kultūras jautājumos,⁹³ un protestēja pret Latvijas saimniecisko izlaupīšanu, negatīvi vērtējot latviešu iesaistīšanu Valsts darba dienestā (RAD) un vācu armijā.⁹⁴ Laikraksts atklāja latviešu pašpārvaldes "dekoratīvo" stāvokli un vērsās pret latviešu kolaborantu darbību,⁹⁵ kā arī puda savu pozīciju dažādos aktuālos ikdienas dzīves

⁹¹ LZAA, 40. f., 5. apr., 1. l., 1. sēj., 172. lp.

⁹² -js. Atpakal pie Eiropas. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 3 (30. marts); Nagla. Partija, valdība un armija. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 6 (15. jūnijs); J. "Austrumzeme" un mēs. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 6 (15. jūnijs), Nr. 7 (15. jūlijs); -ns. Pārbaudījumu jēga. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 7 (15. jūlijs); J. V. Jaunā Eiropa un mēs. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 9 (15. septembris).

⁹³ -ks. Oficiālā prese un mēs. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 3 (30. marts); Latvieši vai to jūs zināt? *Tautas Balss*. 1942. Nr. 5 (15. maijs); -ks. Sapņi un īstenība. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 8 (15. augusts).

⁹⁴ js. Darba pārvalde. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 2 (10. marts); Par mūsu karavīriem Austrumos. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 2 (10. marts); Darba dienestā aizejošiem. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 3 (30. marts); -a. Piekrišana un saistības. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 4 (15. aprīlis); Ie. Aicinājums jaunatnei. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 7 (15. jūlijs); Latvieši, vai jūs to ziniet? *Tautas Balss*. 1942. Nr. 7 (15. jūlijs).

⁹⁵ -ņš. Tautas nodevēji. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 9 (15. septembris); j.u.B. Lupatu dvēseles. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 9 (15. septembris).

jautājumos, parādot latviešu tautas beztiesību un iesaistīšanu kopīgā cīņā bez kopīgiem pienākumiem.⁹⁶

"Tautas Balss" uzsvēra latviešu nacionālās kultūras nozīmību kā priekšnoteikumu nacionālai un politiskai pastāvēšanai, uzskatot, ka kultūras cīņa ir vienīgā, ko iespējams vest pašreizējos apstākļos, un aicināja būt vienotiem un saglabāt ticību neatkarīgai Latvijai.⁹⁷ Laikraksts vērsās pret savstarpējām ķildām, nodevību un "līšanu" un norādīja uz latviešu tautas nacionālā goda un pašcieņas nepieciešamību.⁹⁸ Liela uzmanība bija veltīta Latgalei kā neatņemamai Latvijas zemes un tautas sastāvdaļai⁹⁹ un laukiem kā latviešu tautas dzīvā, garīgā un materiālā spēka avotiem.¹⁰⁰ "Tautas Balss" arī atgādināja, ka latviešu sievietes uzdevums ir nacionālā audzināšana un līdzdarbība visās tautas dzīves nozarēs,¹⁰¹ kā arī nosodīja vieglprātīgo sieviešu saiešanos ar vācu karavīriem.¹⁰²

Kopumā vērtējot LNS nelegālā izdevuma "Tautas Balss" saturu, lielā mērā var piekrist arī ASV pētniekam Robertam G. Veitam (Waite), kurš laikraksta iznākšanu 1942. gadā nosauc par nozīmīgu "latviešu nacionālās pretošanās izpaudumu" un vienlaikus raksturo to kā izdevumu, kas izteica ikdienas neapmierinātību un nastu, ko vācu varas iestādes bija uzlikušas uz latviešu pleciem, kā arī viņu cieņas trūkumu pret latviešu zemi un tautu. Tas nebija izteikti pretvācisks laikraksts, jo neaicināja visus patriotiskos latviešus sabotēt vācu kara mērķus vai sacelties. Tas vienkārši parādīja pastāvīgā sapīkuma un naidīguma cēloņus un atgādināja latviešiem palikt patriotiskiem un uzticīgiem savai valstij, bet visvairāk aicināja viņus būt vienotiem.¹⁰³

LNS un "Tautas Balss" dalībnieku apcietināšanas

Kara laika dokumentos un pēckara atmiņu liecībās ir minēti dažādi LNS un "Tautas Balss" darbības atklāšanas un to dalībnieku iekrišanas iemesli. Viens no pretošanās kustības dalībniekiem Ē. Pārups uzskata, ka tā pamatā bijuši LNS vadītāja A. Čaupala privātās dzīves sarežģījumi.¹⁰⁴ Toties Drošības policijas un SD latviešu politiskās nodaļas "Latviešu kartotēka" 1942. gada decembra pārskatā ir norādīts, ka vācu drošības iestādes nākušas "uz pēdām" LNS dalībniekiem pēc tam, kad laikraksts "Tautas Balss" 1942. gada maijā publicējis latviešu sieviešu sarakstu, kuras sagājušās ar vācu karavīriem.¹⁰⁵ Minētās sievietes esot nopratinātas, un pēc viņu uzdotiem paziņām uzsākta LNS darbības izsekošana.¹⁰⁶ Vēlāk arī ne visi LNS un "Tautas Balss" dalībnieki spēja

⁹⁶ Ci. Mūsu nostāja. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 3 (30. marts); Zemgaliētis. Jaunās Eiropas ikdienas siluēti. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 4 (15. aprīlis); Svarīgi sīkumi. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 4 (15. aprīlis); Kā mums iet Jaunās Eiropas celšanā. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 7 (15. jūlijs); Ulbrokietis. Ceļojums pa Rīgu. *Tautas Balss*. Nr. 7 (15. jūlijs), Nr. 8 (15. augusts).

⁹⁷ Latviešu kultūras cīņa. 1942. Nr. 1 (15. februāris); Ci. Tautas vienībā mūsu spēks. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 2 (10. marts); J. V. Par vienotu latviešu tautu. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 5 (15. maijs).

⁹⁸ -ks. Nacionālais gods un pašcieņa. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 5 (15. maijs); L. Gars un zobens. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 8 (15. augusts).

⁹⁹ Latgalis. Aicinājums latgaļiem. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 2 (10. marts); Latgalis. Jaunas strāvas. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 3 (30. marts); Latgalis. Mūsu trešās zvaigznes apvienošanas traucējumi. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 5 (15. maijs).

¹⁰⁰ Lauki aicina. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 3 (30. marts); Mūsu galvenā pretošanās līnija – mūsu lauki. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 4 (15. aprīlis).

¹⁰¹ I. B. Latviešu sievietes uzdevumi tagadējā laikā. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 1 (15. februāris); I. B. Latvju sievietei. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 4 (15. aprīlis).

¹⁰² LZAA, 40. f., 5. apr., 1. l., 1. sēj., 172. lpp.

¹⁰³ Waite, R. G. Some Aspects of Anti-German Sentiment in Latvia (1941–1944). Pp. 161–162, 176.

¹⁰⁴ "Paši grupas dalībnieki stāsta, ka viņu bojā ejas cēlonis bijis tā pati vecā, jau tūkstošiem gadu pazīstamā 'sirdssāpe', kas sagrāvusi troņus un uzcēlusi brīnumus... Vadītājam Čaupalam bijusi sekretāre M. kundze, bet tai radusies atvītotāja. M. kundzei tas nav patīcis..." (Pārups, Ē. Pretestības organizācijas un laikraksti vācu laikā. *Jaunā Gaita*. 1987. Nr. 5: 37. lpp.).

¹⁰⁵ Mūsu tautai zudušās. *Tautas Balss*. 1942. Nr. 5 (15. maijs).

¹⁰⁶ LZAA, 40. f., 5. apr., 1. l., 1. sēj., 173. lpp.

izturēt vācu drošības iestāžu pielietotās "nopratināšanas metodes" un atsevišķos gadījumos izpauša sev zināmo informāciju, sekmējot arī citu vēl neapcietināto nacionālās pretošanās kustības dalībnieku nonākšanu ieslodzījumā.¹⁰⁷

Vācu drošības iestādes pamazām atklāja "Tautas Balss" izdevējus. Kā pirmos 1942. gada martā apcietināja mašīnrūpnīcas "Metālists" kalēju Voldemāru Pavlovski (1909–?), 26. aprīlī – B. Loču, maijā Daugavpilī aizturēja skolniekus Jēkabu Trušiņu (1924) un Juri Kalnu (1925–1945), jūnijā – Aleksandru Vanagu (1925–?) un Aleksandru Jansonu, 14. jūlijā Rīgā apcietināja A. Bērziņu, taču laikraksta iznākšana turpinājās.¹⁰⁸ Neilgi pirms aresta A. Bērziņš bija paslēpis "Tautas Balss" pirmo numuru matricēs kāda nama bēniņos Rīgā, Tēraudlietuves ielā 8.¹⁰⁹ Vācu drošības iestādes vēlāk pieļāva, ka tieši ar A. Bērziņa kā "Tautas Balss" galvenā ekspeditora aizturēšanu varētu būt izskaidrojama LNS aktivitāšu samazināšanās augusta mēnesī, bet vienlaikus atzina, ka rudenī pretošanās kustības dalībnieki atkal kāpinājuši savu darbību.¹¹⁰ Lielākas apcietināšanas sekoja 1942. gada 13.–14. novembrī, kad arestēja A. Čaupalu, S. Barkānu, A. Kaminski un daudzus citus LNS dalībniekus,¹¹¹ bet līdz decembra sākumam apcietinājumā nonāca visa "Tautas Balss" redakcijas grupa, kurai vācu drošības iestādes piešķaitīja ap 20 cilvēku.¹¹²

LNS militārās grupas vadītāju V. Rutku aizturēja 1942. gada 14. novembra rītā viņa darba vietā – Rīgas pilsētas 6. policijas iecirknī, kur tajā brīdī atradās arī "Tautas Balss" 10. numura iespiešanai sagatavotās matricēs, jo tas bija veltīts Latvijas Valsts proklamēšanas dienai – 18. novembrim. Šo notikumu V. Rutks atceras šādi: "Ap vienpadsmitiem no rīta dežurējošais uzraugs izsauca mani no apsardes. Gaitenī mani jau gaidīja SD virsnieks un SD vīrs [...] Jau uz Centrāltirgu iedams, biju savu mauzeri, atdrošinātu, iebāzis kabatā, un uz mirkli prātā pat iešāvās doma viņus abus nošaut. Bet tad atjautu – ja viņi ir jau apcietinājuši Vilku, Kalnu [A. Čaupalu un A. Kaminski] un droši vien arī kādus citus, tad tie visi tiks tūlī nobendēti, tādēļ atstāju pistoli kabatā. Uz ielas gaidīja automašīna ar šoferi."¹¹³ Vēlāk trīs dienu ilgās pratināšanās V. Rutks pārcieta necilvēciskas fiziskas mocības, četras reizes zaudējot samaņu. Viņam tomēr izdevās pārliecināt savus mocītājus, ka laikraksta matricēs ir pedējā brīdī

¹⁰⁷ "Cietumā es satiku Bernhardu Loču. Viņš man teica: 'Es esmu pārgājis vācu pusē. Tu man piedod, Artūr, bet es esmu nostājies pret jums.' To viņš man apliecināja." (Ēlerts, A. Saruna ar A. Kaminski. Rīga, 04.06.2001. LKM, inv. Nr. 5-803-DK/p.); A. Kaminska izteikums par B. Loču apšaubu V. Rutks, rakstot: "Ja viņš būtu nodevējis un 'pārgājis vācu pusē', tad visas mūsu LNS – 'Tautas Balss' grupas apcietināšana būtu notikusi daudz agrāk kā 1942. gada 13./14. novembrī [...] A. Ēlerta atstāstījums par B. Loču un A. Kaminska sarunu cietumā neliekas ticams, jo pēc B. Loča izlaišanas no cietuma viņi abi nekad vairs nesatikās, un A. Kaminskis nevarēja zināt par B. Loča atbrīvošanas noteikumiem un varbūtējiem pienākumiem pēc tam." (Rutks, V. Vēstule U. Neiburgam. St. Paula, MN. 2007.10.04.). Pats B. Ločs pēc kara atcerējās: "Nesaudzīgās pratināšanās, fiziski iespaidojot, izdevās atklāt vēl dažu neapcietināto biedru segvārdus. Biju pavisam šai laikā kādas piecpadsmit reizes uz pratināšanu, laimīgā kārtā tomēr izdevās pārējo noklusēt, – patiesībā to arī nezinaju [...] Mani atbrīvoja 1942. gada 21. decembrī uz nenoteiktiem noteikumiem, kurus vēlāk tik rūgti sapratu. Bija jāierodas nedēļā divas reizes vācu drošības policijā. Mani apvainoja par sakariem ar vēl neapcietinātajiem LNS vīriem. Cik noprātu, manas gaitas tika izsekotas." (OMF, LPKDA arhivs, B. Loča darbības apraksts). "Nezinu, ar kādiem 'pārliecināšanas' līdzekļiem SD bija piespieduši manu krietno bokseru kluba puisi Urlovski sadarboties ar viņiem. Urlovskis netika reizē ar mums pārvests uz Centrālcietumu un bija klāt pie Leonida Krasta apcietināšanas. Urlovskis bija vienīgais, kurš zināja triju tehnikuma jauniešu vārdus, kurus es biju viņam iedevis kā palīgus 18. novembra 'Tautas Balss' iespiešanai." (Rutks, V. *No koncentrācijas nometnes – vācu bruņotajos spēkos*. 38. lpp.).

¹⁰⁸ Rutks, V. Viņš izturēja: Atmiņas par A. Kaminski. St. Paula, MN, 1991. LKM, inv. Nr. 5-421-DK/p.; LVA, 1986. f., 1. apr., 39658. l., 49.–50. lp.; OMF, LPKDA arhivs, E. Dzelzkalēja, B. Loča darbības apraksti. Saruna ar J. Trušiņu 2007. gada 24. aprīlī.

¹⁰⁹ A. Bērziņa un A. Ēlerta mēģinājumi tās atrast 90. gadu sākumā diemžēl nebija sekmīgi. (OMF, A. Bērziņa un A. Ēlerta mapes).

¹¹⁰ BA, R 58 /223, S. 132.

¹¹¹ Kaminskis, A. Atmiņas. Rīga, 1997. LKM, inv. Nr. 5-501-DK/p.

¹¹² LVVA, P 70. f., 5. apr., 38. l., 130. lp.

¹¹³ Rutks, V. *No koncentrācijas nometnes – vācu bruņotajos spēkos*. 37. lpp.

Lettische Widerstandsbewegung LNS.

Die Aktion gegen die Hersteller der von der Vereinigung Lettische Nationalisten herausgegebenen Hetzschrift "Tautas Balss" führte zur restlosen Festnahme des Redaktionskollegiums, an dessen Spitze der ehem., Theologiestudent Kaminski stand. Als geistiger Urheber dieser Zeitung ist der Bibliothekar der Universitätszentralbibliothek Caupals ermittelt worden. Bisher wurden aus diesem Kreis insgesamt 20 Festnahmen durchgeführt und das gesamte technische Material zur Herstellung der Zeitung sichergestellt. Die für die Nr. 10 der "Tautas Balss" bereits geschriebenen Matrizen wurden von dem Schutzmann Rutkis, der die technische Leitung der Herstellung hatte, kurz vor seiner Festnahme verbrannt.

Reiha drošības galvenās pārvaldes 1943. gada 29. janvāra ziņojums no okupētajiem Austrumu apgabaliem Nr. 39 par LNS un "Tautas Balss" nelegālo darbību. Fragments. VĀCIJAS FEDERĀLAIS ARHĪVS

sadedzinātas.¹¹⁴ Paradoksāli, bet vēlāk V. Rutks pat divreiz pabija Dahavas koncentrācijas nometnē – 1944. gadā kā nacistu ieslodzītais, bet pēc kara kā amerikāņu karagūsteknis.¹¹⁵

Vācu drošības iestāžu veiktās lielas daļas "Tautas Balss" dalībnieku apcietināšanas ir atzīmētas arī Reiha drošības galvenās pārvaldes 1943. gada 29. janvāra ziņojumā no okupētajiem Austrumu apgabaliem Nr. 39. Tajā ir paskaidrots, ka ārpus laikraksta izdevēju loka varēja atklāt vairākas latviešu nacionālās pretošanās kustības grupas:

Līdz šim notverto 5 grupu dibināšanas pirmsākumi meklējami vēl boļševiku laikos. To vadītāji ir piedalījušies partizānu cīņās pret boļševikiem un lielākoties nāk no pārkoņkrustiešu nometnes. Kā svarīgāko uzdevumu visi dalībnieki izvirzīja latviešu tautas propagandisko izglītošanu un tās morālo stiprināšanu [...] 1942. gada maija apcietināšanas, kurās tomēr neizdevās saņemt ciet organizācijas vadību, nekādi neietekmēja organizācijas aktīvo darbību. Ievērojamāka lejupslide sekoja tikai augustā [...] Viņu darbība atkal aktivizējās rudenī [...] Pašlaik apcietināti 50 nelegāli strādājošie LNS biedri. Runa ir galvenokārt par iestāžu darbiniekiem, kā arī par virsniekiem un policistiem. 9 apcietinātie ir ar augstāko izglītību. No 16 apcietinātajiem, kas pieder pie militāriem formējumiem, 6 ir policijas vienību virsnieki, 8 policisti, viens – latviešu politiskās daļas piederīgais, viens – latviešu drošības komandas piederīgais. Par tālākajiem 40 arestiem ir pietiekami daudz materiāla. Pēc tagadējiem materiāliem jārēķinās ar vairāk kā 100 arestiem, jo LNS bija grupējumi arī vairākās provincēs, kuru saistība ar centrālo grupu Rīgā tomēr bija vāja.¹¹⁶

Apcietināt LNS otras militārās grupas vadītāju A. Dulli vācu Drošības policijai izrādījās ne tik vienkārši. Ar inženiera Olgerta Lancmaņa (1915–?) palīdzību viņam 1942. gada 11. decembra vakarā izdevās izvairīties no aresta un rast patvērumu Rīgas pilsētas 2. slimnīcas infekciju nodaļā, kur viņu atbalstīja latviešu medicīniskais

¹¹⁴ Rīgas 6. policijas iecirknim piekomandētais Kriminālās pārvaldes ierēdnis Jānis Švechs pēc Otrā pasaules kara liecināja, ka V. Rutka portfeli ar jau iespiestām proklamācijām un salikta nelegālā laikraksta klišejām viņš kopā ar policijas darbinieku Voldemāru Poguli sadedzinājis jau pēc V. Rutka aizturēšanas un vācu SD personāla aiziešanas (OMF, LPKDA arhīvs, J. Švecha darbības apraksts). Pats V. Rutks gan uzskata, ka pēdējos "Tautas Balss" numura rakstus un matrices paņēmis Rīgas pilsētas 6. policijas iecirkņa virskārtbnieks Grimsons un paslēpis tās līdz kara beigām Baldonē (Saruna ar V. Rutku 2006. gada 2. augustā).

¹¹⁵ Rutks, V. Kāda cinitāja stāsts. *Treji Vārti*. 1997. Nr. 176: 67.–68. lpp.

¹¹⁶ BA, R 58 / 223, S. 132–133.

personāls. A. Dullis apcietināja tikai pēc savstarpējas apšaudes 1942. gada 20.–21. decembra naktī, kad viņu ievainoja ar četriem šāvieniem kājās un vienu galvā. Vēlākajā izmeklēšanā A. Dullis ir raksturots šādi:

[..] inteligents cilvēks ar labām runas dotībām, kuram ar savas personības spēka palīdzību izdevies pakļaut savai vadībai grupas virsniekus [..] Viņš nav atvēlējies sev nevienu brīvu vakaru un katru brīvo minūti izmantojis jaunu biedru vervēšanai [..] Dullis savā grupā uzņēma tikai militāri izglītotus cilvēkus, priekšroku dodot piederīgajiem pie frontes bataljoniem. Viņa mērķis bija kaujas morāles graušana armijā esošo latviešu vidū. Viņš bija izdevis paroli vākt ieročus, lai tos, ja būs nepieciešams, vērstu pret vāciešiem. Bez tam viņš uzdeva ziņot par Rīgā atrodošos vērmahta vienību stāvokli un stiprumu. Bet vēl jānoskaidro, kam viņš šīs ziņas nodevis tālāk. Ņemot vērā viņa politisko pārliecību, iespējams, ka viņš strādājis angļu izlūkdienestu labā.¹¹⁷

Fakts, ka A. Duļļa vienība sastāvēja galvenokārt no militāri izglītotiem cilvēkiem un bija tieši saistīta ar latviešu policijas vienībām, radīja satraukumu vācu drošības iestādēs. Jau minētais 1943. gada 29. janvāra ziņojums no okupētajiem Austrumu apgabaliem Nr. 39 un līdzīgs pārskats, kas 1. februārī nosūtīts RSHA 4. pārvaldei,¹¹⁸ liecina, ka intensīvi tika ievāktas ziņas par pretošanās kustības ideju ietekmi latviešu kārtības dienesta bataljonos.¹¹⁹

Vairākus LNS dalībniekus – Arvedu Tīrumu (1918–?), Kārli Ūdri (1917–?) un Leonu Gugānu (1922–?) – aizturēja 1942. gada beigās, viņiem atrodoties kārtības dienesta slēgtajās vienībās Latvijas pierobežā.¹²⁰ Atsevišķus "Tautas Balss" cilvēkus apcietināja arī vēlāk – Ilmāru Munci (1924–1944), Andreju Zeltkalnu (1925) un Imantu Priedīti (1925–?) kā pēdējos no Rīgas Valsts tehnikuma grupas aizturēja tikai 1943. gada 13. janvārī, bet A. Duļļa militārās grupas dalībnieku policijas darbinieku Žani Deķi (1911–?) tikai 1943. gada 1. martā.¹²¹ Pēc šīm vēl vairāku LNS dalībnieku apcietināšanām un nopratināšanām Drošības policijas un SD komandieris Latvijā SS šturm-banfirers Rūdolfs Lange (1910–1945) 1943. gada 1. aprīlī ziņoja RSHA 4. pārvaldei: "Pabeigta kopš 1942. gada 14. novembra notiekošā akcija pret LNS un "Tautas Balss" izdevējiem. Kopumā izdarīti 102 aresti. Pašlaik apcietinājumā atrodas 73 personas, no kurām 9 ir ar augstskolas izglītību, 7 virsnieki, 19 instruktori, 3 palīgpolicijas dienestam piederīgie.¹²² Atsevišķiem "Tautas Balss" cilvēkiem no nacistu represijām gan izdevās izvairīties."¹²³

LNS un "Tautas Balss" dalībnieki nacistu ieslodzījumā

Apcietinātie LNS un "Tautas Balss" darbinieki nonāca ieslodzījumā SD galvenajā ēkā Rīgā, Reimersa ielā, Rīgas Centrālcietumā, Salaspils paplašinātajā policijas cietumā un darba audzināšanas nometnē. 1942. gada 26. novembrī "Tautas Balss" cilvēkus no SD galvenās mītnes Reimersa ielā pārveda uz Rīgas Centrālcietumu, kur arī viņi cen-

¹¹⁷ Turpat, 133.–134. lp.

¹¹⁸ LVVA, P 82. f., 1. apr., 39. l., 45. lp.

¹¹⁹ Interesanti, ka tāda ir atzīmēta arī Latvijas Komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālās komitejas locekļa Kārļa Ozoliņa 1943. gada 25. aprīļa ziņojumā LK(b)P CK sekretāram Jānim Kalnbērziņam, kurā minēts kādas "Patriotu organizācijas" iespāids latviešu kārtības dienesta bataljonu karavīru vidū (LVA, PA 101. f., 5. apr., 6. l., 30.–113. lp.).

¹²⁰ Rutks, V. *No koncentrācijas nometnes – vācu bruņotajos spēkos*. 38. lpp.; OMF, LPKDA arhivs, K. Ūdra, L. Gugāna darbības apraksti.

¹²¹ Zeltkalns, A. Vēstule U. Neiburgam. Aginkorta, ONT. 27.02.1998. LKM, inv. Nr. 5-542-DK/p; OMF, LPKDA arhivs, Ž. Deķa darbības apraksts.

¹²² LVVA, P 82. f., 1. apr., 39. l., 187.–189. lp.

¹²³ R. Dombrovskis, O. Draguna, A. Ķirsis, A. Roze, V. Vītols u. c.

tās turēties kopā un atbalstīja viens otru.¹²⁴ 1943. gada pavasarī kopā ar viņiem Rīgas Centrālcietumā bija ieslodzīts arī A. Neparts, kurš atceras, ka pārāks par citiem gan esot juties LNS vadītājs A. Čaupals, kurš pat pieprasījis vai pieņēmis no savas organizācijas biedriem cigaretes, kas citiem ieslodzītajiem nelikās gluži pieņemami. Klīdušas arī runas, ka A. Čaupals savā pratināšanā brīvi un bez piespiešanas stāstījis par LNS darbību, kamēr citi, kuri klusējuši, tikuši smagi fiziski iespaidoti.¹²⁵ Kā atceras V. Rutks, pret nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem labvēlīgi bijuši noskaņoti vairāki Rīgas Centrālcietuma uzraugi, kuri "centās mums visādi palīdzēt, iznesa un ienesa vēstules mūsu draugiem un piederīgajiem. No virtuves īpašas komandas iznēsāja uzturu visam cietumam un arī mūsu sazināšanās zīmītes citos blokos un kamerās. Bijām labi informēti par notikumiem cietumā un ārpusē".¹²⁶ Vairākus "Tautas Bals" cilvēkus – B. Loču un vēl jauniešus no Valsts tehnikuma – 1943. gada pavasarī atbrīvoja no Rīgas Centrālcietuma un mobilizēja Latviešu leģionā.¹²⁷

"Tautas Bals" dalībnieki bija vairākums no aptuveni 50 (galvenokārt par nacionālu darbību apcietinātie, to skaitā 6 sievietes) cilvēku lielas grupas, kuru 1943. gada 13. jūlijā no Rīgas Centrālcietuma pārveda uz Salaspils nometni.¹²⁸ Pateicoties pazīstamam latviešu SD apsargam un darbu vadītājam Edgaram Purviņam, A. Čaupalu, A. Kaminski un vairākas sievietes norīkoja dažādos rakstu darbos, bet 28 "nacionālistus" iekļāva 44. darba kolonnā.¹²⁹ Kā liecina Salaspilī ieslodzītā A. Bērziņa atmiņas, pat atrodoties apcietinājumā, LNS un "Tautas Balss" dalībnieki saglabāja un demonstrēja savu nacionālo stāju: "Cietumnieku strīpotos pelēkmelnos tērpos tērpti, zem komandas kopsolī uz darbu ejot un vakarā no tā nākot, vīri četrbalsīgi skandināja mūsu mīļās tautas dziesmas vai oriģinālkompozīcijas. Nervu terapija, sildīšanās pie atmiņu kamīna, dziesmās, tāpat kā mūsu tautai verdzībā dzīvojot, remdēja sāpes, pacilāja un aizveda citā ilūziju pasaulē. Tūkstoši citu ieslodzīto ar dažādām emocijām vienmēr novēroja šo pretestības kustības kodolgrupu, darbos aiziešanu un pārnākšanu no tā [...] Tā bija nesalauzta gara demonstrācija."¹³⁰ Vēlāk A. Bērziņš smagi saslima ar tīfu, jo 1943. gadā Salaspilī izplatījusies tīfa epidēmija, kas sākās pēc nacistu īstenotajā pretpartizānu akcijā "Ziemas burvība" (Winterzauber) sagūstīto Baltkrievijas civiliedzīvotāju ierašanās nometnē un prasīja daudzus upurus.¹³¹

1943. gadā Salaspils nometnē norisinājās arī kāda savilņojoša un vienlaikus ciniska ceremonija. Neskatoties uz atrašanos apcietinājumā, vācu drošības iestādes pieļāva LNS un laikraksta "Tautas Balss" dalībnieku A. Čaupala un I. Lejniece salaulāšanu. To vadīja neviens cits kā Salaspils nometnes komandants SS oberšturbānfirers Kurts Krauze (Krause; ?–1944).¹³² Bijušais ieslodzītais Dž. Raudziņš savās atmiņās, diemžēl neminot konkrētu laiku, kad tas noticis, raksta, ka A. un I. Čaupali bijuši arī galvenie organizatori memoranda iesniegšanai Latviešu leģiona ģenerālinšpektoram ģenerālim Rūdfam Bangerskim (1878–1958), kad viņš apmeklēja Salaspili. Tieši I. Čaupale bijusi vienīgā no politieslodzītajiem, kurai, pateicoties tam, ka viņa bija nodarbināta

¹²⁴ Ēlerts, A. Manas atmiņas par nacionālās pretestības kustību Otrā pasaules kara laikā, par Latviešu nacionālo Savienību un nelegālo laikrakstu "Tautas Balss". Rīga. 2000. LKM, inv. Nr. 5-804-DK/p.

¹²⁵ Neparts, A. Atmiņas par okupācijas laiku (1940.–1945.). LKM, inv. nr. 5-602-DK/p.

¹²⁶ Rutks, V. *No koncentrācijas nometnes – vācu bruņotajos spēkos*. 38. lpp.

¹²⁷ Turpat, 40. lpp.

¹²⁸ Raudziņš, Dž. Starp cietumu un brīvību. *Austrālijas Latvietis*. 1956. 4. februāris–24. marts.

¹²⁹ Rutks, V. *No koncentrācijas nometnes – vācu bruņotajos spēkos*. 40. lpp.

¹³⁰ Bērziņš, A. Latviešu tautas pretestības kustība Otrā pasaules kara, Krievijas un Vācijas okupācijas laikā. LKM, inv. nr. 5-502-DK/p.

¹³¹ Turpat.

¹³² Neparts, A. Atmiņas par okupācijas laiku (1940.–1945.). LKM, inv. nr. 5-602-DK/p.

LNS un "Tautas Balss" dalībnieki ieslodzījumā Salaspils nometnē 1943. gada vasarā.
 No kreisās:
 A. Tirums, J. Bicēns,
 N. Liepiņš, E. Gailītis,
 J. Muceniks, K.
 Artemjevs,
 V. Geidāns, K. Ūdris.

LOM

komandantūrā, esot izdevies satikt R. Bangerski un nodot viņam lūgumu par apcietināto atbrīvošanu.¹³³ Līdz šim gan nav izdevies apzināt citus avotus, kas sniegtu papildu ziņas par minētā dokumenta iesniegšanu ģenerālim, taču nav apšaubāms, ka viņš vairākkārt vērsās pie dažādām vācu okupācijas varas institūcijām, lai panāktu apcietināto latviešu "nacionālistu" atbrīvošanu.¹³⁴ Par to liecina arī līdz mūsdienām saglabājušies Latviešu leģiona ģenerālinpektora štāba dokumenti. To vidū ir sastopami vairāki apcietināto saraksti, kuros lasāmi arī ieslodzīto LNS un "Tautas Balss" dalībnieku vārdi.

15. latviešu ieroču-SS divīzijas kājnieku priekšnieka pulkveža Artūra Silgaila (1895–1997) 1943. gada 28. aprīlī sastādītajā sarakstā starp 11 apcietinātiem latviešu "nacionālistiem" ir atrodami arī "Tautas Balss" grupas dalībnieki J. Kalns, J. Trušiņš, Hugo Graubiņš (1921–?) un V. Pavlovskis, kuri šajā laikā ir atradušies ieslodzījumā Salaspils nometnē.¹³⁵ Viņu vārdi ir lasāmi arī 14 personu sarakstā, kas kā pielikums pievienots R. Bangerska 30. aprīļa iesniegumam augstākajam SS un policijas vadītājam Ostlandē un Ziemeļkrievijā SS obergruppenfireram Frīdriham Jekelnam (Jeckeln; 1895–1946) ar lūgumu atbrīvot no apcietinājuma un ieskaitīt leģionā vairākus nacionāli noskaņotus latviešu patriotus – virsniekus, studentus un ierēdņus, daļa no kuriem jau esot izteikuši vēlēšanos tajā iestāties. Uz šo R. Bangerska lūgumu SS obergruppenfirers F. Jekelns 1943. gada 14. maijā atbildēja, ka no viņam piesūtītā saraksta 7. maijā no apcietinājuma ir atbrīvoti seši cilvēki, to skaitā arī minētie "Tautas Balss" dalībnieki J. Kalns, J. Trušiņš, H. Graubiņš un V. Pavlovskis. Vienlaikus F. Jekelns rakstīja, ka pārējās viņam iesniegtajā sarakstā minētās personas varētu atbrīvot tikai tad, ja tās izrādītu kādas labošanās pazīmes.¹³⁶ Līdz mūsdienām ir saglabāties arī līdz šim npublicēts apcietināto saraksts, par kuru atbrīvošanu ir iestājies Latvijas Zemes pašpārvaldes iekšlietu ģenerāldirektors Oskars Dankers (1883–1965). Šis dokuments ir sastādīts ne agrāk kā 1943. gada aprīļa vidū, un tajā ir minēti 100 cilvēki, to starp LNS un "Tautas Balss"

¹³³ Raudziņš, Dž. Starp cietumu un brīvību. *Austrālijas Latvietis*. 1956. 4. februāris–24. marts; Šo faktu gan apšaubā A. Neparts, uzskatot, ka šāda l. Čaupales vērsšanās pie R. Bangerska varēja notikt vēlāk, tikai pēc viņas atbrīvošanas no Salaspils nometnes 1944. gada aprīlī (Saruna ar A. Nepartu 2007. gada 5. aprīlī).

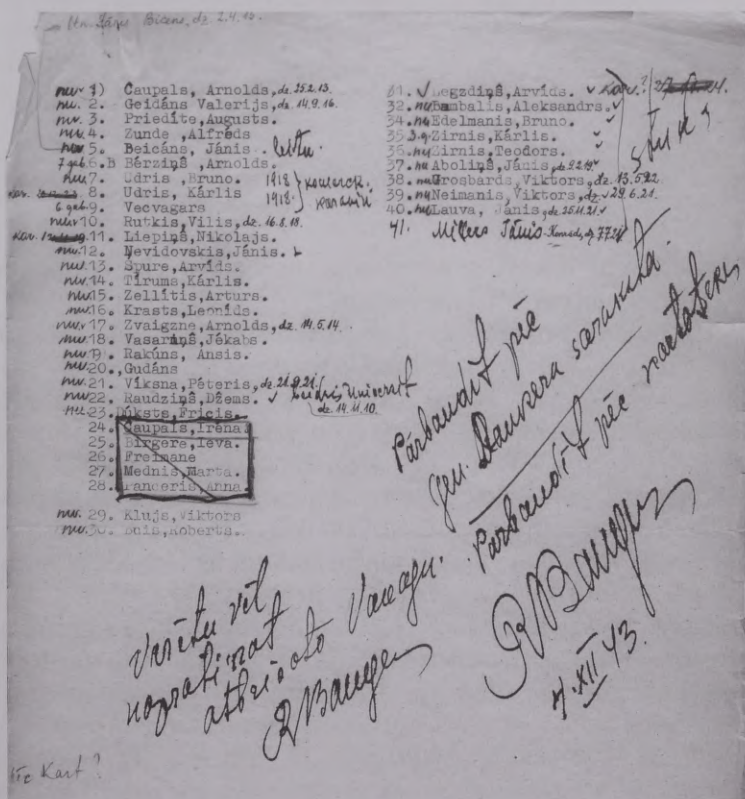
¹³⁴ Bangerskis, R. *Mana mūža atmiņas. III grāmata*. Kopenhāgena, 1959. 147.–161. lpp.; Bangerskis, R. *Mana mūža atmiņas. IV grāmata*. Kopenhāgena, 1960. 280., 428. lpp.

¹³⁵ OMF, A. Plensnera mape, inv. Nr. 11650/106.

¹³⁶ Turpat, inv. Nr. 11650/103.

locekļi – J. Bicēns, I. Birgere, A. Čaupals, R. Jansons, I. Lejniece (Čaupale), M. Medne, Jānis Konrāds Millers (1921–?), Jāzeps Mucenieks (1916–?), I. Muncis, Anna Pancere (1902–?), Pēteris Rudzāts (1916–?), V. Rutks, P. Viksna, A. Zeltkalns, Arnolds Zvaigzne (1915–1994) un citi nacionālās pretošanās kustības dalībnieki.¹³⁷

Starp Latviešu leģiona ģenerālinspektora štāba dokumentiem glabājas arī cits ar 1943. gada 4. decembri datēts saraksts ar 40 (35 vīriešu un 5 sievietes) nacionālās pretošanās kustības dalībnieku vārdiem. No "Tautas Balss" dalībniekiem viņu vidū ir A. Čaupals, V. Geidāns, Augusts Priedītis, Alfrēds Zunde (1921–2002), J. Bicēns, A. Bērziņš, Kārlis Ūdris (1917–?), Dāvids Vecvagars, V. Rutks, Nikolajs Liepiņš (1903–?), Jānis Nevidovskis (1901–1944), Arvīds Spure, mācītājs Artūrs Zellītis (1911–1944), L. Krasts, A. Zvaigzne, Jēkabs Vasariņš, Ansis Rakūns (1909–?), L. Gugāns, P. Viksna, Fricis Duks, I. Čaupale, I. Birgere, M. Treimane, M. Medne, A. Pancere un citi.¹³⁸ Šajā sakarā R. Bangerskis 15. decembrī nosūtīja lūgumu SS obergruppenfireram F. Jekelnam un tā vēl vienu eksemplāru ģenerālkomisāram Rīgā Dr. Oto Heinriham Dreksleram (Drechsler; 1895–1945), kurā rakstīja, ka nejauci ir uzzinājis, ka "savas nacionālistiskās darbības dēļ apcietinātie 36 [istenībā 35] latviešu jaunekļi no Salaspils koncentrācijas nometnes pārvesti uz Vāciju" un "iedzīvotājos kļīst runas, ka augšminētie nošauti", kā arī ierosināja satraukuma novēršanai informēt apcietināto piederīgos par šīs lietas patiesajiem apstākļiem. Divas dienas vēlāk 17. decembrī sekoja ģenerālkomisāra Rīgā pārstāvja Dr. fon Borke (Borcke) paskaidrojums, kas apstiprināja apcietināto

¹³⁷ Turpat, inv. Nr. 11650/105.

¹³⁸ Turpat, inv. Nr. 11650/107.

Der Generalkommissar in Riga

Tagebuch Nr. 2203/43 g.**Geheim!**

An den
Herrn Generalinspekteur
der Lett. SS-Freiwilligen Legion
SS-Gruppenführer und Generalleutnant
der Waffen-SS **B a n g e r s k i s**

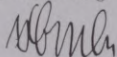
R i g a

Durch Rückfrage habe ich festgestellt, daß aus bestimmten Gründen, die einem von Ihnen Beauftragten vom Kommandeur der Sicherheitspolizei im einzelnen dargelegt werden können, eine Überführung aus dem KZ Salaspils in ein KZ im Reich tatsächlich vorgenommen worden ist.

Selbstverständlich entbehrt das Gerücht, daß gegen wegen ihrer nationalistischen Tätigkeit festgenommene Letten eine Exekution angewendet worden sei, jeglicher Grundlage. Um den Angehörigen der Inhaftierten die Möglichkeit zu geben, sich hiervon zu überzeugen, wird der Kommandeur der Sicherheitspolizei schnellstens den Inhaftierten die Möglichkeit geben, ihre Angehörigen über ihren jetzigen Aufenthalt zu unterrichten.

Ich wäre Ihnen dankbar, wenn auch Ihrerseits Gerüchten über die angebliche Exekution der Inhaftierten entgegengetreten würde und bitte Sie, falls böswillige Verbreiter dieses Verichts Ihnen bekannt werden sollten, gegen diese einzuschreiten.

In Vertretung:

(Dr. Dr. von Borcke)
Bezirksdirektor

**Ģenerālkomisāra
Rīgā Galvenās
nodaļas vadītāja
Dr. fon Borkes
1943. gada
17. decembra
paskaidrojums par
Salaspils noņemtnē
ieslodzīto pretošanās
kustības dalībnieku
nosūtīšanu uz Vāciju.**

LOM

pārvietošanu uz kādu koncentrācijas noņemtni Vācijā, bet pilnībā noliedza, ka kādam no viņiem būtu izpildīts nāvessods.¹³⁹

1943. gada 14. decembrī Latviešu leģiona ģenerālinpektors R. Bangerskis lūdz Drošības policijas un SD komandieri Latvijā SS šturmbanfireru R. Langi ieskaitīšanai leģionā atbrīvot no Salaspils noņemtnes piecus politieslodzītos (t. sk. LNS vadītāju A. Čaupalu), kuri kopā ar citiem vēl nebija pārvietoti uz Štuthofas koncentrācijas noņemtni.¹⁴⁰ Uz to R. Lange 1943. gada 22. decembrī atbildēja, ka A. Čaupals "piederējis pie nelegālas organizācijas dibinātājiem, kuri izdeva kūdītājavīzi, un nodarbojās ar militāru spiegošanu pret Vāciju", un līdz ar to viņa atbrīvošana nav iespējama.¹⁴¹ Arī pusgadu vēlāk 1944. gada 1. jūnijā, atbildot uz tad jau Salaspils noņemtnes ieslodzījumu pārcietušās I. Čaupales lūgumu atbrīvot viņas vīru, R. Lange bija nepiekāpīgs un norādīja: "Ja jūsu vīrs patiešām būtu nopietni domājis par cīnīšanos frontē, tad viņam jau agrāk būtu bijusi tāda iespēja. Tā vietā, lai tāpat kā tūkstošiem krievu vīru frontē stātos pretī boļševismam, viņš dzimtenē veicis musināšanas un demoralizēšanas darbus. Tādējādi Jūsu vīrs pats ir atbildīgs par to, ka viņam pašlaik nav iespējas būt frontē izšķirošās cīņas laikā."¹⁴² 1944. gada 28. septembrī A. Čaupals vēl citu 130 ieslodzīto

¹³⁹ Turpat, inv. Nr. 11650/108, 11650/109.

¹⁴⁰ PFBA, 504 k. f., 2. apr., 8. l., 174. lp.

¹⁴¹ Turpat, 173. lp.

¹⁴² LVVA, 293. f., 1. apr., 2438. l., 1. lp.

grupā no Salaspils ar kājām tika aizdzīts atpakaļ uz Rīgas Centrālcietumu, bet oktobrī ar ieslodzīto transportu nonāca Vācijā. 1944. gada beigās viņš atradās Verzenes koncentrācijas nometnē¹⁴³ un gāja bojā 1945. gadā pārgājiena laikā uz Neiengammes koncentrācijas nometni.¹⁴⁴

1943. gada 5. decembrī lielāko daļu LNS un "Tautas Balss" dalībnieku pārsūtīja uz koncentrācijas nometni Štuthofā, taču citi atradās ieslodzījumā Salaspils nometnē līdz pat 1944. gada vasarai un rudenim.¹⁴⁵ Vairāki "Tautas Balss" grupas cilvēki nonāca Dahavas¹⁴⁶ un Mauthauzenas–Gusenes¹⁴⁷ koncentrācijas nometnēs un lielākoties laimīgā kārtā karu pārdzīvoja. 1944. gada 23. jūnijā, pabijuši vairākās Vācijas koncentrācijas nometnēs un cietumos, Salaspils nometnē atgriezās J. Bicēns, P. Rudzāts, V. Rutks, A. Tirums un Laimons Vitoliņš (1916–?), kurus 1944. gada 19. jūlijā no Salaspils kopā ar vēl citiem Mauthauzenā–Gusene dzīvi palikušiem pretošanās kustības dalībniekiem pārveda uz SD mītni Reimersa ielā,¹⁴⁸ nākamajā dienā nosūtīja uz Itālijas fronti un nodeva vācu 4. izpletņlēcēju divīzijas rīcībā.¹⁴⁹ Citi jau agrāk no apcietinājuma atbrīvotie LNS dalībnieki bija mobilizēti dažādās Vācijas armijas militārās vienībās un piedalījās aizstāvēšanās kaujās Latvijas teritorijā vai cīnījās Pomerānijā.¹⁵⁰ Atsevišķi Itālijā nonākušie "Tautas Balss" cilvēki (J. Bicēns, A. Zvaigzne) pēc kara beigām repatriējās uz PSRS okupēto Latviju, bet palikušie vēlāk bija vieni no pēdējiem latviešu karavīriem, kurus atbrīvoja no amerikāņu gūsta Itālijā un angļu gūsta Ēģiptē.¹⁵¹

Tomēr vairāki LNS un "Tautas Balss" dalībnieki aizgāja bojā smagos apstākļos dažādās Vācijas koncentrācijas nometnēs. Jau 1944. gadā Salaspils nometnē ar tīfu saslima un mira J. Sveikats.¹⁵² 1944. gadā Mauthauzenas–Gusenes koncentrācijas nometnē mira S. Barkāns, F. Duks, R. Jansons, L. Krasts, J. Millers, J. Ņevidovskis, J. Vasariņš un A. Zellītis. 1945. gadā pārgājiena laikā uz Neiengammes koncentrācijas

¹⁴³ "Verzenes nometnē [...] kaut kā nost no pārējiem latviešiem turējās Latviešu nacionālistu savienības un nelegālā laikraksta 'Tautas Balss' vadītājs Arnolds Čaupals. Likās, ka viņš sevi turēja par kaut ko augstāku un labāku. Viņš arī piederēja grupai ar apm. 20 apcietinātiem, kuriem it kā bija jādara kādi speciāli darbi, atsevišķi pie ieroču 'ligzdām', bet reti viņi to spēja veikt bez citu palīdzības. Viņi bija arī drusku labāk apgērbti un savās attiecībās bija ļoti formāli, kā arī runāja tikai 'labu' vācu valodu. Viņus ne visai cieta kā SS vīri, tā arī citi apcietinātie." (Neparts, A. Atmiņas par okupācijas laiku (1940.–1945.). LKM, inv. nr. 5-602-DK/p).

¹⁴⁴ Neparts, A. Latviešu nacionālistu savienība (LNS). Milforda, MI. 1988. inv. Nr. 5-415-DK/p.

¹⁴⁵ I. Birgeri no Salaspils nometnes atbrīvoja tikai 1944. gada 1. jūnijā. Savu nacionālo pārliecību, ko nespēja nomākt pat necilvēcīgie dzīves apstākļi ieslodzījumā, viņa ir spilgti izteikusi savā dienasgrāmatā 1944. gada 1. janvārī rakstītajās rindās: "Ko lai rakstu, ko lai vēlū pati sev Jaunajā gadā? Brīvība liekas kā tāls, neaizsniiedzams sapnis. Varbūt vienīgais vēlējums būtu, kaut es varētu saglabāt ticību sev un mūsu tautas gaišajiem spēkiem, kaut es piedzīvotu to dienu, kad atkal mēs, nokratījuši pagātnes tumsu un baismu, varētu sacīt: 'Šī zeme ir mūsu', kad šauteni un durkli nomainītu arklis un lemesis un vienīgs, mirdzošs un svēts uzvītos gaisā sarkanbaltsarkanais karogs. Šai dienai ir jānāk, es ticu tā, un dienā, kad man šīs ticības vairs nebūs, es negribēšu dzīvot. Dodi spēku man, Dievs, panest visu, kas vēl būs jāpārcieš, dari mani stipru pašāvivā uz Tevi un uzturi mani modru un gaišu ticības liesmu un mīlestības siltumu, ko es izjūtu pret savu tautu, pret savu zemi." (LVA, 1986. f., 1. apr., 4657. l., 2. sēj., 115. lp.).

¹⁴⁶ J. Bicēns, P. Rudzāts, V. Rutks, A. Tirums, K. Ūdris, L. Vitoliņš.

¹⁴⁷ Ž. Deķis, V. Geidāns, L. Gugāns, A. Kaminskis, O. Lancmanis, A. Priedītis, A. Zunde.

¹⁴⁸ Tur 17 pretošanās kustības dalībniekiem paziņoja, ka viņi tiek atbrīvoti no apcietinājuma, lai "savu vainu" izpirtu cīņas frontē, un lika parakstīt dokumentu ar attiecīgu tekstu. Vienīgais, kas to neizdarīja, bija A. Kaminskis, kurš drosmīgi paskaidroja, ka nav noziedzies pret savu tautu un valsti, un paziņoja, ka attiecībā pret Hitleru neuzskatot, ka būtu viņam padots (A. Kaminska un A. Ēlerta saruna. 18.–19.08.1993. LKM, inv. Nr. 5-806-DK/p).

¹⁴⁹ OMF, LPKDA arhivs, V. Rutka darbības apraksts; Rutks, V. Kāda cīnītāja stāsts. *Treji Vārti*. 1997. Nr. 176: 65.–66. lpp.

¹⁵⁰ A. Bērziņš, A. Ēlerts, E. Dzelzkalējs, E. Kazaks, J. Kalns, B. Ločs, A. Ozoliņš, T. Ozoliņš, J. Trušiņš, A. Vanags, O. Verlis, P. Vīksna, A. Zeltkalns u. c. A. Ēlerts pēc atbrīvošanas no Salaspils nometnes 1943. gada oktobrī atradās policijas uzraudzībā, bet 1944. gada aprīlī tika mobilizēts vācu armijas robežapsardzības vienībā. Mainoties okupācijas varām 1944. gada 13. oktobrī, viņš palika Rīgā un novembrī tika iesaukts Sarkanās armijas 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijā, un 1945. gada 7. janvārī tika smagi ievainots cīņās Kurzemes frontē. (Saruna ar A. Ēlertu 2001. gada 18. oktobrī).

¹⁵¹ Zirnīs, T. Varmāku žņaugos: Vācu okupācija un koncentrācijas nometnes. Skarboro, ONT, 1993. LKM, inv. Nr. 5-197-DK/p; Rutks, V. Vēstule A. Nepartam. St. Paula, MN 26.02.1988. Inv. Nr. 5-419-DK/p.

¹⁵² Latviešu Nacionālistu savienības (LNS) dalībnieku saiets. 07.05.1993. LKM, inv. Nr. 5-807-DK/p.

nometni bojā gāja A. Čaupals.¹⁵³ Citi tika smagi ievainoti vai arī krita frontē. I. Muncis pazuda bez vēsts cīņās Austrumu frontē 1944. gada 14. jūlijā¹⁵⁴, bet J. Kalns krita 1945. gadā Dancigas ielenkumā.¹⁵⁵ A. Bērziņš zaudēja labo roku 1944. gada 28. augustā kaujā pie Gaujienas baznīcas, B. Ločs zaudēja redzi pēc ievainojuma galvā 1944. gada 11. novembrī cīņās Kurzemes frontē, bet A. Priedītis mira 1945. gada februārī Itālijā.¹⁵⁶

Tiem karu pārdzīvojušiem nacistu koncentrācijas nometnēs ieslodzītajiem pretošanās kustības dalībniekiem, kurus atbrīvoja Sarkanā armija, pirms atgriešanās dzimtenē vēl vajadzēja iepazīties ar padomju filtrācijas nometņu režīmu.¹⁵⁷ Pēc Otrā pasaules kara beigām vairākus LNS un "Tautas Balss" dalībniekus (J. Bicēns, I. Birgere, E. Briņķe, O. Draguna, N. Liepiņš, J. Trušiņš, O. Verlis)¹⁵⁸ par viņu darbību nacionālajā pretošanās kustībā un nereti arī par citiem inkriminētiem noziegumiem padomju drošības iestādes pat represēja otrreiz.¹⁵⁹ Turklāt šiem pretošanās kustības dalībniekiem ieslodzījumā padomju soda nometnēs nācās pavadīt pat daudz ilgāku soda laiku nekā nacistu cietumos un koncentrācijas nometnēs.¹⁶⁰

Kā liecina dažādi vēstures avoti, vācu okupācijas laikā LNS un "Tautas Balss" nelegālajā darbā aktīvu dalību ņēma vairāk nekā 100 cilvēku, no kuriem mūsdienās ir izdevies apzināt 83 personu vārdus. Vismaz 65 no viņiem ilgāku vai īsāku laiku atradās nacistu ieslodzījumā, 13 cilvēki kara laikā dažādos apstākļos gāja bojā, bet vismaz 7 pēc kara piedzīvoja arī padomju režīma (5 no viņiem nonāca gan nacistu, gan padomju ieslodzījumā) politiskās represijas. Vismaz 26 LNS un "Tautas Balss" dalībnieki

¹⁵³ OMF, LPKDA arhīvs, L. Gugāna, V. Rutka, T. Zirņa darbības apraksti; Neparts, A. Latviešu Nacionālistu savienība (LNS). Milforda, MI. 1988. Inv. Nr. 5-415-DK/p.; Rutks, V. *No koncentrācijas nometnes – vācu bruņotajos spēkos*. 44. lpp.

¹⁵⁴ Zeltkalns, A. Vēstule U. Neiburgam. Aginkorta, ONT. 27.02.1998. LKM, inv. Nr. 5-542-DK/p; *Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā. X. sēj.* Toronto, 1989. 186. lpp.

¹⁵⁵ Ģeģeris, V. Vēstule J. Trušiņam. Elka Park, NY. 1994.05.03.

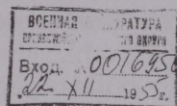
¹⁵⁶ OMF, LPKDA arhīvs, A. Bērziņa, B. Loča, L. Gugāna, V. Rutka darbības apraksti.

¹⁵⁷ A. Kaminski un A. Dullī 1945. gada martā atbrīvoja no Štuthofas koncentrācijas nometnes un 5. maijā iesauca Sarkanās armijas 238. atsevišķajā rezerves strēlnieku pulkā. A. Dullis, 1946. gadā atgriežoties Latvijā no padomju filtrācijas, bija tā novārdzis, ka svēra tikai 46 kilogramus. (LVA, 1821. f., 1. apr., 27827. l., 1. sēj., 152. lp.; Saruna ar A. Dullja atraitni Spodru Dullī (1924) 2005. gada 27. decembrī). A. Kaminski no padomju filtrācijas nometnes Harkovā atbrīvoja tikai 1946. gada rudenī (Kīploks, E. *Taisnības dēļ vajātie: Latviešu mācītāji ciešanu ceļā*. Rīga, 1993. 209. lpp.).

¹⁵⁸ LVA, 1986. f., 1. apr., 697., 4657., 6864., 28852., 39132., 39658. l., 2. apr., P 1908. l.; I. Birgere, 1956. gadā atrodoties apcietinājumā Komī APSR, Intā, savā iesniegumā Baltijas Kara apgabala prokuroram Rigā uzsvēra: "Es uzskatu, ka tiesāt mani par piedalīšanos nelegālā latviešu nacionālistiskā organizācijā vācu okupācijas laikā padomju vara nevar, jo tajā laikā Latvijā nebija padomju iekārta un šīs organizācijas darbība bija vērstā pret vācu fašistiem un iekarotājiem, un bez tam es tiku no vācu drošības orgāniem arestēta un pavadīju cietumā 8 mēnešus un Salaspils koncentrācijas nometnē – 1 gadu. Un ja arī padomju tiesa to uzskata par noziegumu, tad tas ir izdarīts kara laikā un pakļaujās amnestijai." (LVA, 1986. f., 1. apr., 4657. l., 2. sēj., 323. lp.).

¹⁵⁹ LPSR VDK 4. nodaļas priekšnieka vietnieka majora I. Vasiljeva 1955. gada 21. decembra izziņā par vācu okupācijas periodā Latvijas PSR teritorijā darbojošos nacionālistisko organizāciju "Latviešu Nacionālistu savienība" ("Tautas Balss") cita starpā bija uzsvērts, ka laikrakstā "Tautas Balss" līdzās pret vāciešiem vērstiem rakstiem tika ievietoti asi apmelojoši raksti attiecībā uz padomju varu Latvijā. Bez nelegālas avīzes izdošanas tādā pašā veidā izdotas arī pretpadomju skrejlapas. 1942. gada beigās organizācija sagrauta, lielākā daļa tās locekļu arestēti un ieslodzīti Rīgas Centrālcietumā, pēc tam Salaspils koncentrācijas nometnē (LVA, 1986. f., 2. apr., P-1908. l., 84.–85. lp.).

¹⁶⁰ O. Dragunai, kuru vācu okupācijas varas represijas nebija skārušas, tagad par piederību "fašistiskai organizācijai 'Tautas Balss'" apcietinājumā nācās pavadīt vairāk nekā 11 gadus – no 1945. gada 11. janvāra līdz 1956. gada 7. jūlijam, kad viņu atbrīvoja nozieguma sastāva neesamības dēļ (LVA, 1986. f., 2. apr., P-1908. l.); J. Bicēnam, kurš bija repatriējies uz Latviju no karagūstekņu nometnes Itālijā, LPSR leM karaspēka Kara tribunāls 1947. gada 16. septembrī piesprieda 15+5 gadus spaidu darbos, apsūdzot viņu arī par līdzdalību padomju aktivistu apcietināšanās 1941. gada jūlijā un 2000 ebreju ieslodzīto konvojošanā uz Šķirotavas dzelzceļa staciju 1942. gada martā. J. Bicēna lūgumi mikstināt viņam piespiesto sodu sakarā ar to, ka viņš jau vācu okupācijas laikā bijis ieslodzīts 8 mēnešus Rīgas Centrālcietumā un vēl 2 gadus sešās dažādās nacistu koncentrācijas nometnēs, tika noraidīti, vienlaikus uzsvērot, ka viņa līdzdalība LNS vispār nevar tikt uzskatīta par vainu mikstināšanai. No apcietinājuma J. Bicēnu atbrīvoja tikai 1956. gada 21. martā (LVA, 1986. f., 1. apr., 697. l.). Arī citi notiesātie LNS un "Tautas Balss" dalībnieki ieslodzījumā bija spiesti atrasties 4–11 gadus.

Совершенно секретно

84

Экз. ___

С П Р А В К А

о действовавшей на территории Латвийской ССР в период немецкой оккупации националистической организации "СОЮЗ ЛАТЫШСКИХ НАЦИОНАЛИСТОВ" ("ТАУТАС БАЛС").

Националистическая подпольная антисоветская организация "Союз латышских националистов" возникла в конце 1941 года.

Первоначальным ядром этой организации явились активные участники антисоветской нелегальной организации Л.Н.О ("Латышское национальное об"единение") действовавшей при Советской власти в Латвии в 1940-41 гг.

Организация ставила своей задачей с помощью Англии и Америки восстановить в Латвии после разгрома фашистской Германии прежний режим латышской буржуазии и охватывала преимущественно слои мелкой буржуазии, айзсаргов и полицейских.

Руководящий состав организации, призывая на словах к борьбе против немецко-фашистских оккупантов, тем самым старался привлечь в организацию рабочих рижских предприятий.

Организация располагала широкой сетью ячеек, связанных между собой по цепочке.

Руководителем ее считался б.министр ульманисовского правительства ВАЛДМАНИС.

При организации имелись боевые группы, состоявшие преимущественно из полицейских, щуцманов и айзсаргов, которые располагали оружием.

LPSR VDK 4. nodaļas
priekšnieka vietnieka
majora I. Vasiļjeva
1955. gada
21. decembra izziņa
par LNS un laikrakstu
"Tautas Balss".

Pirmā lapa. LVA

pēc kara palika trimdā Rietumos, vismaz 21 dzīvoja padomju okupētājā Latvijā, bet 23 cilvēku tālāko likteni pagaidām vēl nav izdevies noskaidrot. Šodien mūsu vidū ir vismaz 7 bijušie LNS un "Tautas Balss" pretošanās kustības dalībnieki.¹⁶¹

LNS un "Tautas Balss" darbības vērtējums

Vērtējot LNS un nelegālā laikraksta "Tautas Balss" devumu pretošanās kustībā Latvijā Otrā pasaules kara laikā, ir jānoraida gan sava laika padomju historiogrāfijas

¹⁶¹ M. Fleitnere, R. Račkovskis, J. Trušņiņš Latvijā, E. Dzelzkalējs, H. Frišs, V. Rutks ASV, A. Zeltkalns Kanādā.

spriedumi par šā pretestības novirziena "prettautisko raksturu",¹⁶² gan vēl mūsdienās nereti sastopamie priekšstati, kas par nacionālo pretošanās kustību uzskata tikai LCP, negatīvi izturoties pret citu, t. s. "gadījuma rakstura", pretošanās kustības grupu un organizāciju darbību nacistu okupētajā Latvijā.¹⁶³

LNS un "Tautas Balss" darbības mērķi un būtība spilgti atklājas Sarkanās armijas 3. Baltijas frontes pretizlūkošanas daļas "SMERŠ" ("Nāvi spiegiem"). 2. pārvaldes 3. nodaļas priekšnieka gvardes majora Dubrovinska 1945. gada 20. janvārī veiktajā I. Birgeres nopratināšanā. Tajā viņa atklāti un drosmīgi ir paziņojusi:

Mēs gribējam, lai Latvija būtu brīva, neatkarīga un demokrātiska. Mēs nevēlējāmies tādu stāvokli, kādā nonāca Latvija vācu okupācijas rezultātā, bet nevēlējāmies arī tādu stāvokli, kāds bija 1940.–1941. gadā, kad Latvija iestājās Padomju Savienībā. Katrai tautai ir savs nacionāls spēks un nacionāls gars, un visām nācijām ir jābūt pastāvīgām. Šī jautājuma atrisināšanu mēs gaidījām no starptautiskās konferences, pēc kara beigām. Šajā konferencē vajadzēja izšķirties jautājumam par mazo valstu neatkarību. 1942. gadā Vācijas uzvaru mēs uzskatījām par notikušu faktu, taču kaut arī Vācija bija sagrābusi gandrīz visu Eiropu, mēs nedomājām, ka tāds stāvoklis varētu saglabāties ilgi, ja tautas, kas nonākušas zem vācu varas, nesēdēs nolaistām rokām. Mēs toreiz nestādījām jautājumu par konkrētiem cīņas ceļiem pret vāciešiem, par nacionālo neatkarību, bet uzsvāru likām uz ideoloģisko cīņu pret viņiem, uz nacionālā gara un kultūras saglabāšanu kā nacionālas neatkarīgas Latvijas garantu nākotnē.¹⁶⁴

Arī cita LNS un "Tautas Balss" dalībnieka A. Ēlerta domas, izteiktas jau ar daudz lielāku laika atstarpi, pauž līdzīgu noskaņojumu un mudina izprast šo nacionālās pretošanās kustības dalībnieku veikumu arī nākotnes perspektīvā:

Mēs bijām tādi ideālisti, varbūt naivi ideālisti. Mums nebija pamats cerēt, ka mēs varēsīm tādu brīvu Latviju paši toreiz tajos apstākļos nodibināt. Tā atnāca tikai pēc piecdesmit gadiem. Bet ideālisti mēs bijām un par to mums sirdis dega, un tas bija ļoti labi, ka tādi bijām. Kādreiz tā jaunatne, kas šodien nekā nezina par tiem laikiem, viņi kādreiz par to interesēsies, to meklēs. Jauniešiem, tiem vajadzēs zināt, ka tādi cilvēki bijuši tomēr, kas ir ziedojuši sevi un daudz ko pieredzējuši.¹⁶⁵

Atskatoties uz LNS un nelegālā laikraksta "Tautas Balss" darbību Otrā pasaules kara laikā, ir iespējams konstatēt, ka tas ir spilgts nacionālās pretestības piemērs un liecība

¹⁶² "Juzdami, ka viņu atklātie piekritēji zaudējuši jebkādu ietekmi masās, hitlerieši savu mērķu labā sāka arvien vairāk izmantot tos buržuāziskos nacionālistus, kuri nostājās it kā opozīcijā pret okupantiem un atklāti orientējās uz amerikāņu un angļu imperiālismu. Ne bez gestapo ziņas un piekrišanas šī nacionālistu daļa sāka aktivizēties tieši 1942. gada agrā pavasarī, kad kļuva acīm redzams, ka arvien plašākas masas stājas zem Komunistiskās partijas paceltā cīņas karoga. Nacionālisti izplatīja pseidonelegālu avīzi 'Tautas Balss' un lapaņas ar parakstu 'Latviešu Nacionālistu savienība'." (Vestermanis, M., Tizenberga, R. No Latvijas darbaļaužu cīņas vēstures vācu fašistisko iebrucēju aizmugurē. *Padomju Latvijas Komunisti*. 1954. Nr. 9: 21. lpp.); "Par nopietnu pretestības izpausmi būtu smieklīgi uzskatīt 1942. g. pirmajā pusē izdotās it kā 'pagrīdes' avīzes 'Tautas Balss' numurus, kur tās izdevēji – 'Latviešu Nacionālistu savienības' darboņi, kas komplektējās no pērkonkrustiešiem, atkārtoti brīdināja lasītājus izvairīties no 'pagrīdes romantikas' (t. i., bruņotās pretestības okupantiem) un 'komunistiskas, kā arī anglofiliskas darbības'. Ar demagoģijas palīdzību 'Tautas Balss' izdevēji cerēja aizkavēt Latvijas Komunistiskās partijas vadītās antifašistiskās pagrīdes tālāko veidošanos okupētajā Latvijā pēc hitleriešu karaspēka pirmās smagās sakāves pie Maskavas 1941./42. g. ziemā, t. i., būtībā pakalpoja okupantu interesēm" (Dzintars, J. *Neredzamā fronte*. 227.–228. lpp.).

¹⁶³ "Pirms LCP darbības sākuma 1942. g. Latvijā darbojās 'Tautas Balss' grupa, kura sastāvēja no studentiem un aizsargiem. To gestapo likvidēja 1942. g. novembrī un pēc tam tā savu darbību vairs neatjaunoja. Grupai nebija noteiktas politiskas platformas" (Latvijas Centrālā padome. *Latvju Ziņas*. 1945. 5. septembris); Arī E. Andersona un L. Siliņa monogrāfijā par nacionālo pretošanās kustību, ar ko saprasta vienīgi LCP, tādas LNS un "Tautas Balss" eksistence nemaz nav pieminēta, bet līdzīgi nelegālie pagrīdes laikraksti "Latvija" un "Lāčplēšis" ir nosaukti par "provokatīviem vācu SD un propagandas daļas izdevumiem" (Andersons, E., Siliņš, L. u. c. *Latvijas Centrālā padome: Latviešu nacionālā pretestības kustība. 1943–1945*. Upsala, 1994. 438.–439. lpp.).

¹⁶⁴ LVA, 1986. f., 1. apr., 4657. l., 283. lp.

¹⁶⁵ Ēlerts, A. Saruna ar A. Kaminski. Rīga, 28.07.1995. LKM, inv. Nr. 5-805-DK/p.

par latviešu tautas uzticību neatkarīgai Latvijas valstij. LNS un "Tautas Balss" veidoja cilvēki, daudzi no kuriem savu darbību bija uzsākuši jau padomju okupācijas apstākļos 1940.–1941. gadā, tagad to turpināja nacistu okupācijas laikā un palika tai uzticīgi arī pēckara gados, vai nu trimdā darbodamies Latviešu pretestības kustības dalībnieku apvienībā (LPKDA), vai arī okupētajā Latvijā atrodoties padomju represīvo iestāžu uzraudzībā vai apcietinājumā. LNS un "Tautas Balss" veikums arī parāda, ka pretošanās kustība vācu okupētajā Latvijā nesākās tikai 1943. gada augustā ar Latvijas Centrālās padomes (LCP) nodibināšanu, bet gan jau krietni agrāk. Turklāt jāuzsver, ka LNS un "Tautas Balss" dalībnieki nebija ar iepriekšējā politiskā vai diplomātiskā darba pieredzi apveltīti sabiedrības elites pārstāvji, taču viņi paši nāca no dažādiem sabiedrības slāņiem un tādējādi "no apakšas" reprezentēja tās intereses. Viņiem nebija arī lielas iepriekšējās pagrīdes pieredzes, kas arī ļāva vācu drošības iestādēm viņu darbību samērā ātri atklāt un apcietināt vairākumu LNS un "Tautas Balss" dalībnieku. Taču nav noliedzama viņu vēlme atgūt brīvību savai zemei un tautai, kas nebija zudusi arī grūtajos ieslodzījuma apstākļos, kurus, iespējams, tieši LNS un "Tautas Balss" dalībnieki izjuta vissmagāk. Viņu darbība spilgti demonstrē arī latviešu pretošanās kustības savdabību Otrā pasaules kara laikā – cīņā par Latvijas neatkarības atjaunošanu tā bija vērsta pret abiem okupantiem – komunistiem un nacistiem, ko pierāda gan LNS nelegālā izdevuma "Tautas Balss" saturs, gan abu okupācijas varu pret šiem pretošanās kustības dalībniekiem vērstās represijas. Atšķirībā no vairākuma Rietumeiropas valstu, kur to tautu brīvības atgūšana bija panākama līdz ar Hitlera Vācijas sakaušanu, latviešu pretošanās kustības dalībnieki bija spiesti darboties daudz sarežģītākos apstākļos, kad cīņa pret vienu okupantu vēl nenozīmēja patstāvības atjaunošanu, bet notika laikā, kad draudēja otras okupācijas varas atgriešanās. LNS darbība demonstrē arī vēl kādu īpatnību latviešu pretošanās kustības vēsturē, daļai tās dalībnieku vienlaikus atrodoties gan vācu okupācijas varas dažādās militārās struktūrās (policija, leģions u. c.), gan pretošanās kustībā. Lai gan atsevišķi LNS bruņoto grupu dalībnieki nodarbojās arī ar militāro izlūkošanu, ieroču un munīcijas vākšanu, galvenais LNS veikums tomēr bija nelegālā laikraksta "Tautas Balss" izdošana, ar rakstītā vārda starpniecību sarežģītajā laikā nostiprinot sabiedrībā uzticību brīvai un neatkarīgai Latvijas valstij. Šī pretošanās kustības forma izrādījās noturīga un turpinājās arī pēckara padomju okupācijas gados, un tai bija svarīga nozīme arī vēlākajā Latvijas neatkarības atgūšanā pusgadsimtu vēlāk.

Apzināto LNS un "Tautas Balss" dalībnieku saraksts

1. Barkāns Staņislavs	16. Ēlerts Ansis	31. Krampāns Stepans
2. Bērziņa Ilga	17. Frišs Harijs Regenolds	32. Krasts Leonīds
3. Bērziņš Arnolds	18. Gailītis Ernests	33. Ķirsis Austris
4. Bicēns Jānis	19. Garancis Jānis	34. Ķīvītis Jānis
5. Biķerniece	20. Geidāns Valērijs	35. Lancmanis Oļģerts
6. Birgere (Lase) Ieva	21. Grandavs Ludvigs	36. Lapsa Elza
7. Briņķe Erna	22. Graubiņš Hugo	37. Lejniece (Čaupale) Irēne
8. Čaupals Arnolds Žanis	23. Gugāns Leons	38. Lencbergs Kārlis
9. Deķis Žanis	24. Jansons Reinholds Arvids	39. Liepiņš Nikolajs
10. Dombrovskis Rolfs	25. Jansons Aleksandrs	40. Līders Alfreds
11. Draguna Olga	26. Kalns Juris	41. Ločs Bernhards
12. Duks Frīcis	27. Kaminskis Arturs	42. Medne Marta
13. Dullis Alberts	28. Kaņepe Olga	43. Medne Aina
14. Dzelme	29. Kazaks Ernests	44. Mešoka (Cēsniene) Nora
15. Dzelzkalējs Eduards	30. Kiršteins Arnolds	45. Millers Jānis Konrāds

46. Mucenieks Jāzeps	59. Roze Alberts Uldis	72. Vanags Aleksandrs
47. Muncis Ilmārs	60. Rozentāls	73. Vasariņš Jēkabs
48. Nolle Kārlis	61. Rudzāts Pēteris	74. Vecvagars Dāvids
49. Ņevidovskis Jānis	62. Rutks Vilis	75. Verlis Otomārs
50. Ozoliņš Artūrs	63. Spure Arvīds	76. Vīksna Pēteris
51. Ozoliņš Tāivaldis	64. Sveikats Jēkabs	77. Vītoliņš Laimons
52. Pancere Anna	65. Šlāks Marija	78. Vītols Valentīns
53. Pavlovskis Voldemārs	66. Šulcs Alberts	79. Zellītis Artūrs
54. Priedītis Augusts	67. Tīrums Arveds	80. Zeltkalns Andrejs
55. Priedītis Imants	68. Treimane (Fleitnere) Milda	81. Zommers Jānis
56. Račkovskis Romualds	69. Trušiņš Jēkabs Olgerts	82. Zunde Alfrēds
57. Rakūns Ansis	70. Ūdris Kārlis	83. Zvaigzne Arnolds
58. Robežnieks	71. Urlovskis	

The Latvian Nationalist Union and Its Newspaper "People's Voice" in the Resistance Movement in Nazi-Occupied Latvia 1941–1942

ULDIS NEIBURGS

Many individuals and organisations were involved in resistance against the National Socialist occupation regime in Latvia. They promoted the re-establishment of an independent Latvian state, and their activities included: gathering and distributing information; subverting decrees of the occupation authorities or applying them to national ends; hoarding weapons and munitions; publication of illegal newspapers and proclamations.

The Latvian Nationalist Union (LNU) was one of the largest resistance organisations in 1942. From February to September 1942, LNU published nine issues of its illegal newspaper "People's Voice", whose content was devoted to strengthening patriotism and resistance, condemning collaboration with the occupation regime and Nazi occupation policies.

More than 100 persons were active participants in the LNU and the "People's Voice." Of these, 83 have been identified. At least 65 of them were imprisoned by the Nazis; 13 were killed during the war; at least seven were later persecuted by the Soviet regime (of these, five were victims of both Nazi and Soviet persecutions). At least 26 members of the LNU and the "People's Voice" lived in exile in the West after the war; at least 21 lived in Soviet-occupied Latvia, but the fate of 23 remains unknown. At least seven are still living.

Many of the LNU members had begun resistance activities already during the first Soviet occupation of Latvia in 1940–41 and continued them during the Nazi occupation. They remained faithful to their ideals both in Western exile, where they were active in the Association of Members of the Latvian Resistance Movement (AMLRM), and in Soviet-occupied Latvia, either under surveillance or in prison. The achievements of the LNU and the "People's Voice" demonstrates that resistance against Nazi occupation did not begin only 1943, when the Latvian Central Council (LCC) was established, but considerably earlier. Members of the LNU and the "People's Voice" did not, moreover, belong the social elite with previous experience in politics or diplomacy but represented various social strata. They also lacked previous experience in clandestine operations, and German security agencies cracked their operations rather quickly, arresting most of them. Nevertheless, their idealism to regain freedom for the nation undeniable, as is their endurance during imprisonment, which, in all likelihood, was especially harsh for them.

The activities of LNU and the "People's Voice" demonstrate the peculiarities of Latvian resistance during World War II. The struggle for Latvian independence was directed against both occupying regimes and their ideologies, the Communist and the National Socialist ones. This is amply proved by the content of the "People's Voice" and the persecutions against the NSU members by both regimes. In contrast to most of West European nations, which could regain their independence with the defeat of Nazi Germany, participants in the Latvian resistance movement were forced to carry out their activities in much more complicated circumstances: the defeat of one occupying power did not guarantee re-establishment of independence but rather threatened the return of another occupation regime. Thus the activities of the LNU illustrate another characteristic of the history of Latvian resistance: some of the members of the resistance movement were simultaneously involved in various civilian and military structures of the German occupation regime, e.g. the police, Latvian Legion, etc.

Although some members of the armed groups of the LNU were engaged in military intelligence and hoarded weaponry and munitions, the most important achievement of LNU was the publication of the underground newspaper "People's Voice." It helped to strengthen allegiance to a free, independent and democratic Latvia among the population in a very complicated historical situation. This form of resistance proved its persistence during the postwar Soviet occupation and played an important role in the reassertion of Latvian independence half a century later.

Alkohols latviešu sabiedrības ikdienas dzīvē nacistu okupācijas laikā 1941–1945

KASPARS ZELLIS

Sociālās dzīves un tās izvirzīto jautājumu un problēmu pētniecība atklāj daudzas sabiedrību raksturojošas iezīmes, kuru apzināšana ļauj labāk izprast konkrēto laiku un cilvēku ikdienas dzīvi. Sevišķi nozīmīgi ir apskatīt pagātnes notikumus no ikdienišķuma aspekta, lai nerastos vienpusīgs skatījums uz vēstures notikumiem, ko lielā mērā diktē šodienas politiskā angažētība, tendence vienpusīgi vērtēt gan nacionālsociālistisko, gan komunistisko okupācijas režīmu – uzsverot tajos notikušās represijas, pastrādātos noziegumus, pretestības formas un līdzīgu problemātiku. Šādā veidā tiek radīts vienkāršots vēsturiskums, kam trūkst gan vitalitātes, gan objektivitātes, jo no dotā laika pazūd vienkāršais jeb “mazais” cilvēks.

Viens no veidiem, kā paraudzīties uz norisēm sabiedrībā noteiktā laika periodā, ir aplūkot to caur ikdienas dzīves prizmu, ekonomiski politiskos faktoros pakārtojot indivīdam – vienkāršajam cilvēkam.¹ Šāds skatījums indivīdu un nevis noteiktu sabiedrības slāni vai anonīmu masu padara par vēstures veidotāju, kas maina pagātnes sociāli vēsturiskās reālijas,² ļaujot uz pagātnes procesiem paraudzīties, nevis kā pieņemts, no augšas uz apakšu, bet gan no apakšas uz augšu.

Šā raksta mērķis ir mēģinājums dažus sabiedrības³ sociālās dzīves aspektus nacistiskās Vācijas okupācijas laikā rekonstruēt ar alkohola palīdzību jeb, precīzāk, tā politiku un radītajiem problēmjaudājumiem, kā hipotēzi izvirzot Valdas Nadoļskas-Zvanītajas atmiņās teikto: “Liekas, tai laikā dzēra tā, kā nekad latviešu zemē nav ticis dzerts.”⁴

Alkohols propagandā

Pārmērīgu dzeršanu kā propagandas kategoriju Latvijas teritorijā pirmais izmantoja jau apgaismotājs Garlībs Merķelis (1769–1850) savā darbā “Latvieši”:⁵ Turpmāk praktis-

¹ “Ikdienas dzīves” pētniecībai mikrovēsturē kopš 20. gs. 80. gadiem pievērsušies t. s. *Alltagsgeschichte* skolas vēsturnieki, kuri centušies rekonstruēt vienkāršā cilvēka vietu “lielajā vēsturē”. Teorētiskās nostādnēs un historiogrāfiju sk. Lüdtkte, Alf. *What's Is the History of Everyday Life and Who Are Its Practitioners? The History of Everyday Life. Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*. Ed. Alf. Lüdtkte. Transl. W. Templer. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1995. P. 3–40; Sigurður Gylfi Magnússon. *Social History – Cultural History – Alltagsgeschichte – Microhistory: In-Between Methodologies and Conceptual Frameworks*. *Journal of Microhistory* 2006. [<http://www.microhistory.org/pivot/entry.php?id=20> (sk.10.02.2007)] u. c.

² Людке, А. Что такое история повседневности? Ее достижения и перспективы в Германии. *Социальная история. Ежегодник 1998/99*. М., 1999. С. 77.

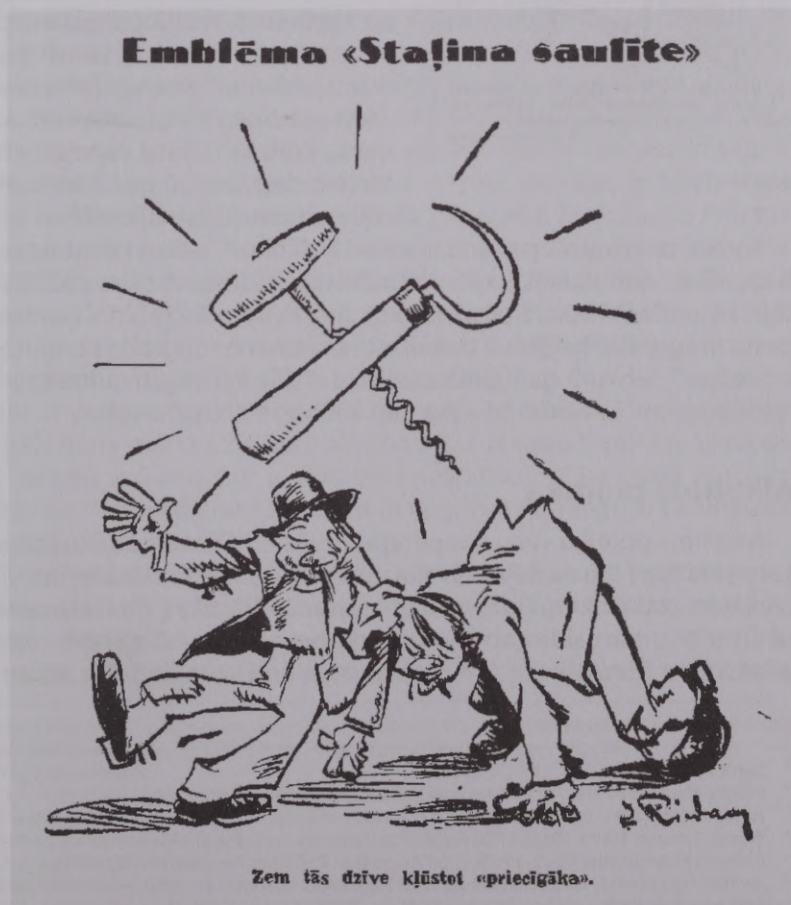
³ Rakstā netiks skarti jautājumi par alkohola lietošanu un ar to saistītām problēmām tā laika militārajā vidē, jo tas, autoraprāt, ir atsevišķa pētījuma mērķis un īsti neiederas “ikdienišķuma” ainās atainojumā.

⁴ *Pāri jūrai 1944./45. g.* 130 liecinieku atmiņas sakārtojusi V. Lasmane. – Stokholma: Memento, 1993. 214. lpp. Šī problēma bija raksturīga arī citām okupētajām teritorijām, par to liecina, piemēram, Drošības policijas un SD komandiera Igaunijā 1943. g. 27. augusta ziņojums ar pieprasījumu palielināt represijas pret kandžas dzinējiem līdz pat nāvessodam. Sk. LVVA, P-70. f., 5. apr., 73. l. (Sarakste ar Austrumzemes ģenerālkomisāru par Lietuvas iedzīvotāju brīvprātīgo mobilizāciju vācu armijā u. c.), 63. lp.

⁵ Merķelis, G. *Latvieši, sevišķi Vidzemē filozofiskā gadsimtena beigās*. R.: LVI, 1953. 39.–52. lpp.

ki katrs sekojošais režīms pārmeta iepriekšējam tādu apstākļu radišanu, kas veicināja pārmērīgu tautas grimšanu alkohola tvanā.

Jau pirmajās nacistu okupācijas nedēļās alkohola jautājums parādījās antiboļševistiskajā propagandā, apskatot to viennozīmīgi kā ļaunumu, kas grauj tautas veselo garu. Šāds problēmas sniegums nebija nekas jauns un līdzīgi šo jautājumu atainoja arī 20.–30. gadu "skaidrās dzīves" popularizētāji, tomēr jaunajos apstākļos tas ieguva citu skanējumu, uztverot to kā daļu no boļševiku plāna latviešu tautas iznīcināšanā. "Ar alkoholu un asiņainu teroru boļševiki gribēja iznīcināt latviešu tautu. Nekad restorāni nav bijuši tik pilni kā boļševiku laikā, nekad tik lieli nav bijuši alkohola plūdi, kuriem bija jāaizskalo no cilvēku apziņas nacionālo jūtu strāvotums un pretspars boļševiku nevērtībām" – rakstīja Jelgavas "Zemgale".⁶ Tādēļ arī pāri visām patērētāju vajadzībām sniegušies padomju alkoholisko dzērienu sūtījumi.⁷ Latvietim dzīve zem "Staļina saules" nebija panesama bez alkohola lietošanas, kā to parāda E. Rirdāna⁸ karikatūra (sk. 1. attēlu).

1. attēls⁹

⁶ Kalnājs, A. Alkohols – līdzeklis latviešu tautas iznīcināšanai. *Zemgale*. 1941. 23. septembris.

⁷ Žīdu un komunistu sagandētā tirdzniecība. *Tēvija*. 1941. 26. jūlijs.

⁸ Ernests Rirdāns (1901–1954), latviešu karikatūrists.

⁹ Rirdāns, E. Emblēma "Staļina saulīte". *Tēvija*. 1941. 26. jūlijs.

2. attēls¹⁹

Alkohols tika izmantots arī bijušo padomju režīma amatpersonu nomelnošanā, aprakstot to rīkotās "orgijas", kurās vislielākie dzērāji bijuši Spure,¹⁰ Blaus,¹¹ Pabērzs,¹² Plēsums¹³ un arī Kirhenšteins¹⁴, bet "hroniskais alkoholiķis" un "lielais žūpa" Andrejs Upīts¹⁵ (skatīt 2. attēlu) dzēris tikai no kafijas tasītēm spirtu un degvīnu.¹⁶ Tika publicētas arī fotogrāfijas no "orgijām", lai vizualizētu "tautas nodevēju" dzīres, kamēr "čekisti un žīdi nomocīja un nobendēja simtiem mūsu patriotu".¹⁷

Jāatzīmē gan, ka paši propagandas veicēji arī necēla iebildumus krietni "iestiprināties". Piemēram, 1942. gada aprīlī laikraksta "Tēvija" saimnieciskās daļas vadītājs Jānis Manga un izdevējs plkv. Ernests Kreišmanis (1890–1965) vērsās ģenerālkomisariātā ar lūgumu 3. maijā paredzamajām preses vakariņām Romas viesnīcā, kuras "pagodinās atbildīgi vācu preses un propagandas resoru pārstāvji", piešķirt produktus. Viesu skaits tika lēsts ap 65 personām, kuru labsajūtu vajadzēja nodrošināt 50 pudelēm degvīna, 20 pudelēm konjaka, 20 pudelēm liķieru un uzkožamajiem.¹⁸

Tomēr tā laika propagandas valodā alkohols palika gan tautas iznīcināšanas un bezcerības, gan jaunās padomju politiskās elites izvīrtības rādītājs. Alkoholu izmantoja arī antisemitiskajā propagandā, apgalvojot, ka jau no sendienām galvenie pagastu krogu, alus brūžu un degvīna tecinātavu turētāji bija ebreji, tādējādi izmantojot latviešus.²⁰ Jebkurā gadījumā alkoholu rādīja kā negatīvu kategoriju, kura lietošana "atbrīvotajam" latvietim bija jāatmet kā "boļševiku laika niķis".

Alkohola politika

Alkohola politiku vācu okupētajā Latvijā līdz 1942. gada beigām noteica ģenerālkomisāra Rīgā IIIb nodaļa "Pārtika un lauksaimniecība" (*Abteilung III b Ernährung und Landwirtschaft*), kuras pārraudzībā atradās Pārtikas nodrošināšanas departamenta Dzērienu pārvalde (no 1941. gada decembra – Dzērienu rūpniecības centrāle; priekšnieks [direktors] – Arvīds Grants) ar Spirta un degvīna, kā arī Alus, alkoholisko

¹⁰ Žanis Spure (1901–1943), LKP CK sekretārs.

¹¹ Pēteris Blaus (1900–1971), LPSR Augstākās Padomes Prezidija sekretārs.

¹² Juris Pabērzs (1891–1961), LPSR Tieslietu tautas komisariāta Tiesu pārvaldes priekšnieks.

¹³ Pēteris Plēsums (1895–1968), LRSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāja vietnieks.

¹⁴ Augusts Kirhenšteins (1872–1963), LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājs.

¹⁵ Andrejs Upīts (1877–1970), rakstnieks, LRSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāja vietnieks.

¹⁶ Epizodes, par kurām nedrīkstēja runāt. *Tēvija*. 1941. 15. jūlijs.; Rauti un orgijas Rīgas pili pēc "padomju kultūras" parauga. *Tēvija*. 1941. 17. jūlijs.

¹⁷ To mēs neaizmirsīsim. *Tēvija*. 1941. 19. jūlijs; *Baigais gads. Attēlu un dokumentu krājums par boļševiku laiku Latvijā no 17.VI.1940. līdz 1.VII.1941 P. Kovalevska, O. Noriša un M. Goppera redakcijā*. R.: Zelta Ābele, 1942. 73. lpp.

¹⁸ LVVA, P-70. f. (Austrumzemes valsts komisārs), 5. apr., 3. l. (Sarakste ar laikrakstu "Tēvija" redakciju organizatoriskos, finansu un kadru jautājumos), 238. lp.

¹⁹ Birzgalis, R. Karikatūra no sērijas "Nopelniem bagātie". *Tēvija*. 1941. 17. oktobris.

²⁰ Žīdi Kurzemē. *Talsu Vārds*. 1942. 8. janvāris.

un bezalkoholisko dzērienu daļām. Cenas noteica savukārt Cenu direkcija,²¹ kuru izveidoja saskaņā ar ģenerālkomisāra Rīgā 1942. gada 27. augusta rīkojumu par cenu direktora iecelšanu un cenu pārraudzības ieviešanu Latvijas ģenerālapgabālā.²²

Ar Okupēto Austrumu apgabalu valsts ministra Alfrēda Rozenberga (1893–1946) rīkojumu 1942. gada 3. decembrī katrā no Ostlandes valsts komisariātiem nodibināja Monopolu ģenerāldirekciju, kuras pakļautībā izveidoja arī Spirta monopolu, kas pārņēma savā ziņā Dzērienu rūpniecības centrāles funkcijas un arī telpas Rīgā, Jaunielā 25/29. Spirta monopolam tika pakļautas visas spirta dedzinātavas, Rīgas spirta fabrika, liķieru un rauga fabrika. Monopola uzdevums bija jēlspirta izgatavošana un pārstrāde, dzeramā degvīna un degvīna ražojumu izgatavošana, spirta pārveidošana par nelietojamu, rauga izgatavošana, kā arī tirdzniecība ar pakļauto ražotāju izstrādājumiem.²³ Spirta monopols noteica arī sev pakļauto uzņēmumu ražojumu cenas. Par šīs iestādes direktoru kļuva bijušais Dzērienu centrāles vadītājs – *dipl. ing.* A. Grants²⁴. Monopolu ģenerāldirekcija bija pakļauta tieši valsts komisāram, kura budžetā nonāca visi tīrie ienākumi, un tie bija atbrīvoti no visiem nodokļiem.²⁵

Alkoholisko dzērienu kategorijā iekļāva degvīnu, liķierus, konjakus, vīnus un spirtu.²⁶ Alu par alkoholisku dzērienu tā laika likumdošana neatzina. Alus lielākie ražotāji kara laikā bija "Aldaris", "Kymmell" un "Livonia" Rīgā, kā arī alus darītavas Alūksnē, Bauskā, Gulbenē un Rēzeknē. 1943. gada 13. aprīlī tika pieņemti noteikumi par kara piemaksas ņemšanu no alus, kas paredzēja no ražotāja iekasēt 14 reihsmarkas (RM) par katru hektolitru alus.²⁷ Ievērojami alus cenas tas nepaaugstināja, ja 1942. gada septembrī Rīgas Universālveikala (RU) azaidu stendā glāze alus maksāja 16 feniņus (pf), tad pēc piemaksas uzlikšanas – 20 pf. Salīdzinājumam glāze limonādes šajā pašā stendā maksāja 23 pf.²⁸ Par alus patēriņu liecina skaitļi – RU azaidu stendā 1942. gada septembrī tika pārdots 81 165 glāžu alus, 1943. gada septembrī – 94 060, bet 1944. gadā – 64 068 glāžu alus.²⁹ Ņemot vērā, ka RU tai laikā apkalpoja tikai bruņotajiem spēkiem un valsts dienestam piederīgos,³⁰ skaitļi ir iespaidīgi.

Vienkāršam civiliedzīvotājam Latvijas ģenerālapgabālā alus iegāde nebūt nebija tik vienkārša. Tā 1942. gada martā Drošības palīgpolicijas Jēkabpils punkta uzraugs J. Broks ziņoja, ka "ēdienu veikalos, kur ir alus, liela neapmierinātība valda ar to, ka latviešiem, kas arī sastāvot valsts dienestā, to labprāt negribot pasniegt, jo vācieši tūlīt aizrādot, ka tas nākoties tikai viņiem".³¹

Tomēr alus bija vienīgais alkoholiskais dzēriens, kuru formāli varēja iegādāties sabiedriskās ēdināšanas vietās,³² jo jau 1942. gada 28. janvārī Rīgas pilsētas vecākais Dr. Hanss Vindgasens (*Windgassen*) izdeva rīkojumu, kas viesnīcu uzņēmumu turētājiem aizliedza izsniegt alkoholiskos dzērienus iereibušiem pilsoņiem.³³ Jau tā paša

²¹ Līdz 1942. g. augustam Cenu inspekcija, kas cenas noteica, saskaņojot ar ģenerālkomisāra Finanšu daļu, bet apstiprināja valsts komisāra finanšu daļa. Sk. LVVA, P-107. (Rīgas Spirta fabrika), 1. apr., 1. l., 809. lp.

²² *Rīkojumu Vēstnesis*. 1942. 5. septembris.

²³ LVVA, P-107. f., 1. apr., 3. l., 2. lp; *Rīkojumu Vēstnesis*. 1943. 19., 25. februāris

²⁴ LVVA, P-107. f., 1. apr., 3. l., 2., 12. lp

²⁵ *Rīkojumu Vēstnesis*. 1942. 19. februāris.

²⁶ *Rīkojumu Vēstnesis*. 1942. 6., 25. novembris.

²⁷ *Rīkojumu Vēstnesis*. 1943. 7. maijs.

²⁸ LVVA, P-130. f., 1. apr., 90. l. (Rīgas Universālveikals. Sarakstīšanās ar Latvijas ģenerālapgabala pašvaldības iestādēm nodokļu nodevu lietās), 11., 102. lp.

²⁹ LVVA, P-130. f., 1. apr., 90. l., 11., 102., 191. lp.

³⁰ Aizsilnieks, A. *Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945*. Sundbyberg: Daugava, 1968. 935. lpp.

³¹ LVVA, P-252. f., 1. apr., 43. l., 18. lp.

³² Formāli varēja tirgot arī vīnu, bet šis dzēriens, piemēram, RU azaidu stenda piedāvājumā parādījās tikai epizodiski 1943. g.

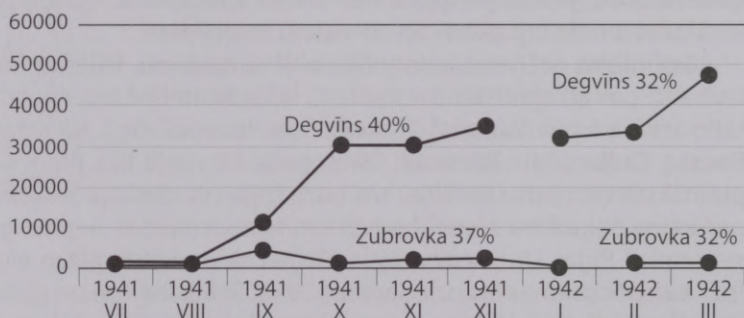
³³ *Rīkojumu Vēstnesis*. 1942. 28. janvāris.

gada 9. martā Rīgas apgabala komisārs un komisāriskais lielvecākais kopējā rīkojumā ar Rīgas pilsētas komandantu noteica, ka visu veidu alkoholisko dzērienu (degvīnu un liķieru) pārdošana, pasniegšana uz vietas aizliegta publikai pieejamajos restorānos un bufetēs, ēdienu veikalos, konditorejās, kafejnīcās, maiznīcās un karavīru ēdnīcās.³⁴ Šos noteikumus tā arī neatcēla līdz kara beigām un alkohola lietošana bija pieļaujama tikai "mājas apstākļos".

Ražošana un patēriņš

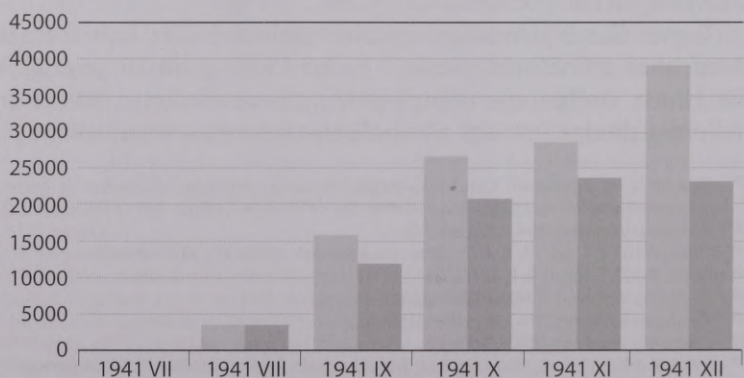
Alkoholiskos dzērienus nacistu okupācijas laikā ražoja vairākas fabrikas, no kurām kā lielākās jāmin Rīgas Spirta (un degvīna) fabrika ar savām daudzajām spirta dedzinātavām un izdales punktiem, Rīgas Rauga un liķieru fabrika, Jelgavas Sulu un liķieru fabrika.

3. attēls. Alkoholisko dzērienu ražošana (dekalitros) Rīgas Spirta fabrikā 1941.06.–1942.03.³⁵

Rīgas Spirta fabrika savu darbību atsāka jau 1941. gada jūlijā, strauji kāpinot ražošanas jaudas (sk. 3. attēlu), vislielāko jaudu sasniedzot 1943. gada janvārī, kad tikai tās viens produkts – degvīns tika saražots 73457,695 dekalitri (dkl), no kuriem 70441,25 dkl tika arī patērēti tā paša gada mēnesī.³⁶ Galvenais produkcijas noņēmējs pirmos okupācijas mēnešus bija vācu armija (sk. 4. attēlu), jo 1941. gada jūlijā un augustā alkoholisko dzērienu pārdošanu privātpersonām jaunā okupācijas vara bija noliegusi.³⁷

4. attēls. Rīgas Spirta fabrikas 40° degvīna noiets (dekalitros) 1941. g. otrajā pusē.³⁸
 ■ Produkcijas noiets
 ■ No tā vācu armijai

³⁴ *Rīkojumu Vēstnesis*. 1942. 9. marts; Restorānos aizliegts izsniegt spiritiozus dzērienus. *Tēvija*. 1942. 9. marts.

³⁵ Diagramma veidota uz Rīgas Spirta fabrikas ražošanas atskaišu pamata. LVVA, P-107. f., 1. apr., 1. l.

³⁶ LVVA, P-107. f., 1. apr., 3. l., 29. lp.

³⁷ LVVA, P-107. f., 1. apr., 1. l., 682., 686. lp.

³⁸ Diagramma veidota uz Rīgas Spirta fabrikas ražošanas atskaišu pamata. LVVA, P-107. f., 1. apr. l., 2. l.

Sākot ar 1942. gadu, mainījās spirta daudzums alkoholiskajos dzērienos. Tā 40° degvīna vietā iedzīvotājiem (arī vēрмаhtam) piedāvāja tikai 32° degvīnu.³⁹ Līdzīga spirta daudzuma samazināšana skāra arī balzamu, konjakus, rumus un t. s. zaļu šņabjus, kuru stiprums nepārsniedza 32°, bet liķieros spirta saturs bija 28°. Domājams, to darīja ne tādēļ, lai pasargātu tautu no pārliedas apreibeināšanās, bet lai ekonomētu spirtu, kurš bija nepieciešams arī militārajām vajadzībām.

Piedāvātā alkohola sortiments kara laika grūtājiem apstākļiem bija neraksturīgi plašs. Lai nedaudz sniegtu ieskatu alkohola daudzveidībā, jāaplūko tikai 1942. gada 18. decembrī Cenu inspekcijas noteiktās alkohola maksimālās cenas (sk. 5. attēlu).

	0,5 l/RM	0,25 l/RM
Degvīns 32%	1.45	0.85
"Dzidrais"	1.55	0.95
"Akvavīts", "Sudrablāse", "Baltais mednieks" u. tml.	2	1.15
"Angļu rūgtais", "Vermuts"	1.90	1.10
Balzams	2.50	1.30
"Pīlādzis"	2.10	1.20
"Zubrovka"	1.90	1
Konjaks 32%		
"Dubois", "Lerois" u. tml.	2.90	1.50
"Rojal" u. tml.	2	1.15
Rums	2.40	1.30
Liķieri 32%		
"Benediktīners", "Kirasos", "Klostera" u. tml.	2.70	1.45
"Allažu", "Pomerancis", "Šeri-brendi" u. tml.	2.40	1.15
Liķieri 28%		
Dzērveņu, ķiršu u. tml.	2	1.15

5. attēls. Degvīna maksimālās cenas Latvijas ģenerālapgabalā 1942. g. decembrī.⁴⁰

Norādītās cenas neatainoja visu piedāvājuma klāstu – tā Latvijas ģenerālapgabalā ražoja arī citronu, vaniļas, banānu, upeņu, bumbieru, apelsīnu, piparmētru, ananasu, zemeņu, aveņu, maraskino liķierus,⁴¹ stipros liķierus – "Arbikotīnu", "Kordial Medoku" u. c.⁴²

Tuvojoties Sarkanajai armijai, 1944. gada rudenī mainījās gan alkoholisko dzērienu sortiments, gan palielinājās to spirta daudzums, parādoties "Angelīnai" (40°), "Vidzemes stiprajam" (45°), "Kurzemes saulei" (38°), "Trīs ģerboņiem" (40°) u. c.⁴³ Tomēr pieprasījumu šis klāsts nespēja nosegt, tādēļ tika piedāvāts arī spirts, kuru izsniedza 1/3 apmērā no degvīna daudzuma, kas patērētajam bija noteikts.⁴⁴

Alkohols un sabiedrība

Kā jau minēju iepriekš, līdz ar vācu armijas ienākšanu alkohola izsniegšana civiliedzīvotājiem bija liegta, bet sadales kartītēs, ko ieviesa jau 1941. gada augustā, lai nodrošinātu iedzīvotājus ar nepieciešamajām precēm, alkohols nebija paredzēts.

³⁹ Tautā tas tika dēvēts par "vācu šņabi".

⁴⁰ *Rīkojumu Vēstnesis*. 1942. 22. decembris.

⁴¹ LVVA, P-107. f., 1. apr., 2. l., 233. lp.

⁴² LVVA, P-107. f., 1. apr., 3. l., 12. lp.

⁴³ *Rīkojumu Vēstnesis*. 1944. 5. septembris.

⁴⁴ *Rīkojumu Vēstnesis*. 1942. 28. novembris.

Stāvoklis mainījās tikai ar 1941. gada 7. oktobra Ostlandes valsts komisāra Hinriha Lozes (*Lohse*; 1896–1964) rakstu, kurš atļāva no 9. oktobra atjaunot dzērienu atļauju izsniegšanu. Bet patērētājiem piedāvāja tikai spirtu un degvīnu un tikai 0,5 l traukos, nosakot cenu 95% spirtam – RM 3,50, bet 40% degvīnam – RM 1,70 par pudeli.⁴⁵

1941. gada oktobrī Dzērienu pārvaldes priekšnieka A. Granta izdotajos noteikumos "Par alkoholisko dzērienu izsniegšanu uz atļauju pamata no Dzērienu pārvaldes veikaljiem un par norēķināšanās kārtību ar Dzērienu pārvaldi", teikts:

1. Alkoholiskie dzērieni izsniedzami no veikaliem tikai uz Pārtikas nodrošināšanas departamenta, Dzērienu pārvaldes un attiecīgo vācu karaspēka iestāžu atļauju pamata.

2. Pēc dzērienu izsniegšanas atļaujas otrā pusē ar tinti jāatzīmē, kādi dzērieni un kādā daudzumā izsniegti, pie kam pārdevējam jāparakstās, vai jāpieliek sava uzvārda iniciāļi. Pircējam par saņemšanu nav jāparakstās. [..]

5. Pārdevējam, saņemot no pircēja apliecību, jāraugās, vai apliecība nav viltota, vai tanī nav izdarīti pārļobojumi, izkasījumi un viltoti ieraksti. Šādas apliecības jāaiztur un jāatzīmē apliecības iesniedzēja pases datī. Dzērieni uz šīm apliecībām nav izsniedzami.

6. Izsniedzot dzērienus uz Dzērienu pārvaldes standartizētas formas apliecībām (drukātām), pircējam preti jādod 4 tukšas, derīgas 0,5 l pudeles neatkarīgi no tā, vai pirks spirtu vai degvīnu. Par tukšām pudelēm maksājama līdz šim pastāvoša cena. [..]⁴⁶

Degvīnu Latvijas iedzīvotājiem izsniedza tikai kāzu, kristību un bērū gadījumos uz mācītāja apliecības pamata, kā arī lauku kulšanas un cukurbiešu novākšanas talkām, kas bija jāpierāda ar pagasta valžu apliecībām. Citos gadījumos degvīns netika pārdots. Pilsētās, lai saņemtu alkoholu strādājošo prēmēšanai, uzņēmumu vadītājiem bija jāvēršas ar lūgumu Dzērienu galvenajā pārvaldē Rīgā, lai saņemtu iegādes atļaujas.⁴⁷ Daugavpils iedzīvotāji šajā sakarā vērsās pilsētas valdes Tirdzniecības nozarē ar lūgumu, lai alkoholiskos dzērienus izsniedz arī vārda un dzimšanas dienās, tomēr valde šo priekšlikumu noraidīja.⁴⁸

Līdz pat 1942. gada novembrim iedzīvotājiem alkoholu izsniedza tikai uz atļauju pamata,⁴⁹ ko nekautrējoties izmantoja okupācijas vara, nosakot dažāda veida prēmiju zīmes par nepieciešamo produktu virsnormas nodošanu. Jau 1941. gada novembrī starp ģenerālkomisariāta un reihskomisariāta uztura un lauksaimniecības daļām notika sarakste, lai saskaņotu politiku, kas veicinātu lauksaimniekus nodot produkciju, to kompensējot ar lauksaimniecības ražošanas līdzekļiem vai baudielām (*Genussmitteln*). Secinot, ka zemē (t. i., Latvijā) ļoti pieprasīts spirts, plānoja un ieviesa t. s. alkohola prēmijas (*Alkoholprämie*).⁵⁰

Tā, piemēram, par 1 tonnu virsnormas pārdotās labības līdz 31. augustam zemnieks ieguva tiesības 5 litru (l) degvīna iegādei, bet, ja labība tika pārdota laika periodā no 1. līdz 15. septembrim, tad arī prēmija saruka līdz 4 l apmēram, savukārt tie, kuri to izdarīja no 16. līdz 30. septembrim, ieguva tikai 2,5 l degvīna iegādes atļaujas.⁵¹ Līdzīgi tika prēmēti arī linu, kartupeļu u. c. kultūru audzētāji.⁵²

⁴⁵ LVVA, P-107. f., 1. apr., 6. l., 581. lp.

⁴⁶ LVVA, P-107. f., 1. apr., 6. l., 493. lp.

⁴⁷ Degvīna izsniegšana patērētājiem. *Ventas Balss*. 1941. 14. novembris.

⁴⁸ Vietējās ziņas. *Daugavas Vēstnesis*. 1942. 23. janvāris.

⁴⁹ Tā, piemēram, 1942. g. 13. augustā laikraksta "Daugavas Vēstnesis" vecākais korektors P. Ritiņš, iestājoties brīvprātīgi dzelzceļa policijā, pirms aizbraukšanas uz Krievijas okupētajiem apgabaliem lūdza Daugavpils gebitskomisāru kolēģu atvadu pasākumam ļaut iegādāties 10 l degvīna. Spriežot pēc dokumenta, pavadītājiem nācās iztikt ar pusi mazākas devas. Sk. LVVA, P-84. f., 1. apr., 2. l., (Daugavpils gebitskomisārs, iedzīvotāju lūgumi), 9. lp.

⁵⁰ LVVA, P-70. f., 1. apr., 55. l. (Norādījumi par spirtuozu dzērienu normām iedzīvotājiem un ziņojumi par spirta un augļūdens ražošanu), 3., 9.–10. lp.

⁵¹ Vairāk maizes labības. *Tēvija*. 1942. 20. augusts.

⁵² Noteiktas linu nodevas. *Tēvija*. 1942. 16. oktobris.

1942. gada 10. februārī ģenerālkomisāra Rīgā IIIb nodaļa (Pārtika un lauksaimniecība) atļāva prēmiju izsniegšanu pret nodotajām tukšajām pudelēm, bet, aizbildinoties ar "dažādām nebūšanām", šo rīkojumu atcēla jau tā paša gada augustā.⁵³ Bet jau 1943. gadā pie šā jautājuma vēlreiz atgriezās, nosakot, ka tie, kuri nodos 20 dzērienu pudeles tilpumā no 0,8 līdz 0,25 l, saņems atļauju 0,5 l degvīna iegādei, bet tie, kas nodos 10 pudeles, saņems 0,25 l degvīna.⁵⁴ Šāda rīkojuma būtība bija samazināt stikla taras deficītu, kas tāpat kā daudzas citas lietas kara laikā trūka. Arī svētkos, piešķirot strādājošiem alkohola papilddevas, ar degvīnu aplaimoja tikai tos, kuri apmaiņai varēja nodot attiecīga tilpuma tukšās pudeles.⁵⁵

Jāatzīmē, ka Latvijas civiliedzīvotājiem paredzētās devas veidoja tikai niecīgu daļu no spirtotās produkcijas realizācijas. 1941. gada novembrī ģenerālkomisariāta Rīgā ierēdņi sastādīja nākamā gada spirta realizācijas aplēses, pēc kurām vadoties latviešu civiliedzīvotājiem paredzētais daudzums bija 420 000 l, kas veidoja tikai 3,81% no provizoriskajiem spirta ražošanas apjomiem. Prēmiju zīmēs bija paredzēts izlietot 360.000 l, jeb 3,30%, medicīniskām vajadzībām pienācās tikai 2,18%, degvielas piejaukumiem – 14,55%, bet vērmahtam – 56,83% no saražotā spirta daudzuma.⁵⁶

1942. gada novembrī Pārtikas nodrošināšanas departamenta direktors J. Volmārs izdeva noteikumus par alkoholisko dzērienu sadalīšanas kārtību Latvijas ģenerālapgabālā, nosakot, ka alkoholu var saņemt arī pret pārtikas kartīšu kuponiem un iegādes atļaujām, ko izdevuši ģenerālkomisārs Rīgā vai apgabalu komisāri, kā arī Pārtikas nodrošināšanas departamenta izdotajām iepirkšanas atļaujām un prēmiju zīmēm,⁵⁷ ko iedzīvotāji uztvēra ar neviltotu sajūsmu. Jēkabs pils latviešu drošības policijas palīgpunkta vadītājs ziņoja savai priekšniecībai Jelgavā, ka "ar pateicību uzņemts jaunievedums par degvīna izsniegšanu uz kartītēm. Cirkulē baumas, ka bijušās Latvijas valsts svētkos 18. novembrī došot vēl papildu devas, tā piešķirot Latvijai jau zināmas valsts tiesības".⁵⁸

Degvīna deva bija paredzēta tikai normālpatērētāju kartītēs, t. i., tās pienācās tikai personām, kuras bija sasniegušas 18. gadu vecumu, taču iedzīvotāji, kuri nebija sasnieguši 21 gada vecumu, alkohola devas vietā saņēma cukuru.⁵⁹ Latvijas ģenerālapgabālā, izņemot Rīgu, alkoholu varēja saņemt tikai vīriešu kārtas personas, kas radīja neizpratni daļā sabiedrības, dodot iedvesmu tā laika karikatūristiem⁶⁰ (sk. 6. un 7. attēlu).

6. attēls⁶¹
IT KĀ JAUNĪBAS DIENĀS
Rīgas iedzīvotājiem izsniedz
degvīnu, arī sievietēm.

⁵³ LVVA, P-107. f., 1. apr., 2. l., 121. lp.

⁵⁴ Vairāk vēribas izejvielu savākšanā. *Kurzemes Vārds*. 1943. 14. februāris.

⁵⁵ *Rīkojumu Vēstnesis*. 1943. 28. aprīlis.

⁵⁶ LVVA, P-70. f., 1. apr., 55. l., 8. lp.

⁵⁷ *Rīkojumu Vēstnesis*. 1942. 6. novembris. Alkoholus uz kartītēm varēja saņemt no 2. novembra. Sk. Jaunās pārtikas kartītes. *Tēvija*. 1942. 31. oktobris.

⁵⁸ LVVA, 252. f., 1. apr., 43. l., 93. lp.

⁵⁹ *Rīkojumu Vēstnesis*. 1943. 2. februāris.

⁶⁰ Līdzīgi bija arī ar tabakas devām.

⁶¹ E. Rirdāna karikatūra "It kā jaunības dienās". *Tēvija*. 1942. 30. novembris.

7. attēls⁶².

– Saki vēl kādu maigu vārdu, dārgais!
– Neaizmirsti izņemt savu šnabja devu.

Alkohola deva nepārsniedza 0,25 l degvīna uz normālpatērētāju mēnesī, bet laiku pa laikam iedzīvotājus aplaimoja ar papilddevām ceturtdaļlitra (0,25 l) apmērā. Tās visbiežāk bija paredzētas arī svētku, piemēram, Lieldienu vai Līgo svinēšanai, kad iedzīvotāji varēja saņemt puslitru degvīna.⁶³ Papilddevas pienācās arī personām, kurām bija ilga/nakts darba, smaga darba vai ļoti smaga darba strādnieku pārtikas papilddevu kartītes.⁶⁴

Īpaši svētki bija 1. maijs, kad visā Trešajā reihā un arī tā okupētajās teritorijās atzīmēja Nacionālā darba svētkus (*Feiertag der nationalen Arbeit*),⁶⁵ pirms kuriem katrs strādājošais vīrietis, kas bija sasniedzis 18 (!) gadu vecumu, saņēma 0,5 l, bet sievietes – 0,25 l degvīna.⁶⁶

Tomēr prēmiju zīmju un kartīšu politika nespēja apmierināt sabiedrības vajadzības pēc alkohola, tādēļ, lai tiktu pie kārotā malka, alkohola iegādes atļaujas tika arī viltotas.

⁶² Lūdums. 1944. 4. maijs.

⁶³ Rikojumu Vēstnesis. 1943. 17. aprīlis, 19. jūnijs. Interesanti, ka 1942. gadā, izsniedzot degvīna papilddevas Līgo svētkiem, tās nepienācās Latgales iedzīvotājiem! Sk. Saldumi Jānos sievietēm un jauniešiem. *Tēvija*. 1942. 22. jūnijs.

⁶⁴ Rikojumu Vēstnesis. 1943. 11. novembris.

⁶⁵ Par šo svētku nozīmi vācu okupētajā Latvijā sk. O. Stepens. *Pirmā maija svētki nacistu okupētajā Latvijā 1942-1945. Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2004. Ciņa par Baltiju*. – R.: Latvijas 50 gadu okupācijas muzeja fonds, 2005. 68.–88. lpp.

⁶⁶ Rikojumu Vēstnesis. 1943. 28. aprīlis.

Tā Kriminālpolicija bija saņēmusi Dzērienu pārvaldes paziņojumu par to, ka 1941. gada 31. decembrī Rīgas Spirta fabrikas veikalā Matīsa ielā 8 ieradies kāds P. Jirgens un, uzrādot atļauju, saņēmis 13 l degvīna it kā Mīlmaņa papīra fabrikas eglītes sarīkojumam. Kā vēlāk izrādījies, šī atļauja bijusi viltota.⁶⁷ Šādi gadījumi nebija retumis, tā Kuldīgas pag. Dīčās dzīvojošajiem J. Bergmanim kopā ar K. Lāvu iegribējies šņabja. Lāvam bijusi izdota apliecība 500 g maizes rauga iegādei, kuru abi pārlabojuši, rauga vietā ierakstot 2 litrus degvīna, kā arī pagarinājuši apliecības termiņu. Tā kā abus vainīgos pieķēra, tad viņi saņēma sodu – par dokumentu viltošanu un viltotu dokumentu lietošanu.⁶⁸

Interesantu liecību sniedz arī 1943. gada maijā SS kara ziņotājam rakstniekam Dzintaram Sodumam (1922) rakstītā vēstule:

Jā, tu jau nemaz nezini, ka es, savas kristīgās pārliecības dēļ, dabūju gandrīz cietumā sēdēt. Redzi, kāds uzņēmīgs mācītājs bij sācis taisīt iesvētīšanas kara laika tempā, 2x nedēļā, pilnīgi bez tā saucamās iesvētīšanas mācības. Aizej tik un samaksā RM 20 – un tevi paņem kā pučēnu un iesvēta. Vienu svētdien esot bijuši pierakstījušies 1000 iesvētāmo, protams, viņi bijuši tik saprātīgi, ka uz pašu iesvētīšanu ieradušies tikai 10 pārstāvju. Tiklīdz dabūju zināt, ka iesvētāmo vecums, tāpat tas, vai tas kādreiz jau iesvētīts jeb nē, nekrit svarā, drāzos turp un uzliku savas RM 20 galdā. Saku, kad jau svētās, tad svētās, pārāk svēts jau tā kā tā nebūs. Bet ko tu domā. Tiklīdz otrā dienā atkal tur ierados pēc zīmēm Pārtikas nodrošināšanas departamentam, mani grib ņemt ciet un vest uz "častoku" (mācītājs ar daļu saviem iesvētamajiem tur jau sēdēja). Es it kā esmu gribējis svētīties tikai tāpēc, lai saņemtu šņabja zīmes. Ak, šausmas! Kas tad tur liels bij: 5 pusstopi šņabis, 1. pdl. vīna, 1. pdl. konjaks un 20 pdl. alus un tas viss tikai par RM 20. Lai nu kā, bet tomēr ap 5000 kristīgo cilvēku vairāk ir tikuši.⁶⁹

Alkoholu ievada arī kontrabandas ceļā, izraisot pat nopietnus incidentus. 1942. gada 15. septembrī vācu sevišķā tiesa Silenē piesprieda nāvessodu S. Borisovam un J. Balabkinam, kuri no Lietuvas mēģināja Latvijas ģenerālapgabālā ievest degvīnu un vienu aitu, bet Riču ezerā bija noslīcinājuši viņus pieķērušo robežsargu virskārtībnieku Bloku.⁷⁰

Lai iegūtu kāroto alkoholu, aizvien plašāk pieauga tā nelegāla ražošana un iegāde. Pilsētās tas bija koka spirts, metilspirta denaturāti, kam bija jāaizstāj parastais degvīns. Jau 1942. gada sākumā "Tēvija" brīdināja, ka policijas iestādēm ir aizdomas, ka spekulanti un priekšpilsētas elementi piedāvā iedzīvotājiem koka spirtu parastā spirta vietā. Koka spirts, kaut arī tīrīts, pat nelielos daudzumos ir indīgs. Vieglākā gadījumā tā dzērāji saindējoties un zaudējot acu gaismu, bet parasti iestājoties nāve. "Visiem jāzina, ka tīru koka spirtu grūti atšķirt no dzeramā spirta, jo koka spirts ir gandrīz tikpat dzidrs, ar līdzīgu smaržu un garšu. Policijas iestādes brīdina iedzīvotājus – nepirkt un nelietot paziņu vai svešinieku piedāvātos dzērienus."⁷¹

Ziņas par cilvēkiem, kuri saindējušies ar šādiem dzērieniem, parādījās jau 1941. gada septembrī, kad Universitātes acu klīnikā ievada vairākus vīriešus, kas pilnīgi vai gandrīz zaudējuši redzi pēc koka spirta, denaturāta vai dažādu citu dzērienu lietošanas. "Saindējušos skaitā ir students, kooperatīva darbvedis, priekšstrādnieks fabrikā – tāpat cilvēki ar zināmu izglītību. Daļa dzērēju noteikti bažījiesies, vai tik dzēriens neapdraud veselību, un astoņu cilvēku sabiedrība pat likusi vienam no sava vidus pārbaudei izdzert pusi tējas glāzes no iedzeršanai paredzētā šķidruma, un tikai pēc tam sākušās

⁶⁷ Notikumi. *Tēvija*. 1942. 13. janvāris. Līdzīgi sk. Lai dabūtu šņabi, viltojuši dokumentus. *Kurzemnieks*. 1944. 22. septembris u. c.

⁶⁸ Lai dabūtu šņabi, viltojuši dokumentus. *Kurzemnieks*. 1944. 22. septembris.

⁶⁹ LVVA, P-443. f., 1. apr., 1. l. (SS kara ziņotāja Dzintara Soduma personīgais arhīvs), 164.–165. lp.

⁷⁰ *Talsu Vārds*. 1942. 29. septembris.

⁷¹ Nepērciet "spirtu"! *Tēvija*. 1942. 22. janvārī.

8. attēls⁷³

kopīgās dzīres. Pēc četrām dienām viens no šā pulciņa zaudējis redzi, daži esot redzējuši pavāji īsāku laiku. Otrā gadījumā no trim dzērējiem divi nomiruši jau nākošajā dienā, trešais gan palicis dzīvs, bet viņš gandrīz pilnīgi zaudējis redzes spēju.⁷²

“Apreibināšanās notiek parasti apstākļos, kad kauss alus vai mēriņš degvīna jau iesildījis galvu un ‘slāpju dzesēšanai’ katrā ziņā vajadzīgs vēl kaut kas. Uz ielas, restorānos, kafējnicās un pat mājās šādam iereibušam pilsonim bieži tad rodas arī izlīdzētāji, kas par labu samaksu neliedz pudeli ‘spirta’ vai degvīna, kas vēlāk izrādās piepildīta ar pavisam citu šķidrumu,” rakstīja tā laika prese.

Rīgas pārtikas veikalos bieži dzird vaicājam: “Lūdzu, man vienu ‘konjaciņu’ un pudeleli zeltera.” Veikalnieks jau zina, ko nozīmē šis ‘konjaciņš’. Tas ir denaturētais spirts, kura dzeršana atkal nākusī cieņā. Veikalnieki stāsta, ka esot pat tādi pircēji, kas kādu laiku diendienā iegriezoties pēc “pudelītes konjaciņa”, bet tad – nokļūstot slimnīcā.⁷⁴

Policijas statistika par šādu saindēšanos bija augšupejoša. No 1941. gada 1. jūlija līdz 1942. gada janvārim Rīgā vien bija notikuši 64 saindēšanās gadījumi ar alkohola surogātiem, no tiem 42 gadījumos no saindēšanās sekām surogātu lietotāji miruši. Visvairāk saindēšanās gadījumus konstatēja Mīlgrāvī un Sarkandaugavā, kur no 13 saindētiem miruši 11 cilvēku. Sevišķi daudz saindēšanās gadījumu ar alkohola surogātiem notikuši bija 1942. gada janvāra pirmajās nedēļās – Rīgas 1. slimnīcā divās nedēļās bija miruši 8 cilvēki, un prāvs saindējušos skaits bija hospitalizēts.⁷⁵

Dažkārt vajadzība pēc “stiprāka malka” veicināja arī dzeršanai neparedzētu šķidrumu lietošanu. Tā Abrenes apriņķa Rugāju pagastā kāds lauksaimnieks no Rīgas atveda apgaismošanai šķidrumu, kurš izrādījās nederīgs tam paredzētajam nolūkam, tādēļ pudele tikusi pārdota kaimiņam, kurš, rīkojot siena vešanas talku, pacienāja talciniekus ar nopirkto šķidrumu. Nākamajā dienā visi talcinieki saindējās, bet trīs no viņiem – tai skaitā gan saimnieks, gan pudeles sākotnējais īpašnieks, bija miruši.⁷⁶ Šāda veida ziņas vācu okupācijas laikā ir ļoti biežas, kas “tautas dzīvā spēka avotu”

⁷² Profesors Dr. E. Jansons. Nedzeriet alkohola surogātus. *Tēvija*. 1941. 18. septembris. Sk. arī Nedzeriet alkohola surogātus. *Tēvija*. 1942. 17. janvāris.

⁷³ E. Rirdāna karikatūra “Silts ar sildīšanu – labs ar gaidīšanu”. *Tēvija*. 1942. 20. maijs.

⁷⁴ Nedzeriet jēlsspiritus! *Tēvija*. 1942. 28. janvāris.

⁷⁵ Turpat.

⁷⁶ Dzeršanas upuri. *Daugavas Vēstnesis*. 1944. 1. februāris.

propagandētāju vidū radīja prasību noteiktāk uzstāties pret alkohola surogātu ražošanu un lietošanu, "jo tie apdraud mūsu tautas dzīvības intereses".⁷⁷

Policijas iestādes, protams, uzsāka cīņu "ar sabiedrībai kaitīgiem elementiem, kas destilē un pārdod denaturēto spirtu". Presē regulāri parādījās ziņas par kārtējiem aizturētajiem denaturētā spirta tecinātājiem, kurus sagaidot "bargs sods".⁷⁸ Šādas darbības tika kvalificētas kā akcīzes nolikumu pārkāpums un par to draudēja naudas sods 100–500 RM apmērā un gads cietumā, ko noteica, vadoties pēc tiem likumiem, kas bija spēkā Latvijā pirms 1940. gada 17. jūnija, ciktāl tie nerunāja pretim Lielvācijas karaspēka izdotajiem noteikumiem.⁷⁹

Līdzīgā veidā tika apkaroti arī pašdarinātā degvīna jeb "kandžas" vai Latgalē brūvētās "šmakolkas" tecinātāji. Vācu okupācijas laikā pašdarinātais degvīns ieguva arī citus nosaukumus – tā labas kvalitātes pašbrūvēto dēvēja par "meža karalieni", bet sliktākas par "meža rozi" jeb "mežrozīti" (sk. 9. attēlu). Lai gan prese apgalvoja, ka kandžas dzīšana "grauj tautas morāli un nevajadzīgi izšķiež vērtības, kas nav sevišķi pielaidams

9. attēls⁸⁴

⁷⁷ Prof. Dr. P. Starcs. Dzīvā spēka avots. *Lidums*. 1944. 23. marts.

⁷⁸ Apcietināts denaturētā spirta tecinātājs. *Tēvija*. 1942. 7. februāris; Bargs sods "degvīna" tecinātājam. *Tēvija*. 1942. 12. februāris; Spekulantus jāizskauž. *Talsu Vārds*. 1942. 12. marts; Sodīts kandžas tecinātājam. *Ventas Balss*. 1943. 9. aprīlis u. c.

⁷⁹ Tieslietu pārvaldes ģenerāldirektora rīkojums. *Tēvija*. 1941. 28. augusts; Valmierā sodīti pirmie kandžas tecinātāji. *Tālavietis*. 1942. 3. februāris.

tagadējos kara apstākļos, kad dārga katra miltu sauja”,⁸⁰ tomēr iedzīvotāju pašapgāde ar pašražotajiem dzērieniem pastāvēja visu kara laiku kā alternatīva okupācijas režīma realizētajai alkohola politikai.

Gan pašdarinātā, gan valsts degvīna vērtība bija liela un spekulācija ar degvīnu vērsās plašumā – tā par puslitru degvīna spekulanti prasīja RM 40 (salīdzinājumam 1 kg cūkgaļas melnajā tirgū maksāja RM 1, bet 10 papirosi – no RM 3 līdz RM 4.⁸¹ Spekulēja ar degvīnu kā latvieši, tā vācieši. Tā Drošības palīgpolīcijas uzraugs J. Broks, 1942. gada martā ziņoja, ka “vācieši, kas, saņemot šņabi, lielākā tiesā to pārdodot tālāk spekulatīvos nolūkos latviešiem par reti augstu cenu, pelnot no 1300 līdz 1500%, kā tas maksājot pēc valsts takses”.⁸² Tas, ka par spekulāciju apkaroja tikai latviešu civiliedzīvotājus, radīja sabiedrībā neizpratni, jo, kā teikts citā ziņojumā: “spekulāciju piekopjot diezgan plašos apmēros arī vācu karavīri, kas labprāt pārdodot degvīnu un tabaku par spekulatīvām cenām.”⁸³

Pieaugot preču deficītam un krītoties t. s. ostmarkas kursam, degvīns nereti kalpoja arī kā maiņas līdzeklis dažādu preču iegūšanai. “Lielākā valūta bija šņabis,” atceras V. Nadoļska-Zvanītāja: “Par to varēja pirkt, mainīt vai iegūt, ko par naudu nevarēja dabūt.”⁸⁴ Jānis Jaunsudrabiņš savā dokumentālajā darbā par došanos bēgļu gaitās “Es stāstu savai sievai” viņai liek teikt: “Mums ir divas pudeles degvīna un puspuodele konjaka. Septiņas aprakām zem jāņogu cera. Viram šogad iznāca trīs grāmatas, un par katru pārtikas lietu pārvalde deva sešas pudeles vienkāršā šņabja un divas liķiera, it kā reprezentācijai. Par tām esam dabūjuši iemainīt šo to ēdamu, sevišķi taukvielas.”⁸⁵ Šis mazais fragments sniedz vērtīgu informāciju vispirms jau par dzērienu vērtību – kara laikā nevērtīga kļuvis rakstnieka lielā bibliotēka un latviešu meistarū gleznas, kuras nevar paņemt līdzī, bet degvīns ir pelnījis, lai to rūpīgi noglabā. Tāpat civilpārvaldes ierēdņi, apzinoties naudas nevērtību, rakstniekam “reprezentācijai” piešķir alkoholu, kas tiek iemainīts pret pārtiku.

Vēl 1945. gada Lieldienās Kurzemes katlā latviešu civiliedzīvotāji, “Latviešu karavīru palīdzības” (LKP) aicināti, ziedoja leģionāriem svētkiem, varētu teikt, dārgāko, kas pašiem bija palicis – pārtikas produktus, adījumus un pirmās nepieciešamības preces. Kuldīgas apriņķa iedzīvotāji starp dažādām iepriekšminētajām vēltēm 19 divīzijas VI nodaļai ziedoja arī 4 l pašdarinātā degvīna.⁸⁶

Arī tie latvieši, kuri nelegāli mēģināja nokļūt neitrālajā Zviedrijā, degvīnu izmantoja, gan lai piekukuļotu krasta apsardzi, iegādātos benzīnu, gan arī lai Zviedrijā, kur pastāvēja alkohola ierobežojumi, to laistu melnajā tirgū.⁸⁷

Alkohola lietošana izraisīja arī dažādus incidentus sākot, ar sadzīviskām ķildām un beidzot ar “politiskām” nebūšanām. Tā 1941. gada novembrī Rīgā kādās mājas viesībās viens no viesiem T. Runķis bija sašāvis citu par to, ka tas dzērumā bija sācis “dziedāt boļševiku dziesmas”.⁸⁸

Par līdzīgu, bet daudz plašāku rezonansi izraisījušu notikumu liecību sniedz Liepājas apgabaltiesas prokuratūras viceprokurora Augusta Raņķa izziņa Latviešu pašpārvaldes lekslietu ģenerāldirekcijai:

⁸⁰ Valmierā sodīti pirmie kandžas tecinātāji. *Tālavietis*. 1942. 3. februāris; Ād. Šilde. Alkohola tvanā. *Daugavas Vēstnesis*. 1944. 8. janvāris.

⁸¹ Vācu Sevišķajai tiesai nodots 50 spekulantu. *Tēvija*. 1942. 28. februāris.

⁸² LVVA, P-252. f., 1. apr., 43. l., 18. lp.

⁸³ LVVA, P-252. f., 1. apr., 43. l., 31. lp.

⁸⁴ *Pārijūrai 1944./45. g. 130 liecinieku atmiņas sakārtojusi V. Lasmane*. – Stokholma: Memento, 1993. 214. lpp.

⁸⁵ Jaunsudrabiņš, J. *Es stāstu savai sievai. J. Jaunsudrabiņš. Kopoti raksti. 12. sēj.* – R.: Liesma, 1984. 261. lpp.

⁸⁶ LVVA, P-954. f., 1. apr., 29. l. (Latviešu karavīru palīdzības pilnvarotais Ventspīli), 64. lp.

⁸⁷ *Pārijūrai 1944./45. g. – 82.*, 160.–161. lpp.

⁸⁸ Dzēruma vieglprātības smagās sekas. *Tēvija*. 1942. 3. oktobris.

1942. gada 8. novembrī Kuldīgas pilsētas valde svinīgi atzīmēja pilsētas 700 gadu pastāvēšanu. Sakarā ar to pilsētas valde 9. novembrī sarīkoja pusdienas ar alkoholiskiem dzērieniem – degvīnu un alu – saviem darbiniekiem un strādniekiem. Pēdējo starpā atradās arī atbrīvotie karagūstekņi – ukraiņi. No lietotā degvīna maltītes dalībnieki iereibuši un ukraiņi sākuši dziedāt savas dziesmas. Vismaz daži gūstekņi bijuši bez gūstekņu lentēm. Kuldīgas apr. policijas I iec. kārtībniekam Jānim Voldemāram Jaunzemam izcēlās incidents ar gūstekņiem par krievu dziesmu dziedāšanu un lenšu nevalkāšanu. Rezultātā Jaunzems tika piekauts, nodarot viņam vieglus miesas bojājumus, un dienesta pistole viņam tika atņemta.⁸⁹

Nereti iereibušie iedzīvotāji nonāca arī tālāk par dziesmu dziedāšanu – tā 32 gadus vecais kādas būvfirmas strādnieks Jēkabs Kalniņš pēc uzdzīves ar darba biedriem kopmītnēs bija tā iesilis, ka izgājis pagalmā un nolauzis volejbola tīklam iedzītos mietus, izsitis stiklus, kādam darba biedram strīdā noplēsis kreklu un beidzot, iegājis ēdamtelpās, norāvis no sienas Lielvācijas Vadoņa ģimetni un divus kāškrusta karodziņus un sācis tos mīdīt kājām un plēst. Kā tiesā pierādīja apsūdzētā advokāts, tad Kalniņš bija piedzēries tik ļoti, ka viņam bija uznākusi plēšanas kāre, tad Vācu Sevišķā tiesa piesprieda viņam tikai 3 gadus cietumā. Savukārt tiesas priekšsēdis paskaidroja, ka nodarījuma brīdī viņš nebija pielīdzināms normālam cilvēkam un ka tikai tādēļ viņam nepiesprieda augstāko soda mēru.⁹⁰

Bieži vien pēc grādīgo dzērienu lietošanas gadījās arī “neapdomīgi” izrunāties. Tā 1942. gada 15. decembrī brīvprātīgais Arvīds Kalniņš, sadziedējis frontē gūtos ievainojumus, ar savu nepilngadīgo brāli un kādu Antonu Ivanovu bija sarīkojuši iedzeršanu. Pavadot brāli uz staciju, tramvajā bija izraisījis incidents, jo A. Ivanovs bija sācis dziedāt un grūstoties uzkāpis spāņu virsniekam uz kājas. Kad virsnieks bija aizrādījis par nepieklājīgo uzvešanos, Ivanovs “turpināja ālēties un nievājoši rādījis virsniekam ar pirkstu”⁹¹. Ivanovam pievienojies arī brīvprātīgais Kalniņš, nolamājot spāņu virsnieku un vācu armiju. Vācu Sevišķā tiesa, atzīstot, “ka ar šīm darbībām viņi ne tikai noniecinājuši vācu tautu, bet arī noniecinot vācu armijas virsnieku, mazinājuši tās cieņu”, piesprieda abiem trīs gadus pārmācības namā.⁹²

Alkohola izraisītu pārkāpumu skaits bija liels – cilvēkam iedzerot ne tikai gadījās izrunāties vai nodziedāt ko “nepareizu”,⁹³ bet arī nosebot darbu, par ko viņu varēja sodīt kā sabotieri vai, nedod Dievs, ja gadījās iedzert nepareizajā dienā, piemēram, 7. novembrī⁹⁴, ko varēja inkriminēt kā “boļševiku svētku svinēšanu”.⁹⁵

Neskatoties uz šādām neparedzamām darbībām, dzeršana turpinājās. 1944. gada februārī “Daugavas Vēstnesis” rakstīja:

Lai arī kas un kā būtu noticis, pamats iedzeršanai rodas vienmēr. Dzer tie, kam jāstājas cīnītāju rindās, dzer tie, ko iesaukšanas komisijas atzinušas par aktīvam dienestam nederīgiem, dzer iesaucamo izvadītāji,⁹⁶ dzer tie, kam dzīve liekas pārāk smaga, un

⁸⁹ LVVA, P-97. f., 1. apr., 2. l. (Iekšlietu ģenerāldirekcija. Direktīvas civilās pārvaldes organizēšanai...), 539. lp.

⁹⁰ Dzērums sekas. *Tēvija*. 1942. 19. decembris.

⁹¹ Virsnieks acimredzot bija no t. s. “zilās divīzijas”, kuras karavīri tolaik Rīgā arī ārsteja savus “ievainojumus”, kas daudziem bija gūti “mīlas frontē”.

⁹² Sods par vācu armijas virsnieku nonievāšanu. *Tēvija*. 1943. 5. janvāris.

⁹³ Piem., I. Krukovska Štuthofas KN ieslodzītā kartītē kā apsūdzība bija norādīta krievu dziesmu dziedāšana. Sk. LVVA, 4071. f., 2. apr., 8. l., 19. lpp.

⁹⁴ T. s. Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas diena.

⁹⁵ LVVA, P-3273. f., 25. apr., 44. l., (RCC ieslodzītā A. E. Nilles lieta); LVVA, P-3273. f., 25. apr., 430. l. (RCC ieslodzītā O. Šillinga lieta) u. c. Kā apsūdzības pamats varēja tikt norādīta arī “zūpošana” vai “dzeršana”. Sk., piem., LVVA, 4071. f., 2. apr., 8. l., 17. lp.; OMF, Inv. Nr. 6701. (A. Bērziņa kartotēka. 10. sēj.), 94. lp. u. c.

⁹⁶ Iekšlietu ģenerāldirektors ģenerālis O. Dankers 1944. gada februārī “miera un kārtības uzturēšanas labā” uzdeva apriņķu priekšniekiem un prefektiem noliegt alkohola pārdošanu iesaukšanas dienās. Sk. iesaukšanas dienās bez alkohola. *Daugavas Vēstnesis*. 1944. 13. februāris.

beidzot dzer arī tie, kam nekāda sevišķa iemesla dzeršanai nav, bet kas vienkārši vēlas turēt pārējiem līdzī. Tā daudziem dzīve kļūst par nepārtrauktu plostu, kuram beigas ne-maz nav paredzamas.⁹⁷

Nobeigumā

Vai latviešu sabiedrībā nacistiskās Vācijas okupācijas laikā alkohols kļuva par nozīmīgu sociālās dzīves daļu? Domāju, ka – jā! Pirmām kārtām jau to iemeslu dēļ, kāpēc dzēra “Ulmaņa laikos”, padomju režīma apstākļos vai arī šodien. Saknes, domāju, šai parādībai nav meklējamas ne dzimtbūšanā, ne “asiņaino un mazāk asiņaino” režīmu politikā. Protams, to iespaido gan kara laika grūtības, gan režīmu radītā bezcerība, nejēdzības, nespēja realizēties utt., bet šādi secinājumi var izraisīt jautājumu: ar ko tad toreiz “izslāpušā” cilvēka motivācija atšķiras, piemēram, no šodienas alkohola upuru motīviem? Nenoliedzami režīmu maiņas izraisīja morāles vērtību devalvāciju, kara laiks – vēlmi izbaudīt dzīvi, tomēr sniegt viennozīmīgas atbildes autors neuzņemas.⁹⁸

Taču pētījumā gūtās atziņas ļauj apgalvot, ka alkoholam bija līdz šim nenovērtēta loma apskatāmā perioda vēsturē – neskatoties uz varas centieniem nepieļaut un ierobežot sīvā lietošanu, sabiedrība atrada līdzekļus un veidus, kā šos ierobežojumus apiet, tādējādi realizētā politika sasniedza pretēju efektu iecerētajam.

Caur alkohola politikas prizmu var novērot gan okupācijas režīma realizēto saimniecisko politiku, gan atklāt sociālās problēmas tā laika sabiedrībā. Alkoholiskajiem dzērieniem okupācijas laikā paplašinājās funkcijas: no baudvielas tas pārvērtās arī par okupācijas režīma sabiedrības manipulāciju līdzekli, to izmantoja gan kā spekulācijas, gan kā preču vērtības ekvivalentu nevērtīgās “ostmarkas” vietā. Protams, alkohols nebija vienīgais produkts ar nozīmīgu statusu – līdzīgu vēsturi var uzrakstīt arī par cūkgaļu vai tabaku, bet tās ir tēmas, kuras gaida savu pētnieku. Lai iegūtu kaut cik objektīvu ikdienas vēstures ainu apskatāmajā periodā, nepieciešama virkne pētījumu gan par atsevišķu gebītskomisariātu un pilsētu, gan par dažādu sabiedrības slāņojumu un šķietami mazsvarīgu problēmu vēsturi.⁹⁹

⁹⁷ Dzelme, R. Garāmgājēji. *Daugavas Vēstnesis*. 1944. 11. februāris. 1944. gadā darbību sāka Latvijas pretalkohola biedrība (*Lettländischer Antialkoholverein*), (pr. Alfrēds Goba (ps. Antons Svarāns, 1889–1972) un pr. v. Ādolfs Šilde (1907–1990), kuras galvenais mērķis bija “atturības propaganda ar darbības rajonu visā Latvijas teritorijā”. Tomēr frontes līnijas tuvošanās atturībniekiem neļāva attīstīt kaut cik nopietnu darbību. Sk. *Statistikas brīvprātīgo korespondentu rokas grāmata 1944. gadam*. Red. J. Jurevics. R.: Latvijas Statistikas pārvalde, 1944. 485. lpp.

⁹⁸ Galvenais mikrovēstures uzdevums nav tiekties pēc globāliem vispārīgajumiem, bet atainot sociālo praksi. Cik tālu tas ir izdevies autoram, lai spriež lasītājs.

⁹⁹ Varētu piedāvāt, piemēram, baumošanas vai jūtu vēstures problemātiku šajā laikā.

Alcohol in Latvian Everyday Life During the Nazi Occupation 1941–1945

KASPARS ZELLIS

The National-Socialist German occupation period in Latvia (1941–1945) has attracted mainly scholars of political and military history. Social history has been largely neglected. The article at hand proposes to reconstruct some aspects of social life during this period by concentrating on alcohol policy and problems arising from and associated with it.

Alcohol played a prominent role in both anti-Soviet and anti-Jewish propaganda as a means to degrade the people. In Nazi propaganda, communist functionaries were branded as drunkards, Jews as alcohol producers and purveyors. People were encouraged instead to desist from such "Jewish-Bolshevik" customs.

The Nazi occupation regime instituted an alcohol monopoly and restricted its availability. This policy served two basic purposes: maintaining war productivity in the civilian sector and conserving alcohol for military purposes. The policy restricted not only the amount of alcohol allocated for civilian use but also its public consumption, partly to prevent public display of anti-regime sentiments and destructive activities under the influence of alcohol.

The National-Socialist occupation regime's alcohol policy had a manipulative character as well, both in terms of economy and politics. In the economic area it manifested itself in "alcohol premiums" for especially hard work or for timely or above-norm deliveries of farm produce. It was also politically expedient to provide extra alcohol rations on festive occasions thus enhancing a positive attitude toward the regime.

The population successfully tried to circumvent the restrictive alcohol policy by counterfeiting alcohol permits, by illegal alcohol production and by using alcohol substitutes that resulted in poisoning or death. The attempts to stop these practices were not successful.

Because legal alcohol supply was restricted and Nazi fiscal policy had made money nearly worthless, alcohol became one of the leading commodities in the shadow economy and a valuable money substitute in barter transactions involving both goods and services.

The study has revealed that alcohol played a heretofore unrecognised role during the Nazi occupation period. Despite the occupation regime's attempts to restrict and control the use of alcohol, the inhabitants of occupied Latvia found ways and means to circumvent the restrictions and thus achieved the opposite result.

Padomju partizānu terors un patvaļa Rietumukrainā 1943–1944

ALEKSANDRS GOGUNS

Padomju historiogrāfijā un mitoloģijā nacistu okupācijas ainu PSRS tēloja pēc dažām diezgan vienkāršām shēmām. It īpaši attiecībā uz komunistisko partizānu kustību tika postulētas dažas tēzes, kas līdz pat neseniem laikiem nemainījās:

- padomju partizāni baudīja vispusīgu mierīgo iedzīvotāju atbalstu;
- partizānu kustības galvenais mērķis bija cīņa ar vāciešiem, otrs uzdevums bija iedzīvotāju aizstāvēšana pret ienaidnieka represijām un teroru;
- "tautas atriebēju" materiālā un materiāli tehniskā apgāde tika realizēta uz trofeju rēķina, kuras ieguva no pretinieka, turklāt daļa iegūto trofeju tika atdota vietējiem iedzīvotājiem.

Daudzkārtīgi atkārtotas, šīs tēzes diezgan stabili iesakņojās iedzīvotāju apziņā un pēdējās desmitgadēs gandrīz netika pārvērtētas.

Pētot Ukrainas nacionālās pretošanās kustību, autors atklāja virkni dokumentu, kuri tieši vai netieši liecina par padomju partizānu teroru un laupīšanām nacistu okupētajā Ukrainas teritorijā. Principā to nav grūti iedomāties. Tā kā sarkanie partizāni bija kritiskā situācijā – kara stāvoklī esoša totalitārā režīma instruments, tad viņu darbība bija staļiniskās diktatūras politikas turpinājums teritorijās, kurās komunistiskā vara pagaidām nepastāvēja. Izmantojot pētniekam pieejamos dokumentus, aplūkosim partizānu represiju un soda funkciju Ukrainas ziemeļrietumu apgabalu apstākļos, pievēršot uzmanību arī kaimiņu apgabaliem. Tāpat jāatzīmē, ka Vasīlija Kononova (dz. 1923) apsūdzības lietā Latvijā atklātie materiāli¹ un virkne atklātībā nodoto dokumentu par okupācijas režīmu Baltkrievijā² liecina: līdzīgas funkcijas partizāni pildīja arī citos nacistu kontrolē esošajos PSRS reģionos.

Komunistiskā partizānu kustība Ukrainā

Balstoties uz doktrīnu karš "ar mazām asinīm svešā teritorijā", Strādnieku-zemnieku sarkanā armija (SZSA) un PSRS lešķlietu tautas komisariāts–Valsts drošības tautas komisariāts (leTK–VDTK) negatavojās partizānu karam PSRS teritorijā. Taču SZSA atejās karaspēka daļas atkāpjoties tomēr paspēja atstāt komunistiskās pagrīdes struktūras, kuras parasti vācieši atklāja, bet daudzas no tām okupācijas pirmajos mēnešos vienkārši padevās. Partizānu kustību Ukrainā 1941. gadā veidoja slikti organizētas saukauto un aplenkto Sarkanās armijas daļu karavīru grupiņas. Okupācijas un Ukrainas vietējie spēki tās vairākumā gadījumu drīz iznīcināja, bet daļēji tās vienkārši nosala ļoti

¹ Latvijas Ģenerālprokuratūra. Vasīlija Kononova lieta.

² Sk., piem., Александров, К. М. *Против Сталина. Восточные добровольцы во второй мировой войне. Сб. статей и материалов*. СПб.: "Ювента", 2003. С. 99.

aukstajā 1941.–1942. gada ziemā. Tādējādi 1942. gada pavasarī Ukrainā bija palikušas tikai nelielas partizānu vienības, kas okupantus sevišķi netraucēja.

Taču jau 1941. gadā leTK sāka masveidā desantēt aiz frontes līnijas pagrīdniekus, izlūkus un diversantus, kuri "apauga" ar atpalikušajiem sarkanarmiešiem.

1942. gada 30. maijā tika nodibināts Centrālais partizānu kustības štābs (CPKŠ), bet 20. jūnijā – tam pakļautais Ukrainas Partizānu kustības štābs (UPKŠ). Abus štābus organizēja ar PSRS leTK un PSRS VDTK dalību, tāpēc ievērojamu daļu to vadošo posteņu ieņēma represiju un soda orgānu darbinieki. Arī partijas nomenklatūrai bija nozīmīga loma sarkano partizānu vadībā. Piemēram, CPKŠ vadīja Baltkrievijas Komunistiskās (boļševiku) partijas CK pirmais sekretārs Panteļeimons Ponomarenko (1902–1984), bet Ukrainas Komunistiskās (boļševiku) partijas CK pirmais sekretārs Ņikita Hruščovs (1894–1971) pārraudzīja UPKŠ darbību. Sarkanos partizānus vadīja arī armija – dažas partizānu vienības bija pakļautas atsevišķu frontu štābiem.

Kāds bija padomju partizānu skaitliskais sastāvs Ukrainā? Padomju vēsturnieki paziņoja, ka kara gados Ukrainas partizānu kustībā ir pabijuši ap pusmiljons cilvēku.³ Katrā ziņā tas ir stipri pārspīlēts skaits.

Ukrainas partizānu vienību 1942.–1943. gada ziemas perioda darbības plānā, ko 1942. gada 22. novembrī parakstījis UPKŠ priekšnieks valsts drošības majors Timofejs Strokačs (1903–1963), rakstīts: "1942. gada 15. novembrī Ukrainas teritorijā uzskaitē ir 55 aktīvās partizānu vienības, kopskaitā 6350 cilvēki, no tiem pastāvīgus radiosakarus ar Ukrainas partizānu kustības štābu uztur 38 partizānu vienības ar 5027 cilvēkiem."⁴ Kā redzam, ne tik daudz – seši ar pusi tūkstoši cilvēku.

1942./1943. gada mijā vācieši izjauc partizānu darbības plānu un ievērojamu daļu partizānu padzina no Ukrainas teritorijas, par ko liecina UPKŠ dokumenti. 1943. gada 1. janvārī Ukrainas partizānu kustības stāvokli raksturoja šādi skaitļi:

- 1) uzskaitē ir 60 aktīvās vienības ar 9199 cilvēkiem, no tām – 24 vienības ar 5533 cilvēkiem pretinieka izspiestas no Ukrainas teritorijas;
- 2) no kara sākuma reģistrētas 675 vienības ar 25 223 cilvēkiem.

Ar visām šīm vienībām sakari ir pārtrūkuši vai vispār netika atjaunoti. Tādā kārtā pašlaik Ukrainā gandrīz nav nevienas lielākas aktīvas vienības, kurai būtu sakari ar centru.⁵

Pirms kara Ukrainā bija gandrīz 30 miljoni cilvēku. T. i., sarkano partizānu skaits 1942. gada beigās bija ap 0,02% no Ukrainas iedzīvotāju skaita. Līdz 1943. gada pavasarim šī attiecība nedaudz mainījās: "1943. gada 1. aprīlī UK(b)P CK un UPKŠ uzturēja regulārus radiosakarus ar 74 vienībām, kurās bija vairāk nekā 15 000 cīnītāju."⁶

1943./1944. gada mijā Ukrainas partizānu skaits ar CPKŠ palīdzību auga līdz 30 000 cilvēkiem (0,1% no pirmskara iedzīvotāju skaita). Kā redzams, skaitļi nebūt neliecina par "visas tautas cīņu ar okupantiem" un iedzīvotāju masveida atbalstu padomju partizāniem.

Līdz 1942. gada beigām Ukrainas sarkanie partizāni dislocējās galvenokārt UPSR ziemeļaustrumu apgabalos, vēlāk tika izspiesti uz KPFSR pierobežas teritorijām (Kurskas, Orlas, Brjanskas apgabalu) un Baltkrieviju.

³ *Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943–1944. Документи і матеріали*. Упор. Вовк О., Павленко І. Літопис УПА. Нова серія. Том 2. Київ–Торонто, 1999, С. 244–248.

⁴ Центральний державний архів громадських об'єднань України – ЦДАГОУ (Centrālais Ukrainas sabiedrisko arvienību valsts arhīvs Kijevā; turpmāk – CUSAVA), 57. f., 4. apr., 190. l., 193. lp.

⁵ Білас, І. *Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953. Книга друга*. Київ: Либідь–Військо України, 1994. С. 357.

⁶ CUSAVA, 57. f., 4. apr., 190. l., 77. lp.

Ukraina starp diviem pasaules kariem. (Avots: Субтельный, О. Украина: история. Киев: Лыбидь, 1994.)

1942./1943. gada mijā CPKŠ un tam pakļautais UPKŠ nolēma pārdislocēt lielās partizānu vienības uz Rietumukrainu – Ukrainas apgabaliem, kuri 20. gadsimta 20.–30. gados ietilpa Polijas un Rumānijas sastāvā (Galīcija – Ukrainas Padomju Sociālistiskās Republikas (UPSR) Ļvovas, Staņislavas, Drohobičas un Ternopoles apgabals, Volīnija – UPSR Rovnas un Volīnijas apgabals pie Baltkrievijas robežas, Bukovina – UPSR Černoveckas apgabals). Šeit viņi sastapa negaidītu pretinieku.

1943. gada februārī Ukrainas nacionālistu–banderietišu organizācija (UN(b)O⁷) nolēma organizēt Volīnijā savas kaujas vienības, kas drīz ieguva Ukrainas Sacelšanās armijas nosaukumu (USA⁸). 1943. gada vasarā lielu Volīnijas teritorijas daļu kontrolēja USA, un padomju partizāni centās sagrābt “dumpīgās republikas” no citu Ukrainas teritoriju, kā arī no Baltkrievijas un Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) puses. Pateicoties sarkano partizānu karam pret USA, saglabājušies diezgan daudz samērā pieejamu dokumentu, kas liecina par padomju partizānu represīvo lomu Ukrainas teritorijā.

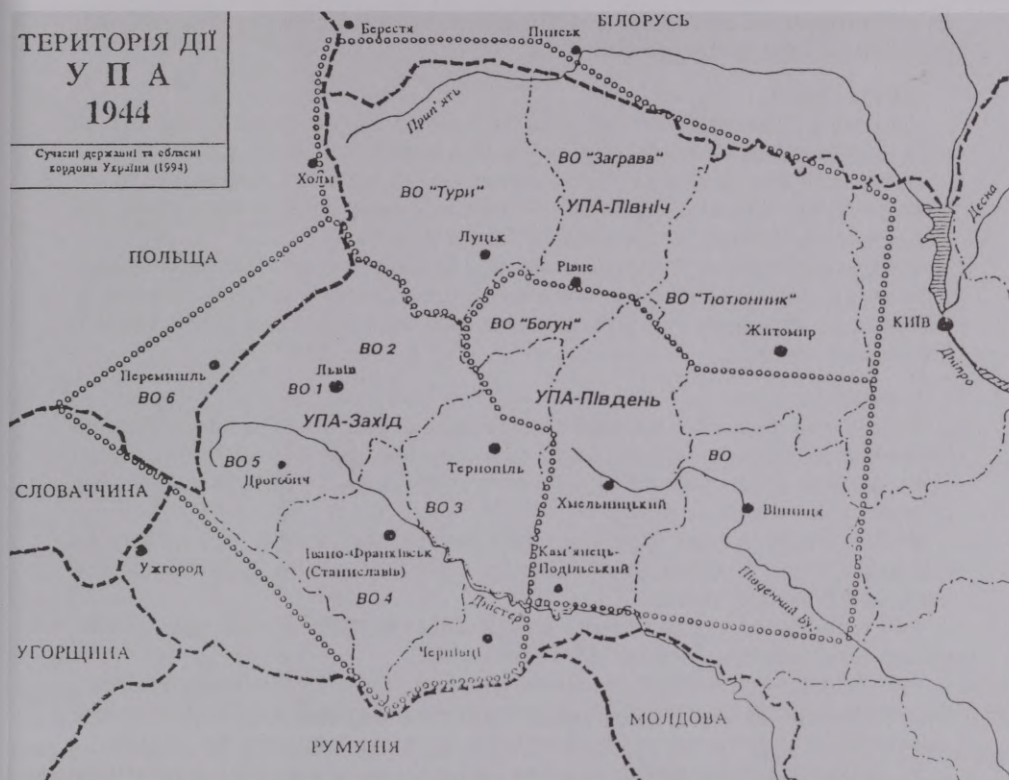
Sarkano partizānu pretinieku un partizānu terora upuru liecības

Ukrainas Sacelšanās armija bija iedalīta vairākos kara apgabalos, katrā no tiem bija sava aizmugures struktūra ar attiecīgo vadītāju priekšgalā, kurš rakstīja pārskatus un atskaites UNO partijas un USA militārajā hierarhijā augstākstāvošiem cilvēkiem.

USA kara apgabalu aizmugures vadītāju ziņojumi tika sastādīti nevis propagandas nolūkos, bet gan kā objektīva informācija UNO–USA vadībai, lai dotu tai iespēju

⁷ Организация Украинских националистов (ОУН).

⁸ Украинская повстанческая армия (УПА).

USA darbības teritorija 1944. gadā (pašreizējās valsts robežas un apgabalu robežas).

(Avots: Содоль, П. *Українська повстанча армія, 1943–1949*. Довідник. Ч. 1. Нью-Йорк: "Пролог", Тернопіль: "Лилия", 1994.)

sekmīgi veikt kaujas operācijas. Tāpēc pārskatos aprakstītos gadījumus varam uzskatīt par samērā ticamiem. Raksta apjoms diktē nepieciešamību citēt tikai daļu no savstarpēji līdzīgiem ziņojumiem.

Visas liecības apraksta stāvokli Volīnijas un Poļesjes teritorijā, t. i., Ukrainas ziemeļrietumu un Baltkrievijai tuvākajās pierobežas teritorijās.

1943. gada augusts: "Kostopolje. [...] Sarkanie partizāni atrodas Cumanskas un Orževas mežos un no turienes laiku pa laikam uzbrūk Deraženskas rajona rietumu sādžām vienīgi, lai laupītu. [...] No sarkanajiem iedzīvotāji bēg tāpat kā no vāciešiem.

Daļa ļahu⁹ [USA veikto slepkavību dēļ] aizbēga aiz Slučas upes Ludvipoļes rajonā un izveidoja savu partizānu vienību, kā stāsta, 1000 cilvēku skaitā. Šie partizāni sadarbojas ar sarkanajiem, laiku pa laikam uzbrūk mierīgajiem iedzīvotājiem, aplaupa tos, nodedziņa atsevišķas mājas un bez izšķirības nogalina notvertos cilvēkus.

Stolinskas virsrajons.

Berezovskas rajons pašlaik pilnīgi padots boļševikiem. [...] Veselu rajonu nodedzināja vācieši. Cilvēki sāk būvēties mežu biežokņos, staigānos un nepieejamos. [...] Rajonā nepietiek maizes, cilvēku dzīves apstākļi šausmīgi. Boļševiki nepieļauj šā rajona iedzīvotāju kontaktus ar kaimiņu rajoniem. [...] Laiku pa laikam šim rajonam pārlido vācu lidmašīnas, kuras bombardē šo teritoriju un šauj ar ložmetējiem.

Davidgorodkas rajons. [...] Kas attiecas uz boļševiku partizāniem, tad iedzīvotāji viņiem aktīvi pretojas. Taču boļševiki, kuriem šeit ir brīvas rokas, jo viņiem nav jābaidās no vāciešiem, dara visu, kas viņiem patīk, un, tā kā iedzīvotāji viņiem pretojas, laupa

⁹ Ļahs – poļu vietējais nosaukums. – Red.

un ar teroru piespiež pakļauties. [...] Sādžas uz rietumiem no Goriņas ir pilnīgi pakļautas boļševiku (sarkano partizānu) teroram. [...]

Visockas rajons.

Kotovska v. n. [vienības – ? – *Tulk.*] otrais štābs atrodas Veļugu sādžā. [...] Šī grupa ļoti aplaupa iedzīvotājus, tāpēc cilvēki tos neieredz kā laupītājus un žūpas. [...]

Dažos Stolinskas un Visockas rajona ciemos, kur stāvēja mūsu vienības, pēc to aiziešanas boļševiki terorizēja iedzīvotājus. Piemēram, Butovas sādžā cilvēkus piesēja pie zirgu segliem un vilka pa zemi, atkārtojot: "Tas par to, ka baroji sekačus."¹⁰

1943. gada decembris: "Deražinskas rajons. [...] Sarkanie bieži uzbrūk Rudas-Krasnajas, Žobriņas, Perelisjankas ciemiem un Mihailovkas kolonijai. Viņi arī aplaupa iedzīvotājus. Cumanskas mežos ir pastāvīga sarkano grupa, kuras daļas pēdējā laikā uzbrūk ciemiem grupās pa 30 cilvēku. [...]

Ludvipoļskas rajons. [...]

Boļševiku bandas bieži uzbrūk ciemiem: Hotiņa [nejaukt ar Katiņu, kur apšāva poļu virsniekus, vai Hatiņu, kas kļuvusi par Baltkrievijas traģēdijas simbolu], Bistriči, Veļikije Seliši, Mareņina, Biļčaki, Uste, Potašņa, Antolina un Bilašovka. Viņi dedzina saimniecības, aplaupa un dedzina cilvēkus [sic].

Boļševiku-poļu bandas pastāvīgi dislocētas ciemos: Staraja Guta, Noviniva, Mačuļanka, Graņa, Gluškova, Novaja Guta un visās pārējās sādžās aiz Slučas upes, no kurienes uzbrūk mūsu ciemiem. [...]

Līdz 1. decembrim rajonā nodedzinātas 18 sādžas, to skaitā: septiņas sādžas nodedzināja vācieši, deviņas – poļi, bet divas – sarkanie. [...]

Rokitnas rajons. [...] Teritorijā atrodas lieli komunistu spēki, kuri bieži uzbrūk sādžām, nodedzina mājas un nogalina cilvēkus. [...] Karpilovkas, Kisoriču, Dertjas un Borovas ciemam bieži uzbrūk komunisti no Oļevskas rajona, laupa un pēc tam steidzīgi atkāpjas. [...]

19. novembrī sarkanie partizāni ieņēma Tjuvkoviču un Belajas sādžu, zemniekus izdzina no mājām un ieņēma dzīvokļus. [...]

Dubovicas rajons. [...] Karasiņos sarkanie iznīcināja mūsu [UNO] tīklu. Komunistiskās bandas bieži uzbrūk ciemiem: Berestjei, Soļciem, Zalužjei, Marjanovkai, Krapilovkai, Rudnai, Karasinai, aplaupa iedzīvotājus. [...]

Sarkano banda atkal aplaupīja Marjanovkas ciemu, Zalužnas ciemā nodedzināja divu mūsu cilvēku mājas, divus cilvēkus nogalināja un nolaupīja lopus. [...]

Volodimercas rajons. [...] Boļševiku bandas atrodas pie Hinoču sādžas. Bez vietējās bandas ciemiem uzbrūk arī klejojošās bandas. Iedzīvotāji galīgi aplaupīti. Parādās lipīgas slimības."¹²

1943. gada oktobris–novembris: "Dunajas rajons. [...] Krapilovkas sādžai naktī uzbruka liela sarkanā banda, aplaupīja, nodedzināja un pie tam nogalināja 183 mūsu zemniekus. [...] Dertjas ciemu ielenca, aplaupīja (atņēma 300 lopus). Saņēma kādu zemnieku, nosēdināja uz kapa un uzspridzināja.

3. novembrī atkal uzbruka Borovojai, nodedzināja saimniecības, kuras nenodedzināja vācieši, un nogalināja 20 zemniekus."¹³

Emigrantu izdevuma "USA hronika"¹⁴ otrajā sējumā, kas pamatojas uz ukraiņu nacionālistiskās pagrīdes dokumentiem, sniegta informācija par 29 ukraiņu sādžām, kuras daļēji vai pilnīgi sarkanie partizāni iznīcināja tikai Poļesjē un Volīnijā un tikai 1943. gada rudenī. (Tie ir četri no toreiz pastāvošajiem UPSR 23 apgabaliem – Volīnijas, Rovnas, Žitomiras, Ņovovas.) Sādžas atrodas galvenokārt teritorijās, kas robežojas ar

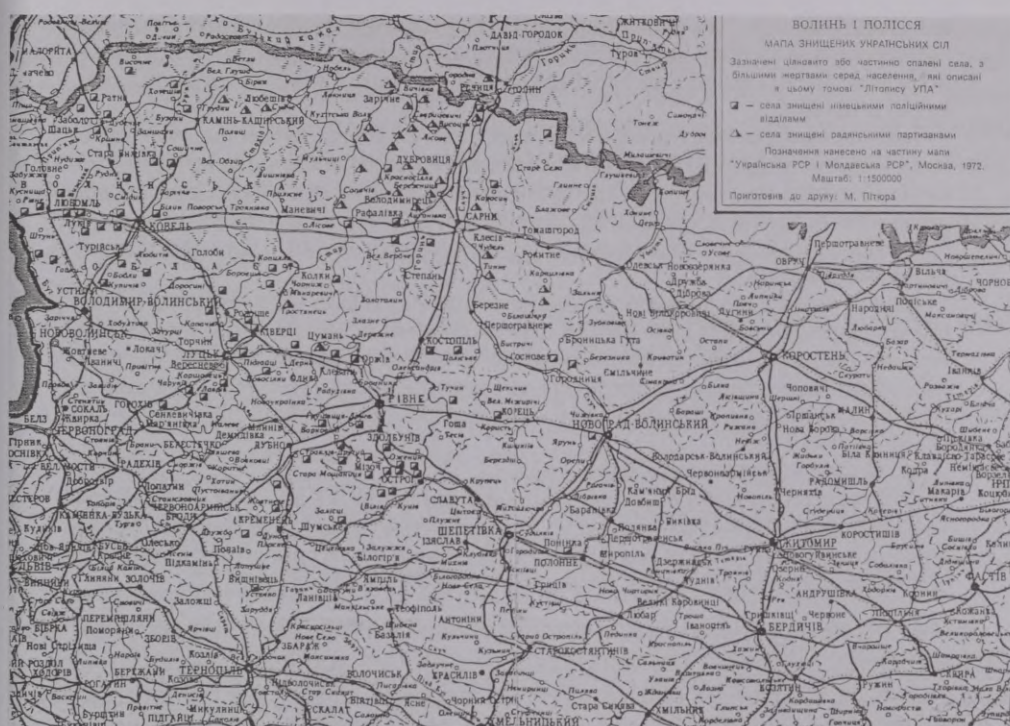
¹⁰ Sekači – USA partizānu iesauka Ukrainā. – *Red.*

¹¹ *Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943–1944. Документи і матеріали.* Упор. Вовк О., Павленко І. Літопис УПА. Нова серія. Том 2. Київ–Торонто, 1999, С. 244–248.

¹² Turpat, 251.–258. lpp.

¹³ Turpat, 302. lpp.

¹⁴ USA hronika – Літопис УПА. – *Red.*

1943. gada rudenī nodedzināto ukraiņu ciemu karte. Volinija un Poļesje. Norādīti pilnīgi vai daļēji nodedzinātie ciemi ar lieliem mierīgo iedzīvotāju upuriem, kuri aprakstīti šajā "USA Hronikās" sējumā. Ar kvadrātiņiem apzīmēti ciemi, kurus nopostīja vācu policijas vienības. Ar trijstūrīšiem apzīmēti ciemi, kurus iznīcināja padomju partizāni. (Apzīmējumi izdarīti uz daļas no kartes: Ukrainas PSR un Moldāvijas PSR, Maskava, 1972. Avots: Волинь і Полісся: німецка окупація; книга друга. Літопис УПА. Том 2. – Торонто, 1985. С. 218–219).

Balkrieviju.¹⁵ Tajā pašā reģionā un tajā pašā laikā vācieši, kā rāda karte, nodedzināja 77 sādžas.

Partizānu ālēšanās ilustrācijai minēsim Luckas iedzīvotājas R.G. Sidorčukas (dzim. 1924) stāstu, kura sagaidīja okupāciju lielā Volinijas sādžā Staraja Rafalovka. Šo sādžu iznīcināja Antona Brinska (1906–1981) partizāni (tā kā viņa pseidonīms bija "Tēvocis Petja", viņa padotie saucās par "petrovciem"). Bet represijas pret iedzīvotājiem sākās jau pirms USA izvēršanās, kad partizāni sāka terorizēt cilvēkus, kuri ar varu tika sadzīti vietējā ukraiņu policijā. Viņa stāsta, ka "tautas atriebēji" iznīcināja ne tikai policistus, bet arī viņu ģimeņu locekļus, pirms tam izvarojot jaunās sievietes. Tāpat ar slepkavībām un slepkavību draudiem viņi sāka iedzīvotājus sistemātiski aplaupīt. Taču sādža tika sagrauta nevis par sadarbošanos ar vāciešiem, bet nelielā ukraiņu sacelšanās dalībnieku garnizona dēļ, kas atradās sādžā:

[..] 1943. gadā Staraja Rafalovkā atnāca banderieši.¹⁶ Daudzi. Kaut kāda USA apakšvienība. Pavadoņa pseidonīms bija Vernijs. Pēc tam atstāja no savējiem 16 cilvēku garnizonu un aizgāja kaut kur. [..]

Kādā ritā agri kurinu krāsni, dzirdu – it kā šāviens kaut kur. Pēc tam vecāku blāviens: "Bēdziet, slēpieties dravā!"

Bet šaušana jau no visām pusēm. Un jau deg. Mēs noslēpāmies, bet Gaļas [kaimiņu meitene] nav. Un mana tēvoča arī nav, viņš jau agrāk aizgāja pie kūts ganīt lopus. Tēvs

¹⁵ Літопис УПА. Том 2. Торонто: "Літопис УПА", 1985. С. 218–219.

¹⁶ Banderieši – Stepana Banderas vadītās ukraiņu nacionālistu organizācijas dalībnieki. – Red.

man saka: "Paskaties, varbūt tepat kaut kur ir." Es izlīdu. Redzu – Gaļa skrien. Groziņu ar kaķēniem nes sev priekšā. Es viņai: "Šurp!", bet viņa māj ar roku: "Pagaidi, tūlīt!" Apstulbusi no bailēm. Aiznesa kaķēnus uz kūti. Pēc kāda laika no turienes tads šausmīgs blāviens, ka nevar izstāstīt.

Kad viss nomierinājās, uzzinājām: "petrovci" ielenca Staraju Rafalovku un "cinijās ar banderiešiem". Nogalināja dažus banderiešus, bet mūsu pilsētiņu, var teikt, pilnīgi iznīcināja. Un pilnīgi nevainīgus cilvēkus nogalināja, nepateikšu pat, cik. Gaļu dzīvu iesvieda ugunī. Tēvoča apdegušo liķi atradām pie kūts. Bet pagalmā un pie mājas, arī nodegušās – vēl sešu cilvēku, kuri bija kaut kur meklējuši glābiņu, liķi. Mūsu saimniecībā vesels palika tikai pagrabs. [..]

Kaut ko tādu Staraja Rafalovka visā savas pastāvēšanas laikā nebija piedzīvojusi. Bet sarkanie sadzina visus, kas bija palikuši dzīvi un gadījās ceļā, norakt banderiešu sabērto kurgānu [pieminekli par neatkarību kritušajiem]. Neļāva pat lāpstas paņemt. Vajadzēja rakt kailām rokām, kaut asinis zem nagiem, kaut zobiem grauzt un smiltis riekšavās iznēsāt, līdz tā vieta bija līdzena. Pēc tam visus, kas raka, nošāva. [..] Lūk, tāda ir patiesība par Staraja Rafalovku.

No sādžas ēkām palika tikai dažas mājas. [..]

"Petrovci" zināja, kurās mājās var iedzīvoties ar kaut ko, kā arī to, ka USA galvenie spēki Vernija vadībā toreiz to atstāja un ka tāpēc varēja parādīt savu "varonību". Tādus es viņus, "petrovcius" atceros: zirgos, piedzēruši, vienmēr gatavi nesaudzīgi nogalināt "ie-naidniekus un tautas nodevējus" un laupīt "uzvaras pār fašismu vārdā".¹⁷

Staraja Rafalovkas sādžas iznīcināšanu, kas parādīta minētajā intervijā avīzei "USA Hronika", apstiprina arī cits neatkarīgs avots – USA Kara apgabala "Zagrava" (viens no kara apgabaliem Volinijā) politiskā referenta ziņojums 1943. gada oktobrī: "Boļševiki [..] uzbruka Staraja Rafalovkai, ko nodedzināja. Nogalināja 60 cilvēkus, no tiem – astoņus rajona aktīvistus. Nogalināts politiskais referents Teterja (Bugajs). Piedraudēts nāvēssods par USA atbalstīšanu."¹⁸ Kā redzams, šajā gadījumā ir runa par masveida teroru pret civiliedzīvotājiem: nodedzināts liels ciems, nogalināti 60 cilvēki, no kuriem tikai astoņi (13,3%) kā komunistiem naidīgās UN(b)O biedri.

Nav mazsvarīgi arī tas, ka banderiešu atskaitē šis mežonīgais grautiņš nav nekādi izcelts, tāpēc visticamākais, ka partizānu nodedzināts ukraiņu ciems ir bijusi parasta lieta.

Dokumenti liecina, ka lielākā vai mazākā mērā teroru pavēlēja veikt PSRS Bruņoto spēku augstākais virspavēlnieks un PSRS Centrālais partizānu kustības štābs.

Terora pieciešana vai pavēle veikt teroru?

Acīmredzams, ka partizānu terora apmērus lielā mērā noteica tas, ka ievērojama PSRS okupēto teritoriju iedzīvotāju daļa bija noskaņotas naidīgi pret padomju varu vai sadarbojās, bieži vien arī piespiedu kārtā, ar nacistiem.

Par šo parādību atcerējās Alfrēda Rozenberga Okupēto austrumu apgabalu ministrijas Galvenās daļas Pirmās nodaļas priekšnieks Otto Broitigams (*Otto Bräutigam*): "Vietējie iedzīvotāji kara sākumā negribēja neko zināt par partizāniem, uzrādīja viņus vāciešiem un tādējādi atvieglāja cīņu ar viņiem. Iedzīvotāju vairākums bija vācu pusē, kuri apsoliya atbrīvot tos no boļševikiem. Tāpat partizāni apgrūtināja vietējos iedzīvotājus, jo spieda vīriešus iestāties partizānu rindās, "rekvizēja" provīziju un citas nepieciešamas lietas. Partizānu darbība notika vairākumā gadījumu lielu mežu masīvu tuvumā, kuros viņi atrada patvērumu pret vajāšanām."¹⁹

¹⁷ Боярчук, П. Трагедія Старої Рафалівки: 50-річчя УПА: невідомі сторінки війны. Волинь (Луцк). 04.08.1992.

¹⁸ Волинь и Полісся: УПА та запліля 1943–1944. С. 272.

¹⁹ Bräutigam, O. *So hat es zugetragen. Eis Leben als Soldat und Diplomat.* Würzburg, 1968. S. 595.–596.

Neskatoties uz šīs liecības acīmredzamo subjektīvismu, uz zināmām tendencēm Broitigams norādīja pietiekami precīzi – ievērojama iedzīvotāju daļa, īpaši 1939.–1940. gadā PSRS pievienotajos rajonos, vācu varu uztvēra kā mazāko ļaunumu, salīdzinot ar padzītajiem komunistiem. Tāpēc Lietuvā, Latvijā, Igaunijā, Rietumu Ukrainā un Moldāvijā 1941.–1945. gadā nebija plašas komunistiskās pretošanās. Visi sarkanie partizāni šajās teritorijās – mazskaitlīgi ienācēji.

Katrā ziņā militāri policijiskais un administratīvi saimnieciskais kolaboracionisms plašus apmērus ieguva jau 1941. gada vasarā. Tāpēc pavēles partizāniem terorizēt vietējos iedzīvotājus sāka pienākt jau 1941. gadā.

Piemēram, "UPSR leTK norādījums Nr. 3320/SV par fašistiskās administrācijas likvidēšanu pretinieka uz laiku okupētajās Ukrainas PSR teritorijās" pavēlēja:

1. Nekavējoties organizēt sistemātisku, plašu fašistisko administrāciju un tās īpašumu, sevišķi vecāko, birģermeistaru, policijas orgānu vadītāju un gestapo aģentūras iznīcināšanu un pirmām kārtām pretinieka tuvākajā aizmugurē.

2. Šajā nolūkā izmantot visus mūsu rīcībā esošos līdzekļus un meklēt jaunas papildu iespējas aģentūrai. Šajos nolūkos izmantot partizānus, diversiju grupas un izlūkošanas aģentūru paralēli citiem viņiem izpildāmajiem uzdevumiem.

3. No esošās visu daļu un pārvalžu aģentūru personāla rindām, kā arī veicot jaunas vervēšanas, izveidot speciālas ter[ora] grupas, trīs piecu cilvēku sastāvā fašistiskās administrācijas iznīcināšanas uzdevumu izpildīšanai.

4. Sastādīt darba plānu, kurā paredzēt konkrētus objektus un izpildītājus. Rūpīgi izstudēt šo norādījumu ar visu operatīvo sastāvu, kam tiks uzdots šis darbs, pēc tam norādījumu kopā ar plānu atdot²⁰ man.

Plāna realizāciju sākt nekavējoties, negaidot speciālus norādījumus, regulāri ziņot par veiktā darba rezultātiem katras piecdienas²¹ beigās. [..]

UPSR leTK komisāra vietn. pulkvedis Savčenko.²²

Dokuments datēts ar 1941. gada 30. novembri – šajā momentā vērmahts atradās pie Maskavas un Ļeņingradas sienām. Baltija, Baltkrievija, Moldāvija un liela Ukrainas daļa jau bija nacistu okupēta. T. i., pat viskritiskākajā kara momentā padomju represīvie un soda orgāni ir norūpējušies par "dzimtenes nodevēju" iznīcināšanu.

Bez konkrētiem uzdevumiem veikt teroru partizānus provocēja arī padomju likumu gars un virkne pavēļu. Piemēram, ir zināma padomju abreviatūra TIĢL – tautas ienaidnieka ģimenes locekļis.²³ Šī ļaunuma kategorija tika pakļauta tiem vai citiem represiju veidiem: sākot ar diskrimināciju, pieņemot darbā, līdz izsūtīšanai, arestam, retos gadījumos līdz augstākajam soda mēram. T. i., jau miera laikā komunistiskais režīms likumu līmenī lietoja kolektīvās atbildības principu. Acīmredzot kara laikā, radikalizējoties abu pušu darbībai, šis princips tika piemērots intensīvāk un nežēlīgākā formā.

Bez tam Staļins deva tiešu norādījumu, kas nostādīja okupēto teritoriju iedzīvotājus divdomīgā, no padomju sistēmas pārstāvju viedokļa, stāvoklī. Kā vācu gūstā pratināšanas laikā liecināja PSRS Bruņoto spēku augstākā virspavēlnieka mītnes pārstāvis, Sarkanās armijas kapteinis Aleksandrs Rusanovs, kurš 1942.–1943. gadā bija UPKŠ galvas Timofeja Strokača adjutants: "Šajā jautājumā ir tāds viedoklis: ja reiz, Sarkanajai armijai atkāpjoties, iedzīvotāji neaizgāja reizē ar to, tātad viņi nebija noskaņoti padomju garā. Vismaz tas ir svārstīgais elements. Ar to pārtrauc rēķināties jau tad, kad atkāpjoties – pēc zināmās Staļina pavēles [kas izdota 1941. gadā – A. G.] viss ir

²⁰ Возвратить. – Red.

²¹ Пятидневка. – Red.

²² Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Сб. документов. Том II. Книга 2. Начало. Москва: "Русь", С. 371–372.

²³ Член семьи врага народа.

jāiznīcina – rūpnīcas, sējumi, lopi utt. Paliekošajiem iedzīvotājiem atņemt pastāvēšanas iespējas.²⁴

Citēsim fragmentu no mazāk pazīstamas tā paša augstākā virspavēlnieka 1941. gada 17. novembra pavēles Nr. 0428-s:

Atņemt vācu armijai iespēju iekārtoties sādžās un pilsētās, izdzīt vācu iebrucējus no visiem apdzīvotajiem punktiem aukstumā uz lauka, izkūpināt viņus no visām telpām un siltajām patvertnēm un likt viņiem salt zem atklātām debesīm – tāds ir neatliekamais uzdevums, no kura atrisināšanas daudzējādā ziņā ir atkarīga ienaidnieka un viņa armijas sagrāves paātrināšana.

Galvenā Virspavēlnieka mītne pavēl:

1. Izpostīt un līdz pamatiem nodedzināt visus apdzīvotos punktus vācu karaspēka aizmugurē līdz 60 km dziļumā no frontes priekšējās līnijas un 20–30 km pa labi un pa kreisi no ceļiem.

Apdzīvoto punktu iznīcināšanai norādītajā iedarbības rādiusā nekavējoties raidīt aviāciju, plaši izmantot artilērijas un minmetēju uguni, izlūku komandas, slēpotāju un partizānu diversiju grupas, kas apgādātas ar aizdedzinošā maisījuma pudelēm, granātām un spridzināšanas līdzekļiem.²⁵

Tā tika doti tieši un netieši norādījumi par terora lietošanu pret mierīgiem iedzīvotājiem. Katrā ziņā pasargāt okupēto teritoriju iedzīvotājus kaujas operāciju veikšanas laikā, kā redzam, neieteica.

Paralēli represijām pret ukraiņu vietējās pārvaldes pārstāvjiem, viņu ģimenes locekļiem un pret padomju varu noskaņotiem pilsoņiem partizāni un pagrīdnieki sarīkoja provokācijas, cenšoties "sanaidot" iedzīvotājus ar okupantiem.

Tas pats kapteinis Rusanovs liecināja:

Pagrīdnieki bija labi konspirējušies, un viņus nebija tik viegli atrast. Patiesību sakot, viņi veica diversiju aktus tā, lai vainīgie izrādītos mierīgie iedzīvotāji.

[..] Mierīgie iedzīvotāji bieži vien pat nezina, kāpēc pret viņiem vēršas represijas. Tāpēc viņi sāk domāt, ka tās ir vācu patvaļības, un kļūst ļauni.

[..] Tālākais uzdevums – neļaut viņiem šos [pietiekamas materiālās eksistences] pamatus atjaunot. [..] Tāpēc viņiem [diversantiem] jāizsit no ierindas ražošana, lai atstātu cilvēkus bez darba un produkcijas, jāiznīcina labības noliktavas, lopi, ešloni, administrācija, kura cenšas kaut ko organizēt, utt. Vienreiz Strokačs [UPKŠ vadītājs] tā arī izteicās: "Jāizdara tā, lai iedzīvotāji sajūt uz savas ādas, lai viņus pārņem izmisums." Bet tad jau viņus viegli sapropagandēt un aicināt uz mežu.

[..] Bez minētajiem [uzdevumiem] ziņu vākšana par pretinieku un soda pasākumi pret tiem, kuri sadarbojas ar vāciešiem.

Nākas sadabūt pārtiku. Zemnieki parasti to nedod. Tad paņem ar varu. [..]

Viņu [partizānu] uzdevums ir veikt diversijas, izraisīt represijas, neļaut iedzīvotājiem ķerties pie darba, turēt visus pastāvīgās bailēs. Es domāju, ka iedzīvotāju vairākums baidās no partizāniem. [..]

Baidās, zinot, ka katrs vārds, katra rīcība, kas kļūst zināms partizāniem, kļūst zināma arī leTK. Ar to var izskaidrot iedzīvotāju bailes. [..] Kas ir leTK – visiem zināms.²⁶

Sagūstītā Rusanova liecības daļēji apstiprina padomju dokumenti. Piemēram, UPKŠ 1943. gada 3. aprīļa sēdē Maskavā Ņikita Hruščovs paziņoja: "[Partizānu] reidi dod pozitīvus rezultātus arī tādā ziņā, ka iedevš bailes ukraiņu un krievu nestabilajiem elementiem, kuri dzīvo okupētajās teritorijās, kuri gribētu ielaisties sarunās, bet baidās

²⁴ Білас, І. *Репрессивно-каральна система* ... С. 415.

²⁵ Семиряга, М. И. *Коллаборационизм. Природа, типология и проявления в годы Второй мировой войны*. Москва: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЕН), 2000. С. 820.

²⁶ Білас, І. *Репрессивно-каральна система* ... С. 415–417.

no mūsu vienību izrēķināšanās.²⁷ Kā redzam, nākamais Padomju Savienības vadītājs ieteica “izrēķināšanos ar nestabilajiem elementiem” kā efektīvu līdzekli propagandas iedarbības pastiprināšanai uz okupēto teritoriju iedzīvotājiem.

Rietumukrainā no 1943. gada sarkano partizānu pretinieki bija ne tikai okupanti un ukraiņu vietējās pārvaldes darbinieki, bet arī Ukrainas nacionālistiskās pretošanās dalībnieki – Ukrainas Nacionālistu organizācijas (UNO) un USA biedri. Kolektīvās atbildības principu partizānu vadība piemēroja arī pret banderiešiem un tiem, kuri atbalstīja viņus. Par to liecina Timofeja Strokača pavēle partizānu vienības komandierim Padomju Savienības Varonim Aleksandram Saburovam (1908–1974) 1943. gada 22. aprīlī. Šī pavēle bija atbilde uz radiogrammu, kurā Saburovs atskaitījās par represīvajiem pasākumiem pret UNO–USA locekļiem. Strokačs atbildēja šādi: “Sarkanās armijas 24. gadadienas vārdā nosauktās vienības darbību atzīstu par labu. Par katru viņu [banderiešu] uzbrukumu – nežēlīgi sodīt. Ar lapiņām brīdināt, ka par vienu partizānu tiks iznīcināti 15 UNO biedri un viņu vācu saimnieki.”²⁸

Acīmredzami, ka sarkanie partizāni iznīcināja UNO biedrus arī bez speciālām pavēlēm, jo UNO bij pretpadomju organizācija. Šeit runa ir par kaut ko citu – ja par vienu cilvēku sodīti ar nāvi 15, tad skaidrs, ka ievērojamai daļai no šiem 15 nekāda sakara ar UNO nebija. Citiem vārdiem, UNO un iedzīvotājus informēja, ka mierīgie iedzīvotāji kļūst par komunistu ķīlniekiem. CPKŠ vadības pavēle tieši veicināja plaša mēroga partizānu teroru.

Kolektīvo atbildību praktizēja un nevajadzīgus mierīgo iedzīvotāju iespējamus upurus ignorēja arī citu partizānu vienību komandieri, piemēram, ģenerālleitnanta Sidora Kovpaka (1887–1967) vienība. Šīs vienības komisārs Semjons Rudņevs (1889–1943) 1943. gada 24. maijā dienasgrāmatā aprakstīja raksturīgu gadījumu: reida laikā Karpatos partizāni sagūstīja četrus nacionālistus. Kovpaks gribēja visus nošaut. Rudņevs pretojās un vēlāk šos gūstekņus apmainīja pret sagūstītajiem partizāniem. 25. jūnijā kovpakieši nonāca pie Goriņas upes un gribēja to forsēt. “Bet nacionālisti, ap 500 cilvēku, ieņēma Zdvizdžu un paziņoja, ka pārceltuvi uzcelt neļaus. Kovpaks nolēma: ja tā, tad uzbruks un noslaucīs šo sādžu, kam es [Rudņevs] kategoriski pretojos.” Sarunas neko nedevisa, tāpēc “Kovpaks atkal kļuva nikns, tūlīt nosūtīja artilēriju noslaucīt šo sādžu no zemes virsas. Es paziņoju, ka uz to es neiešu.”²⁹ Beidzot Rudņevam ar milzīgām pūlēm izdevās pārliecināt Kovpaku neiznīcināt sādžu, bet Kovpakam savukārt izdevās pārliecināt nacionālistus atstāt sādžu bez kaujas.

1943. gada 3. augustā Rudņevs tika nogalināts (iespējams, pēc Kovpaka pavēles vai pat pašrocīgi) kaujā pie Deļatīnas. No šā brīža Kovpakam vairs nebija šķēršļu ukraiņu nacionālās pretošanās dalībnieku iznīcināšanā. Atskaitē par periodu no 1943. gada 12. jūnija līdz 1. oktobrim Kovpaks rakstīja: “Visus Staņislavas un Ternopoles apgabalu, daļu no Kameņec-Podoļskas un Ļvovas apgabaliem [Staņislavas (Ivano-Frankovskas), Tarnopoles (Ternopoles) un Ļvovas apgabali – Galīcija, atradās Polijas sastāvā no 1920. līdz 1939. gadam. Kaimiņos ar tiem esošais Kameņec-Podoļskas apgabals minētajā periodā bija UPSR sastāvā, taču ģeogrāfiski atrodas Rietumukrainā. – A. G.] ir izstaigājuši partizāni, kuri, ejot cauri sādžām, agitēja pret labības nodošanu, iznīcināja un izdalīja krājumus, apšāva tautas neieredzētos vācu pakalpiņus.”³⁰

To ukraiņu iznīcināšana, kuri sadarbojās ar varas iestādēm, bija svarīga partizānu darbības sastāvdaļa. Dezertieru, UNO un USA locekļu sarakstus “tautas atriebējiem”

²⁷ CUSAVA, 57. f., 4. apr., 189. l., 13. lp.

²⁸ Кентій, А. В. *Українська повстанська армія 1942–1943 рр.* Київ, 1999. С. 200.

²⁹ CUSAVA, 63. f., 1. apr., 85. l., 28.–29. lp.

³⁰ Turpat, 4. l., 95. lp.

piegādāja "labvēļi" no vietējo iedzīvotāju vidus.³¹ Partizāniem nebija iespējas pabaudīt informācijas precizitāti, tāpēc nav grūti iedomāties, ka komunistu politiskās represijas tika izmantotas rēķinu nokārtošanai starp kaimiņiem.

Ievērosim, ka Kovpaks šajā gadījumā nav spilgtākais partizānu terora piemērs. Viņš pat strīdējās ar dažu citu partizānu vienību vadību, pieprasot pārtraukt vietējo iedzīvotāju aplaupīšanu viņa vārdā.³² Minētais kapteinis Rusanovs pratināšanā šajā sakarā neizcēla Sidoru Kovpaku, bet minēja citus uzvārdus:

Apakšpulkvedis Jemļutins, bijušais leTK rajona nodaļas priekšnieks Kurskas apgabala. Kurskas un Orlas apgabalu iedzīvotāji labi pazīst Jemļutina partizānus. Tā ir varmāku, laupītāju, marodieru banda, kas terorizēja vietējos iedzīvotājus. Pats Jemļutins – sadists, kas dzīvo, tikai slepkavojot.

Černovs, "sevišķās partizānu brigādes" komandieris. Šī brigāde tika saformēta Maskavā no notiesātajiem par dažādiem noziegumiem uz 3 līdz 10 gadu ieslodzījumā. Šiem noziedzniekiem piedāvāja "izpirkt savu vainu" ar dienestu partizānu vienībās. Pašu Černovu agrāk divas reizes tiesāja par bandītismu, un katru reizi viņš saņēma 10 ieslodzījuma gadus. Tas [...] tipisks kriminālists.

Grabmaks, citas "sevišķās partizānu brigādes" komandieris. Tīps līdzīgs Černovam. Pagātnē – kasu uzlauzējs, laupītājs. [...] Viņa 120 cilvēku lielā "brigāde" arī tika saformēta no notiesātajiem noziedzniekiem."³³

Līdz ar to nepieciešams atzīmēt, ka sarkano partizānu vadības iniciatīva tikai daļēji noteica partizānu terora mērogus, vērienu un brutalitāti.

Pirmkārt, karš un nežēlīgais nacistu okupācijas režīms noveda pie šādos apstākļos darbojošos partizānu domāšanas un rīcības veida radikalizācijas. Daudzi aizgāja partizānos ar vēlēšanos atriekt nacistiem vai banderiešiem, Rietumukrainā sarkanie partizāni aktīvi iesaistījās ukraiņu-poļu starpetniskajā konfliktā poļu pusē, bet nacionālās sadursmes parasti izceļas ar sevišķu cietsirdību un tiesību normu neievērošanu no abām pusēm. Otrkārt, partizānu vienību komandējošajā sastāvā bieži vien atradās represīvo un soda orgānu pārstāvji, kas nereti izpaudās "tautas atriebēju" darbības stilā.³⁴ Treškārt, Centram nebija efektīvas dziļās aizmugures vienību kontroles, un "lauka komandieru" iniciatīvas bieži vien nesaskanēja ar partizānu kustības štābu pavēlēm. Varmācīgās rekvizīcijas (laupīšanas) notika partizānu uztura problēmu dēļ, bet laupīšanas un terors bija sekas disciplīnas kritumam vienībās, kas "brīvi" dzīvoja mežos, kalnos un purvos.

Autors nav redzējis partizānu atskaites, kurās būtu norādīts, ka kaut kāda vienība iznīcinājusi zināmu skaitu bērnu vai izvarojusi kādu skaitu sieviešu, vai apzināti, bez redzamas militāras nepieciešamības nodedzinājusi kādu sādžu. Šādus faktus slēpa no vadības. Un to apstiprina vairāki dokumenti. 1943. gada 23. janvārī Lavrentijs Berija nosūtīja CPKŠ priekšniekam Panteļeimonam Ponomarenko šādu vēstījumu:

PSRS leTK dara zināmu šādu no mūsu darbinieka, kas atrodas pretinieka aizmugurē Rovnas rajonā, UPSR, saņemto ziņojumu:

"Saburova 12. bataljona personālais sastāvs nodarbojas ar uzdzīvi, žūpošanu, terorizē un aplaupā padomju varai lojālos iedzīvotājus, tai skaitā pat savu cīnītāju radniekus.

Pēc manām pretenzijām kombats³⁵ Šilovs un komisārs apsolljās pārtraukt šādu pretpadomju rīcību, bet rīkojas neizlēmīgi, cenšas piesegt personas, kuras nodarbojas

³¹ Partizānu nošaujamo personu sarakstus sk., piem., CUSAVA, 63. f., 1. apr., 99. l.

³² CUSAVA, 63. f., 1. apr., 45. l., 72. lр.

³³ Білас, І. Репресивно-каральна система... С. 413–414.

³⁴ Pratināšanā vācu gūstā minētais kapteinis Rusanovs liecināja: "Es domāju, ka iedzīvotāji baidās no partizāniem. [...] Baidās zinot, ka katrs vārds, rīcība, kas kļūst zināma partizāniem, kļūst zināma arī leTK. Ar to var izskaidrot iedzīvotāju bailes. [...] Kas ir leTK – visiem zināms." (Білас, І. Репресивно-каральна система... С. 417.)

³⁵ Bataljona komandieris. – Red.

ar bandītismu [sic!!!]. Veicu jaunus centienus panākt lūzumu, lūdzu iedarboties caur Saburovu.

Labāk būs, ka bataljons pārbāzētos uz mežu starp Koveļu un Rovno.”
Iekšlietu tautas komisārs L. Berija.

Nosūtīts: b. Staļinam,
b. Molotovam,
b. Ponomarenko.”³⁶

Analoģisks dokuments 25. janvārī:

PSRS IeTK nosūta no mūsu darbinieka, kas atrodas pretinieka aizmugurē Rovno rajonā, UPSR, saņemto ziņojumu:

“Mūsu darbības rajonā ieradās Saburova vienību 7. bataljons. Šā bataljona partizāni nodarbojas ar nedzirdētu laupīšanu, bandītismu un žūpošanu, braukā pa sādžām vācu karavīru formās.

Iedzīvotājus, kuri bēga [no partizāniem] uz mežu, apšāva, aplaupīja inženieri, mežžini. Iedzīvotāji, kuri neieredzēja vāciešus un kurus mēs sagatavojām sacelties, ir panikā.”³⁷

Tas ir – centrālā vadība vienos gadījumos pavēlēja veikt teroru, citos – pieļāva represijas, bet, ja partizānu ālēšanās vēriens kļuva, no “tautas atriebēju” vadības viedokļa, nepieļaujams, tad sarkanos partizānus centās apvaldīt.

Taču partizānu komunistiskā terora vēriens katrā ziņā ir iespaidīgs. Saskaņā ar CPKŠ izziņu Staļinam, pēc nepilnīgām ziņām, Ukrainas partizānu vienības, kurām bija sakari ar Centru, laikā no 1942. gada jūlija līdz 1943. gada 1. aprīlim (9 mēnešos), neskaitot vāciešus, iznīcināja 6672 “stārustus,³⁸ policajus un citus dzimtenes nodevējus.”³⁹ Šīs ziņas šķiet pilnīgi ticamas, jo ar kolaboracionistiem un “zemniekiem, noskaņotiem pret padomju varu” cīnīties bija daudz vienkāršāk nekā ar vāciešiem, bet partizānu skaits, kuri bija tieši pakļauti CPKŠ, 1943. gada 1. aprīlī bija 15 tūkstoši cilvēku.

Balstoties uz šiem datiem, var pieņemt, ka sarkanie partizāni 1941.–1944. gadā nogalināja desmitiem tūkstošu PSRS pilsoņu.⁴⁰ Pirmkārt, partizānu kustības plašākais vēriens attiecas nevis uz 1942.–1943., bet gan uz 1943.–1944. gadu. Otrkārt, UPSR partizānu kustība nebija tik masveidīga kā BPSR vai KPFSR (pēdējās sastāvā toreiz ietilpa arī Krīma). Treškārt, 1943.–1944. gadā stratēģiskā iniciatīva piederēja jau Sarkanajai armijai, nevis vērmahtam, un tas ļāva partizāniem justies pārliecinātākiem un aktīvāk realizēt VK(b)P politiku okupētajās teritorijās.

Ukrainā darbojās arī ceturtais faktors, kas veicināja pastiprināto partizānu teroru: tieši no 1943. gada pavasara līdz 1944. gada vasarai sarkanie partizāni darbojās Rietumukrainas teritorijā, par kuras iedzīvotāju noskaņojumu ziņoja slavenais padomju diversants Ilja Starinovs šifrētajā telegrammā 1944. gada 17. martā UPKŠ priekšnieka vietniekam Timofejam Strokačam: “[...] atbrīvotajos Tarnopoles apgabala rajonos iedzīvotāji noslēpa daļu lopu, cūku, ierīkoja slepenas noliktavas nacionālistu bandām, kuras pagaidām aizgāja pagrīdē, mežos, uz vāciešu aizņemto teritoriju. [...] Karoju ceturto gadu, bet nekad neesmu sastapis tik naidīgu vidi kā atbrīvotajos Tarnopoles apgabala rajonos.”⁴¹

³⁶ Krievijas Centrs jaunāko laiku vēstures dokumentu glabāšanai un pētīšanai (Российский центр хранения и изучения документов новейшей истории – РЦХИДНИ), 69. f., 1. apr., 25. l., 37. lp. (Citēts no: Билас, I. *Репресивно-каральна система*... С. 362–363.)

³⁷ Turpat.

³⁸ Vietējo amatvīru nosaukumi. – *Red.*

³⁹ CUSAVA, 57. f., 4. apr., 189. l., 80. lp.

⁴⁰ Acīmredzams, ka vēl lielāks padomju pilsoņu skaits gāja bojā zināmā mērā izprovocētā “pretpartizānu” terora gaitā, t. i., kļuva par “tautas atriebēju” darbības netiešajiem upuriem.

⁴¹ Сергійчук, В. *Детство буремних лет. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр. Нові документи і матеріали*. – Київ, 1998. С. 32.

Par to, pie kā noveda sarkano partizānu karagājiens bijušās Rečpospolitas apgabalos, ziņojumā savai vadībai tajā pašā dienā – 1944. gada 17. martā – rakstīja poļu pagrīdes "Dzimtenes armijas" (*Armia Krajowa*, AK) vienības "Lavīna" virsnieks Tadeušs Komarovskis. Autors neatstāj šaubas par novērtējuma objektivitāti – AK toreiz cīnījās pret vāciešiem un USA; padomes tika uztvertas kā piespiedu, bet neieredzēts sabiedrotais. Dokumentu sauca "Padomju partizānu vienības Ļvovas novadā". Tajā, starp citu, norādīts: "Padomju vienības cīnās labi, apbruņotas ļoti labi, ietērtas nabadzīgi. Attiecības ar poļiem nevainojamas, ukraiņus un vāciešus nošauj."⁴²

Tā kā par sarkano partizānu represijām pret iedzīvotājiem, kuri bija noskaņoti pret padomju varu, bija informēta UPSR un PSRS partijas vadība, tad pēc okupācijas beigām sarkanie partizāni papildināja represīvo un soda orgānu darbinieku rindas, kas cīnījās pret nacionālās atbrīvošanās kustību.

1944. gada 5. septembrī S. Kovpaka v. n. partizānu divīzija, kuras sastāvā toreiz bija 3000 cilvēku, tika nosūtīta cīņai pret nemierniekiem, tādējādi kļūstot par izteiktu soda vienību. Pēc dažām dienām tai pievienojās divas partizānu vienības Jakovļeva un Kuņicka vadībā.⁴³

1944. gada 20. oktobrī UK(b)P CK Politbirojs pieņēma lēmumu "Par UPKŠ štatu samazināšanu". Lēmums pilnīgi loģisks – tajā laikā Ukrainas teritorijā nacistu vairs nebija, tāpēc tik daudzi partizāni kā agrāk nebija vajadzīgi. Interesants ir šā lēmuma 5. punkts:

Sašaurināšanai paredzētā Ukrainas partizānu kustības štāba un tā apakšvienību personālo sastāvu nosūtīt:

- a) virsnieku sastāvu – uz UPSR IeTK Pārvaldes cīņai pret bandītismu Ukrainā nokomplektēšanai;
- b) partijas un padomju darbiniekus – uz UK(b)P CK kadru daļu.⁴⁴

Bez tam ievērojams skaits bijušo partizānu nokļuva Ukrainas rietumu apgabalu komunistiskās partijās un valsts nomenklatūrā.

Padomju represīvo soda orgānu cīņas metodes pret UNO–USA bija līdzīgas cīņas metodēm pret nacionālo partizānu vienībām Baltijas teritorijā 1944.–1961. gadā.

Piebildīsim, ka 1945.–1950. gadā arī no ukraiņiem, kuri agrāk dienēja Kovpaka vienībā, komplektējās "specgrupas" (arī "leģendārie kaujinieki") IeTK–VDM⁴⁵ – t. s. "viltus banderieši". Viņi darbojās, izliekoties par USA partizāniem, provocēja vietējos iedzīvotājus un pretpadomju pagrīdi, atklājot UNO partijas tīklu un USA aizmugures struktūras, un/vai nogalināja un dažādi nīrgājās par vienkāršiem zemniekiem ar mērķi kompromitēt banderiešus. Intervijā ar šo rindu autoru pēdējais USA virspavēlnieks Vasilijs Kuks apliecināja, ka "provokācijas bija pati efektīvākā metode cīņā pret sacelšanās kustību"⁴⁶.

Partizāni cīnījās tieši tādā veidā, tātad nežēlīgākais terors pret mierīgajiem iedzīvotājiem viņiem nebija kaut kāds jauns darbības veids.

⁴² *Armia Krajowa w dokumentach, 1939–1945. Tom III. Kwiezen 1943–lipiec 1944.* Wrocław–Warszawa–Kraków, 1990. Dok. Nr. 570. S. 359.

⁴³ Русначенко, А. *Народ збурений: Нац.-вызвол. рух в Україні и нац. рухы опоры в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках.* Київ, 2002. С. 232.

⁴⁴ *Борьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943–1959.* Літопис УПА. Нова серія. Т. 3. Київ–Торонто, 2001. С. 89.

⁴⁵ Билас, І. *Репресивно-каральна система...* С. 460–464.

⁴⁶ Intervija ar Vasiliju Kuku. Aleksandra Goguna personīgais arhīvs.

Noziegumi pret īpašumu: grautiņi un laupīšanas

Diemžēl raksta apjoms neļauj īpaši aplūkot šeit tādas tēmas kā sarkano partizānu žūpība un nedisciplinētība, seksuālā varmācība (kā vienību iekšējā dzīvē, tā arī attiecībā pret mierīgajiem iedzīvotājiem), ārpusreglamenta attiecības “tautas atriebēju” rindās. Tomēr pētījumu par UNO–USA vēsturi gaitā autors vairākkārt sastapās ar ziņām par šīm parādībām. Bet par noziegumiem pret īpašumu šajā rakstā nedrīkst noklusēt, jo sevišķi tāpēc, ka dokumenti par tiem saglabājušies pietiekami lielā skaitā. Pieminētais kapteinis Rusanovs, vācu gūstā pratināts, liecināja: “Vajag sagādāt pārtiku. Zemnieki parasti to nedod. Tad paņēmu ar varu.”⁴⁷

Ievērojamā mērā partizānu rekvizīcijas bija nepieciešamas – vienību locekļi gribēja ēst, no vāciešiem iegūt pārtiku ne vienmēr izdevās, tāpēc to atņēma zemniekiem. Atņēma ne vienmēr “centralizēti” – t. i., vienības fondā, bet arī individuāli. Šeit bija raksturīgā atšķirība starp rekvizīcijām un laupīšanām. Bija laupīšanas, kad zemniekiem pārtiku un mantas atņēma daudz lielākos daudzumos, nekā tas bija nepieciešams vienības uzturam un apgādei.

Kovpaka vienības komisārs Semjons Rudņevs dienasgrāmatā 1943. gada 15. jūnijā ierakstīja: “Mūsu izlūki stāsta, ka šonakt Snovdovičos sarīkoja operāciju Meļņiks [pulkvedis Jakovs Meļņiks, nesajaukt ar UNO galvu Andreju Meļņiku. – A. G.], vienkāršāk – nevis operāciju, bet laupīšanu, atņēma zemniekiem ne tikai lopus, bet arī apģērbu. Iedzīvotāji un mūsu cīnītāji ir sašutuši.”⁴⁸

Meļņika vienība dislocējās nevis Rovnas, bet Žitomiras apgabālā, bet viņa partizānu darbības stils neatšķīrās no minēto Saburova un Brinska partizānu laupīšanām. Lūk, partizānu kustības Rovnas apgabala štāba priekšnieka ģenerālmajora Begmas ziņojums 1943. gada 20. jūnijā, aprakstot līdzīgu partizānu uzvešanos:

VK(b)P CK – b. Maļenkovam.

UK(b)P CK – b. Hruščovam.

Rietumu apgabala teritorijā [t. i., Rietumukrainā], tās mežainajā daļā, konkrēti Rovnas apgabālā, Tēvijas kara sākumā Sarkanās armijas izlūkošanas pārvalde atstāja nelielas izlūkošanas rakstura speciālās grupas ar rācijām.

Līdz ar partizānu kustības attīstību Ukrainā, šīs grupas sāka ātri palielināties no vietējiem iedzīvotājiem, ar aplenkumos nokļuvušajiem, no gūsta izbēgušajiem utt. Tādā kārtā šīs grupas izauga par lielām vienībām. Tā, piemēram, pulkveža Brinska (“tēvoča Petjas”) vienība palielinājās līdz 300 cilvēkiem, kapteiņa Kapluna – līdz 150–400 cilvēkiem, majora Medvedjeva – līdz 600 cilvēkiem. Tādā kārtā ar savu darbu tās pārauga specgrupu uzdevumus, kļuva apgabālā visiem pazīstamas un pārvērtās par parastām lielām partizānu vienībām, tikai ar to starpību, ka visi šo specgrupu cilvēki apsargā štābus, nodarbojas ar pārtikas sagādi, bet vairāk nekā gada laikā neveica nevienu kaujas operāciju. Šajās vienībās nav komisāru institūta, nav ne komjaunatnes, ne partijas organizāciju. Tādas personālā sastāva bezdarbības, kontroles un audzināšanas darba trūkuma apstākļos cilvēki demoralizējas, bieži ir patvaļīgi nevainīgu iedzīvotāju nošaušanas gadījumi, notiek masveida iedzeršanas, huligānisms utt.

Šīs trīs vienības – Brinska, Kapluna, Medvedjeva – atrodas UPSR Rovnas apgabālā, bet viņu štābs vai kā viņi sauc, Padomju Savienības Varoņa “Batjas” vienības (komandieris kapteinis “Čerņijs”), atrodas Baltkrievijā, 200 km no šīm vienībām, un tikai reizi 1,5–2 mēnešos atsūta savus sakarniekus, lai iegūtu informāciju un dotu norādījumus, ko viņiem darīt tai laikā, kad šīs vienības sastāv no vietējiem iedzīvotājiem un atrodas burtiski 10–15 km no mūsu štābiem.⁴⁹

⁴⁷ Билас, І. Репресивно-каральна система... С. 417.

⁴⁸ CUSAVA, 63. f., 1. apr., 85. l., 22. lp.

⁴⁹ Билас, І. Репресивно-каральна система... С. 366.

Citiem vārdiem sakot, fragmentā minētās partizānu vienības ar vāciešiem nekaru, bet tikai aplaupa vietējos iedzīvotājus.

Kā minēts šā raksta 3. iedaļā, banderiešu vidējā posma vadītāji vairākkārt pastāvīgi rakstīja savai pavēlniecībai, ka sarkanie partizāni pastāvīgi aplaupa iedzīvotājus. Šķiet, visiespaidīgāko vērtējumu padomju partizānu "saimniekošanai" Ukrainā devis 1. Ukrainas S. A. Kovpaka v. n. partizānu divīzijas komandieris Pjotrs Veršigora (1905–1963) 1944. gada janvāra atskaitē UPKŠ:

Visa Poļesje, izņemot lielās komunikācijas Sarni–Koveļa, Koveļa–Bresta, Sarni–Luņineca, bija pilnīgi brīva no vāciešiem, milzīgā teritorija no Sarniem līdz Bugai bija sadalīta starp USA un padomju partizānu vienībām, kuras bija izspiestas aiz Goriņas.

[..] Goriņas upes rietumu krasts, Stidenas, Stepaņas, Dombrovicas, Kolki–Rafalovkas rajons bija USA rokās, aiz tās līdz Stohodai – padomju partizāni, un no Stohodas upes uz rietumiem pilnīgi nacionālistiskie USA rajoni, partizānu vēl neizpētīti, – kaut kāds balts plankums Poļesjes kartē.

USA kontrolēto rajonu ekonomiskais stāvoklis ir labāks nekā padomju rajonos, iedzīvotāji dzīvo bagātāk, mazāk aplaupīti.⁵⁰

USA bija sarkano partizānu nīknākais ienaidnieks, tāpēc Veršigoras vērtējums šoreiz nevar būt konjunktūras nosacīts.

Mēnesi vēlāk, 1944. gada 27. februārī, tas pats Veršigora rakstīja radiogrammā UPK Štābam uz Timofeja Strokača vārda:

Gandrīz visa 1943. gada laikā Volīnija ir pretvācu kustības pārņemta, tauta sacelās pret vāciešiem. Nacionālisti nostājās kustības priekšgalā un novirzīja to uz pretpoļu sacelšanās ceļa. [..] Vai viņi [ukraiņu zemnieki] ir vainīgi, ka sacelšanos vadīja nevis boļševiki, bet nacionālisti. Domāju, ka vainīga ir nevis tauta, bet mēs ar Jums un sevišķi Volīnijas un Rovnas partizānu kņaziņi-dikdieņi, kuri sēdēja tautas acu priekšā, gaidot sacelšanos, un pirkstu nepakustināja, lai nostātos tās priekšgalā.

[..] Vidējais zemnieks nosvērās uz kulaka-nacionālista pusi un ne bez padomju partizānu palīdzības.

[..] Es sevišķi baidos par partizānu vienībām, kuras drosmīgi ceļo ar Sarkanās armijas vezumniekiem. Lieta ir tāda, ka mēs esam armija bez intendantūras un vienīgais ceļš, kā novērst marodierismu un bandītismu, ir karot, un, ja ļaudis nekaru, tad tauta vaid un vaimanā no laupītājiem. Tas ir neizbēgami.

Šitova tipa vienības Volīnijā un Sarkanās armijas aizmugurē mani ļoti uztrauc: "Mēs – tā vienība, kas ņem visu no vietas", "Tantiņ, atver skapi, mēs atbraucām uz operāciju", – lūk, Šitova militārā doktrīna un viņa armijas militārā doktrīna.⁵¹

Sidora Kovpaka partizāni, kuru priekšgalā Veršigora stājās 1943./1944. gada mijā, arī aplaupīja ukraiņu ciemu iedzīvotājus. Jāatzīst viņu komandieris – slavenā Karpatu reida laikā (1943. gada maijs–augusts) kovpakieši centās sadabūt pārtiku vāciešu vai kolaboracionistu policijas kontrolētajos rajonu centros un pilsētiņās. Kā liecina Kovpaka atskaites Centram un cits drošāks avots – vienības komisāra Rudņeva dienasgrāmata, okupantiem atņemto pārtiku daļēji rekvizēja partizānu vajadzībām, daļēji atdeva iedzīvotājiem. Tiesa, kā savukārt liecina banderiešu atskaites, pēc partizānu aiziešanas vācieši atkal atņēma pārtiku iedzīvotājiem un nereti šos iedzīvotājus represēja.

Atgriežoties no reida (1943. gada augustā) kovpakieši pārvietojās mazās grupās, tām nebija iespējas graut rajonu centrus un kauties ar vāciešiem. Tāpēc ukraiņu

⁵⁰ CUSAVA, 63. f., 1. apr., 4. l., 140. lp.

⁵¹ CUSAVA, 62. f., 1. apr., 1521. l., 173.–175. lp. Citēts pēc: *Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії НКВС-МВС, МДБ-КДБ. 1943–1959. Книга перша: 1943–1945. Літопис УПА. Нова серія. Т. 4. Київ–Торонто: "Літопис УПА", 2002. С. 186–187.*

ciemu iedzīvotāji iegaumēja viņus ne no labākās puses.⁵² Pats Kovpaks vairākkārt izdeva pavēles par laupīšanu partraukšanu, pat nošāva par tādām lietām, bet pavēļu atkārtotāšanās liecina tieši par to, ka šī parādība nebija izskaužama.⁵³ 1943. gada beigās Kovpaku šajā postenī nomainīja Pjotrs Veršigora un ... atkal izdeva pavēli par laupīšanu partraukšanu.

Arī Centrs centās "ieviest kārtību" partizānu vienībās – pārtraukt laupīšanas. Bet tas bija neizpildāms uzdevums. Aleksandrs Rusanovs pratināšanā vācu gūstā 1943. gada rudenī liecināja:

Pulkvedis Gudzenko, bijušais tanku brigādes štāba priekšnieks. Viņa vienība sastāv no ielenkumos nokļuvušajām un Brjanskas mežos nokļuvušajām militārpersonām. Vēlāk tā papildinājās ar dažādiem krimināliem elementiem. [...] Gudzenko paziņoja: "Ja es aizliegšu partizāniem darīt to, ko viņi grib, tad viņi visi izklīdīs un es palikšu viens." Gudzenko – mierīgo iedzīvotāju murgs. [...]

Vorošilova v. n. 2. brigāde Gudzenko vadībā – tikai spilgtākais piemērs. Laupa arī visi pārējie, ar retiem izņēmumiem. [...]

Es vairākkārt rakstiski un mutiski ziņoju. Pēdējo reizi Strokačs (UPKŠ priekšnieks) man teica: "Beidziet to, vienalga pārtraukt laupīšanas mēs nespēsīm. Un vēl grūti pateikt, vai tas dos labumu partizānu kustībai."⁵⁴

⁵² Ступницький, Ю. *Спогади про пережитэ*. Київ–Торонто, 2000. С. 47.

⁵³ Турпат, 21. lpp.

⁵⁴ Билас, І. *Репресивно-каральна система...* С. 413–415.

Terror and Robbery Practiced by Communist Partisans in Western Ukraine 1943–1944

ALEXANDER GOGUN

Soviet historiography employed set schemes to depict Nazi occupation. That is especially true in regard to the activities of Communist partisans. Research had to adhere to certain concepts about the Red partisans:

- the aim of the Red partisans was to fight the Nazi occupants and to protect the local inhabitants against Nazi repressions and terror;
- the Red partisans were broadly supported by the local population;
- the Red partisans supported themselves from trophies obtained from the enemy, part of which they shared with the local population.

The article seriously challenges these concepts on the basis of documents that directly or indirectly confirm that the Red partisans in Nazi-occupied Ukrainian territory terrorized the local inhabitants and engaged in robbery and pillage.

The number of ca. 500,000 Red partisans in Ukraine mentioned in Soviet historiography is grossly exaggerated. Reports of the Ukrainian Partisan Movement Headquarters (UPMH) mention 5350 participants, growing to a number of about 30,000 by 1943/44.

Until the end of 1942 the Red partisans were active mainly in the northeast areas of Ukrainian SSR. In early 1943, several large partisan units were transferred by the UPMH to western areas, Galicia, Volhynia, Bukovina. These areas had belonged to Poland and Rumania between World War I and World War II. They were annexed to the USSR in 1939. In these areas the Red partisans encountered a strong enemy, the Ukrainian Insurgent Army (UPA), which was formed in February 1943 by the Organisation of Ukrainian Nationalists (OUN-B) led by Stepan Bandera to fight both against the Red partisans as well as the Nazis and their collaborators.

The surviving reports of the commanders of UPA war districts contain testimonies about the activities of the Red partisans and their terror methods in the western areas of Ukraine. The article utilises reports from the Volhynian and Polesye war districts about events in late 1943. They contain numerous examples of robbery, arson and other intimidation methods practised by the Red partisans. Frequently these attacks were carried out as retribution for supporting the UPA.

The memoir of R. Sidorchuk (b. 1924), an inhabitant of Lutsk, recounts the destruction of her native village Staraya Rafalovk (Volhynia) in October 1943. The Red partisans murdered 60 inhabitants, including women and children and burned the village to the ground. Responsible for this crime was the Red partisan unit of Anton Brinski (Uncle "Petya", 1906–1981), which was taking revenge for the village having temporarily harboured a subunit of the UPA. Among the dead only eight (13,3%) were active supporters of the UPA.

The article also quotes reports of the UPMH, which contain frequent references to crimes against the civilian population and the low level of discipline and morality among Red partisan commanders and fighters. These documents contradict the myth about the Red partisans obtaining their supplies only by attacking the Nazi occupiers or their active supporters. More frequently, the supplies were obtained by robbing them from local inhabitants.

Karš pēc kara: Latvijas nacionālo partizānu cīņas 20. gadsimta 40. gadu beigās–50. gadu sākumā

ZIGMĀRS TURČINSKIS

Nacionālo partizānu cīņas bija Otrā pasaules kara kauju pēdējais akords Latvijā. Tas bija latviešu mēģinājums pasaules kara notikumus vēl pēdējā brīdī pavērst sev par labu, cenšoties atgūt zaudēto neatkarību un cerot uz Rietumu valstu palīdzību šajā cīņā.

Nacionālo partizānu cīņas Latvijā nebija lokāla vai unikāla parādība. Tas pats notika arī Lietuvā, Igaunijā, kā arī Ukrainas un Baltkrievijas rietumu daļās – zemēs, kuras PSRS bija okupējusi un pilnībā anektējusi. Atšķirībā no pārējās Austrumeiropas tām neatstāja pat neatkarības ilūziju. Var teikt, ka nacionālo partizānu cīņas parādīja tautu izmisīgo vēlmi izrauties no politiski un garīgi svešā komunistu okupācijas jūga.

Lielākajā Eiropas daļā Otrais pasaules karš beidzās 1945. gada 8. maijā, bet šajās zemēs tas turpinājās līdz pat 50. gadu sākumam. Laikā, kad pasaulē valdīja aukstais karš, šeit karš bija pavisam reāls: asiņainas kaujas, civiliedzīvotāju slepkavības, aresti, deportācijas. Masveidīgu represiju un bezcerības nomāktas, partizānu cīņas noslāpa tikai ap 1953.–54. gadu – tikai pāris gadu pirms Ungārijas 1956. gada revolūcijas.

Partizāni pārsvarā bija gados jauni cilvēki, aptuveni 20–30 gadus veci. Lielākā daļa – Latvijas neatkarības laikā zemi ieguvušo jaunsaimnieku dēli, kuru tēvi bija karojuši strēlnieku pulkos un piedalījušies Latvijas neatkarības cīņās. Spriežot pēc izglītības līmeņa, tā bija lauku inteliģence, kas nepaguva doties bēgļu gaitās uz Rietumiem, vai arī principā nevēlējās pamest savu zemi.

Partizāniem Latvijā nebija valstiskas un centralizētas vadības. Arī pavēli uzsākt pretošanās okupācijas režīmam nedeva no augšas. Par grūdienu cīņas sākšanai kalpoja vispārējā mobilizācija Sarkanajā armijā un izvērstie masveida cilvēku aresti, sākot no 1944. gada rudens. Protams, arī šajā gadījumā vēl pastāvēja izvēle – klusi slēpties, nezaicinot likteni un ar savu nežēlību slaveno PSRS drošības dienestu – čeku¹, vai tomēr uzsākt aktīvu pretdarbību. Tā bija cilvēku pašu lēmums – organizēties grupās, vākt pamestos ieročus un munīciju, meklēt kontaktus ar citām grupām un uzsākt kaujas darbību.

Raksta mērķis ir sniegt jaunu skatījumu uz partizānu cīņu norisēm Latvijā kopumā. Kopš pirmā šāda darba iznākšanas ir pagājuši jau desmit gadi.² To laikā vēsturnieki ir

¹ Čeka – kopīgs apzīmējums padomju drošības dienestiem un to struktūrvienībām laika posmā no 1917. līdz 1954. gadam, kuras tieši atbildēja par komunistu režīma drošību. Nosaukums radies no pirmā padomju drošības dienesta Viskrievijas Ārkārtējās komisijas – VČK (*Vserosijskaja Čerezvičainaja komisija*) nosaukuma. Līdz pat 20. gs. 50. gadu vidum padomju drošības dienestu struktūra un oficiālie nosaukumi (VČK, GPU, OGPU, GUGB, NKVD, NKGB, MVD, MGB) gan sakarā ar funkciju izmaiņām, gan cīņu par varu Kremlī daudzkārt mainījās. Tāpēc apzīmējums "čeka" un "čekiists" līdztekus mainīgajiem oficiālajiem nosaukumiem tika lietots gan oficiālajā dokumentācijā, gan sarunvalodā. Nosaukums zaudēja savu aktualitāti pēc tam, kad 1954. gadā izveidoja Valsts Drošības komiteju – KGB (*Komitet Gosudarstvennoj Bezopasnostji*), kura turpināja darboties līdz pat PSRS sabrukumam 1991. gadā. PSRS pastāvēšanas beigu posmā vārdu čeka centās aizstāt ar oficiālu terminu "Valsts drošības orgāni".

² Strods H. Latvijas nacionālo partizānu karš 1944.- 1956., Rīga a/s Preses nams, 1996.g., 576lpp.

pievērsušies dažādu lokālu šīs tēmas aspektu izpētei. Atklāti dažādi svarīgi fakti, notikumi un to cēloņi, bet zināmā mērā pazudusi kopaina. Rakstā pirmajā nodaļā analizēta dažādo organizāciju veidošanās un sairšanu cīņas sākumposmā. Tālākajās nodaļās analizēta cīņas gaita un pretošanās kustības lēnā noplakšana.

Rakstā lietota oriģinālā terminoloģija – kāda tā pastāvēja un tika lietota aprakstīto notikumu laikā, atšķirībā no latviskotajiem padomju propagandas terminiem. Padomju terminoloģijas latviskošana atbilda padomju uzskatiem – ja 1940. gadā Latvijā notika sociālistiskā revolūcija, kuras rezultātā latviešu darba tauta gāza Ulmaņa fašistisko režīmu un brīvprātīgi pievienojās Padomju Savienībai, tad arī visa padomju sistēma, tajā skaitā represīvā, kļuva par “mūsu” sistēmu. Tādējādi latviskotā terminoloģija kā “leTK”, “VDTK”, “VDK” ir loģiska un pamatota. Savukārt, ja tiek runāts par Latvijas okupāciju, vienlaikus turpinot lietot padomju terminoloģiju, rodas pretruna starp tekstu un terminoloģiju.

Principiāli atšķirīga aina vērojama attiecībā un terminoloģiju, ko lieto rakstos un pētījumos par otru 20. gadsimta vidū Latviju skārušo okupāciju – vācu nacistisko. Tur terminoloģiju netulko. Rezultātā iznāk, ka Latvijā bija divas atšķirīgas okupācijas: “svešā” – nacistiskā un “mūsējā” – padomju okupācija.

Manuprāt, šī terminoloģiskā pretruna pati par sevi ir interesanta liecība par to, ka padomju okupācijas laikā ir uzaugušas veselas paaudzes, kurām tas ir viņu laiks: bērnība, jaunība un visa dzīve. Līdz ar to, lai arī ar prātu tiek runāts par okupāciju, tomēr zemapziņā to uztveram kā mūsu laiku, un terminoloģija to lieliski parāda. Taču “mūsu laiks” nepagāja “mūsu valstī”, un vēsturniekiem tomēr jāspēj šīs lietas nodalīt. Līdz ar to pēc manām domām septiņpadsmit gadus pēc neatkarības atgūšanas nav loģiski projēt lietot padomju terminoloģiju.

Avotu apskats

Nacionālo partizānu cīņu izpētes īpatnība ir tā, ka pētot šo tēmu nākas balstīties galvenokārt uz viņu pretinieku – okupantu un to atbalstītāju – komunistu sastādītajiem dokumentiem. Bruņotās pretošanās kustības un cīņu kopējās situācijas noskaidrošanā Latvijā nozīmīga avotu materiālu grupa ir LPSR NKVD (MVD)³ un NKGB (MGB)⁴ specziņojumi LPSR Ministru padomes priekšsēdētājam Vilim Lācim par cīņu pret “bandītiem”, kuri ir doti no 1946. līdz 1956. gadam.⁵ Tie sastādīti vadoties pēc PSRS NKVD leikšējā karaspēka ziņojumiem, papildinot tos ar IB u.c. ziņojumiem. Nozīmīgākie ir ziņojumi par 1945.–47. gadu, kad informācija tika sniegta gandrīz par katru dienu. Tiek ziņots gan par partizānu uzbrukumiem, gan čekistu pretpartizānu operācijām, protams, veiksmīgākajām. Ziņojumos nosaukti gan partizānu nogalināto un atbruņoto sarkano aktivistu vārdi, gan nogalināto, sagūstīto vai legalizējušos “bandītu” vārdi,

³ NKVD – PSRS leikšlietu Tautas komisariāts (*Narodnij Komisariat Vnutrennih del*) – valsts centrālās pārvaldes orgāns 1917–1946 gadā, kura kompetencē ietilpa valsts drošības un kārtības uzturēšanas lietas. Līdz ar to NKVD bija galvenais represīvais orgāns, kurš cilvēkus izsekoja, arestēja, tiesāja, kā arī uzturēja plašu cietumu un soda nometņu tīklu. 1946. gadā to pārdēvēja par leikšlietu ministriju – MVD (*Ministerstvo vnutrennih del*), taču tās funkcijas īpaši nemainījās. Okupācijas laikā, atbilstoši padomju propagandas nostādnēm, nosaukumu latviskoja par leTK.

⁴ NKGB – PSRS Valsts Drošības Tautas komisariāts (*Narodnij komisariat gosudarstvennoj bezopasnosti*). 1941. gada februārī valsts drošības aparātu atdalīja no NKVD struktūras, izveidojot patstāvīgu komisariātu. Taču sakarā ar kara apstākļiem jau tā paša gada jūnijā drošības struktūras iekļāva atpakaļ NKVD sastāvā. NKGB no jauna atdzima 1943. gadā. Jaunais NKGB specializējās iekšējo un ārējo ienaidnieku meklēšanā. 1946. gadā to pārdēvēja par Valsts drošības ministriju – MGB (*Ministerstvo gosudarstvennoj bezopasnosti*). Okupācijas laikā, atbilstoši padomju propagandas nostādnēm, nosaukumu latviskoja par VDTK.

⁵ LVA 270.f., 1-s. apraksts. Bijusi LPSR MP slepenā daļa.

kā arī arestētie partizānu atbalstītāji. Ziņojumos gan ir noklusētas čekistu neveiksmīgās pretpartizānu operācijas. 1948. gadā ziņojumi samazinās līdz nedēļu apkopotai informācijai, bet no 1949. gada dota informācija par notikumiem mēnesī, pie tam ļoti shematiski – nosaucot vienīgi operācijas datumu un nošautos "bandītus". Par "bandītu" uzbrukumiem vairs neziņoja gandrīz nemaz.

Vēl nozīmīga izmantojamo avotu grupa ir "Nacionālo partizānu uzskaites kartotēka";⁶ kuru čekisti savām iekšējām informatīvajām vajadzībām bija sastādījuši 60. gadu sākumā, un ir sadalīta trīs daļās:

Pirmā un lielākā daļa sastāv no alfabētiskā kārtībā sakārtotām Latvijā reģistrēto nelegālā stāvoklī bijušo personu uzskaites kartiņām. Katrā kartiņā ir cilvēka vārds, uzvārds un tēvavārds, ja zināms, tad arī dzimšanas gads un segvārds, dzīvesvieta – apriņķis, pagasts, datums, kurā čekistiem par doto personu ienākusi informācija, kā arī aresta vai sagūstīšanas datums. Reizēm dota īsa informācija, kurā "bandā" cilvēks darbojies, kā arī par viņa nogalināšanas vai sagūstīšanas apstākļiem.

Otrā, nedaudz mazākā daļa ir tādā pat veidā sastādītas partizānu uzbrukumos cietušo sarkano aktīvistu un čekistu kartiņas, kurās ir dots cietušā vārds, uzvārds, tēvavārds, amats, partizānu uzbrukuma datums un rezultāts, kā arī, kas veicis šo akciju.

Trešā daļā ir pa apriņķiem sastādītas kartotēkas kastes, kurās ir divu veidu informācija: visi apriņķa teritorijā reģistrētie partizānu uzbrukumi, kā arī reģistrēti apriņķu NKVD ziņojumi priekšniecībai par veiktajiem pasākumiem cīņā pret "bandītiem". Interesanta kartotēka ir arī tāpēc, ka tajā sniegtā informācija lielā mērā ir ņemta no čekas dokumentiem, kuri šobrīd vairs Latvijā neatrodas. Šī avotu grupa dot vispārēju informāciju un kopēju priekšstatu par notikumiem un to attīstību, bet neparāda notikumu dziļākos iemeslus.

Trešā un apjoma ziņā vislielākā avotu grupa, kurai var ņerties klāt pēc augšminētās informācijas izvērtēšanas un notikumos iesaistīto personu apzināšanas ir sodīto partizānu un viņu atbalstītāju krimināllietas,⁷ kurās partizānu nopratināšanās atklājas mežabrāļu grupu iekšējā situācija, partizānu darbības motīvi, mērķi un nolūki. Protams, ka minētie dokumenti jāvērtē kritiski, jo, pirmkārt, apcietinātie, cenšoties sevi glābt, iespēju robežās nestāstīja izmeklētājiem patiesību, kā arī centās uzvelt vainu citiem. Otrkārt, sev vēlamu informāciju čekas izmeklētāji bieži ieguva morāli un fiziski ietekmējot arestētos. Taču sakarā ar to, ka kopumā 1986. fondā fondēto krimināllietu un uzraudzības lietu ir 49 000 un daudzas no tām sastāv no 20 un pat vairāk sējumiem, krimināllietas sniedz lielu faktu apjomu

Nākošā avotu grupa ir atmiņas. Tām piemīt visas atmiņām raksturīgās īpašības – subjektīvisms, redzējums šaurā perspektīvā, kā arī laika uzslāņojums. Tāpēc atmiņas ir izmantojamas vienīgi saistībā ar rakstītajiem avotiem. Salīdzinot tās ar rakstītajiem avotiem, ir jūtama tendence, ka vērtīgākās un precīzākās atmiņas izdevās savākt no cilvēkiem, kuri dzīvo nomaļos lauku apvidos un nav iesaistījušies plašākās sabiedriskās aktivitātēs. Tāpēc viņiem nav vajadzība atmiņās sevi kaut kā īpaši izcelt, vai atkal kādus gadījumus noslēpt vai pārveidot. Vērtīgus materiālus izdevās iegūt vairāku skolu novadpētniecības muzejos, kuros glabājas skolnieku savāktās atmiņas par notikumiem pagastos.

Otrkārt tās ir sarkano aktīvistu atmiņas, kuras šobrīd iegūt jau ir krietni grūtāk, jo šie cilvēki par to laiku notikumiem runāt nevēlas. Taču daudzas viņu atmiņas ir

⁶ LVA 1825.f., 2. apr., Nacionālo partizānu uzskaites kartotēka.

⁷ LVA 1986.f., LPSR VDK krimināllietas par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem. 1.un 2. apraksts.

pierakstītas padomju okupācijas laikā gan vietējos novadpētniecības muzejos, gan daļēji publicētas tā laika preses izdevumos. Īpaši daudz sarkano aktivistu atmiņas tika publicētas 1985. gadā pēc dokumentālās filmas "Pa vilkaču pēdām" demonstrēšanas televīzijā. Šajās atmiņās pa vidu propagandai ir atrodamī arī vērtīgi darbā izmantojami fakti un situācijas raksturojumi.

Lai izpētītu pret partizāniem vērsto padomju militāro vienību darbību vērtīgi ir istrebīķeļu bataljonu materiāli.⁸ Šis fonds sniedz materiālus par aprīņķu IB formēšanu, personālsastāvu un tā tīrīšanu.⁹ Bez tam nozīmīga ir arī 244. lieta, kas ietver iekšlietu ministra A. Eglīša pavēles un instrukcijas par istrebīķeļu bataljonu formēšanu.¹⁰ Tādējādi no šiem materiāliem var iegūt visumā pilnīgu priekšstatu par šīm vienībām.

Vistrūcīgākie avotu materiāli Latvijā ir saglabājušies par PSRS NKVD (MGB) karaspēka darbību partizānu cīņu laikā. Vienīgais avots ir bijušais iekšlietu ministrijas fonds, kurš tagad ir nodots glabāšanā Latvijas Valsts arhīvā.¹¹ Šajā grupā manā darbā kā nozīmīgākie tika izmantoti "Aprīņķu kaujas operāciju uzskaitē 1944.–1950. gads".¹² Tajā pa aprīņķiem uzskaitītas visas notikušās čekas karaspēka un daļēji arī specoperācijas. Vēl interesanti materiāli bija atrodamī PSRS NKVD karaspēka 5. speciālo uzdevumu divīzijas palikušajos materiālos. Taču kopumā par čekas karaspēka darbību Latvijā ir saglabājušies visai trūcīgi un fragmentāri materiāli.

Nobeidzot avotu apskatu var teikt, ka Latvijā ar atsevišķiem iztrūkumiem tomēr ir saglabājusies pietiekoša avotu bāze, lai varētu izdarīt maksimāli objektīvus un plašus pētījumus par nacionālo partizānu darbību.

Partizānu organizācijas

Sākoties otrreizējai padomju okupācijai, pretošanās kustībai Latvijā nebija pilnīgi nekādu iepriekšēju sagatavju – ne atbalsta bāzu, ne sakaru, ne pat priekšstata par gaidāmo cīņu. Nepastāvēja pati Latvijas valsts, kura to visu būtu varējusi kaut vai ievadīt. Nebija arī nekādu ārēju spēku, kuri bruņoto pretošanās kustību reāli atbalstītu organizatoriski un materiāli. Vācieši atkāpšanās juceklī gan pēdējā brīdī centās radīt sev pakļautas latviešu diversantu grupas, bet to komplektēšana netika pabeigta un pēc krievu ienākšanas tās izjuka pāris mēnešu laikā.

Tādējādi cīņa sākās pilnīgi stihiski. Pirmās sadursmes izraisīja NKVD karaspēka mēģinājumi ķerstīt no mobilizācijas izvairījušos. 1944. gada 27. augustā notika pirmā Latvijas iedzīvotāju bruņotā sadursme ar okupācijas karaspēku. Abrenes aprīņķa Baltinavas pagastā, sādžas māju pārbaudes laikā bez vēsts pazuda 4 NKVD karavīri.¹³

⁸ Istrebīķeļu bataljoni (*istrebīķeļņije bataljoni* – IB) – Padomju drošības dienestam NKVD pakļautas zemessardzes vienības. Izveidotas 1941. gada jūnijā visā vācu vēl neokupētajā PSRS teritorijā, izņemot vienīgi dažus Sibīrijas apgabalus. Tos veidoja no īpaši uzticamiem brīvprātīgajiem izpalīgiem – komunistiem, komjauniešiem u.c. padomju aktivistiem. IB savas pastāvēšanas laikā nodarbojās ar tādiem uzdevumiem kā kārtības nodrošināšana, stratēģiski svarīgu objektu apsardze, palīdzība NKVD orgāniem arestu un deportāciju veikšanā. Bez tam PSRS rietumu reģionos IB gan pastāvīgi, gan kopā ar NKVD karaspēku, veica kaujas operācijas pret bruņotajām nacionālās pretošanās grupām. Latvijā IB tika izveidoti līdz ar otrreizējo padomju okupācijas atgriešanos 1944. gadā un pastāvēja līdz pat 1954. gadam. Tautā šo vienību dalībniekus sauca par strebķām, strebokiem, strēbīķeļiem utt. Padomju propaganda Latvijā šo vienību nosaukumu latviskoja kā "iznicinātāju bataljonus", kaut arī šādu terminu ne reālajā dzīvē, ne krieviski veiktajā IB lietvedībā nelietoja.

⁹ LVA 1822. f. LPSR VDM Iznicinātāju bataljoni (1944.–1953.)

¹⁰ LVA 1822. f., 1. apr., 244.l.

¹¹ LVA 1847.f. PSRS VDM iekšlietu karaspēka 5. strēlnieku divīzijas materiāli 1944.–1956.

¹² LVA 1847. fonds., 14. lieta.

¹³ LVA 1986.f., 1. apr., 14677.l., 1.sēj., 225.–230.lp.; LVA 1825.f., 1. apr., Nacionālo partizānu uzskaites tematiskā kartotēka. Abrenes aprīņķis.

Kopumā 1944. gada septembrī NKVD karaspēks sadursmēs ar mežabrāļiem zaudēja 12 nogalinātos, kas ļauj to uzskatīt par partizānu kara pirmo mēnesi.

Tādējādi aktīvākā partizānu kaujas darbība risinājās Latvijas austrumu apriņķos. Pārējā Latvijā situācija vēl bija salīdzinoši mierīga. Vidzemē partizānu grupas sāka veidoties tikai 1945. gada maijā, kad nokusa sniegi un siltais laiks deva iespēju nelegāli dzīvojošajiem vīriem satikties. Daudzviet veidojās nelielas 5–7 vīru grupas, kuras atbrūvoja, piekāva un atsevišķos gadījumos arī fiziski iznīcināja aktīvākos vietējos kolaborantus. Skaļāko uzbrukumu 1945. gada 17. aprīlī veica Kārļa Krēmera (?–1947) grupa, kura Dzelzavas pagastā nošāva partorgu Mihailu Kodaļevu viņa kāzu dienā. Uzbrukumā ievainoja vēl vairākus padomju aktīvistus.¹⁴

Partizānu organizēšanās Latgalē sākās 1944.–45. gada ziemā, bet īpaši aktīvi izvērās 1945. gada pavasarī un rudenī. Savukārt Kurzemē, kur vācu karaspēks kapitulēja tikai 1945. gada 9. maijā, partizānu organizēšanās attiecīgi sākās tikai 1945. gada rudenis pusē. Partizāni savu cīņu gaitā izveidoja vairākas lielākas un mazākas organizācijas. Kurzemes ziemeļu daļā Dundagas un Ventspils mežos darbojās "Ziemeļkurzemes partizānu organizācija" (1945), novada centrālajā daļā ap Kuldīgu un Talsiem darbojās Kurzemes lielākā partizānu organizācija "Latvijas nacionālo partizānu organizācija" (LNPO, 1945–1947). Savukārt Liepājas pusē izveidojās apvienība "Tēvijas vanagi" (1947). Vidzemē Ērgļu apkārtnē cīnījās "Latviešu pašaizsardzības" partizānu organizācijas biedri (1944–1945). Latgales dienvidu daļā izveidojās "Latvijas Tēvijas sargu (partizānu) apvienība" (LTS(p)A, 1945–1946). Latgales ziemeļu daļā un Vidzemes ziemeļu centrālajā daļā darbojās "Latvijas Nacionālo Partizānu apvienība" (LNPA) (1944–1953). Rēzeknes un daļēji Viļakas apriņķos darbojās arī "Latvijas nacionālo partizānu Ziemeļlatgales "Neatkarības vienība"" (LNPZ"NV", 1946–1951).

Katra partizānu organizācija centās izdot arī savas nelegālās avīzes un dažādus uzsaukumus, kurus sākotnēji drukāja ar rakstāmmašīnu un pavairoja ar kopējamā papīra palīdzību. Taču pēdējo izdoto avīzīti "Dzimtene" partizāni 1950. gadā jau rakstīja ar roku, jo tehniskās ierīces vairs nebija pieejamas. Kopumā partizānu cīņu laikā Latvijā izdeva vismaz 14 dažādas partizānu avīzītes ar metienu no 10 līdz apmēram 100 eksemplāriem.

Nepārtrauktā organizēšanās, pārorganizēšanās, kā arī izvērtais propagandas darbs parāda, ka cīņa nebija tikai izmisīga vēlme glābt savu dzīvību, bet gan apzināta mērķtiecīga darbība, lai izkarotu Latvijas neatkarību un atgādinātu par to tautai. Šajā rakstā sīkāk aplūkošu lielākās no šīm organizācijām.

Latvijas Nacionālo partizānu apvienība (LNPA)

Pēc stihiskajām bēgšanām mežā un pirmo grupu rašanās 1944. gada vasarā un rudenī, tās sāka meklēt kontaktus ar citām partizānu grupām. Pamazām dzima idejas par partizānu organizāciju radīšanu, lai savu cīņu varētu koordinēt un mērķtiecīgi vadīt. Kopumā tas bija nepārtraukts process. Vienā vietā partizānu organizācija radās, citā to čekistiem atkal izdevās iznīcināt.

Pirmie sāka organizēties partizāni Ziemeļlatgalē. 1944. gada 10. decembrī Abrenes apriņķa Viļakas pagastā nodibināja "Latvijas Nacionālo Partizānu Apvienību" (LNPA). To organizēja un vadīja Pēteris Supe ("Cinītis") (1920–1946). Par viņa vietnieku kļuva bijušais LU Tautsaimniecības fakultātes students Staņislavs Ločmelis ("Dūze") (1919–1945).

¹⁴ LVA 1825.f., 1.apr., Nacionālo partizānu uzskaites tematiskā kartotēka. Madonas apriņķis.

Partizānu autoritāti cēla tas, ka viņiem pievienojās Šķilbēnu katoļu draudzes prāvests Ludvigs Štagars (1905–1973).

LNPA izveidošanas brīdī apvienoja 123 partizānus, bet pēc vienotas noņemšanas izveidošanas Viļakas pagasta Stampaku purvā tajā darbojās jau ap 350 partizānu. Savu skaitlisko maksimumu LNPA sasniedza 1945. gada rudens pusē, kad tajā darbojās ap 1000 cilvēku. Taču teritoriālais maksimums bija 1946. gada vasarā, kad LNPA pakļautībā atradās partizānu grupas Viļakas, Alūksnes, Valkas, Gulbenes un Cēsu apriņķos, kā arī daļēji Madonas apriņķī.¹⁵

1945. gada 2. martā Stampaku purva noņemni aplenca NKVD karaspēks un vietējie iestribiņeji, kopskaitā 483 cilvēki. Uzbrucēji bija pārliecināti, ka noņemnē uzturas tikai 30–35 "bandīti". Rezultātā ar diezgan līdzīgiem spēkiem iesāktā kauja turpinājās visu dienu. Naktī partizāni noņemni pameta un, izlauzušies cauri aplenkuma lokam, izklīda pa iepriekš sagatavotām slēptuvēm visā Abrenes apriņķī. Stampaku kaujā padomju puse zaudēja vismaz 32 kritušos, bet partizāni 28 kritušos.¹⁶

Sakarā ar nepārtraukto kaujas darbību LNPA vadībā kadru mainība bija ļoti liela. Tā 1945. gada februārī LNPA vadību pārņēma profesionāls virsnieks bijušais Latvijas armijas kapteinis Jānis (citos avotos – Arvīds) Ozols ("Kapteinis Bārda") (?–1945). Taču 1945. gada 28. aprīlī viņš kaujā krita.¹⁷ No ievainojumiem 26. martā mira S. Ločmelis ("Dūze"). Tālāk LNPA vadīja P. Supe, kuru 1946. gada 1. aprīlī kopā ar viņa vietnieku kapteini Heinrihu Ausekli ("Tēraudu") nogalināja čekas aģents–kaujinieks.¹⁸ Pēc P. Supes nāves partizānu organizācijas vadību pārņēma līdzšinējais LNPA štāba sakaru daļas priekšnieks Antons Circāns ("Vārpa") (1911–1947).

Jaunais vadītājs reformēja LNPA struktūru, izveidojot vairākus reģionālos štābus, jo centrālais štābs bez sakaru līdzekļiem daudzās grupas vadīt nespēja. Alūksnes apriņķa austrumu daļā tika izveidots LNPA Alūksnes sektors, kuru vadīja Jānis Liepacijs ("Kapteinis Skujiņš") (1915–1953). Valkas apriņķī un Alūksnes apriņķa rietumu daļā izveidojās LNPA Ziemeļaustrumu Vidzemes štābs, kuru vadīja Sinoles pagasta partizānu komandieris agrākais Latvijas armijas leitnants Elmārs Ginds ("Garais") (1913–1946). Cēsu apriņķa partizānus vadīja LNPA Centrālvidzemes štābs ar bijušo Cesvaines ģimnāzijas skolotāju Kārli Rusovu ("Salnu") (1916–2006) priekšgalā. Savukārt Latgalē Viļakas apriņķī darbojās LNPA Ziemeļlatgales apgabala štābs, kura vadībā bija agrākais Latvijas armijas leitnants Bronislavs Sluckis ("Indulis") (1911–1953).¹⁹

Situācija partizānu karā nepārtraukti mainījās. Daļa partizānu grupu iznīcināja un komandierus nogalināja vai sagūstīja, bet to vietā nāca jauni līderi. 1946. gada 25. oktobrī aplenca un iznīcināja LNPA Ziemeļaustrumu Vidzemes štāba grupu. Krita vadītājs E. Ginds un četri partizāni, bet vienu sagūstīja.

1947. gada 7. jūlijā, organizējot Vidzemes grupu konferenci, krita LNPA komandieris A. Circāns. Pēc viņa nāves LNPA centrālā štāba grupa beidza pastāvēt.²⁰ Faktiskā LNPA darbība pārgāja reģionālo Alūksnes sektora, Centrālvidzemes un Ziemeļlatgales štābu pārziņā. 1948. gadā Alūksnes sektorā darbojās 40, Vidzemes centrālajā daļā 45, bet Latgalē – 80 LNPA partizāni. Sakari pastāvēja starp Alūksnes sektora un Ziemeļlatgales

¹⁵ Turčinskis Z. Latvijas nacionālo partizānu apvienības...- Latvijas vēsturnieku komisijas raksti 10. sējums., Rīga 2004.g., 433.-482.lpp.

¹⁶ Turčinskis Z. Latvijas nacionālo partizānu apvienības izveidošanās un darbība Stampaku periodā (1944. gada oktobris–1945. gada marts).- Latvijas vēsturnieku komisijas raksti 10. sējums., Rīga 2004.g., 433.-482.lpp.

¹⁷ LVA 1986.f., 1.apr., lieta Nr. 18145., 1. sēj., 25.–31.lp.

¹⁸ LVA 1825.f., 1.apr., Nacionālo partizānu vadītāju uzskaites kartotēka.

¹⁹ LVA 1986.f., 1.apr., Slucka Bronislava lieta Nr. 21637., 1. sēj., 12– 85.lp.

²⁰ Pētera Logina liecība. Pierakstīta 2006. gada 12. februārī.

reģionālajiem štābiem, bet LNPA Centrālvidzemes grupējums darbojās pilnīgi autonomi.²¹

1948. gada 4. jūlijā sagūstīja LNPA Centrālvidzemes štāba priekšnieku K. Rusovu. Čekas rokās nonāca arī pie viņa glabātais LNPA Ģenerālštāba arhīvs. Apmēram mēneša laikā sagrava visas viņam pakļautās grupas.

Tādējādi LNPA darbība turpinājās vairs tikai Ziemeļlatgalē un Alūksnes–Mārupes mežos. Īpaši smagus zaudējumus LNPA grupas cieta plašu pretpartizānu operāciju laikā no 1950. gada janvāra līdz martam, taču izdzīvojušie turpināja uzturēt sakarus. 1953. gada sākumā LNPA sastāvā bija vairs tikai 5 cilvēki, no kuriem 3 bija sievietes. 1953. gada 15. janvārī sagūstīja LNPA Ziemeļlatgales štāba priekšnieku leitnantu B. Slucki un viņa sievu. Apšaudē viņam izdevās nogalināt arī vienu MGB darbinieku. B. Sluckim piesprieda nāvessodu.²² Savukārt Alūksnes sektora komandieri J. Liepaci nogalināja čekas aģents–kaujinieks 1953. gada 22. augustā. Līdz ar to LNPA kā organizācija beidza pastāvēt.

Blakus militārajiem plāniem LNPA izvērta plašu propagandas darbu. Pie katra reģionālā štābā izveidoja Propagandas daļu, kura nelegāli izdeva avīzes. LNPA teritorijā tika izdoti sekojoši laikraksti: "Māras Zeme" (1946–1949), "Tālavas Taure" (1946–1947), "Sudrabota Saule" (1946–1948), "Dzintarzeme" (1946), "Tautas Sargs" (1948) un "Dzimtene" (1950). Pēdējo laikrakstu, attiecīgas tehnikas trūkuma dēļ, rakstīja ar roku. Lielākā daļa šo izdevumu redaktori bija nelegālā stāvoklī pārgājuši bijušie skolotāji un viņu vidusskolu audzēkņi.

Latvijas Tēvijas sargu (partizānu) apvienība (LTS(p)A)

Par Latgales dienviddaļas partizānu organizēšanas katalizatoru kļuva NKVD karavīru uzbrukums Līvānu pagasta Vanagu katoļu baznīcai 1945. gada 28. janvārī, kurā ar prāvesta Antona Juhņeviča (1905–1947) palīdzību slēpās vairāki Sarkanās armijas dezertieri. Īsā kaujā jaunajiem partizāniem uzbrukumu izdevās atsist. A. Juhņevičs devās uz mežu pie partizāniem.²³

Par vienu no mežā aizgājušā prāvesta A. Juhņeviča galvenajiem darbiem 1945. gada pirmajā pusē kļuva Vārkavas un Līvānu pagastu mežos nelegāli dzīvojošo personu apvienošana nacionālo partizānu vienībās. Viņš kopīgi ar Jāni Zelčānu ("Zeltiņu") (1910–1947) izstrādāja statūtus partizānu organizācijai, kurai deva nosaukumu "Latvijas Tēvijas sargu (partizānu) apvienība" (LTS(p)A).

Tika formulēti organizācijas darbības mērķi un veidi to īstenošanai. Par garīdznieka klātbūtni liecināja partizānu zvērestā pieminēta "uzticība Dievam un Tēvzemei", kā arī "Dieva un ārvalstu palīdzības" piesaukšana partizānu cīņu sekmīgai norisei. Pats A. Juhņevičs ar segvārdu "Antons Vientulis" uzņēmās LTS(p)A prezidija priekšsēdētāja amatu.²⁴

LTS(p)A militārajām struktūrām pēc tās vadītāju ieceres bija jāveidojas pēc Latvijas armijas parauga. Latvijas teritoriju sadalīja starp četrām iecerētajām divīzijām. Sākās to formēšana, taču divīzijas kā reāli funkcionējoša struktūra neizveidojās. Bija iecelts 2. Zemgales partizānu divīzijas komandieris leitnants Kārlis Blūms–Blīmhens ("Misters"), 4. Vidzemes divīzijas komandieris kapteinis Dāvis–Roberts Timmermanis ("Mežsargs").

²¹ LVA 1825.f., 1.apr., Nacionālo partizānu vadītāju uzskaites kartotēka.

²² Turpat.

²³ Dreimane I., Latvijas kristīgo konfesiju garīdznieki nacionālās pretošanās kustībā (1944–1953) Latvijas vēsturnieku komisijas raksti 7. sējums., Rīga 2002.g., 221.–284.lpp.

²⁴ Dreimane I., Latvijas kristīgo konfesiju.. Latvijas vēsturnieku komisijas raksti 7. sējums., Rīga 2002.g., 221.–284.lpp.

Par 3. Latgales divīzijas komandieri piekrita kļūt kaimiņu organizācijas – LNPA vadītājs P. Supe. Uz Kurzemi nosūtīja LTS(p)A pārstāvi Jāni Vilcānu ("Mazo") (1922–1948). Par Kurzemes divīzijas komandieri piekrita kļūt kapteinis Legzdiņš, bet viņš 1945. gada 27. decembrī krita. Sakari ar Kurzemi pajuka un J. Vilcāns atgriezās Latgalē.

Reāli izdevās izveidot vairākus LTS(p)A partizānu pulkus. 1945. gada oktobrī jau darbojās 3. Ilūkstes pulks ~200 vīru sastāvā, kurus komandēja leitnants Staņislavs Urbāns ("Kalpaks") (1906–1957), 5. Daugavpils pulks ar ~300 vīriem komandiera Jura Rudzāta ("Rūsiņa") vadībā, kā arī 6. Rēzeknes pulks, kuru komandēja Staņislavs Strods ("Tālvāldis") (ap 100 vīru) un ~35 vīru lielais Jēkabpils pulks komandiera Jāņa Pormaļa vadībā. Uzsāka arī Madonas pulka formēšanu. Par 3. Latgales divīzijas komandieri ieceltais LNPA komandieris P. Supe piekrita pārformēt Abrenes apriņķa partizānus par 7. Abrenes pulku.²⁵

LTS(p)A sākotnēji nebija nopietni domājusi par partizānu cīņām un līdz arī to par konspirāciju. Partizāniem izsniedza dienesta apliecības ar īstajiem vārdiem, bet segvārdus reāli ieviesa tikai 1945. gada rudenī. Apvienība faktiski bija izveidota vispārējas sacelšanās vadīšanai, nevis ilgstošam partizānu karam, jo tās veidotāji bija pārliecināti, ka karš starp Rietumu lielvalstīm un PSRS sāksies ne vēlāk kā 1945. gada rudenī. Līdz ar to nebija izplānots, ko darīt ziemas apstākļos, īpaši tad, ja čekisti partizānus izsita no viņu nometnēm. Nebija ne rezerves bāzu, ne pārtikas krājumu. Centralizētā struktūra vienas grupas iekrišanas gadījumā automātiski rāva sev līdz visu organizāciju.

Sabrukums sākās pēc tam, kad 1945. gada 23. oktobrī čekas karaspēks aplenca Ilūkstes pulka štāba mītni. Partizāni gandrīz diennakti noturējās frontālā kaujā ar uzbrucējiem. Abas puses cieta ievērojamus zaudējumus. 24. oktobra rītā partizāni aplenkumu pārrāva un devās uz citiem mežiem.

Tā kā pulks palika gandrīz bez munīcijas, S. Urbāns uzsāka sarunas ar NKVD pārstāvjiem par legalizēšanos. Laikā no 1945. gada 15. decembra līdz 1946. gada sākumam legalizējās 90 no apmēram 200 vīriem. Pēc tam, kad 1945. gada 17. novembrī kaujā krita Daugavpils pulka komandieris J. Rudzāts, legalizējās arī 4/5 partizānu pulka.

Pilnīgu sagrāvi LTS(p)A piedzīvoja, kad par nodevēju kļuva tās Jaunatnes organizācijas vadītājs Jānis Klimkāns (1921–1971), kuru savervēja ar segvārdu "Dubin". Pēc viņa norādījumiem organizācijas vadītāju J. Zelčānu sagūstīja 1946. gada 9. februārī. Pēc J. Klimkāna ziņām NKVD arestēja 35 cilvēkus, no kuriem pēc tam lielai daļai piesprieda nāvessodu. Operāciju sērija beidzās 1946. gada 25. februārī, kad iznīcināja pēdējo aktīvo LTS(p)A vadības daļu – K. Blūma–Blīmhena grupu. Pēc tam LTS(p)A kā vienota organizācija beidza pastāvēt. Tas bija viens no pirmajiem lielākajiem čekas panākumiem cīņās pret partizāniem.²⁶

Partizānu organizēšanās Kurzemē

Pēc Vācijas kapitulācijas daudzi leģionāri, kuri nevēlējās kapitulēt, devās uz lielajiem Dundagas mežiem. Dažiem izdevās iziet filtrāciju un reģistrēties ar viltotiem dokumentiem. Tāds bija arī leitnants Miervaldis Ziedainis (1915–1946), kurš tagad ar Miķeļa Pētersona vārdu strādāja Ventpils "Gossemovešč" par grāmatvedī-revidentu. Taču izmantojot iespēju braukāt pa pagastiem viņš meklēja sakarus ar bijušajiem dienesta biedriem mežos. Drīzumā viņam izveidojās sakari ar leitnantu Aleksandru

²⁵ LVA 1986.f., 1.apr., 7016.l., 3. sēj., 29.–31.lp.

²⁶ Strods H. Latvijas nacionālo partizānu karš 1944.- 1956., R- 1996.g., 158.-168.lpp.; Rūtiņš A. Latvijas Tēvijas sargu (partizānu) apvienība.- Es sapni par dzimteni pagalvi likšu., Rīga 1994.g., 379.-394.lpp.

Zuti (1918–?), virsleitnantu J. Bērziņu, virsleitnantu Ēvaldu Robežgruntnieku u.c. 1945. gada augusta beigās tika nolemts dibināt partizānu organizāciju. Galvenais motīvs bija: “Mēs šausim ilgi un dikti, lai nomazgātu to kaunu, ko pieļāva mūsu valdība, bez pretošanās ielaižot krievus Latvijā.”

1945. gada 9. septembrī Ventspils apriņķa Zlēku pagasta Šalku mežā notika “Ziemeļkurzemes partizānu organizācijas” (ZPO) dibināšanas sapulce. Par vadītāju ievēlēja legāli dzīvojošo M. Ziedaini, bet par štāba priekšnieku A. Zuti. Sapulcē piedalījās arī bijušais “Jagdverband” dalībnieks Freds Launags, kurš bija apstaigājis visu Ventspils, kā arī daļēji Talsu un Kuldīgas apriņķu mežus. Viņš uzskaitīja 510 leģionārus šo apriņķu mežos.

ZPO vēlējās nodibināt sakarus ar Rietumiem. Launagam bija sakari ar LCP pārstāvi Stokholmā Leonīdu Siliņu. Šajā nolūkā 1945. gada 30. oktobrī virsleitnanta Elmāra Šķobes vadībā 17 cilvēki (15 latvieši, 1 igauņis un 1 vācietis) zvejnieku laivā no Jūrkalnes devās uz Zviedriju. Aizbraucējus jūras krastā sedza Pētera Gabrusāna (“Mazās Lizītes”) grupa. Pēc 20 stundu ilga ceļa Šķobes grupa sasniedza Gotlandes salas krastus.

Diemžēl ZPO jau drīz pēc dibināšanas NKVD sagrāva. 1945. gada 30. septembrī arestēja štāba priekšnieku A. Zuti, bet 2. oktobrī arī M. Ziedaini, kā arī lielu daļu legāli dzīvojošo sakarnieku. Taču neviens no arestētajiem nenodeva mežā esošās grupas, un tās turpināja darboties.²⁷

1945. gadā Talsu apriņķī izveidojās “Latvijas Nacionālo Partizānu organizācija” (LNPO), kuru vadīja Ārlavas pagasta bijušais “Jagdverband” grupas komandieris Alberts Feldbergs (?–1947). Viņam pakļāvās arī kapteiņa Nikolaja Straumes (?–1948) un Jāņa Bonzaka (?–1946) grupas. Tās bija ļoti spēcīgas un aktīvas grupas. Feldberga grupa izdeva arī partizānu avīzi “Mūsu Sauksme”, kuru rediģēja bijušais Valmieras avīzes izdevējs Vilis Tālavietis. LNPO bija arī savs dokumentu viltotājs Kurts Grīnups, kurš partizāniem izgatavoja viltotus dokumentus.²⁸

Vienlaikus 1945. gada rudenī ap Kuldīgas apriņķa Kabiles pagasta leitnanta Ēvalda Pakuļa (“Šerifa”) vadīto grupu sāka pulcēties arvien vairāk vīru. 1946. gada sākumā viņa pakļautībā jau atradās 40 kaujinieki. Tika izveidota “Latvijas nacionālo partizānu vienība “Kurzeme”” (LNP“K”).

Pirmā LNPO un LNP“K” kopīga sapulce notika 1946. gada 9. maijā. Par šo sapulci tuvāku ziņu nav. Otrā sapulce notika jūlijā Rendas mežos. Tajā piedalījās 50 LNP“K” un 20 LNPO vīri. Acīmredzot abas organizācijas demonstrēja savu spēku, jo tik liela cilvēku pulcēšanās vienuviet nebija nepieciešama. Abas organizācijas vienotās uzturēt ciešus sakarus.

Trešajā sapulcē 1945. gada 5. septembrī piedalījās 8 LNP“K” pārstāvji un 4 LNPO pārstāvji, kā arī 5 patstāvīgu grupu delegāti. Runa bija par nākotnes perspektīvām un tuvojošos ziemas periodu. Patstāvīgās grupas iestājās abās organizācijās. Šajā laikā 1946. gada rudenī LNP“K” apvienojās 17 grupas ar 250 partizāniem, bet LNPO bija 4 grupas ar 95 mežabrāļiem. Nolēma abas organizācijas apvienot ar kopēju nosaukumu “Latvijas nacionālo partizānu apvienība “Kurzeme””. Par tās komandieri ievēlēja Ē. Pakulu.

Diemžēl sapulcē čekai izdevās iefiltrēt savu aģentu “Gri” – viņš arī “Tankists” – Marģeri Vītoļiņu, kurš uzdevās par angļu pārstāvi “Balto Klaktu”. Vītoļiņam izdevās partizāniem iestāstīt, ka turpmāk viņu vadību uzņemsies angļu izlūkdienests. Šajā sakarā

²⁷ Vasiļevskis J. Ziemeļkurzemes partizānu organizācija. - Uz ežiņas..2. daļa., R.-1996., 307-311.lpp.

²⁸ Grīnups K. Cauri komunistu ellei., 111 lpp.- Rīga 2005.g.

Kurzemes nacionālo partizānu grupu pārstāvji dodas uz sanākumi pie Usmas ezera. Fotografēts 1946. gada septembrī. SAB TSDC

partizānu komandierus aicināja uz Rīgu tikties ar angļu rezidentu un vienoties par tālāko sadarbību. Partizāni tik ļoti ilgi bija gaidījuši Rietumu palīdzību, ka noticēja. 1945. gada 13. oktobrī Rīgā Matīsa ielā arestēja 6 partizānu komandierus. Pamazām vien čekai izdevās LNP"K" sagraut. 1946. gada 10. decembrī sagūstīja arī tās vadītāju Ē. Pakuli.²⁹

Kaujas 1945. gada vasarā un rudenī

1945. gada vasarā okupanti bruņoto pretošanos mēģināja apspiest ar Sarkanās armijas palīdzību. Laikā no 31. maija līdz 9. augustam Latvijas austrumu apriņķos risinājās operācija ar kodēto nosaukumu "Vostok". Tajā piedalījās 4 divīzijas un 3 NKVD karaspēka bataljoni. Karaspēks metodiski pārķemmēja visus mežus. Taču visā šajā laikā karaspēks nogalināja tikai 21 partizānu un ievainoja 7. Savukārt izfiltrēšanai tika aizturēti 3471 cilvēki, kas nozīmē, ka sarkanarmieši vairāk cīnījās ar civiliedzīvotājiem nekā partizāniem.³⁰

1945. gada vasarā un rudenī kaujas un lielākas vai mazākas sadursmes visā Latvijā notika katru dienu. Piemēram, 16. jūlijā LPSR MP priekšsēdētāja vietnieks J. Ronis informēja VK(b)P CK Latvijas biroja priekšsēdētāju Šataļinu, ka 10 dienu laikā Ilūkstes apriņķī nošauti 32, bet ievainoti 10 padomju darbinieki. Faktiski padomju vara turējās vienīgi apriņķa centrā Ilūkstē.³¹

Līdzīga situācija bija arī citur. Abrenes apriņķī partizāni pilnīgi paralizēja ciema padomju darbu – 30% no tām bija iznīcinātas, bet 30% pat nespēja uzsākt darbu. Partizāni rīkoja uzbrukumus arī spēcīgi apsargātajiem pagastu centriem. 1945. gada 25. mai-

²⁹ Bāliņš T. Kurzeme nepadevās. – Uz ežiņas..2. daļa., 351.–375.lpp.

³⁰ LVA 101.f., 8. apr., 1.l., 104.lp.

³¹ turpat., 1.l., 123.lp.

jā Dominika Baranovska ("Dadža") vadītie partizāni nodedzināja Bērzpils pagasta izpildkomiteju. Savukārt naktī no 4. uz 5. jūliju 50 vīri Heinriha Vestmaņa ("Bārdas") (1909–1967) vadībā ieņēma Tilžas pagasta centru, nodedzinot izpildkomiteju un piecas citas ēkas. Partizāni no NKVD cietuma atbrīvoja arī 11 ieslodzītos.³²

1945. gada 29. maijā Madonas apriņķī kaujās ar K. Krēmera grupu krita LPSR NKVD OBB³³ priekšnieka vietnieks majors Kārlis Bedīks. Savukārt 8. jūnijā tikai 1 km no Viļakas, mēģinot arestēt LNPA komandiera P. Supes ģimeni, tika nogalināts Pleskavas apgabala NKVD priekšnieks apakšpulkvedis Mihailovs. Supju ģimene ie-bēga mežā.

1945. gada 9. septembrī Jersikas pagastā Jura Rudziša grupa ieņēma pagasta izpildkomiteju, nošāva majoru Parfenovu, divus kapteiņus un ieguva divas armijas kra-vas mašīnas ar pārtiku. Pēc tam partizāni uzspridzināja tiltu pār Dubnu.³⁴

Valkas apriņķī partizānu uzbrukumi pagastu centriem sākās 1945. gada 15. jūnijā, kad partizāni ieņēma Mārupi. 2. jūlijā viņi ieņēma Ilzeni un Zeltiņus, bet 3. jūlijā Dūri. 12. jūlijā sekoja uzbrukumi Gaujienas pagasta centram Virešu ciemā un Sinoles cen-tram. Visos gadījumos tika nošauti aktīvākie padomju varas atbalstītāji. Uzbrukumi tur-pinājās arī rudenī, kad 16. septembrī tika ieņemta Gaujiena, 19. septembrī Palsmane. 11. oktobrī partizāni ieņēma Zvārtavu, bet 12. oktobrī Grundzāli. Savukārt 10. novem-brī atkārtoti ieņēma Sinoli.³⁵

Nacionālie partizāni pagastos parasti paralizēja vai ierobežoja padomju civilās va-ras darbību. Tas notika pat veselos apriņķos. Kā sūdzējās LK(b)P pārstāvis no Ilūkstes, "partijas komiteja nevar izbāzt galvu pa logu ārā." Partizānu uzbrukumi vērsās pret pagastu un ciemu izpildkomitejām, pienotavām, kā arī veikaliem un naudas transpor-tiem. Šajos gadījumos cilvēkus saudzēja, ja tie nepretojās. Otrkārt uzbrukumus vērsa pret padomju aktīvistiem – partorgiem, NKVD darbiniekiem, komsorgiem, izpildko-miteju priekšsēdētājiem. Šos kolaborantus parasti nežēloja. Bez tiesājiem uzbruku-miem 1945. gada vasara partizāniem pagāja organizējoties un gaidot lielo karu starp Rietumu lielvalstīm un PSRS, kad būtu jāuzsāk īsta kaujas darbība.

Okupanti atbildēja ar ārkārtīgi plašām pretpartizānu operācijām. Cēsu apriņķa Vecpiebalgas pagastā Kārļa Plauža ("Klints") grupai uzbruka 430 karavīri. Kaujā piedalījās arī viena bruņumašīna. Savukārt atbildes operācijā par Bērzpils pagasta centra ieņemšanu piedalījās 1444 karavīri. Daugavpils apriņķa Nīcgales pagastā pretpartizānu operācijā piedalījās 673 karavīri.

Līdz 1945. gada septembrim pēc NKVD datiem kaujās bija krituši, sagūstīti vai lega-lizējušies 3145 "bandīti". Vienlaikus čekisti arestēja 17 987 pretpadomju elementus.

Viens no veidiem, kā mazināt bruņotās pretošanās spēku bija piedāvājums svār-stīgajiem elementiem legalizēties – pārtraukt cīņu un nodot ieročus apmaiņā pret solījumu nevērsties pret legalizēto personu ar represijām. Plašākais un skaļākais aici-nājums legalizēties tika publicēts 1945. gada 12. septembra "Cīņā". To parakstīja NKVD

³² LVA 1986.f., 1.apr., Vestmaņa Henriha krim. lieta Nr.45123., 1. sēj., 34.–120.lp.

³³ NKVD OBB – Bandītisma apkarošanas daļa (*Otġel po borbe s banditismom – OBB*). PSRS NKVD sistēmā izveidota apgabala un savienotās republikas līmeņa speciāla daļa, kura nodarbojās ar "politiskā bandītisma" apkarošanu un specoperāciju īstenošanu pret bruņoto pretošanās kustību. Maskavā šīs cīņas vadīšanai PSRS NKVD vadošajā aparātā darbojās Galvenā Pārvalde cīņai pret bandītismu (*Glavnoje Upravlenije po borbe s banditismom – GUBB*). Šai pārvaldei bija pakļautas attiecīgās NKVD OBB daļas, katrā PSRS apgabalā un savienotajā republikā. Padomju okupācijas laikā par šādu čekas struktūrvienību atklāti runāts netika vispār, tāpēc nekāds speciāls latviskots termins nepastāvēja. Mūsdienai pētījumos OBB mēģina latviskot gan kā BAD, gan BAN.

³⁴ LVA 1825.f., 1.apr., Nacionālo partizānu uzskaites tematiskā kartotēka.

³⁵ Turčinskis Z. Ziemeļvidzemes nacionālie partizāni: 1945.–1953.gads.- Latvijas vēsturnieku.. 7. sējums., 285.–368.lpp.

narkoms³⁶ A. Eglītis. Uzsaukums nāca laikā, kad jau bija skaidrs, ka jauns karš tik drīz nesāksies un partizāniem jāsāk gatavoties ziemošanai mežos.

Īpaši labi panākumi šai aģitācijai izrādījās Dienvidlatgalē, kur partizāni galīgi nebija gatavi ziemošanai. Rezultātā Ilūkstes apriņķī legalizējās ap 90 partizānu ar pulka komandieri S. Urbānu priekšgalā. Savukārt Daugavpils apriņķa Krāslavas pagastā 1945. gada septembrī legalizējās 95 partizāni. No meža iznākušos speciāli organizētā sanāksmē apsveica apriņķa LK(b)P sekretārs Aleksandrs Ņikonovs. Kopumā 1945. gadā legalizējās 1268 partizāni un nelegālisti.

Vienlaikus NKVD legalizētajiem partizāniem neuzticējās, jo uzskatīja, ka viņi legalizējušies, lai "legālos apstākļos vēl dziļāk veiktu kontrrevolucionāro, graužošo darbību pret padomju varu". Otrkārt, legalizēšanās laikā nopratinātie bija lielisks izziņas avots par mežos palikušajiem. No viņu vidus vervēja "stukačus".

Legalizēšanās aicinājumus periodiski atkārtoja. 1946. gada 16. augustā visos apriņķu laikrakstos publicēja paziņojumu, ka 1945. gada 12. septembra legalizācijas noteikumi paliek spēkā. 1946. gada laikā Latvijā legalizējās 2567 cilvēki. Pēdējo legalizēšanās aicinājumu publicēja 1956. gada 11. janvārī.³⁷

Alsviķu pamiers

Kā redzams, 1945. gada rudenī notika divi pretēji procesi – partizānu grupu apvienošanās un uzbrukumu aktivizēšanās, kā arī svārstīgo elementu legalizēšanās. Čekistu vēlme izmānīt no mežiem svārstīgos noveda pie viena no īpatnējākajiem partizānu kara notikumiem – pamiera starp LNPA partizānu grupām un čekas karaspēku, kurā aktīvu lomu spēlēja nelegālā stāvoklī pārgājušais Zeltiņu luterāņu draudzes mācītājs Eduards Grāvītis (1913–1973).

Tā kā E. Grāvītis nebija aktīvas cīņas piekritējs, 1945. gada augusta beigās un septembra sākumā viņš saka šaubīties, vai angļi un amerikāņi Latvijai kādreiz nāks palīgā. Mācītājs apsvēra iespējas, kā pasargāt no bojāejas un dabūt laukā no mežiem pēc iespējas vairāk cilvēkus. E. Grāvītis uzņēma sakarus ar čekistiem – Valkas apriņķa NKVD OBB priekšnieka v.i. leitnantu Albertu Gaili un LPSR NKVD OBB priekšnieka vietnieku majoru Tarasovu. Tikšanās notika 1945. gada 4. septembrī, mežā pie Zeltiņiem. Sarunu laikā Grāvītis uzstādīja vairākus priekšnoteikumus partizānu legalizācijai: represiju pārtraukšanu, visu arestēto un deportēto atbrīvošanu un okupācijas karaspēka izvešanu. Tā kā abi čekisti uz šiem jautājumiem atbildēt nebija spējīgi, viņi aicināja E. Grāvīti braukt uz Rīgu un runāt par tiem ar LPSR vadību. Grāvītis piekrita.

8. septembrī čekisti E. Grāvīti nogādāja Rīgā, kur viņam bija saruna ar LPSR NKVD tautas komisāru ģenerālmajoru A. Eglīti. Grāvītis iesniedza partizānu sagatavotu prasību sarakstu, kura izpildes gadījumā varētu notikt legalizēšanās. Eglītis apsolīja, ka viņa atbildi uz partizānu iesniegtajām prasībām publicēs laikrakstā "Cīņa". Pēc tam čekisti Grāvīti atkal nogādāja Zeltiņos.

1945. gada 12. septembrī "Cīņā" parādījās A. Eglīša raksts "Nodrošināt latviešu tautai mierīgi darbu un drošību", kuru pārpublicēja arī apriņķu laikrakstos. Rakstā Eglītis

³⁶ *Narkoms* – Tautas komisārs. Oriģinālā krievu valodā – *Narodnij komisar* saīsinājums. Šādi 1917.–1946. gadā dēvēja PSRS izpildvaras sistēmas vadošos darbiniekus, kuri atbilst ministra rangam. Savukārt PSRS un tās savienoto republiku līmeņa pārvaldes institūcijas dēvēja par *Sovnarkomiem*, kas ir krievu valodas pilnā nosaukuma *Sovet Narodnih komisarov* (Tautas Komisāru padome) saīsinājums. Šie nosaukumi atbilda boļševiku idejai par pilnīgi jaunas no buržuāziskajām valstīm atšķirīgas pārvaldes sistēmas radīšanu. 1946. gada maijā Staļins šos nosaukumus atcēla un izveidoja ministriju sistēmu.

³⁷ Strods H. Latvijas nacionālo..., 234–246.lpp.

apgalvoja, ka partizāni ir vācu izlūkdienesta atstātas bandas, kuras nodarbojas ar slepkavošanu un latviešu tautas aplaupīšanu. Tajā pat laikā viņš aicināja visus partizānus labprātīgi padoties. Tas mežabrāļus neapmierināja.

1945. gada 26. septembrī, Valkas apriņķī atkal ieradās LNPA štāba sakarnieks A. Circāns ar trim pavadoņiem, lai turpinātu iesākto mežabrāļu grupu apvienošanu. Uzzinājuši par E. Grāvīša braucienu uz Rīgu, viņi lūdza mācītāju lai viņš noorganizē LNPA un čekas vadības tikšanos. Grāvītis par to informēja čekistus.

No Rīgas uz Alūksni steigšus izbrauca LPSR NKVD OBB priekšnieks apakšpulkvedis Korņejevs. Tikšanās notika Alsviķu pagasta izpildkomitejas ēkā Strautiņu ciemā 1945. gada 28. septembrī. No LNPA puses tajā piedalījās LNPA štāba sakarnieku daļas priekšnieks A. Circāns, kurš šoreiz sevi nodēvēja par "majoru Šmitu" ar trim pavadoņiem un E. Grāvītis. Čekistu pusē sarunās piedalījās apakšpulkvedis Korņejevs, majors Gustavs Gailis, majors Dollītis un leitnants A. Gailis. Viņš partizānu ierašanos savās atmiņās aprakstīja šādi: "Divos 'vilīšos' no meža atveda piecus bruņotus bandītus. Ienākuši telpā viņi ar uzsvērtu vienaldzīgumu, gandrīz vai ar teatrālu žestu nolika savus automātus un granātas istabas kaktā pie loga, kur vietu ieņēma viens no viņiem."³⁸ Sarunas turpinājās apmēram divas stundas. Runāja par bezjēdzīgo asinsizliešanu un tā pārtraukšanas iespējām, kā arī iespēju legalizēties tiem, kuri vairs nevēlas turpināt cīņu. Pēc "majora Šmita" ierosinājuma noslēdza vienošanās par 10 dienu pamieru, kas nepieciešams, lai sakarnieki apstaigātu "bandas" visā apriņķa teritorijā un uzzinātu domas par legalizēšanos. Pēc sarunām visus partizānu vadītājus aizveda atpakaļ uz mežu.

Alsviķos parakstītais pamiers attiecās uz visu Valkas apriņķi un bija spēkā no 1945. gada 29. septembra līdz 9. oktobrim. Šis ir vienīgais gadījums Latvijas pēckara partizānu cīņās, kad okupanti un partizānu kustības vadība atklātās sarunās vienojās par oficiālu uguns pārtraukšanu veselā apriņķī. Pamiers tik ļoti cēla partizānu acīs LNPA vadības autoritāti, ka Valkas apriņķī legalizāciju skaits samazinājās.³⁹

Okupantu uzbrukumi 1945.–1946. gada ziemā

Līdz 1945. gada septembrim gadu ilgās cīņas pret partizāniem čekai tā arī nebija atnesušas kaut cik jūtamus rezultātus. Ar to nebija apmierināts PSRS NKGB–NKVD pilnvarotais Latvijā ģenerālleitnants Babkins, ne arī Rīgā ieradies PSRS NKGB narkoma 1. vietnieks ģenerālpulkvedis Kobulovs. Lai uzlabotu čekas darbu, tika izstrādāta jauna taktika.

Tajos Latvijas novados, kur partizānu darbība bija visspēcīgākā – Kurzemē, Vidzemē un Latgalē izveidoja apvienotus NKVD–NKGB operatīvos štābus. Par priekšniekiem tajos iecēla vadošos LPSR čekas darbiniekus. Spēku koncentrēšana deva iespēju abām iestādēm apvienot aģentūras operatīvo darbību un veiksmīgāk izmantot čekas rīcībā esošo informāciju, dodot spēcīgākus triecienus partizāniem. Bez tam katram operatīvajam štābam piesaistīja divus NKVD karaspēka pulkus.⁴⁰

Sakarā ar šo spēku koncentrēšanu, kā arī tādēļ, ka partizāni, gatavojoties ziemei, sāka iekārtot mītnes un līdz ar to zaudēja mobilitāti, čeka pamazām guva panākumus. Ilūkstes apriņķī 1945. gada 23. un 24. oktobrī risinājās sīvas kaujas starp čekas

³⁸ VKNM., InvN 7397., 8.–9.lp. (Valkas novadpētniecības muzeja materiāli)

³⁹ Turčinskis Z. Ziemeļvidzemes nacionālie partizāni: 1945.–1953.gads. – Latvijas vēsturnieku.. 7. sējums., 285.–368.lpp.

⁴⁰ LVA 1822. f., 1. apr., 244.l.187.lp.

karaspēku un LTS(p)A Ilūkstes partizānu pulku. Ciešot zaudējumus, partizāni uzbrukumus atsita. Valkas apriņķī operāciju sērijā, kura ilga no 1945. gada 20. novembra līdz 10. decembrim nogalināja 19 un sagūstīja 9 partizānus. Madonas apriņķī tika iznīcināta LTS(p)A 3. divīzijas vadība. Laikā no 10. novembra līdz 23. decembrim kaujās krita divīzijas komandieris kapteinis R. Timmermanis, bataljona komandieris Jānis Alksnis un vairāki partizāni.

Faktiski kaujas risinājās visā Latvijā. Īpaši smagas tās izvērtās Kurzemē. 1945. gada 26.–27. decembrī Kuldīgas pagastā notika kaujas ar A. Legzdiņa 30 vīru lielo grupu. NKVD karaspēks cīnās pret partizāniem izmantoja pat tanku un izlūklidmašīnu. Partizāni zaudēja 6 kritušos, to skatā arī grupas komandieri, bet no aplenkuma tomēr izlauzās.

Turpat netālu Kabiles pagastā arī risinājās vairāku dienu ilgas cīņas. 1945. gada 24. decembrī, lai atbrīvotu sagūstītos biedrus, Kabiles grupas partizāni ieņēma pagasta centru un noturēja to savās rokās līdz vēlai pēcpusdienai. Viņi atkāpās tikai līdz ar čekas karaspēka ierašanos.

Uzbrucēju nometni NKVD karaspēks atklāja 1946. gada 1. janvārī. Tricienā pret 25 vīru lielo grupu devās ap 300 karavīru. Partizāni izvērās frontālai kaujai un noturējās līdz vakara tumsai, kad atkāpās. Kaujā krita un tika ievainoti ap 50 karavīru. Partizāni zaudēja 3 kritušos.⁴¹

1946. gada 23. februārī NKVD karaspēkam Ventspils apriņķa Ugāles mežos izdevās aplenkt Puzes–Piltenes grupas nometni, kurā tobrīd bija 40 partizāni. Izlauzoties no aplenkuma 6 partizāni krita, bet divus smagi ievainotos sagūstīja.

Kaujas 1946. gadā

1946. gada sākumā partizānos optimismu viesa 5. martā Fultonā teiktā Vinstona Čērčila runa: "...dzelzs priekšgars ir nolaidies pār kontinentu.", kuru mežabrāļi uztvēra kā jaunu cerību par drīzu jauna kara sākšanos un Latvijas atbrīvošanu.⁴²

Savukārt okupanti turpināja pārgrupēt savus spēkus, lai varētu efektīvāk apkarot partizānus. Ar 1946. gada 27. maiju Latvijas teritorijā izvietoja piecas operatīvās karaspēka grupas Alūksnē, Smiltēnē, Viļakā, Krustpilī un Dagdā. Katrā operatīvajā grupā bija 5 MVD–MGB virsnieki, divas karaspēka rotas, kā arī pavadoņi ar dienesta suni. Bez tam Smiltēnes operatīvo grupu pastiprināja arī ar bruņumašīnu. Dagdas operatīvo grupu 8. jūnijā pārsvieda uz lecavu, kuras apkārtnē aktīvi darbojās brāļu Rozentālu grupa.⁴³

Lai piespiestu partizānus legalizēties, čeka nodarbojās ar masveidīgu ķilnieku ņemšanu. Tā sākās jau 1945. gadā, bet īpaši plaši izvērās 1946. gada laikā. Ģimenes locekļus turēja cietumā tik ilgi, kamēr partizāns "labprātīgi" iznāca no meža un padevās. Ir gadījumi, kad cilvēki šādā veidā, bez oficiāla aresta noformēšanas, nosēdēja cietumos pat pusotru gadu. Arestēja un sita pat 8–10 gadus vecus bērnus. Dažkārt rīcība bija vēl ciniskāka – arestēja visu ģimeni, bet mazos bērnus atstāja mājās bez jebkādas palīdzības. Terors iedvesa tādas šausmas, ka kaimiņi baidījās šos bērnus aprūpēt, jo tad arī viņiem draudētu arests par "bandītu atbalstīšanu".

Terora dēļ mežā pie partizāniem glābiņu meklēja veselas ģimenes. Pēc tam neskaitāmajās mežu kaujās krita ne tikai vīrieši, bet arī sievietes un pat bērni. Viļakas apriņķa

⁴¹ Jansons R., Zālīte I. LPSR valsts drošības dienesta..., – Latvijas vēsturnieku komisijas raksti 3. sējums., – Rīga 2001. g. 373.–476. lpp.

⁴² Šmits U. Aukstā kara sākums.// Lauku Avīze., 2001. g. 3. martā.

⁴³ LVA 1822. f., 1. apr., 244. l., 91.–94. lp.

Liepna pagastā 1946. gada pavasarī mežā iebēga Upišu ģimene. Laikā līdz 1952. gadam krita tēvs, māte un septiņi bērni. Savukārt 1948. gadā Viļakas pagastā mežā iebēga Sprukuļu ģimene – vecāki ar sešiem bērniem. 1950. gadā, nonākot aplenkumā, viņi visi tika nogalināti.

Jāatzīmē vēl viens okupantu īstenotais iedzīvotāju iebiedēšanas paņēmieni – liķu izrādes. Kaujās kritušo partizānu atkailinātos liķus izlika publiskai apskatei un atpazīšanai pie pagastu izpildkomitejām, kā arī pilsētu, piemēram, Balvu, Madonas, Viļakas ielās. Bieži vien tur kritušos turēja pat nedēļu un ilgāk līdz tos nomainīja jauni upuri.

Alūksnes apriņķa Jaunrozes pagastā 22. maijā uz Pleskavas šosejas partizānu slēpnis nogalināja apriņķa MGB priekšnieku majoru Gusevu un viņa apsardzi. Nākamajā dienā gandrīz tajā pašā vietā partizānu slēpnis sašāva MVD karaspēka kravas mašīnu. Kaujas turpinājās visā Latvijā. Taču nepārtrauktā čekas spiediena dēļ partizāniem pamazām nācās pāriet uz aizsardzības taktiku. Arvien retāk notika plaši uzbrukumi apdzīvotām vietām, bet biežāk sīki uzbrukumi, nogalinot kādu pārāk aizrāvušos padomju aktīvistu.⁴⁴

Gulbenes apriņķī aktīvi darboties turpināja K. Krēmera grupa, kura 1946. gada 9. jūlijā uzbruka Jaungulbenes pagasta Ligo ciema padomei, taču no Gulbenes ieradās IB operatīvā grupa. Kaujas laikā krita viens istrebīķeļš un partizāni atkāpās uz mežu. Jau 13. jūlijā sekoja jauns K. Krēmera grupas uzbrukums. Partizāni ieņēma Galgauskas pagasta centru un iznīcināja izpildkomiteju, nošaujot komsorgu un vienu istrebīķeļu.

Vasarā čekistus īpaši nervozēja no aģentūras ienākusi informācija, ka 1946. gada 23. jūnijā partizāni nolēmuši sākt vispārēju bruņotu sacelšanos Kurzemē. Rezultātā šajā laikā visā Kurzemē karaspēks un IB dalībnieki atradās paaugstinātā kaujas gatavībā.

Naktī no 1946. gada 2. uz 3. jūliju Vietalvas pagastā aģentu kaujinieku grupa J. Klimkāna vadībā miegā gulošus apšāva deviņus R. Pārupa grupas partizānus, ieskaitot grupas komandieri.⁴⁵ Četriem ievainotajiem izdevās izglābties.

1946. gada 3.–4. augustā Rēzeknes apriņķī notika plaša čekas karaspēka operācija pret LTS(p)A 6. Rēzeknes partizānu pulku, kurā piedalījās MVD 288. strēlnieku pulks. Operācijas laikā aplenca partizānu pulka štāba grupu, nogalināja pulka 2. bataljona komandieri Brikuli un sagūstīja 11 cilvēkus, to vidū arī pulka komandieri S. Strodu. Tas bija tik liels panākums, ka MVD 5. divīzija par to nekavējoties informēja Maskavu.⁴⁶

1946. gada 24. septembrī čekai izdevās sagraut K. Krēmera partizānu grupas izveidoto pagrīdes organizāciju "Melnais sikspārnis", viens no kuras mērķiem bija padomju varas graušana no iekšpuses – savu cilvēku iesaistīšana padomju iestādēs. Arestēja 23 cilvēkus, kuru vidū bija arī Cesvaines izpildkomitejas priekšsēdētājs K. Upītis un vairāki citi padomju darbinieki.⁴⁷

1946. gada rudenī okupanti pārgāja triecienā. Visā Latvijā izvērta masveidīgas mežu ķemmēšanas, slēpņus un mežu masīvu bloķēšanu, lai neļautu partizāniem sagatavoties ziemošanai. Piemēram, Valkas apriņķī laikā no 1946. gada augusta līdz decembrim notika 61 karaspēka operācija. Vienlaikus IB izkratīja arī 1825 aizdomīgās viensētas.⁴⁸ Partizāni deva veiksmīgus prettriecienus. 13. septembrī Cēsu apriņķa Rankas pagastā

⁴⁴ Turčinskis Z. Ziemeļvidzemes nacionālie partizāni: 1945.-1953.gads.- Latvijas vēsturnieku.. 7. sējums., 285.–368. lpp.

⁴⁵ LVA 1825.f., 1.apr., Nacionālo partizānu darbības tematiskā kartotēka.

⁴⁶ Strods H. Latvijas nacionālo..., 407.–426.lpp.

⁴⁷ LVA 270.f., 1s.apr., 199.l., 156–321.lp.

⁴⁸ LVA 128.f., 4.apr., 14.l., 3.lp.

Eiklonu grupa no slēpņa iznīcināja 3 sarkanarmijas virsniekus, kā arī pagasta partorgu un izpildkomitejas priekšsēdētāju.⁴⁹

Tomēr čekas taktika nesa panākumus. 22. oktobrī Palsmanes pagasta "Ragankalnos" aplenca un iznīcināja LNPA Ziemeļaustrumu Vidzemes štāba grupu. Krita tās vadītājs leitnants E. Ginds un vēl 3 partizāni.⁵⁰

Partizāni izrādīja ārkārtīgi sīvu pretošanos. 1946. gada 15. novembrī Kuldīgas apriņķa Raņķu mežā karaspēks aplenca 15 vīru lielo Gulbja grupu. Kaujā gāja bojā pilnīgi visi partizāni. Ievainotais grupas komandieris Gulbis ("Valdess"), būdams smagi ievainots un nespēdams paiet, tik ilgi šāva no ložmetēja, kamēr pats tika nogalināts. Savukārt 14. decembrī Cesvaines pagasta Olgas purvā karaspēks aplenca 25 vīru lielo K. Krēmera grupu. Kaujā krita 7 un tika sagūstīti 3 smagi ievainotie, to skaitā Venta Debesniece, kura bija 9. grūtniecības mēnesī. Pārējiem no aplenkuma izdevās izlauzties. Karaspēks zaudēja 6 kritušos un 11 ievainotos. Līdzīgas gan lielākas, gan mazākas kaujas turpinājās visā Latvijā. Turpat netālu Gulbenes apriņķa Lubānas mežā 1947. gada 13. februārī aplenca 11 vīru lielo Ādolfa Slavinska ("Laivinieka") grupu. Kaujā krita gan komandieris, gan pilnīgi visi partizāni.⁵¹

Kaujas notika arī Kurzemē. 1947. gada 26. janvārī Kuldīgas apriņķī likvidēja bijušā "Jagdverband" komandiera B. Jankava vadīto grupu. Pēc vācu ieceres viņam bija jāvada partizānu kustība Latvijā, bet faktiski viņš bija darbojies tikai kā savas nelielās grupas komandieris. Kaujas laikā Jankavu smagi ievainoja un sagūstīja. Čekisti zaudēja 1 nogalināto un 1 ievainoto. 1947. gada 1. februārī aplenca un iznīcināja "Olģerta" grupu. Tika nogalināti 6 un sagūstīti 2 partizāni.

Kaujas 1947.–1948. gadā

1947. gadā lielās kaujas pamazām pieklusa. Partizāni sāka darboties nelielās, bet mobilās grupās, galvenokārt likvidējot aktīvākos IB dalībniekus, komunistus un izpildkomiteju darbiniekus. Lielākais panākums bija 14. augustā Jāzepa Friča ("Juta") (1920–1947) grupas realizētā Ilūkstes apriņķa MGB 2-N daļas priekšnieka majora Buņina nogalināšana.

Ilgstošas cīņas ar spēcīgo A. Feldberga grupu risinājās Talsu apriņķī. 1947. gada 30. maijā partizāniem izdevās sašaut apriņķa MGB mašīnu ar vairākiem virsniekiem. Nogalināja MGB vecāko leitnantu Dmitriju Krupu, un divus virsniekus ievainoja. Diemžēl 1947. gada 6. jūnijā krita partizānu grupas komandieris Feldbergs.

Līdzīga situācija saglabājās arī 1948. gadā. Taču čeka arvien veiksmīgāk izmantoja aģentus–kaujiniekus, kuri partizānus vienkārši noslepkavoja. 1948. gada 24. aprīlī Daugavpils apriņķa Līvānu pagasta Krievu purvā aģenti "Švāns" un "Dukāts" guļošus nogalināja sešus J. Vilcāna grupas partizānus. Savukārt 25. oktobrī Kuldīgas mežos aģenti "Skaistais", "Gudrais" un "Lielgabals" tāpat guļošu apšāva Arvīda Krišjāņa partizānu grupu. Pieci partizāni gāja bojā, bet smagi ievainoto Eduardu Auzu sagūstīja.

Arī partizāni turpināja uzbrukumus. 1948. gada 28. aprīlī Alūksnes apriņķa Sinoles pagastā Eiklonu grupa pārgrieza rīkles pagasta IB vada komandierim Pušķim un MVD leitnantam Ņikuļinam.⁵² Valkas apriņķa Bilskas pagastā Kārļa Mūsiņa ("Kārļa") (1919–1955) grupa 17. jūlijā apšāva trīs komunistus un Smiltenes MVD leitnantu.⁵³

⁴⁹ LVA 270.f., 1s.apr., 199.l., 64.lp.

⁵⁰ LVA 1894.f., 1.apr.(Alūksnes apr.), Nogalinātā bandīta Ginda E. krim.lieta Nr. 766., 15.lp.

⁵¹ LVA 1825.f., 1.apr., Nacionālo partizānu darbības tematiskā kartotēka.

⁵² turpat.

⁵³ LVA 1986.f., 1.apr., Mūsiņa Kārļa krim.lieta Nr. 42235.l., 1.sēj., 167.–169.lp.

1948. gada vasarā čekai beidzot izdevās sagraut LNPA Centrālvidzemes štābu un tam pakļautās grupas. 4. jūlijā sagūstīja štāba priekšnieku K. Rusovu. 6. jūlijā aplenca Centrālvidzemes grupu komandieru apspriedes vietu. Kaujā krita 6 cilvēki, to vidū 4 grupu komandieri.⁵⁴

Savukārt 1948. gada 2. septembrī A. Kudreņicka ("Granta") vadītā Ziemeļlatgales "Neatkarības vienība" no slēpņa nošāva Viļakas apriņķa Tilžas pagasta MGB nodaļas priekšnieku kapteini N. Beloborodovu un viņa apsargu.⁵⁵

Kaujas 1949.–1950. gadā

Cīņas Latvijā turpinājās un bruņotā pretošanās vēl nebija salauzta. Tā varēja apdraudēt arī okupantu iecerēto masveidīgo kulaku un citu pretpadomju elementu deportāciju. Tāpēc 1949. gada 15. martā LPSR MGB ministrs ģenerālmajors Alfons Noviks apstiprināja slepeno plānu karaspēka izmantošanai cīņā pret "bandītismu". Čekas karaspēkam laikā no 16. līdz 19. martam uzdeva pētīt vietējo apkārtni, norādot, ka pētīšanai sevišķi bīstami ir Viļakas, Alūksnes, Jēkabpils, Ilūkstes, Jelgavas un Talsu apriņķi.

Šajā laikā čekisti gruva nopietnu panākumu. Dobeles apriņķa Īles pagasta mežā 19. martā tika aplenkts Visvalža Brizgas vadītās apvienotās latviešu un lietuviešu "Kraujas" grupas bunkurs ar 24 partizāniem. Šī grupa, kura tobrīd bija viena no aktīvākajām un spēcīgākajām, potenciāli varēja izrādīt nopietnu pretošanos deportācijām. Četru stundu ilgā kaujā tika nogalināti 18, bet 6 ievainoti partizāni sagūstīti.

1949. gada 25. martā Baltijā kopumā rezervē cīņai pret iespējamiem partizānu uzbrukumiem atradās 4000 MGB karavīru. Bez tam Latvijā, lai apsargātu ceļus, pa kuriem bija paredzēts vest uz "iekraušanas stacijām" izsūtāmos cilvēkus, iekārtoja 9 kustīgās MGB karaspēka vienības ar 180 cilvēkiem. Vienības mašīnās pārvietojās pa nacionālo partizānu sevišķi "apsēstām" vietām – Baltinavu, Preiļiem, Rudzātiem, Līvāniem, Viļaku, kā arī Varakļāniem, Aknīsti, Dobeli, Valdemārpili, Dignāju, u.c.⁵⁶

Diemžēl partizāni nespēja aizkavēt deportācijas, jo ceturtajā pēckara ziemā viņi bija iekonspirējušies dziļi mežu biežokņos, bieži nedēļām neizejot "uz malu" pie atbalstītājiem. Rezultātā par deportācijām lielākā daļa grupu uzzināja tikai pēc pāris nedēļām, kad nokusa sniegi un grupas uzsāka mobilu dzīvesveidu. Partizāniem vairs atlika vienīgi atrieties vietējiem kolaborantiem, kuri bija piedalījušies deportācijās.

Pēc deportācijām PSRS MGB pieļāva kļūdu. Acīmredzot, uzskatīdami, ka bruņotā pretošanās ir salauzta un tās atlieku likvidācijai pietiks ar vietējiem IB spēkiem, no Latvijas tika izvestas MGB iekšlietu karaspēka vienības. 36. motorizēto strēlnieku pulku, kurš apkaroja partizānus Kurzemē un Zemgalē, 1949. gada 28. maijā pārdislocēja uz Moldāviju. Savukārt 24. strēlnieku pulku, kurš apkaroja partizānus Vidzemē un Latgalē, 29. maijā pārveda uz Armēniju. Arī abās šajās zemēs čekas pulki, kā jau pieredzējuši speciālisti, nodarbojās ar iedzīvotāju deportācijām. Līdz ar to Latvijā komunistu režīms palika bez iekšējā karaspēka pieseguma.⁵⁷

Pretēji tam Latvijā diezgan masveidīgi papildinājās agrākās partizānu grupas un sāka veidoties jaunas, jo deportācijām izbēgušie cilvēki pievienojās partizāniem. Alūksnes apriņķa Sinoles pagastā pie trīs vīru lielās Eiklonu grupas ieradās 11 izbēgušie cilvēki, viņu vidū arī trīs pusaugu bērni vecumā no 11 līdz 15 gadiem. Turpat

⁵⁴ LVA 1825.f., 1.apr., Nacionālo partizānu darbības tematiskā kartotēka.

⁵⁵ turpat., 426.–442.lpp.

⁵⁶ Strods H. "Krusta banga".- Uz ežiņas..2. daļa., 84.-90.lpp.

⁵⁷ Strods H. Latvijas nacionālo..., 316.–329.lpp.

Sinoles pagastā izveidojās vēl viena partizānu grupiņa 8 cilvēku sastāvā, kuru arī veidoja no deportācijām izbēgušie cilvēki. Līdzīga situācija bija arī citviet Latvijā.⁵⁸

Aktīvākās grupas uzsāka atriebības uzbrukumus padomju aktīvistiem, kuri visaktīvāk bija piedalījušies deportācijās. Abrenes apriņķa Liepnas pagastā J. Liepača partizānu grupa LNPA štāba priekšnieka B. Slucka vadībā 1949. gada 8. jūnijā apšāva visu istrebiķeļa Fedotova ģimeni: vīru, sievu un divus pusaugu bērnus. Alūksnes apriņķa Mārkalnes pagastā partizāni savukārt apšāva istrebiķeļa Afanasjeva ģimeni: vīru, sievu un vīra māti.⁵⁹

Vienlaikus notika arī pārdomāti uzbrukumi okupantu drošības dienestiem. Piemēram, 1949. gada 28. jūlijā Jēkabpils apriņķī grupa, kuru vadīja Jānis Grāversons un Indāns, no slēpņa iznīcināja apriņķa MGB vadību – 6 virsniekus ar MGB apriņķa nodaļas priekšnieku majoru Sokolovu priekšgalā. Savukārt 12. augustā Talsu apriņķī Teodora Daugavieša (?–1949) grupa nošāva Talsu apriņķa MGB operatīvo pilnvaroto vecāko leitnantu Kārli Mačiņu.⁶⁰

Tika iznīcināti arī komunistu režīma saimnieciskie darbinieki. 1949. gada 31. jūlijā tikai 1 km no Smiltenes Aleksandra Sarjas ("Sašas") (1911–1950) grupas partizāni

No kreisās: Uldis Reitāls, Valdis Reitāls. 1950. gadā Cēsu apriņķī.

SAB TSDC

nošāva LPSR MP Mežrūpniecības ministra pirmo vietnieku Čemodanovu.⁶¹ Pēc masveidīgās kolektīvizācijas šāva arī kolhozu priekšsēdētājus. Valkas apriņķī nošāva kolhoza "Mežoles ciems" priekšsēdētāju J. Vīgantu, Jelgavas apriņķī – Raiņa vārdā nosauktā kolhoza priekšsēdētāju J. Reinfeldu, bet Gulbenes apriņķī partizāni likvidēja kolhoza "Taisnība" priekšsēdētāju J. Kļaviņu. Savukārt Viļakas apriņķī partizāni ceļmalas kokā pakāra kolhoza priekšsēdētāju Zeļču.

1949. gada otrajā pusē atpakaļ uz Latviju steigšus pārsveda izvestos PSRS iekšējā karaspēka pulkus. 15. jūlijā atgriezās par Vidzemi un Latgali atbildīgais MGB 24. strēlnieku pulks, bet 14. augustā par Kurzemi un Zemgali atbildīgais MGB 36. motorizētais strēlnieku pulks. Līdz ar to izvērās plašas pretpartizānu operācijas.

1949. gada 2. augustā Alūksnes apriņķa Sinoles pagastā iznīcināja Eiklonu grupu. Kaujā tika nogalināti 10 partizāni, to skaitā 5 sievietes un 2 bērni, bet vienu ievainotu partizāni sagūstīja. 2. septembrī sekoja veiksmīga operācija Gulbenes apriņķa Tirzas pagastā, kur čekisti aplenca un iznīcināja 12 cilvēku lielo Lesiņa grupu. Krita 11 partizāni, to skaitā 4 sievietes. Tikai vienam partizāniem izdevās izlauzties no aplenkuma.⁶²

Īpaši smagas kaujas notika Sēlijas mežos – Jēkabpils apriņķa teritorijā. 1949. gada 19. decembrī MGB 24. strēlnieku pulka 547 karavīri aplenca labi iekārtoto 16 vīru lielo Karenkēviča (vārds nav zināms) grupas mītni, ap kuru bija izveidoti pilna profila

⁵⁸ Turčinskis Z. Ziemeļvidzemes nacionālie partizāni: 1945.–1953.gads. – Latvijas vēsturnieku.. 7. sējums., 285.–368.lpp.

⁵⁹ LVA 1825.f., 1.apr., Nacionālo partizānu darbības tematiskā kartotēka.

⁶⁰ turpat.

⁶¹ LVA 270.f., 1-s. apr., 459.l., 175.lp.

⁶² Turčinskis Z. Ziemeļvidzemes nacionālie partizāni: 1945.–1953.gads.- Latvijas vēsturnieku.. 7. sējums., 285.–368.lpp.

ierakumi. Trīs stundu ilgajā kaujā čekistiem aplenkto partizānu mītni izdevās ieņemt. Kaujā krita 5 un padevās gūstā 11 ievainoti partizāni. Par čekistu zaudējumiem informācijas nav.⁶³

1950. gada 25. februārī Aknīstes rajonā MGB 24. pulka 550 karavīri aplenca 13 cilvēku lielo apvienoto J. Grāversona un Indāna grupu, kura savu mītni bija pārvērtusi par nelielu meža cietoksni ar apļveida ierakumiem. Piecu stundu ilgajā kaujā, kurā partizāni, cenšoties izlauzties no aplenkuma, vairākkārt pārgāja pretuzbrukumos krita 12 partizāni, un vienu smagi ievainotu sievieti sagūstīja. Kaujā krita 10 un tika ievainoti 7 MGB karavīri.⁶⁴

Smagas kaujas notika arī Kurzemē. 1950. gada 3. februārī Talsu rajona Vandzenes mežos MGB 36. strēlnieku pulka 1. bataljons aplenca 20 cilvēku lielo Pētera Čevera (1914–1951) grupu. Kaujā krita 6 partizāni, bet pārējie, gūstot smagākus vai vieglākus ievainojumus, no aplenkuma izlauzās. Partizāniem palīdzēja tas, ka viņiem bija uzšūti balti maskēšanās tērpi, līdzīgi MGB karaspēkā lietotajiem. Kaujā krita arī 3 čekas karavīri un vienu ievainoja.

24. februārī pēkšņi izraisījās nopietnas ielu kaujas Saldus pilsētas nomalē, kur kādā mājā aplenca divus partizānus. Kaujas laikā čekisti aizdedzināja sešas apkārtējās ēkas un nogalināja 4 civiliedzīvotājus. Divu stundu ilgajā kaujā krita abi partizāni, bet viens uzbrucējs tika ievainots smagi un divi ievainoti viegli.⁶⁵

1950. gada 16. janvārī Abrenes rajonā Stampaku mežā MGB karaspēks aplenca 18 cilvēku lielu grupu. Kaujā krita 13 partizāni, tajā skaitā partizānu komandieri LNPA Ziemeļlatgales sektora komandiera vietnieks Jēzups Bratuškins ("Purviņš") un sektora Smilšu novada komandants Vincs Vancāns ("Upītis"), kā arī 7 sievietes. 7. martā turpat Abrenes rajona Žīguru mežos iznīcināja arī "Kraujas" grupu. Kaujā krita 7 partizāni, tajā skaitā 2 sievietes un viens bērns. Sagūstīja 3 smagi ievainotus partizānus, to skaitā vienu sievieti, 15 gadīgu pusaudzi un 11 gadus vecu meitenīti.⁶⁶

Tādējādi 1949. gada rudenī un 1950. gada ziemā partizānu kara kaujas neapklusā ne mirkli un turpinājās visā Latvijas teritorijā. Abas puses cieta ievērojamus dzīvā spēka zaudējumus, taču partizānu zaudējumi bija katastrofāli. Tika iznīcinātas daudzas lielas un spēcīgas grupas, bet citas pēc smagajiem zaudējumiem bija spiestas ieņemt nogaidošu pozīciju un atturēties no aktīvas darbības.

Pēdējo grupu bojāeja 1950.–1957. gados

1950. gadā partizānu grupas galvenokārt centās manevrēt, izvairoties no ilgstošas uzturēšanās vienā vietā un sadursmes ar pretinieka karaspēku. Partizānu uzbrukumi

No kreisās: Ķina Ziberis, Tamāra Reitāls. 1950. gadā Cēsu apriņķī.

SAB TSDC

⁶³ LVA 1847.f., 1.apr., 14.l. "Izraksts no Iekšlietu karaspēka 24. strēlnieku pulka vēstures formulāra.", 20.–25.lp.

⁶⁴ turpat 26.–27.lp.

⁶⁵ LVA 1825.f., 1.apr., Nacionālo partizānu darbības tematiskā kartotēka.

⁶⁶ LVA 1986.f., 1.apr. Svarpstone Arnolda krim.lieta Nr.38750., 1. sēj., 11.–12.lp.

notika reti, bet tie izcēlās ar īpašu nežēlību, atriebjoties par kolaborantu iepriekšējo gadu nodarījumiem. Piemēram, 1950. gada 13. jūlijā Pētera Gūta ("Hauptmaņa") (1923–1953) grupa Madonas rajonā uzbruka MGB darbinieces Sebežas mājām. Kad Sebežai izdevās aizbēgt, partizāni nošāva viņas māti un vīru, bet mājas nodedzināja.⁶⁷ Savukārt 1. septembrī Gulbenes rajona Lejasciema istrebiķeļam Kārlim Razgoriņam dzīvam izlaida zarnas un pārgrieza rīkli.⁶⁸

Tā kā izdzīvojušās partizānu grupas bija dziļi iekonspirējušās un uzturēja sakarus tikai ar pārbaudītiem cilvēkiem, tām pieļūt ar karaspēka operāciju palīdzību čekistiem bija ļoti grūti. Plaši izmantoja viltus partizānu grupu iesūtīšanu mežos. Piemēram, 1950. gadā sagūstīja Kurzemes spēcīgāko – P. Čevera partizānu grupu. Augustā viņi nejauši satikās ar vēl vienu partizānu grupu, kuru vadīja Čevera dienesta biedrs leitnants Augusts Gailītis. Taču tā bija čekas organizēta viltus partizānu grupa, un A. Gailītis darbojās kā čekas aģents–kaujinieks "Grosbergs". Pēc vairāku mēnešu operatīvajām spēlēm naktī no 1. uz 2. novembri, lietojot "operatīvo tehniku" – speciālu narkotisko līdzekli, septiņi grupas dalībnieki, arī tās komandieris Čevers, tika sagūstīti.⁶⁹

Savukārt Ziemeļvidzemē 1950. gada rudenī aktivizējās K. Mūsiņa vadītie mežabrāļi, kuri izdarīja pēkšņus uzbrukumus vairākām vietējām ciema padomēm. 8. oktobra naktī tika izdemolēta Apes rajonā Čonku ciema padome un nošauts tās priekšsēdētājs Krievijas latviešu komunistis Pēteris Bērziņš.⁷⁰ Savukārt naktī uz 19. oktobri partizāni izdemolēja Gaujienas rajona Rēveļu ciema padomi un piekāva vietējā kolhoza priekšsēdētāju.

Lielākos zaudējumus partizāni atkal cieta rudenī un ziemā. Valkas un Smiltenes rajonos laikā no 23. novembra līdz 3. decembrim tika nogalināti 3 un sagūstīti 3 partizāni. Uzbrucēji zaudēja vienu nogalinātu istrebiķeļu.⁷¹ Savukārt Gulbenes rajonā 1951. gada 10. februārī iznīcināja P. Gūta grupu. Kaujā pret 7 cilvēkiem piedalījās

Pirmajā rindā no kreisās: Uldis Reitāls, Pēteris Ābele, Valdis Reitāls. Otrajā rindā: grupas komandieris Miervaldis Reitāls, Tamāra Reitāls, Ņina Ziberis, "Petjka", Britāls. 1950. gadā Cēsu apriņķī. SAB TSDC

⁶⁷ LVA 270.f., 1-s.apr., 589.l., 136.lp.

⁶⁸ turpat.

⁶⁹ Vasiljevskis J. Nacionālie partizāni Talsu novadā. – Uz ežiņas..2. daļa., 316.–341.lpp.

⁷⁰ LVA 1986.f., 1.apr., Mūsiņa Kārļa krim. lieta Nr.42235.l., 1.sēj., 158.–161.lp.

⁷¹ LVA 1986.f., 1.apr. Mūsiņa Kārļa krim. lieta Nr. 42235.l.,19.sēj., 11.–15. lp.

95 čekas virsnieki un karavīri. Krita 7 partizāni, to skaitā 2 sievietes un viens partizāns sagūstīts. Kaujā krita arī viens čekas karavīrs.⁷²

1951. gadā, sakarā ar partizānu kustības samazināšanos, PSRS leikšējā karaspēka sastāvu Latvijā reorganizēja. MGB 24. strēlnieku pulku izformēja, un tas savu darbību pārtrauca. Turpmāk Latviju "apkalpoja" vienīgi 36. motorizētā strēlnieku pulka sevišķā komanda īpašiem uzdevumiem – OKON (*osobaja komanda osobovo naznačeņija*), kas ir analogs mūsdienu Krievijas "specnaz" karaspēka vienībām.

Tomēr kaujas ik pa laikam uzliesmoja dažādos Latvijas rajonos. Bieži partizāni, lai nekristu gūstā izdarīja pašnāvību. 1951. gada oktobrī sagrava Balvu un Kārsavas rajonos darbojošos partizānu organizāciju "Ziemeļlatgales "Neatkarības Vienība"". Trīs pēdējie vīri nonākuši aplenkumā, ilgstoši atšaudījās un pēc tam, nodziedājuši "Dievs, svētī Latviju", izdarīja pašnāvību nošaujoties.⁷³ Līdzīgā situācijā 1952. gada pavasarī Gaujienas rajona Gatartas ciema padomes teritorijā pašnāvību izdarīja 8 cilvēku lielā Dailoņa Breikša grupa. Bojāgājušo vidū bija arī divas sievietes.⁷⁴

1952. gada beigās vēl joprojām gruzdošajam nemieram impērijas nomalēs pastiprinātu uzmanību sāka pievērst PSRS drošības dienestu vadība. Tāpēc vairākas pretpartizānu operācijas tieši vadīja un pārraudzīja no Maskavas atbraukušie virsnieki. 1952. gada 8. decembrī Apes rajona Gaujienas ciema padomes teritorijā kauju pret 5 cilvēku lielo Arsēnija Dreijalta ("Vīndedža") (1918–1951) grupu vadīja no Maskavas ieradušies PSRS MGB 2. iekšējās apsardzes daļas priekšnieks pulkvedis Ptaškins un viņa vietnieks apakšpulkvedis Lopuhovs.⁷⁵ Savukārt K. Mūsiņa grupas iznīcināšanu tieši pārraudzīja un 1953. gada 10. februārī deva sankciju ne tikai LPSR MGB ministra vietnieks apakšpulkvedis Pešehonovs, bet pat visas PSRS MGB ministra vietnieks ģenerālleitnants Obručņikovs.⁷⁶

Kopumā 1953. gada laikā kaujās ar čekas karaspēku krita 100 latviešu mežabrāļi.⁷⁷ Tas bija pēdējais asiņainākais cīņu gads partizānu karā. Šajā laikā iznīcināja lielākās vēl atlikušās partizānu grupas un pilnībā sagrava pēdējo vēl eksistējošo nacionālo partizānu organizāciju – LNPA.

Nākamajos gados turpinājās sīkākās čekistu pretpartizānu operācijas. No 1954. gada 1. aprīļa līdz 1956. gada 30. oktobrim nogalināti 11, sagūstīti 49, bet legalizējās (padevās) 39 partizāni. Vienlaikus nogalināja 1, sagūstīja 32, bet legalizējās 401 nelegālists.⁷⁸ Tomēr atšķirība starp partizānu un nelegālistu tobrīd jau bija niecīga, un var teikt, ka šajā laikā nelegālā stāvoklī vēl bija apmēram 533 cilvēki. Pārsvārā viņi bez savstarpējiem sakariem vienatnē slēpās, bet bija sastopamas arī nelielas, 2–4 cilvēku grupiņas.⁷⁹

Pēdējais partizānu kara notikums risinājās 1957. gadā 13. februārī, Viļānu rajonā. Tur no meža iznāca un legalizējās piecu cilvēku lielā Mičuļu ģimene, kurā bija 3 vīri un 2 sievietes. Mežā Mičuļi bija atradušies no 1945. gada. Legalizējoties viņi nodeva 2 rokas ložmetējus, 3 automātus, 2 šautenes, 4 rokasgranātas un 1179 patronas.⁸⁰

⁷² Turčinskis Z. Ziemeļvidzemes nacionālie partizāni: 1945.–1953.gads. – Latvijas vēsturnieku.. 7. sējums, 285.–368.lpp.

⁷³ LVA 1986.f., 1.apr., Marecka Viktora krim. lieta Nr. 21822., 1.sēj., 13.lp.

⁷⁴ LVA 1825.f., 1.apr., Nacionālo partizānu darbības tematiskā kartotēka.

⁷⁵ LVA, 1986.f., 1.apr., Zvaigznes Jāņa krim. lieta Nr. 40391.l., 2. sēj., 125.–126.lp.

⁷⁶ LVA, 1986.f., 1.apr., Mūsiņa Kārļa krim. lieta Nr. 42235.l., 23.sēj., 137.lp.

⁷⁷ LVA 101.f., 17.apr., 102.l., 19.lp.

⁷⁸ LVA 270.f., 1s.apr., 1095.l., 286–287.lp.

⁷⁹ Strods H. Latvijas nacionālo..., 211.–229.lpp.; 455.–459.lpp.

⁸⁰ Strods H. Latvijas nacionālo..., 245.lpp.

Nobeigums

Kopumā šā divpadsmit gadus ilgā partizānu kara zaudējumi pēc PSRS drošības dienestu ziņām ir šādi. Krita vai izdarīja pašnāvību – 2407 partizāni, arestēti – 5489, no kuriem 498 cilvēkiem piesprieda un izpildīja nāvessodu, legalizējās – 4341, no kuriem lielāko daļu 1949. gadā deportēja uz Sibīriju. Tātad kopumā pēc čekas datiem bruņotajā pretošanās kustībā iekļāvās 12 250 cilvēki, kas ir vairāk kā viena pilna armijas divīzija. Partizānu rīcībā bija 5 lielgabali, 738 ložmetēji, 3287 automāti, 11 863 šautenes un 3193 pistoles, kā arī ievērojams daudzums munīcijas.⁸¹ Grūtāk ir noteikt padomju pusē kritušo cilvēku skaitu, jo okupācijas laikā par šo tēmu objektīvi pētījumi nebija iespējami. Literatūrā minēti dažādi skaitļi no 1600 līdz 1976 cilvēkiem. Ticams, ka šie skaitļi varētu būt arī ievērojami lielāki.

Tautas attieksmi pret nacionālajiem partizāniem ļoti precīzi atspoguļo tas, kādā vārdā viņi tika dēvēti. Diezgan droši var apgalvot, ka lielākā iedzīvotāju daļa viņus sauca par mežabrāļiem, kas ir Piektā gada revolūcijas laikā latviešu partizānu apzīmējums, kuru gan tolaik, gan pēc Otrā pasaules kara lietoja paslepeni, pozitīvā nozīmē, pretēji oficiālās varas lietotajam apzīmējumam “bandīti”. Šobrīd bijušie nacionālie partizāni ir oficiāli atzīti par nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem. Līdz ar to viņiem ir visas tās pašas tiesības, kas likumos un citos normatīvajos aktos paredzētas politiski represētajām personām.

⁸¹ LVA 270.f., 1s.apr., 1144.l., 6.–8.lp.

War after the War: Latvian National Partisans from the Late 1940s to the Early 1950s

ZIGMĀRS TURČINSKIS

Armed resistance against Soviet occupation by Latvian national partisans from 1944 on was a last-ditch attempt to change the outcome of World War II on Latvian soil. The aim was to re-establish Latvian independence with the help of the Western Allies. The partisans' struggle was neither unique nor localised. Similar armed resistance took place in Estonia and Lithuania, as well as the western areas of Belorussia and Ukraine that had been occupied and annexed by the Soviet Union at the beginning of World War II. As compared to the rest of Eastern Europe, these countries did not even retain a faint hope of quasi-independence. Therefore their struggle must be viewed as a desperate attempt to avert the politically and mentally unacceptable consequences of total Communist occupation. World War II ended in Western Europe on 8 May 1945; in Soviet-annexed Eastern Europe it continued until the early 1950s. The Western-Soviet confrontation was known as the Cold War; in these countries the war was very real: bloody battles, murder of civilians, arrests, deportations. In the face of overwhelming odds and waning hopes for help active resistance ended only a few years before the Hungarian revolution of 1956.

National partisans were for the most part young people in their twenties and thirties, the sons of fathers who had fought in World War I and the War of Latvian independence in 1918 to 1920. They belonged to the new educated farming elite that had sprung up as a result of the major Land Reform in the early 1920s. They either had failed to flee in advance of a renewed Soviet occupation or did not want to leave their land in principle.

Latvian national partisans had neither a government behind them nor a central leadership. There came no orders from above to start resisting the occupation regime. The direct cause was both the call for mobilisation in the Red Army and the mass arrests beginning in the fall of 1944. There were only two choices: hiding out and not challenging the Soviet security agencies, or active resistance.

In the years 1945 and 1946, the numerical strength of most of the partisan groups ranged between 30 and 50, but there were groups up to 350. Partisans engaged in various resistance activities, including attacks on township centres. In September 1945, in the Valka district, the Latvian National Partisan Association even succeeded in negotiating a 12-day truce with the local branch of the Commissariat of Internal Affairs. To battle the partisans, the occupation regime used not only the troops of the Commissariat of Internal Affairs and the so-called "destroyer" battalions (*istrebiteli* in Russian) recruited from among local collaborators but even several divisions of the Red Army. With continuous attacks, the occupation regime succeeded in defeating the largest partisan units and organisations. Many partisans had been killed; others, seeing the odds against them, gave up and "went legal," i.e. accepted the offer of amnesty.

In 1947 and 1948, partisans continued fighting in smaller groups of three to five. The tactics against them changed, too: Cheka combatants and agents tried to infiltrate the partisan units and either kill or capture them. Fighting intensified again after the mass deportation of 25 March 1949. People who had escaped from the deportation joined the partisans. At this time, brutal revenge actions took place especially against KP cadres who had participated in carrying out the deportation. However, in the following winter the partisans suffered heavy losses, and in subsequent years only isolated groups of 3–10 partisans offered resistance. The last major battles took place in 1953, when 100 partisans were killed. Afterwards many of the survivors hid out individually or in pairs. As the end of armed resistance can be considered 13 February 1957, when a last armed group of five came out and "went legal" in the Viļāni district.

The statistics show: 2420 partisans were killed or committed suicide; 5489 were arrested, of

whom 498 were sentenced to death; 4341 accepted the offer of amnesty, most of whom were deported in 1949. Thus according to KGB data, 12,250 people were involved in armed resistance, more than an army division. The partisans had 5 cannon, 738 machine guns, 3287 automatic weapons, 11,868 rifles, as well as considerable amounts of ammunition. It is more difficult to determine the casualties on the Soviet side, for no objective research on this topic was possible during the Soviet era. From 1600 to 1976 are mentioned in some secondary sources. It is probable that the actual figures are considerably larger.

PSRS Iekšlietu tautas komisariāta un Iekšlietu ministrijas orgāni cīņā ar bruņoto nacionālo pagrīdi Rietumukrainā, Rietumbaltkrievijā, Lietuvā, Latvijā un Igaunijā 1939–1953

ALEKSANDRS KOKURINS

Tūlīt pēc padomju varas nodibināšanās 1939. gadā Rietumukrainā un Rietumbaltkrievijā, bet 1940. gadā Latvijā, Lietuvā un Igaunijā, sākās jauno republiku un apgabalu pārvaldes orgānu sistēmas radīšanas process. Starp jaunizveidotajām varas iestādēm bija arī Iekšlietu orgāni.

1939. gada 2. novembrī PSRS Iekšlietu tautas komisārs Lavrentijs P. Berija parakstīja pavēli Nr. 001337 "Par IekTK orgānu organizāciju Rietumbaltkrievijā", ar ko tika izveidotas IekTK Belostokas, Novogrudskas (1939. gada 13. decembrī tika pārdēvēta par Baranoviču), Pinskas un Viļejas apgabalu pārvaldes.

Ar PSRS IekTK 1939. gada 6. novembra pavēli Nr. 001359 "Par IekTK orgānu organizāciju Rietumukrainā" tika organizētas IekTK Ļvovas, Luckas (1939. gada 13. decembrī tika pārdēvēta par Volīnijas apgabalu), Staņislavas un Tarnopoles apgabalu pārvaldes.

1939. gada 29. novembrī PSRS IekTK komisāra vietnieks kadru jautājumos Sergejs N. Kruglovs parakstīja pavēli Nr. 001441 par IekTK Brest-Ļitovskas apgabala (BPSR) pārvaldes organizāciju, dislocētu Brest-Ļitovskas pilsētā (1939. gada 13. decembrī tā pārdēvēta par Brestas pilsētu).

1940. gada 9. augustā L.P. Berija parakstīja pavēli Nr. 00964 "Par IekTK pārvalžu organizāciju UPSR Akermanas un Černovcu apgabālā", dislocētas attiecīgi Akermanas un Černovcu pilsētā (1940. gada 7. decembrī Akermanas apgabals tika pārdēvēts par Izmailas apgabalu ar apgabala centru Izmailas pilsētā).

1940. gada 29. augustā L. P. Berija parakstīja uzreiz divas pavēles:

- Nr. 001067 "Par Igaunijas PSR IekTK organizāciju", dislocētu Tallinas pilsētā, un
- Nr. 001072 "Par Latvijas PSR IekTK organizāciju", dislocētu Rīgas pilsētā.

Beidzot 1940. gada 31. augustā tika parakstīta PSRS IekTK pavēle Nr. 001089 "Par Lietuvas PSR IekTK" organizāciju, dislocētu Kauņas pilsētā.

IekTK un attiecīgo IekTK apgabalu pārvalžu orgānu vadošā sastāva norīkošana notika kā no bijušo komunistu pagrīdnieku vidus, kuri kļuva par čekistiem tikai ar padomju varas atnākšanu, kā tas bija Baltijas valstīs, tā arī pārceļot darbā uz šejieni čekistus, kuriem bija darba pieredze VVPP-IekTK [ОГПУ – Vispārējās valsts politiskās pārvaldes un Iekšlietu tautas komisariāta] orgānos citos PSRS reģionos.

Atbilstoši PSRS Iekšlietu orgānu darba virzieniem 1939.–1940. gadā jaunveidoto IekTK un tā apgabalu pārvalžu struktūra bija šāda:

- IekTK un tā apgabala pārvaldes vadība;
- sekretariāts;
- partijas komiteja;

- mobilizācijas inspekcija un vietējās pretgaisa aizsardzības štābs;
- Valsts drošības pārvaldes aparāts;
- 1. daļa–nodaļa (republikas partijas un valdības, kā arī apgabala administrācijas vadītāju apsardze);
- 2. daļa (slepenā, politiskā);
- 3. daļa (pretizlūkošanas);
- 5. daļa (darbs aiz robežas);
- 7. daļa–nodaļa (šifrēšanas–atšifrēšanas, valsts noslēpumu apsardzība, AF sakari);
- ekonomikas pārvalde–daļa;
- 3. transporta pārvalde–daļa;
- ūdens daļa;
- leTK–leTK apgabala pārvaldes izmeklēšanas daļa;
- 1. specdaļa (uzskaites un arhīva);
- 2. specdaļa (operatīvās tehnikas);
- 3. specdaļa (kratišanas, aresti, ārējā novērošana);
- kadru daļa;
- sevišķā pilnvarotā aparāts;
- finanšu daļa;
- administratīvi saimnieciskā daļa.

Pārvaldes–daļas ārpus Valsts drošības pārvaldes:

- Strādnieku–zemnieku milicijas pārvalde (SZMP);
- cietumu daļa;
- ceļu transporta daļa;
- civilstāvokļu aktu daļa;
- valdības apsardzes daļa–nodaļa;
- šoseju ceļu daļa–nodaļa;
- arhīvu daļa;
- labošanas darbu koloniju daļa.

Darba virzieni Valsts drošības pārvaldes 2. un 3. daļā (kā piemērs Ukrainas PSR leTK ar 1940. gada 15. maijā apstiprinātajiem štatiem) bija šādi:

2. daļa (slepenā politiskā) – 86 cilvēki – vadība: (daļas priekšnieks, 2. daļas priekšnieka vietnieki – 2) – 3 cilvēki;

- daļas sekretariāts (11 cilvēku);
- 1. nodaļa (10 cilvēku) – trockisti, labējie, zinovjēvieši, bijušie VK(b)P un komjaunatnes biedri;
- 2. nodaļa (9) – ukraiņu pretpadomju politiskās partijas un organizācijas;
- 3. nodaļa (9) – krievu un poļu pretpadomju politiskās partijas un organizācijas, cionisti un citi;
- 4. nodaļa (6) – baznīcu darbinieki un sektanti;
- 5. nodaļa (5) – “bijušie” (bijušie fabrikanti, muižnieki, tirgotāji, ierēdņi), provokatori, monarhisti, kadeti, baltkazaki;
- 6. nodaļa (7) – Zinātņu akadēmija, ZPI, rakstnieki, mākslinieki, izdevniecības, politkontrole, kinostudijas;
- 7. nodaļa (7) – jaunatne, tautas izglītības orgāni, mācību iestādes, sporta organizācijas;
- 8. nodaļa (7) – padomju un arodbiedrību iestādes, veselības aizsardzības orgāni;
- 9. nodaļa (7) – militarizētās organizācijas;
- 10. nodaļa (5) – operatīvā tehnika un uzskaitē.

3. daļa (pretizlūkošana) – 60 cilvēku: vadība: (priekšnieks, priekšnieka vietnieki – 2) – 3 cilvēki;

- daļas sekretariāts (10);
- 1. nodaļa (10) – poļu;
- 2. nodaļa (9) – vācu;
- 3. nodaļa (7) – rumāņu;

- 4. nodaļa (9) – dažāda spiegošana;
- 5. nodaļa (10) – ukraiņu un balto kontrrevolūcija;
- operatīvās tehnikas un uzskaites grupa.

No jauna organizēto leTK–leTK pārvalžu Valsts drošības pārvalžu trīsdaļu struktūrā 3. nodaļas nodarbojās ar cīņu pret politisko bandītismu (tādas nodaļas nebija tikai Latvijā un Igaunijā). SZMP kriminālmeklēšanas daļu–nodaļu sastāvā arī leTK–leTK apgabalu pārvalžu 1. nodaļas nodarbojās ar cīņu pret bandītismu, taču nevis ar politisko, bet ar kriminālo.

1940. gada 26. decembrī PSRS Tautas Komisāru Padomes (TKP) priekšsēdētājs Vjačeslavs M. Molotovs parakstīja lēmumu Nr. 2631-1204 ps “Par Lietuvas, Latvijas un Igaunijas PSR leTK orgānu skaitliskā sastāva noteikšanu”:

operatīvajos–čekiņu aparātos un leTK cietumos – 4872 [štata] vienības;
strādnieku–zemnieku milicijā – 8703 [štata] vienības;
civilstāvokļa aktu ierakstu daļās – 132 [štata] darbinieku vienības.

Kopējais Lietuvas, Latvijas un Igaunijas PSR leTK orgānu skaitliskais sastāvs tika noteikts 13 851 cilvēks. PSRS Finanšu tautas komisariātam tika ierosināts minēto darbinieku skaitu uzturēt no Savienības budžeta, sākot ar 1941. gada 1. janvāri, bet PSRS TKP Aizsardzības komitejai un Ekonomiskajai padomei tika uzdots iedalīt minētajam Lietuvas, Latvijas un Igaunijas PSR operatīvā–čekiņu aparāta, cietumu un milicijas skaitliskajam sastāvam nepieciešamos mantu apgādes, apbruņojuma un ekipējuma fondus.¹

Pavisam Latvijas PSR leTK štatos skaitījās 4923 cilvēki, Lietuvas PSR leTK – 5683 cilvēki, Igaunijas PSR leTK – 3272 cilvēki.²

Kā 2001. gadā atcerējās bijušais PSRS Ministru padomes (MP) Valsts drošības komitejas (VDK) priekšsēdētāja vietnieks ģenerālpulkvedis S. Beļčenko (1939.–1940. g. – leTK pārvaldes priekšnieka vietnieks, no 1941. g. marta līdz jūlijam – Baltkrievijas PSR leTK Belostokas apgabala pārvaldes priekšnieks), viens no galvenajiem iekšlietu un valsts drošības orgānu darbības virzieniem tajā laikā bija cīņa ar padomju varai naidīgo “buržuāziski nacionālistisko pagrīdi”, kuras pamatā bija bijušās t. s. “ekspluatatoru šķiras” Polijā, kas bija gatavas uz dzīvību vai nāvi cīnīties par zaudēto privilēģiju, īpašumu, sabiedriskā stāvokļa atjaunošanu. Padomju varas pamatu savukārt veidoja strādnieki, nabadzīgie zemnieki un jaunajai varai lojālā inteliģences daļa.³

Pēc PSRS leTK sadalīšanās 1941. gada februārī divos tautas komisariātos – PSRS leTK un PSRS Valsts drošības tautas komisariātā (VDTK) attiecīgi L.P. Berijas un Vsevoloda N. Merkulova vadībā – ar PSRS leTK 1941. gada 4. aprīļa pavēli Nr. 00349 “Lai pastiprinātu cīņu ar visiem politiskā un kriminālā bandītisma veidiem PSRS teritorijā” PSRS leTK Galvenās milicijas pārvaldes (GMP) sastāvā tika organizēta Cīņas pret bandītismu daļa (CBD) Š.O. Cereteli vadībā, kurš bija arī GMP priekšnieka vietnieks (no 1932. līdz 1939. gadam Cereteli strādāja par Gruzijas PSR leTK SZMP priekšnieku, bet 1939.–1941. gadā – par PSRS leTK 3. specdaļas priekšnieka vietnieku). Par PSRS leTK GMP CBD priekšnieka vietniekiem tika norīkoti V.K. Jegorovs un A.A. Žukovs.

PSRS leTK GMP CBD struktūra bija šāda:

- 1. nodaļa (pārzināja attiecīgo apakšvienību darbu Armēnijā, Gruzijā, Azerbaidžānā, Dagestānā, Čečenijā–Ingušijā, Ziemeļosetijā, Kabardā–Balkārijā, Ordžonikidzes un Krasnodaras novados);

¹ KFVA, R-5446. f., 1. apr., 522. l., 179.–180. lp.

² Turpat, R-9401. f., 1. apr., 561. l., 46.–134., 155.–283., 287.–424. lp.

³ Popovs, A. J. *15 tikšanās ar VDK ģenerāli Beļčenko*. M., 2002. 88.–119. lpp.

- 2. nodaļa (Ukraina, Baltkrievija, Moldāvija);
- 3. nodaļa (Latvija, Lietuva, Igaunija, Karēļu–Somu PSR);
- 4. nodaļa (Vidusāzija un KPFSR);
- 5. nodaļa (izmeklēšanas);
- sekretariāts.

Uz vietām CBD 1. nodaļa nodarbojās ar aģentūras operatīvo darbu, 2. nodaļa – ar izmeklēšanu.

Ciņās ar bandītismu daļas un nodaļas tika izveidotas ne visos leTK un leTK apgabalu pārvaldēs. Tur, kur šie orgāni netika dibināti, ar ciņu pret bandītismu nodarbojās Milicijas pārvaldes kriminālās meklēšanas daļas.

Pēc štatiem PSRS leTK GMP CBD skaitījās 64 cilvēki, no tiem: sekretariāts – 5 cilvēki, 1. nodaļa – 10 cilvēki, 2. nodaļa – 10 cilvēki, 3. nodaļa – 6 cilvēki, 4. nodaļa – 6 cilvēki, 5. nodaļa – 6 cilvēki.

PSRS leTK Galvenās milicijas pārvaldes (GMP) vadībā bija A.G. Galkins, bet GMP darbu CBD kā viens no PSRS leTK komisāra vietniekiem pārzināja V. S. Abakumovs.

Ar ciņu pret politisko bandītismu nodarbojās arī PSRS VDTK 2. pārvalde (pretizlūkošanas; P.V. Fedotovs), ar ciņu pret pretpadomju formējumiem – PSRS VDTK 3. pārvalde (slepeni politiskā; S. R. Milšteins, no 01.04.41. g. – N.D. Gorjinskis) un to vietējie orgāni. Ar PSRS leTK 1941. gada 16. jūlija pavēli Nr. 1020 par GMP CBD jauno priekšnieku tika norīkots bijušais šīs daļas priekšnieka vietnieks V.K. Jegorovs, bet augustā viņš pārgāja darbā uz PSRS leTK Transporta pārvaldi. GMP CBD priekšnieka pienākumi pagaidām tika uzdoti vēl vienam šīs daļas priekšnieka vietniekam A.A. Žukovam. Ar PSRS leTK 1941. gada 15. augusta pavēli Nr. 1193 bijušais GMP CBD priekšnieks Š.O. Cereteli tika norīkots par Gruzijas PSR iekšlietu tautas komisāra 1. vietnieku.

1941. gada 20. jūlijā leTK un VDTK tika apvienoti vienā tautas komisariātā – PSRS leTK – ar L.P. Beriju priekšgalā. PSRS leTK GMP darbu no 1941. gada 31. jūlija pārzināja tautas komisāra vietnieks Ivans A. Serovs, bet drīz ar PSRS leTK 1941. gada 30. septembra pavēli Nr. 001414 PSRS leTK GMP CBD tika reorganizēta par patstāvīgu PSRS leTK Ciņās ar bandītismu daļu (CBD) ar bijušo leTK Smoļenskas apgabala pārvaldes priekšnieku S.A. Kļopovu priekšgalā.

Daļa sastāvēja no trim nodaļām:

- 1. nodaļa (Kaukāzs, Aizkaukāzs, Krasnodaras novads);
- 2. nodaļa (KPFSR, Ukraina, Karēļu–Somu PSR);
- 3. nodaļa (Vidusāzija, Kazahstāna, Tālie Austrumi).

PSRS leTK CBD štatos bija 22 cilvēki.

Ciņas pret bandītismu daļas tika organizētas Gruzijas, Armēnijas, Azerbaidžānas, Kazahijas, Uzbekijas, Tadžikijas, Turkmēnijas, Kirgīzijas PSR, Ordžonokidzes, Krasnodaras, Habarovskas, Piejūras novados, Čečenijas–Ingušijas un Dagestānas APSR un Staļingradas apgabalā.

Nodaļas ciņai pret bandītismu tika organizētas Ukrainas un Karēļu–Somu PSR, Ziemeļosētijas, Abhāzijas, Adžārijas, Burjatu–Mongoļu, Kabardas–Balkāru un Kalmikijas APSR, Krasnojarskas un Altaja novados, Rostovas, Tambovas, Novosibirskas, Omskas un Čitas apgabalos.

Pavēlē par PSRS leTK CBD organizāciju bija rakstīts, ka, “realizējot operācijas bandīformāciju likvidēšanai, kā arī bandītu vieninieku, dezertieru no Sarkanās armijas aizturēšanai, republiku iekšlietu tautas komisāri, leTK novadu un apgabalu pārvalžu priekšnieki izmanto iznīcinātāju bataljonus, leTK karaspēku un miliciju”.

Ar PSRS leTK 1942. gada. 4. jūnija pavēli Nr. 1829 S.A. Kļopovs tika atbrīvots no PSRS leTK CBD priekšnieka amata sakarā ar [viņa] norīkošanu par leTK Ordžonikidzes novada pārvaldes priekšnieku, bet ar PSRS leTK 1942. gada 20. jūlija pavēli Nr. 2331 par jauno PSRS leTK CBD priekšnieku iecēla bijušo šīs pašas daļas priekšnieka vietnieku M.A. Zavgorodniju.

Ar PSRS leTK 1943. gada 24. aprīļa pavēli Nr. 992 par jauno PSRS leTK CBD priekšnieku tika norīkots bijušais PSRS leTK 4. pārvaldes daļas priekšnieks V.A. Drozdovs, bet bijušais PSRS leTK CBD priekšnieks M.A. Zavgorodnijs ar PSRS leTK 1943. gada 18. jūnija pavēli Nr. 001003 tika iecelts par leTK Stavropoles apgabala pārvaldes priekšnieka vietnieku un CBD priekšnieku.

Ar PSRS leTK 1943. gada 2. septembra pavēli Nr. 1812 V.A. Drozdovu norīkoja par Čečenijas–Ingušijas APSR iekšlietu tautas komisāru, bet ar PSRS leTK 1943. gada 13. septembra pavēli Nr. 1877 par jauno PSRS leTK CBD priekšnieku tika iecelts bijušais PSRS leTK karaspēka aktīvās Sarkanās armijas aizmugures apsardzībai priekšnieks A.M. Ļeontjevs.

Ar PSRS leTK 1943. gada 15. maija pavēli Nr. 00861 tika apstiprināti jaunie štati, bet ar PSRS leTK 1943. gada 31. maija pavēli Nr. 1234 tika paziņots PSRS leTK CBD personālsastāva štatu saraksts:

- vadība: daļas priekšnieks – V.A. Drozdovs, viņa vietnieki: V.Z. Karļins, N.K. Maričevs, M.T. Rudenko un S.G. Svirins;
- 1. nodaļa (Azerbaidžānas, Armēnijas, Gruzijas PSR; nodaļas priekšnieks A.K. Granskis);
- 2. nodaļa (Čečenijas–Ingušijas, Kabardas–Balkāru, Dagestānas un Ziemeļosetijas APSR; nodaļas priekšnieks – vakance, nodaļas priekšnieka vietnieks – N.L. Nožņickis);
- 3. nodaļa (Kazahijas, Kirgīzijas, Uzbekijas, Tadžikijas un Turkmēnijas PSR; nodaļas priekšnieks – Š.K. Melamedovs);
- 4. nodaļa (Tālie Austrumi; nodaļas priekšnieks – G.S. Starinovs);
- 5. nodaļa (Stavropoles, Krasnodaras novadi, Kalmikijas APSR, Rostovas un Staļingradas apgabali, Ukraina; nodaļas priekšnieks – vakance, nodaļas priekšnieka vietnieks – N.A. Sļeņņevs);
- 6. nodaļa (Ļeņingradas, Maskavas, Kaļiņinas, Voronežas, Kurskas, Orlas, Tulas, Rjazanaņas, Smoljenskas, Vologdas, Murmanskas apgabali, Karēļu–Somu PSR; nodaļas priekšnieks – V.J. Golovļovs);
- 7. nodaļa (Rietumsibīrija, Urāli, Augšējā un Vidējā Volga, KPFSR Centrālā josla; nodaļas priekšnieks – vakance, nodaļas priekšnieka vietnieks – A.J. Gukailo);
- 8. nodaļa (cīņa ar dezertieriem un bēgulojošiem no mobilizācijas; nodaļas priekšnieks – vakance, nodaļas priekšnieka vietnieks – M.J. Gobermans);
- PSRS leTK CBD sekretariāts (P.A. Novikovs).

Pavisam CBD sastāvā – 66 cilvēki.

Ar PSRS leTK 1943. gada 31. maija pavēli Nr. 1235 tika apstiprināts arī PSRS leTK CBD slepenais sastāvs 50 cilvēku skaitā (PSRS leTK GPCB [Galvenā pārvalde cīņai pret banditismu] 9. izlūkošanas nodaļa ar M.V. Oficerovu priekšgalā).

1943.–1944. gadā PSRS leTK CBD sastāvā tika veidotas arī nodaļas kalmiku specpārvietoto un specpārvietoto no Ziemeļkaukāza apkalpošanai.

1944. gada 30. augustā PSRS leTK CBD priekšnieks A.M. Ļeontjevs parakstīja ziņojumu PSRS iekšlietu tautas komisāram S.N. Kruglovam "Par cīņas ar banditismu, dezertieriem un izvairīšanos no dienesta Sarkanajā armijā Tēvijas kara trīs gados rezultātiem (no 1941. gada 1. jūlija līdz 1944. gada 1. jūlijam)", kurā bija teikts, ka trīs kara gados leTK orgāni PSRS teritorijā bija likvidējuši 7161 bandgrupu ar 54 130 dalībniekiem, no tiem nogalināti 4076 cilvēki, arestēti 42 529, legalizēti 7525 cilvēki.

Ukrainas rietumu apgabalu teritorijā tika likvidēti 34 878 Ukrainas sacelšanās armijas [УПА] un Ukrainas nacionālistu organizācijas [ОУН] bandu dalībnieki, no tiem nogalināti 16 338 cilvēki, sagūstīts 15 991, padevās brīvprātīgi 2 549 cilvēki. Pavisam likvidēti 89 008 bandīti.

Aizturēti 1 210 224 dezertieri no Sarkanās armijas un 456 667 cilvēki, kuri izvairījās no dienesta Sarkanajā armijā.

Veicot operācijas bandītu, dezertieru, no dienesta Sarkanajā armijā bēgulojošo un citu noziedzīgo elementu aizturēšanā, krituši 226 operatīvie darbinieki, 1085 leTK karaspēka virsnieki un kareivji, 72 iznīcinātāju bataljonu un brīvprātīgo vienību cīnītāji, 87 partijas un padomju aktīva darbinieki, pavisam 1470 cilvēki.

No noziedzīgajiem elementiem un iedzīvotājiem, kā arī bijušo kauju laukos savākts: 1 lidmašīna, 84 lielgabali, 1020 mīnmetēji, 7186 ložmetēji, 18 860 automāti, 200 018 šautenes, 23 744 revolveri, 132 731 granāta, 1 281 prettanku šautene, 19 638 artilērijas šāviņi, 86 029 mīnas, 27 813 060 patronas, 5 100 kg sprāgstvielu.

Atskaites periodā PSRS [teritorijā] reģistrēts 11 851 bandītisma gadījums, no tiem atklāti – 9774.

Atskaitē arī bija rakstīts, ka kara sākumā bandītisms visvairāk bija izplatīts Rietumukrainā, Rietumbaltkrievijā un Ziemeļkaukāzā. Ukrainas un Baltkrievijas rietumu apgabalu teritorijās darbojās ukraiņu un baltkrievu nacionālistu grupas, kas izvērta aktīvu cīņu pret padomju varu pēc šo apgabalu atkalapvienošanās ar Padomju Savienību. Šo bandu naidīgā darbība izpaudās teroristiskos aktos pret partijas un padomju darbiniekiem un viņu ģimenēm, uzbrukumos Sarkanās armijas komandieriem un cīnītājiem, leTK un VDTK darbiniekiem, valsts iestāžu un uzņēmumu, kā arī iedzīvotāju aplaupīšanā.

1944. gada 1. jūlijā PSRS bija uzskaitīta 421 bandgrupa, to dalībnieku un bandītu vieninieku skaits – 8 455, dezertieru no Sarkanās armijas – 33 564, izvairījušos no karadienesta – 2 570.

Aktīvo bandu sastāvā atradās: Ukraiņu nacionālistu organizācijas un Ukrainas sacelšanās armijas dalībnieki – 6 683 (78,8%), dezertieri un no karadienesta Sarkanajā armijā izvairījušies – 694 (8,6%), kontrrevolucionāro bruņoto akciju bijušie dalībnieki – 263 (3,1%), bijušie vācu ielikteņi un viņu atbalstītāji – 140 (1,6%), citi pretpadomju elementi – 675 (7,9%).⁴

Par PSRS leTK iznīcinātāju bataljonu darbību 1941.–1944. gadā atskaitē teikts:

PSRS leTK iznīcinātāju bataljoniem, kas balstījās uz vietējiem iedzīvotājiem sadarbības grupu veidā, bija visai svarīga loma padomju aizmugures nostiprināšanā visā Tēvijas kara laikā. Sevišķi liela šī loma bija cīņā ar pretinieka aktīvo aģentūru visās tās izpaušmēs. Kā vienīgais bruņotais spēks leTK vairāku rajonu vietējo orgānu rīcībā iznīcinātāju bataljoni kļuva par izšķirošo faktoru aizmugures iztīrīšanā un revolucionārās kārtības saglabāšanā. Ar savu operatīvo dienesta darbību iznīcinātāju bataljoni sniedza lielu palīdzību milicijas orgāniem un cīņas ar banditismu daļām, ar ko aktīvi veicināja PSRS leTK vispārējo operatīvo pasākumu realizēšanu kara laikā.

1944. gada 1. februārī bija 1 620 iznīcinātāju bataljoni ar pavisam 161 089 cilvēkiem, vidēji 100 cilvēku katrā. Turklāt pēc PSRS leTK 1941. gada 25. jūnija pavēles Nr. 00804 organizētie iznīcinātāju bataljoni Rietumukrainā, Rietumbaltkrievijā un Baltijā vēl nebija atjaunoti.

1944. gadā no fašistiskās Vācijas karaspēka okupācijas pilnīgi atbrīvoti bija Baltkrievijas un Ukrainas rietumu apgabali, kā arī visa Lietuvas un Igaunijas un lielākā

⁴ KFVA, R-9478. f., 1. apr., 63. l., 1.–197. lpp.

daļa Latvijas teritorijas. Tūlīt pēc tā vai cita apgabala vai republikas atbrīvošanas tur savu darbu sāka iekšlietu un valsts drošības orgāni, sākumā operatīvo grupu veidā, bet pēc tam kā organizēti tautas komisariāti vai leTK un VDTK pārvaldes.

1944. gada 3. jūlijā tika atbrīvota Baltkrievijas PSR galvaspilsēta Minska, bet jau 1943. gadā bija norīkoti: 7. maijā L. F. Canava par BPSR valsts tautas drošības komisāru, 30. oktobrī S. S. Beļčenko par BPSR iekšlietu tautas komisāru.

- 1944. gada 2. jūlijā tika atbrīvota Viļeiskas pilsēta, bet 1944. gada 5. jūlijā – Molodečno pilsēta; 1944. gada 20. septembrī Viļeiskas apgabals tika pārdēvēts par Molodečnas apgabalu; no 1944. gada 12. oktobra līdz 1948. gada 27. aprīlim par leTK Molodečnas apgabala pārvaldes priekšnieku strādāja L.S. Semjonovs, no 1948. gada 27. aprīļa – bijušais BPSR leM CBP priekšnieka vietnieks A.K. Granskis; no 1944. gada oktobra līdz 1945. gada novembrim par VDTK Molodečnas apgabala pārvaldes priekšnieku strādāja bijušais VDTK Kurskas apgabala pārvaldes priekšnieks V.T. Aļencevs; no 1946. gada oktobra līdz 1948. gada janvārim VDTK pārvaldes priekšnieks bija G.F. Šaroks.
- 1944. gada 8. jūlijā tika atbrīvota Baranoviču pilsēta; no 1944. gada 12. oktobra līdz 1946. gada 23. janvārim leTK Baranoviču apgabala pārvaldes priekšnieks bija A.P. Sviridovs, no 1946. gada 23. janvāra līdz 1948. gada 23. aprīlim – A.L. Kļimenko.
- 1944. gada 14. jūlijā tika atbrīvota Pinskas pilsēta; no 1945. gada 20. jūlija līdz 1946. gada 12. jūnijam leTK–leM Pinskas apgabala pārvaldes priekšnieks bija M.I. Odincovs, bet no 1946. gada 12. jūnija – P. G. Kuzins.
- 1944. gada 16. jūlijā tika atbrīvota Grodņas pilsēta; no 1944. gada jūlija līdz oktobrim VDTK Grodņas apgabala pārvaldes priekšnieks bija I.P. Muraškins, no 1944. gada oktobra līdz 1947. gada decembrim VDTK–VDM apgabala pārvaldes priekšnieks bija V.T. Politiko; no 1944. gada 12. oktobra līdz 1949. gada 16. septembrim leTK–leM apgabala pārvaldes priekšnieks bija I.I. Gorlovs.
- 1944. gada 28. jūlijā tika atbrīvota Brestas pilsēta; no 1944. gada jūnija līdz 1947. gada 11. aprīlim VDTK–VDM Brestas apgabala pārvaldes priekšnieks bija A.A. Sergejevs; no 1945. gada 20. jūlija līdz 1946. gada 12. jūnijam leTK–leM apgabala pārvaldes priekšnieks bija V.V. Radčenko.
- 1943. gada 6. novembrī tika atbrīvota Ukrainas galvaspilsēta Kijeva. 1943. gada 7. maijā par Ukrainas PSR iekšlietu tautas komisāru tika norīkots V.T. Sergijenko, bet 1943. gada 29. jūlijā viņu šajā postenī nomainīja bijušais VDTK Gorkijas apgabala pārvaldes priekšnieks V.S. Rjasnojs. 1943. gada 7. maijā par Ukrainas PSR valsts drošības tautas komisāru tika iecelts bijušais UPSR iekšlietu tautas komisāra vietnieks S.R. Savčenko.

Rietumukrainas apgabalu centru atbrīvošana notika šādā secībā:

- 1944. gada 2. februārī tika atbrīvota Luckas pilsēta, Volīnijas apgabala centrs; no 1944. gada janvāra līdz 9. oktobrim VDTK Volīnijas apgabala pārvaldes priekšnieks bija A.N. Martinovs, par leTK apgabala pārvaldes priekšnieku ar atpakaļejošu datumu 1945. gada 25. augustā tika iecelts A.M. Jakovenko;
- 1944. gada 2. februārī tika atbrīvota Rovno pilsēta; no 1944. gada 9. oktobra līdz 1947. gada 10. janvārim par leTK Rovno apgabala pārvaldes priekšnieku strādāja V.M. Trubņikovs, no 1947. gada 10. janvāra līdz 23. aprīlim – A.N. Asmolovs, bet no 1947. gada 23. aprīļa – I.A. Antoņuks;
- 1944. gada 29. martā tika atbrīvota Černovcu pilsēta; no 1943. gada novembra līdz 1951. gada novembrim VDTK–MVD Černovcu apgabala pārvaldes priekšnieks bija N.A. Rešetovs; no 1944. gada 10. jūlija līdz 1946. gada 30. novembrim leTK–leM Černovcu apgabala pārvaldes priekšnieks bija M.T. Rudenko, bet no 1946. gada 30. novembra – M.I. Naumovs;
- 1944. gada 14. aprīlī tika atbrīvota Ternopoles pilsēta; no 1943. gada 15. novembra līdz 1946. gada 13. martam par leTK Ternopoles–Ternopoles apgabala pārvaldes priekšnieku strādāja R.N. Sarajevs, bet no 1946. gada 13. marta līdz 1948. gada 17. aprīlim –

- A.J. Buliga; no 1944. gada 9. oktobra līdz 1945. gada decembrim VDTK Ternopoles apgabala pārvaldes priekšnieks bija L.A. Maļiņins;
- 1944. gada 25. jūlijā tika atbrīvota Staņislavas pilsēta; no 1944. gada marta līdz 1946. gada 20. augustam VDTK Staņislavas apgabala pārvaldes priekšnieks bija A.N. Mihailovs, bet no 1946. gada 20. augusta līdz 1947. gada 3. decembrim – R.V. Krutovs; no 1944. gada 10. jūlija līdz 1945. gada 22. augustam par leTK Staņislavas apgabala pārvaldes priekšnieku strādāja M.A. Zavgorodņijs, bet no 1945. gada 2. novembra līdz 1950. gada 26. maijam – F.M. Ņeizmailovs;
  - 1944. gada 27. jūlijā tika atbrīvota Ļvovas pilsēta; no 1944. gada 22. marta līdz 9. oktobrim VDTK Ļvovas apgabala pārvaldi vadīja K.S. Vološenko, bet no 1944. gada 9. oktobra līdz 1948. gada 9. decembrim VDTK–VDM Ļvovas apgabala pārvaldi vadīja A.I. Voronjins; no 1944. gada 18. aprīļa līdz 1947. gada 10. janvārim leTK–leM Ļvovas apgabala pārvaldi vadīja J.S. Gluško, bet no 1947. gada 10. janvāra līdz 1948. gada 25. jūnijam – V.M. Trubņikovs;
  - 1944. gada 6. augustā tika atbrīvota Drogobičas pilsēta, bet 1944. gada 31. augustā par leTK Drogobičas apgabala pārvaldes priekšnieku tika norīkots A.N. Saburovs;
  - 1944. gada 25. augustā tika atbrīvota Izmailas pilsēta; 1944. gada aprīlī par VDTK Izmailas apgabala pārvaldes priekšnieku tika norīkots P.A. Krilovs; 1944. gada 10. jūnijā par leTK tā pašā apgabala pārvaldes priekšnieku tika iecelts I.J. Korneičuks.

1944. gada 13. jūlijā tika atbrīvota Viļņas pilsēta, bet 1944. gada 1. augustā – Kauņas pilsēta Lietuvas PSR. 1943. gada 20. jūlijā par Lietuvas PSR iekšlietu tautas komisāru tika norīkots I.M. Bartašūns, no 1944. gada 12. jūlija par valsts drošības tautas komisāru strādāja A.A. Guzjavičus, no 1946. gada 3. janvāra – D.A. Jefimovs; no 1949. gada 20. aprīļa Lietuvas PSR valsts drošības ministrs bija P.M. Kapralovs, no 1952. gada 31. marta – P.P. Kondakovs.

Ar PSRS leTK 1944. gada 12. jūlija pavēli Nr. 00807 tika apstiprināti šādi Lietuvas PSR leTK štati:

- vadība: tautas komisārs, tautas komisāra vietnieks, tautas komisāra vietnieks milicijas lietās, viņš arī milicijas pārvaldes priekšnieks, komisāra vietnieks kadru lietās (4 cilvēki);
- sekretariāts (12 cilvēki); milicijas pārvalde (174);
- ugunsdrošības daļa (20);
- cietumu daļa (22);
- CBD [cīņās ar bandītismu daļa] (20);
- operatīvā nodaļa (5);
- pretizlūkošanas daļa "Smeršs" (10);
- 1. specdaļa (25);
- OBDBB (10);
- iznīcinātāju bataljona štābs (5);
- leTK objektu vietējās pretgaisa aizsardzības štābs (1);
- šifrēšanas grupa (3);
- kadru daļa (29);
- saimniecības daļa (127);
- finanšu daļa (15).

Lietuvas PSR leTK aparātā tika nodarbināti 482 cilvēki, pavisam Lietuvas PSR leTK – 5317 cilvēki.

1944. gada 22. septembrī tika atbrīvota Igaunijas PSR galvaspilsēta Tallina. 1944. gada 24. martā par Igaunijas PSR iekšlietu tautas komisāru tika norīkots A.I. Rezevs. 1944. gada 29. martā par Igaunijas PSR valsts drošības tautas komisāru tika iecelts B.G. Kums.

1944. gada 13. oktobrī tika atbrīvota Latvijas PSR galvaspilsēta Rīga. 1944. gada 24. martā par Latvijas PSR iekšlietu tautas komisāru tika norīkots A.P. Eglīts. 1944. gada martā par Latvijas PSR valsts drošības tautas komisāru iecēla A.A. Noviku.

1944. gada 7. oktobrī L.P. Berija parakstīja PSRS leTK pavēli Nr. 001239 "Par leTK Bobruiskas, Grodņas, Polockas apgabala pārvalžu organizēšanu un Baltkrievijas Viļeiskas apgabala pārdēvēšanu par Molodečnas apgabalu".

1944. gada 13. oktobrī republiku leTK cīņas pret bandītismu daļās strādāja:

- Baltkrievijas PSR – 37 cilvēki CBD aparātā, pavisam pret bandītismu kopā ar BPSR leTK orgāniem perifērijā cīnijās 351 cilvēks;
- Latvijas PSR – attiecīgi 23 un 63 cilvēki;
- Lietuvas PSR – 20 un 75;
- Ukrainas PSR – 48 un 1710;
- Igaunijas PSR – 31 un 46.⁵

Ar PSRS leTK 1944. gada 1. decembra pavēli Nr. 001447 PSRS leTK CBD tika reorganizēta par PSRS leTK Galveno pārvaldi cīņā ar bandītismu (GPCB), iekļaujot tās sastāvā PSRS leTK iznīcinātāju bataljonu štābu. Ar šo pašu pavēli tika norīkoti:

- par PSRS leTK GPCB priekšnieku – 3. ranga v[alsts] d[rošības] komisārs Aleksandrs Mihailovičs Ļeontjevs;
- par GPCB priekšnieka vietniekiem: vd komisārs Vasilijs Stepanovičs Prošins (bijušais leTK Staļingradas apgabala pārvaldes priekšnieks) un ģenerālmajors Andrejs Samsonovičs Kaļņins (bijušais leTK Ziemeļkaukāza Robežapsardzības karaspēka pārvaldes priekšnieka vietnieks);
- par 1. daļas priekšnieku – ģenerālmajors Anatolijs Petrovičs Gorškovs (bijušais CPKŠ pārstāvis Brjanskas frontē);
- par 2. daļas priekšnieku – vd apakšpulkvedis Venjamins Zalmanovičs Karļins (bijušais Krimas APSR leTK CBD priekšnieks);
- par 3. daļas priekšnieku – vd majors Vladimirs Jakovļevičs Golovļovs (bijušais Kalmikijas APSR leTK[omisāra] vietnieks);
- par 4. daļas priekšnieku – vd pulkvedis Sergejs Grigorjevičs Svirins;
- par 5. daļas priekšnieku – vd pulkvedis Nikolajs Konstantinovičs Maričevs;
- par 6. daļas priekšnieku – pulkvedis Pāvels Lukičs Trofimovs (bijušais PSRS leTK iznīcinātāju bataljonu štāba priekšnieks);
- par 7. daļas priekšnieku – vd apakšpulkvedis Pāvels Ignatjevičs Rižkovs (bijušais leTK Stavropoles novada pārvaldes CBD priekšnieks).

Ar šo pašu pavēli tika apstiprināta šāda PSRS leTK GPCB struktūra:

- 1. daļa – cīņai ar UNO [Ukrainas nacionālistu organizācijas] pagrīdi un bruņotajām bandām (23 cilvēki):
  - 1. nodaļa – cīņai ar UNO pagrīdi;
  - 2. nodaļa – cīņai ar USA [Ukrainas sacelšanās armijas] bruņotajām bandām;
  - 3. nodaļa – cīņai ar bandītismu Ukrainā;
- 2. daļa – cīņai ar pretpadomju pagrīdi un bruņotajām vācu izlūkdienesta Baltkrievijā un Baltijā organizētajām un atstātajām bandām (21 cilvēks):
  - 1. nodaļa – cīņai ar pretpadomju pagrīdi un vācu izlūkdienesta Baltkrievijā organizētajām un atstātajām bruņotajām bandām;
  - 2. nodaļa – cīņai ar pretpadomju pagrīdi un vācu izlūkdienesta Baltijā organizētajām un atstātajām bruņotajām bandām;
  - 3. nodaļa – cīņai ar bandītismu Baltkrievijā un Baltijā;
- 3. daļa – Ziemeļkaukāzs un Aizkaukāzs (16 cilvēki):
  - 1. nodaļa (Dagestāna, Ziemeļosētijas, Kabardas APSR, Groznijas apgabals);
  - 2. nodaļa (Staļingradas, Astrahaņas, Rostovas apgabals, Stavropoles un Krasnodaras novads);
  - 3. nodaļa (Gruzijas, Armēnijas un Azerbaidžānas PSR);

⁵ Turpat, 367. l., 84. lp.

- 4. daļa – Vidusāzija (19 cilvēki):
    - 1. nodaļa – cīņai ar nacionālistiskajām, dumpinieckajām formācijām un emigrācijas parādībām;
    - 2. nodaļa – cīņai ar bandītiem Vidusāzijā;
    - 3. nodaļa – cīņai ar specpārvietoto bandītiem un dumpīgumu;
  - 5. daļa – KPFSR, Moldāvijas un Karēļu–Somu PSR (19 cilvēki):
    - 1. nodaļa (Voroņežas, Gorkijas, Kaļiņinas, Kurskas, Maskavas, Orlas, Penzas, Rjazaņas, Smolenskas, Tambovas, Tulas, Kalugas, Brjanskas apgabals, Moldāvijas PSR, Krimas APSR);
    - 2. nodaļa (Ivanovas, Vladimiras, Kuibiševas, Saratovas, Uljanovskas, Jaroslavljas, Ņeņingradas, Novgorodas, Kostromas, Veļikije Luku, Pleskavas, Murmanskas, Arhangeļskas, Vologdas apgabals un Komi APSR);
    - 3. nodaļa (Udmurtijas, Tatārijas, Čuvašijas, Baškīrijas, Mari, Burjatijas–Mongolijas, Jakutijas APSR, Kirovas, Čkalovas, Molotovas, Čeljabinskas, Kemerovas, Kurganas, Sverdlovskas, Omskas, Tomskas, Tjumeņas, Novosibirskas, Irkutskas, Čitas apgabals, Krasnojarskas, Piejūras, Habarovskas novads);
  - 6. daļa – iznīcinātāju bataljonu štābs (14 cilvēki);
  - 7. daļa – izmeklēšana (13 cilvēki);
  - nodaļa cīņai ar dezertieriem (M. J. Gobermans; 12 cilvēki);
  - sakaru nodaļa (A. L. Lomonosovs; 12 cilvēki);
  - uzskaites un informācijas nodaļa (nodaļas priekšnieka vietnieks A. I. Zabojevs; 12 cilvēki);
  - GPCB sekretariāts (sekretariāta priekšnieka v. i. G. I. Koroļovs; 15 cilvēki).
- Pavisam PSRS leTK GPCB sastāvā – 179 cilvēki.

1944. gada 9. oktobrī L.P. Berija un V. N. Merkulovs parakstīja kopīgu PSRS leTK un PSRS VDTK pavēli Nr. 001240/00380 "Par pasākumiem cīņas pastiprināšanai pret ukraiņu nacionālistu organizācijas pagrīdi un tās bruņoto bandu likvidācijai Ukrainas PSR rietumu apgabalos", ar kuru leTK–VDTK Ņovovas, Staņislavas, Droģobičas un Černovcu apgabala pārvalžu aģentūras–operatīvā darba vadība cīņā pret UNO pagrīdi un tās bruņotajām bandām tika uzdots Ukrainas PSR iekšlietu tautas komisāram, valsts drošības 3. ranga komisāram V.S. Rjasnijam, kuram par palīgiem tika norīkoti Ukrainas valsts drošības tautas komisārs, valsts drošības 3. ranga komisārs S.R. Savčenko un leTK Ukrainas apgabala Robežapsardzības karaspēka priekšnieks ģenerālmajors P.V. Burmaks.

Aģentūras–operatīvā darba vadība cīņai ar UNO pagrīdi un tās bruņotajām bandām leTK–VDTK Ukrainas PSR Rovnas, Volīnijas un Ternopoles apgabala pārvaldēs tika uzdots Ukrainas PSR leTK komisāra vietniekam ģenerālleitnantam T.A. Strokačam, kuram par palīgiem tika norīkoti UPSR VDTK komisāra vietnieks valsts drošības komisārs D.I. Jesipenko un leTK Ukrainas apgabala Iekšējā karaspēka priekšnieks ģenerālmajors M.P. Marčenkovs.

Ukrainas PSR leTK un VDTK vadībai tika pavēlēts:

- pastiprināt represijas pret UNO organizāciju un bandu aktīvo dalībnieku, kā arestēto un nogalināto, tā arī nelegālā stāvoklī esošo, ģimeņu locekļiem (izsūtīšana uz valsts attāliem rajoniem un īpašuma konfiskācija);
- personas, kuras izvairās no mobilizācijas Sarkanajā armijā, pēc aizrūšanas nosūtīt pārbaudei uz leTK specnometnēm;
- UNO organizāciju un bandu likvidēšanas darbā līdz ar aģentūras ziņotāju darbu plaši praktizēt vietējo iedzīvotāju iesaistīšanu, tādēļ pie milicijas iecirkņu pilnvarotajiem veidot bruņotas sadarbības grupas, iesaistot šajās grupās godīgus padomju pilsoņus no Sarkanās armijas militārpersonu ģimenēm, vietējā partijas un padomju aktīva un personām, kuras cietušas no UNO bandām.

Tāpat tika pavēlēts par cīņām ar UNO pagrīdi un UNO bruņoto bandu likvidāciju regulāri informēt Ukrainas K(b)P CK pirmo sekretāru N.S. Hruščovu un Ukrainas rietumu apgabalu UK(b)P komiteju pirmos sekretārus.

Lai sniegtu palīdzību šajā darbā, uz Ukrainu tika nosūtīts PSRS IeTK komisāra pirmais vietnieks S.N. Kruglovs.

Ar minēto pavēli Ukrainas PSR IeTK CBD tika reorganizēta par pārvaldi (PCB), par kuras priekšnieku tika norikots (amatu apvienošanas kārtībā) UPSR IeTK komisāra vietnieks, bijušais Ukrainas partizānu kustības štāba priekšnieks T.A. Strokačs.

Ar PSRS IeTK 1944. gada 14. novembra pavēli Nr. 001388 tika apstiprināti šādi Ukrainas PSR IeTK PCB štati:

- vadība – PCB priekšnieks, viņš arī tautas komisāra vietnieks, pārvaldes priekšnieka vietnieks, viņš arī 1. daļas priekšnieks;
  - sekretariāts (7 cilvēki);
  - 1. daļa – UNO pagrīdes un bruņoto UPA bandu atklāšana un likvidācija (36 cilvēki):
    - 1. nodaļa – darbs ar UNO, UPA un UPK vadību (8 cilvēki);
    - 2. nodaļa – vada UNO un UPA pagrīdes atklāšanas un likvidācijas darbu Rovnas, Volīnijas un Ternopoles apgabalā (8 cilvēki);
    - 3. nodaļa – tas pats Ļvovas, Drogobičas, Staņislavas un Černovcu apgabalā (10 cilvēki);
    - 4. nodaļa – tas pats Ukrainas austrumu apgabalu teritorijā (8 cilvēki);
  - 2. daļa – politbandītisma, dumpinieku bandu, nelegālistu grupu atklāšana un likvidācija, cīņa ar izpletņu lēcējiem un dezertieriem (22 cilvēki):
    - 1. nodaļa – Harkovas, Zaporožjes, Staļino, Sumu, Čerņigovas, Poltavas, Vorošilovgradas apgabals (5 cilvēki);
    - 2. nodaļa – Kijevas, Odesas, Viņņicas, Nikolajevas, Hersonas, Izmailas, Dņepropetrovskas, Kameņecpodojskas, Kirovogradas apgabals (5 cilvēki);
    - 3. nodaļa – cīņa ar izpletņu lēcējiem un dezertieriem (9 cilvēki);
  - 3. daļa – izmeklēšanas (25 cilvēki):
    - 1. nodaļa – rietumu apgabali (12 cilvēki);
    - 2. nodaļa – austrumu apgabali (8 cilvēki);
  - uzskaites un informācijas nodaļa (6 cilvēki);
  - izlūkošanas nodaļa (3 cilvēki);
  - operatīvo radiosakaru daļa (22 cilvēki);
  - iznīcinātāju bataljonu daļa (17 cilvēki).
- Pavisam UPSR IeTK PCB sastāvā – 140 cilvēku.⁶

1944. gada 12. oktobrī L.P. Berija un V.N. Merkulovs parakstīja PSRS IeTK un PSRS VDTK pavēli Nr. 001257/00388 "Par pasākumiem cīņās ar pretpadomju pagrīdi pastiprināšanai un bruņoto bandu likvidācijai Lietuvas PSR teritorijā", ar kuru "aģentūras operatīvā darba vadība cīņā ar pretpadomju pagrīdi un tās bruņotajām bandām, ko izveidoja un atstāja Lietuvas PSR vācu izlūkdienests", tika uzdota Lietuvas PSR IeTK komisāram, valsts drošības komisāram I.M. Bartašunam, kuram palīgā tika norikots Lietuvas valsts drošības tautas komisārs, vd komisārs A.A. Gudzjavičus un IeTK iekšējā karaspēka 4. divīzijas komandieris ģenerālmajors P.M. Vetrovs.

Šīs pavēles izpildes pārbaudei uz Lietuvas PSR tika nosūtīti PSRS IeTK komisāra vietnieks I.A. Serovs un Baltkrievijas PSR VDTK komisārs L.F. Canava.

1944. gada 25. novembrī Lietuvas PSR VDTK CBD štati bija šādi:

- daļas vadība – priekšnieks un viņa vietnieks, kā arī sekretārs, mašīnrakstītāja un tulks;
- 1. nodaļa – aģentūras-operatīvā, Lietuvas pretpadomju pagrīdes izstrādāšanai un no lietuviešiem sastāvošo bruņoto bandu likvidācijai (10 cilvēki);

⁶ Turpat, 1.–2. lpp.

- 2. nodaļa – aģentūras–operatīvā, pretpadomju poļu pagrīdes izstrādāšanai un no poļiem sastāvošo bruņoto bandu likvidācijai (8 cilvēki);
- 3. nodaļa – aģentūras–operatīvā, cīņai ar dezertieriem un bēgulojošiem no iesaukšanas Sarkanajā armijā (6 cilvēki);
- uzskaites–informācijas grupa (3 cilvēki);
- izmeklēšanas daļa (14 cilvēki);
- grupa Lietuvas pretpadomju pagrīdes izmeklēšanai;
- grupa pretpadomju poļu pagrīdes izmeklēšanai;
- orientēšanas un izlūkošanas grupa (14 cilvēki);
- radiosakaru grupa (10 cilvēki).

Pavisam Lietuvas PSR leTK CB daļā – 70 cilvēki. No 1944. gada 10. jūlija par Lietuvas PSR leTK CBD priekšnieku strādāja vd apakšpulkvedis N.A. Sļepņovs, no 1945. gada 12. jūnija – vd apakšpulkvedis B.G. Buriļins; ar PSRS leM 1946. gada 15. marta pavēli Nr. 00216 Lietuvas PSR leM CBD tika reorganizēta par Pārvaldi cīņai ar bandītismu (PCB), kuras priekšnieks amatu apvienošanas kārtībā bija Lietuvas PSR iekšlietu ministra vietnieks ģenerālmajors P.M. Kapralovs.

1944. gada 12. oktobrī tika parakstīta vēl viena PSRS leTK un PSRS VDTK kopīga pavēle Nr. 001258/00389 “Par pasākumiem cīņas pastiprināšanai ar pretpadomju pagrīdi un bruņoto bandu likvidācijai Baltkrievijas PSR rietumu apgabalos”, ar kuru “leTK–VDTK Baranoviču, Molodečnas, Grodņas, Piskas un Brestas apgabala pārvalžu aģentūras–operatīvā darba vadība cīņā ar pretpadomju pagrīdi un vācu izlūkdienesta izveidotajām un atstātajām bruņotajām bandām” tika uzdots Baltkrievijas PSR leTK komisāram, valsts drošības komisāram S.S. Beļčenko, par kura palīgiem tika norīkoti BPSR VDTK komisāra vietnieks, valsts drošības pulkvedis D.S. Gusevs un leTK iekšējā karaspēka Baltkrievijas apgabalā priekšnieks ģenerālmajors V.I. Kiseļevs.

BPSR leTK CBD tika reorganizēta par Pārvaldi cīņai ar bandītismu, par kuras priekšnieku tika norīkots bijušais PSRS leTK PCB 1. nodaļas priekšnieks pulkvedis A.K. Granskis.

Šīs pavēles izpildes pārbaudei uz BPSR tika nosūtīts PSRS leTK komisāra vietnieks I.A. Serovs.

Ar PSRS leTK 1944. gada 31. oktobra pavēli Nr. 001350 tika apstiprināti šādi BPSR leTK PCB štati:

- vadība – pārvaldes priekšnieks un divi viņa vietnieki;
- PCB sekretariāts (7 cilvēki);
- 1. daļa – aģentūras–operatīvā (18 cilvēki), kā arī daļas priekšnieks, viņa vietnieks un sekretārs:
  - Rietumu apgabalu nodaļa (9);
  - Austrumu apgabalu nodaļa (6);
- 2. daļa – cīņai ar dezertieriem (10 cilvēku):
  - Rietumu apgabalu grupa (5);
  - Austrumu apgabalu grupa (3);
  - izmeklēšanas iecirknis (ar daļas tiesībām; 21 cilvēks);
  - uzskaites–informācijas nodaļa (6 cilvēki).

Pavisam BPSR leTK PCB [sastāvā] – 65 cilvēki un 20 cilvēki slepenajā štatā.

1944. gada 14. oktobrī L.P. Berija nosūtīja VAK priekšsēdētājam J.V. Staļinam vēstuli ar lūgumu “apbalvot ar ordeņiem un medaļām leTK–VDTK darbiniekus, leTK karaspēka ģenerāļus, virsniekus, seržantus un ierindas sastāvu, kuri izcēlušies Ukrainas Nacionālās organizācijas bandu likvidēšanas operācijās Ukrainas rietumu apgabalos”.

Ar PSRS KPP 1944. gada 20. oktobra dekrētu tika apbalvoti 889 Ukrainas leTK un VDTK, PSRS leTK orgānu un karaspēka darbinieki.⁷

Ar kopīgu PSRS leTK un PSRS VDTK 1944. gada 22. novembra pavēli Nr. 668/1907 bijušais PSRS VDTK 2. pārvaldes priekšnieka vietnieks, 3. ranga valsts drošības komisārs N.S. Sazikins tika norīkots par PSRS leTK–VDTK pilnvaroto Igaunijas PSR, bet ar PSRS leTK un PSRS VDTK 1944. gada 14. decembra pavēli Nr. 1824/2023 bijušais VDTK Stavropoles novada pārvaldes priekšnieks, valsts drošības komisārs I.M. Tkačenko tika iecelts par PSRS leTK–VDTK pilnvaroto Lietuvas PSR.

1944. gada 16. decembrī V.N. Merkulovs un S.N. Kruglovs parakstīja kopīgu PSRS VDTK un PSRS leTK pavēli Nr. 00489/001526, ar kuru leTK–VDTK orgānu aģentūras–operatīvā darba Lietuvas PSR pastiprināšanai tika noorganizēti 9 operatīvie sektori: Viļņas, Kauņas, Šauļu, Panevėžas, Marijampoles, Alitus, Telšu, Utenes un Kedaiņu. Lietuvas leTK un VDTK rīcībā uz diviem mēnešiem tika nosūtīti 300 PSRS leTK un 150 PSRS VDTK darbinieki.

1945. gada 25. februārī PSRS valsts drošības tautas komisārs V.N. Merkulovs nosūtīja L.P. Berijam ziņojumu, kurā, starp citu, bija rakstīts: “

1945. gada 25. februārī Viļņas pilsētā skaitās 106 497 iedzīvotāji, no tiem poļu – 90 000, lietuviešu – 8000. Bez tam poļi dzīvo piecos apriņķos – Viļņas, Traķu, Alitus, Švenčionis un Zarasu. Šajos rajonos, ieskaitot Viļņas pilsētu, ir ap 350 000 poļu. Bez tam citos Lietuvas apriņķos nelielās grupās dzīvo ap 90 000 poļu.

Saskaņā ar Lietuvas valdības un Poļu nacionālās atbrīvošanās komitejas 1944. gada 22. septembra vienošanos ir paredzēts uz Poliju pārvietot 180 000–200 000 cilvēku, t. sk. 50 000 no Viļņas pilsētas.

Ar kopīgu PSRS leTK un PSRS VDTK 1945. gada 10. marta pavēli Nr. 201/364 bijušais VDTK Čelābinskas apgabala pārvaldes priekšnieks valsts drošības 3. ranga komisārs A.N. Babkins tika norīkots par PSRS leTK–VDTK pilnvaroto Latvijas PSR.

1945. gada 15. martā PSRS leTK komisāra vietnieks S. N. Kruglovs un PSRS VDTK komisāra vietnieks B.Z. Kobulovs parakstīja kopīgu direktīvu, kurā, starp citu, bija rakstīts:

Lai atslogotu UPSR un BPSR cietumus, daļa minēto republiku leTK, VDTK izmeklēšanas orgānu arestēto no bijušo vācu ielikteņu, policistu, muižnieku, nacionālistisko organizāciju dalībnieku, bēgulojošo no dienesta Sarkanajā armijā un citu pretpadomju elementu vidus tiek nosūtīti uz leTK nometnēm, kas atrodas Komi APSR, Arhangeļskas, Sverdlovskas, Kirovas un Kuibiševas apgabala teritorijās.

Šo arestēto lietu izmeklēšanas pabeigšana tiek uzdota nometņu atrašanās vietu attiecīgo leTK–VDTK vai leTK–VDTK apgabalu pārvaldēm.

Tika pavēlēts izmeklēšanas darbā galveno vērību veltīt starp arestētajiem [esošo] pretinieka izlūkošanas un pretizlūkošanas orgānu aģentūras, kā arī pretpadomju nacionālistisko formējumu dalībnieku atklāšanai:

- a) no ukraiņiem – UNO (Ukraiņu nacionālistu organizācijas) biedru, USA (Ukraiņu sacelšanās armijas) un UTRA (Ukraiņu tautas revolucionārās armijas) dalībnieku un šo organizāciju soda orgānu (drošības dienesta) dalībnieku atklāšanai;
- b) no baltkrieviem – baltkrievu nacionālistisko organizāciju “Baltkrievu apvienība”, “Baltkrievu pašpalīdzība”, “Baltkrievu jaunatnes savienība”, “Baltkrievijas neatkarīgā partija” aktīvo dalībnieku, kā arī baltkrievu armijas, t. s. “Baltkrievijas novada aizsardzības”, dalībnieku atklāšanai;

⁷ KFVA, R-7523. f., 4. apr., 242. l., 116.–147. lp.

- c) no poļiem – nacionālistisko organizāciju "Armija Krajova", "Poļu civildienests", "Drošības korpuss", "Bataljoni hlopska", partijas "Stronictvo Ķudove", poļu emigrantu valdības pārstāvju "Delegati žondu", buržuāziski nacionālistisko partiju "Stronictvo narodove", "Stronictvo Ķudove", "Stronictvo demokratične", "OZON", kā arī dažādu apvienoto politisko orgānu, piem., "Politisko partiju konvents", "Neatkarīgo organizāciju konvents" u. c., dalībnieku atklāšanai;
- d) no lietuviešiem – nacionālistiskās nemiernieku organizācijas "Lietuvas Laisves armija" ("Lietuvas brīvības armija"), nacionālistiskās nemiernieku organizācijas "Lietuvas tautinis front" ("Lietuvas nacionālā fronte") dalībnieku atklāšanai.

Pabeigtās lietas ir uzdots nosūtīt caur prokuratūru PSRS leTK Sevišķai apspriedei.

1945. gada 22. martā L.P. Berija un VN. Merkulovs parakstīja PSRS leTK un PSRS VDTK kopīgu pavēli Nr. 00224/00156 "Par pasākumiem cīņas pastiprināšanai ar pretpadomju pagrīdi un bruņoto bandu likvidācijai Latvijas PSR teritorijā", ar kuru Latvijas PSR iekšlietu tautas komisāram, valsts drošības komisāram A.P. Eglītim un Latvijas PSR valsts drošības tautas komisāram, valsts drošības komisāram A.A. Novikam tika uzdots veikt vairākus pasākumus. Lai atslogotu Latvijas PSR leTK un VDTK no arestētajiem, kuri neizraisa operatīvo interesi, PSRS leTK komisāra vietniekam V.V. Čerņišovam tika uzdots izvest no Latvijas 6000 arestētos uz leTK LDN (labošanas darbu nometnēm) viņu lietu izmeklēšanai nometnēs. PSRS leTK komisāra vietniekam A.N. Apollonovam tika uzdots papildus nosūtīt uz Latviju vienu leTK iekšējā karaspēka pulku, iekļaujot to leTK iekšējā karaspēka 5. strēlnieku divīzijas (divīzijas komandieris ģenerālmajors P.A. Ļeontjevs) sastāvā. PSRS leTK komisāra vietniekam B.P. Obručnikovam tika uzdots komandēt uz Latviju 100 operatīvos darbiniekus, izmantojot viņus leTK apriņķu daļu cīņai pret bandītismu nodaļu nokomplektēšanai.

1945. gada 19. aprīlī Latvijas PSR leTK CBD štatos skaitījās 299 cilvēki, no tiem 226 cilvēki – cīņas ar bandītismu pilsētu, apriņķu un pagastu aparātos. No 1944. gada 1. marta par Latvijas PSR leTK CBD priekšnieka vietnieku tika norīkots vd majors K.O. Bediks (bijušais leTK Kurskas pārvaldes iznīcinātāju bataljonu štāba priekšnieka vietnieks). 1945. gada 29. aprīlī viņš tika ievainots galvā un 1945. gada 1. jūnijā mira. Ar PSRS leTK 1945. gada 22. novembra pavēli Nr. 1327 par Latvijas PSR leTK CBD priekšnieku no 1945. gada 15. jūlija tika norīkots apakšpulkvedis A.G. Korņevs, bet ar PSRS leM 1946. gada 12. maija pavēli Nr. 663 par jauno Latvijas PSR leM CBD priekšnieku – bijušais leM iekšējā karaspēka Baltijas apgabalā priekšnieka vietnieks izlūkošanas darbā pulkvedis I.V. Ritikovs.

1945. gada 15. aprīlī Igaunijas PSR leTK CBD štatos skaitījās 47 cilvēki. CBD priekšnieks no 1944. gada 1. februāra bija vd kapteinis K.M. Kolks, no 1944. gada 1. septembra – vd apakšpulkvedis V.N. Glušaņins, bet ar PSRS leM 1946. gada 14. oktobra pavēli Nr. 1436 par Igaunijas PSR leM CBD priekšnieku tika norīkots bijušais PSRS leTK Galvenās pārvaldes cīņai ar bandītismu 2. daļas priekšnieka vietnieks apakšpulkvedis G.M. Živaga.

Igaunijas PSR leTK CBD struktūra 1945. gada 15. aprīlī bija šāda:

- daļas vadība – priekšnieks un viņa vietnieks, kā arī sekretārs, mašīnrakstītāja un divi tuļki;
- 1. nodaļa – aģentūras–operatīvā (10 cilvēku);
- 2. nodaļa – cīņa ar dezertieriem (6 cilvēki);
- 3. nodaļa – izmeklēšanas (12 cilvēku);
- 4. nodaļa – iznīcinātāju bataljonu lietas (7 cilvēki);
- uzskaites–informācijas grupa (2 cilvēki);
- sakaru grupa (3 cilvēki).

1945. gada 6. aprīlī L.P. Berija un V.N. Merkulovs nosūtīja uz VAK J.V. Staļinam šāda satura vēstuli:

Ukrainas IeTK–VDTK darbinieki kopš vācu iebrucēju padzīšanas no tās teritorijas veikuši lielu darbu padomju kārtības ieviešanā un Ukrainas iztīrīšanā no UNO bandām, vācu spiegiem un ieliktenjiem, no nodevējiem un citiem pretpadomju elementiem.

PSRS Iekšlietu tautas komisariāts un Valsts drošības tautas komisariāts lūdz apbalvot ar PSRS ordeņiem un medaļām UPSR IeTK–VDTK darbiniekus, kuri izcēlušies darbā.

Ar PSRS KPP dekrētu 1945. gada 10. aprīlī tika apbalvoti 804 Ukrainas PSR IeTK–VDTK darbinieki.⁸

Ar PSRS KPP dekrētu 1945. gada 21. aprīlī tika apbalvoti 1516 Baltkrievijas IeTK–VDTK darbinieki,⁹ bet ar PSRS KPP dekrētu 1945. gada 31. maijā – 1118 Latvijas, Lietuvas un Igaunijas IeTK–VDTK darbinieki, kuri bija izcēlušies “republiku teritoriju iztīrīšanas no vācu spiegiem, diversantiem un bandītu grupām” darbā.¹⁰

Ar kopīgo PSRS IeTK un PSRS VDTK 1945. gada 14. septembra pavēli Nr. 936/1296 par jauno PSRS IeTK un PSRS VDTK pilnvaroto Igaunijas PSR N.S. Sazikina vietā tika norīkots bijušais VDTK Krasnodaras novada pārvaldes priekšnieks ģenerālleitnants N.D. Gorļinskis.

Ar PSRS APP 1945. gada 21. septembra dekrētu tika apbalvotas 3643 IeTK iekšējā karaspēka militārpersonas “par kara gados veikto darbu valsts robežu apsardzībā, cīņā ar bandām Ukrainas un Baltkrievijas rietumu apgabalos, Baltijā, dzelzceļu un sevišķi svarīgu rūpniecības uzņēmumu apsardzībā, kā arī noziedzīgo elementu un karagūstekņu konvojēšanā”.¹¹

Pēc kara beigām ar PSRS IeTK 1945. gada 29. septembra pavēli Nr. 001110 tika apstiprināti jaunie štati, bet ar PSRS IeTK 1945. gada 2. oktobra pavēli Nr. 1013 tika publicēts PSRS IeTK GPCB personālsastāva izvietojums:

- vadība GPCB – priekšnieks ģenerālleitnants Aleksandrs Mihailovičs Ļeontjevs; Galvenās pārvaldes priekšnieka vietnieki ģenerālmajors Vasilijs Stepanovičs Prošins un ģenerālmajors Andrejs Samsonovičs Kaļiņins;
- 1. daļa (Ukraina, Moldāvija), ģenerālmajors Anatolijs Petrovičs Gorškovs (10 cilvēku);
- 2. daļa (Baltija, Baltkrievija), apakšpulkvedis Vladimirs Jakovļevičs Golovļovs (10 cilvēku);
- 3. daļa (Vidusāzija, Kazahstāna, Ziemeļkaukāzs, Aizkaukāzs), apakšpulkvedis Venjamins Zalmanovičs Karlins (10 cilvēku);
- 4. daļa (KPFSS), pulkvedis Nikolajs Konstantinovičs Maričevs (10 cilvēku);
- 5. daļa (izmeklēšanas), pulkvedis Aleksejs Vasiljevičs Baraņņikovs (18 cilvēku);
- 6. daļa (informācijas–uzskaites), pulkvedis Pāvels Lukičs Trofimovs (27 cilvēki);
- 7. daļa (operatīvie radiosakari), pulkvedis Sergejs Grigorjevičs Svirins (18 cilvēku);
- GPCB sekretariāts, apakšpulkvedis Nikolajs Vasiljevičs Križanovskis (13 cilvēku).

Pavisam PSRS IeTK GPCB sastāvā 110 cilvēku.

1946. gada 8. februārī S.N. Kruglovs parakstīja PSRS IeTK pavēli Nr. 0099 par IeTK Aizkarpatu apgabala pārvaldes organizāciju, dislocētu Užgorodas pilsētā (pamatojoties uz 1946. gada 22. janvāra PSRS APP dekrētu par Aizkarpatu apgabala izveidošanu Ukrainas PSR sastāvā).

Užgorodas pilsēta, Aizkarpatu apgabala centrs, tika atbrīvota no vācu fašistiskā karaspēka 1944. gada 27. oktobrī; no 1945. gada maija līdz 1946. gada februārim (vēl pirms

⁸ Turpat, 352. l., 77.–102. lp.

⁹ Turpat, 353. l., 56.–103. lp.

¹⁰ Turpat, 356. l., 191.–226. lp.

¹¹ Turpat, 402. l., 89.–191. lp.

oficiālās Aizkarpatu apgabala izveidošanas) par VDTK Aizkarpatu apgabala pārvaldes priekšnieku strādāja M.M. Čeredņičenko; no 1945. gada 7. septembra līdz 1946. gada 21. oktobrim leTK Aizkarpatu apgabala pārvaldes priekšnieks bija P.K. Sopruņenko, bet no 1946. gada 21. oktobra līdz 1948. gada 11. decembrim – M.I. Savinovs.

Ar PSRS leTK 1946. gada 8. februāra pavēli Nr. 191 ģenerālmajors A.P. Gorškovs tika atbrīvots no PSRS leTK GPCB 1. daļas priekšnieka amata sakarā ar norīkošanu par Kabardas APSR iekšlietu tautas komisāru, bet ar PSRS leM 1946. gada 22. marta pavēli Nr. 398 par jauno GPCB 1. daļas priekšnieku tika iecelts bijušais šīs pašas iestādes 3. daļas priekšnieks apakšpulkvedis V.Z. Karļins.

Ar PSRS leTK 1946. gada 2. marta pavēli Nr. 00179 PSRS leTK GPCB tika uzdots darbs ar repatriantiem, kuri ieradušies pastāvīgajā dzīvesvietā strādāt rūpniecībā un kuri atrodas pārbaudes–filtrācijas punktos. GPCB organizēja [speciālu] daļu aģentūras–operatīvā darba vadībai ar Dzimtenes nodevējiem, vācu ielikteņiem un to atbalstītājiem (pēc štata – 18 cilvēku). Ukrainas un Baltkrievijas leTK PCB sastāvos tika izveidotas attiecīgās daļas, bet leTK–leTK apgabalu pārvaldēs – nodaļas un grupas repatriantu lietās.

Ar PSRS TKP 1946. gada 15. janvāra lēmumu Nr. 96 bijušais Ukrainas PSR iekšlietu tautas komisārs V.S. Rjasnojs tika apstiprināts par PSRS iekšlietu tautas komisāra 1. vietnieku, bet ar PSRS leM 1946. gada 25. aprīļa rīkojumu viņam tika uzlikts pienākums sekot PSRS leM GPCB darbam (ar PSRS Ministru padomes 1947. gada 24. februāra lēmumu Nr. 342 par PSRS iekšlietu ministra 1. vietnieku tika apstiprināts I.A. Serovs, bet ar PSRS leM 1947. gada 25. februāra rīkojumu Nr. 92 viņam tika uzlikts pienākums sekot PSRS leM GPCB darbam, ko viņš veica līdz GPCB nodošanai no PSRS leM [pakļautības] PSRS VDM [pakļautībā] 1950. gadā).

1946. gada 28. martā PSRS leM GPCB priekšnieks A.M. Ņeontjevs iesniedza V. S. Rjasnojā ziņojumu “Par rezultātiem cīņā ar bandītismu un to organizējošo pretpadomju pagrīdi 1945. gadā”, kurā bija teikts:

Gada laikā Padomju Savienībā likvidētas:

- pretpadomju organizācijas un grupas – 1198, ar 9676 dalībniekiem;
- vācu izpletņu lēcēji – 147;
- ārzemju izlūkdienestu aģenti – 503;
- vācu okupantu ielikteņi un atbalstītāji – 18 420;
- bruņotās bandas – 4226, ar 179 187 dalībniekiem;
- bandīti vienpatņi – 12 265;
- aizturēti 77 071 dezertieris un 239 805 no dienesta Sarkanajā armijā bēgulojošie;
- izsūtīti 8561 bandītu ģimene (21 436 cilvēki);
- iegūti 160 598 šaujamočņi, 195 801 mīna un granāta, 7 266 842 patronas, 29 rācjas, 121 rakstāmmašīna un citi pavairošanas aparāti.

Bruņotajām bandām un tās organizējošajai pretpadomju pagrīdei nodarīti nelabojami zaudējumi. Sagrautas galvenās bandas un ievērojams skaits nacionālistisko pagrīdes organizāciju. Līdz ar politiskā darba uzlabošanu laukos šī sagrāve nodrošināja bandu pastiprinātu demoralizāciju, daudzu ierindas bandītu, kā arī vairāku nacionālistisko pagrīdes organizāciju vadošo personu brīvprātīgu padošanos.

Nacionālistiskajām bandām doto triecienu galvenais politiskais rezultāts ir viņu ietekmes iedzīvotājos zudums, kas veicināja plašu masu aktīvu piedalīšanos padomju varas orgānu politiskajos un saimnieciskajos pasākumos bandītisma pārņemtajos rajonos.

UPSR rietumu rajonos likvidētas visas lielās bruņotās bandas (kureņņi, sotņi), pamatsagrautas DD (drošības dienesta) rajonu un virsrajonu kaujas grupas, UNO staņicu un sīkās organizācijas un likvidēti ievērojams skaits personu no visu līmeņu vadības.

Apgabalos palikušas sīkas bandītu kadru grupas un vairākas pagaidām vēl neatklātas UNO organizācijas (centrālās, novadu, apriņķu).

Lietuvas PSR sagrautas galvenās pagrīdes organizācijas: Lietuvas Brīvības armija, Lietuvas Partizānu savienība, Lietuvas atbrīvošanas Augstākā komiteja un lielākās bandas. Taču republikā palikušas vēl nelikvidētas sīkas, bet aktīvās bandas un sazarots pagrīdes nacionālistisko organizāciju tīkls, kas rada saspringtu situāciju.

BPSR rietumu apgabalos sagrautas visas lielākās organizācijas un "Armija Krajova" bandas. Palikušas atsevišķas sīkas bandas Grodņas, Molodečnas un Brestas apgabalos.

Latvijas PSR likvidēta visaktīvākā pagrīdes nacionālistiskā organizācija "Latvijas Tēvzemes aizstāvju (partizānu) apvienība" un tās bandas, kuras operēja Daugavpils, Jēkabpils, Ilūkstes un Rēzeknes apriņķī. Daļēji likvidēta vācu izveidotā organizācija "Jagdverband Ostland". Republikā palikušas sīkas, vācu izpletņu lēcēja "Cinīša" vadītas bandas Vijakas, Valkas, Ilūkstes un Valmieras apriņķī.

Igaunijas PSR atklātas un likvidētas atsevišķās nacionālistiskās organizācijas (Hendriksona u. c.) un sagrautas galvenās bruņotās bandas. Palikušas nelikvidētas sīkas, bet aktīvas bandītu grupas.

Pārējā PSRS teritorijā darbs cīņā ar bandītismu izpaudās bandītu-laupītāju grupu, bandītu-vieninieku un agrāk sagrauto bandu atlieku Ziemeļkaukāzā likvidācijā.¹²

Ar PSRS IeM 1946. gada 9. septembra pavēli Nr. 1293 ģenerālmajors A.S. Kaļiņins tika atbrīvots no PSRS IeM GPCB priekšnieka vietnieka amata sakarā ar [viņa] norīkošanu par IeM Krimas apgabala pārvaldes priekšnieku, bet ar PSRS IeM 1947. gada 10. janvāra pavēli Nr. 42 par PSRS IeM GPCB priekšnieka vietnieku tika iecelts bijušais tās pašas pārvaldes 6. daļas priekšnieks pulkvedis P.L. Trofimovs.

Pamatojoties uz PSRS Ministru padomes 1947. gada 20. janvāra lēmumu Nr. 101-48ps, S.N. Kruglovs un V.S. Abakumovs 1947. gada 21. janvārī parakstīja PSRS IeM un PSRS VDM kopīgu pavēli Nr. 0074/0029 "Par iekšējā karaspēka nodošanu no PSRS IeM [pakļautības] PSRS VDM [pakļautībā]", kurā starp citu bija rakstīts:

- Nodot no PSRS IeM PSRS VDM [pakļautībā] IeM iekšējo karaspēku ar kopējo štata sastāvu 68 582 cilvēki, ar ieročiem, kazarmu un dzīvojamo fondu, transportu un citu mantu.
  - Nodot PSRS Valsts drošības ministrijai:
  - no PSRS IeM Galvenās pārvaldes cīņai ar bandītismu 1. un 2. daļas kopā ar personālsastāvu;
  - visu IeM aparātu cīņai ar bandītismu Igaunijas, Latvijas un Lietuvas PSR, kā arī Ukrainas un Baltkrievijas rietumu apgabalos;
  - 2/3 no Ukrainas IeM un Baltkrievijas IeM pārvalžu cīņai ar bandītismu personālsastāva.
- Minētos cīņas ar politbandītismu aparātus no Iekšlietu ministrijas nodot Valsts drošības ministrijai ar visu personālsastāvu, transportu, dienesta un dzīvojamajām telpām un mantu.

1947. gada 1. martā darbs cīņā ar politisko bandītismu no PSRS IeM tika nodots PSRS VDM.

Ar PSRS IeM 1947. gada 10. marta pavēli Nr. 327 ģenerālleitnants A.M. Ļeontjevs tika atbrīvots no PSRS IeM GPCB priekšnieka amata sakarā ar [viņa] norīkošanu par PSRS IeM Galvenās milicijas pārvaldes (GMP) priekšnieku. Par jauno PSRS IeM GPCB priekšnieku ar PSRS IeM 1947. gada 16. decembra pavēli Nr. 1659 tika norīkots bijušais šīs pašas pārvaldes priekšnieka vietnieks ģenerālmajors V.S. Prošins.

¹² Turpat, R-9478. f., 1. apr., 543. l., 22.–25. lp.

Ar PSRS leM 1948. gada 28. jūnija pavēli Nr. 00744 tika apstiprināti PSRS leM GPCB jaunie štati un personālsastāva izvietojums:

- vadība: GPCB priekšnieks ģenerālmajors V. S. Prošins, GPCB priekšnieka vietnieks pulkvedis P. L. Trofimovs;
- 1. daļa – Ukraina, Moldāvija, Baltkrievija, Karēlija, Kaļiņingradas, Ļeņingradas, Murmanskas, Novgorodas un Pleskavas apgabals, daļas priekšnieks – vakance, daļas priekšnieka vietnieks pulkvedis N. A. Prokopjuks (11 cilvēku);
- 2. daļa – KPFSR centrālie apgabali un autonomās republikas, daļas priekšnieks ģenerālmajors P. N. Gorbuļins (12 cilvēku);
- 3. daļa – Vidusāzija, Kazahstāna, Ziemeļkaukāzs, Aizkaukāzs, daļas priekšnieks pulkvedis S. G. Svirins (11 cilvēku);
- 4. daļa – Sibīrija, Tālie Austrumi, daļas priekšnieks apakšpulkvedis I. V. Poļakovs (11 cilvēku);
- 5. daļa – izmeklēšanas, daļas priekšnieks apakšpulkvedis V. Z. Karļins (12 cilvēku);
- 6. daļa – operatīvie radiosakari, daļas priekšnieks apakšpulkvedis A. L. Lomonosovs (15 cilvēku);
- GPCB sekretariāts, sekretariāta priekšnieks apakšpulkvedis L.V. Koroļovs (11 cilvēku).

Pavisam PSRS leM Galvenajā pārvaldē cīņai ar bandītismu – 85 cilvēki.

Ar PSRS APP 1948. gada 29. oktobra dekrētu "Par sekmīgu valdības speciālā uzdevuma izpildi" cīņā ar nacionālistisko pagrīdi Rietumukrainā tika apbalvoti 1708 Ukrainas PSR VDM un PSRS VDM darbinieki.¹³

Ar PSRS leM 1949. gada 20. aprīļa pavēli Nr. 479 par jauno PSRS leM GPCB priekšnieka vietnieku P.L. Trofimova vietā tika norīkots bijušais Turkmēnijas PSR iekšlietu ministrs ģenerālmajors V.S. Jegnarovs.

Viens no staļiniskās vadības cīņas līdzekļiem ar nacionālistisko pagrīdi bija deportācijas. 1941. gada maijā–jūnijā tika īstenota "pretpadomju elementu" izsūtīšana no Lietuvas, Latvijas, Igaunijas, Rietumukrainas un Rietumbaltkrievijas. Kopā ar ģimenēm tika izsūtīti bijušie muižnieki, fabrikanti, lieltirgotāji, namīpašnieki, ierēdņi, virsnieki, žandarmi, izformēto politisko partiju aktīvistu, seimu deputāti u. c.

Pavisam līdz 1941. gada 15. septembrim tika izsūtīti uz nometināšanu 85 716 cilvēki no deportētajiem "pretpadomju elementiem", no tiem: 27 887 tika izsūtīti no Rietumbaltkrievijas, 12 682 – no Lietuvas, 9 595 – no Rietumukrainas, 9 236 – no Latvijas un 3 668 – no Igaunijas.

No Lietuvas, Latvijas, Igaunijas, Rietumukrainas un Rietumbaltkrievijas iekļaušanas PSRS sastāvā un līdz Lielā Tēvijas kara sākumam no šiem reģioniem tika deportēti ap 470 000 cilvēku, no tiem ap 380 000–385 000 poļu un Polijas pilsoņu un vairāk nekā 85 000 "pretpadomju elementu" neatkarīgi no tautības.

1944.–1947. gadā uz specnometinājumu devās 100 310 Ukrainas Atbrīvošanas armijas, t. s. "ouniešu". 1947. gada 10. septembrī tika pieņemts PSRS Ministru padomes lēmums Nr. 3214-1050ps par "ouniešu" un arestēto, kā arī sadursmēs nogalināto aktīvo bandītu ģimeņu locekļu izsūtīšanu. 1948. gada 4. oktobrī [tika pieņemts] PSRS Ministru padomes lēmums Nr. 3728-1524ps par "ouniešu" un aktīvo bandītu ģimeņu locekļu izsūtīšanu uz valsts ziemeļu rajoniem. 1953. gada sākumā specnometinājumā atradās vairāk nekā 175 000 "ouniešu".

1945.–1949. gadā (ieskaitot 1949. gada deportāciju) no Baltijas tika izsūtīti vairāk nekā 143 600 cilvēki, no tiem: vairāk nekā 81 200 – no Lietuvas, 41 900 – no Latvijas, vairāk nekā 20 500 – no Igaunijas.

¹³ Turpat, R-7523. f., 36. apr., 448. l., 84.–132. lp.

Daļa personu uz specnometinājumu tika nosūtīta pēc PSRS IeTK-IeM-VDM Sevišķās apspriedes lēmumiem. 1952. gada 1. jūlijā specnometinājumā skaitījās 2 771 767 cilvēki, no tiem 420 119 (15,2%) bija nosūtīti specnometinājumā pēc Sevišķās apspriedes lēmumiem.

1953. gada 1. janvārī specnometinājumā skaitījās 2 753 356 cilvēki, no tiem: "ou-niešu" – 175 063, no Baltijas 1945.–1949. gadā izsūtīto – 139 957 cilvēki, no tiem: lietuvieši – 81 158, latvieši – 39 279, igauņi – 19 520, no Lietuvas 1951. gadā izsūtītie "kulaki" – 18 104, no Baltijas 1940.–1941. gadā izsūtītie – 14 301, no Rietumukrainas un Baltkrievijas 1940.–1941. gadā izsūtītie – 5 592, no Baltkrievijas 1952. gadā izsūtītie "kulaki" – 4 431, no Rietumukrainas 1951. gadā izsūtītie "kulaki" – 1 445, no Izmillas apgabala 1948. gadā izsūtītie "kulaki" – 1 157.¹⁴

1952. gada 1. janvārī PSRS IeM nometnēs un kolonijās skaitījās 2 504 514 ieslodzīto, no tiem: krievu – 1 382 801 cilvēks vai 55,2%, ukraiņu – 492 982 vai 19,7%, baltkrievu – 102 045 vai 4,1%, lietuviešu – 47 124 vai 1,9%, latviešu – 30 321 vai 1,2%, igauņu – 26 678 vai 1,1%.¹⁵

Ar PSRS APP 1949. gada 24. augusta dekrētu par darbu izsūtīšanās no Baltijas, Moldāvijas un Kaukāza Melnās jūras piekrastes tika apbalvoti 3 142 PSRS IeM-VDM darbinieki.¹⁶ Ar PSRS APP 1964. gada 3. februāra dekrētu 1949. gada 24. augusta dek-rēts apbalvojumu daļā par deportācijām no Moldāvijas un Kaukāza Melnās jūras piekrastes tika atcelts kā nepareizs.¹⁷

Ar PSRS IeM 1950. gada 4. februāra pavēli Nr. 00101 "Par darba pastiprināšanu no ieslodzījuma vietām izbēgušo noziedznieku un no obligātās nometināšanas vietām izbēgušo izsūtīto-specnometināto meklēšanā" tika paziņoti štati, jauns PSRS IeM GPCB nosaukums un PSRS IeM Galvenās operatīvās meklēšanas pārvaldes (GOMP) personālsastāva izvietojums:

- vadība – Galvenās pārvaldes priekšnieks ģenerālmajors Vasilijis Stepanovičs Prošins, Galvenās pārvaldes priekšnieka vietnieks ģenerālmajors Vladimirs Stepanovičs Jegnarovs;
- 1. daļa – Sibīrija, Tālie Austrumi, Kazahstāna, Ziemeļkaukāzs un Aizkaukāzs, daļas priekšnieks pulkvedis Ivans Vasiljevičs Poļakovs (15 cilvēku);
- 2. daļa – Ukraina, Baltkrievija, Moldāvija, Baltija, Karēļu-Somu PSR, KPFSR Eiropas daļa, daļas priekšnieks apakšpulkvedis Vladimirs Jakovļevičs Golovļovs (14 cilvēku);
- 3. daļa – operatīvās izmeklēšanas, daļas priekšnieks pulkvedis Venjamins Zalmanovičs Karļins (10 cilvēku);
- 4. daļa IeM orgānu radiosakaru uzraudzība, daļas priekšnieks apakšpulkvedis Aleksandrs Leontjevičs Lomonosovs (15 cilvēku);
- GOMP sekretariāts, sekretariāta priekšnieks apakšpulkvedis Anatolijs Ivanovičs Zabojevs (7 cilvēki).

Pavisam PSRS IeM GOMP sastāvā – 63 cilvēki.

1950. gada 21. jūlijā PSRS iekšlietu ministra pirmais vietnieks I.A. Serovs un valsts drošības ministrs V.S. Abakumovs parakstīja kopīgu pavēli Nr. 004645/00392, publicējot PSRS Ministru padomes 1950. gada 14. jūlija lēmumu Nr. 3077-1286ps "Par PSRS IeM specnometinājuma vietu nodošanu PSRS VDM pārziņā", saskaņā ar ko PSRS IeM nodeva PSRS VDM:

¹⁴ Zemskovs, V. N., *Specnometinātie PSRS. 1930.–1960. M.*, 2003. 210.–212. lpp.

¹⁵ KFVA, R-9414. f., 1. apr., 1356. l., 142. lp.

¹⁶ Turpat, R-7523. f., 36. apr., 620. l. 125.–212. lp.

¹⁷ Turpat, 82. apr., 117. l., 1.–32. lp.

- PSRS leM specnometinājumu vietu daļu ar tās vietējiem orgāniem;
- Galveno pārvaldi cīņai ar bandīsmu (PSRS leM Galveno operatīvās meklēšanas pārvaldi);
- PSRS leM 1. specdaļas 2. un 3. nodaļu;
- PSRS leM Sevišķās apspriedes sekretariātu.

GOMP nodošanas-pieņemšanas no PSRS leM PSRS Valsts drošības ministrijai aktu parakstīja 1950. gada 20. oktobrī.

Tādējādi darbs cīņā ar nacionālistisko pagrīdi Baltkrievijas un Ukrainas rietumu apgabalos, kā arī Latvijā, Lietuvā un Igaunijā no 1947. gada marta līdz 1953. gada sākumam tika koncentrēts PSRS VDM ietvaros, kur 2. galvenās (pretizlūkošanas) pārvaldes sastāvā tika izveidota 2-N daļa, bet uz vietām – patstāvīgas 2-N pārvaldes–nodaļas, kuru priekšgalā bija galvenokārt valsts drošības ministra vietnieks (viņš arī 2-N pārvaldes priekšnieks), VDM apgabala pārvaldes priekšnieka vietnieks (viņš arī 2-N daļas priekšnieks). Tā PSRS VDM 2. GP 2-N daļu no 1947. gada 22. aprīļa līdz 1951. gada 3. janvārim vadīja Galvenās pārvaldes priekšnieka vietnieks ģenerālleitnants J.A. Jedunovs; Ukrainas PSR valsts drošības ministra vietnieks un 2-N pārvaldes priekšnieks no 1947. gada 22. marta līdz 1950. gada 9. septembrim bija ģenerālmajors V.A. Drozdovs, no 1947. gada 1. marta līdz 1948. gada 4. oktobrim par Lietuvas PSR valsts drošības ministra vietnieku un 2-N pārvaldes priekšnieku strādāja ģenerālmajors P.M. Kapralovs.

Pēc J.V. Staļina nāves un tai sekojošās PSRS leM un PSRS VDM apvienošanas vienā ministrijā – PSRS leM ar L.P. Beriju priekšgalā – darbs cīņā ar nacionālistisko pagrīdi koncentrējās 4. pārvaldē (slepeni politiskajā) ar ģenerālleitnantu N.S. Sazikinu priekšgalā (pārvaldes priekšnieka vietnieki – ģenerālleitnants D.G. Rodionovs un ģenerālmajors G.V. Utjehins), kur 2. daļa nodarbojās ar aģentūras–operatīvo darbu nacionālistisko elementu organizāciju atklāšanā un to [darbības] pārtraukšanā (līdz 1953. gada maijam Ukrainu, Baltkrieviju un Baltiju apkalpoja PSRS leM 1. galvenā (pretizlūkošanas) pārvalde). 1953. gada martā–aprīlī PSRS leM 4. pārvaldes 2. daļu vadīja ģenerālmajors I.I. Matevosjans, bet no 1953. gada 7. maija – ģenerālleitnants G.S. Žukovs.

Cīņā ar kriminālo bandīsmu (atkarībā no KK pantiem) no 1947. līdz 1950. gadam piedalījās kā GPCB, tā arī PSRS leM–VDM GMP Kriminālmeklēšanas daļa (KMD), bet no 1950. gada oktobra līdz 1953. gada martam – PSRS VDM GMP Kriminālās meklēšanas pārvalde–daļa. No 1953. gada marta šis darbs tika uzdots PSRS leM GMP Kriminālmeklēšanas daļai.

1953. gada 5. jūnijā L.P. Berija nosūtīja Ukrainas PSR iekšlietu ministram P.J. Mešikam vēstuli:

Papildus sarunai pa telefonu uzskatu par nepieciešamu atzīmēt, ka Jūsu š. g. 30. maija vēstule jautājumā par Ukrainas leM skaitlisko sastāvu rakstīta nepārdomāti.

Noteiktais UPSR leM orgānu skaitliskais sastāvs pilnīgi pietiekams Jums paredzēto uzdevumu izpildīšanai. Tāda čekistu un karaspēka kadru daudzuma Ukrainas iekšlietu ministrijai nekad nav bijis pirms kara, pat tad, kad republikā norisinājās aktīva cīņa ar kontrevolūciju un bandu likvidācija vairākos apgabalos. Ukrainas rietumu apgabali ir pārsātināti ar čekistu kadriem un leM karaspēku.

Tātad nepamatots un kļūdaini ir Jūsu paziņojums, ka noteiktie UPSR leM orgānu skaitliskie štati ir mazi un ka tas var nodarīt zaudējumus operatīvajam darbam.

Nopietns trūkums Ukrainas leM orgānu darbā ir tas, ka apgabalu pārvalžu aparāti būtībā strādā paši sev un ārkārtīgi lēni pārkārtojas čekistu darbam.

UPSR leM štati apstiprināti. Veiciet noteiktus pasākumus drīzākai kārtības ieviešanai apgabalu pārvalžu, kā arī Ukrainas PSR iekšlietu ministrijas aparāta darbā. L. Berija.

Ukrainas PSR leM orgānu darbinieku skaits (pēc leM un VDM apvienošanas) bija vidēji 2–3 cilvēki uz 1000 republikas iedzīvotājiem. Ja pieskaita pie šā skaita leM karaspēka militārpersonas, tad uz 1000 iedzīvotājiem būs vidēji 3–5 cilvēki. Citās republikās, Baltkrievijā, Latvijā, Lietuvā un Igaunijā PSRS leM darbinieku skaits uz 1000 iedzīvotājiem bija apmēram tāds pats, turklāt, salīdzinot ar 1941. gada martu–aprīli, leTK–VDTK orgānu darbinieku un leTK militārpersonu skaits uz 1000 iedzīvotājiem būtiski nemainījās.

Kā 1948. gadā PSRS iekšlietu ministrs S.N. Kruglovs ziņoja J.V. Staļinam, pēc leM orgānu aparāta un lietu par politisko bandītismu nodošanas VDM orgāniem Ukrainas un Baltkrievijas rietumu apgabalos, Latvijā, Lietuvā un Igaunijā 1947. gadā, sniedzot palīdzību VDM orgāniem, "leM orgāni un karaspēks, izmantojot savu aģentūras aparātu, sistemātiski nodeva VDM materiālus par nacionālistisko pagrīdi un tās bandām un kopā ar VDM tieši piedalījās operācijās to likvidēšanā".¹⁸ leM orgāni un karaspēks no 1947. līdz 1953. gada sākumam tikai sniedza palīdzību VDM cīņā ar bruņoto nacionālistisko pagrīdi. Cīņas centrs ar politisko bandītismu, kā tas bija no 1917. līdz 1941. gadam PSRS leTK (VĀK–VPP–VVPP–VDGP), atradās PSRS VDM sistēmā, kas bija pilnīgi loģiski, jo politiskajai policijai jānodarbojas ar politisko bandītismu, bet kriminālpolicijai – ar kriminālo bandītismu. Tās var savstarpēji sadarboties, jo politiskais bandītisms bieži vien pārvēršas par kriminālo un otrādi, katra banda satur potenciālus sacelšanās iedīgļus, vērstus uz pastāvošās varas gāšanu, kas ir jau valsts drošības orgānu kompetencē.

¹⁸ Turpat, R-9401. f., 2. apr., 199. l., 312. lp.

Counterinsurgency Agencies of the USSR People's Commissariat of the Interior and Ministry of the Interior Combating Armed National Underground in Western Ukraine, Western Belorussia, Lithuania, Latvia and Estonia 1939–1953

ALEXANDR KOKURIN

The author continues his survey of USSR security agencies begun in the previous Yearbook for 2005 by concentrating on counterinsurgency activities in the so-called "Soviet Sphere of Influence" created by the Hitler–Stalin Pact of 23 August 1939. These areas and states came under Soviet control in 1940, but armed resistance against Soviet rule continued for about 12 years and related unarmed resistance for a total of 20 years. The article describes the counterinsurgency agencies of the USSR People's Commissariat of the Interior and its successor, the Ministry of the Interior, and their activities in these countries during the first Soviet occupation (1939–1941), the German–Soviet War (1941–1945) and the second Soviet occupation until Stalin's death in 1953. The article reaches the following conclusions:

- (1) The interior agencies together with the security agencies (KGB) were the principal instruments for suppressing counterinsurgency and maintaining Soviet control. They waged peacetime armed war against the populations of these countries.
- (2) Although these agencies were in a constant state of reorganisation, they were present at all times and employed agents among the local populations to help achieve their ends.
- (3) The agencies were subordinated to the All-Union Communist Party (Bolsheviks), after 1952 re-named the Communist Party of the Soviet Union. They carried out mass deportations to Siberia, imprisoned hundreds of thousands in prison camps of the GULAG and sentenced people in extra-judicial "Special Councils".
- (4) The massive crimes against the humanity revealed in the statistics of arrests and killings by the Soviet interior agencies in the occupied areas demonstrate the totalitarian nature of the USSR empire.
- (5) The counterinsurgency activities of the agencies were a cover for eliminating the elites of the occupied lands to make room for leadership brought in from the USSR. (6) The nationalistic one Soviet empire, one Russian nation, one Communist ideology doctrine of the USSR was a main constituent of its policy vis-à-vis the non-Russian areas of the country and its battle against the national undergrounds.

Dokumenti

48
19

4.-

Latvijas KP CK birojs neaizrādīja uz partijas Rīgas pilsētas komitejas kļūdām. Vēl vairāk, tas 1956.gada decembrī arī pieņēma nepareizu lēmumu par to, ka vadošajiem kadriem divos gados jāiemācās gan latviešu, gan krievu valoda.

Minētos Rīgas pilsētas komitejas biroja un Latvijas KP CK biroja lēmumus dažās republikas vietējās partijas organizācijās uzskatīja kā noteiktu direktīvu nomainīt kadrus, kas pēc tautības nav latvieši. Tā rezultātā pēdējos gados bez pietiekama iemesla, bet vairākos gadījumos arī kaitsjot darbam, tika atbrīvota no ieņemamiem amatiem partijas, padomju un saimnieciskajos orgānos ievērojama grupa pieredzes bagātu darbinieku.

Tiesību ierobežošana personām, kas pēc tautības nav latvieši, izpaudās arī tā, ka slēdza vai samazināja plūsmas ar krievu mācības valodu vairākās republikas augstskolās. Tāpēc Latvijas un citu republiku krievu vidusskolas bāleģu-šiem būtībā bija ņemta iespēja turpināt izglītību Latvijas augstskolās.

Atsevišķu republikas vadošo darbinieku cenšanās pēc nacionālas savrupības izpaudās arī dažu ar skolas reorganizāciju saistīto jautājumu izlemšanā.

Republikā bija pieņemts lēmums par astoņgadīgo skolu audzēkņu bezmaksas apgādi ar mācību grāmatām, kas būtībā viņiem radītu privilēģiju stāvokli, salīdzinot ar citu savienoto republiku skolu audzēkņiem. Pretēji kopējam valsts likumam par vienpadsmitgadīga mācību laika noteikšanu vidusskolā, ^{daži} republikas atbildīgie darbinieki neatlaidīgi pieprasīja divpadsmitgadīgu mācību laiku.

I. Latviešu akcija Baltkrievijas PSR 1937.–1938. gadā (1. dok.)	141	I. Persecution of Latvians in Belorussian SSR 1937–38 (Doc. 1)
II. PSRS “ideoloģiskā protektorāta” veidošana Latvijā 1939.–1940. gadā (2.–4. dok.)	145	II. Creation of a Soviet “Ideological Protectorate” in Latvia 1939–40 (Doc. 2–4)
III. PSRS un Vācija par iespējamo karu 1939.–1941. gada (5.–6. dok.)	147	III. Soviet and German Documents about Possible War 1939–41 (Doc. 5–6)
IV. Vācijas un PSRS karš 1941. gadā (7.–8. dok.)	151	IV. German–Soviet War 1941 (Doc. 7–8)
V. Latvijas pilsoņi Vjatlagā 1938.–1956. gadā (turpinājums Nr. 2568–2644; 9. dok.)	163	V. Latvian Citizens in Vyatlag 1938–56 (continued) (Doc. 9)
VI. PSRS politiskā cenzūra Latvijas PSR 1945.–1971. gadā (10.–15. dok.)	182	VI. Soviet Political Censorship in Latvian SSR 1945–71 (Doc. 10–15)
VII. “Atkusnis” un tā beigas Latvijā 1953–1958 (16.–17. dok.)	199	VII. The “Thaw” and Its End in Latvia 1953–58 (Doc. 16–17)
VIII. Latvijas nacionālās pretošanās kustība 1944.–1963. gadā (18.–22. dok.)	207	VIII. Latvian National Resistance Movement 1944–63 (Doc. 18–22)
IX. Okupācijas režīma cīņa pret nacionālo pretošanos Latvijā 1944.–1967. gadā (23.–27. dok.)	217	IX. The Occupation Regime’s Battle against National Resistance in Latvia 1944–67 (Doc. 23–27)
X. Okupācijas varas demogrāfiskā politika Latvijā 1946.–1956. gadā (28.–32. dok.)	229	X. Demographic Policies of the Occupation Regime in Latvia 1946–1956 (Doc. 28–32)
XI. Viensētu nojaukšanas plāns Latvijas PSR 1981.–1985. gadā (33. dok.)	237	XI. Plan for Razing Buildings of Individual Farms 1981–1985 (Doc. 33)

17. dok. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas 1958. gada 7.–8. jūlija VII slēgtā plēnuma pilnīgi slepenais lēmums “Par nopietniem trūkumiem un kļūdām darbā ar kadriem un nacionālās politikas praksē republikā” (4. lappuse).

Dokumenti

HEINRIHS STRODS

Latvijas vēstures zinātnei un nācijas vēstures apziņas atjaunošanai par okupācijas pusgadsimtu nepieciešami ne tikai vēsturnieku pētījumi, bet arī jaunu dokumentālo materiālu meklējumi arhīvos, muzejos un pie privātpersonām, kā arī to publikācija un ieviešana zinātniskajā un izglītības aprītē. Šajā Gadagrāmatā jaunu dokumentālo materiālu publikācija un ieviešana aprītē notiek trīs veidos. Pirmkārt, jauni vēstures pirmavoti no arhīviem un muzejiem veido šeit publicēto pētījumu bāzi. Otrkārt, vēstures pirmavoti, kā parasti, publicēti Gadagrāmatas II nodaļā. Treškārt, Gadagrāmatā publicēti Okupācijas muzeja krājumā 2006. gadā ienākušās okupācijas laika liecības. Tādējādi vēstures dokumentu bāze un publikācijas arī šajā astotajā Gadagrāmatas laidienā ieņem svarīgu vietu. Runājot par šīs Gadagrāmatas II (Dokumenti) nodaļu, jāmin, ka tās 11 apakšnodaļās ievietotas 33 dokumentu publikācijas latviešu valodā no Latvijas, Krievijas un Vācijas arhīviem. Okupācijas muzeja Gadagrāmatas astoņos laidienos kopā publicēti 242 okupācijas laika dokumenti, kas varētu veidot trīs lielus dokumentu krājumus. Dokumenti apstrādāti un publicēti pēc starptautiski pieņemtajiem vēstures dokumentu publikācijas arheogrāfiskajiem noteikumiem.

Šeit publicētie dokumentālie materiāli turpina iepriekšējās Gadagrāmatās iesākto pētījumu zinātnisko pamatojumu, kā arī šajā Gadagrāmatā publicētos pētījumus (1.–3. dok.), turpina iesākto dokumentu publikāciju (8. dok.) vai papildina muzeja agrāk sagatavotajā dokumentu krājumā publicēto Vjatlagā nomocīto sarakstu ar 76 (Nr. 2568–2644) no Kirovas pilsētas Krievijā pēdējos mēnešos pienākušajām mocekļu īsbiogrāfijām (9. dok.). Divās apakšnodaļās šīs Gadagrāmatas dokumentu nodaļa turpina jau agrākajos laidienos publicēto un pēc Latvijas okupācijas laika atjaunotās Latvijas historiogrāfijā pētīto tematiku par "Latvijas nacionālo pretošanās kustību 1944.–1963. gadā (18.–22. dok.). Šajā pašā nolūkā publicēti dokumenti (23.–27. dok.) par okupācijas režīma cīņu pret nacionālo pretošanos Latvijā 1944.–1967. gadā. Okupācijas laika pētnieku rosināšanai šajā Gadagrāmatas laidienā ieviestas trīs jaunas dokumentu apakšnodaļas. VI apakšnodaļā publicēti pieci dokumenti par PSRS valsts permanento un slepeno politisko cenzūru Latvijas PSR 1945.–1971. gadā (10.–15. dok.). Šim pašreiz mazizpētītajam okupācijas laika vēstures posmam paredzēta arī VII apakšnodaļa "Atkusnis un tā beigas Latvijā 1953.–1958. gadā" (16.–17. dok.), kas liecina par okupācijas laika nacionālo politiku Latvijā. Uz šo tematu attiecas arī X apakšnodaļa "Okupācijas varas demogrāfiskā politika Latvijā (1946–1956)" (28.–32. dok.).

Tāpat kā lielākā daļa atjaunotās Latvijas historiogrāfijas, arī šīs Gadagrāmatas laidienā kā pētījumu, tā dokumentu publikāciju jomā veidots pašreiz tradicionālajā politiskās vēstures pētišanas, skaidrošanas un apzināšanas virzienā. To pēc okupācijas beigām visvairāk pieprasīja Latvijas sabiedrība, kuras lielākā daļa tieši vai netieši bija cietusi no okupācijas varas politiskajiem un ideoloģiskajiem noziegumiem. Kaut

arī okupācijas vara Latvijai nodarīja ne mazākus zaudējumus ekonomiskajā jomā, "brālīgo republiku brālīgās palīdzības rezultātā" Latvijas, tāpat kā Igaunijas, ekonomika 2003. gadā veidoja tikai piekto daļu no Somijas līmeņa uz vienu iedzīvotāju,¹ kurai kā vienīgajai pakta zonas valstij 1939.–1944. gadā izdevās aizstāvēt savu neatkarību no Krievijas ceturtais impērijas (PSRS) agresijas. Taču okupācijas laika ekonomikas vēstures pētījumi mūsu valstī, izņemot dažus pieteikumus,² visai lēni virzās uz priekšu acīmredzot kā mazāka sabiedriska pieprasījuma, tā lielāka pētījumu darbietilpīguma un impērijas arhīvu nepieejamības dēļ.³

Pētnieku un vēstures skolotāju vajadzībām šajā Gadagrāmatā publicēts "Viensētu nojaukšanas plāns Latvijas PSR (1981–1985)" (33. dok.). Kā jau minēts, Okupācijas muzeja Gadagrāmata arī šajā laidienā var atļauties tikai nedaudz dokumentu, kas paredzēti galvenokārt ierosmei vai pierādījumu pastiprināšanai, zinātniski objektīvas Latvijas 20. gadsimta otrās puses vēsturiskās patiesības veidošanai vēstures literatūrā un tautas apziņā. Plašāks šo jautājumu risinājums iespējams, publicējot Rudītes Viksnes un Kārļa Kangera, Irēnes Šneideres, Jāņa Riekstiņa u. c. vēsturnieku iesāktos pētījumus par okupācijas laika dokumentu krājumiem. Vēl jo vairāk tāpēc, ka agrākie okupācijas laika pētījumi nav izmantojami (izņemot varbūt gada skaitļus, vietvārdus un iestāžu nosaukumus).

¹ Kuk, Kalev. *Economic damage. The White book. Losses inflicted on the Estonian Nation by Occupation Regimes 1940–1991*. Tallin, 2005. P. 141.

² Bleiere, Daina. *Repressions against Farmers in Latvia 1944–1953. The Hidden and Forbidden History of Latvia under Soviet and Nazi Occupations 1940–1991*. Rīga, 2005. 242.–255. lpp.; H. Strods. *Latvijas lauksaimniecības vēsture. No vissenākiem laikiem līdz XX gs. 90. gadiem*. Rīga, 1992. 287 lpp.; Boruks, Arturs. *Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā. No senākiem laikiem līdz mūsdienām*. Jelgava, 2003. 717 lpp.

³ Strods, H. Krievijas Valsts ekonomikas arhīvs (KVEA) un Latvijas vēstures izpēte. *Latvijas Vēsture*. 2006. Nr. 3. 75.–83. lpp.

I. Latviešu akcija Baltkrievijas PSR 1937.–1938. gadā

1. dok. Baltkrievijas PSR leTK 3. speciālās nodaļas priekšnieka valsts drošības kapteiņa Gornostaļeva 1939. gada 17. jūlija slēdziens par Baltkrievijas PSR Bihovas rajona latviešu kolhoza "Gaisma" kolhoznieku politisko sodīšanu un nošaušanu 1937.–1938. gadā.

Avots: KFVA, R-8131. f., 37. apr., 87. l., 17.–29. lp. Mašīnraksta noraksts krievu valodā ar dzēstu atzīmi "Pilnīgi slepeni". Baltkrievijas PSR prokuratūras darbības 1938.–1939. g. izmeklēšanas jautājumi (1938.17.08.–1938.07.09.). Tulkojis Jānis Dūms.

"Apstiprinu"

BPSR iekšlietu tautas komisārs
valsts drošības vec. majors

/L. Canava/

" " jūlijā 1939. g.

Pilnīgi slepeni
Atslepenots

Slēdziens

1939. gada jūlija 17. dienā, Minskas pilsētā

Pamatojoties uz BK(b)P CK biroja 1939. g. 16. maija lēmumu, BPSR iekšlietu tautas komisariāts veica visu esošo aģentūras un izmeklēšanas lietu pārbaudi sakarā ar Bihovas rajona Otrās Grudinskas ciema padomes kolhoza "Gaisma" kolhoznieku nepamatotajiem arestiem 1937.–1938. g.

Pārbaudē konstatēts:

1. No 70 latviešu saimniecībām Bihovas rajona Otrās Grudinskas ciema padomes kolhozā "Gaisma" 1937.–1938. g. tika arestēti 69 cilvēki (ģimeņu galvas), 1937. gadā 40 cilvēki, 1938. gadā – 29 cilvēki.

No tiem:

a) notiesāti uz ASM	46 cilv.
b) notiesāti uz 10 gadiem	16 cilv.
c) ——" 8 ——" 2 cilv.	
d) ——" 5 ——" 1 cilv.	
e) atbrīvoti	2 cilv.
f) miruši cietumā	2 cilv.

2. Arestus veica leTK orgānos ielavījušies tautas ienaidnieki – Bermans, Nasedkins, Gepšteins, Jagodkins, Larins, aktīvi piedaloties bijušajiem leTK Bihovas rajona nodaļas priekšniekiem Volfsonam, Politiko, bij. leTK Mogiļevas apgabala pārvaldes priekšnieka vietniekam Abramovam, Valsts drošības pārvaldes 3. nodaļas darbiniekam Fišam un leTK Mogiļevas apgabala pārvaldes izmeklētājiem: Semočkinam, Titovam, Bogačovam, Slavīnam, Loktevam, Kņazkinam, Minkevičam, Kazakevičam (pēdējie divi no orgāniem atlaisti).

3. Arestus sankcionēja Mogiļevas pilsētas prokurors Livšics un Bihovas rajona prokurors Osvetinskis.

4. Analizējot visas izmeklēšanas lietas un aģentūras materiālus, tika konstatēts, ka vislielākajam vairākumam arestēto nekādu pamatojumu viņu arestam nav bijis, tādu materiālu nebija un nav, vēl jo vairāk spiegošanas lietās.

Aģentūras materiālos ir neviena nepārbaudīti vēlāk notiesātu aģentu ziņojumi par šo atsevišķu personu it kā pretpadomju izteikumiem 1930.–1933. g. pret kolektīvizāciju un valsts piegādēm.

5. Šajā kolhozā arestus sāka veikt no 1937. g. 3. decembra, turklāt, kā tas redzams no materiāliem, balstījās tikai uz nacionālo pazīmi.

Tas noticis šādā veidā: jau iepriekš bija sagatavoti mašīnrakstā šabloniski viena satura lēmumi par arestu, kuros bija šādi formulējumi:

"No esošajiem materiāliem ir redzams, ka pilsoni tādu un tādu /bija atstāta vieta uzvārda ierakstīšanai, kurš tika ierakstīts ar roku/, savervējuši Latvijas izlūkdienesti un viņš veicis kontrrevolucionāru, spiegošanas darbu, kas kā noziegums ir paredzēts BPSR KK 68. pantā. Nolēmu arestēt, lietā veikt izmeklēšanu."

Pēc tādiem šabloniskiem lēmumiem par arestu tika arestēti 28 cilvēki. Visas šīs lietas parakstija tikai [leTK] rajona nodaļas priekšnieks un Bihovas rajona prokurors Osvetinskis.

Arī izziņas par pārējo personu arestu ir šabloniskas, vienāda rakstura, tām nav nekāda pamata. Materiālu, kas apstiprinātu izziņas norādītos nodarījumus, nav. Visās izziņās tiek norādīts uz kaut kāda Līduma – bij. skolas direktora, bij. VK(b)P biedra, neoficiāla leTK līdzstrādnieka /tagad nošauts/, liecībām.

Pēc aģentūras materiāliem, [Līdums] tiek raksturots kā padomju cilvēks. Taču, analizējot Līduma izmeklēšanas lietu, tajā nav liecību ne par vienu no šajā lietā apsūdzētajiem.

Paša Līduma liecībām bez visa cita ir ārkārtīgi neticams raksturs /spiegošanas ziņas nosūta pa pastu un tml./; daudzi jautājumi nav noskaidroti... [frāzes beigas nokopētas neskaidri].

Tādā kārtā ir noskaidrojies, ka šī lieta ir safabricēta, lietas materiālos minēto organizāciju fiktīvi ir radījuši Gepšteins, Larins un citi.

1. Lieta par apsūdzību pēc KK 68. panta Cīrulim Kārlim Mihaila d. Arestēts 1937. g. 3. decembrī. Lieta ir skaidri safabricēta, jau iepriekš, bez jebkāda pamatojuma, sastādīts lēmums par arestu, ar roku tajā ierakstīts Cīruļa uzvārds, lieta pabeigta trīs dienās. Notiesāts pēc 1. kategorijas.

/Izmeklēšanu veica izmeklētājs Možajevs, arestu sankcionēja prokurors Osvetinskis./

2. Zāmelis Fricis Jāņa d., dzimis 1907. g., kolhoza "Gaisma" kolhoznieks. Arestēts 1937. g. 17. decembrī pēc lēmuma, kas analogisks lēmumam par Cīruli. Izmeklēšana pabeigta vienas dienas laikā. Lietā nav nekādu apsūdzošu pierādījumu, izņemot apsūdzētā personīgo liecību, kas izraisa šaubas par tās ticamību.

/Izmeklēšanu veica Sočļins, arestu sankcionēja Osvetinskis./

3. Reinholcs Eduards Ivana d., dzimis 1907. g., kolhoznieks, apsūdzēts pēc KK 68. panta, arestēts 1937. g. 4. decembrī. Lēmums par arestu bija sastādīts iepriekš, nepatiess, nebalstās ne uz kādiem materiāliem. Lietā nav nekādu pierādījumu, izņemot personīgo atzišanos spiegošanā. Notiesāts pēc 1. kategorijas.

/Lietas izmeklēšanu vadīja Volčenko, arestu sankcionēja Osvetinskis./

4. Lūsjs [Lūsis] Roberts, dzimis 1911. g. Pēc BPSR KK 68. panta arestēts 1937. g. 3. decembrī. Lēmums par arestu safabricēts, nekāda pamata arestam nebija. Izmeklēšana pabeigta trīs dienās. Notiesāts pēc 1. kategorijas.

/Izmeklēšanu veica Dadiomovs, arestu sankcionēja Osvetinskis./

5. Strozds Jēkabs Mārīņa d., dzimis 1880. g., kolhoznieks, arestēts 1937. g. 17. decembrī pēc KK 68. panta. Lēmums par arestu izdomāts, sagatavots jau iepriekš, ar roku ierakstīts Strozda uzvārds, ka viņš ir Latvijas izlūkdienesta savervēts, veicis spiegošanas darbu. Lietā ir tikai apsūdzētā viena liecība ar viņa atzišanos. Šī liecība ir skaidri neticama. Liecībā norādīts, ka viņu savervējis Līdums, kuram nodevis ziņas par kolhoznieku noskaņojumiem, par 98. pulka skaitlisko sastāvu un apbruņojumu, kaut arī Līdums, kā skolas direktors, par to bija informēts labāk. Lieta ir bez pietiekamiem pierādījumiem un liecību pārbaudes, pabeigta 3–4 dienās. Notiesāts pēc 1. kategorijas.

/Izmeklēšanu... [tālāk kopijā teksta nav]./

6. Grīnfelds Ivans Kārļa d., dzimis 1902. g., kolhoznieks, arestēts 1937. g. 3. decembrī pēc iepriekš sagatavota, šabloniska lēmuma, bez pamatojuma. Izmeklēšana tika pabeigta trīs dienās bez pietiekamiem pierādījumiem. Notiesāts pēc 1. kategorijas.

/Izmeklēšanu veica Tītovs, arestu sankcionēja Osvetinskis./

7. Lazdaņš [Lazdāns] Eduards, dzimis 1914. g., latviešu skolas skolotājs, arestēts 1937. g. 4. decembrī pēc KK 68. panta, uz iepriekš sastādīta, sadomāta lēmuma [pamata]. Lietā nav pietiekamu pierādījumu, pabeigta tikai ar vienu atzišanās protokolu.

Notiesāts pēc 1. kategorijas.

/Lietu izmeklēja Kazakevičs, arestu sankcionēja Osvetinskis./

8. Voichevskis Aleksandrs Kārļa d., dzimis 1893. g., slimnīcas saimniecības pārzinis, bija VK(b)P biedrs no 1925. gada, arestēts 1937. g. 16. decembrī bez jebkāda pamata. Voichevskis uzskatāms kā notiesātais pēc 1. kategorijas, kaut arī viņš nomira cietumā, neizturējis to režīmu un nīrgāšanos, kāds bija Mogiļevas cietumā.

/Izmeklēšanu veica Semočkins, arestu sankcionēja Osvetinskis./

9. Šeiņina Alberta, dzimuša 1911. g., kultūras istabas [sarkanā stūrīša – ?] darbinieka, Līduma, skolas direktora, un citu, kopskaitā 11 cilvēku, lieta. Arestēti 1937. g. 3. decembrī bez jebkāda pamatojuma. Pieņemtais un prokurora sankcionētais lēmums par arestu atklāti nepamatots, viltots. Taču izmeklēšanā visi apsūdzētie atzinās spiegošanā.

/Izmeklēšanu veica izmeklētāji Loktevs, Čaiko, Jerošenoks, Volfsons un citi. Arestu sankcionēja Osvetinskis./

Visas personas šajā grupas lietā notiesātas pēc 1. kategorijas.

10. Damsona Olga Dāvida m., dzimusi 1892. gadā, arestēta 1938. g. 20. janvārī pēc 68. panta. No lietas [materiāliem] redzams, ka viņas vaina pierādīta [tikai] ar Šeiņina, Ezerina u. c. agrāk arestēto liecībām. Notiesāta pēc 1. kategorijas.

/Izmeklēšanu veica Ivanovs, arestu sankcionēja Osvetinskis./

11. Krjuke Alberts Pētera d., dzimis 1902. g., no turīgiem zemniekiem, pēc tam kolhoznieks, arestēts 1938. g. 20. janvārī pēc KK 68. panta. Izmeklēšanas lietā ir liecības, ka viņš ir Latvijas izlūkdienesta agents, Līduma savervēts. Pēdējā liecībās Krjuke nav pieminēts. Šīs pretrunas nav precizētas. Notiesāts pēc 1. kategorijas.

/Izmeklēšanu veica Davidovs, arestu sankcionēja Osvetinskis./

12. Dzejs Kārlis Fjodora d., Štraiss Ivans, Krjuke Ivans Pētera d., arestēti 1937. g. 3. decembrī pēc KK 68. panta. Lēmums par arestu pieņemts skaidri izdomāts, iepriekš sastādīts un arestējot ierakstīti [vajadzīgie] uzvārdi. Taču izmeklēšanā viņi atzinās, ka ir Latvijas izlūkdienesta agenti, vāca un nodeva ziņas par zemnieku noskaņojumiem; noskaidroja (pēc uzdevuma) šaurās vietas lauksaimniecībā. Šīs liecības pēc sava satura neiedevs uzticību, nav pārbaudītas, nav noskaidroti atsevišķi apstākļi. Lieta pabeigta divu dienu laikā. Notiesāti pēc 1. kategorijas.

/Izmeklēšanu veica Šibanovs, arestu sankcionēja Osvetinskis./

13. Čekste Kārlis, dzimis 1898. g., kolhoznieks, arestēts 1938. g. 30. decembrī, minēts arestētā Voicehovska /miris cietumā/ liecībās. Saskaņā ar tām Čekste tika savervēts spiegošanai. Taču lēmumā par arestu norādīts, ka viņš ir kontrrevolucionāras, nacionālistiskas, fašistiskas organizācijas dalībnieks. No šā fakta arī tika izsecināta "latviešu kolonijā pastāvošā nacionālfāšistiskā diversiju organizācija". Čekste atzinās un tika notiesāts pēc 1. kategorijas.

/Lēmumu par arestu apstiprināja Abramovs, arestu sankcionēja Larins un prokurors Lifšics. Izmeklēšanu veica Slavins./

14. Ekke Eduards, arestēts 1938. g. 1. augustā par pretpadomju aģitāciju, kaut gan nebija nekādu materiālu. Ekke izmeklēšanā atzinās, ka viņu savervējis Latvijas izlūkdienests. Notiesāts pēc 1. kategorijas.

/Arestu sankcionēja Larins un prokurors Lifšics. Izmeklēšanu veica Moredvs./

15. Gipsa Indriķa Kārļa d., Mežveda Eduarda, Derkeviča u. c., pavisam piecu cilvēku, lieta. Arestēti 1937. g. 1. septembrī pēc KK 72.–76. panta. Arestu bez prokurora sankcijas veica bij. Bihovas rajona nodaļas priekšnieks Volfsons, pamatojoties uz veciem, nepārbaudītiem materiāliem par viņu pretpadomju aģitāciju. Par Derkeviču nekādu [kompromitējošu] materiālu nebija, un viņš tiek raksturots kā padomju cilvēks. Izmeklēšana pabeigta. Notiesāti uz 10 gadiem.

16. Ejezerina Kārļa Ivana d., dzim. 1909. g., kolhoznieks, lieta. Arestēts 1937. g. 4. decembrī. Par viņu nebija nekādu materiālu. Izmeklēšanā atzinās, ka viņš ir Polijas agents, strādājis poļu aģenta Veisa uzdevumā, bija spiegošanas un diversiju-sacelšanās organizācijas dalībnieks. Izmeklēšana tika pabeigta divās dienās. Notiesāts uz 10 gadiem.

/Izmeklēšanu veica Mihailovs, arestu sankcionēja .../

17. Brucess Aleksandrs Ivana d., dzimis 1903. g., rēķinvedis, pēc tautības latvietis, bij. Grudinovskas ciema padomes priekšsēdētājs, arestēts 1937. g. 3. decembrī. Materiālu arestam nebija, arestēts pēc iepriekš sagatavotas formas lēmuma, kurā ar roku ierakstīts Bruceša uzvārds ar formulējumu, ka viņu savervējuši Latvijas izlūkošanas orgāni, konkrēti, Olga Damsona. Taču viņas liecībās Brucess nav pieminēts. Lieta izraisa atklātas šaubas. Notiesāts pēc 1. kategorijas.

/Izmeklēšanu veica Šalamovs, arestu sankcionēja Osvetinskis./

18. Jandolovs Jakovs Ivana d., dzimis 1898. g., kolhoza rēķinvedis, arestēts 1938. g. 20. janvārī. Lēmums par arestu pieņemts redzami nepamatots, nekādi materiāli to neapstiprina. Izmeklēšanā Jandolovs atzinās, ka viņu spiega darbam savervēja Mežveds Ivans /arestēts un notiesāts/. Pēdējā liecībās Jandolovs nav minēts. Lietā ir tikai apsūdzētā viena liecība. Liecības nav pārbaudītas, nav precizētas. Notiesāts pēc 1. kategorijas.

/Izmeklēšanu veica Davidovs, arestu sankcionēja Osvetinskis./

19. Ercmans Aleksejs Kārļa d., dzimis 1915. g., pēc tautības latvietis, strādnieks, arestēts 1938. g. 15. augustā. Par arestu pieņemto skaidri izdomāto, viltoto lēmumu sastādīja rajona nodaļas priekšnieks Politiko, apstiprināja Abramovs, arestu sankcionēja Larins un prokurors Lifšics. Ercmans atbrīvots kā nepamatoti arestētais.

20. Lieta par Kļučinu Ivanu Fjodora d., pēc tautības latvieti, kolhoznieku, arestētu 1938. g. 1. augustā ar Larina un prokurora Lifšica sankciju. Lēmumā par arestu norādīts, ka Kļučins sistēmātiski izplatīja iedzīvotājos kontrrevolucionāras baumas, 1933. gadā mēģinājis bēgt uz Latviju, vairākkārt apmeklējis konsulu Vitebskā, kaut gan Vitebskā konsula vairs nebija. Nevienš no lēmumā par arestu minētajiem faktiem izmeklēšanā nav pārbaudīts, liecinieki nav nopratināti. Lietā ir tikai arestētā liecības par to, ka viņu spiegošanas darbam savervējuši Kristins Kārlis un Grinfelds. Pēdējo liecībās Kļučins nav minēts. Notiesāts pēc 1. kategorijas.

/Izmeklēšanu veica.../

21. Lieta: Reingolcs Ivans Ivana d., Puholds Eduards, Treijs Vitolds, Apsets Ernsts, Krjukke Aleksandrs un citi kolhoza "Gaisma" kolhoznieki, skaitā 28 cilvēki. Izziņas un lēmumi par viņu arestu sastādīti par to, ka viņi ir Līduma /notiesāts 1938. g./ vadītas kontrrevolucionāras, nacionālfāšistiskas organizācijas dalībnieki. Līduma liecībās neviens no šajā lietā apsūdzētajiem nav minēts. Lēmumi arestam sastādīti nepamatoti, nekādi materiāli tos neapstiprina. Bet izmeklēšanas procesā visi apsūdzētie atzinās, ka viņi ir dalībnieki spiegošanas un sacelšanās organizācijā, kas pastāv latviešu kolonijā, ka šīs organizācijas vadītājs un vervētājs bija Līdums. Nevienš no vervēšanas apstākļu faktiem nav pārbaudīts un Līduma liecībās šie cilvēki nav pieminēti. Lieta izraisa lielas šaubas un prasa pārbaudi, pārskatot ieslodzījumā notiesāto – Vitolda Treija, Eduarda Puholda, Augusta Zeideka, Franka Sveikeļa, Artura Reinholca, Jēkaba Ozola, Jēkaba Zelles, Kārļa Supa, Aleksandra Gibeiko, Viļa Damberga, Kārļa Epšteina, Mārīņa Čekstes, Ernesta Dossa – lietas.

/Lietas izmeklēšanu veica izmeklētāji: Loktevs, Bugačovs, Minevičs, prokurors Lifšics, arestus sankcionēja Larins un prokurors Lifšics, lēmumus par arestiem apstiprināja Abramovs./

6. Izmeklēšanas lietās ir pa vienam katra arestētā pratināšanas protokolam ar viņa atzišanos, ka viņš ir izlūkošanas aģents. Liecības visas ir analogiskas, nav pārbaudītas, savstarpēji nesaskan un ir skaidri neticamas. Visi atsaucas uz Līdumu, bet viņa liecībās viņi nav pieminēti.

7. Tādā kārtā konstatēts, ka visas lietas par kolhoza "Gaisma" latviešiem ir safabricējuši tautas ienaidnieki ar tiešu prokuroru Lifšica un Osvetinska dalību un aizbildnību. Visās lietās ir visrupjākie revolucionārās likumības pārkāpumi.

Prokurori Lifšics un Osvetinskis būtībā neinteresējās par lietām, nepārbaudīja materiālus, uz kuru pamata sastādīti lēmumi par arestu, un sankcionēja arestus bez jebkādiem to pamatojumiem.

8. Saistībā ar Bermāna, Nasedkina, Gepšteina, Larina, Jagodkina arestu šā materiāla kopiju pievienot viņu lietu izmeklēšanai.

9. Prokurorus Lifšicu un Osvetinski saistībā ar viņu pieļautajiem [un pārbaudē konstatētajiem] rupjajiem revolucionārās likumības pārkāpumiem, piedalīšanos izmeklēšanas lietu falsifikācijā, arestus sankcijām bez jebkādiem to pamatojumiem saukt pie kriminālbildības.

10. Saut pie kriminālbildības bij. leTK Mogiļevas apgabala pārvaldes priekšnieka vietnieku Abramovu, bij. Bihovas rajona nodaļas priekšniekus Volfsonu un Politiko, kā arī izmeklētājus, kuri veica šo lietu izmeklēšanu.

11. Nekavējoties pārskatīt visas lietas par personām, kuras notiesātas ieslodzījumā /saraksts ir pievienots/.

BPSR leTK 3. specdaļas priekšnieks
valsts drošības kapteinis /Gornostaļevs/

II. PSRS "ideoloģiskā protektorāta" veidošana Latvijā 1939.–1940. gadā (2.–4. dok.)

2. dok. PSRS Kultūras sakaru biedrības Maskavā 1939. gada 7. septembrī izstādei Rēriha muzejā Rīgā nosūtīto fotoattēlu saraksts.

Avots: KFVA, 5283. f., 5. apr., 803. l., 120. lp.

Nosūtīšanai uz Latviju [paredzēto] fotoattēlu saraksts

1. Mitiņš uz ielas Molodečno miestiņā (Rietumbaltkrievija). Mitiņu notur Sarkanās armijas politdarbinieki.
2. Uzbekijas PSR mākslinieciskā mācību-ražošanas kombināta paklāju ceha instruktors un studentes.
3. Molodečno miestiņa (Rietumbaltkrievija) bērni apsveic garāmejošās Sarkanās armijas daļas.
4. I. Tkačenko – zirgkōpis stahanovietis ar savu audzēkni, vaislas auļotāju Privet (1. Maija v. n. kolhozs Odesas apgabālā).
5. R. Asadova, komjauniete stahanoviete no kolhoza "Jaš-Kuč" (Buharas rajons).
6. Vissavienības lauksaimniecības izstādē. M. Griba – slaucēja teļkōpe Poltavas apgabala (UPSR) kolhozā ar izstādes eksponātu govī Poēzija.
7. Buharas rajona kolhoza "Jaš-Kuč" kolhoznieces stahanovietes.
8. Vissavienības lauksaimniecības izstādē Maskavā 1939. g. – D.I. Lisenko, Belocerkovskas rajona sovhoza slaucējs ar izstādes eksponātu govī Alfa.
9. Vissavienības lauksaimniecības izstādē Maskavā 1939. g. ar ordeni apbalvotā slaucēja ar izstādes eksponātu govī Gagara.
10. Sarkanās armijas politdarbinieki sarunā ar sagūstītajiem poļu karavīriem (Rietumbaltkrievija).
11. Augstkalnu ezera Iskander-Kula līcis (Tadžikijas PSR).
12. PSRS tautu vēstures stunda kolhoza skolā.
13. Bērnu dārzs kolhozā (Buharas rajons).
14. Staļina v.n. šahtas bērnu silīte (Donbass).
15. Zemnieki lasa pirmās padomju avīzes (Rietumbaltkrievija).
16. A. Štahnovska un D. Solovjovs – riteņbraukšanas sacīkšu uzvarētāji (Simferopole).
17. Vissavienības lauksaimniecības izstādē Maskavā 1939. g. – P. Ņitviņenko, gans (čabans) ar izstādes eksponātiem.
18. Bērni cienā sarkanarmieti ar āboliem (Rietumbaltkrievija).
19. A. Pančenko – stahanoviete, posminiece kolhozā (Odesas rajons).
20. Zemniecie apsveic Sarkanās armijas kaujiniekus un komandierus.
21. Rietumbaltkrievijas iedzīvotāji priecīgi sagaida Sarkanā armiju. Uzņēmumā – sarkanarmieši sarunājas ar zemniecēm.

3. dok. Latvijas radioraidījumu programma 1939. gada 7. novembrī plkst. 18.45, atzīmējot Oktobra sociālistiskās revolūcijas 22. gadadienu.

Avots: KFVA, 5283. f., 5. apr., 803. l., 89. lp.

Latvijas radiofons. Otrdien, 7. novembrī, plkst. 18.45.
Padomju Sociālistisko Republiku Savienības gadadienā.
Krievu mūzika gramofona platēs.

1. M. Gļinka. Uvertīra operai "Ruslans un Ludmila", izpilda simfoniskais orķestris S. A. Samosuda vadībā. (GRK 0112)¹.
2. A. Borodins. "Velti sirds mieru lūdz" no operas "Kņazs Igors", izpilda G. Baklanovs. (Parlofon R. 53403)².

¹ GRK [FPK] 0112 – Valsts repertuāra komisijas atļauja (atskaņot).

² "Parlofona" atļauja atskaņošanai Nr. 53403.

3. M. Musorgskis. "Rītausma uz Maskavas upes" no operas "Hovanščina". Izpilda simfoniskais orķestris D. I. Pohitonova vadībā. (L. 1476).
4. I. Dzeržinskis. Noslēguma dziedājums un fināls no operas "Klusā Dona" kora un S. Krasovska izpildījumā. (GRK 084).
5. L. Revuckis. "Iesvilpās kazaki". Izpilda koris orķestra pavadījumā. Dirģents V. O. Draņiščikovs. (URK 136).
6. Tautas dziesmu virknējums. G. A. Zaiceva solo (bajāns). (GRK 871).
7. A. Aleksandrovs. "Ak, lauki...", t. dz., koris A. B. Aleksandrova vadībā. Solists V. K. Paņkovs. (GRK 0241).
8. Saratovas dziesmas. Jegupova apdare. Autora solo (bajāns). (GRK 075).
9. "Es visu pasauli apbraukāju...". A. Aleksandrova apdare. Izpilda koris A. Aleksandrova vadībā. Solists J. G. Lauts. (GRK 0267).
10. a) J. Žarkovskis. Dziesmiņa par jautro tūristu.
b) Miļukins. "Draudzīgie zēni" no filmas "Mika Ļeļuks". Izpilda bērnu orķestris V. P. Buharova vadībā. Piedziedājumu dzied Vera Bohina. (GRK 0721).

4. dok. PSRS Ārlietu tautas komisariāta Baltijas nodaļas vadītāja Vasjukova un PSRS ĀTK Baltijas nodaļas referenta Latvijas un Lietuvas jautājumos Nikolajeva sarunas pieraksts 1939. gada 16. decembrī plkst. 10.30.

Avots: KFVA, 5283. f., 5. apr., 803. l., 23. lp. (ar otru pusi). Uz dokumenta rezolūcija: "Izpilde pārbaudīta. Lietā." Paraksts nesalasāms.

B. Vasjukova un referenta Latvijas un Lietuvas jautājumos
b. Nikolajeva sarunas ieraksts
Ārlietu tautas komisariāta Baltijas valstu nodaļā
1939. g. 16. decembrī plkst. 10.30

Kā Vissavienības Kultūras sakaru biedrības pārstāvji b. Heifecs un es [G.Volkovs, VKSB 1. Rietumu daļas vadītājs] piedalījās sarunā par šādiem jautājumiem:

1. Par sevišķiem VKSB pilnvarniekiem Baltijas valstīs.
2. Par (nelielas grupas) padomju mākslinieku nosūtīšanu uz šīm valstīm, jo minētajās valstīs padomju mākslinieki bija [tikai] pirms 4–5 gadiem.
3. Par Lietuvas grāmatu izstādes, pēc tam arī Latvijas un Igaunijas [grāmatu izstāžu] organizāciju kā atbildi uz šajās valstīs notikušajām padomju grāmatu izstādēm.
4. Par Rīgas Krievu teātri un tā apgādi ar materiāliem: lūgām, literatūru u. c.
5. Par augstāk minēto valstu preses pārskatu saņemšanu.

Pēc domu apmaiņas nonāca pie šādiem secinājumiem:

1. Saistībā ar arvien pieaugošo darba apjomu minētajās valstīs kultūras sakaru jomā un VKSB pilnvaroto lielo pārslodzi uzskatīt par nepieciešamu aktualizēt jautājumu par VKSB sevišķajiem pilnvarniekiem šajās valstīs.

2. Principiāli uzskatīt par pareizu mākslinieku nosūtīšanu uz Lietuvu, Latviju un Igauniju, pa ceļam apkalpojot arī padomju garnizonus saskaņā ar VKSB noteikumiem (bez honorāru izmaksas). Neiebilst pret slēgtiem koncertiem par maksu biedrības biedriem un viesiem, lai segtu izdevumus par mākslinieku uzaicināšanu.

3. Uzskatīt par nepieciešamu, atbildot uz padomju literatūras, mākslas un glezniecības izstāžu sarīkošanu, organizēt PSRS vispirms Lietuvas, pēc tam arī Latvijas un Igaunijas grāmatu izstādes.

4. Attiecībā uz palīdzības sniegšanu un sadarbību ar Rīgas Krievu teātri tuvākajā laikā aprobežoties ar tiem pasākumiem, kurus veic VKSB attiecībā pret visiem teātriem ārzemēs, t. i., palīdzēt ar konsultācijām par padomju lugu iestudējumiem, bezmaksas apgādi ar tām.

5. Noslēgumā b. Heifecs uzdeva jautājumu par VKSB darbam nepieciešamo minēto valstu preses pārskatu sistemātisku saņemšanu. B. Vasjukovs apsollīja atrisināt šo jautājumu.

P. S. Jautājumā par Žarova braucienu uz Igauniju b. Nikolajevs izteica negatīvu viedokli. Savukārt viņš atzīmēja, ka, pēc esošajām ziņām, uz PSRS tiek uzaicināti igauņu bokseri. B. Vasjukovs paziņoja,

ka Ārzemju sporta komiteja ir vērsusies ar šādu lūgumu Tautas Komisāru Padomē. Ārlietu tautas komisariāts neiebilst pret viņu atbraukšanu. B. Heifecs izteica domu, ka viņi būtu uzaicināmi saistībā R VKSB. B. Vasjukovs piekrita b. Heifeca domām.

Bez tam sarunā konstatēja, ka forsēt lielu skaitu pasākumu saistībā ar VKSB pašreizējos apstākļos nav vērts, tāpēc nepieciešams decembrī paredzēto izstādi lgaunijā atlikt uz 1940. gadu.

VKSB 1. Rietumu daļas vadītājs /paraksts/ (G. Volkovs)

III. PSRS un Vācija par iespējamo karu 1939.–1941. gadā

5. dok. PSRS vēstniecības Latvijā militārā atašeja pulkveža Vasiljeva 1939. gada 7. maija ziņojums PSRS Aizsardzības tautas komisariāta Ārējo sakaru daļas priekšniekam "Par vācu agresijas gatavošanu Latvijā".

Avots: LVA PA, 200. f., 4. apr., 101. l., 1.–6. lp. Apstiprināts mašīnraksta noraksts krievu valodā. Tulkojis Jānis Dūms.

PSRS ATK Ārējo sakaru daļas priekšniekam
Ziņojums
Par vācu agresijas gatavošanu Latvijā

Ārpolitiskie notikumi pēdējo divu mēnešu laikā ir saviļņojuši visus Latvijas sabiedrības slāņus. Neskatoties uz "ohrankas" [politpārvaldes] modrību un Sabiedrisko lietu ministrijas propagandu, Latvijas iedzīvotāji paceļ savas balsis pret briesmām valsts neatkarībai.

Pieaug šaubas un pārliecības trūkums par rītdienu, no vienas puses, no otras – nomierinoša valdības dūdošana un vācu mazākuma grupas aktivitātes. Tāda vispārējais vilcienos ir šodienas Latvijas politiskā situācija.

I. Vācu fašisma darbība Latvijas okupācijas gatavošanā.

Pirmkārt, Rīgā, Jelgavā un Liepājā veikti organizatoriski pasākumi. Šīs pilsētas ir sadalītas t. s. "kaimiņu kopās", tikai Rīgā vien, spriežot pēc to numerācijas, ir 96 "kopas". Latgales priekšpilsētā ir divas "kopas" – Nr. 56 un 57, kurās organizēti [ap] 200 cilvēku. Mežaparkā un citās priekšpilsētās ir pastāvīgas hitleriskās jaunatnes pulcēšanās vietas. Tajās notiek sapulces, [tautas] svētki, spēles. 7. aprīlī Mežaparkā policija pārsteidza nelegālu sapulci, bet šī lieta nenokļuva atklātībā. "Zēnu" baltās zeķēs staigāšana pa Rīgas ielām un hitleriskie sveiciens ir parasta parādība. Vēl vairāk, pats ārlietu ministrs Lieldienu otrā dienā staigāja baltās zeķēs.

Otrkārt, notiek pastiprināta fašisma ideju un atklātas agresijas propaganda.

Minēšu dažus piemērus: 24. martā notika "Vācu jaunatnes savienības" svētki, veltīti vācu dziesmu un maršu mācībām. Fašistu avīze Latvijā "Rigasche Rundschau" aizrautīgā sajūsmā rakstīja: "Nāv citas nācījas pasaulē, kurai būtu tādi savdabīgi un dažādi marši."

26. martā notika Karla Širrena v. n. 76. "kaimiņu kopas" sapulce. Sapulcē piedalījās vairāk nekā 250 cilvēku, tika dziedātas fašistiskas dziesmas.

Saistībā ar "Vācu jaunatnes savienības" 10. gadadienu 13. aprīlī tika atklāta izstāde. Tā bija greznota melni sarkanās krāsās un ar karogiem. Vācu jaunatnes "firers" Oto Krauzs [Krauze – ?, Krauss – ?] uzstājās ar plašu runu, viņš teica: "Ādolfa Hitlera vārdi no referāta [par] fizisko attīstību tautas audzināšanā mums ir noteikts mērķis. Būt sīkstiem kā āda, cietiem kā Kruppa tērauds, ātriem kā dzinējsuņi – uz to mēs tiecamies... Mūsu vienīgā politika – būt vāciešiem un audzināt mūsu zēnus un meitenes vāciski. Tas ir labi un godprātīgi, un es nedomāju, ka jebkādam būtu pret to nopietni iebildumi. Bet tas, ka šī audzināšana var notikt tikai vienā garā – vācu pasaules uzskata garā –, ir pašsaprotams! Jo mums ir jābūt vienotiem, lai aizstāvētu sevi, un mums jābūt vienotai gribai. Būtu aizvainojoši, ja mēs nevarētu iet kopoli ar visu mūsu tautas jaunatni."

17. aprīlī no Allenšteinas ieradās aktieru un hitleriskās jaunatnes grupa, kura Rīgā, Jelgavā un Liepājā sniedza vairākas izrādes katrā, turklāt izrādē Jelgavā bija klāt Latvijas mazpulki (fašistiska lauku jaunatnes organizācija), Lauksaimniecības kameras biedri ar tās pārstāvi [priekšsēdētāju – ?]

Druvu priekšgalā un vācu sūtniecība. Šī hitleriskās jaunatnes grupa līdz šim laikam braukā pa valsti un bauda ārkārtīgu viesmīlību, piemēram, uzturēšanās laikā Jelgavā un Liepājā tā tika izvietota vietējo iedzīvotāju privātos dzīvokļos. Pašreiz hitleriskie zeļļi pastiprināti gatavojas Rīgas atbrīvošanas no boļševikiem 20 gadu jubilejas svinēšanai, kas notiks š. g. 22. maijā. Svinību programmā paredzēts: aizlūgums, gājiens un vainagu nolikšana Brāļu kapos, masu svētki un spēles ārpus pilsētas. Man ir pamats domāt, ka šī "svinēšana" izvērsīsies par grandiozu fašistisku demonstrāciju. Par tās pretpadomju būtību nekādu šaubu nav.

No manām sarunām par šo tēmu ar pulkv. Ķikuli un Leja-Sausu [?] izriet, ka valdība ne tikai deva piekrišanu, bet arī pati atbalsta šo uzstāšanos. Uz manu jautājumu par tādās demonstrācijas iespēju, pulkv. Leja-Sauss paziņoja: "Nu ko lai dara, nav ko saasināt attiecības, lai paklaigā." Bez tam viņš pieļauj arī ģenerāļa fon der Golca ierašanos uz šīm "svinībām". Pulkvedis Ķikulis teica: "Šis svinības daļēji ir arī latviešu svētki, Rīgas atbrīvošanā taču piedalījās arī ģenerāļa Baloža brigāde."

Un, beidzot, vācu agresijas sagatavošanu vainagoja vācu kara atašeja pulkveža Ressinga ierašanās Rīgā. Viņš acīmredzot ir saņēmis uzdevumu izpētīt sabiedrisko domu un sagatavot to iespējamam Vācijas protektorātam pār Latviju.

Pēc armijas [kuras – ?] štāba ziņām, pulkvedis Ressings iebrauca Rīgā 17.04. un lūdza, lai viņam parāda Daugavpils vai Liepājas garnizonu, turklāt viņš lūdza to nokārtot ātrāk, jo neesot laika un viņam jāaizbrauc. Štābs nolēma parādīt Liepājas garnizonu, ko arī izdarīja. Kā redzat, visparastākā lieta. Patiesībā Ressings Rīgā nodzīvoja astoņas dienas. Otrkārt, Ressings Liepājā divīzijas komandierim un garnizona virsniekiem piedāvāja Vācijas protektorātu, turklāt šis protektorāts būtu jāvērs pret Padomju Savienību.

Manas uzturēšanās laikā Liepājā man pašam sarunā ar Ressingu un virsniekiem neizdevās kaut ko noskaidrot, jo virsnieki par šo tēmu bija ļoti atturīgi. Toties ļoti pamatīgi par to pārrunāja poļu un lietuviešu militārie atašeji, kuri turpat man pastāstīja par viņu sarunām. Poļu militārais atašejs man paziņoja: "Manas sarunas laikā par Ressinga apmeklējumu ar divīzijas komandiera vietnieku pēdējais izteicās, ka Ressings atbraucis uz Liepāju ar politisku mērķi." Ressings sarunā ar mani teica: "Pašlaik mazajām neatkarīgajām valstīm stāvoklis un pastāvēšana ir sevišķi sasprindzināta, tas saistīts ar lielām briesmām, ja tām nav stingra atbalsta no varenākām valstīm. Latvijai galvenās briesmas draud no austrumiem, no Padomju Savienības puses. Atnāks boļševiki, valsti izputinās un no neatkarības nekas nepalikis pāri. Vai nebūs labāk jums tūlīt pieņemt lielās Vācijas protektorātu? Mēs saglabāsim jūsu patstāvību un pastāvošo iekārtu protektorāta ietvaros." Es un mani virsnieki Ressingam atbildēja, ka mēs nevēlamies neviena protektorātu, un, ja to vēlēšies uzspiest mums ar spēku, savu neatkarību aizstāvēsim, cik vien būs spēka..."

Šos faktus no Ressinga sarunas ar virsniekiem apstiprināja Lietuvas militārais atašejs.

II. Valdības aprindu noskaņojums sakarā ar sasprindzināto stāvokli.

Valdības aprindas joprojām tautas masu priekšā uzstājas ar nomierinošām deklarācijām. Tā vietā, lai mobilizētu sabiedrisko domu cīņai par savu patstāvību pret tuvojošos agresiju, [tās] demobilizē masas, ietur kaut kādu nogaidošu politiku.

2. aprīlī Darba kameras sapulcē ārlietu ministrs Munters uzstājās ar politisku deklarāciju, kuru, starp citu, atbalstīja vācu prese. Šīs deklarācijas būtība: pasaules politikas problēmas pašlaik tiek risinātas Āzijā un kolonijās, bet ne Eiropā. Latvijai nav nekādu iemeslu baidīties par savu patstāvību. Latviju un Vāciju saista senas draudzības un savstarpējas izpratnes saites utt. Runas tulkojums dots pielikumā.

Patiesībā, spriežot pēc ārējām pazīmēm, valdībā trūkst izlēmības. Aizplūda runu un deklarāciju vilnis – valdība klusē un kaut ko ar nepacietību gaida. Valsti klist visdažādākās baumas un runas. Namu un tirdzniecības uzņēmumu īpašnieki meklē pircējus saviem uzņēmumiem. Melnajā biržā neiedomājami aug valūtas pieprasījums un tās cena, piemēram, sterliņu mārciņu pērk par 47 latiem, kamēr oficiāli tā kotējas par 26 latiem. Vasarnicu īpašnieki izirē savas vasarnīcas par trešdaļu lētāk, ja samaksa notiek valūtā.

Jūtams stiprs Vācijas spiediens un Latvijas valdības visdažādākās piekāpšanās. Raksturīgs ir ģenerāļa Hartmaņa brauciens uz Hitlera 50. dzimšanas dienu. Šajā jautājumā man viens ģenerālim Balodim tuvu stāvošs pulkvedis atbildēja: "Hartmanis ļoti negrib braukt, bet nebraukt nedrīkst. Mēs nedrīkstam kaitināt niknu zvēru, lai brauc. Labāk lai divi ģenerāļi skūpst Hitlera roku, bet ne vairāk. Mēs gaidījām lielāku pazemojumu, Haha taču brauca."

Pirmo reizi atklātībā parādās jaunas orientācijas pārstāvji, kuri spriež tā: "Lai saglabātu neatkarīgu Latviju, nevajag pārāk tuvu saistīties ne ar Vāciju, ne ar Padomju Savienību, jāorientējas uz Angliju." Un ar nepacietību gaida Anglijas lēmumu. Valdības augstākās aprindas, Ulmanis, Munters un daži sulaiņi no militāristu nometnes, kā ģenerālis Hartmanis, taisni lien Hitlera apkampienos. Ģenerālis Hartmanis par to atzinās pats savā ziņojumā preses pārstāvjiem pēc atgriešanās no Vācijas. Viņš paziņoja: "Pirmais, kas atstāja lielu iespaidu pēc ierašanās Vācijā, tā bija dzīvā kustība un saskaņots darbs ... Visur redzams rūpniecības uzplaukums un lauksaimniecības augstā kultūra. Vācijas galvaspilsēta Berlīne krāšņi dekorēta, un tas liecina par vācu tautas visdzīvāko dalību svinībās ... Vācu mehanizēto un motorizēto bruņoto spēku bagātība un daudzveidība. Sevišķi spilgti izcēlās karavīru apmācības augstais līmenis un paraugdisciplīna. Vācu tautas sajūsma liecina par to ciešo saikni, kāda pastāv starp tautu, armiju un viņu vadītājiem." Brašajam hitleriešu feldfēbelim no sajūsmas elpu aizrāva viņa, arī kā oficiālas, valdībai tuvu stāvošas personas, paziņojums. Komentāri lieki. Šajā paziņojumā trūkst tikai Heil Hitler!

III. Tautas masu noskaņojums.

Tautas masas pret hitlerisko jaunatni un vāciešiem vispār noskaņotas naidīgi. Notiek sadursmes, kautiņi. Izplatās baumas, kas terorizē iedzīvotājus. Bet daudzās baumās izpaužas tautas slēptās vēlmes, un dažkārt vēlēšanās tiek uzdots par īstenību.

Piemēram minēšu interesantākās sarunas:

"22. maijā Liepājā ieradīsies vācu eskadra ar fon der Golcu, tā atvedīs vācu fašistus, kuri piedalīsies parādē."

"27. aprīlī ieradīsies tvaikonis 'Tanenbergs', kas atvedīs uz Latviju triecienniekus." Šim tvaikonim patiešām bija jāpienāk, bet es vēl neesmu pārbaudījis, pienāca tas vai ne.

"Kapitālisti iegādājušies tvaikoni un tur to eksportostā zem tvaika bēgšanas gadījumam."

"Ulmanis gribēja braukt uz Berlīni uz Hitlera vārdadienu un vienoties par protektorātu pār Latviju, bet ģenerālis Balodis arestēja viņu mājas arestā."

"Ģenerālis Balodis lidmašīnā lidojis uz Maskavu un vienojies, ka vācu uzbrukuma gadījumā Latvijā ienāks Sarkanā armija."

"Uz Padomju Savienības robežas viss gatavs, lai palīdzētu Latvijai; stāv daudz lielpabalu un tanku – aculiecinieka stāsts."

"No Maskavas pa radio pārraidīja, ka Liepāju vāciešiem tomēr neatdosim."

"Padomju radio pārraidīja, ka, tiklīdz vācieši pāries bijušās cariskās Krievijas robežas, Padomju Savienība sāks karu ar vāciešiem."

"Pa radio pārraidīja, ka Sarkanā armija Latviju var ieņemt ātrāk, nekā Vācija ieņēma Čehoslovākiju." – Un daudzas citas. Bet līdz ar baumām notiek arī konkrētas lietas. Pašlaik vienā no Rīgas kinoteātriem rāda mūsu kinofilmu "Uz robežas". Filma ievērojami apgraizīta, bet atstāj uz cilvēkiem ārkārtīgu iespaidu. Dabūt biļeti ir tikpat grūti kā uz izrādi Lielajā teātrī. Rindas stiepjas tālu pa ielu, nemaz nerunājot par pārpildīto zāli tai laikā, kad citi kino[teātri] pilnīgi tukši. Lai noskatītos šo filmu, cilvēki brauc no provinces. Filmas seansi norit ar aplausiem un saucieniem "sit japāņus".

Šīs filmas parādīšanas pirmajā dienā kāds kapteinis piegājis pie teātra direktora, spiedis viņam roku un sacījis: "Paldies, parādījāt savlaicīgi."

Darbaļaužu kopīgais uzskats – kaut ātrāk atnāktu Sarkanā armija. Inteliģence spriež tā: "Labāk padomju vara, nevis vācieši."

Secinājums: valdības augstākās aprindas joprojām velk latviešu tautu vācu fašisma apkampienos un kritiskā momentā neapstāsies tiešas savas tautas nodevības priekšā.

Ģenerāļa Baloža grupa stāv uz Latvijas nacionālās patstāvības platformas, cerot uz Padomju Savienības palīdzību, bet pagaidām konkrētus pasākumus neveic un diezin vai ir spējīga uz tiem.

Darbaļaužu masas ir par tiešu Latvijas pievienošanu Padomju Savienībai.

Katrā ziņā Latvija stāv lielu notikumu priekšvakarā.

Pielikums: Muntera runa.

/paraksts/ PSRS militārais atašejs Latvijā
pulkvedis Vasiljevs

Pareizi: ĀTK Ārējo sakaru daļas priekšnieka v. i.
pulkvedis /paraksts/ (Osetrovs)

6. dok. Vācijas valsts vadītāja Alfrēda Rozenberga 1941. gada 20. jūnija slepenā runa Berlīnē šauram dalībnieku lokam par Austrumu problēmām.

Avots: Vācijas Federālais arhivs Berlīnē, Vācijas Austrumu ministrijas arhivs, R-6 f., 6. l., 61.–62. lp. Mašīnraksta noraksts vācu valodā. Tulkojusi Maira Andžejevska.

R-6-6

Noraksts

Vācijas valsts vadītāja A. Rozenberga runa
šauram dalībnieku lokam par
Austrumu problēmām 1941. gada 20. jūnijā

Mani kungļi!

Es esmu jūs šeit lūdzis ierasties, lai šaurā lokā kopīgi ar jums apspriestu problēmu, kuras risinājums varētu kļūt liktenīgs gan Vācijai, gan arī Eiropai. Pats par sevi saprotams, ka šie izskaidrojumi, kas skar noteiktus politiskus mērķus, ir stingri slepeni un vajadzētu panākt, lai tiktu veicināta un nodrošināta kopīga iekšējā nostāja. Jo, manuprāt, ja visiem¹ attiecībā uz šo problēmu būs vienota (iekšējā) nostāja, arī īpašiem pasākumiem visās jomās vēlāk būs noteikts² stils un vienots raksturs.

Bieži vien izšķiroša tagadnes rīcība rodas, izvērtējot pagātnei un apzinoties nākotnes vēlmes. Balstoties uz noteiktām vēsturiskām atziņām, saskaņā ar tām izvērtējot pašreizējo politisko stāvokli un izprotot drošības nepieciešamību mūsu nākotnei, rodas virkne prasību, ar kurām mums jāpievēršas visai Austrumu problēmai.

Atļaujiet man īsi atkārtot par mūsu cīņu. Reiz jau mēs marksistisko pasaules uzskatu novērtējām kā 1918. gada valsts pārvaldes izšķirošo faktoru un iesaistījāmies ar šo kustību cīņā. Boļševismu tā galējā formā mēs saskatām kā nāvējošākos draudus jaunajai Vācijai līdz 1933. gadam. Maskavas taktika šajos gados ir bijusi pasaules revolūcijas proklamācija, t. i., darbība, kas 1918. gadā dažādu tautu vidū pūlējusies izmantot izdevīgāko stāvokli un pasauli pārvērtusi milzu ugunsgrēkā. 1918. gadā boļševikiem bija pamatotas cerības, jo pēc pasaules kara visas tautas "gāja caur elli". Mēs visi atceramies Bavārijas Padomju Republiku Minhenē, sacelšanos Rūras apgabalā, Ungārijas Padomju Republiku, daudzos atentātus Bulgārijā un Meksikā, graužošo Tautas Frontes darbību Francijā un dumpi Spānijā. Kopš 1938. gada Maskavā sāka nostiprināties apziņa, ka līdz ar sacelšanos dažādās valstīs tā nevarēs gūt galīgo uzvaru. Kopš tā laika, t. i., kopš Vācijas–Lielbritānijas konflikta saasināšanās, Maskava izraudzījās citu ceļu – tā pārgāja pie taktikas, kas "nodrupinātu Padomju Savienības teritorijas malas"³ ...⁴ Saprātīgi domājot, Vācijai nebija nekādas intereses pastiprināt jau esošo konfliktu. Iekšēji mēs jutāmies ...⁵. Tā 1938. gadā sākās abpusēji atzīts aukstā kara⁶ periods. 1939. gadā Staļins Komunistiskās partijas kongresā iesaistījās visās debatēs un uzbrukumos Vācijai. Šis fakts, kā arī atbilstoša vispārējā nostāja noveda pie tā, ka arī Vācijai ...⁷ jāva izpalikt. Staļinam bija bail no nepārprotama kara konflikta ar Vāciju, un viņš, kā mēs visi zinām, cerēja uz iepriekšēju priekšlaicīgu Vācijas Vērmahta noasiņošanu Polijā un Rietumos. Vadonis gribēja nepieļaut karu, kas risinātos vienlaikus divās frontēs. Savukārt Staļins vēlējās paturēt pēdējās izvēles iespēju, arvien augstāk nostādot savu neitralitātes cenu. Vadonis gribēja uzvarēt Rietumos, lai kontinentā brīvi varētu turēt savu armiju. Staļins, bez šaubām, šo stāvokli izmantoja un ievērojami turējās ciešāk pie Igaunijas, Latvijas, Lietuvas, puses Polijas, Besarābijas, Bulgārijas un Somijas teritorijām un to iedzīvotājiem. Turklāt bija redzams, cik maz bez Vācijas ir vērtas šo mazo, "nomaļo" valstiņu brīvības. Vācijas slēptā vara tomēr bija pastāvējusi, tāpēc nedrīkstēja riskēt ar uzbrukumu. Mazās tautas jau kopš 1940. gada atzīmēja notikumus, kas tām neko nenozīmēja, jo tie norāda, ka boļševisms nav mainījies. Simptomi, kurus mēs konstatējam jau kopš 1939. gada, neskatoties uz valstiski noteikto nostāju, parāda, ka pret Vāciju vērstā diskusija vēl nav beigusies. Laikā, kad Vācijas prese saņēma rīkojumu būt atturīgai, Padomju Krievijā vēl arvien parādījās publikāciju "izvirdumi", kas bija vērsti pret Vācijas valsti.

¹ Vārds tekstā pasvītrots. – *Red.*

² Vārds tekstā pasvītrots. – *Red.*

³ Vārdi tekstā pasvītroti. – *Red.*

⁴ Tekstā nesalasāms vārds. – *Tulk.*

⁵ Tekstā nesalasāms vārds. – *Tulk.*

⁶ Iespējams domāts "karš", tekstā vārds nav salasāms. – *Tulk.*

⁷ Tekstā nesalasāms vārds. – *Tulk.*

Skandalozā komisāru izturēšanās vāciešu izceļošanas laikā, bez tam tālākas izspiešanas par norunāto Lietuvā un Besarābijā, musināšana Bulgārijā un Rumānijā un "stilizētā" Bulgārijas pievienošana Berlīnes–Romas asiņ šo ainu tikai papildināja. Sekoja uzkrītoši mudinājumi Turcijai lauzt ar mums līgumu un visbeidzot – 1941. gada aprīlī draudzības līgums ar serbu puča valdību. Laikraksts "Pravda" plaši prezentēja publikāciju, ka serbu "miera valdība" Simoniča (*Simonitsch*) vadībā cieši sadarbojoties ar Padomju Savienību, kam pievienota liela Staļina un Gavriloviča (*Gawrilowitsch*) fotogrāfija. Tātad viņi cerēja uz Vācijas iepriekšēju novājināšanos, taču pamatīgi pārrēķinājās. Fakts, ka Vācija vairāk neizvirzīja nekādas prasības armijai un politiski piekrāpa, nozīmēja, ka konflikts kļūst arvien nenovēršamāks. Tas ir militāri sagatavots un ekonomiski izanalizēts, un šie pasākumi turpinās. Mans uzdevums nav tajos iedziļināties sīkāk. Es tikai vēlos runāt par politisko mērķu izvirzīšanu⁸. Es esmu pārliecināts, ka šīs militārās darbības politisko mērķu izvirzīšanai pirmām kārtām ir kāda jēga un ka arī ekonomiskajiem pasākumiem vajadzētu tikt koordinētiem saistībā ar šo politisko mērķu izvirzīšanu, kas būtu vislabākais abienu uzdevumiem, ko vajadzētu īstenot.

Bez šaubām, šeit pastāv divas Austrumu koncepcijas⁹ – viena pretimnākoša, otra – ko mums, manuprāt, vajadzētu pārstāvēt – vadoties pēc novērtējuma, atbalstot vai noliedzot šādu koncepciju, kas norisinātos nākamajos gadsimtos. Viens no viedokļiem skaidro, ka Vācija ar boļševismu iesaistījies vairs tikai beigu cīņā un šī beigu cīņa kā militāri, tā politiski ir jāizcīnā. Tam sekotu visas Krievijas ekonomikas, kā arī ...¹⁰ nacionālās Krievijas Savienības atjaunošana. Tātad šī savienība pirmām kārtām nozīmētu kontinentālu Eiropas bloku, kurš būtu neaizskarams. Taču no tā izriet kāda pavasis skaista piebilde, ka Krievija ir agrāra valsts, savukārt Vācija – industriāla valsts, lai veiksmīgi stātos pretim pārējai kapitālistiskajai pasaulei. Tas līdz pat šodienai ir vispārpieņemts uzskats dažādās jomās. Es domāju, ka jau 20 gadus neesmu slēpis to, ka esmu šīs ideoloģijas pretinieks. Taisnības labad jānorāda, ka šī ideoloģija gadu desmitiem ilgi bija saprotama, līdz Krievija mūsu priekšā nostājās kā pasaules politikai militāri uzbrūkošs subjekts. Šo politiku varēja saprast pēc 1930. gada, kad vēl nebija pieņemts lēmums starp boļševismu un krievu ģenerāļiem un kad Baltās Krievijas armijai vēl pastāvēja iespēja uzvarēt ...

IV. Vācijas un PSRS karš 1941. gadā

7. dok. Latvijas Komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālās Komitejas sekretāra J. Kalnbērziņa (1893–1986) 1941. gada 14. jūlija ziņojums Novgorodā VK(b)P CK sekretāriem A. Andrejevam (1875–1971) un G. Maļenkovam (1902–1988) par Rīgas atstāšanu.

Avots: PSKP CK Ziņas (*Известия ЦК КПСС*), 1990. g. Nr. 7. 212.–213. lpp.

Par Rīgas atstāšanu

Latvijas K[omunistiskās] (b[o]ļševiku) p[artijas] C[entrālās] K[omitejas]
1941. gada 14. jūlija ziņojums VK(b)P CK sekretāram b. A. A. Andrejevam un
VK(b)P CK sekretāram G. M. Maļenkovam

Novgorodas p[ilsētā]

Kā jau zināms no mūsu iepriekšējiem ziņojumiem, Latvijas K(b)P CK un Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes aparāts š. g. 27. jūnijā pēc Baltijas Sevišķā kara apgabala štāba evakuācijas bija spiests atstāt Rīgas pilsētu un līdz 5. jūlijam atradās Valkas pilsētā. Pašreiz neliela Latvijas K(b)P CK darbinieku grupa pēc VK(b)P [CK] sekretāra b. A. A. Ždanova norādījuma sakopota Novgorodas pilsētā, neievērojama darbinieku daļa evakuēta uz Kirovas pilsētu, bet liela daļa aparāta darbinieku iekļauta bruņotajā vienībā, kura atrodas Igaunijas PSR teritorijā. Pirms Rīgas atstāšanas no turienes tika izvests daudz vērtīgu mantu un iekārtu. Taču, pateicoties tam, ka Baltijas Sevišķā kara apgabala štābs līdz pašam pēdējam brīdim sniedza nomierinošus solījumus un mūs nepareizi informēja par

⁸ Vārdi tekstā pasvītroti. – Red.

⁹ Vārdi tekstā pasvītroti. – Red.

¹⁰ Tekstā nesalasāms vārds. – Tulk.

patieso stāvokli frontē, no Rīgas palika neizvests ievērojams daudzums labības, cukura, konservu, kā arī rūpniecības preču. 20–30 tūkstošu civilpersonu vietā plānveidā bija evakuēti ap pieciem tūkstošiem cilvēku. Tāpat, pateicoties nepieļaujamai un nesaprotamai Baltijas Sevišķā kara apgabala štāba rīcībai, partijas un padomju darbinieku ģimenes bija evakuētas pašā pēdējā brīdī, tad, kad jau uzstājās tā saucamā "piektā kolonna" un pilsētas ielās norisinājās šauteņu un ložmetēju uguns. Daļa partijas un padomju darbinieku ģimeņu palika neevakuētas.

Rīgu septiņas dienas aizstāvēja strādnieku gvarde un [PSRS] leTK piektais pulks,¹ kuri cīnījās visgrūtākajos apstākļos, ievērojot, ka aizmugurē uzstājās "piektā kolonna". Pēc Rīgas atstāšanas Latvijas K(b)P CK un Latvijas Tautas Komisāru Padome neokupēto apriņķu teritorijā veica lielu darbu, nodrošinot nepieciešamo kārtību, kā arī apdraudētajos rajonos veica materiālo rezervju iznīcināšanu un kopā ar atejošo karaspēku virzījās uz Igaunijas PSR teritoriju.

Kā jau iepriekš minēts, pašreiz kopā ar nelielu darbinieku grupu es atrodos Novgorodas pilsētā, kur, būdams Ziemeļrietumu frontes Kara padomes loceklis, veicu darbu nacionālā 24. korpusa sakārtošanai, kurš atkāpies uz KPFSR teritoriju.¹ Atejot no savas iepriekšējās atrašanās vietas, korpuss zaudēja lielu daļu sava sastāva un veica gandrīz visa komandējošā sastāva atbrīvošanu. Pēc sava skaitliskā sastāva korpuss ir mazskaitlīgs.

Materiālais un apgādes stāvoklis neapmierinošs, ievērojot to, ka tā apbruņojumā ir ārzemju marku ieroči. Neorganizētas aizmugures iestādes (sanitārais dienests, kara tirdzniecība, pasts). Kopumā vājš politaudzināšanas darbs kareivju vidū. Atsevišķās divīzijās novērojamas kaitīgas un ne ar ko neattaisnojamas latviešu bailes, kas, trūkstot pareizi organizētam politiskajam darbam, noveda pie straujas latviešu karavīru skaita samazināšanās. Ievērojot visus minētos apstākļus, korpuss ir pilnīgi kaujas spējīga vienība un, sniedzot tam salīdzinoši nelielu palīdzību materiālās apgādes un komandējošā sastāva komplektēšanas jomā, ir spējīgs izpildīt visus uzdevumus. Astoņas dienas korpuss atrodas saskarē ar ienaidnieku un sekmīgi tiek galā ar uzticētā frontes iecirkņa aizsardzību. Ziemeļrietumu frontes Kara padomei esmu iesniedzis nepieciešamos priekšlikumus par korpusa kaujas spēju paaugstināšanu, un tos Kara padome pieņēmusi. Pašreiz tiek veikta korpusa papildināšana uz strādnieku gvardes un milicijas rēķina, kas ir atgājusi uz KPFSR teritoriju. Politiskā darba pastiprināšanai korpusā uz turieni nosūtīta Latvijas K(b)P CK darbinieku grupa. Tālākam darbam uzskatu par nepieciešamu un iesniedzu Jūsu izlemšanai šādus pasākumus:

1. Saglabāt nelielu Latvijas K(b)P CK un Latvijas PSR TKP darbinieku grupu [Ziemeļrietumu] frontes štāba novietojumā. Šīs grupas spēkiem ciešā sadarbībā ar Ziemeļrietumu frontes štābu un tā uzdevumā veikt darbu.

2. Tā kā Latvijas teritorijā palika ievērojama partijas un padomju darbinieku daļa, viņu vadīšanai un partizānu vienību organizēšanai pārsviet uz turieni [Latviju] pāri fronteī daļu CK atbildīgo darbinieku.

3. Visus pārējos [LK(b)P] CK un Latvijas PSR TKP darbiniekus, kuri spēj nest ieročus, nosūtīt uz nacionālo korpusu. Personas, kuras kaut kādu iemeslu dēļ nevar tikt izmantotas frontē, nosūtīt uz dziļu aizmuguri.

Visos jautājumos lūdzam Jūsu norādījumus. Bez tam lūdzam izlemt jautājumu par 20 cilvēku grupas finansēšanu (ieskaitot tehniskos darbiniekus un šoferus), kuri paliek pie [Ziemeļrietumu] frontes štāba, kam būs nepieciešami apmēram 25 tūkstoši rubļu mēnesī.

J. Kalnbērziņš,
Latvijas K(b)P CK sekretārs,
Ziemeļrietumu frontes Kara padomes loceklis

¹ 24. teritoriālais korpuss bija likvidēts jau 1941. gada 10. jūlijā.

8. dok. Sarkanās armijas Ziemeļrietumu frontes karaspēka karadarbības kaujas žurnāls par laiku no 25.06. līdz 09.07. 1941. (sākumu sk. OMGG – 2005).

Avots: Krievijas Federācijas Aizsardzības ministrijas Centrālais arhīvs, 221. f., 1351. apr., 201. l., 11.–22. lp. Oriģinālmašīnraksts krievu valodā. Tulkojis Jānis Dūms.

25.06.41. 8. armijas labo flangu apgājušas atsevišķas motomehanizētās vienības, Liepāja bloķēta, tanku pārrāvums Užventis virzienā un ienaidnieks apiet Šauļus no DA – tas diktēja karaspēkam [nepieciešamību] nekavējoties atiet līdz Ventas upei. Upe kā aizsardzības pozīcija nebija sagatavota, savlaikus to nepaspējām ieņemt, jo ienaidnieks sekoja pa pēdām, bet atsevišķos virzienos tas iespiedās dziļi [mūsu] kaujas izvietojumā. Draudu dēļ labajam flangam karaspēks nevarēja ilgi noturēties pie Ventas upes.

Tikai operatīvās situācijas nezināšana un šā pasākuma postošo seku nenovērtēšana lika ģenerālpulkvedim Kuzņecovam izdot pavēli – uzbrukt Kauņai. Šajā laikā pretinieks jau bija ieņēmis Keidānus un spēcīga moto-mehanizētā grupa virzījās uz Viļņu. Karaspēkam nebija ne laika, ne organizētības šādas [uzbrukuma] operācijas veikšanai.

Acīmredzot mērķtiecīgāk būtu 11. armijai ieņemt aizsardzības pozīcijas gar Vilijas upi un nosprostot šoseju Kauņa–Daugavpils.

Kaujas darbība 25.06.41. armijas daļām radīja katastrofisku situāciju. Armija darbojās uz D no šosejas Jonava–Daugavpils, pretinieks bija atgriezies to no komunikācijām, ceļš uz Daugavpili bija neaizsargāts, bet pretinieka virzišanās no Ukmerģes uz D un no Viļņas uz ZA galīgi noslēgtu aplenkuma loku.

Tādējādi radās nopietni draudi abos ZRF spārnos, galvenokārt Daugavpils virzienā.

Tāda situācija prasīja enerģiskus ZRF un armiju pasākumus, lai likvidētu pretinieka pārrāvumu.

Taču tas, ka pavēlniecībai trūka rezervju un pilnīgi bija zaudēti sakari ar daļām frontē, neļāva atjaunot stāvokli un aizkavēt armiju atkāpšanos.

26.06.41. Labi organizētas visu veidu izlūkošanas trūkums nedeķa iespējas precīzi atklāt pretinieka grupējumu un [tā] spēkus. Joprojām darbojās divi galvenie grupējumi: Šauļū–Rīgas – līdz 7–8 kd, td un 2 md, ko atbalstīja ne mazāk kā 400–500 lidmašīnas. Pretiniekam bija pilnīga kundzība gaisā, tas paralizēja galvenos dz. ceļus un šoseju komunikācijas, izpostīja sakaru maģistrāles, nepieļāva jebkādu karaspēka manevrēšanu kaujas laukā.

Daugavpils–Pleskavas virzienā – ne mazāk kā 3–4 kd, td un 2 md. Pretinieks 26.06. ar moto-mehanizētā avangarda daļām ieņēma Daugavpili.

Viļņas virzienā – līdz mk, 4–5 kd, attīstīja uzbrukumu uz Molodečno, Ošmijani.

Operatīvās rezerves kocentrējās Taurogas–Skaudvile, Kauņas un Viļņas rajonā.

Ienaidniekam izdevās galīgi saskaldīt ZRF un iziet Rietumu frontes flangā un aizmurgurē.

Veidojās divi nopietni draudi virzienos Daugavpils–Pleskava–Ļeņingrada un Viļņa–Minska.

ZRF karaspēks 26.06. dienā: labajā flangā 8. armija izcīnīja aizstāvēšanās kaujas pie Ventas upes, centrā centās noturēt Daugavpili, kreisajā flangā 11. armija atkāpās Driskas un Polockas virzienā.

27. armija aizstāvēja Baltijas jūras piekrasti no Tallinas līdz Liepājai.

67. sd atstāja Liepāju un atkāpās uz Z, laužoties uz Rīgu.

3. ats. sbr – Sāmu un Dago salā.

16. sd aizstāv piekrasti Tallinas rajonā.

24. sk – Gulbenē; 183. sd – Rīgas nometnē, 181. sd – Gulbenes nometnē.

8. armija visu dienu izcīnīja apturēšanas kaujas pie Ventas un Šauļiem. Pretinieks ar 20. bruņutanku divīzijas daļām apiet [tās] labo flangu.

10. sk ģenerālmajora Nikolajeva [vadībā] kopā ar 105. ložmetēju bataljonu izcīnīja aizstāvēšanās kaujas pie Ventas Lenkavas–Kuršeni rajonā. 105. ložmetēju bataljona labais flangis un 10. sd, vāji pretojoties pretiniekam, atkāpās uz Jelgavu.

11. sk ģenerālmajora Šumiljina [vadībā] aizstāvējās Šauļu tet-de-pone, kopā ar 12. mk daļām frontē: Kuršeni, Bulēni, Mankiški, Rozalimas.

12. mk ģenerālmajora Šepovalov [vadībā] jau pirmajās kaujās pazaudēja visus sakarus ar daļām un kauju nevadīja. Kaujās divīzijas cieta lielus materiālos zaudējumus, neviena nevadīti, darbojās galvenokārt patstāvīgi. 202. msd sadarbojās ar 11. sk, 23. un 28. td tika atvilkta uz rajonu uz Z no Šauļiem, lai [tās] sakārtotu.

11. armija 26.06. rītā sāka pārcelties pār Vilijas upi Jonavas–Čiobiškis rajonā un atkāpās Malētu virzienā.

Kaujās līdz 26.06. vakaram armijai neizdevās izrauties caur Jonavu uz Daugavpili, bet [tas arī] bija bezmērķīgi, jo pretinieks ar apm. 50 tankiem un motorizēto strēlnieku bataljonu ieņēma Ukmerģi un kājnieku daļas strauji devās gar šoseju Jonava–Daugavpils.

No rīta līdz 3 kd ar tankiem arvien ciešāk savilka loku ap 11. armiju Gaišunu nometnes rajonā, tālākā pretošanās pretiniekam bija skaidri bezjēdzīga, bija nepieciešams nekavējoties pārcelties pār Vilijas upi un atkāpties uz A.

Pārceltnes tika gatavotas jau 25.06., bet noteiktu lēmumu par pārcelšanās kārtību un laiku gandrīz neviens nezināja, vēl vairāk, arī kurp virzīties pēc Vilijas upes forsēšanas. Pati pārceltnes nebija gatavota, [bija] uzcelta steigā, daļas nezināja pieejas tai, pat armijas štābs nezināja, kad tas pārcelsies. Operatīvie darbinieki – apakšpulkvedis Rozanovs un majors Skorodumovs, kuriem bija uzdots būt pie pārceltnes, to atrada tikai ar grūtībām un viņiem nebija priekšstata par armijas turpmāko darbību pēc pārcelšanās.

Kara padomes loceklis b. Zujevs pēc pārcelšanās vērsās pie kapteiņa Nazarova un majora Skorodumova ar jautājumu, kur koncentrējas armija, uz ko viņi nevarēja atbildēt.

11. armijas štābā valdīja pilnīgs apjukums, pārceltnes jebkādas vadības trūkums, zaudēta divīziju vadība.

16. sk – 5., 23., 33., 126., 188. sd, 128. sd atliekas uzsāka pārcelšanos vēl tumsā un turpināja to visu dienu. 26.06. ap plkst. 9.00 pretinieka aviācija izpostīja (galveno) pārceltni, karaspēks virzījās uz otru pārceltni. Izveidojās karaspēka sablīvējums un liels juceklis, stāvoklis sarežģījās.

84. md pēc ģenerālmajora Homenko lēmuma dodas uz Viļņu, kaut viņam nav pietiekami daudz degvielas, bez tam tieši ienaidnieka ķētnās, jo tas ir jau ieņēmis Viļņu. Uzsākusi kauju, divīzija cieta lielus cilvēku un materiālos zaudējumus. Msd atliekas vēlāk pievienojās 11. armijai.

3. mk – 2. td pēc kaujām Skaudvīles–Rosijēnu rajonā atsevišķās grupās atkāpās uz ZA. 5. td – praktiski nepastāvēja. Korpusa vadība ar ģenerālmajoru Kurkinu tika sagrauta, un tikai nelielam izdevās iziet no kaujas.

Vēl 25.06. saistībā ar draudiem Daugavpilj tika izveidota ģenerālleitnanta Akimova grupa, kurā iekļāva Daugavpils garnizonu, 5. GDK daļas, arī daļas, kas atkāpās no frontes, galvenokārt no 11. armijas.

No rīta pretiniekam izdevās ielauzties Daugavpilī. Ģenerālis Akimovs organizēja uzbrukumu, lai atgūtu pilsētu. Plkst. 16.30 atsevišķām grupām izdevās ielauzties pilsētas Z daļā, bet zem spēcīgas uguns tās tika atsviestas un pilsēta pilnībā palika pretiniekam. Tā pretinieks nodrošināja sev placdarmu uzbrukuma izvēšanai uz Pleskavu.

ZRF smagie momenti:

1. Pretinieka izrāviens uz Daugavpili.
2. 11. armija dezorganizēti atkāpjas uz ZA, atsedzot pretiniekam ceļu uz Polocku.
3. Brīvu rezervju trūkums nedod iespēju nodrošināt pārceltnes pār Daugavu.
4. Sakaru trūkuma dēļ frontes štābs patieso stāvokli armijās, visu plāno uz minējumiem un pieņēmumiem. Savukārt armiju štābiem nav sakaru ar korpusiem un priekšstata, ko dara karaspēks.

27.06.41. Pretinieks joprojām galvenos spēkus virza: Šauļi–Rīga, Daugavpils–Rēzekne, Viļņa–Minska. Grupējumi bez izmaiņām. Avioizlūkošana konstatēja operatīvo rezervju, vairāk nekā kājnieku divīzijas, izvirzīšanu uz Šauļiem, pa komunikācijām Kauņa–Minska dzīva autotransporta ar karaspēku kustība. Viļņas–Minskas virzienā nepārtraukta moto-mehanizētā karaspēka plūsma.

Kaujas darbība kara pirmajās dienās parādīja, ka pretinieks katrā kaujā cenšas izmantot aplenkumu, gan maziem, gan lieliem spēkiem. Jāatzīmē cieša aviācijas un moto-

mehanizētā karaspēka sadarbība tieši kaujas laukā un mūsu karaspēka graušana visā operatīvā dziļumā.

ZRF karaspēks 27.06. zem spēcīga pretinieka spiediena turpināja atkāpties uz ZA ar uzdevumu – iziet uz Daugavas Z krasta, kur ieņemt aizsardzību, nepieļaujot pretinieka izvēršanos Rīgas–Valmieras, Daugavpils–Pleskavas virzienā.

8. armijas priekšā bija 6–7 kd, 1 td un 2 md, tā visu dienu izcīnīja arjergarda un aizstāvēšanās kaujas līnijā Tukums–meža masīvs uz D no Jelgavas–Lielupes, [bet] visi mēģinājumi aizturēt pretinieka virzišanos bija neveiksmīgi, un pretinieka vajāta, atkāpās uz Daugavas upi.

10. sk (67., 90., 10. sd) atsevišķās grupās, aizsedzoties ar arjergardiem, atkāpās Jelgavas–Rīgas virzienā.

11. sk. (125., 48. sd, 202. msd) atkāpās divās grupās uz Bausku–Rīgu, Bausku–Krustpili.

12. mk atkāpās uz Jelgavu–Rīgu.

27. armijai frontē pretī stāvēja 7–8 kd, 1 td un 2 md. Daugavpils grupējums ieņēma Daugavpili un sāka virzīties uz Rēzekni, [arī] Krustpili gar abiem Daugavas krastiem.

Armijas sastāvā bija 5. GDK, apvienotā sd, 21. mk un GVR 402. h[aubiču]ap.

Visu dienu armija izcīnīja aizturēšanas kaujas meža masīvā un Daugavpilī, nepieļaujot pretinieka virzišanos uz Rēzekni.

11. armija, aizsedzoties ar arjergardiem, dienas beigās nonāca līnijā Utena–Taurogani–Gaveiņani.

Armijas štābs atrāvās no daļām un tam nebija ar tām nekādu sakaru. Pavēlnieks ģenerālleitnants Morozovs pārvietojās [kopā] ar 16. sk daļām (5., 23., 33., 188., 128. sd), Kara padomes loceklis Zujevs un štāba priekšnieks ģenerālmajors Šļemins izvadīja armijas štābu uz Polocku.

ZRF sastāvā ierodas 21. mk 41. un 42. td sastāvā ar ārkārtīgi ierobežotu materiālās daļas daudzumu.

3. mk – atsevišķas 2. un 5. td personālsastāva grupas pievienojās 11. armijai, 84. msd bez degvielas pēc kaujas ZR no Viļņas pārcēlās pār Vilijas upi un kā atsevišķas apakšvienības pievienojās pie 16. sd.

27.06. stāvokļa raksturīgie momenti:

1. Frontes un armiju štābiem nebija skaidra priekšstata par pretim stāvošo pretinieku.
2. Pilnīgi zaudēti štābu sakari ar daļām, un to vadība, daļas un apakšvienības darbojās sadrumstaloti, bez sakariem ar citām daļām.
3. Nezinot situāciju, ZRF pavēlniecība deva direktīvu ieņemt aizsardzību gar Daugavas Z krastu, bet ģenerāļa Akimova grupai ieņemt Daugavpili. Nepieciešams atzīmēt, ka direktīva daļās nokļuva novēloti un karaspēks patstāvīgi ieņēma aizsardzību. Tai pašā laikā pretiniekam jau izdevās nodrošināt placdarmu Daugavpils un Krustpils rajonā un izlūkdaļas jau nonāca pie pārceltuvēm.

Visu līmeņu pavēlniecības lielākā kļūda bija tā, ka netika savlaikus organizēta droša aizsardzība pārceltuvēm Daugavpils, Krustpils, Rīgas rajonā, bez tam pretinieks izgāja pie Daugavas un visi mēģinājumi attīrīt Z krastu ciestu neveiksmi.

Uzdevumi 28.06.41.

8. armijai – Daugavas aizsardzība iecirknī Sloka–Rīga–Biloni [tā tekstā – Baldone?], sastāvs – 10., 11. sk, 67. sd, 402. hap.

27. armijai – sastāvs – 5. GDK, apvienotā sd, 21. mk, 110. ap – ieņemt Daugavpili un aizstāvēties Daugavas ZA krastā iecirknī Līvāni–Daugavpils–Krāslava.

11. armijai, veidojot frontes otro ešelonu, koncentrēties Ludzas, Opočkas un Ostrovas rajonā.

Frontes rezerves: 12. mk – Siguldā, Lukstā, Cēsīs.

3. mk – Viraki, Svatovo, Lura.

Frontes štābs – Rēzeknē, 8. armijas štābs – Lukstā, 27. armijas štābs Rēzeknē, 11. armijas štābs – Jaunlatgalē.

28.06.41. Pret ZRF karaspēku pretinieks darbojas šādos grupējumos:

Jelgavas – 3–4 kd, 1 td un 1 md; Krustpils – līdz 2 kd un 1 td; Daugavpils – 4–5 kd, 1 td un 1 md. Tai pašā laikā tiek pievilktas ievērojamas operatīvās rezerves Šauļu rajonā, līdz 2 kd, pa šoseju Kauņa–Daugavpils nepārtraukta autotransporta un tanku kustība (domājams,

līdz kd, md un td). Dienā pretinieks sagatavo pārceltuves pār Daugavu. Noskaidrots, ka Daugavpils virzienā darbojas 126., 226. un 28. kd, 3. td, 1. un 7. td daļas.

ZRF karaspēks 28.06. dienā turpināja atkāpties uz Daugavu no līnijas Jelgava–Bauska–Lielupes, cīnījās ZA no Daugavpils, un 11. armijas daļas atkāpās Polockas virzienā.

8. armija zem pretinieka triecieniem atkāpjas aiz Daugavas. 10. sk (67., 10., 90. sd) iziet uz līniju Vecāķi, Rīga, Jumpravas stacija. 11. sk (48., 125. sd, 28. td, 202. msd) atkāpjas, lai ieņemtu aizsardzību uz līnijas Skrīveri–Gostiņi–Vilani [tā tekstā – Līvāni-?]

27. armija izcīna aizturēšanas kaujas, sedzot virzienu Daugavpils–Pleskava, mēģinājums ieņemt Daugavpili bija nesekmīgs, un daļas atkāpās uz līniju Līvāni–Višķi–Izvaltas stacija.

11. armija turpināja atkāpties Polockas virzienā un dienas beigās nonāca uz līnijas Tauroguni–Koltiņani.

Kādus pasākumus ZRF nevarēja veikt 28.06.?

1. Izvest 12. un 3. mk daļas frontes rezervē.

2. 11. armijas daļas nevarēja būt par frontes otro ešelonu, jo tās atkāpās uz Polocku un ar to nebija nekādu sakaru.

Tātad realizēt organizētu aizsardzību, vēl vairāk – aktīvas darbības, nebija nekādas iespējas. Bija nepieciešams steidzīgi sakārtot daļas un izvirzīt svaigas rezerves, jo atkāpjoties daļas [divīzijas] nokavējās, pretinieks apsteidza [tās] un ieņēma galvenās pārceltuvju vietas pār Daugavas upi.

- 29.06.41. Pretinieka galvenie grupējumi Jelgavas, Krustpils, Daugavpils rajonā veic atkārtotus mēģinājumus forsēt Daugavas upi un attīstīt galvenā grupējuma uzbrukumu Rēzeknei. Viņa aviācija traucēja mūsu karaspēka pārcelšanos, nepārtraukti bombardēja šoseju Daugavpils–Pleskava.

ZRF karaspēks turpināja atkāpšanos aiz Daugavas upes un zem pretinieka spiediena uz Rēzekni, Ostrovu un Polocku.

8. armijas galvenie spēki pārcēlās pār Daugavas upi. Pretinieks ar tanku grupu un automātistu grupu no Bauskas rajona centās sagrābt pārejas [tiltus] Rīgā, bet tika atsists. Rīgā uzspridzināti divi pajūgu transporta [autotransporta] tilti un viens dz. c. tilts.

10. sk (10., 90. sd, Liepājas garnizona grupas) ieņēma Daugavas upes Z krastu Rīgas rajonā.

11. sk (125. un 48. sd) izgāja uz līnijas Kolknese [Koknese], Rembate.

12. mk (202. msd un 23. td): 202. msd aizstāvēja Krustpili, 23. td – Ķeguma staciju, Rembati.

Armijas štābs – Rēzeknē, 10. korpusa štābs ZA no Rīgas, 11. korpusa štābs – Jaunpili [?].

27. armija izcīna aizturēšanas kaujas. Pretinieks sevišķu aktivitāti neizrāda, izņemot izlūkošanu, acimredzot pievelk spēkus, lai pārietu uzbrukumā. Armijas daļas aizstāvas iepriekšējā līnijā.

11. armijas 16. sk (5., 33., 23., 128., 188. sd un pastiprinājuma daļas) atkāpās uz pārceltuvi pār Daugavu Disnas rajonā. Armijas štābs, atrauts no karaspēka, atsevišķā autokolonā virzījās uz Polocku un atradās Drīsvjatu, Vidzes rajonā.

Tā ZRF karaspēks 29.06. dienā labajā spārnā noturēja aizsardzību gar Daugavu, Daugavpils rajonā apturēja pretinieka virzīšanos uz Rēzekni.

- 30.06.41. Visu dienu pretinieks turpināja koncentrēt savus spēkus [līdz mehanizētam korpusam] pārceltuvju rajonā uz D no Rīgas, Jēkabpili, Pļaviņās, Viesītē. Pretinieka aviācija veica izlūkošanu Tallinas, Valgas, Pleskavas un Opočkas rajonā; tai pašā laikā pa maģistrālēm Šauļi–Jelgava, Kauņa–Daugavpils tika pārsvietas svaigas operatīvās rezerves.

ZRF karaspēks visu dienu noturēja aizsardzību gar Daugavas upi, izcīnīja aizturēšanas kaujas uz ZA no Daugavpils un ar 11. armijas daļām atkāpās uz Polocku.

8. armija pārcēlās pār Daugavu un aizstāvēja iespējamo pārceltuvju punktus.

10. sk (10., 90. sd, Liepājas grupas atliekas) noturēja Rīgas aizsardzību līdz Jumpravas stacijai.

11. sk (125. un 48. sd, 23. td, 202. md) ieņēma aizsardzību līnijā Skrīveri–Krustpils–Viloni [? – tā tekstā].

65. sk (11. sd, hap ... korpusa) pārcēlās pār Daugavas upi un izgāja uz Madlienas rajonu.

27. armija, kuras priekšā bija pretinieka karaspēka galvenais grupējums (3–4 kd, td un md), izcīna sīvas aizturēšanas kaujas, sedzot Rēzeknes–Pleskavas virzienu.

Gurjeva grupa aizstāvēja pārceltuves pār Daugavu iecirkni Vilani [?], Līvāni.

Akimova grupa neatlaidīgi aizstāvējās līnijā Preiļi–Beķi–Sivera ezers, sagatavojot aizsardzības līniju gar ezeru sistēmu, Rušona ezeru.

Ļeļušenko grupa 185. md, 41. un 42. td sastāvā cīnījās visā frontē ar 216. kd un 3. td daļām.

185. md uz līnijas Lauku–Tukarža–Baleni.

42. td – Ļekini–Strašanskaja–Krāslava.

27. armijas štābs – Rēzeknē.

11. armijas 16. sk daļas turpināja atiet uz Polockas rajonu. Armijas štābs – Polockā.

ZRF sastāvā ierodas 41. sk 111., 118., 235. sd sastāvā – koncentrējas Pleskavas rajonā; 24. sk pārgrupē divīzijas Rēzeknes rajonā; 22. sk pārgrupējas Ostrovas virzienā.

30.06. laikā pretinieks aktīvas kaujas operācijas neveica, aprobežojās ar pastiprinātām izlūkošanas operācijām un vietējām kaujām atsevišķos virzienos. Avioizlūkošana un citas ziņas apstiprina gatavošanos uzbrukumam. Par galveno darbības virzienu pretinieks izvēlējās Krustpili, Madonu un Gulbeni – 8. un 23. armijas salaidnē, lai nogrieztu atkāpšanās ceļu mūsu Rīgas grupējumam un apietu Rēzekni no R.

ZRF pavēlniecības rīcībā nebija rezervju, lai atvairītu triecienu no šā virziena, un tāpēc pretiniekam, izejot 8. un 27. armijas daļu aizmugurē, tās steidzīgi sāka atkāpšanos ZA virzienā.

01.07.41. Pretinieks pārgrupēja un koncentrēja spēkus pa virzieniem: Rīgas – līdz 2 kd, 2 td; Krustpils – 226., 18. kd, 3., 8. md, 1., 7. td un "SS" tanku divīzija; Daugavpils – divas kd, md, td. Pavisam pret ZRF darbojās līdz 7–8 kd, 3 md, līdz 4–5 td.

ZRF karaspēks visu dienu atsita niknus pretinieka uzbrukumus pie Daugavas upes, centās nepieļaut pretinieka izvēršanos uz Madonu, Rēzekni, Idricu.

8. armija. Kaujās naktī 30.06. pretiniekam izdevās ap 23.30 ieņemt Rīgu, un pretinieka izrāviens uz Madonu piespieda armijas daļas atkāpties pa komunikācijām Rīga–Pleskava.

10. sk sāka atkāpties uz Siguldu.

11. sk atkāpjas Madlienas virzienā. 65. sk koncentrējas Madlienas rajonā.

202. md izcīna smagas cīņas Krustpils rajonā.

28. td dienā atsita astoņus ienaidnieka mēģinājumus pārcelties pār Daugavas upi Pļaviņu rajonā. 23. td – Ērgļos.

12. mk kaujās zaudējis gandrīz visu materiālo daļu, 75 tankus.

27. armija visu dienu sīvi cīnās, neļaujot pretiniekam virzīties uz Rēzekni, taču ar pretinieka nokļūšanu Madonas rajonā labais flangss sāka atkāpties.

11. armija turpina atkāpties uz Polockas rajonu.

Kādus lēmumus pieņem ZRF pavēlniecība, kad daļas atkāpjas abos flangos un notiek aizturēšanas kaujas centrā?

8. armijai – stingri noturēt Daugavas upi un sakaut pretinieku Madonas rajonā. Tāds uzdevums, kad armija sāk jau atkāpties, kad nav rezervju, protams, nevarēja tikt izpildīts.

Savukārt 8. armijas pavēlniecība, negaidot ZRF direktīvas, nolemj atkāpties uz līniju Sigulda, Krusari–Luksti–Madona, nodrošinot 12. mk kreiso flangu, rezervē 183. sd Drustu stacijā, ar frontes rīkojumu 181. sd pāriet armijas sastāvā Madonā.

27. armija izdod kaujas pavēli Nr. 017 par katru cenu noturēt ieņemto līniju.

ZRF pavēlniecība savukārt koncentrē savas rezerves galvenajā Pleskavas virzienā: 41. sk (11., 118. un 235. sd) – Pleskavas rajonā, 1. mk (3. td un 163. md) – Pleskavā, 22. sk Porhovas, Posevi Gori rajonā, 24. sk – Ostrovā un Novorževā.

02.07.41. Pretinieks iepriekšējā grupējuma sastāvā turpināja attīstīt uzbrukumus Rīgas–Siguldas, Krustpils–Madonas, Daugavpils–Rēzeknes virzienos. Viņa aviācija pastiprināti izlūkoja Gulbenes, Pleskavas, Rēzeknes, Ostrovas rajonu un bombardēja maģistrāles Rīga–Pleskava, Daugavpils–Pleskava, traucējot karaspēka atkāpšanos, pārgrupēšanos un posttot vadības līdzekļu darbu.

ZRF karaspēks 02.07. kaujās zem pretinieka pārspēka triecieniem vakarā sāka atkāpties uz līniju: Sakstagals–Malta–Luņi–Sivera ezers, kur atsita uzbrukumus līdz 03.07. rītam.

8. armija nostiprinājās aizsardzības līnijā Sigulda–Krusari–Lukstu stacija–Madona.

10. sk – Murinas [?]-Sigulda–Jaunpils, korpusa štābs – Sprestiņos.

11. sk – Jaunpils–Ērgļi–Dzbeno [Dzērbene-?], korpusa štābs – Starti.

12. mk – 28. td – st. Luksti, Lautere; 23. td – gatava pretuzbrukumam no Mēdzulas uz Madonu; 202. md cīnijās par Madonu; korpusa štābs – Piebalgas stacijā.

Rezerves: 183. sd koncentrējas Rūjienā, 18. sd aizstāvas Madonā. Armijas štābs – Strenčos.

Kaujās armijas daļas zaudējušas līdz 50% personālā sastāva, 60–75% materiālās daļas un, nogurdinātas ar nepārtrauktām kaujām, ar grūtībām izturēja ienaidnieka spiedienu.

27. armijas frontē pretinieks uzbruka un ar motomehanizēto daļu un aviācijas atbalstu atspieda divīzijas uz ZA. Armija turpināja atkāpšanos uz Rēzekni.

10. GDBr pēc ilgstošas pretošanās Viļēnu rajonā atkāpās uz Rēzekni, pilsētu sedz frontes štāba apsardzības pulks.

Akimova grupa zem tanku un motorizēto kājnieku spiediena līdz plkst. 18.00 atkāpās līdz Maltas rajonam.

163. sd vairākkārtīgās bombardēšanas no gaisa dēļ aizkavējās un Rēzeknes rajonā ieradās ap plkst. 20.00.

11. armija turpināja atiet uz Vidzes, Polockas rajonu. Armijas štābs – Polockā.

Frontes rezerves: 41. sk (111., 118. un 235. sd) turpināja ierasties pa dz. ceļu un koncentrēties Pleskavas rajonā.

22. un 24. sk – bez izmaiņām.

Saistībā ar radušos stāvokli un lai nepieļautu pretinieka virzišanos Ļeņingradas virzienā, ZRF pavēlniecība izved 22. sk Porhovas rajonā, lai ieņemtu aizsardzību ar fronti uz D un DR.

[Radusies] operatīvā situācija prasīja nekavējoties ieņemt stipru aizsardzības līniju gar Veļikajas upi, balstoties uz Pleskavas, Ostrovas, Opočkas un Sebežas nocietinātajiem rajoniem.

Tāda mērķtiecīga lēmuma fronteī nebija, [tā] turpināja aizbāzt caurumus.

03.07.41. Pretinieks visā frontē turpina attīstīt galvenā grupējuma uzbrukumus Pleskavas virzienā, ar uzdevumu nogriezt mūsu karaspēka Rīgas grupas atkāpšanās [ceļu], sasniegt Pleskavas rajonu un attīstīt uzbrukumus Ļeņingradai.

ZRF karaspēks zem pretinieka moto-mehanizēto spēku triecieniem izcīnīja apturēšanas kaujas un atsevišķos virzienos atkāpās uz ZA.

8. armija visu dienu izturēja pretinieka spiedienu līnijā Limbaži– Ungura ez.–Cēsis–Dzbeno[?]-Elstes st. Pretinieks ieņēma Gulbeni.

10. sk (10. sd, 22. leTK divīzija, 67. un 90. sd atliekas) aizstāvēja līniju Limbaži–Cēsis–Amatas upe. Pretinieks neizrādīja nekādu aktivitāti.

11. sk (125., 48. sd) – līnijā Jaunpils–Dzbeno.

202. md, saņēmusi pretinieka tanku triecienu, atkāpās uz Pleskavas šoseju; 28. td cīnījās Kaķīšu ezera, Kusas un Krūkļu rajonā.

8. armijas štābs – Apē, 10. sk štābs – Streteņos[?], 11. sk štābs – Piebalgas stacijā, 12. sk štābs – Piebalgā.

76. sk ar korpasa daļām koncentrējās Ministes[?] rajonā.

12. mk pēc kaujām bija [palikušij]: 23. td – 10 tanku un 150 cilvēku, 28. td – 22 tanki un mp; 202. md – ap 600 cilvēku.

27. armija izcīnā aizturēšanas kaujas pieejās Rēzeknei. Atsevišķas pretinieka motorizēto kājnieku grupas ar tankiem apgāja Rēzekni un nonāca Ostrovas pieejās.

11. armija atkāpšanās laikā zaudēja līdz 70–75% kaujas tehnikas un līdz 60% personālā sastāva. Kritis 23. sd komandieris ģenerālmajors Pavlovs.

Armijas daļas koncentrējās: 23. sd – Sinoviči, 5. sd – Vidzi, 33. sd – Bluzeņa, 126. sd – Vidzi, 188. sd – Tveričā, 9. motociklistu pulks – Tveričā, 16. sk štābs – Vidzi, 11. armijas štābs – Polockā.

1. mk – 5. mp izsūtīts Pleskavas–Ostrovas piesegšanai uz līnijas IIIj– Laura–Liepna–Kuprava. 3. td tuvojas Ostrovai. 163. sd cīnās Rēzeknes rajonā.

41. sk (111., 118. un 235. sd ar korpasa tankiem) turpina pienākt pa dz. ceļu un koncentrējas rajonā uz D no Pleskavas.

22. un 24. sk kombinētā maršā (pa dz. ceļu un gājienā) ierodas koncentrēšanās rajonos. Kāda situācija bija izveidojusies ZRFrontē 03.07. vakarā:

1. Ieņemot Gulbeni, pretinieks saskaldīja fronti 8. un 27. armijas salaidnī.

2. 8. armiju atgriezta no Pleskavas.

3. Apejot Rēzekni, izgāja 27. armijas flangā un aizmugurē, draudot nogriezt atkāpšanās ceļu uz Ostrovu.

4. Opočkas virziens palicis atklāts.

Šādā situācijā, kā redzam, ar lielu novēlošanos ZRF pavēlniecība veic pasākumus [pozīciju pie] Veļikajas upes nostiprināšanai, Pleskavas un Ostrovas nocietināto rajonu atjaunošanai un izvērta 24. sk – 128., 181., 235. sd, 183. sd, 96. ap, un motopulka sastāvā – aizsardzības [pozīciju] ieņemšanai uz līnijas Damkovo–Kivna ez.–Puškina kalni. Pienākošās 41. sk daļas ieņem aizsardzību gar Veļikajas upi.

Acimredzama ir tieksme aizpildīt visas plaisas bez spēcīgas dūres frontes mērogā, vēl vairāk – armijās, lai atvairītu pretinieka triecienus. Tādējādi tas atsaucās uz operācijas gaitu.

04.07.41. Pretinieks joprojām galvenās pūles velta Ostrovas un Pleskavas ieņemšanai, apejot mūsu daļas no Gulbenes puses. Kaujās konstatēts, ka pretinieks darbojas ar kustīgām moto-mehānizētām vienībām, kurās ir motorizēto kājnieku bataljons, tanku rota un artilērija. Tādas vienības ir ļoti dažādas pēc savā kaujas sastāva, sastopoties ar mūsu karaspēku, [tš] kauju nepieņem, bet cenšas sataustīt flangus, salaidņus un iesūkties dziļumā, izejot uz atkāpšanās ceļiem. Katra operācija tiek virzīta uz ielenkumu. Moto-mehānizētās daļas tiecas iedzīt dziļus ķīļus mūsu kaujas sakārtojumā.

ZRF karaspēks 04.07. dienas laikā zem ienaidnieka moto-mehānizētā karaspēka triecieniem turpina atkāpties Z un ZA virzienā.

8. armija turpina atkāpties uz Igaunijas teritoriju.

10. sk – 10. sd., 22. leTK divīzija atkāpās uz līniju: Burtnieku ez.– Balodis–Teiķi[?]-Brenģuļi–Pulka–Strenči. Korpasa štābs – meža uz Z no Valgas.

11. sk – 125., 48. sd atkāpās uz līniju Rāmuļi–st. Meļi–Rudiņi–Drustu st.–Piebalga.

11. sk štābs – meža DR no Pleņiem. 11. sd koncentrējas Plāņu, Vijciema, Kaķis[?] rajonā.

Armijas štābs – Petseri.

27. armija 2.07. līdz 4.07. atstāja Rēzekni, Jaunlatgali un Ostrovu un atkāpās uz A, lai ieņemtu aizsardzību gar Veļikajas upi Puškina Kalniem, Opočkas rajonā. Līdz vakaram armijas daļas nonāca līdz Siņajas upei.

11. armija no Vidzi rajona pārgrupējās uz Disnu. 41., 22. un 24. sk turpināja koncentrēties un devās uz aizsardzības rajonu gar Veļikajas upi.

1. mk saņēma uzdevumu iznīcināt pretinieku Ostrovā, darbojoties no L. Lobjankas, Ņemojevo un Švaņibahovo rajona.

04.07. vakarā ZRF pavēlniecība nolemj:

8. armijai, kuras sastāvā ir 10., 11. sk, 16. un 191. sd, 3. ats. sbr, segt Igaunijas teritoriju no D, nepieļaujot desantu izcelšanu Sāmsalā un Dago salā.

27. armijai, kuras sastāvā ir 24. sk (181. un 183. sd), 65. sk (128. un 235. sd), stingri aizstāvēt līniju Pustoška–Krasnoje–Mjalovo, nepieļaujot pretinieka pārrāvumu.

41. sk (111., 118. un 90. sd) izvietoties Ostrovas nocietinātajā rajonā.

Frontes rezerves: 1. mk – L. Lobjanka, Ņemojevo, Švaņibahovo.

22. sk – Podokļiņje, Vorobjevo, Ivaņkovo.

24. sk – Gubkino, Jurino, Makejevo ar uzdevumu būt gataviem dot triecienu uz Ostrovu, Puškina Kalniem un Opočku.

05.07.41. Visu dienu pretinieks turpināja attīstīt uzbrukumu Pleskavas virzienā. 04.07. tas bija ieņēmis Ostrovu, bet tika no turienes izsists, un kaujas par pilsētu turpinās. Aviācija fiksē tanku kolonnas (aptuveni līdz td sastāvam) virziņšanos no Rēzeknes uz Ostrovu un lielas motorizētas kolonnas kustību no Rēzeknes uz Ludzu.

ZRF karaspēks turpina atkāpties uz steidzīgi sagatavotām aizsardzības līnijām gar Igaunijas–Latvijas robežu un Veļikajas upi.

8. armija 05.07. atkāpās uz jaunu aizsardzības līniju, aizsedzoties ar arjergarda kaujām. Pretinieks neizrādīja sevišķu aktivitāti.

10. sk sasniedza aizsardzības līniju: K[ū]la–Nuija[?]-Tirva. 11. sk – līniju: Puka–Pikjarve–Pilva. Armijas štābs – 3 km uz DR no Kambjas.

27. armija izcīnīja sīvas aizstāvēšanās kaujas gar Siņajas upi. Sakaru trūkuma dēļ 04.–05.07. neizdevās noskaidrot precīzu [armijas] daļu stāvokli.

11. armija turpināja doties uz Disnas rajonu.

41. sk un 1. mk daļu uzbrukumā tika ieņemta Ostrova. Pretinieks pievilka svaigas daļas, lai forsētu Veļikajas upi un [atkal] ieņemtu Ostrovu.

22. sk un 21. mk palika iepriekšējos rajonos gatavi pretuzbrukumam uz Ostrovu.

06.07.41. Vājās visu veidu izlūkošanas dēļ grūti noteikt [pretinieka] atsevišķo grupējumu stiprumu, sastāvu un raksturu, vēl jo vairāk daļu numerāciju.

Pretinieka darbības raksturu var aplūkot šādi:

1. Karaspēka Rīgas grupējums – ne mazāk kā 3–4 kd, td un md sasaistīja mūsu spēkus no Z, virzoties pa šoseju Rīga–Pleskava.

2. Karaspēka Gulbenes grupējums – līdz 1 md un td – virzījās uz Pleskavu, Ostrovu.

3. Ostrovas grupējums – td, md un 2–3 kd.

Galvenos spēkus pretinieks joprojām virza uz Pleskavu.

ZRF karaspēka 8. armijas daļas turpināja atkāpties uz Z, centrā cīnījās par Ostrovu un kreisajā spārnā ieņēma aizstāvēšanās [pozīcijas].

8. armija turpināja atkāpties uz līniju Pērnavā–Metsakila–Tartu.

10. sk atkāpās uz Vilandi, 11. sk – uz Tartu.

41. sk un 1. mk noturēja Ostrovu. Pretinieks ievadīja svaigu tanku divīziju un ieņēma pilsētu, pēc tam sāka virzīties uz ZA un A.

Tanku divīzijas darbību atbalstīja spēcīga artilērijas uguns un pikējošie bumbvedēji.

Kaujā 111. sd daļas atkāpās pa šoseju uz Pleskavu, 3. td cieta lielus zaudējumus un atkāpās uz Porhovu.

27. armija droši noturēja līniju gar Siņajas upi, pretinieks mēģināja izrauties uz Krasnoje.

22. sk koncentrējas Slavkoviču, Romanovo, Ivaņkovo rajonā.

Frontes operācijā kritiskais etaps.

1. Ostrovas zaudēšana un pretinieka izrāviens uz Pleskavu.

2. 41. sk nepietiekami stingri ieņēma Veļikajas upes līniju, un ceļš uz Pleskavu no Izborskas puses bija atklāts.

Šādā situācijā ZRF pavēlniecība izdod kaujas rīkojumu Nr. 020, kura ideja bija sagraut pretinieka Ostrovas grupējumu un sasniegt Veļikajas upi.

Uzdevuma izpilde: 41. sk ar triecienu no Z ieņemt Ostrovu; 27. armija sagatavo triecienu no D; 22. sk un 3. td organizē prettanku aizsardzību Porečjes–Dukavišces frontē, lai nepieļautu pretinieka izrāvienu uz Porhovu.

Izskatot šādus pavēlniecības pasākumus, skaidri jāpasaka, ka tie nebija izpildāmi, jo

1) 41. sk rīcībā nebija spēku, lai ieņemtu Ostrovu. 111. sd varēja iesaistīt ne vairāk kā 4–5 bataljonus;

2) 27. armijas daļas vēl nebija sakārtotas un dot triecienu Ostrovas virzienā nespēja;

3) pretiniekam bija liels pārsvars tehnikā, sevišķi aviācijā, kas nesodīti apšaudīja mūsu karaspēka kaujas pozīcijas.

07.07.41. Pretinieks 05.–06.07. veica pārgrupēšanos: Gulbenes grupējums gāja uz Ostrovu; Daugavpils – pavērsās Opočkas virzienā; Ostrovas grupējums – 2–3 kd, ne mazāk kā td un md sastāvā – no rīta sāka uzbrukumus un dienas beigās tā tanku daļas sasniedza Čerehu, kur izraisījās liela tanku kauja ar 23. un 28. td, kuras ar tankiem aizstāvēja Pleskavas pilsētu.

ZRF karaspēks visu dienu nepieļāva pretinieka izrāviena attīstību uz Pleskavu, likvidēja Ostrovas grupējumu un stingri noturēja aizstāvēšanās pozīcijas abos spārnos.

8. armija sagatavoja aizstāvēšanos līnijā Pērnavā–Metsakila–Tartu.

10. sk (10. sd, 22. leTK d) aizstāvējās: Rannikila–Suju–Saunametsa– Maimoja–Seru–Pjadre–Jarves ezers. Korpusa štābs – mežā 5 km uz Z no Sunjani.

11. sk (125. un 48. sd) ieņēma aizstāvēšanās pozīcijas gar Emajigi upes Z krastu.

3. atsev. sbr – aizstāvēja Sāmsalu un Dago salu; 16. sd aizsargāja Baltijas jūras piekrasti Visis, Paldiski, Hāpsalu, Pērnavas rajonā. 11. sd – rezervē Magdalēnā. Armijas štābs – 4 km uz ZA no Piltsamā.

41. sk – labajā flangā 118. sd stingri noturēja aizsardzību. Pretinieks aktivitātes neizrādīja.

Pretinieks apsteidza 111. sd, pārgāja uzbrukumā un ar tankiem ap plkst. 17.00 pienāca pie Čerehas, kur izvērsās tanku kauja. Mūsu pusē piedalījās līdz 100 tanku, pretinieks izvērta tanku divīziju.

27. armija sagatavojās un pārgāja pretuzbrukumā uz Ostrovu, bet panākumus neguva, jo daļas neiesaistījās kaujā vienlaikus.

21. mk ieņem ... un Soboļicas rajonu (15–25 km uz ZA no Novorževas).

22. sk aizsargāja līniju Porečje–Vertoguzovo–Žgijevu. Pārējās armijas daļas sasniedza Veļikajas upi.

27. armijas štābs – Novorževā, 65. korpusa štābs – Tarasovkā.

11. armija atkāpās ZA virzienā uz Sebežu, Staraja Rusu.

Kādus secinājumus var izdarīt no 07.07. dienas kaujas operācijām.

1. Pretiniekam izdevās ar tanku daļām izlauzties līdz Pleskavai.

2. Ostrovas–Porhovas virziens nosegts nepietiekami.

3. Pēc neveiksmīgā pretuzbrukuma 27. armijas daļas sāka atkāpties aiz Veļikajas upes.

4. Notikumi 8. armijas frontē bažas neizraisīja.

5. Situācija izveidojās tāda, ka pretinieks prata atšķirt armijas: 8. armija sedza patstāvīgu operatīvo virzienu, ko ierobežoja Peipusa ezers: 41. sk ar dažādām pastiprinājuma daļām piesedza Pleskavu. 27. armija aizstāvējās gar Veļikajas upi.

6. Pretiniekam pēc Pleskavas rajona sasniegšanas atvērs ceļi uz Ļeņingradu divos operatīvajos virzienos: Pleskava–Luga, Pleskava–Novgoroda–Čudovo, vienlaikus nodrošinot operāciju no Staraja Rusas puses.

08.07.41. Pretinieks visu dienu turpināja uzbrukumus Pleskavas–Porhovas virzienā ar uzdevumu nogriezt mūsu karaspēka Pleskavas grupējumam atkāpšanos uz Ļeņingradu. Baltijas piekrastes ostās – Pērnavā, Rīgā, Liepājā – notika karaspēka izcelšanās no transportiem.

Pretinieka grupējums pret 8. armiju – līdz 2 kd, md: Apes–Pleskavas virzienā līdz tanku divīzijai; Ostrovas–Pleskavas virzienā – ne mazāk kā td, md un 2 kd; Sebežas virzienā – līdz td, md un 2 kd; uzmanību pievērs pretinieka karaspēka ātrā pārgrupēšanās no viena virziena uz citu. Galvenais grupējums vērstis uz Lugu un Novgorodu; Igaunijas virzienā un Sebežas virzienā [notiek] galvenā virziena aktīva piesegšana.

ZRF karaspēks visu dienu noturēja aizsardzības pozīcijas abos spārnos, centrā darbojās pret pretinieka Ostrovas grupējuma moto-mehanizētajām daļām.

8. armija turpināja nostiprināt aizsardzību līnijā Pērnavā–Metsakila– Tartu, organizējot pretuzbrukumus pretiniekam Vilandes rajonā.

10. sk gatavoja aizsardzību frontē Morekila–Vircezers, un 22. leTKd daļas cīnījās pret pretinieka motorizētajiem kājniekiem Vilandes rajonā. Lai likvidētu izlauzušos pretiniekus, raidīta 11. sd, kura sāka virzīties no Magdalēnas rajona uz Surjani.

11. sk, 16. sd, 3. ats. sbr gatavoja aizsardzību savos rajonos.

8. armijas štābs – Tapā, 1. sk štābs – Tokerā, 11. sk štābs – Magdalēnā, 16. kd štābs – Tallinā.

41. sk stingri noturēja aizsardzību labajā flangā un centrā, bet tā kreisais flangš zem pretinieka pārspēka spiediena atkāpās līdz Čerehas upei. Dienas beigās uz D no Čerehas upes notika sīvas mūsu tanku cīņas ar pretinieka moto-mehanizētajām daļām.

118. kd aizstāvējās Pleskavas nocietinātajā rajonā, 111. kd atkāpās uz Čerehas un Veļikajas upēm, 235. kd piesedza Porhovu pie Čerehas upes Staranjes un Podberezes iecirknī. Korpusa štābs – Luņos, 8 km uz ZA no Pleskavas.

22. sk atvairīja atsevišķas pretinieka izlūku grupas, turpināja nostiprināt aizsardzību.
182. sd linijā Porečje–Vertoguzovo, 180. sd – Pahnovo[?]-Žgilevo. Korpusa štābs – Pažer...

1. mk pēc kaujām koncentrējās Podbereszjes, Visokovkas rajonā.

27. armija atvairīja pretinieka motorizēto kājnieku uzbrukumu, stingri noturēja Veļikajas upes [pozīcijas].

181. sd linijā Puškina Kalni–Belki.

46. td – Belki, Kološino.

163. kd, 21. mk tanki, 806. sp cīnījās ar pretinieka Ostrovas grupējumu, bet pēc neveiksmes atkāpās aiz Veļikajas upes.

11. armija pēc tam, kad sakārtojās, Idrīcas, Disnas rajonā atkal iesaistījās kaujās.

5. sd aizsargājās linijā Dolgije Ņivi–Dubrovka.

Lai forsetu Daugavu pie Barkovičiem, 126. sd uzsāka kauju par šo punktu.

Šādā situācijā ZRF pavēlniecība nolēmj:

1. Frontes armijām stingri aizstāvēt Veļikajas un Čerehas upi, izveidojot flangos triecienu gupējumus.

2. 41. sk aizstāvēt Pleskavas rajonu, turēt 4. sp un 3. td Karamiševo rajonā prettriecieniem Karamiševo–Pleskavas, Karamiševo–Čerskas stacijas, Karamiševo–Šmoilovo–Devanisovas virzienos.

27. armijai turēt rezervē 21. mk, 806. sp Jakovļevskoje, Opoljes, Viboras rajonā triecieniem Viboras–Devanisovo un Viboras–Ostrovas virzienā.

11. armijai nodot 41. un 22. sk, 1. mk; 16. sk aiziet rezervē Visockas, Mjakiševo, Kudeverjas rajonā. 12. mk – frontes rezerve – Soļcos.

Papildus direktīvai 22. sk komandierim un 27. armijas pavēlniekam tiek nodoti iepriekšēji rīkojumi, kuru mērķis ir ar stipru PO ieņemt izdevīgas pozīcijas iespējamo prettriecieni virzienos.

Tāds lēmums gluži dabiski nodrošinātu pret iespējamo pretinieka moto-mehанизēto daļu pārrāvumu uz Lugu un Porhovu. Taču izpildīt šo lēmumu nebija iespējams, jo

1) 41. sk kreisais flangš nekārtībā atkāpās uz Pleskavu;

2) 118. sd pārgrupēšana prasīja vairāk nekā diennakti laika;

3) pretinieks apsteidza un ar priekšējām daļām sasniedza maģistrāli Pleskava–Porhova.

09.07.41. Pretinieks ar iepriekšējiem grupējumiem galvenos spēkus virzīja uz mūsu karaspēka Pleskavas grupas ielenkšanu, līdz ar aktīvu piesegšanu uz Viļņu, Tartu, Opočku.

Visu dienu ZRF karaspēks ar aizstāvēšanos gar Veļikajas un Čerehas upi aizturēja pretinieka Ostrovas grupējuma virzišanos; pārējos virzienos tika atvairīti pretinieka mēģinājumi pārraut aizsardzību. 8. armija noturējās aizsardzības pozīcijās pret pretinieka uzbrukumu no Pērnavas un Vilandes.

10. sk kreisais flangš turpināja atkāpties uz Navastes upi.

41. sk: 118. sd atstāja Pleskavas nocietināto rajonu un 08.07. vakarā ieņēma aizsardzību gar Veļikajas upi uz Z no Pleskavas.

11. sd un 235. sd – gar Čerehas upi; 90. sd paredzēta kā korpusa komandiera rezerve – Dubanovičos, 3. td – Poddubjā.

22. sk aizstāvējās pret pretinieku, kas centās no Šmoilovo uzbrukt ... no Buhari uz Dedoviči.

180. kd un 182. kd ... linijas. Korpusa štābs – Porhova.

12. mk līdz 7.00 koncentrējās nokomplektēšanai rajonos: 28. td – ... 3. td – Soļcos; 202. md – Dubrovo; 10. motociklu pulks – Beļevicos. Korpusa štābs – Soļcos.

1. mk štābs un korpusa daļas – Dno, kur iekļaujas 11. armijā.

27. armija visu dienu sīvi cīnījās aizsardzībā gar Veļikajas upi, [bet] dienas beigās pretiniekam izdevās ieņemt Opočku, Puškina Kalnus, Viboru.

21. mk un 163. kd cīnījās ar motorizētajiem kājniekiem Viboras rajonā.

128. kd aizstāvēja liniju Terehova–Trigorskas stacija.

181. sd – Puškina Kalni–Zahino.

46. td un 202. md – linijā Zahio–Visokoje.

5. GDK izvests no frontes [linijas] un koncentrēts Bežaņicu, Čuņejevo rajonā, lai dotos uz Veļikije Lukiem.

11. armija pieņem 41. un 22. sk, 1. mk daļas un izved frontes rezervē 16. sk.

ZRF pavēlniecība izdod atsevišķu direktīvu Nr. 08 11. armijai. Armijas sastāvā ietilpst:

a) 41. sk (90., 111., 118., 235. sd, 3. td);

b) 22. sk (180., 182. sd, GKR PTO, 3. un 4. iznīcinātāju vienības).

No rīta tika izdota kaujas pavēle ar uzdevumu – noturēt aizsardzību abos spārnos, centrā pāriet pretuzbrukumā ar mērķi likvidēt [pretinieka] Ostrovas grupējumu un sasniegt Veļikajas upi.

41. sk, 111. un 118. sd uzbrūk Čerehas–Ostrovas virzienā.

22. sk – darbojas abos flangos virzienos Perečje–Ostrova un Žgļevo–Naumova.

27. armijai – 21. mk, 163. kd no frontes Jakovļevskoje–Teregajevo[?] dot triecienu uz Ostrovu.

Pavēle nosaka 27. armijas kaujas sastāvu: 24. sk (128., 183., 181. sd), 16. sk. (5., 126., 188. sd), 21. mk – 163. msd, PTBr, 217. kap, 419. hap.

Frontes rezerve – 65. sk (23., 33. sd, 84. msd) Kudeverjā.

Pēc kaujām dienvidos no Pleskavas 41. sk zem pretinieka pārspēka spiediena atkāpās pa Lugas šoseju un atstāja Pleskavu.

V. Latvijas pilsoņi Vjatlagā 1938.–1956. gadā (turpinājums Nr. 2568–2644)

9. dok. PSRS Gulaga Vjatkas nāves nometnē ieslodzīto 76 Latvijas pilsoņu saraksts (isbio-grāfijas).

Avots: Krievijas Federācijas [Tieslietu ministrijas – ?] Sodū izpildīšanas pārvaldes Sodū izpildīšanas kolonijas, iestādes K-231 (bij. Vjatlaga) arhīva speķkartotēkas arhīvs. Norakstījis Vladimirs Veremjevs. Turpinājums "Latvijas pilsoņu martiroloģijam Vjatlagā. 1938.–1956." Nr. 2568.–2644. Tulkojis Jānis Dūms.

Papildus saraksts
Latvijas iedzīvotāji
Etniskie latvieši

2568. Aigars Osvalds Jakova (Jēkaba) d., dzimis 1888. g. Ļeņingradas–Sanktpēterburgas pilsētā (Krievija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no amatniekiem, izglītība – augstākā militārā, bezpartijiskais, militārpersona (pulkvedis), precējies, 2 bērni (meita un dēls), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Dzeržinskas rajonu (Krievija), speciālā norāde: "bijušais tirgotājs, virsnieks", dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Rīgas pilsēta, Valdīman [K. Valdemāra] iela 67, dzīv. 15, leTK–VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, izmeklēšanā esošais ("sociāli bīstams elements") ieradās Vjatlagā 10.07.1941. g. no Rīgas, 08.12.1942. g. nosūtīts leTK Kirovas apgabala pārvaldes rīcībā, piespriests "augstākais soda mērs", miris (nošauts) 14.01.(14.08.)1943. g., Kirovas apgabala pilsētā; ziņas par ģimeni: sieva – Anna Kristapa m., dzim. 1898. g., atbrīvota 14.06.1946. g., meita – Līvija Rita, dzim. 1923. g., atbrīvota 17.08.1954. g., dēls – Rūdolfs, dzim. 1926. g., atbrīvots 16.08.1954. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 41393 (Vjatkas LDN/iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 17704/P–6704, "Aizvestie...", 522. lpp.

2569. Alunāns Ādolfs Indriķa d., dzimis 1907. g. Suvalku vojevodistes Suvalku apriņķī (Lietuva/Polija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no strādniekiem, izglītība – zemākā, "aizsargu" organizācijas biedrs, dzelzceļnieks (galvenais konduktors), precējies, 4 bērni (dēls un 3 meitas), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Dzeržinskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Rēzeknes apriņķis, Makašēnu pagasts, apdz. v. Mazie Garanči, leTK–VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smolenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apsūdzē 25.11.1942. g. par "piederību kontrrevolucionārai organizācijai" piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa

sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., atradās 7., 1., 3. un 11. lagpunktā, atbrīvots no apsardzes 28.08.1943. g. saskaņā ar PSRS leTK, TTK un Prokuratūras 23.10.1942. g. direktīvu Nr. 467/18–71/117, nosūtīt uz adresi: Krievija, Krasnojarskas novads, Dzeržinskas rajons, Dzeržinskas ciems, miris 16.09.1944. g. specnometinājumā; ziņas par ģimeni: sieva – Anna Antona m., dzim. 1912. g., atbrīvota 25.07.1947. g., meita – Skaidrite, dzim. 1935. g., atbrīvota 20.06.1946. g., dēls – Māris, dzim. 1936. g., atbrīvots 15.06.1948. g., meita – Rasma, dzim. 1937. g., mirusi 13.07.1941. g. specnometinājumā, meita – Alma Ausma, dzim. 1940. g., mirusi 21.02.1943. g. specnometinājumā; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 41946 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav – iznīcināta 1967. g. jūlijā pēc glabāšanas termiņa beigām), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 17799/П–7332, "Aizvestie...", 409.–410. lpp.

2570. Alšvangers Haims Vulfa d., dzimis 1897. g. Liepājas pilsētā (Latvija), ebrejs, PSRS pilsonis, no strādniekiem, izglītība – nepilna vidējā, bezpartijiskais, mežu tehniķis, speciālā norāde: "bijušais tirgotājs", precējies, ģimene izsūtīta (14.06.1941. g. un 25.07.1950. g.) uz Krasnojarskas novada Kazačinskas rajonu (Krievija), līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (Krišjana Voldemata [K. Valdemāra] ielā 19, dzīv. 4), leTK–VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoljenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 05.12.1942. g. kā "sociāli bīstamam elementam" piesprieda brīvības atņemšanu uz 5 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1946. g. (ar termiņa samazināšanu par 5 mēnešiem un 23 dienām – saskaņā ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija 07.07.1945. g. dekretu – līdz 21.12.1945. g.). Atradās 7., 9., 4. un 3. lagpunktā, atstāja Vjatlagu ("atbrīvots") 27.12.1945. g., adrese nav norādīta, miris 14.04.1955. g. (Krievija, Krasnojarskas novads, Kanskas rajons, specnometinājums); ziņas par ģimeni: sieva – Ete Haima m., dzim. 1898. g., atbrīvota 12.04.1947. g. un 06.11.1956. g., mirusi 1977. g. martā Izraēlā (Jeruzalemē); ieslodzītā personālā lieta – Nr. 40108 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta Nr. 14945, "Aizvestie...", 323. lpp., "Ebreji Liepājā...", 37. lpp.

2571. Aplociņš Hermanis Friča d., dzimis 1891. g. Cēsu apriņķa Jaunpiebalgas pagasta Mežkaru mājās, latvietis, PSRS pilsonis, no zemniekiem-kulakiem, izglītība – augstākā, "aizsargu" organizācijas biedrs, mākslinieks, precējies, 1 bērns (meita), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Pirovskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Liepājas pilsēta, Peldu iela 27, leTK–VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoljenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 25.11.1942. g. par "piederību kontrevolucionārai organizācijai" piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 7., 3., 11., 1. un 8. lagpunktā, saskaņā ar PSRS VDM Specdaļas 02.02.1949. g. norādījumu nosūtīts pa etapu uz Lefortovas cietumu Maskavas pilsētā PSRS VDM rīcībā, ieradies atpakaļ Vjatlagā 13.05.1949. g., uzturējās 2., 8., 5. un 6. lagpunktā, atstāja [Vjatlagu] 16.02.1951. g., nosūtīts uz adresi: Krievija, Mordovijas APSR, Zubovo-Poļanskas rajons, Maskavas-Rjazanaņas dzelzceļa stacija "Potjma", PSRS leM sevišķā nometne Nr. 3, miris 28.05.1958. g. (Krievija, Krasnojarskas novads, Dolgomostovas rajons, specnometinājums); ziņas par ģimeni: sieva – Emīlija Jāņa m., dzim. 1892. g., mirusi 1950. g. specnometinājumā, meita – Skaidrite, dzim. 1921. g., atbrīvota 10.07.1958. g.; ieslodzītā personālā lieta Nr. 40082/119048 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 17951/П–6335, "Aizvestie...", 331. lpp.

2572. Arcimovičs Vladimirs Mihaila d., dzimis 1903. g. apdz. v. Suvalgā (Latvija), krievs ("lielkrievs"), PSRS pilsonis, no zemniekiem, izglītība – vidējā, bezpartijiskais, bez specialitātes, zemkopis, precējies, 1 bērns (dēls), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Dzeržinskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Ludzas rajons, Dvirzenes [Zvirgzdenes – ?] pagasts, Runtortas [?] apdz. v., leTK–VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoljenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 16.03.1943. g. pēc KPFSR KK 7.–35. panta ("sociāli svešs elements") piesprieda brīvības atņemšanu uz 5 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1946. g., miris 02.05.1944. g. 4. lagpunktā ("sanpilsētiņā"), Poļevoje-2 ciematā; ziņas par ģimeni: sieva – Aleksandra Romana m., dzimusi 1895. g., atbrīvota 08.10.1948. g., māte – Olga Viktora m., dzimusi 1853. g., mirusi 1942. g. specnometinājumā, dēls – Juris, dzimis 1939. g., miris 1943. g. specnometinājumā; personālā lieta arhīvā – Nr. 41931, arhīva-uzskaites lieta – Nr. 16440/П–8127, "Aizvestie...", 369. lpp.

2573. Austers Fricis (Fricis Francis) Jāņa d., dzimis 1894. g. Kuldigas apriņķī, Sātiņu pagastā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem-laukstrādniekiem, izglītība – augstākā, "aizsargu"

organizācijas biedrs, jurists, precējies, 1 bērns (meita), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Ačinskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Daugavpils pilsēta, Sarkanarmijas iela 50, dzīv. 5, leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, izmeklēšanā esošais ("sociāli bīstams elements") ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN, (Smoļenskas/Kalugas apgabals), uzturējās 7., 3. un 5. lagpunktā, nosūtīts 28.12.1942. g. uz Kirovas apgabala pilsētu "leTK Kirovas apgabala pārvaldes rīcībā", miris 14.01.1943. g. Kirovas pilsētā; ziņas par ģimeni: sieva – Veronika Donāta m., dzim. 1909. [?] g., atbrīvota 28.04.1956. g., meita – Ņina, dzim. 1923. [?] g., atbrīvota 18.06.1957. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 41907 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 16414/П-7329, "Aizvestie...", 211. lpp.

2574. Bāliņš Kārlis Teodora d., dzimis 1903. g. Rīgas pilsētā (Latvija), latvietis, PSRS pilsonis, no kalpotājiem, izglītība – nepabeigta augstākā, bezpartijiskais, tehniķis-mašīnbūvētājs, ekonomists, speciāla norāde: "tirgotājs", precējies, ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Novosibirskas/Tomskas apgabala Kargasokas rajonu (Krievija), līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (Brīvības ielā 15/13, dzīv. 10), leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 25.11.1942. g. kā "sociāli bīstamam elementam" piesprieda brīvības atņemšanu uz 8 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1949. g., uzturējās 7., 12., 1., 3. un 11. lagpunktā, "atbrīvots" 14.08.1943. g. [nosūtījuma] adrese nav norādīta, miris 26.02.1944. g. Krievijā, Novosibirskas/Tomskas apgabalā, Kargasokas rajonā, specnometinājumā; ziņas par ģimeni: sieva – Alma Vladimira m., dzim. 1903. g., atbrīvota 27.07.1955. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 40243 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 17517, "Aizvestie...", 517. lpp.

2575. Bārzda (Bjarzda) Jēkabs Anša d., dzimis 1894. g. Jelgavas apriņķī, Jakobņeckas (Jēkabnieku) pagastā (Latvija), latvietis, PSRS pilsonis, no zemniekiem, izglītība – zemākā, bezpartijiskais, atslēdznieks, precējies, 2 bērni (dēli), ģimene 14.06.1941. g. izsūtīta uz Krasnojarskas novada Partizanskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Jelgavas pilsēta, Zeduņa (Ziedoņa) iela 9, dzīv. 2, leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 28.11.1942. g. par "pretpadomju aģitāciju" piesprieda brīvības atņemšanu uz 8 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1949. g., uzturējās 7., 11., 12. un 3. lagpunktā, "atbrīvots" 28.08.1943. g. ar nosūtījumu uz adresi: Krievija, Kirovas apgabals, Gorkijas dzelzceļa Koteļničas stacija, miris (pirms "atbrīvošanas") 07.01.1942. g. 11. lagpunktā, Verhņekamskas stacijā; ziņas par ģimeni: sieva Emilija Jāņa m., dzim. 1895. g., mirusi 22.10.1942. g., dēls – Elmārs, dzimis 1924. g., atbrīvots 28.07.1956. g., dēls – Arnis, dzimis 1925. g., miris 26.05.1943. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 40148 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav, iznīcināta 1963. g. februārī "saistībā ar glabāšanas termiņa beigām"), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 15448/П-5493, "Aizvestie...", 249. lpp.

2576. Baumanis Kārlis Igans (Johans) Jēkaba d., dzimis 1906. g. Rīgas pilsētā (Latvija), latvietis, PSRS pilsonis, no kalpotājiem, izglītība – vidējā, bezpartijiskais, bez specialitātes, kalpotājs, precējies, ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Sovetskas (Padomju) rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Liepājas pilsēta, Toma iela 6, dzīv. 2, leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 28.11.1942. g. par "cīņu pret revolucionāro kustību" piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 7., 9., 2., 11., 7. un 3. lagpunktā, atbrīvots no apsardzes 06.06.1943. g., [nosūtījuma] adrese nav norādīta, miris (pirms "atbrīvošanas") 05.06.1943. g., 3. lagpunktā, Malij Sozima stacijā; ziņas par ģimeni: sieva – Elza Anastasija m., dzimusi 1906. g., atbrīvota 26.10.1946. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 40182 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 14955/5778, "Aizvestie...", 324. lpp.

2577. Beinerts Jānis Imans (Imants) Jāņa d., dzimis 1912. g. Jēkabpils apriņķī, Biržu pagastā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem, izglītība – vidējā, bezpartijiskais, automehāniķis, precējies, ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Kozuļas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Bauskas pilsēta, Rūpniecības iela 18 [10 – ?], dzīv. 5, leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 25.11.1942. g. par "piederību kontrrevolucionārai organizācijai" piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 7., 11., 3., 4., 5. un 1. lagpunktā, "atbrīvots" 16.05.1944. g., [nosūtījuma] adrese nav norādīta, miris

22.09.1944. g. (Krievija, Krasnojarskas novads, Kozuļas rajons, specnometinājums); ziņas par ģimēni: sieva – Apolonija Jāņa m., dzim. 1914. g., atbrīvota 15.06.1956. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42037 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 15059, "Aizvestie...", 154. lpp.

2578. Berkovičs (Barkovičs) Perecs Isaka d., dzimis 25.04.1909. g. Liepājas pilsētā (Latvija), ebrejs, PSRS pilsonis, no strādniekiem, izglītība – vidējā, "aizsargu" organizācijas biedrs, kalpotājs, finiera brāķeris, precējies, 2 bērni (meitas), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Jemeljanovas rajonu (Krievija), līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (Peldu iela 20), leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 25.11.1942. g. kā "sociāli bīstamam elementam" piesprieda brīvības atņemšanu uz 8 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1949. g., uzturējās 9., 2., 11., 3. un 5. lagpunktā, atbrīvots 28.06.1949. g. pēc soda izciešanas uz adresi: Latvija, Bauskas pilsēta, miris 22.01.1957. g. (Krievijā, Krasnojarskas novadā, Bogučanskas rajonā, Angarskas pilsētā, specnometinājumā); ziņas par ģimēni: sieva – Bindere Heze (Hazija) Lea (Lena) Izraēla m., dzim. 1913. (02.02.1910.) g., atbrīvota 06.04.1957. g., mirusi 1974. g. Izraēlā, meita – Nojima (Noeima), dzim. 18.12.1934. g., atbrīvota 17.09.1955. g., meita – Karmele (Karmela), dzim. 05.11.1936. g., atbrīvota 02.03.1956. g.; ieslodzītā personālā lieta Nr. 40180, (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav, iznīcināta 1960. g. oktobrī "pēc glabāšanas termiņa beigām"), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 14956, "Aizvestie...", 324. lpp., "Ebreji Liepājā...", 44.–45. lpp.

2579. Birznaka (Birzniece) Paulina (Paulīne) Emīlija Pētera m., dzim. 1907. g. Ventspils apriņķī, Ventas (?) pagastā (Latvija), latviete, PSRS pavalstniece, no zemniekiem-kulakiem, izglītība – 7 klases, 1937.–1940. g. "aizsargu" organizācijas biedre, bez specialitātes, neprecējusies, līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (apdz. v. Pavāri), leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošā, PSRS leTK Sevišķā apspriede 28.11.1942. g. par "piederību kontrevolucionārai organizācijai" piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 3., 11., 1., 5., 8., 4., 7. un 3. lauksaimniecības lagpunktā, 12.10.1949. g. saistībā ar PSRS leTK Gulaga norīkojumu Nr. 053 pārsūtīta uz PSRS leTK Minerālņijas LDN (Krievija, Komi APSR, Kožvinas rajons, Pečoras dzelzceļa stacija "Abeza"), atbrīvota no apsardzes 21.07.1951. g., mirusi 15.02.1953. g. (Krievija, Novosibirskas apgabals, Ustj-Tarkas rajons, specnometinājums), ieslodzītās personālā lieta – Nr. 39975 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 15617, "Aizvestie...", 681. lpp.

2580. Birznieks Jānis Jāņa d., dzimis 1895. g. Liepājas apriņķī, Bārtas pagastā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem, izglītība – vidējā, partijas "Zemnieku Savienība" biedrs, ekonomists, grāmatvedis, precējies, 1 bērns (dēls), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Novoselovas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Liepājas pilsēta, Bernātu (Tiesas) iela 6 (3), dzīv. 8, leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 25.11.1942. g. par "piederību kontrevolucionārai organizācijai" piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., speciālā Vjatlaga nometnes tiesa 19.06.1945. g. pēc KPFSR KK 58.10-2. panta notiesāja ar brīvības atņemšanu uz 10 gadiem un tiesību atņemšanu uz 5 gadiem, termiņa sākums – 19.06.1945. g., termiņa beigas – 19.06.1955. g., uzturējās 3., 7., 5., 1., 10. lagpunktā un Kirovas pilsētas cietumā (no 15.04.1942. g. līdz 18.11.1943. g.), 22.06.1945. g. nosūtīts uz adresi: Krievija, Komi APSR, Kožvinas rajons, Pečoras dzelzceļa Intas stacija, PSRS leM sevišķā nometne Nr. 1 (Minerālņijas LDN), miris (apcietinājumā) 05.10.1955. g.; ziņas par ģimēni: sieva – Katrīna Miķeļa m., dzim. 1897. g., atbrīvota 26.07.1956. g., dēls – Uldis, dzim. 1936. g., atbrīvots 15.09.1947. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 40214 (iestādes K-231/Vjatkas LDN arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 14950, "Aizvestie...", 323. lpp.

2581. Bitiņš Aleksandrs Josifa d., dzimis 1904. g. Ilūkstes apriņķī, apdz. v. Subate (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem, izglītība – nepilna vidējā, bezpartijiskais, bez specialitātes, kalpotājs, speciālā norāde: "policists, gorodovojs", precējies, 4 bērni (3 dēli un meita), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. un 15.06.1952. g. uz Krasnojarskas novada Dzeržinskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Daugavpils pilsēta, Laupleša (Lāčplēša) iela 19, dzīv. 9, leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 25.06.1942. g.

par "aktīvu cīņu pret revolucionāro kustību" piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 7., 11., 3., 10. un 1. lagpunktā, atstāja Vjatlagu 14.10.1943. g., [nosūtījuma] adrese nav minēta, miris 11.12.1951. g. (Krievija, Krasnojarskas novads, Dzeržinskas rajons, specnometinājums); ziņas par ģimeni: sieva – Vera Pētera m., dzim. 1911. g., atbrīvota 27.05.1956. g., dēls – Aleksandrs, dzimis 1930. g., atbrīvots 15.11.1946. g. un 27.05.1956. g., meita – Veronika, dzim. 1932. g., atbrīvota 15.11.1946. g., dēls – Vladimirs, dzimis 1934. g., atbrīvots 21.05.1956. g., dēls – Alfrēds, dzimis 1940. g., miris 25.03.1943. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr.42012 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 14705, "Aizvestie...", 203. lpp.

2582. Čikste Hermanis Jāņa d., dzimis 1909.(1900). g. Ventspils apriņķī, Sarmanuiskas [Sarkanmuižas – ?] pagastā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no strādniekiem, izglītība – nepilna vidējā, "aizsargu" organizācijas biedrs, bez specialitātes, kalpotājs, speciālā norāde: "Latvijas policijas kriminālmeklēšanas pilnvarotais", precējies, ģimene izsūtīta (14.06.1941. g. un 01.11.1949. g.) uz Krasnojarskas novada Sovetskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Liepājas pilsēta, Zviedru iela 12, dzīv. 6, leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, Vjatlagā ieradās 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoljenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 12.12.1942. g. par "piederību kontrrevolucionārai organizācijai" piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 7., 9., 2., 10. un 1. lagpunktā, "atbrīvots" 28.10.1943. g., [nosūtījuma] adrese nav minēta, miris (pirms "atbrīvošanas") 26.10.1943. g. (1. lagpunkts, Brusņičnijas ciemats); ziņas par ģimeni: sieva – Emma Jāņa m., dzim. 1902. g., atbrīvota 11.03.1947. g. un 30.07.1956. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 41271 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 15275, "Aizvestie...", 327. lpp.

2583. Dans (Danns) Šaja (Šaija) Greinima d., dzimis 1886. g. Vitebskas apgabalā, Polockas pilsētā (Baltkrievija), ebrejs, PSRS pavalstnieks, no kalpotājiem, izglītība – vidējā, bezpartijiskais, mehāniķis, speciālā norāde: "tirgotājs", precējies, ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Kazačinskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Liepājas pilsēta, Graudu iela 39, leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, Vjatlagā ieradās 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoljenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 02.12.1942. g. kā "sociāli bīstamam elementam" piesprieda brīvības atņemšanu uz 5 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1946. g., uzturējās 7., 3. un 11. lagpunktā, [Vjatlagu] atstāja 20.08.1943. g., adrese nav norādīta, miris 1947. g. (Krievija, Krasnojarskas novads, Kazačinskas rajons, specnometinājums); ziņas par radniekiem: sieva – Frida Natana m., dzim. 1886. g., mirusi 11.06.1947. g. specnometinājumā; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 41476 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 13510, "Aizvestie...", 319. lpp., "Ebreji Liepājā...", 56. lpp.

2584. Derkevičs Arvids Alfrēda d., dzimis 1903. g., neprecējies, ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Pirovskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Ventspils apriņķis, Dundagas pagasts, apdz. v. Dīriņi, leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā kā "sociāli svešu elementu", nogādāts Vjatlagā 1941. g. jūlijā, miris 1942. g.; ziņas par ģimeni: tēvs – Alfrēds Gotfrīda d., dzimis 1885. g., atbrīvots 1947. g., māte – Lizete Kārļa m., dzim. 1883. g., atbrīvota 1947. g.; reģistrācijas ieraksts par ieslodzītā ierašanos, viņa ierindas uzskaites kartīte un personālā lieta iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav atrasta, arhīva-uzskaites lieta – Nr. 12951, "Aizvestie...", 672. lpp.

2585. Dinkītis (Diņķītis) Jānis Toma d., dzimis 1894. g. Rēzeknes apriņķī, Dricēnu pagastā, Ķerla-Ozolja (Ozoliņi) apdz. v. (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem, izglītība – zemākā, "aizsargu" organizācijas biedrs, bez specialitātes, zemkopis, precējies, 3 bērni (dēls un 2 meitas), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Dzeržinskas rajonu (Krievija), līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā, leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoljenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 25.11.1942. g. par "piederību kontrrevolucionārai organizācijai" piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 7., 3. un 11. lagpunktā, "atbrīvots" 30.10.1943. g., nosūtījuma adrese nav minēta, pazudis bez vēsts (miris) pēc "atbrīvošanas" (11. lagpunkts, Verhņekamskas stacija); ziņas par radniekiem: sieva – Alma Leontīne Mārtaņa m., dzim. 1892. g., mirusi 03.02.1943. g. (Krievija, Krasnojarskas novads, Taimiras (Dolganu-Ņencu) autonomais apvidus, Dudinkas pilsēta,

specnometinājums), meita – Vizma, dzim. 1926. g., atbrīvota 15.09.1946. g., dēls – Laimonis, dzim. 1931. g., atbrīvots 15.09.1946. g., meita – Marija, dzim. 1934. g., atbrīvota 15.09.1946. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42181 (Vjatkas LDN/iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās nav], arhīva-uzskaites lieta – Nr. 15434/П-9878, "Aizvestie...", 406. lpp.

2586. Draudziņš Viktors Jāņa d., dzimis 1922. g. Pleskavas pilsētā (Krievija), latvietis, PSRS pavalstnieks, izglītība – 6 klases, bezpartijiskais, traktorists, mehāniķis, dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Bauskas apriņķis, Vohmutskas [tā tekstā – ?] pagasts, Diļzas apdz. v., Latvijas PSR Augstākās tiesas krimināllietu tiesas kolēģija 18.02.1948. g. pēc KPFSR KK 59.3. panta (banditisms) piesprieda brīvības atņemšanu uz 25 gadiem un tiesību zaudēšanu uz 5 gadiem, termiņa sākums – 18.02.1948. g., termiņa beigas – 18.02.1973. g., ieradās Vjatlagā 20.03.1948. g. no Rīgas, miris 12.06.1952. g. (4. lagpunkts ("sanpilsētina"), Poļevoje-2 ciemats), personālā lieta arhīvā – Nr. 109211.

2587. Dreijergs (Dreijergs-Dreijers) Neuhs Izraēla d., dzimis 1887. g. Latvijā, ebrejs, PSRS pavalstnieks, no kalpotājiem, izglītība – zemākā, bezpartijiskais, stiklinieks, speciālā norāde: "veikala īpašnieks", neprecējies, dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Ludzas pilsēta, Zilķes (Brīvības) iela 7, dzīv. 1 (paša māja), leTK–VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 28.11.1942. g. kā "sociāli bīstamam elementam" piesprieda brīvības atņemšanu uz 5 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1946. g., uzturējās 7., 3. un 10. lagpunktā, "atbrīvots" 26.08.1943. g. saskaņā ar PSRS leTK, TTK un Prokuratūras 23.10.1942. g. direktīvu Nr. 467/18–77/117 ps, nosūtīts uz adresi: Krievija, Tatāru APSR, Bavļinskas rajons, Kuibiševas dzelzceļa Jutazas stacija, Popovkas ciems, miris 06.03.1945. g. (Krievija, Tatarstāna, Bavļinskas rajons, Popovkas ciema padome, specnometinājums), ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42218 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav, iznīcināta 1963. g. februārī "pēc glabāšanas termiņa beigām"), arhīva-uzskaites lieta Nr. 20338, "Aizvestie...", 359. lpp.

2588. Drozdeckis Semjons Fedora (Fedota) d., dzimis 1902. g. Daugavpils apriņķī, Višķu pagastā (Latvija), krievs, PSRS pavalstnieks, no kalpotājiem, izglītība – vidējā, "aizsargu" organizācijas biedrs, skolotājs, precējies, ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Irbeiskas rajonu (Krievija), līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (apdz. v. Tokari), leTK–VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 05.12.1942. g. par "piederību kontrevolucionārai organizācijai" piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 7., 9., 3., 10. un 1. lagpunktā, 28.09.1943. g. pēc PSRS leTK, TTK un Prokuratūras 23.10.1942. g. direktīvas Nr. 467/18–77/117 ps "atbrīvots", nosūtīts uz adresi: Krievija, Čuvašijas APSR, Kazaņas dzelzceļa Šumerļas stacija, Šumerļas pilsēta, miris 28.09.1954. g. specnometinājumā; ziņas par radniekiem: sieva – Klaudija Nazara m., dzim. 1910. g., atbrīvota 07.05.1955. g.; ieslodzītā personālā lieta Nr. 42197 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav, iznīcināta 1963. g. februārī "pēc glabāšanas termiņa beigām"), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 17647, "Aizvestie...", 231. lpp.

2589. Druviņš Azepts (Jāzepts) Ivana (Jāņa) d., dzimis 1893. g. Daugavpils apriņķī, Asūnes pagastā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem, izglītība – vidējā, "aizsargu" organizācijas biedrs, grāmatvedis, kalpotājs, neprecējies, līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (Brošovas apdz. v.), leTK–VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 05.12.1942. g. par "piederību kontrevolucionārai organizācijai" piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 7., 3., 9. un 10. lagpunktā, 20.11.1942. g. nosūtīts uz PSRS leTK Siblagu (Novosibirskas–Kemerovas apgabals), miris (brīvības atņemšanas vietā) 17.08.1946. g., ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42191 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās nav], arhīva-uzskaites lieta – Nr. П–7307, "Aizvestie...", 220. lpp.

2590. Ducmanis Kārlis Jēkaba d., dzimis 1881. g. Cēsu apriņķī, Laungeļskas (Laungales) pagastā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem, izglītība – augstākā, bezpartijiskais, jurists, kalpotājs (diplomāts, Latvijas sūtnis Francijā), neprecējies, dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Rīgas apriņķis, Ogres pilsēta, Matisa iela 6, leTK–VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, izmeklēšanā esošais ("sociāli bīstams elements") ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals), uzturējās 7. un 5. lagunktā, nosūtīts 15.04.1942. g. uz Kirovas apgabala pilsētu ("uz cietumu Nr. 1"), miris 20.08.1942. g. Kirovas pilsētā, personālā lieta Nr. 452211 (Vjatkas LDN/iestādes K-231/Vjatkas LIMP [tās nav], arhīva-uzskaites lieta – Nr. П–7114, "Aizvestie...", 565. lpp.

2591. Egle Jānis Kārļa d., dzimis 1901. g., precējies, ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Novosibirskas (Tomskas) apgabalu, Vasjuganskas (Kargasokas) rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Rīgas pilsēta, Zolitūdes iela 18, dzīv. 1, leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā kā "sociāli svešu elementu", nogādāts Vjatlagā 1941. g. jūlijā, miris 15.12.1941. g.; ziņas par ģimeni: sieva – Marta Kristīne Eduarda m., dzim. 1899. g., atbrīvota 26.10.1954. g.; reģistrācijas ieraksts par ieslodzītā ierašanos, uzskaites-ierindas kartīte un personālā lieta iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav atrasta, arhīva-uzskaites lieta Nr. 17698/П-9211, "Aizvestie...", 522. lpp.

2592. Epšteins Ruvims (Ruben-Ruvens) Genahs (Henans) Moiseja (Mozus) d., dzimis 20.01.1905. g. Valnavas (?) pagastā (Latvija), ebrejs, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem, izglītība – zemākā, bezpartijiskais, mežu tehniķis, neprecējies, dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Liepājas pilsēta, Toma iela 1, dzīv. 3 (Kūrmājas iela 9, dzīv. 3, Graudu iela 50/2), leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smolenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 05.12.1942. g. kā "sociāli bīstamam elementam" piesprieda brīvības atņemšanu uz 5 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1946. g., uzturējās 7., 3., 11., 2., 13., 10. un 1. lagpunktā, uz PSRS leTK, TTK un Prokuratūras 23.10.1942. g. direktīvas Nr. 467/18-77/117ps pamata 22.05.1943. g. "atbrīvots" ar norikojumu uz adresi: Uzbekistāna, Ferganas apgabals, Namanganas pilsēta, specnometinājums, miris specnometinājumā, ieslodzītā personālā lieta – Nr. 41339 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav, iznīcināta 1963. g. februārī "pēc glabāšanas termiņa beigām"), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 15301, "Aizvestie...", 63. lpp.

2593. Fentelbergs (Feitelbergs) Šloma (Šloms) Volfs Jankeles d., dzimis 1880. g. Ventspils apriņķī, Piltenes pilsētā (Latvija), ebrejs, PSRS pavalstnieks, no strādniekiem, izglītība – zemākā, bezpartijiskais, speciālā norāde: "tirgotājs", precējies, 2 bērni (dēli), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Ribinskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Kuldīgas pilsēta, Strādnieku iela 5, leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 10.07.1941. g. no Rīgas kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 16.12.1942. g. kā "sociāli bīstamam elementam" piesprieda brīvības atņemšanu uz 5 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1946. g., uzturējās 7., 3. un 11. lagpunktā, "atbrīvots", [norikojuma] adrese nav norādīta, miris 1951. g. brīvības atņemšanas vietā; ziņas par ģimeni: sieva – Civa Zālamana m., dzim. 1882. g., atbrīvota 15.11.1956. g., dēls – Benjamiņš, dzimis 1912. g., atbrīvots 15.11.1956. g., dēls – Šrago, dzim. 1921. g., atbrīvots 11.02.1956. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 41878 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 16106, "Aizvestie...", 296. lpp.

2594. Gailīts Kārlis Pētera d., dzimis 1883. g. Smolenskas apgabalā, Putilovo sādžā (Krievija), latvietis, PSRS pavalstnieks, dzīvesvieta līdz arestam: Krievija, Smolenskas apgabals, Duhovščinas rajons, Petriševskas ciema padome, Petriševskas mašīnu-traktoru stacija, leTK Smolenskas apgabala pārvaldes "troika" 02.10.1938. g. pēc KPFSR K 58.10. panta piesprieda brīvības atņemšanu uz 5 gadiem, termiņa sākums – 01.07.1938. g., termiņa beigas – 01.07.1943. g., ieradās Vjatlagā 02.11.1938. g. no Smolenskas, miris 25.01.1943. g. (6. lagpunkts, Brusņičnijas ciemats), personālā lieta arhīvā – Nr. 16404.

2595. Greins Fulfs (Vulfs) Arons Movšes (Moišes) d., dzimis 1887. g. Daugavpils pilsētā (Latvija), ebrejs, PSRS pavalstnieks, no amatniekiem, izglītība – 7 klases, bezpartijiskais, grāmatvedis, kalpotājs, precējies, 1 bērns (dēls), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Dzeržinskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Rīgas pilsēta (Daugavpils pilsēta, Rīgas iela 51), leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smolenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 25.12.1942. g. kā "sociāli bīstamam elementam" piesprieda brīvības atņemšanu uz 5 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1946. g., uzturējās 7., 3. un 11. lagpunktā, "atbrīvots" 14.08.1943. g., nav minēta nosūtījuma adrese, miris 04.02.1954. g. (Krievija, Krasnojarskas novads, Kanskas rajons, specnometinājums); ziņas par radiniekiem: sieva – Haija Miķeļa m., dzim. 1897. g., mirusi 31.12.1942. g. specnometinājumā, dēls – Dāvids, dzimis 1923. g., atbrīvots 23.11.1946. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42148 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 20378, "Aizvestie...", 214. lpp.

2596. Gutmans (Gūtmanis) Ādolfs Friča d., dzimis 1906. g. Talsu apriņķī, Zlateskas (?) pagastā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem, izglītība – nepilna vidējā, "aizsargu" organizācijas biedrs, zemkopis (dārzkopis), precējies, 1 bērns (meita), ģimene 14.06.1941. g. izsūtīta uz

Krasnojarskas novada Kazačinskas rajonu (Krievija), līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (apdz. v. Atvasītes), leTK–VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 25.11.1942. g. par “piederību kontrrevolucionārai organizācijai” piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 7., 9., 2., 4. un 1. lagpunktā, 10.09.1943. g. saskaņā ar PSRS leTK, TTK un Prokuratūras 23.10.1942. g. direktīvu Nr. 467/18–77/117 ps “atbrīvots” ar norīkojumu uz adresi: Krievija, Krasnojarskas novads, Krasnojarskas dzelzceļa Krasnojarskas stacija, Kazačinskas rajons, Kazačinskas ciemats, miris (pēc “atbrīvošanas”) 26.09.1943. g. (1. lagpunkts, Rudņičnija ciemats); ziņas par radniekiem: sieva – Verena Marta Jāņa m., dzim. 1902. g., atbrīvota 09.05.1947. g., meita – Aija, dzim. 1934. g., atbrīvota 09.05.1947. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 40362 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav, iznīcināta 1963. g. februārī “glabāšanas termiņa beigšanās dēļ”), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 16733, “Aizvestie...”, 604. lpp.

2597. Kabillers Dāvids Jankeles d., dzimis 1876. g. Talsu apriņķī, Sabiles pilsētā (Latvija), ebrejs, PSRS pavalstnieks, no tirgotājiem (tirgotāja dēls), izglītība – zemākā, bezpartijiskais, bez specialitātes, precējies, 2 bērni (meitas), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Kazačinskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Talsu pilsēta, Brīvības iela 3, leTK–VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 02.12.1942. g. kā “sociāli bīstamam elementam” piesprieda brīvības atņemšanu uz 5 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1946. g., uzturējās 3., 11. un 1. lagpunktā, saskaņā ar PSRS leTK, TTK un Prokuratūras 23.10.1942. g. direktīvu Nr. 467/18–7/117ps 28.05.1944. g. “atbrīvots” ar norīkojumu uz adresi: Krievija, Krasnojarskas novads, Jeņiseiskas pilsēta, miris 10.06.1944. g. specnometinājumā; ziņas par radniekiem: sieva – Beila Marka m., dzim. 1891. g., atbrīvota 22.06.1946. g., meita – Zlata, dzim. 1918. g., mirusi 1942. g. specnometinājumā, meita – Sofija, dzim. 1923. g., atbrīvota 22.06.1946. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 40634 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav, iznīcināta 1963. g. februārī “glabāšanas termiņa izbeigšanās dēļ”), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 577-R, “Aizvestie...”, 594. lpp.

2598. Kaicers Movša (Movše) Isaka d., dzimis 1892. g. Daugavpils pilsētā (Latvija), ebrejs, PSRS pavalstnieks, no strādniekiem, izglītība – 3 klases, bezpartijiskais, elektromontieris, precējies, 3 bērni (dēli), ģimene izsūtīta (14.06.1941. g. un 1951.–1952. g.) uz Krasnojarskas novada Dzeržinskas rajonu (Krievija), līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (Alejas/Rīgas ielā) 79 (59), leTK–VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 28.11.1942. g. kā “sociāli bīstamam elementam” piesprieda brīvības atņemšanu uz 5 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1946. g., uzturējās 7., 9., 3. un 1. lagpunktā, saskaņā ar PSRS leTK, TTK un Prokuratūras 23.10.1942. g. direktīvu Nr.467/18–77/117ps “atbrīvots” ar norīkojumu uz adresi: Krievija, Krasnojarskas novads, Kanskas stacija, Dzeržinskas rajons, Čurakovo ciemats, miris 11.09.1945. g. specnometinājumā; ziņas par radniekiem: sieva – Dina Moņa m., dzim. 1901. g., atbrīvota 15.10.1947. g. un 24.05.1957. g., dēls – Ičhoks, dzimis 1925. g., atbrīvots 15.10.1947. g. un 24.05.1957. g., dēls – Gedalijs, dzimis 1927. g., atbrīvots 15.10.1947. g. un 01.04.1957. g., dēls – Ruvims, dzimis 1936. g., atbrīvots 15.10.1947. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42377 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 14989, “Aizvestie...”, 208. lpp.

2599. Karelovs Jevstafjs Vasilija d., dzimis 1904. g. Daugavpils apriņķī, Višķu pagastā (Latvija), krievs, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem-kulakiem, izglītība – vidējā, “aizsargu” organizācijas biedrs, dzirnavnieks (meistars), speciālā norāde: “kulaks”, neprecējies, ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Irbeiskas rajonu (Krievija), līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (Podguriņa dzirnavas, apdz. v. Solovišķi), leTK–VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 02.12.1942. g. par “piederību kontrrevolucionārai organizācijai” piesprieda brīvības atņemšanu uz 8 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigās – 14.06.1949. g., uzturējās 7., 11., 3. un 1. lagpunktā, saskaņā ar PSRS leTK, TTK un Prokuratūras 23.10.1942. g. direktīvu Nr. 467/18–77/117ps “atbrīvots” ar norīkojumu uz adresi: Krievija, Krasnojarskas novads, Irbeiskas rajons, Irbeiskas ciemats, miris (pēc “atbrīvošanas”) 04.11.1943. g. (1. lagpunkts, Rudņičnija ciemats); ziņas par ģimeni: tēvs – Vasilijs Nikolaja d., dzimis 1870. g., miris

20.06.1944. g. specnometinājumā, māte – Agripina Avdeja m., dzim. 1878. g., mirusi specnometinājumā; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42369 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhivā nav, iznīcināta 1969. g. novembrī “glabāšanas termiņa izbeigšanās dēļ”), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 14825/П-7368, “Aizvestie...”, 230. lpp.

2600. Kārklīšs Isvalds (Evalds) Friča d., dzimis 1900. g. Liepājā (Latvijā), latvietis, PSRS pavalstnieks, no strādniekiem, izglītība – vidējā, “aizsargu” organizācijas biedrs, traktorists, precējies, 4 bērni (2 dēli un 2 meitas), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Novoselovskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Liepājas apriņķis, Askitanskas (Asītes) pagasts, Elkasvecvajuž (Elkas Vecvagari) mājas, leTK–VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 20.01.1942. g. par “piederību kontrrevolucionārai organizācijai” piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 7., 11., 9., 1., 3., 4. un 5. lagpunktā, nosūtīts 26.02.1951. g. uz adresi: Krievija, Novosibirskas pilsēta, VDM Novosibirskas pārvaldes iekšējais cietums, pamatojums – PSRS VDM “A” daļas 16.04.1949. g. norikojums Nr. 18/1013–8494, miris 06.07.1953. g. brīvības atņemšanas vietā (Novosibirskas apgabals); ziņas par radniekiem: sieva – Vilhelmīne Jāņa m., dzim. 1902. g., atbrīvota 09.05.1957. g., dēls – Jānis, dzimis 1929. g., miris 1949. g. specnometinājumā, meita – Anna, dzim. 1932. g., mirusi 1941. g. specnometinājumā, meita – Mirdza, dzim. 1934. g., atbrīvota 09.04.1957. g., dēls – Kārlis, dzimis 1935. g., atbrīvots 09.04.1957. g.; ieslodzītā personālā lieta Nr. 40668 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhivā nav, iznīcināta 1970. g. janvārī “glabāšanas termiņa izbeigšanās dēļ”), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 15071, “Aizvestie...”, 339. lpp.

2601. Kārklīšs Edgars Mārtiņa d., dzimis 1905. g., precējies, 1 bērns (dēls), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Abanas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Rīgas pilsēta, Tērbatas iela 23/25, dzīv. 31, leTK–VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā kā “sociāli bīstamu elementu”, nogādāts Vjatlagā no PSRS leTK Usoļlaga (Molotovas/Permas apgabals), miris 02.06.1942. g.; ziņas par ģimeni: sieva – Rasma Ludviga m., dzim. 1908. g., atbrīvota 27.02.1956. g., dēls – Ludis Sandris, dzimis 1941. g., miris 1941. g. septembrī specnometinājumā; reģistrācijas ieraksts par ierašanos, uzskaites-ierindas kartīte un ieslodzītā personālā lieta iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhivā nav atrasta, arhīva-uzskaites lieta Nr. 16831/П-7638, “Aizvestie...”, 492. lpp.

2602. Kasperovičs Andrejs Nikolaja (Andreja) d., dzimis 1896. g. Daugavpils pilsētā (Latvija), polis, PSRS pavalstnieks, no strādniekiem, izglītība – zemākā, bezpartijiskais, ādinis, neprecējies, līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (Strādnieku ielā 42, dzīv. 6), leTK–VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 28.11.1942. g. par “pretpadomju aģitāciju” piesprieda brīvības atņemšanu uz 8 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1949. g., uzturējās 3. un 4. lagpunktā, “atbrīvots” 25.06.1943. g., [norikojuma] adrese nav minēta, miris (pirms “atbrīvošanas”) 25.04.1943. g. (4. lagpunkts (“sanpilsētiņa”), Poļevoje-2 ciemats); ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42384 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhivā nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 14821, “Aizvestie...”, 205. lpp.

2603. Kirilovičs Leons Mihaila d., dzimis 1905. g. Ludzas apriņķī, Pasienes pagastā (Latvija), krievs, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem, izglītība – vidējā, “aizsargu” organizācijas biedrs, zemkopis, speciālā norāde: “kulaks”, precējies, 3 bērni (2 meitas un dēls), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Dzeržinskas rajonu (Krievija), līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (apdz. v. Verbilova), leTK–VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 02.12.1942. g. par “piederību kontrrevolucionārai organizācijai” piesprieda brīvības atņemšanu uz 8 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1949. g., uzturējās 7., 9., 2., 11., 3., 5., 12. un 6. lagpunktā, “atbrīvots pēc soda laika izciešanas ar darba dienu ieskaitījumu”, nosūtīts 06.02.1949. g. “VDM Krasnojarskas novada pārvaldes rīcībā” (Krievija, Krasnojarskas pilsēta, VDM pārvaldes iekšējais cietums), miris 28.04.1950. g. (Krievija, Krasnojarskas novads, Tasejevskas rajons, specnometinājums); ziņas par ģimeni: sieva – Bronislava Jāzepa m., dzim. 1915. g., atbrīvota 19.06.1956. g., meita – Viktorija, dzim. 1937. g., mirusi 1943. g. specnometinājumā, meita – Anna, dzim. 1939. g., mirusi 1943. g. specnometinājumā, dēls – Vilis, dzim. 1941. g., miris 1941. g. specnometinājumā; ieslodzītā personālā lieta Nr. 42362 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhivā nav, iznīcināta 1968. g. maijā “pēc glabāšanas termiņa beigām”), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 15328/П-3713, “Aizvestie...”, 366. lpp.

2604. Kladnieks Jānis Viktora d., dzimis 1908. g., precējies, ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Taimiras (Dolganu-Ņencu) nacionālā autonomā apvidus Dudinkas pilsētu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Rīgas pilsēta, Aizsargu iela 65, dzīv. 5, leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā kā "sociāli svešu elementu", nogādāts Vjatlagā 1941. g. jūlijā, miris (nošauts) 06.04.1942. g.; ziņas par ģimeni: sieva – Helena Andreja m., dzim. 1909. g., atbrīvota 07.07.1958. g.; reģistrācijas ieraksts par ierašanos, uzskaites-ierindas kartīte un ieslodzītā personālā lieta iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav atrasta, arhīva-uzskaites lieta – Nr. 16830/П-6437, "Aizvestie...", 492. lpp.

2605. Kobijanskis Izraēls (Izraēls) Dāvida d., dzimis 1894. g. Žitomiras apgabalā, Berdičevas pilsētā (Ukraina), ebrejs, PSRS pavalstnieks, no kalpotājiem, izglītība – augstākā, bezpartijiskais, bibliotekārs, kalpotājs, neprecējies, dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Rīgas pilsēta, K. Valdemāra iela 33, dzīv. 54-a, leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 28.11.1942. g. par "cīņu pret revolucionāro kustību" piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 7., 3. un 11. lagpunktā, saskaņā ar PSRS leTK, TTK un Prokuratūras 23.10.1942. g. direktīvu Nr. 467/18-77/117ps 15.10.1943. g. "atbrīvots" ar nosūtījumu uz adresi: Uzbekistāna, Ferganas apgabals, Taškentas dzelzceļa stacija "Skobeļevo-1", Ferganas pilsēta, miris (pirms "atbrīvošanas") 14.10.1943. g. (11. lagpunkts, Verhņekamskas stacija), ieslodzītā personālā lieta – Nr. 41503 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 16838/П-7136, "Aizvestie...", 493. lpp.

2606. Korsaks Bronislavs Donata d., dzimis 1906. g. Rēzeknes apriņķa Silajāņu pagastā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem, izglītība – augstākā, bezpartijiskais, jurists, neprecējies, ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Dzeržinskas rajonu (Krievija), līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (apdz. v. Sļezovka), leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 05.12.1942. g. kā "sociāli bīstamam elementam" piesprieda brīvības atņemšanu uz 5 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1946. g., uzturējās 7., 9., 3., 4. un 1. lagpunktā, "atbrīvots" 24.08.1943. g., nenorādot nosūtījuma adresi, miris (pēc "atbrīvošanas") 24.08.1943. g.; ziņas par ģimeni: māte – Marija Pētera m., dzim. 1870. g., mirusi 09.05.1947. g. specnometinājumā, māsa – Marija, dzim. 1893. g., atbrīvota 13.03.1956. g., brālis – Antons, dzim. 1893. g., miris 31.03.1950. g. specnometinājumā, mātes māsa (tante) – Skutele Jūlija Pētera m., dzim. 1877. g., mirusi 1947. g. specnometinājumā; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42421 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 20431, "Aizvestie...", 414.–415. lpp.

2607. Kurpnieks Ernsts (Ernests) Jēkaba d., dzimis 1901. (1910.) g. Braslavas pagastā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no strādniekiem, izglītība – augstākā, "aizsargu" organizācijas biedrs, mežzinis, precējies, 2 bērni (meita un dēls), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Kozuļskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Rīgas apriņķis, Tomes pagasts, apdz. v. Amatnieki, leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 28.11.1942. g. par "piederību kontrrevolucionārai organizācijai" piesprieda brīvības atņemšanu uz 8 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1949. g., uzturējās 7., 9., 3. un 11. lagpunktā, 28.08.1943. g. "atbrīvots" saskaņā ar PSRS leTK, TTK un Prokuratūras 23.10.1942. g. direktīvu Nr. 467/18-77/117ps un nosūtīts pēc adreses: Krievija, Krasnojarskas novads, Kozuļskas rajons, stacija "Kozuļka", Oktobra 16 gadu v. n. kolhozs, miris (pēc "atbrīvošanas") 24.09.1943. g. (11. lagpunkts, Verhņekamskas stacija); ziņas par ģimeni: sieva – Elvira Mārīņa m., dzim. 1910. g., atbrīvota 27.07.1956. g., meita – Aija, dzim. 1939. g., atbrīvota 15.08.1946. g., dēls – Uldis, dzimis 1940. g., atbrīvots 15.08.1946. g., apgādājamā – Amatniece Eda Jāņa m., dzimusi 1872. g., atbrīvota 27.07.1956. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42356 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav, iznīcināta 1963. g. februārī "glabāšanas termiņa izbeigšanās dēļ"), arhīva-uzskaites lieta Nr. 16210, "Aizvestie...", 586. lpp.

2608. Landau (Landaua) Soņa Falka m., dzimusi 1897. g. Vitebskas guberņas/apgabala Surazas rajona miestnīā Janovičos (Baltkrievija), ebrejiete, PSRS pavalstniece, no kalpotājiem, izglītība – vidējā, bezpartijiskā, kalpotāja, (kantoriste), atraitne, 1 bērns (dēls), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Kazačinskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta pirms aresta: Latvija, Liepājas pilsēta, Rožu laukums 12, leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā

09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smolenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošā, PSRS leTK Sevišķā apspriede 13.01.1943. g. kā "sociāli bīstamam elementam" piesprieda brīvības atņemšanu uz 5 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1946. g., uzturējās 7., 3., 1. un 4. lagpunktā, 29.09.1943. g. "atbrīvota" saskaņā ar PSRS leTK, TTK un Prokuratūras 23.10.1942. g. direktīvu Nr. 467/18–77/117ps, no jauna arestēta 06.10.1943. g., "atbrīvota" [ar norikojumu] uz adresi: Krievija, Krasnojarskas novads, Kazačinskas rajons, Roždestvenskas ciema padome, mirusi 14.02.1954. g. (Krievija, Krasnojarskas novads, Kazačinskas rajons, specnometinājums); ziņas par ģimeni: dēls – Fredis Harija d., dzimis 1923. g., atbrīvots 19.06.1958. g.; ieslodzītās personālā lieta – Nr. 40006 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav, iznīcināta 1963. g. februārī "pēc glabāšanas termiņa beigām"), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 14998, "Aizvestie...", 325. lpp., "Ebreji Liepājā...", 121. lpp.

2609. Landers Kārlis Voldemārs Kārļa d., dzimis 1903. g. Liepājas apriņķī, Medzes pagastā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no strādniekiem, izglītība – zemākā, bezpartijiskais, celtnieks, galdnieks, speciālā norāde: "bijušais individuālais uzņēmējs", precējies, 1 bērns (meita), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Pirovskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Liepājas apriņķis, Gaviezes pagasts, apdz. v. Lauderī (Stari), leTK–VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smolenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 02.12.1942. g. par "piederību kontr-revolucionārai organizācijai" piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 7., 9., 12., 3. un 11. lagpunktā, saskaņā ar PSRS leTK, TTK un Prokuratūras 23.10.1942. g. direktīvu Nr. 467/18–77/117ps 30.10.1943. g. "atbrīvots" ar norikojumu uz Krasnojarskas novada Pirovskas rajonu, Bušujskas ciema padomi, Bušujsas sādžu, miris (pirms "atbrīvošanas") 26.08.1943. g. (11. lagpunkts, Verhņekamskas stacija); ziņas par ģimeni: sieva – Marija Friča m., dzim. 1906. g., atbrīvota 18.10.1957. g., meita – Ilga Ārija, dzim. 1937. g., atbrīvota 12.10.1955. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 40763 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav, iznīcināta 1963. g. februārī "pēc glabāšanas termiņa beigām"), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 15075/П–6207, "Aizvestie...", 342. lpp.

2610. Laucis Staņislavs Kazimira d., dzimis 1909. g. Jelgavas pilsētā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no strādniekiem, izglītība – 6 klases, "aizsargu" organizācijas biedrs, celtnieks (galdnieks), precējies, ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Ujarskas rajonu (Krievija), līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (Raiņa ielā 29, dzīv. 4), leTK–VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smolenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 02.12.1942. g. par "piederību kontr-revolucionārai organizācijai" piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 3., 11. un 5. (CIZO) lagpunktā, 20.11.1944. g. nosūtīts uz PSRS leTK Siblagu (Novosibirskas–Kemerovas apgabals), miris 12.04.1945. g. (Krievija, Kemerovas apgabals, PSRS leTK Siblags); ziņas par ģimeni: sieva – Anna Otilija Mārtaņa m., dzim. 1913. g., atbrīvota 02.03.1955. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 40746 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 15401/П–7255, "Aizvestie...", 248. lpp.

2611. Lazarevs Movša Arons Jankeles d., dzimis 1882. g. Vitebskas apgabalā, Polockas pilsētā (Baltkrievija), ebrejs, PSRS pavalstnieks, no sīkpilsoņiem, lasītpratējs (autodidakts), bezpartijiskais, desu meistars, speciālā norāde: "desu ražotnes turētājs", precējies, ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Nižņe-Ingašskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Daugavpils pilsēta, Jaunatnes iela 33, dzīv. 4, leTK–VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smolenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 02.12.1942. g. kā "sociāli bīstamam elementam" piesprieda brīvības atņemšanu uz 5 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1946. g., uzturējās 7., 3. un 11. lagpunktā, "atbrīvots" 14.08.1943. g., nosūtījuma adrese nav noteikta, miris 13.09.1954. g. (Krievija, Krasnojarskas novads, Nižņe-Ingašskas rajons, specnometinājums); ziņas par ģimeni: sieva – Lea Raze Hlavno m., dzim. 1887. g., atbrīvota 08.03.1956. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42478 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 14742, "Aizvestie...", 204. lpp.

2612. Lemhens Ādolfs Ernsta (Ernesta) d., dzimis 1910. g. Kuldīgas apriņķī, Turlavas pagastā, (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem, izglītība – nepilna vidējā, "aizsargu" organizācijas biedrs, bez specialitātes, zemkopis, speciālā norāde: "kulaks", precējies, 2 bērni (dēls un meita), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Ribinskas rajonu, līdz arestam dzīvoja

dzimšanas vietā (Snēpeles pagasta apdz. v. Ingas), leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 02.12.1942. g. par "piederību kontrrevolucionārai organizācijai" piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 7., 11., 9., 2. un 3. lagpunktā, saskaņā ar PSRS leTK, TTK un Prokuratūras 23.10.1942. g. direktīvu Nr. 467/18–11/117ps 20.08.1943. g. "atbrīvots" ar norīkojumu uz adresi: Krievija, Krasnojarskas novads, Turuhanskas rajons, Šankovo ciems, miris (pēc "atbrīvošanas") 20.08.1943. g. (11. lagpunkts, Verhņekamskas stacija); ziņas par ģimeni: sieva – Marija Andža m., dzim. 1906. g., atbrīvota 15.07.1949. g., dēls – Jānis, dzimis 1935. g., atbrīvots 15.07.1949. g., meita – Māra, dzim. 1939. g., atbrīvota 15.07.1949. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 40806 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav, iznīcināta 1963. g. februārī "pēc glabāšanas termiņa beigām"), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 16599, "Aizvestie...", 310. lpp.

2613. Livšics (Lifšics) Jakobs (Jēkabs) Zaimona (Zalamana) d., dzimis 1894. g. Rēzeknes pilsētā (Latvija), ebrejs, PSRS pavalstnieks, no mājamatniekiem, izglītība – augstākā, bezpartijiskais, zobārsts, ziepju vāritājs, precējies, 1 bērns (dēls), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. un 14.02.1953. g. uz Krasnojarskas novada Dzeržinskas rajonu (Krievija), līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (Ugunsdzēsēju ielā 31, dzīv. 1), leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 09.01.1943. g. par "piederību kontrrevolucionārai organizācijai" piesprieda brīvības atņemšanu uz 8 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1949. g., uzturējās 7. lagpunktā, saskaņā ar PSRS leTK, TTK un Prokuratūras 23.10.1942. g. direktīvu Nr. 467/18-77/117ps 02.10.1943. g. "atbrīvots" ar norīkojumu uz Krasnojarskas novadu, Kanskas staciju, Dzeržinskas rajonu, miris 17.03.1944. g. (Krievija, Krasnojarskas novads, Dzeržinskas rajons, specnometinājums); ziņas par ģimeni: sieva – Zelta Nauma m., dzim. 1899. g., atbrīvota 10.06.1947. g. un 27.07.1956. g., dēls – Naums, dzimis 1923. g., atbrīvots 10.06.1947. g. un 24.03.1956. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42441 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav, iznīcināta 1967. g. jūlijā "pēc glabāšanas termiņa beigām"), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 17712/П-6254, "Aizvestie...", 400. lpp.

2614. Losevs Ivans (Jānis) Alekseja d., dzimis 1895. g. Valkas pilsētā (Latvija), krievs, PSRS pavalstnieks, no strādniekiem, izglītība – zemākā, bezpartijiskais, bez specialitātes, pensionārs, speciālā norāde: "bijušais virsnieks", neprecējies, dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Daugavpils pilsēta, Viestura iela 2/14 (2/4), dzīv. 11, leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, Kirovas apgabaltiesas krimināllietu tiesas kolēģija 22.10.1941. g. pēc KPFSR KK 58.2. un 58.10-1. panta piesprieda augstāko soda mēru – nošaušanu, 31.03.1942. g. nosūtīts soda izpildīšanai ārpus noņemnes robežām (etapēšanas adrese nav minēta), nošauts 19.03.1942. g. [?] Kirovas-apgabala pilsētā; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42472 (Vjatkas LDN/iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 38874, "Aizvestie...", 216. lpp.

2615. Maļinovskis Grigorijs Vasilija d., dzimis 1902. g. Pleskavas pilsētā (Krievija), krievs, PSRS pavalstnieks, no strādniekiem, izglītība – nepabeigta augstākā, bezpartijiskais, laborants, kalpotājs (medicīnas darbinieks), precējies, 3 bērni (2 dēli un meita), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. un 29.04.1950. g. uz Vjatlagu (sieva), Jarcevas (sieva un jaunākais dēls) un Dzeržinskas (meita un vecākais dēls) rajonu Krasnojarskas novadā (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Daugavpils pilsēta, Andreja Pumpura iela 23, leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 02.12.1942. g. par "piedalīšanos baltgvardu kontrrevolucionārā organizācijā" piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., Kirovas apgabaltiesas krimināllietu tiesas kolēģija pēc KPFSR KK 111. panta ("nolaidība") 17.11.1943. g. piesprieda brīvības atņemšanu uz 2 gadiem, termiņa sākums – 16.11.1943. g., termiņa beigas – 16.06.1953. g., uzturējās 7., 3., 13. un 1. lagpunktā, saskaņā ar PSRS leTK, TTK un Prokuratūras 23.10.1942. g. direktīvu Nr. 467/18-77/117ps "atbrīvots" 22.03.1944. g. un nosūtīts uz adresi: Krievija, Krasnojarskas novads, Dzeržinskas rajons, Dzeržinskas ciems, miris 05.05.1952. g. (Krievija, Krasnojarskas novads, Jarcevas rajons, specnometinājums); ziņas par ģimeni: sieva – Adelina Ivana m., dzim. 1906. g., atbrīvota 26.05.1947. g. un 06.06.1957. g., meita – Valentīna, dzim. 1932. g., atbrīvota 10.10.1946. g. un 06.06.1957. g., dēls – Jevgēņijs, dzimis 1935. g., atbrīvots 10.10.1946. g. un 26.10.1954. g., dēls – Vladimirs, dzimis 1949. g., atbrīvots 06.06.1957. g.; ieslodzītā

personālā lieta – Nr. 42537 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav, iznīcināta 1967. g. jūlijā “pēc glabāšanas termiņa beigām”), arhīva-uzskaites lieta Nr. 14746/П-5536, “Aizvestie...”, 204. lpp.

2616. Martinsons Ernsts (Ernests) Mārtaņa d., dzimis 1889. g. Lemzeles [Limbažu] miestīņā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no strādniekiem, izglītība – vidējā, bezpartijiskais, grāmatvedis, tirgotājs, precējies, 1 bērns (meita), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. un 10.12.1949. g. uz Krasnojarskas novada Ačinskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Valmieras pilsēta, Gaujas iela 5, leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 10.07.1941. g. no Rīgas kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 05.12.1942. g. kā “sociāli bīstamam elementam” piesprieda brīvības atņemšanu uz 5 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1946. g., uzturējās 7., 9., 3. un 11. lagpunktā, 02.11.1943. g. “atbrīvots” ar nosūtījumu uz adresi: Krievija, Kirovas apgabals, Koteļņičeskas rajons, atbrīvots no specnometinājuma 15.08.1947. g., atkārtoti izsūtīts 10.12.1949. g., miris 03.01.1952. g. (Krievija, Krasnojarskas novads, Ačinskas rajons, specnometinājums); ziņas par ģimeni: sieva – Alida Dāvja m., dzim. 1887. g., atbrīvota 15.08.1947. g. un 24.12.1956. g., meita – Elza, dzim. 1926. g., atbrīvota 15.08.1947. g. un 16.11.1956. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 41556 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 16547, “Aizvestie...”, 646. lpp.

2617. Mekšs Jānis Jēkaba d., dzimis 1886. g. Ludzas apriņķī, Pasienes pagastā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem, izglītība – nepilna vidējā, uzskaites darbinieks, grāmatvedis, precējies, 2 bērni (meita un dēls), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Ilanskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Ludzas apriņķis, Pildas pagasts, apdz. v. Krisiņi (Krasiki), leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smolenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 05.12.1942. g. par “piederību kontrrevolucionārai organizācijai” piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 7., 11., 1., 10. un 2. lagpunktā, 12.10.1949. g. nosūtīts uz adresi: Krievija, Komi APSR, Kožvinas rajons, Pečoras dzelzceļa stacija “Inta”, PSRS leTK Minerālņajas LDN, pamatojums – PSRS leM Gulaga norikojums Nr. 053, atbrīvots no apcietinājuma 11.06.1951. g., miris 18.02.1956. g. (Krievija, Krasnojarskas novads, Jeņiseiskas rajons, specnometinājums); ziņas par ģimeni: sieva – Rozālija Franča m., dzim. 1899. g., atbrīvota 20.06.1957. g., meita – Valentīna, dzim. 1920. g., atbrīvota 06.02.1957. g., dēls – Henrihs, dzimis 1925. g., atbrīvots 20.06.1957. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42545 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 16536/П-5519, “Aizvestie...”, 367. lpp.

2618. Meņšikovs Aleksandrs Jemeljana d., dzimis 1882. g. Valmieras (Cēsu) apriņķī, Straupes pagastā (Latvija), krievs, PSRS pavalstnieks, no kalpotājiem, izglītība – nepabeigta augstākā, bezpartijiskais, tehniķis-celtnieks, atraitnis, 1 bērns (dēls), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Dzeržinskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Daugavpils pilsēta, Kauņas iela 7, dzīv. 2, leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smolenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 05.12.1942. g. kā “sociāli bīstamam elementam” piesprieda brīvības atņemšanu uz 5 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1946. g., uzturējās 7., 3., 10. un 1. lagpunktā, “atbrīvots” 22.08.1943. g. saskaņā ar PSRS leTK, TTK un Prokuratūras 23.10.1942. g. direktīvu Nr.467/18-77/117ps ar nosūtījumu uz adresi: Krievija, Krasnojarskas novads, stacija “Kanska”, Dzeržinskas rajons, Dzeržinskas ciems, miris 16.08.1949. g. (Krievija, Krasnojarskas novads, Dzeržinskas rajons, specnometinājums); ziņas par ģimeni: dēls – Aleksandrs, dzimis 1923. g., atbrīvots 13.02.1955. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42553 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav, iznīcināta 1963. g. februārī “pēc glabāšanas termiņa beigām”), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 20379, “Aizvestie...”, 214. lpp.

2619. Ozoliņa Velta Kārļa m., dzimusi 1912. g. Jēkabpils apriņķī, Daudzevas (Daudzeses) pagastā (Latvija), latviete, PSRS pavalstniece, no trūcīgajiem, izglītība – zemākā, “aizsargu” organizācijas biedre, friziere, speciālā norāde: “frizētavas īpašniece”, neprecējusies, ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Nižņe-Ingašskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Jēkabpils apriņķis, Krustpils pilsēta, Vitebskas (Vidzemes) iela 39, leTK-VDTK orgāni 14.06.1941. g. arestēja dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smolenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošā, PSRS leTK Sevišķā apspriede 28.11.1942. g. par “piederību kontrrevolucionārai organizācijai” piesprieda brīvības atņemšanu uz 8 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1949. g., ar PSRS leTK Sevišķās apspriedes lēmumu soda laiks samazināts par 3 mēnešiem (līdz 14.03.1949. g.), uzturējās 7., 3., 8., 16., 13. un 3. lagpunktā,

30.01.1945. g. nosūtīta "VDM Krasnojarskas novada pārvaldes rīcībā nometināšanai" (Krievija, Krasnojarskas pilsēta, VDM pārvaldes iekšējais cietums), pamatojums: PSRS VDM "A" daļas 02.12.1948. g. norādījums Nr. 18/30/164786, mirusi 03.12.1955. g. (Krievija, Krasnojarskas novads, Udereiskas rajons, specnometinājums); ziņas par ģimeni: brālis – Augusts Kārļa d., dzimis 1905. g., "atbrīvots" (mobilizēts SZSA) 1942. g. martā; ieslodzītās personālā lieta – Nr. 40025 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav, iznīcināta 1968. g. maijā "pēc glabāšanas termiņa beigām"), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 17432/3636, "Aizvestie...", 279. lpp.

2620. Pilskalns Jakovs (Jēkabs) Miķeļa d., dzimis 1895. g. Aizputes apriņķī, Kazdangas pagastā, Bojanu muižā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no strādniekiem, izglītība – zemākā, bezpartijiskais, mežsargs, neprecējies, līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (Rudbāržu pagastā, apdz. v. Kejīri), leTK–VDTK orgāni 14.06.1941. g. arestēja dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 05.12.1942. g. par "piederību kontrrevolucionārai organizācijai" piesprieda brīvības atņemšanu uz 8 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1949. g., uzturējās 7., 3. un 4. lagpunktā, "atbrīvots" 28.08.1943. g., [nosūtīšanas] adrese nav norādīta, miris (pēc "atbrīvošanas") 04.09.1943. g. (4. lagpunkts ("sanpilsētiņa"), Poļevoje-2 ciemats), ieslodzītā personālā lieta – Nr. 40940 (iestādes 231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. П-6245, "Aizvestie...", 144. lpp.

2621. Pokuļs (Pokulis) Staņislavs Alekseja d., dzimis 1894. g. Rēzeknes apriņķī, Viļānu pagastā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem, izglītība – 4 klases, bezpartijiskais, pārdevējs, kalpotājs, neprecējies, dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Rēzeknes pilsēta, Sporta iela 21, leTK–VDTK orgāni 14.06.1941. g. arestēja dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 23.12.1942. g. par "cīņu pret revolucionāro kustību" piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 7., 9., 3. un 10. lagpunktā, 20.11.1944. g. nosūtīts uz PSRS leTK Siblagu (Novosibirskas/Kemerovas apgabals), miris 26.10.1945. g. (Krievija, Kemerovas apgabals, PSRS leTK Siblags); ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42685 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. П-7227, "Aizvestie...", 402. lpp.

2622. Pozņaks Bergards (Bernhards) Apolinārija d., dzimis 1907. g. Ļeņingradas/Sanktpēterburgas pilsētā (Krievija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no kalpotājiem, izglītība – vidējā, "aizsargu" organizācijas biedrs, rēķinvedis, kalpotājs "rakstvedis"), precējies, 1 bērns (dēls), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Kazačinskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Talsu pilsēta, Nomas iela 4, leTK–VDTK orgāni 14.06.1941. g. arestēja dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 05.12.1942. g. par "piederību kontrrevolucionārai organizācijai" piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 7., 3., 11. un 4. lagpunktā, "atbrīvots" 01.09.1943. g., [nosūtīšanas] adrese nav minēta, miris (pēc "atbrīvošanas") 08.09.1943. g. (11. lagpunkts, Verhņekamskas stacija); ziņas par ģimeni: sieva – Lilija Rozālija Jāņa m., dzim. 1908. g., atbrīvota 15.07.1947. g., dēls – Andris Ivars, dzimis 1936. g., atbrīvots 15.10.1946. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 40933 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 16779, "Aizvestie...", 593. lpp.

2623. Reiša (Repša) Ludvigs Jānis Jāņa d., dzimis 1908. g. Bauskas apriņķī (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem, izglītība – zemākā, "aizsargu" organizācijas biedrs, speciālā norāde: "kulaks", precējies, ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Ačinskas rajonu (Krievija), līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (Vecumnieku pagastā, Popšec muižā, apdz. v. Upes Repšas), leTK–VDTK orgāni 14.06.1941. g. arestēja dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 02.12.1942. g. par "piederību kontrrevolucionārai organizācijai" piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.04.1951. g., uzturējās 7., 9., 2., 11., 3., 4. un 1. lagpunktā, 01.09.1943. g. "atbrīvots", nosūtīšanas adrese nav minēta, miris (pēc "atbrīvošanas") 19.09.1943. g. (1. lagpunkts, Rudņičnijas ciemats); ziņas par ģimeni: sieva – Alma Mārtiņa m., dzim. 1918. g., atbrīvota 26.03.1956. g., māte – Anna Andreja m., dzim. 1876. g., mirusi 24.12.1953. g. specnometinājumā, māsa – Alma Jāņa m., dzim. 1904. g., atbrīvota 15.05.1956. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42691 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 17449/П-6345, "Aizvestie...", 169. lpp.

2624. Rozentāls Bertis (Bērs) Nohima (Nahuma) d., dzimis 1910. g. Rīgas pilsētā (Latvija), ebrejs, PSRS pavalstnieks, izglītība – 6 klases, bezpartijiskais, bez specialitātes, neprecējies, līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (Kuldīgas ielā 27, dzīv. 1), leTK–VDTK orgāni 14.06.1941. g. arestēja dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smolenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 02.12.1942. g. par “piederību kontrrevolucionārai organizācijai” piesprieda brīvības atņemšanu uz 5 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1946. g., uzturējās 7., 9., 3., 4., 1. un 5. lagpunktā, atbrīvots no apcietinājuma 15.06.1946. g. “pēc soda izciešanas, atstājot darbā nometnē pēc brīva līguma līdz sevišķam rīkojumam, saskaņā ar PSRS leTK un Prokuratūras 29.04.1942. g. direktīvu Nr. 185 nodots p/k 231 (Vjatlaga) kadru daļas rīcībā”, miris (pirms “atbrīvošanas”) 14.06.1946. g. (5. lagpunkts, Ļesnajas stacija), ieslodzītā personālā lieta – Nr. 41062 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 16083, “Aizvestie...”, 479. lpp.

2625. Sļivkins Zalamans Josefa d., dzimis 1890. g. Daugavpils pilsētā (Latvija), ebrejs, PSRS pavalstnieks, no kalpotājiem, pusanalfabēts, bezpartijiskais, tirgotājs, speciālā norāde: “bijušais tirgotājs”, precējies, 5 bērni (2 dēli un 3 meitas), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. un 13.01.1950. g. uz Krasnojarskas novada Dzeržinskas rajonu (Krievija), līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (Rīgas ielā 52, dzīv. 2), leTK–VDTK orgāni 14.06.1941. g. arestēja dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smolenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 02.01.1943. g. kā “sociāli bīstamam elementam” piesprieda brīvības atņemšanu uz 5 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1946. g., uzturējās 7. un 1. lagpunktā, “atbrīvots no apcietinājuma” 14.05.1944. g. saskaņā ar PSRS leTK, TTK un Prokuratūras 23.10.1942. g. direktīvu Nr. 467/18–77/117ps ar norikojumu pēc adreses: Krievija, Krasnojarskas novads, Jeņisejskas rajons, Potesovo sādža, specnometinājums, atbrīvots 1947. g., atkal uzņemts specnometinājuma uzskaitē 15.04.1952. g., miris 05.10.1953. g. (Krievija, Krasnojarskas novads, Jeņisejskas rajons, specnometinājums); ziņas par ģimeni: sieva – Rahele Abrama m., dzim. 1891. g., atbrīvota 15.06.1947. g. un 19.06.1958. g., meita – Sara, dzim. 1922. g., atbrīvota 15.06.1947. g. un 27.06.1956. g., dēls – Abrams, dzimis 1923. g., atbrīvots 15.06.1947. g. un 20.09.1952. g., meita – Hasja, dzim. 1925. g., atbrīvota 15.06.1947. g. un 18.04.1958. g., meita – Pera, dzim. 1929. g., atbrīvota 15.06.1947. g. un 18.04.1958. g., dēls – Benjamiņš, dzimis 1932. g., atbrīvots 15.06.1947. g. un 25.10.1956. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 41794 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav – iznīcināta 1963. g. februārī “pēc glabāšanas termiņa beigām”), arhīva-uzskaites lieta Nr. 15008, “Aizvestie...”, 209. lpp.

2626. Spilvers Jānis Jāņa d., dzimis 1902. g. Rīgas apriņķī, Birzgales pagastā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem, izglītība – zemākā, bezpartijiskais, bez specialitātes, zemkopis, precējies, 1 bērns (meita), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Kozuļskas rajonu (Krievija), līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (apdz. v. Kalna Norupes), leTK–VDTK orgāni 14.06.1941. g. arestēja dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smolenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 28.11.1942. g. par “piederību kontrrevolucionārai organizācijai” piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 7., 9., 3., 4. un 1. lagpunktā, “atbrīvots” 16.09.1943. g., [norikojuma] adrese nav minēta, miris (pēc “atbrīvošanas”) 16.09.1943. g. (1. lagpunkts, Rudņičnijas ciemats); ziņas par ģimeni: sieva – Zelma Jāņa m., dzim. 1907. g., atbrīvota 26.07.1956. g., meita – Velta, dzim. 1941. g., mirusi 17.06.1941. g. etapēšanas uz specnometinājumu laikā, māsa – Anna Jāņa m., dzim. 1893. g., atbrīvota 26.07.1956. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42750 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 16024, “Aizvestie...”, 569. lpp.

2627. Šatmanis (Šotmanis) Jānis Voldemārs Friča d., dzimis 1910. g. Jelgavas apriņķa Elejas pagastā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem-kulakiem, izglītība – vidējā, “aizsargu” organizācijas biedrs, bez specialitātes, zemkopis, speciālā norāde: “kulaks”, precējies, 3 bērni (dēls un 2 meitas), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Manskas rajonu (Krievija), līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (apdz. v. Tomiņi), leTK–VDTK orgāni 14.06.1941. g. arestēja dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smolenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 16.12.1942. g. par “piederību kontrrevolucionārai organizācijai” piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 7., 11., 3., 4., un 1. lagpunktā, “atbrīvots” 10.09.1943. g., nosūtīšanas adrese nav minēta, miris (pirms “atbrīvošanas”) 1943. g. (1. lagpunkts, Rudņičnijas ciemats); ziņas par ģimeni: tēvs – Fricis Viļa d., dzimis 1882. g., miris specnometinājumā, māte – Antonija,

dzim. 1875. g., mirusi specnometinājumā, sieva – Irēna Indriķa m., dzim. 1909. g., mirusi 1946. g. specnometinājumā, dēls – Māris, dzimis 1933. g., atbrīvots 30.07.1946. g., meita – Ilma, dzim. 1935. g., atbrīvota 31.08.1947. g., meita – Laimdota, dzim. 15.01.1942. g., atbrīvota 31.08.1947. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 41287 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 15418/П-5529, "Aizvestie...", 259. lpp.

2628. Šēnbergs Juris Anša d., dzimis 1889. g., precējies, 2 bērni (dēli), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Partizanskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Kuldīgas apriņķis, Zvārdes pagasts, apdz. v. Upenieki, leTK-VDTK orgāni 14.06.1941. g. arestēja dzīvesvietā kā "sociāli svešu elementu", nogādāts Vjatlagā 1941. g. jūlijā, miris 03.06.1946. g.; ziņas par ģimeni: sieva – Rogate Kriša m., dzim. 1901. g., atbrīvota 23.04.1957. g., dēls Viculis, dzimis 1925. g., atbrīvots 19.06.1957. g., dēls – Jānis, dzimis 1928. g., atbrīvots 19.06.1957. g.; reģistrācijas ieraksts par ierašanos, uzskaites-ierindas kartīte un ieslodzītā personālā lieta iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav atrasta, arhīva-uzskaites lieta – Nr. 16632, "Aizvestie...", 313. lpp.

2629. Šlagmanis Abrams Jakoba d., dzimis 1881. g. Latvijā, ebrejs, PSRS pavalstnieks, precējies, 1 bērns (dēls), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Novosibirskas/Tomskas apgabala Kolpaševskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Rīgas pilsēta, K. Barona iela 31-a, dzīv. 1, leTK-VDTK orgāni 14.06.1941. g. arestēja dzīvesvietā, izmeklēšanā esošais ("sociāli bīstams elements") ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoljenskas/Kalugas apgabals), nosūtīts uz specnometinājumu pēc adreses: Krievija, Novosibirskas/Tomskas apgabals, Kolpaševskas rajons, miris 1950. g. specnometinājumā; ziņas par ģimeni: sieva – Amālija Hirša m., dzim. 1889. g., atbrīvota 29.02.1956. g., dēls – Jakobs, dzimis 1914. g.; reģistrācijas ieraksts par ierašanos Vjatlagā – Nr. 41325, citi personas dati nav atrasti, uzskaites-ierindas kartīte un ieslodzītā personālā lieta iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav atrasta, arhīva-uzskaites lieta – Nr. 16102, "Aizvestie...", 480. lpp.

2630. Šmoka (Šlūka) Jānis Žanis Kristapa d., dzimis 1880. g. Latvijā, latvietis, PSRS pavalstnieks, precējies, ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. un 19.04.1950. g. uz Krasnojarskas novada Sajānu rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Jelgavas apriņķis, Sesavas pagasts, apdz. v. Pačūnas, leTK-VDTK orgāni 14.06.1941. g. arestēja dzīvesvietā, izmeklēšanā esošais ("sociāli bīstams elements") ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoljenskas/Kalugas apgabals), 1943. g. oktobrī nosūtīts specnometinājumā pēc adreses: Krievija, Krasnojarskas novads, Sajanskas rajons, miris 20.05.1945. g. specnometinājumā; ziņas par ģimeni: sieva – Cecīlija Krišjāņa m., dzim. 1884. g., atbrīvota 15.07.1947. g. un 24.03.1956. g.; ieraksts par ierašanos Vjatlagā – Nr. 41289, citi personas dati nav atrasti, uzskaites-ierindas kartīte un ieslodzītā personālā lieta iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav atrasta, arhīva-uzskaites lieta Nr. 14121/П-7555, "Aizvestie...", 264. lpp.

2631. Taragins Zalamans Ošera d., dzimis 1880. g. Daugavpils apriņķa Preiļu pilsētiņā (Latvija), ebrejs, PSRS pavalstnieks, no strādniekiem, izglītība – zemākā, bezpartijiskais, bez specialitātes, zemkopis, speciālā norāde: "kulaks", precējies, 1 bērns (meita), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. un 11.07.1951. g. uz Krasnojarskas novada Dzeržinskas rajonu (Krievija), līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (Daugavpils ielā 4), leTK-VDTK orgāni 14.06.1941. g. arestēja dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoljenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 16.12.1942. g. kā "sociāli bīstamam elementam" piesprieda brīvības atņemšanu uz 5 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1946. g., uzturējās 7., 3., 4. un 1. lagpunktā, 26.08.1943. g. "atbrīvots" ar norikojumu uz adresi: Krievija, Krasnojarskas novads, Kanskas rajons, specnometinājums, "atbrīvots" 1946. g., atkal uzņemts specnometinājuma uzskaitē 11.07.1951. g., miris 06.04.1958. g. (Krievija, Krasnojarskas novads, Kanskas rajons, specnometinājums); ziņas par ģimeni: sieva – Judifa Dāvida m., dzim. 1905. g., atbrīvota 20.06.1958. g., meita – Gita, dzim. 1929. g., atbrīvota 15.11.1946. g. un 21.04.1956. g., ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42867 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 14680, "Aizvestie...", 219. lpp.

2632. Toms Kārlis Alberts Jāņa d., dzimis 1901. g. Madonas apriņķa Pestenes [Vestienas – ?] pagastā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem, izglītība – vidējā, partijas "Zemnieku savienība" biedrs, bez specialitātes, zemkopis, speciālā norāde: "kulaks", precējies, 4 bērni (2 dēli un 2 meitas), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Pirovskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Liepājas apriņķis, Virgas pagasts, apdz. v. Birznieki, leTK-VDTK orgāni 14.06.1941. g. arestēja dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoljenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 16.12.1942. g. par "piederību kontrrevolucionārai organizācijai" piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem,

termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 7., 12., 9., 1. un 11. lagpunktā, 01.09.1943. g. “atbrīvots”, [norikojuma] adrese nav minēta, miris (pēc “atbrīvošanas”) 15.09.1943. g. (11. lagpunkts, Verhņekamskas stacija); ziņas par ģimeni: sieva – Alvīne Jāņa m., dzim. 1905. g., mirusi (nošauta) 29.12.1941. g., dēls – Uldis, dzim. 1928. g., atbrīvots 10.10.1946. g., dēls – Gunārs, dzimis 1929. g., atbrīvots 10.10.1946. g., meita – Rita, dzim. 1931. g., atbrīvota 10.10.1946. g., meita – Dace, dzim. 1937. g., atbrīvota 10.10.1946. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 41170 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 15157, “Aizvestie...”, 350. lpp.

2633. Trapša (Kārklis) Eduards Pētera d., dzimis 1901. g. Daugavpils apriņķa Līvenhofas (Līvānu) pagastā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem, izglītība – vidējā, bezpartijiskais, skolotājs, precējies, 3 bērni (2 dēli un meita), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Dzeržinskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Daugavpils apriņķis, Liksnas pagasts, apdz. v. Mežugeles (Mežciems), leTK–VDTK orgāni 14.06.1941. g. arestēja dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 16.12.1942. g. par “piederību kontrevolucionārai organizācijai” piesprieda brīvības atņemšanu uz 8 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1949. g., uzturējās 7., 3., 11., 10., 13., 18., 3. lauks. un 5. lagpunktā, 17.05.1949. g. nosūtīts “VDM Krasnojarskas novada pārvaldes rīcībā” (Krievija, Krasnojarskas pilsēta, VDM pārvaldes iekšējais ciemts, PSRS VDM “A” daļas 07.04.1949. g. norādījums Nr. 18/30–68385), miris 23.05.1949. g. (etapēšanas laikā); ziņas par ģimeni: sieva – Zinaīda Jāņa m., dzim. 1901. g., atbrīvota 23.08.1955. g., dēls – Valdis, dzimis 1936. g., atbrīvots 25.08.1946. g., meita – Tija, dzim. 1937. g., atbrīvota 25.08.1946. g., dēls – Pēteris, dzimis 1939. g., atbrīvots 20.07.1955. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42858 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 14679/П–5187, “Aizvestie...”, 225. lpp.

2634. Trēziņš Eduards Miķeļa d., dzimis 1881. g., precējies, 2 bērni (dēli), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Ačinskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Valmieras pilsēta, Rīgas iela 34, leTK–VDTK orgāni 14.06.1941. g. arestēja dzīvesvietā kā “sociāli svešu elementu”, nogādāts Vjatlagā 1941. g. jūlijā, miris 1942. g.; ziņas par ģimeni: sieva – Eleonora Mārīņa m., dzim. 1884. g., mirusi 1947. g. specnometinājumā, dēls – Leonīds, dzimis 1908. g., miris 1943. g. specnometinājumā, dēls – Voldemārs, dzimis 1912. g., atbrīvots 01.06.1958. g., apgādājamā (jaunākā dēla sieva) – Trēziņa Gabriela Olģerta m., dzim. 1918. g., atbrīvota 01.06.1958. g., mazdēls – Andis Voldemāra d., dzimis 1940. g., atbrīvots 01.06.1958. g.; reģistrācijas ieraksts par ierašanos, uzskaites-ierindas kartīte un ieslodzītā personālā lieta iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav atrasta, arhīva-uzskaites lieta – Nr. 15874, “Aizvestie...”, 645. lpp.

2635. Uljanskis Jāzeps Dominika d., dzimis 1881. g., precējies, ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Novoselovskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Liepājas pilsēta, Peldu iela 46, leTK–VDTK orgāni 14.06.1941. g. arestēja dzīvesvietā kā “sociāli svešu elementu”, nogādāts Vjatlagā 1941. g. jūlijā, miris 31.01.1942. g.; ziņas par ģimeni: sieva – Līze Jāņa m., dzim. 1887. g., atbrīvota 24.04.1947. g.; reģistrācijas ieraksts par ierašanos, uzskaites-ierindas kartīte un ieslodzītā personālā lieta iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav atrasta, arhīva-uzskaites lieta – Nr. 15823, “Aizvestie...”, 329. lpp.

2636. Valainis Jāzeps Staņislava d., dzimis 1901. g. Daugavpils apriņķī, Kapiņu pagastā, latvietis, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem, izglītība – nepilna vidējā, bezpartijiskais, policists (vecākais policists), precējies, 2 bērni (meitas), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Irbeiskas rajonu (Krievija), līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (Aglonas pagastā, apdz. v. Ligzdas), leTK–VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 10.07.1941. g. no Rīgas kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 28.11.1942. g. par “piederību kontrevolucionārai organizācijai” piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 7., 3. un 11. lagpunktā, Vjatlagu atstāja 22.10.1943. g. (“atbrīvots”), nosūtīšanas adrese nav norādīta, miris (pēc “atbrīvošanas”) 1943. g. oktobrī (11. lagpunkts, Verhņekamskas stacija); ziņas par radniekiem: sieva – Helēna Ignata m., dzim. 1904. g., atbrīvota 11.04.1956. g., meita – Jevgeņija, dzim. 1930. g., atbrīvota 20.06.1946. g., meita – Emīlija, dzim. 1937. g., atbrīvota 11.04.1956. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 41428 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 14613/П–6219, “Aizvestie...”, 219. lpp.

2637. Valains (Valānis-Valainis) Jāzeps Pētera d., dzimis 1902. g. Daugavpils apriņķī, Izvaltas pagastā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem, izglītība – zemākā, bezpartijiskais,

kalpotājs, speciālā norāde: "policists", precējies, ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Nižņe-Ingaškas rajonu, līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (apdz. v. Mazie Valaiņi), leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 28.11.1942. g. par "aktīvu cīņu pret revolucionāro kustību" piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 7., 11., 10., 1. lauks. un 4. lagpunktā, 10.12.1949. g. nosūtīts uz adresi: Kazahstāna, Karagandas apgabals, Karagandas dzelzceļa Karagandas–Ogļu stacija, PSRS leTK Peščanijas LDN, miris pirms atbrīvošanas; ziņas par radniekiem: sieva – Monika Konstantina m., dzim. 1911. g., atbrīvota 15.06.1956. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42081 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 14611/П–8513, "Aizvestie...", 223. lpp.

2638. Valeinis (Valeiņa) Donāts Jāņa d., dzimis 1880. g. Ludzas apriņķi, Pildas pagastā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no strādniekiem, izglītība – zemākā, bezpartijiskais, bez specialitātes, zemkopis, precējies, 4 bērni (dēls un 3 meitas), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Ilanskas rajonu (Krievija), līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (apdz. v. Vegmenki/Veženki), leTK-VDTK orgāni arestēja 10.06.1941. g. [?] dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 28.11.1942. g. par "piederību kontrrevolucionārai organizācijai" piesprieda brīvības atņemšanu uz 5 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1946. g., uzturējās 7., 3., 4. un 1. lagpunktā, aizgāja no Vjatlaga 16.09.1943. g. ("atbrīvots"), nosūtīšanas adrese nav minēta, miris (pēc "atbrīvošanas") 16.09.1943. g. (1. lagpunkts, Rudņičnijas ciemats); ziņas par radniekiem: sieva – Bronislava Meikuļa m., dzim. 1887. g., mirusi 25.03.1944. g. (Krievija, Krasnojarskas novads, Igarkas pilsēta), meita – Helēna, dzim. 1911. g., atbrīvota 14.03.1957. g., meita – Jevgeņija, dzim. 1918. g., atbrīvota 21.03.1956. g., dēls – Aleksandrs, dzimis 1920. g., atbrīvots 11.03.1957. g., meita – Lidija, dzim. 1924. g., atbrīvota 16.04.1956. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42090, (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 17042/П–7475, "Aizvestie...", 367.–368. lpp.

2639. Vasiljevs Filips Afanasija d., dzimis 1896. g. Daugavpils apriņķi, Biķernieku pagastā, apdz. v. Reinišķi (Latvija), krievs, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem, izglītība – zemākā, bezpartijiskais, bez specialitātes, zemkopis, precējies, 2 bērni (dēli), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. un 08.02.1951. g. uz Krasnojarskas novada Irbeiskas rajonu (Krievija), līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (apdz. v. Dekšņi), leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 25.11.1942. g. par "pretpadomju aģitāciju" piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 7., 3., 4. un 1. lagpunktā, aizgāja no Vjatlaga 20.07.1943. g. ("atbrīvots"), nosūtīšanas adrese nav minēta, miris (pēc "atbrīvošanas") 1943. g. (1. lagpunkts, Rudņičnijas ciemats); ziņas par radniekiem: sieva – Praskovja Vasilija m., dzim. 1905. g., atbrīvota 1947. g. un 07.10.1954. g., dēls – Savelijs, dzimis 1930. g., atbrīvots 15.09.1946. g. un 07.10.1954. g., dēls – Aņisims, dzimis 1932. g., atbrīvots 15.09.1946. g. un 07.10.1954. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42079 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 16133, "Aizvestie...", 221. lpp.

2640. Vasmanis Alfrēds Ernesta d., dzimis 1887. g. Rīgas pilsētā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no strādniekiem, izglītība – vidējā, bezpartijiskais, zobārsts, kalpotājs, precējies, 1 bērns (dēls), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Ačinskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Kuldīgas apriņķis, Sātiņu pagasts, apdz. v. Upeskraustiņi, leTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS leTK Juhnovas LDN (Smoļenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS leTK Sevišķā apspriede 28.11.1942. g. par "piederību kontrrevolucionārai organizācijai" piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1951. g., uzturējās 7., 11. un 1. lagpunktā, aizgāja no Vjatlaga ("atbrīvots") 20.11.1943. g., nosūtīšanas adrese nav minēta, miris 06.05.1950. g. (Krievija, Krasnojarskas novads, specnometinājums); ziņas par radniekiem: sieva – Emma Jēkaba m., dzim. 1895. g., atbrīvota 20.05.1957. g., dēls – Alfrēds, dzimis 1922. g., atbrīvots 20.05.1957. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 40271 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 17891, "Aizvestie...", 308. lpp.

2641. Zahmenis (Zihmanis) Osvalds Žanis Žaņa d., dzimis 1898. g. Liepājas pilsētā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem-kulakiem, izglītība – 6 klases, bezpartijiskais, bez specialitātes, kalpotājs, speciālā norāde: "bijušais policists", neprecējies, dzīvesvieta līdz arestam: Latvija,

Kuldīgas apriņķis, Kursiņu pagasts, apdz. v. Vīganti, PSRS IeTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā, ieradās Vjatlagā 09.07.1941. g. no PSRS IeTK Juhnovas LDN (Smolenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS IeTK Sevišķā apspriede 05.12.1942. g. par "cīņu pret revolucionāro kustību" piesprieda brīvības atņemšanu uz 8 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1949. g., uzturējās 9., 7. un 3. lagpunktā, aizgājis 06.06.1943. g. ("atbrīvots"), nosūtīšanas adrese nav minēta, miris (pirms "atbrīvošanas") 05.06.1943. g. (3. lagpunkts, Malij Sozimas stacija), ieslodzītā personālā lieta – Nr. 40543 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā [tās] nav), arhīva-uzskaites lieta – Nr. П-7426, "Aizvestie...", 303. lpp.

2642. Zīle Jānis Jēkaba d., dzimis 1888. g., precējies, 2 bērni (dēli), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Kozuļskas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Rīgas apriņķis, Līgatnes pagasts, apdz. v. Lejas Pēterēni, IeTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. dzīvesvietā kā "sociāli svešu elementu", nogādāts Vjatlagā 1941. g. jūlijā, miris 1943. g.; ziņas par ģimeni: sieva – Laura Ādama m., dzim. 1895. g., atbrīvota 25.05.1957. g., dēls – Jānis, dzimis 1926. g., atbrīvots 25.05.1957. g., dēls – Jēkabs, dzimis 1929. g., atbrīvots 04.07.1957. g., reģistrācijas ieraksts par ierašanos, uzskaites-ierindas kartīte un ieslodzītā personālā lieta iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav atrasta, arhīva-uzskaites lieta – Nr. 17264, "Aizvestie...", 578. lpp.

2643. Zariņš Jānis Mārtaņa d., dzimis 1891. g., precējies, 3 bērni (2 dēli un meita), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Tasejevkas rajonu (Krievija), dzīvesvieta līdz arestam: Latvija, Ilūkstes apriņķis, Demenes pagasts, apdz. v. Biržnieki, IeTK-DTK orgāni arestēja 14.06.1941. g. kā "sociāli svešu elementu", nogādāts Vjatlagā 1941. g. jūlijā, miris (nošauts) 07.11.1941. g.; ziņas par ģimeni: sieva – Marija Jura m., dzim. 1893. g., atbrīvota 10.08.1956. g., dēls – Rolands, dzimis 1919. g., atbrīvots 10.08.1956. g., dēls – Ģirts, dzimis 1925. g., atbrīvots 15.04.1957. g., meita – Dzintra, dzim. 1930. g., atbrīvota 30.06.1947. g. un 20.10.1955. g., reģistrācijas ieraksts par ierašanos, uzskaites-ierindas kartīte, ieslodzītā personālā lieta iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav atrasta, arhīva-uzskaites lieta – Nr. 16587/П-9654, "Aizvestie...", 237. lpp.

2644. Žebers Oskars Alfrēds Jura d., dzimis 1907. g. Bauskas apriņķa Īslīces pagastā (Latvija), latvietis, PSRS pavalstnieks, no zemniekiem-kulakiem, izglītība – vidējā, "aizsargu" organizācijas biedrs, bez specialitātes, zemkopis, speciālā norāde: "kulaks", precējies, 1 bērns (dēls), ģimene izsūtīta 14.06.1941. g. uz Krasnojarskas novada Boļše-Uluiskas rajonu (Krievija), līdz arestam dzīvoja dzimšanas vietā (apdz. v. Piberi/Žeberi), IeTK-VDTK orgāni arestēja 14.06.41. g. dzīvesvietā, "sociāli bīstams elements", ieradās Vjatlagā 13.07.1941. g. no PSRS IeTK Juhnovas LDN (Smolenskas/Kalugas apgabals) kā izmeklēšanā esošais, PSRS IeTK Sevišķā apspriede 16.06.1943. g. par "piederību kontr-revolucionārai partijai" piesprieda brīvības atņemšanu uz 8 gadiem, termiņa sākums – 14.06.1941. g., termiņa beigas – 14.06.1949. g., uzturējās 7., 9., 2., 3., 1. lauks. un 5. lagpunktā, nosūtīts no Vjatlaga 18.02.1949. g. uz adresi: Krievija, Novosibirskas pilsēta, VDM Novosibirskas apgabala pārvaldes cietums. Pamatojums – PSRS VDM "A" daļas 09.12.1948. g. norādījums Nr. 18/30-184256, miris 12.09.1958. g. (Krievija, Novosibirskas apgabals, Ustj-Tarkskas rajons, specnometinājums); ziņas par radniekiem: sieva Alma Milda Kārļa m., dzim. 1911. g., atbrīvota 27.06.1958. g., dēls – Guntis, dzim. 1937. g., atbrīvots 27.06.1958. g.; ieslodzītā personālā lieta – Nr. 42879 (iestādes K-231/Vjatkas LIMP arhīvā nav, iznīcināta 1968. g. maijā "pēc glabāšanas termiņa beigām"), arhīva-uzskaites lieta – Nr. 16582, "Aizvestie...", 158. lpp.

VI. PSRS politiskā cenzūra Latvijas PSR 1945.–1971.

10. dok. PSRS TKP pilnvarotā kara noslēpumu aizsardzībai presē un Glavļita priekšnieka vietnieka N. Korobova 1945. gada 5. jūlija ziņojums VK(b)P CK Propagandas un agitācijas pārvaldei (b. M. I. Ščerbakovam) par Latvijas PSR Glavļita pārbaudes rezultātiem.

Avots: KFVA, R-9425. f., 2. apr., 76. l., 19., 35–36. lp. Apstiprināts mašīnraksta noraksts. Tulkojis Jānis Dūms.

Nr. 1 – 6/2507
1945. g. 5. jūlijā

VK(b)P CK Propagandas un agitācijas pārvaldei,
b. M. I. Ščerbakovam

Ar šo nosūtu Jums materiālu par manis veiktās Baltkrievijas, Lietuvas, Latvijas PSR un Brestas apgabala Glavļitu darba apsekošanas rezultātiem.

PSRS TKP pilnvarotais kara noslēpumu aizsardzībai presē
un Glavļita priekšnieka vietnieks

/N. Korobovs/

Latvijas PSR Glavļits

Cenzūras kadru sastāvs pilnīgi atbilst saviem uzdevumiem. Visi cenzori mācās, piemēram, Eipure, Kadnēns, Sverdlova, Čerņaks, Kagains un citi regulāri apmeklē vakara universitāti, nokārto ieskautes pārējai uz 2. kursu. Cenzors Zeļinovičs mācās institūtā neklātienē. Par uzskaitījumu un citiem cenzūras dokumentiem sistemātiski (reizi nedēļā) notiek nodarbības.

Politnodarbības notiek katru nedēļu. Pabeigtas biedra Staļina grāmatas "Par Padomju Savienības Lielo Tēvijas karu" studijas. Izstudētas tēmas: "Par PSRS tautu lielo draudzību", "Par buržuāziskajiem nacionālistiem – latviešu tautas nodevējiem" u. c. Analizēti centrālo un republikānisko avižu materiāli.

Veikts liels darbs fašistiskās un politiski kaitīgās literatūras izņemšanā no apgrozības. Pārbaudītas visas republikas bibliotēkas un grāmatu noliktavas. Sastādīti un apstiprināti no apgrozības izņemamās literatūras saraksti.

Latvijas K(b)P CK uzdoti un atrisināti jautājumi:

- 1) par [to] personu saraksta publicēšanu, kuru visi darbi ir izņemami no apgrozības;
- 2) par atsevišķu grāmatu izņemšanu no apgrozības;
- 3) par izdevumiem, kuros ir vāji un jucekļīgi materiāli (krājums "Padomju Latvijas skola");
- 4) par atsevišķiem autoriem (prof. Endzelīns);
- 5) par atsevišķu apriņķu avižu darbu ("Ludzas Pravda" – drukas kļūdas biedra Staļina pavēlē, llūkstē – telefonu sarakstos utt.).

Latvijas PSR Glavļits strādā ciešā kontaktā ar Propagandas nodaļu (b. Ostrovs), preses sektoru (b. Leckalniņš – [Liedskalniņš – ?]) un propagandas sekretāru b. Peļši.

Uzdevumi.

1. Palielināt Latvijas PSR Glavļita štatus par 10 cilvēkiem, to skaitā 5 cenzoriem apriņķos.
2. Organizēt turpmāko [atkārtoto] kontroli, kuras gandrīz nav.
3. Organizēt sistemātisku apriņķu avižu pārskatu sastādīšanu.
4. Novērst amatu apvienošanas kārtībā apriņķos strādājošo pilnvaroto kadru mainību.

11. dok. Latvijas PSR VDK priekšsēdētāja ģenerālmajora J. Vēvera (1899–1978) 1961. gada 18. maija pilnīgi slepenā izziņa Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas pirmajam sekretāram A. Pelšem (1899–1983) par iespieddarbu apmaiņas raksturu starp Latvijas PSR un ārzemēm.

Avots: Latvijas Valsts arhīvs, 101. f., 24. apr., 127. l., 62.–65. lp. Oriģinālmašīnraksts Nr. 7/972 krievu valodā ar J. Vēvera parakstu un grifu: "Pilnīgi slepeni. Eks[emplārs] Nr. 1." Uz dokumenta A. Pelšes 1961. g. 20. jūnija rezolūcija: "Bied[ram] Veselovam I. A. Lūdzu iesniegt priekšlikumus, A. Pelše." Uz dokumenta spiedogs ar uzrakstu krievu valodā: "Latvijas KP CK. Pilnīgi slepeni. Jāatdod atpakaļ Sevišķajā sektorā. Saņemts 19. maijā 1961. g. Ienāk[ošā] Nr. 72."

Pilnīgi slepeni
Eks. Nr. 1

Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas
pirmajam sekretāram biedram A. Pelšem
Rīgā

Nosūtu Jums izziņu par iespiesto izdevumu apmaiņas raksturu starp Latvijas PSR un ārzemēm. Bandroļu ar iespiestajiem izdevumiem apmaiņu starp Latvijas PSR un aizrobežu valstīm raksturo šādi dati:

I. Ar kapitālistiskajām valstīm [bandroļu skaits]

Gadi	Nosūtīts		Ienākušas		Kopskaitā	
	pavisam	%% no 1955. g.	pavisam	%% no 1955. g.	pavisam	%% no 1955. g.
1955.	747	–	6582	–	7329	–
1956.	7247	970	13905	210	21152	290
1957.	17118	2290	20905	318	38013	520
1958.	38742	5280	39491	590	78233	1030
1959.	30676	4100	38863	590	69539	950
1960.	33493	4480	52576	800	86249	1170
1961. 4 mēn.	12306	–	17897	–	30203	–

II. Ar demokrātiskajām valstīm [bandroļu skaits]

1955.	3160	–	1700	–	3860	–
1956.	1088	34	33869	1930	34956	905
1957.	1274	40	33913	1950	35187	910
1958.	3529	110	16359	960	19888	510
1959.	10100	320	25170	1480	35270	915
1960.	4854	153	40655	2350	45509	1190
1961. 4 mēn.	2084	–	17431	–	19515	–

Kā redzams no tabulas, sākot ar 1955. gadu, uz abām pusēm nosūtīto bandroļu kopskaits Latvijas PSR līdz 1961. gadam palielinājās gandrīz 12 reizes, turklāt 1961. gadā Latvijas PSR ienākošo bandroļu skaits no kapitālistiskajām zemēm ir 1,5 reizes lielāks, no demokrātiskajām 8 reizes [lielāks] nekā izejošo [bandroļu skaits].

Latvijas PSR MP VDK TAD 6. nodaļa sistemātisku bandroļu uzskaiti pēc to satūra neveic un neuzskaita to saņēmējus, taču uz 10 dienām noorganizētā pārbaude deva šādu ainu.

10 dienu laikā no kapitālistiskajām valstīm ienāca 1762 bandroles, no tām iestādēs – 922 un uz privātām adresēm – 840. Uz privātajām adresēm ienākošās bandroles saturēja 1306 iespiedizdevumus, proti:

Iespieddarba veids	No kādām valstīm saņemts					Eksemplāru kopskaits
	ASV	VFR	Francija	Zviedrija	Citas	
Avīzes	58	2	57	–	24	141
Žurnāli	286	159	25	45	226	735

Iespieddarba veids	No kādām valstīm saņemts					Eksemplāru kopskaits
	ASV	VFR	Francija	Zviedrija	Citas	
Grāmatas	62	58	5	3	27	155
Brošūras	–	12	–	4	6	22
Ceļveži	18	3	–	6	8	35
Katalogi	5	9	–	1	6	21
Vārdnīcas	–	–	–	1	2	3
Notis, plates	24	54	17	11	20	126
Pārējie	15	16	1	3	27	62
Pavisam	468	313	105	74	346	1306

Šo izdevumu saturu sk. pievienotajos sarakstos.

Iestādēm – Tautas saimniecības padomei, Zinātņu akadēmijai, bibliotēkām, avīžu redakcijām u. c. – adresētajās 922 bandrolēs atradās 1101 iespiests materiāls, to skaitā: zinātniski tehniskās grāmatas un žurnāli – 972, [materiāli] par mākslu – 14, par sportu – 20, kompartiju un tās atbalstītāju izdevumi – 83, dažādi katalogi un bibliogrāfijas – 12.

Iestādēs 10 dienu laikā ienāca: no ASV – 823 eks., Francijas – 153 eks., VFR – 294 eks., Zviedrijas – 91 eks., Anglijas – 324 eks., pārējais – no citām valstīm.

Šo pašu 10 dienu laikā no Latvijas PSR tika nosūtītas uz kapitālistiskajām valstīm 812 bandroles ar 2464 eksemplāriem iespiesto izdevumu. To nosūtītāji ir kā privātpersonas, tā arī iestādes, to skaitā arī grāmatu tirdzniecības bāze, kas veic bandroļu nosūtīšanu pēc privātpersonu pasūtījumiem.

Iespiesto izdevumu skaitā: avīzes – 390, žurnāli – 645, daiļliteratūra – 678, [materiāli] par mākslu – 105, bērnu literatūra – 308, zinātniski tehniskā [literatūra] – 29, pārējie – 309.

[Sadalījums] pa valstīm: uz ASV – 834 eks., Zviedriju – 372, Austrāliju – 480, Kanādu – 264, Angliju – 166, pārējās – uz citām kapitālistiskajām valstīm.

Visus iespiestos izdevumus svešvalodās pārbauda Glavļits Maskavā, un tajos, ko tas nosūta pēc adreses, reti ir sastopami pretpadomju raksti vai atsevišķi izlēcieni, bet reklāmas rakstura izdevumus vairākumā gadījumu mums iesūta ar mērķi parādīt it kā augsto dzīves līmeni kapitālistiskajās valstīs, kas saņēmējos izraisa neveselīgu reakciju.

No kapitālistiskajām valstīm 4,5 mēnešu laikā ienākusi 971 bandrole, kas saturēja 1688 eksemplārus iespiesto materiālu, kurus izdevušas latviešu emigrantu pretpadomju izdevniecības latviešu valodā. Šos [izdevumus] uz privātām un Latvijas PSR iestāžu adresēm sūta kā privātpersonas, tā arī latviešu emigrantu pretpadomju centri.

Latvijas PSR.Glavļits š. g. 4,5 mēnešu laikā konfiscēja 397 tādas bandroles ar 953 eksemplāriem iespiesto izdevumu, pārējās nodotas tikai Latvijas PSR Fundamentālās bibliotēkas specfondam. Daļa konfiscētās literatūras Glavļits nodod Latvijas KP CK, Latvijas PSR MP VDK, visa pārējā tiek iznīcināta saskaņā ar aktu.

Ne gluži labvēlīga ir situācija ar bandroļu kontroli, kas ienāk no tautas demokrātijas valstīm.

Glavļits tās nepārbauda ne Maskavā, ne Rīgā. Taču šā gada 4,5 mēnešos konfiscētas 349 bandroles, no kurām katra saturēja vairākus eksemplārus reliģiskās literatūras, kas bija adresēta kulta kalpotājiem Rīgā un perifērijā. Visvairāk reliģiskās literatūras ienāk no VDR, Polijas Tautas Republikas un ČSSR. No konfiscētās literatūras apm. 90% ir no VDR (sk. pievienoto sarakstu).

Uzmanību piesaista arī avīzes "Tautas Balss" ebreju valodā liela skaita eksemplāru iesūtīšana no Polijas Tautas Republikas. Tikai 10 dienu laikā ienākuši 947 eksemplāri, kas veido ap 75% no kopējā iespiesto izdevumu skaita, tādējādi tās 17 tūkst. bandroles, kuras iesūtītas no tautas demokrātijas valstīm šā gada 4 mēnešos, galvenokārt satur šo avīzi. 1956. gada oktobrī šajā avīzē tika iespiesti pretpadomju cionistiski raksti, un mēs to konfiscējām lielos daudzumos.

Pielikums: No kapitālistiskajām valstīm uz privātpersonu adresēm ienākušo iespiesto izdevumu saraksts – uz 21 lapas.

Latvijas PSR Ministru padomes Valsts drošības komitejas priekšsēdētājs ģenerālmajors /paraksts/ (Vēvers)

18. maijā 1961. g.

Nr. 7/972

Rīgā

12. dok. PSRS Ministru padomes Valsts preses komitejas (Glavļita) 1965. gada 15. janvāra "Instrukcija par muzeju un izstāžu sagatavošanas un atklāšanas kārtību".

Avots: KFVA, R-9425. f., 2. apr., 1150. l., 1.–4. lp. Iespieddarbs krievu valodā dienesta lietošanai. Nr. 07692. Tulkojis Jānis Dūms.

Dienesta lietošanai
Eks. Nr. 07692

"Apstiprinu"

PSRS Ministru padomes
Valsts preses komitejas priekšsēdētājs
P. Romanovs
1965. g. 15. janvārī

Instrukcija
Par muzeju un izstāžu sagatavošanas un atklāšanas
kārtību

Ar šo instrukciju tiek noteikta valstī vispārējai apskatei paredzēto pastāvīgo, pagaidu, pārvietojamo (tai skaitā uz sabiedriskiem pamatiem organizēto) rūpniecības, celtniecības, lauksaimniecības un zinātniski tehnisko izstāžu, fotoizstāžu, novadpētniecības, zinātniski tehnisko un dabzinātņu muzeju sagatavošanas un atklāšanas kārtība, kā arī ārzemēs organizējamo padomju izstāžu ekspozīciju sagatavošanas kārtība.

1.

Atklātai apskatei paredzētās izstādes var veidot pēc attiecīgo partijas vai padomju orgānu, valsts komiteju, Vissavienības, koprepublikānisko un republikānisko ministriju un resoru, VACP, arodbiedrību centrālo komiteju, apgabalu arodbiedrību padomju, VĻKJS CK vai savieno to republiku ĻKJS centrālkomiteju lēmumiem.

Izstādes, kas paredzētas demonstrācijai aiz robežām, organizē pēc PSKP CK vai Ministru padomes lēmumiem.

Atklātai apskatei paredzētos muzejus, neatkarīgi no to resora piederības, var veidot tikai ar PSKP CK vai savienoto republiku kompartiju CK atļauju.

2.

Atbilstoši PSKP CK un PSRS Ministru padomes 1963. gada 10. augusta lēmumam Nr. 884, atklātai apskatei kā valstī, tā arī aiz robežām paredzēto rūpniecības, celtniecības, lauksaimniecības, zinātniski tehnisko izstāžu, fotoizstāžu, vēstures un (padomju perioda) revolūcijas vēstures muzeju un izstāžu, novadpētniecības, zinātniski tehnisko un dabzinātņu muzeju, kā arī apmeklētāju atsauksmju grāmatas visos vispārējai apskatei valstī atvērtajos muzejos un izstādēs kontrolē PSRS Ministru padomes Preses komitejas Glavļita orgāni.

Piezīme. Atsauksmju grāmatām obligāti jā sastāv no izņemamām lapām.

3.

Glavļita kontrolei nav pakļauti:

- a) vēstures un revolūcijas vēstures (pirmspadomju periods), literatūras, etnogrāfiskie, memoriālie, mākslas muzeji un izstādes;
- b) klubos, teātros, kinoteātros, bibliotēkās, uzņēmumos un iestādēs organizētās izstādes, ja tās veidotas no TASS fotohronikas, žurnālu, avižu un citu atklātu preses izdevumu ilustrācijām, kā arī grāmatu izstādes;
- c) dažāda veida vispārējai apskatei slēgtas izstādes;
- d) PSRS teritorijā organizētās ārvalstu izstādes. Šīs izstādes atver stingri atbilstoši direktīvo orgānu norādījumiem, [par tām] atbild tās valsts un sabiedriskās organizācijas, kas realizē ekonomiskos un kultūras sakarus ar ārzemēm.

4.

Valsts komitejas, ministrijas, resori un organizācijas, kas veido izstādes (muzejus) vai gatavo materiālus tām, ir pilnīgi atbildīgas par izstāžu (muzeju) ekspozīciju saturu un nepublicējamo ziņu izpaušanu.

Lai novērstu aizliegtu ziņu izpaušanu, priekšlaicīgu [tādu] datu demonstrāciju, kas varētu tikt atzīti par izgudrojumiem vai atklājumiem, valsts komitejām, ministrijām, resoriem un organizācijām pirms materiālu nodošanas eksponēšanai obligāti ir jāveic rūpīga šo materiālu pārbaude, jāizņem [no tiem] ziņas, kuras ir aizliegtas atklātai publicēšanai ar PSRS valdības lēmumu, attiecīgajiem valsts komiteju, ministriju, resoru un tautsaimniecības padomju dokumentiem, kā arī ar "Ziņu sarakstu, kuras aizliegts publicēt atklātajā presē, radio un televīzijas raidījumos"; ko izdevusi PSRS Ministru padomes Valsts preses komiteja, tai skaitā visas ziņas par izgudrojumiem un atklājumiem, kuru demonstrācija patentu apsvērumu dēļ nav savlaicīga.

5.

Atklātai eksponēšanai izstādēs un muzejos paredzētajos materiālos kategoriski aizliegts izmantot slepenus datus, kā arī minēt jebkādas ziņas un norādījumus par aizsardzības rūpniecības uzņēmumiem, celtnēm un zinātniskās pētniecības iestādēm, citu rūpniecības nozaru slēgtajām rūpniecām un iestādēm un par militārās produkcijas izlaidi civilajos uzņēmumos.

6.

Kategoriski aizliegts eksponēt nepabeigtus darbus, kuriem ir liela zinātniskā un tautsaimnieciskā nozīme.

Dienesta lietošanas rakstura materiāli var tikt izmantoti ekspozīcijās tikai ar attiecīgo valsts komiteju, ministriju, resoru un organizāciju vadītāju piekrišanu.

7.

Materiāli par atklājumiem, izgudrojumiem un zinātniskās pētniecības darbiem par kompleksām un starpnozaru zinātniski tehniskām problēmām, kam ir liela zinātniskā un tautsaimnieciskā nozīme un kas tiek izpildītas pēc PSRS Valsts zinātniskās pētniecības darbu koordinēšanas komitejas rekomendēto svarīgāko problēmu izstrādāšanas plāniem, tiek eksponēti ar minētās komitejas un Valsts atklājumu un izgudrojumu lietu komitejas atļauju.

Materiāli par atklājumiem, izgudrojumiem un zinātniskās pētniecības darbiem, kam ir liela zinātniskā un tautsaimnieciskā nozīme attiecīgajā nozarē, tiek demonstrēti ar attiecīgo valsts komiteju, PSRS ministriju, resoru atļauju, saskaņot ar PSRS Valsts komiteju izgudrojumu un atklājumu lietās.

8.

Materiāli par citiem PSRS sasniegumiem apskatei tiek pieļauti, stingri ievērojot "Norādījumu informācijas par PSRS tehnisko sasniegumu, kuri var būt atzīti par izgudrojumiem vai atklājumiem, sagatavošanas publikācijai kārtību" prasības.

9.

Materiālu, kas satur īsas ziņas par izgudrojumiem, uz kuriem izdotas autoru apliecības ar atzīmi "Nav publicējamā atklātā presē un publiskās runās", demonstrācija, ko veic reklāmas nolūkos, pieļauta tikai ar PSRS Izgudrojumu un atklājumu valsts komitejas atļauju.

Turklāt eksponējamais materiāls nedrīkst atklāt tehnoloģiskā risinājuma būtību, t. i., ļaut reproducēt izgudrojumu, pamatojoties uz šo ekspozīciju.

10.

Saskaņā ar "Norādījumiem par ziņu sagatavošanu publicēšanai par PSRS tehniskajiem sasniegumiem, kuri var tikt atzīti par izgudrojumiem vai atklājumiem", lai noteiktu, vai eksponējamais darbs atbilst šīs "Instrukcijas..." 5., 6., 7., 8. un 9. punkta prasībām un vai nesatur citas ziņas, kas nav publicējamā, organizācijām, kas iesniedz materiālus izstādei (muzejam), nepieciešamības gadījumā jāveic speciāla ekspertīze.

11.

Ekspertu komisiju norīko ar ekspertīzi veicošās iestādes vai organizācijas vadītāja pavēli, un tā tiek veidota no attiecīgās saimniecības nozares speciālistiem, zinātnes un tehnikas, slepeno daļu darbiniekiem, kuriem ir piekļuve pie slepenajiem datiem. Ja resoros, zinātniskās pētniecības iestādēs vai uzņēmumos ir patentu dienesti, ekspertīzē tiek pieaicināti šo dienestu pārstāvji.

12.

Pēc rūpīgas demonstrācijai paredzēto materiālu izskatīšanas eksperti sastāda plašu aktu. Aktā obligāti jābūt norādītam:

a) vai pārbaudāmajā materiālā ir dati vai ziņas, kas varētu būt izgudrojuma vai atklājuma priekšmets;

b) vai visi darbu rezultāti, kas minēti eksponējamajā materiālā un kas varētu būt izgudrojuma (atklājuma) priekšmets, ir aizsargāti ar autora apliecībām (diplomiem); šo apliecību (diplomu) numuri; vai nav PSRS Izgudrojumu un atklājumu valsts komitejas aizlieguma demonstrēt (publicēt) izgudrojumu objektus;

c) kādas materiālā esošās ziņas atklātai demonstrēšanai aizliedz spēkā esošie saraksti un citi ierobežojumi.

Aktā jābūt arī slēdzienam par eksponējamā darba būtību (jaunuma pakāpes vērtējums, praktiskā nozīme), kā arī motivētam slēdzienam par tā demonstrēšanas iespēju un lietderību attiecīgajā momentā. Ja izskatāmajā materiālā ir ziņas, kas paredzētas šīs "Instrukcijas.." 6., 7., 9. punktā, eksperti aktā norāda, kādu konkrētu ziņu demonstrācijai nepieciešams saņemt valsts komitejas, ministra, resora vadītāja atļauju. Šajos gadījumos organizācijai, kas iesniedz eksponātus demonstrācijai, ir jāsaņem vajadzīgās atļaujas pirms materiālu nodošanas izstādei (muzejam).

Ekspertīzes aktu apstiprina uzņēmuma (organizācijas), kurā notiek ekspertīze, vadītājs.

13.

Nepieciešamības gadījumā organizācijai patstāvīgi vai pēc Glavļita orgānu pieprasījuma eksponēšanai izstādē (muzejā) sagatavotajiem materiāliem ir jāveic papildu ekspertīze citās ieinteresētās iestādēs un organizācijās, kas nodarbojas ar jautājumiem, kuri līdzīgi izskatāmajiem izstādei iesniegtajos materiālos.

14.

Ekspertīzes akti un citi dokumenti, kas apstiprina materiāla demonstrācijas iespēju, glabājas iestādēs un organizācijās, kuras ir gatavojušas to izstādei (muzejam), un tiek uzrādīti Glavļita orgānā pēc pirmā pieprasījuma (oriģinālā vai kopijā).

15.

Izstādes (muzeja) ekspozīcijas noformēšanai par izstādi vai muzeju atbildīgās organizācijas iesniedz Glavļita orgānā izstādes (muzeja) atklāšanu pamatojošus dokumentus, kā arī tematisko ekspozīciju plānus divos eksemplāros, ko apstiprinājuši attiecīgo valsts komiteju, ministriju, resoru un organizāciju vadītāji. Šajos plānos tiek uzskaitītas visas demonstrēšanai paredzētās mašīnas, aparāti, darbgaldi, iekārtas un citi eksponāti, tiek dots viss teksta materiāls, tai skaitā arī diktora teksts stendiem ar skaņas pavadījumu.

Viens tematiskā ekspozīcijas plāna eksemplārs, noformēts ar Glavļita darbinieka spiedogu un parakstu, tiek atdots izstādes vai muzeja vadītājam, otrs – glabājas Glavļita attiecīgajā orgānā.

Visi izstādēm un muzejiem vajadzīgie iespiestie materiāli (katalogi, ceļveži, prospekti, stenda lapiņas, tehnoloģisko procesu apraksti un citi dokumenti) arī tiek nosūtīti kontrolei uz Glavļita orgāniem.

16.

Pārvietojamās izstādes tiek atvērtas šajā "Instrukcijā..." paredzētajā kārtībā. Mainot izstādes dislokācijas vietu, administrācija iesniedz vietējā Glavļita orgānā izrakstu no lēmuma par izstādes atklāšanu un ekspozīcijas tematisko plānu, ko noformējis tas Glavļita orgāns, kurš pirmais izskatīja eksponātus, atklājot izstādi.

17.

Izstāžu un muzeju atklāšanu vispārējai apskatei, kā arī jaunu paviljonu un zāļu atklāšanu esošajās izstādēs veic organizāciju, kuru pārziņā ir izstāde (muzejs), izveidotās komisijas pēc ekspozīcijas tematiskā plāna noformēšanas tās republikas, apgabala vai novada Glavļita orgānos, kur tiek veidota šī izstāde vai muzejs.

18.

Pēc izstādes (muzeja) pieņemšanas sastāda aktu divos eksemplāros. Viena akta eksemplārs glabājas pie izstādes (muzeja) direktora, otrs – Glavļita vietējā orgānā.

Aktā jābūt norādītam laikam, uz kādu atklāta izstāde (muzejs).

19.

Esošo izstāžu ekspozīciju papildinājumus un izmaiņas atļauts izdarīt tikai pēc tam, kad tos demonstrācijai apstiprinājuši attiecīgās valsts komitejas, ministrijas, resora, partijas, padomju un arod biedrības orgānu vadītāji vai izstādes komitejas un noformējis Glavļita orgāns.

Papildinājumus un izmaiņas muzeju ekspozīcijās atļauts izdarīt pēc tam, kad muzeja direktors tos ir apstiprinājis demonstrācijai un Glavļita orgāns noformējis.

20.

Pilsētās un rajonos, kur nav cenzoru, par izstāžu un muzeju atklāšanu un papildināšanu ar eksponātiem atbildīgi ir organizāciju un iestāžu vadītāji, kuru pārziņā atrodas izstādes un muzeji, ievērojot šīs "Instrukcijas..." prasības.

13. dok. PSRS Ministru padomes Galvenās pārvaldes valsts noslēpumu aizsardzībai presē 1970. gada 14. augusta instrukcija ārzemju literatūras kontrolei.

Avots: KFVA, 4425. f. (Glavļits), 1. apr., 1351. l., 8.-17. lp. Oriģinālmašīnraksts ar pārvaldes priekšnieka vietnieka V. Fomičeva apstiprinājumu. Slepni. 1. eksemplārs. A. Stepašina un V. Semičastnija rezolūcijas 1970. g. 12. augustā.

Slepni
Eks. Nr. 1

Apstiprinu
PSRS Ministru padomes Galvenās pārvaldes
valsts noslēpumu aizsardzībai presē
priekšnieka vietnieks /V. Fomičevs/
14. augustā 1970. g.

Instrukcija par ārzemju literatūras kontroli

Instrukcija sastādīta saskaņā ar "Nolikumu par PSRS Ministru padomes Galveno pārvaldi valsts noslēpumu aizsardzībai presē", "Nolikumu par Ārzemju literatūras kontroles pārvaldi (2. pārvaldi)", "Instrukciju par kapitālistisko valstu literatūras pasūtīšanas, glabāšanas un izmantošanas kārtību" un ir dokuments, kas nosaka ārzemju literatūras cenzora kontroles kārtību un metodiku.

Pārvaldes redaktoriem un vecākajiem redaktoriem savā darbā jāvadās no šīs instrukcijas, no "Instrukcijas par ārzemju literatūras apstrādi", "Instrukcijas par ārzemju reliģiskās literatūras un reliģiskā kulta priekšmetu izplatīšanas PSRSavienībā kārtību", no spēkā esošajiem ārzemju literatūru pasūtošo un saņemošo iestāžu un organizāciju sarakstiem un no kontroles atbrīvoto kapitālistiskajās valstīs izdoto periodisko zinātniski tehnisko izdevumu saraksta, kā arī Galvenās pārvaldes norādījumiem.

Redaktoriem un vecākajiem redaktoriem labi jāzina dokumenti, kuros reglamentēta ārzemju literatūras pasūtīšana, kontrole, glabāšana un izmantošana, sistemātiski jāpaaugstina savs idejiski politiskais līmenis, labi jāorientējas PSKP un Padomju valdības iekšējā un ārējā politikā, jāpēta tās valsts prese, kuras literatūru viņi kontrolē.

Ārzemju literatūras cenzora [veicamā] kontrole

1. Ārzemju literatūras cenzora kontroles galvenais uzdevums ir novērst pretpadomju un antikomunistisku izdevumu izplatīšanu mūsu valstī.

Atkarībā no izdevumos esošo materiālu naidīguma pakāpes tie var tikt ierobežoti vispārīgai lietošanai un atļauti ar "sešstūra" zīmi organizācijām un iestādēm, kas minētas 2. sarakstā, vai [tikt] konfiscēti.

Piezīme: atsevišķos gadījumos pēc Galvenās pārvaldes priekšnieka norādījuma konfiscētais izdevums dažām organizācijām var tikt atļauts ar vienu "sešstūra" zīmi.

2. Vispārējā izmantošana jāierobežo ārzemju izdevumiem, kas

- izkropļo PSKP un Padomju valsts vēsturi un politiku, satur marksisma-ļeņinisma apmelojumus, sludina revizionistiskas teorijas;
- propagandē buržuāzisko dzīvesveidu;
- satur izklaidējošu lubu literatūru, pornogrāfiskus un erotiskus materiālus;
- satur reliģiozus materiālus.

Buržuāzisko politisko periodisko izdevumu vispārējā izmantošana principā jāierobežo. Tie jākontrolē, lai noskaidrotu pretpadomju un antikomunistiskās propagandas virzienus un atklātu sevišķi naidīgus materiālus, kas ir jākonfiscē.

3. Konfiscēti tiek ārzemju izdevumi:

- a) kas satur sevišķi naidīgus materiālus PSKP un Padomju valsts vēstures un politikas jautājumos;
- b) kas satur personīgus uzbrukumus PSKP un Padomju valdības vadītājiem;
- c) trockistiski un tiem līdzīgi.

4. Visu pretpadomju emigrantu organizāciju izdevumu vispārējā izmantošana tiek ierobežota, bet tie, kas satur naidīgus materiālus, tiek konfiscēti.

5. Ārzemju izdevuma vispārējo izmantošanu var atļaut, ja tajā nav pretpadomju, antikomunistiski vai citi šīs instrukcijas 2. un 3. punktā minētie materiāli vai ja tādi materiāli pēc kontroles ir izņemti.

Atsevišķos gadījumos, ievērojot izdevuma ievirzi, tajā publicēto materiālu raksturu, kā arī to saņemšanas raksturu, atļautā izdevuma izplatīšanu var ierobežot pēc pārvaldes vadības norādījuma.

6. Redaktoriem un vecākajiem redaktoriem jāziņo daļu vadībai:

- a) par svarīgākajiem pretpadomju un antikomunistiskās propagandas materiāliem;
- b) par naidīga rakstura materiāliem, veltītiem literatūras un mākslas stāvoklim PSRS, un materiāliem par Galvenās pārvaldes darbību;
- c) par PSRSavienībā nepublicētu padomju autoru darbu publicēšanu ārzemēs;
- d) par visiem emigrantu izdevumu, ārzemju izdevumu, arī anketu un citu materiālu masveida iesūtīšanas gadījumiem, kuru mērķis ir informācijas vākšana, kas varētu kaitēt PSRS interesēm.

7. Pēc daļas priekšnieka norādījuma redaktori vai vecākie redaktori sastāda izziņas par ārzemju izdevumu materiāliem.

Izziņas var būt šāda veida:

- a) izvēsta izziņa referātam par izdevumu. Līdz ar materiāla izklāstījumu izziņā jābūt norādītiem visiem izdevuma iznākšanas datiem, kā arī saņēmēju adresēm, saņemšanas mērķim un raksturam (pārdošanai, uz parakstīšanas, iesūtījumu apmaiņai);
- b) īsa izziņa par izdevumā publicētā materiāla būtību [saturu] iekļaušanai Pārvaldes pārskatā;
- c) apkopojoša izziņa par viena izdevuma vairākiem numuriem, izdevumu grupu vai [attiecīgās] valsts presi.

Izziņas formu nosaka pārvaldes vadība.

8. Daļu priekšnieki uzdod katram redaktoram un vecākajam redaktoram kontrolēt noteiktu ārzemju literatūras iecirkni, kas sastāv no viņa pārziņā nodotajiem periodiskajiem izdevumiem un ienākošajām grāmatām, kā arī:

- a) ierakstītās bandrolēs ievietoto iespieddarbu sākotnējo kontroli;
- b) ar vienkāršo pastu iesūtīto grāmatu sākotnējo kontroli;
- c) sīko iespieddarbu [izdevumu] kontroli;
- d) literatūras kontroli Starptautiskā galvenā pasta cehā Nr. 3;
- e) Maskavas muitas iesniegtās literatūras kontroli.

Vecākajam redaktoram tiek uzdoti arī šādi pienākumi:

- a) privātpersonām un ārzemniekiem adresēto bandroļu satura sākuma kontrole;
- b) politiskā ziņā svarīgāko izdevumu kontrole, kā arī ģenerāli [vispār] ierobežoto, ar divām "sešstūra" zīmēm apzīmēto [izdevumu] kontrole;
- c) redaktoru ierosināto lēmumu par buržuāzisko periodisko izdevumu un grāmatu vispārējās izmantošanas ierobežojumiem apstiprināšana savas kompetences ietvaros;
- d) redaktoru visu veidu darba turpmākā kontrole;
- e) daļā ienākošās literatūras sadalīšana tās kontroles iecirkņiem;
- f) darbā jaunpieņemto redaktoru apmācība.

9. Pirms ārzemju izdevuma kontroles nepieciešams pārbaudīt tā pareizību reģistrācijas kartītē.

Pēc kontroles kartītē jāieraksta lēmums par izdevumu un visi nepieciešamie norādījumi par [esošo] ielikumu apstrādes kārtību un par izdevuma izplatīšanas kārtību pēc atsevišķām adresēm.

10. Redaktoriem un vecākajiem redaktoriem jāziņo daļas vadībai par saviem priekšlikumiem:

- a) par iejaukšanos izdevumos, ko izplata "Sojuzpečatj";
- b) par periodisko izdevumu ģenerālo (vispārīgo) ierobežošanu;
- c) zinātniski tehniskās tematikas izdevumu un uzziņu grāmatu (enciklopēdiju, gadagrāmatu u. tml.) vispārējās izmantošanas ierobežošanu;
- d) par ārzemju izdevumu konfiskāciju;
- e) par materiālu izņemšanu no ārzemju izdevumiem;
- f) par bandroļu konfiskāciju un pāradresāciju.

11. Darbadienas beigās redaktori un vecākie redaktori nodod daļas vadībai pārskatu par dienā veikto darbu saskaņā ar noteikto paraugu.

Ārzemju literatūras kontroles metodika

12. Avižu kontrole.

Buržuāzisko politisko avižu vispārējā izmantošana tiek ierobežota ģenerāli (vispār) ar visiem pielikumiem, izņemot zinātniski tehniskos. Atsevišķi pielikumi (literārie, sievietēm u. tml.), ko izraksta organizācijas bez pamata avīzes, ģenerāli netiek ierobežoti, tiek kontrolēti pēc būtības un par katru no tiem tiek noformēta darba kartīte.

Finanšu-ekonomisko avižu vispārīgā izmantošana tiek ģenerāli ierobežota tikai gadījumā, ja [tajās] sistemātiski tiek publicēti naidīgi politiski materiāli.

Progresīvās avīzes tiek izskatītas informācijas nolūkos. Par materiāliem, kuros tiek kritizēta PSKP un Padomju valdības politika, izkropļota marksistiski-ļeņinskā mācība, jāziņo daļas vadībai.

Tehnisko avižu atsevišķu numuru vispārējo izmantošanu ierobežo, saskaņojot ar daļas vadību.

Kontrolējot avīzes, jāpievērš uzmanība ievadrakstiem, materiāliem par Padomju Savienību, slejām par starptautiskajiem notikumiem, pazīstamu "sovetologu" rakstiem, feļtoniem, reklāmai, lasītāju vēstulēm un bibliogrāfijai.

13. Žurnālu kontrole.

Žurnālu kontroles metodika un kārtība ir analogiska avižu kontroles metodikai un kārtībai.

Kontrolējot zinātniski tehniskos žurnālus, jāņem vērā, ka tie ir vismasveidīgākie ārzemju izdevumi un tos pasūta galvenokārt ministriju un resoru centrālās bibliotēkas savu iestāžu vajadzībām. Tāpēc, ja zinātniski tehniskā žurnāla vispārējā izmantošana tiek ierobežota, publiskajām bibliotēkām tas tiek izplatīts ar zīmi "sešstūris". Sarakstā Nr. 2 iekļauto ministriju un resoru centrālajām bibliotēkām zīme "sešstūris" papildus tiek uzlikta visām tā lappusēm, kas satur pretpadomju un antikomunistiskus materiālus, bet saraksta Nr. 3 bibliotēkām un organizācijām tāds žurnāls var tikt izplatīts ar zīmi "stūrenis" tikai pēc naidīgā materiāla izņemšanas no tā. Gadījumā, ja, izņemot naidīgo materiālu, tiek izjaukta cita, zinātniskā ziņā vērtīga materiāla viengabalainība, tad žurnāls bez iejaukšanās ar zīmi "sešstūris" tiek pāradresēts uz ministrijas (resora) centrālās bibliotēkas specfonda vai uz līdzīga profila organizācijas specfonda.

Bibliogrāfisko žurnālu bez anotācijām vispārējā izmantošana, kā likums, netiek ierobežota. Sabiedriski politiskās tematikas bibliogrāfiskie žurnāli ar anotācijām tiek izplatīti tikai tiem adresātiem, kuriem tie ir nepieciešami viņu darbībai.

14. Grāmatu kontrole.

Visas grāmatas pirms pārbaudes pēc daļu kartotēkām tiek pakļautas sākotnējai kontrolei. Sākotnējās kontroles redaktoram ir tiesības dot atļauju vispārējai izmantošanai un noformēt ar zīmi "sešstūris" grāmatas par dabas zinībām, pasaules literatūras un zinātnes klasiķu darbu atkārtotos izdevumus, agrāk pārbaudītos un atļautos vispārējai izmantošanai mūsdienu literatūras darbus, valodu vārdnīcas un citas grāmatas, kas neprasa rūpīgu kontroli.

Sabiedriski politiskās tematikas, kā arī visu pārējo sākotnējai pārbaudei atlasīto grāmatu kontrole jāsāk no reklāmas teksta (uz vāka, apvāka un ieliktnos), lai iegūtu ziņas par autoru un grāmatas vispārīgo virzienu. Kontroles paātrināšanai tiek rekomendēts izmantot grāmatas izziņu aparātu.

Grāmatas vispārējās izmantošanas ierobežošanai redaktors kartītes otrā pusē raksta īsu izziņu, kurā norāda ziņas par autoru, grāmatas nosaukuma tulkojumu, vispārīgo tās virzienu, pretpadomju un antikomunistisko materiālu būtību un lappuses, kurās tie ievietoti.

15. Siko iespaiddarbu izdevumu kontrole.

Kontrolējot siko iespaiddarbu izdevumus, jāievēro, ka šie izdevumi ienāk galvenokārt pēc pasūtījuma, tāpēc nepieciešams veltīt uzmanību tam, vai izdevuma profils atbilst tās organizācijas darbībai, kurai tie adresēti. Redaktoram ir tiesības nosūtīt uz visām adresēm iesūtītās tehniskās reklāmas (izņemot aptaujas anketas), materiālus, kas atbilst iedaļai "Pārējie zinātniski tehniskie materiāli" no kontroles atbrīvoto periodisko zinātniski tehnisko izdevumu sarakstā, dabas zinību tematikas izdevumu bibliogrāfisko reklāmu, tehnisko dokumentāciju, kā arī uzaicinājumus uz starptautiskajiem kongresiem un simpozijiem. Sabiedriski politiskās tematikas ārzemju izdevumu bibliogrāfisko reklāmu redaktors bez saskaņošanas izsūta tikai sarakstā Nr. 2 norādītajām organizācijām, kā arī bibliotēkām, mācību iestādēm un zinātniskās pētniecības iestādēm, kurām piešķirtas tiesības veikt starptautisko grāmatu apmaiņu.

16. Uz privātpersonu adresēm pienākošo iespieddarbu izdevumu kontrole.

Sākotnējo kontroli iespieddarbu bandrolēm, kas ienāk uz privātpersonu adresēm, reliģiskā kulta darbiniekiem, ārzemju pilsoņiem uz viņu mājas vai dienesta adresēm, kā arī atsevišķām personām starptautisko sakaru klubos, Ārzemju tūrisma pārvaldei Maskavā un tās nodaļās citās pilsētās, jūrnieku interklubos, veic vecākie redaktori.

Privātpersonām neizsūta izdevumus, kuru vispārējā lietošana ir ierobežota, buržuāziskos izklaidēšanas izdevumus, firmu katalogus-cenrāžus plaša patēriņa precēm.

Pirms bandroles atvēršanas vecākajam redaktoram jāapskata tās iesaiņojums un uzraksti uz tā. Ja uz iesaiņojuma vai pielikumā ir bandroles satūra apraksts, nepieciešams salīdzināt bandroles saturu ar tās aprakstu un nesaskaņas gadījumā jāziņo daļas vadībai.

Ja daļa no bandroles saturā esošajiem izdevumiem jāpārbauda pēc kartotēkas, šos izdevumus kopā ar bandroli nepieciešams nodot inspekcijas iecirkņim.

Bandroles, kuru saturā ir preces, pastmarkas, dažādas etiķetes, vairāk nekā 10 gab., pasta atklātnes, tiek nodotas daļas vecākajam inspektoram nodošanai atpakaļ cehā Nr. 1, bet bandroles ar gramofona platēm vai magnetofona lentēm – uz skaņu ierakstu materiālu kontroles iecirkņi.

Ja bandrolē esošie materiāli netiek nosūtīti adresātam, bet ar bandroli ir personīga vēstule, tad lēmumu par visu bandroli pieņem pārvaldes vadība.

Literatūras kontrole organizācijās

17. Literatūras kontroli cehā Nr. 3 veic redaktori atsevišķā darbavietā. Pirms iesniegto iespieddarbu un skaņu ierakstu materiālu kontroles nepieciešams pārbaudīt ierakstu pareizību muitas deklarācijā vai pārbaudes aprakstā.

Ja ir nepieciešams izdevumus pārbaudīt pēc kartotēkas, redaktors ceha Nr. 3 darbiniekiem dod norādījumu nodot izdevumus (vai daļu no tiem) pārvaldei, bet nosūtījuma numuru ieraksta daļas burtnīcā.

18. Kontrolējot literatūru Maskavas muiņā, redaktors laiž cauri tikai vispārējai izmantošanai atļautos izdevumus. Izdevumi, kas jākonfiscē vai jāpārbauda pēc kartotēkām, pēc redaktora norādījuma tiek nodoti pārvaldei. Pēc saskaņošanas ar pārvaldes vadību iejaukšanos [gadījumus] Maskavas muiņā uzskaites grāmatā tiek ierakstīts pieņemtais lēmums un nepieciešamās ziņas par literatūras īpašnieku. Aizturētie izdevumi pārvaldē tiek glabāti trīs mēnešus to iespējamai nodošanai specfondā.

19. Literatūras sarakstus, ko pārbaudei piesūtīta bibliotēkas, redaktors sākotnēji caurskata un atzīmē izdevumus, kurus nepieciešams pārbaudīt pēc kartotēkas.

Bibliotēkā redaktors noformē izdevumus saskaņā ar zīmēm, kas atzīmētas sarakstā, un pārējos izdevumus kontrolē (turklāt viņš var patstāvīgi pieņemt lēmumus par izdevumu vispārējās izmantošanas ierobežošanu). Pēc darba beigām bibliotēkā redaktors nodod daļas priekšniekam noformētus sarakstus ar darba kartītēm viņa ierobežotajiem izdevumiem.

20. Sniedzot konsultatīvo palīdzību PSRS rīkoto starptautisko un ārzemju izstāžu padomju administrācijām, redaktoriem ir jāziņo pārvaldes vadībai par visiem pārbaudē atklātajiem propagandas materiāliem, ko nav vēlams eksponēt un izplatīt.

Izstāžu padomju administrācijai rekomendācijas var tikt dotas tikai pēc pārvaldes vadības norādījuma.

21. Pārvaldes darbinieks ir atbildīgs par viņa pieņemto lēmumu. Ja viņš nepiekrīt daļas vadības lēmumam, viņam obligāti jānodod šis materiāls pārvaldes vadībai.

Vizas: A. Stepašins, V. Semičastnijs.

14. dok. Jautājumu klasifikators latviešu emigrācijas preses izdevumu apstrādāšanai 1971. gadā.

Avots: LVA, 1051.f., 1.apr., 200. l., 1.–10. lp. Mašīnraksta noraksts ar grifu "Dienesta lietošanai". Tulkojis Jānis Dūms.

Dienesta lietošanai

Jautājumu klasifikators
latviešu emigrantu preses apstrādāšanai

"Daugavas Vanagi"

I-0	"Daugavas Vanagi" (vispārējās ziņas par organizāciju, centieniem, darbības plāni, sakari ar citām emigrantu organizācijām)	
I-1	"DV" centrālā valde ASV	
I-2	"DV" valde ASV	
I-2-1	vietējā organizācija	Detroitā
I-2-2	- " -	Klīvlendā
I-2-3	- " -	Kalamazū
I-2-4	- " -	Čikago
I-2-5	- " -	Milvokos
I-2-6	- " -	Mineapolē
I-2-7	- " -	Grandrapidsā
I-2-8	- " -	Linkolnā
I-2-9	- " -	Ņujorkā
I-2-10	- " -	Bostonā
I-2-11	- " -	Indianapolē
I-2-12	- " -	Vašingtonā (DC)
I-2-13	- " -	Denverā
I-2-14	- " -	Sufolsā
I-2-15	- " -	Olbani
I-2-16	- " -	Sirakūzās
I-2-17	- " -	Maiami (Dienvidflorida)
I-2-18	- " -	Saginavā (Mič.)
I-2-19	- " -	Losandželosā
I-2-20	- " -	Ņūdžersijā
I-2-21	- " -	Filadelfijā
I-2-22	- " -	Kenilvortā
I-2-23	- " -	Pokipsijā
I-2-24	- " -	Bufalo
I-2-25	- " -	Ziemeļkalifornijā
I-2-26	- " -	Demoinā
I-3	"DV" valde Kanādā	
I-3-1	"DV" Londonas nodaļa Kanādā	
I-3-2	nodaļa	Edmontonā
I-3-3	- " -	Toronto
I-3-4	- " -	Manitobā
I-3-5	- " -	Šelburnā (organizācija "Druva")
I-3-6	- " -	Otavā

ARHIVA KOPĒJA

Для служебного пользования¹

К Л А С С И Ф И К А Т О Р

вопросов для обработки латышской эмигрантской
прессы

"Даугавас ванаги"

- I-0 "Даугавас ванаги" (общие сведения по организации, устремления, планы деятельности, связи с другими эмигрантскими организациями)
- I-I Центральное правление "ДВ" в США

I-2 Правление "ДВ" в США

- I-2-I местная организация в гор. Детройт
- I-2-2   "-   "- - Кливленд
- I-2-3   "-   "- - Каламазу
- I-2-4   "-   "- - Чикаго
- I-2-5   "-   "- - Милвоки
- I-2-6   "-   "- - Миннеаполь
- I-2-7   "-   "- - Гранд-Рапидс
- I-2-8   "-   "- - Линкольне
- I-2-9   "-   "- - Нью-Йорке
- I-2-10   "-   "- - Бостоне
- I-2-11   "-   "- - Индиананоль
- I-2-12   "-   "- - Вашингтоне (Д.С.)
- I-2-13   "-   "- - Детройт
- I-2-14   "-   "- - Буффало
- I-2-15   "-   "- - Олбани
- I-2-16   "-   "- - Сиракузы
- I-2-17   "-   "- - Южная Флорида (Майами)
- I-2-18   "-   "- - Сагханава (Мич.)
- I-2-19   "-   "- - Лос Анджелос
- I-2-20   "-   "- - Нью Джерси
- I-2-21   "-   "- - Филадельфия

I-3-7	- " -	Hamiltonā
I-3-8	- " -	Britu Kolumbijā
I-3-9	- " -	Vankūverā
I-3-10	- " -	Monreālā
I-3-11	- " -	Bremptonā

I-4	"DV" fonda valde Anglijā	
I-4-1	"DV" fonda nodaļa	Notingemā
I-4-2	- " -	Ziemeļanglijā
I-4-3	- " -	Korbi
I-4-4	- " -	Halifaksā
I-4-5	- " -	Donkasterā
I-4-6	- " -	Birmingemā
I-4-7	- " -	Līdsā
I-4-8	- " -	Bredfordā
I-4-9	- " -	Koventri
I-4-10	- " -	Stokontrentā
I-4-11	- " -	Londonā
I-4-12	- " -	Boltonā
I-4-13	- " -	Hadersfildā
I-4-14	- " -	Prestonā
I-4-15	- " -	Ročesterā
I-4-16	- " -	Gudersfildā
I-4-17	- " -	Lesterā
I-4-18	- " -	Mančestrā
I-4-19	- " -	Silsdemā
I-4-20	- " -	Ročdalā
I-4-21	- " -	Volverhemptonā
I-4-22	- " -	Dābi
I-4-23	- " -	Kārlailā
I-4-24	- " -	Almelijā

I-5	"DV" valde VFR	
I-5-1	"DV" nodaļa	"Mežotne"
I-5-2	- " -	Krēfeldē
I-5-3	- " -	Minhenē
I-5-4	- " -	Menhengladbahā
I-5-5	- " -	Hamburgā
I-5-6	- " -	Oldenburgā
I-5-7	- " -	Špakenbergā
I-5-8	- " -	Noištatē
I-5-9	- " -	"Staburags"
I-5-10	- " -	"Saule" Manheimā
I-5-11	- " -	Minsterē
I-5-12	- " -	Vicburgā [Vircburgā ?]
I-5-13	- " -	Bingenā

I-6	"DV" valde Austrālijā	
I-6-1	"DV" nodaļa	Pertā
I-6-2	- " -	Adelaidē
I-6-3	- " -	Melburnā
I-6-4	- " -	Sidnejā
I-6-5	- " -	Kanberā
I-6-6	- " -	Brisbenē

I-7	"DV" valde Zviedrijā	
I-7-1	"DV" valde	Stokholmā
I-7-2	- " -	Gēteborgā
I-7-3	- " -	Upsalā

I-8	"DV" valde Dānijā	
-----	-------------------	--

I-9	"DV" valde Francijā	
-----	---------------------	--

Latviešu emigrācija ASV

II-0	Latviešu emigrācija ASV (vispārējas ziņas, skaitliskais sastāvs, vispārējā darbība u. c.)	
II-1	Pasaules Brīvo Latviešu Apvienība (PBLA)	
II-1-1	Vispārēju politisku nostādņu izstrādāšana visai padomju emigrācijai	
II-1-2	Konkrētu naidīgu pasākumu pret Latvijas PSR izstrādāšana, ideoloģisko diversiju veikšana	
II-1-3	Baltijas emigrantu attieksme pret Eiropas apspriedi	
II-1-4	Latviešu emigrantu attieksme pret Ķīnu	
II-1-5	Latviešu emigrantu attieksme pret cionistu organizācijām	
II-1-6	Par emigrantu no Baltijas vispasaules organizācijas veidošanu	
II-1-7	Aicinājumi valdībām, kontakti ar varas pārstāvjiem	

II-2	"Amerikas Latviešu Apvienība" (ALA)	
II-2-1	ALA informatīvā darbība, sastāvs, darbība. Vienota latviešu informācijas centra veidošana latviešu emigrācijai	
II-2-2	ALA kultūrizglītojošā darbība (dziesmu svētki, svētdienas skolas, kursi utt.)	

II-3	BATUN (Baltic Appel to the United Nations) – Baltiešu apelācija ANO paspārnē	
II-4	Latvijas Brīvības komitejas – Latvijas atjaunošanas komitejas Eiropas centrs (LAK EC)	
II-5	Amerikas Latviešu jaunatnes apvienība (ALJA)	
II-6	"Asociācija Baltijas pētniecības attīstībai" (Association for the Advancement of Baltic Studies)	
II-7	Baltiešu padome ASV; Baltijas emigrantu ASV apvienotā komiteja	
II-8	Latviešu preses biedrība Ņujorkā	
II-9	Latviešu republikāņu apvienība ASV	
II-10	Latviešu invalīdu apvienība ASV un līdzīgas biedrības	
II-11	Latviešu agronomu apvienība	
II-12	Latviešu juristu apvienība Ņujorkā	
II-13	Jaunatnes nometne 2 x 2 ASV, sporta biedrības	
II-14	Latviešu studentu centrālā savienība ASV	

II – 15	Latviešu biedrība Vašingtonā un Ņujorkā
II – 16	Latviešu inženieru apvienība ASV Latviešu arhitektu apvienība Mičigānā (ASV)
	Latviešu organizāciju apvienība Čikāgā
II – 17	Etniskā mantojuma centri ASV un Kanādā
II – 19	Latviešu virsnieku apvienība (ASV)
II – 20	Amerikas latviešu katoļu apvienība

Latviešu emigrācija Kanādā

III – 0	Latviešu emigrācija Kanādā (vispārējās ziņas, skaitliskais sastāvs utt.)
III – 1	Latviešu Nacionālā Apvienība Kanādā (LNAK)
III – 2	Latviešu Nacionālās jaunatnes apvienība Kanādā (LNJAK)
III – 3	Latviešu organizāciju padome Monreālā
III – 4	Baltijas emigrantu federācija Kanādā
III – 4 – 1	Baltiešu studentu apvienība Kanādā
III – 5	Latviešu fonds Kanādā
III – 6	Inženieru un tehniķu biedrība Toronto (Kanādā)
III – 7	Preses biedrības Kanādas nodaļa
III – 10	Kanādas latviešu virsnieku apvienība (100 cilv.)
III – 11	Latviešu emigrantu pasākumi, sagaidot vēlēšanas Kanādā

Latviešu emigrācija Anglijā

IV – 0	Latviešu emigrācija Anglijā, vispārējās ziņas, emigrantu skaits u. c. jautājumi
IV – 1	Latvijas atjaunošanas komiteju Eiropas centrs (LAK EC)
IV – 2	Latviešu nacionālā padome Lielbritānijā (LNPL)
IV – 4	Latviešu preses biedrība Anglijā
IV – 6	Latviešu biedrība Lielbritānijā (LBL)
IV – 7	Latviešu mākslinieku un amatnieku biedrība
IV – 8	Latviešu zemnieku savienība Anglijā ("Zemnieku Savienība")
IV – 9	Britu līga par Eiropas brīvību
IV – 10	Eiropas Latviešu jaunatnes apvienības (ELJA) britu nodaļa

Latviešu emigrācija VFR

V – 0	Latviešu emigrācija VFR, vispārējās ziņas, skaitliskais sastāvs utt.
V – 1	Latviešu centrālā padome un Latviešu centrālā komiteja
V – 2	Eiropas Latviešu jaunatnes apvienība (ELJA) (t. sk. arī atsevišķas nodaļas valstīs: Anglijā, VFR, Zviedrijā u. c.)
V – 3	Minsteres ģimnāzija
V – 5	Baltijas institūts Kēnigšteinā, Herdera institūts Marburgas universitātē, Baltijas pētniecības institūts Bonnas universitātē, to izdevumi, sastāvs, latviešu emigrācijas sakari ar minētajiem institūtiem, latviešu arhīvi utt.
V – 6	Latviešu emigrantu dalība Baltijas vāciešu biedrībās un organizācijās VFR
V – 7	Latviešu apsardzes formējumi amerikāņu un angļu armijās VFR
V – 8	Latviešu emigrācija Rietumberlinē
V – 9	Latviešu Sarkanais Krusts
V – 10	Progresīvā Leiva biedrība Firsēnē
V – 11	Eiropas Latviešu jaunatnes apvienības nodaļa VFR
V – 12	Latviešu preses biedrība VFR

Latviešu emigrācija Zviedrijā

VI – 0	Latviešu emigrācija Zviedrijā (vispārējie dati, skaits utt.)
VI – 1	Latviešu centrālā padome Zviedrijā (ZLCP)
VI – 2	LSDSP Ārzemju komiteja Zviedrijā
VI – 3	Baltijas institūts Zviedrijā
VI – 4	Latviešu nacionālais fonds Zviedrijā (LNF Zviedrijā)
VI – 5	Baltijas Emigrantu palīdzības komiteja Zviedrijā; Latviešu palīdzības komiteja (LPK)
VI – 6	Latviešu jaunatnes apvienības Zviedrijā informācijas birojs
VI – 7	Eiropas Latviešu jaunatnes apvienības nodaļa Zviedrijā

Latviešu emigrācija Austrālijā

VII – 0	Latviešu emigrācija Austrālijā (vispārējas ziņas, skaitliskais sastāvs, centieni)
VII – 1	Latviešu apvienība Austrālijā (LAA)
VII – 2	Baltiešu padome Austrālijā
VII – 3	Latviešu jaunatnes apvienība Austrālijā (LJAA)

Latviešu emigrācija citās valstīs

VIII – 0	Latviešu emigrācija citās valstīs (skaitliskais sastāvs un citi dati)
VIII – 1	Latviešu emigrācija Francijā
VIII – 2	Latviešu emigrācija Beļģijā
VIII – 3	Latviešu emigrācija Holandē
VIII – 4	Latviešu emigrācija Norvēģijā un Dānijā
VIII – 5	Latviešu emigrācija Latīņamerikā
VIII – 6	Latviešu emigrācija Jaunzēlandē

Latviešu emigrantu centru pret Latvijas PSR vērstā darbība, nesadalīta pa atsevišķām valstīm

IX – 1	Pretpadomju radiopārtraides un to organizācija
IX – 2	Sūtniecības, konsulāti un to darbība, emigrantu organizāciju sadarbošanās ar diplomātiskajām pārstāvniecībām
IX – 3	Latviešu rakstnieku (emigrantu) biedrība, penklubi
IX – 4	Latviešu emigrantu bankas un kredītiestādes
IX – 5	Konkrētas latviešu emigrantu pretpadomju akcijas un demonstrācijas, [to] vadītāji, dalībnieki, aktīvie izpildītāji
IX – 6	Baznīca emigrācijā (vispārējie jautājumi, sakari ar Vatikānu, misionāru darbība)
IX – 7	Latviešu emigrācijas dalība citās pretpadomju un antikomunistiskās organizācijās un centros, plāni un centieni ("Antibolševistiskais nāciju bloks" u. c.)
IX – 8	Latviešu emigrantu studentu korporācijas, vecās skolu biedrības, bijušo skolēnu salidojumi utt.
IX – 9	Latviešu emigrantu prese, izdevniecības un tipogrāfijas, atsevišķi izdevumi
IX – 10	Ģenerāļa Goppera fonds, "Latviešu fonds ASV", dažādi citi fondi, stipendiju, prēmiju piešķiršana utt.
IX – 11	Atsevišķas latviešu emigrantu personas, interesanti sabiedriskie darbinieki, žurnālisti, sociologi, literāti, mākslinieki, juristi, zinātnieki, t. sk. vietējo politisko partiju biedri vai vadītāji
IX – 12	Atsevišķu latviešu emigrantu dalība valsts pārvaldes aparātā mitnes zemēs (ĀM, IeM, imigrācijas un naturalizācijas dienestu darbinieki, valsts, sociālās apdrošināšanas un nodokļu orgānu darbinieki, pilsētu valžu kalpotāji, kopienu vecākie, politikas meistari, tūrisma firmu aģenti, propagandas orgānu un centru darbinieki utt.)
IX – 13	Privātuzņēmēji: viesnīcu, pansionātu, dzīvojamo namu īpašnieki, privāti praktizējošie ārsti, advokāti, firmu vadītāji, menedžeri u. c. no latviešu emigrācijas

IX – 14	Latviešu emigranti – starptautisko organizāciju, simpoziju, konferenču, kuras neorganizē emigranti, dalībnieki (ANO un tās organizācijas, citas organizācijas)
IX – 15	Latviešu emigrantu dienests ārzemju armijās
IX – 16	Latviešu emigranti – augstāko mācību iestāžu absolventi
IX – 17	Latviešu jaunatnes vispasaules kongress
IX – 18	Latviešu jaunatnes vispasaules fonds
IX – 19	Latviešu emigrantu pasākumi, gaidot ASV prezidenta vēlēšanas

15. dok. Latvijas PSR Ministru padomes Galvenās literatūras pārvaldes priekšnieka E. Upmala 1985. gada 20. septembra slepens ziņojums Latvijas PSR Valsts drošības komitejas apakšvienības priekšniekam E. Johansonam par trimdas latviešu skaņu plašu ievēšanu Latvijas PSR.

Avots: LVA, 912. f., 1.a apr., 202. l., 24.–26. lp. Mašīnraksts korektā latviešu valodā ar Latvijas PSR Galvenās literatūras pārvaldes priekšnieka E. Upmala parakstu.

1985. gada 20. septembrī

82c

Slepeni
Eks. Nr. 2

LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS KOMITEJAS
APAKŠVIENĪBAS PRIEKŠNIEKAM

b. E. V. JOHANSONAM

Sakarā ar Jūsu mutisko pieprasījumu varam paziņot, ka sarakstā minētās skaņuplates var iedalīt šādās grupās:

I. Var ievest PSRS –

1) Ilmārs Dzenis

- “Ak, pavasar, ak, pavasar...”
- “Dzīvīte, dzīvīte...”
- “Tik dēļ jums, daiļās dāmas”
- “Vēl tu rozēs plūc...”
- “Es tik lādē!”
- pirmā skaņuplate

2) “Trīs no Pārdaugavas”

II. Aizliegts ievest PSRS –

1) pretpadomju satura plates, kas satur melus par PSRS, Padomju Latviju un padomju tautu:

a) “Čikāgas pieciši”

- “Par mani, draudziņ, nebēdā!” (dziesmas “Karavīra atgriešanās”, “Par mani, draudziņ, nebēdā!”)
- “Čikāgas pieciši sveicina” (dziesma “Latvieši mēs visi esam”)

b) Māsas Ritmanes-Dzintars

- “Meitenes dziesma Latvijai” (dziesmas “Meitenes dziesma Latvijai”, “Pārdedz, Džon King”, “Ēnas”)

c) “Trīs no Pārdaugavas”

- “Zilā jūriņā” (dziesma “Tautas tēlumā”)

d) Miķelis Akerbergs

- “Kauli deg mūsu pasaulē” (Dziesmas “Kauli deg”, “Karavīru tūkstošiem”)

e) A. Legzdiņš, J. Ankipāne

- “No Lielupes tilta” (dziesma “Lasītāja vēstule”)
- “Vakara ziņas” (dziesma “Vakara ziņas”)

f) “Daugavas Vanagu” kora dziesmas

g) Larisa Mondrusa

- “Svešā zemē stādu rozēs”
- “Kā senās dienās, draugs”

2) skaņuplates ar buržuāziski nacionālu saturu:

a) “Čikāgas pieciši”

- “Vēl jau viss nav pagalam” (dziesma “Asimilācijas problēmas”)

- “Mēs, puisēni, jauni būdami” (dziesma “Kultūras apmaiņa”)
- “Koncertā”
- “Mēs braucam” (dziesma “Latviešu popūrijs”)
- “Latvijas meitene” (dziesma “Zilais lakatiņš”)
- “Sanfrancisko – Rīga” (dziesma “Tautas skaitīšana”)
- “Kad mūsu vecie tēvi vēl jauni bija” (dziesmas “Jauki dzīvot tēvijā”, “No visas sirds simtreiz sveiks”)
- b) Māsas Ritmanes-Dzintars
- c) A. Legzdiņš, J. Ankipāne
- d)
- e) 4. Eiropas latviešu dziesmu svētki Londonā (koru koncerts)
- f) “Trīs no Pārdaugavas”
- g) Ilmārs Dzenis
- 3) skaņuplates, kuras izdod emigrantu organizācijas un reklamē to vai citu emigrantu grupu, kori utt.:
  - a) Kvartets “Staburadze”
  - b) “Runči”
  - “Es vēlētos pie tevis būt”
  - “Jaunībā”
  - “Zilās acis”
  - “Dzeltenie bērzi”
  - “Rudens zelts”
  - “Runču” 10-gades jubilejas plate
  - “Vilcienā” (1973)
  - “Reiz rītā izgājām”
  - “Zilais karuselis” (1978)
  - “Portlandes Dzintars”
- c) “Dundurs”
- d)

Galvenās pārvaldes priekšnieks

E. K. UPMALIS

VII. “Atkusnis” un tā beigas Latvijā 1953–1958

16. dok. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas VI plēnuma lēmums par latviešu un latviešu valodas diskrimināciju Latvijas PSR.

Avots: LVA, 101. f., 1-s. apr., 16. l., 6.–10. lp. Oriģinālmašīnraksts krievu valodā uz LKP CK veidlapas ar LKP CK pirmā sekretāra J. Kalnbērziņa parakstu un LKP CK apaļā zīmoga Nr. 18 nospiedumu. Tulkojis Jānis Dūms.

Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja

Slepeni

Latvijas KP CK 6. plēnuma 1953. g. 23. jūnijā lēmuma 1. punkts

LĒMUMS

Par trūkumiem politiskajā darbā un saimnieciskās un kultūras celtniecības vadīšanā republikā

Noklausījies un apspriedis b. J. E. Kalnbērziņa ziņojumu par trūkumiem politiskajā darbā un republikas saimnieciskās un kultūras celtniecības vadībā, Latvijas KP Centrālās Komitejas plēnuma uzskata, ka PSKP CK savā 1953. g. 12. jūnija lēmumā par Latvijas PSR pilnīgi pareizi un pamatoti atklājusi nopietnus trūkumus un kļūdas partijas un padomju orgānu darbā, nostiprinot padomju varu republikā.

PSKP CK pareizi atzīmē, ka viens no galvenajiem cēloņiem neapmierinošajam politiskajam stāvoklim Latvijas PSR ir republikas partijas un padomju vadības rupjie Ļeņina–Stalīna nacionālās politikas izkropļojumi.

Latvijas KP CK, republikas Ministru padome, partijas pilsētu un rajonu komitejas pārkāpj padomju nacionālās politikas principus vadošo kadru audzināšanā un izvirzīšanā, kā centrālajos, tā arī

rajonu partijas un padomju orgānos latviešus izvirza ārkārtīgi maz. Tādas kaitīgas prakses ietekmē republikas vadošajos kadros vairākumā ir darbinieki, kuri nepārvalda latviešu valodu un slikti pazīst vietējos apstākļus. Piemēram, Latvijas KP pilsētu un rajonu komiteju sekretāru sastāvā latviešu ir 47,2%, partijas pilsētu un rajonu komiteju instruktoru – 34%, partijas pirmorganizāciju sekretāru – 31%, pilsētu un rajonu padomju izpildkomiteju priekšsēdētāju un priekšsēdētāju vietnieku – 56%. Latvijas KP CK aparātā latvieši ir 42% no darbinieku skaita, republikas Ministru padomes – 43,9%, Latvijas VLKJS CK – 38,9%.

Ārkārtīgi neveiksmīgs ir stāvoklis ar latviešu kadru izvirzīšanu vadošos posteņos rūpniecības uzņēmumos, MTS, sovhozos, kā arī finanšu un sagādes organizācijās, arī republikas prokuratūras un leM orgānos. No 66 lielu rūpniecības uzņēmumu direktoriem tikai astoņi ir latvieši, 107 MTS strādā tikai 48 direktori un 24 politdaļu priekšnieki, kas pārvalda latviešu valodu, no 42 sovhozu direktoriem tikai pieci ir latvieši. Valsts bankas nodaļu vadītāju latviešu ir 20%, rajonu finanšu daļu vadītāji – 40%, pilsētu un rajonu prokurori un rajonu sagāžu pilnvarotie – 37%. Republikas leM orgānos līdz pēdējam laikam tikai 15% darbinieku ir latvieši. Tai pašā laikā visas šīs organizācijas un iestādes savā darbībā pastāvīgi ir saistītas ar iedzīvotājiem. Partijas un padomju orgāni bezrūpīgi izturas pret latviešu inteliģences kadru izvirzīšanu vadošos posteņos.

Tas, ka daudzos vadošos posteņos partijas un padomju organizācijās atrodas cilvēki, kuri neprot latviešu valodu, nepazīst latviešu tautas paražas, kultūru un sadzīvi, apgrūtina varas tuvināšanos ar masām un vietējo apstākļu ievērošanu, veicot partijas un valdības pasākumus, kā arī dod materiālu naidīgiem elementiem viņu pretkrievu propagandai.

Tāds stāvoklis ir rezultāts tam, ka partijas un padomju vadītāji vairāku gadu laikā izlaida no redzes loka vienu no galvenajiem padomju varas uzdevumiem nacionālajās republikās – nacionālo vadošo kadru audzināšanu, ar to pārkāpjot vienu no galvenajiem nosacījumiem padomju varas stiprināšanā.

Aizbildinoties ar modrību attieksmē pret buržuāziski nacionālistiskiem elementiem, tiek kultivēta vispārēja neuzticība nacionālajiem kadriem, kas vēl vairāk kavēja latviešu izvirzīšanu vadošos amatos kā centrālajos, tā arī vietējos orgānos.

No nopietniem trūkumiem cieš ideoloģiskais darbs republikā. Lekcijas un referāti pilsētu un partiju darba audim parasti tiek lasīti krievu valodā. Daudzos uzņēmumos un kolhozos viss aģitācijas masu darbs un sapulces notiek krievu valodā. Latvijas KP CK referentu grupā latviešu ir tikai 60%, bet Rīgas pilsētas komitejas [grupā] – tikai 10%, un daudzi no viņiem referātus nelasa dzimtajā valodā. Rīgas pilsētā tikai viena trešā daļa lekciju un referātu tika lasīta latviešu valodā. Partijas komiteju štata propagandistu sastāvā ir tikai 52% latviešu.

Partijas organizācijas republikā neapmierinoši veic masu politisko darbu jaunatnē, vāji veic vadību skolās, tāpēc atsevišķi jaunie strādnieki, kolhoznieki un skolēni izdara amorālus pārkāpumus, nokļūst baznīckungu un citu naidīgu elementu ietekmē.

Partijas organizācija Latvijā nepietiekami novērtē garīdzniecības plašo ietekmi latviešu iedzīvotājos, sevišķi pret padomju varu naidīgi noskaņotās katoļu garīdzniecības ietekmi Latgalē. Tā vietā, lai pienācīgi izvērstu antirelīģisko propagandu un izskaidrotu masām baznīcas kaitīgumu, galvenā uzmanība tiek veltīta represiju pielietošanai pret garīdzniecību, sevišķi katoļu, kas vēl vairāk uzkurina iedzīvotāju neapmierinātību.

Pilnīgi nepareizi, ka republikas augstskolās latviešu grupās vairākas disciplīnas tiek pasniegtas krievu valodā. Latvijas valsts universitātē 75 latviešu studentu grupās 89 dažādi lekciju kursi tiek lasīti krievu valodā. Republikā netiek pievērsta pietiekama uzmanība zinātnisko kadru gatavošanai no pamatattīstības.

Tas, kā arī krievu valodas ieviešana partijas, padomju un sabiedrisko organizāciju lietvedībā vēl vairāk vājina vietējo varas orgānu sakarus ar tautas masām, izraisa iedzīvotājos pamatotu sašutumu, un to izmanto naidīgie elementi provokāciju nolūkos.

Republikā plaši tiek lietotas rupjas administrēšanas metodes un padomju likumības pārkāpumi, kas traucē partijas un padomju orgāniem radīt sev stingru atbalstu iedzīvotājos, sevišķi zemniekos.

Partijas un padomju orgāni republikā līdz šim laikam nav spējuši likvidēt buržuāziski nacionālistiskās organizācijas un bandas, kas iebiedē pilsoņus, slepkavo padomju aktivistus, veic pretpadomju propagandu un ko zināma sabiedrības daļa atbalsta. Cīņa ar buržuāziski nacionālistisko pagrīdi gandrīz pilnīgi uzkrata leM orgāniem un praktiski izpaužas [tikai] vispārējā soda pasākumu un represiju izmantošanā, kas skar plašus iedzīvotāju slāņus. Tas viss kalpo kā barojoša vide naidīgajiem elementiem, sevišķi buržuāziski nacionālistiskajai pagrīdei.

Latvijas KP CK plēnums uzskata, ka Latvijas KP CK birojs, republikas Ministru padome un daudzas partijas rajonu komitejas pieļauj nopietnus trūkumus un kļūdas kolhozu celtniecības vadīšanā, neveic efektīvus organizatoriskus un saimnieciskus pasākumus kolhozos ar maziem ienākumiem, kas pazemina kolhoznieku materiālo labklājību, turklāt nodokļu politika laukos bieži vien tiek realizēta bez atsevišķu rajonu un kolhozu ekonomiskā stāvokļa novērtēšanas, šajā jomā tiek pieļauti pārspilējumi. Plānotie uzdevumi laukkopībā un lopkopībā bieži vien nav pietiekami saistīti ar kreditēšanas plāniem, apgādi ar minerālmēsliem, lauksaimniecības mašīnām un pārējo materiāli tehnisko apgādi, kas novedis daudzus Latgales kolhozus pie sistemātiskas viņiem noteikto sējumu platību paplašināšanas, [to] ražīguma un sabiedriskās lopkopības [produktivitātes] celšanas plānu neizpildes.

Latvijas KP CK plēnums uzskata: tas viss liecina, ka politiskais stāvoklis republikā joprojām ir nelabvēlīgs.

Latvijas KP CK plēnums nolemj:

1. Pieņemt nelokāmai vadībai un izpildīšanai PSKP CK Prezidija 1953. g. 12. jūnija lēmumu par Latvijas PSR.

2. Plēnums uzdod Latvijas KP CK birojam, Latvijas PSR Ministru padomei būtiski izlabot stāvokli republikā, pārtraukt padomju nacionālās politikas izkropļojumus, noteikti cīnīties pret padomju likumības pārkāpumiem, administrēšanu un patvarībām pret iedzīvotājiem. Tuvākajā laikā nodrošināt republikā buržuāziski nacionālistiskās pagrīdes likvidāciju, veikt nepieciešamos pasākumus republikas politiskajā atveseļošanā. Veicot nepieciešamos soda pasākumus pret patiesajiem padomju varas ienaidniekiem, nepieļaut pārspilējumus, kuri izraisītu taisnīgu plašu iedzīvotāju masu neapmierinātību.

3. Par galveno Latvijas partijas organizācijas uzdevumu tuvākajam periodam uzskatīt latviešu kadru audzināšanu, sagatavošanu un izvēršanu vadošos [posteņos] partijas, padomju un saimnieciskajā darbā. Atcelt praksi – par partijas rajonu komiteju otrajiem sekretāriem, kā arī par darbaļaužu deputātu padomju priekšsēdētāju vietniekiem izvērīt darbiniekus ne no latviešu nacionālajiem kadriem. Par sovhozu, MTS un rūpniecības uzņēmumu direktoriem, kā likums, norīkot latviešu darbiniekus.

4. Atcelt lietvedību visās partijas, valsts un sabiedriskajās organizācijās Latvijas PSR nelatviešu valodā. Ministru padomes, Latvijas KP CK biroju un plēnumu sēdes, kā arī partijas pilsētu un rajonu komiteju un darbaļaužu deputātu padomju sēdes noturēt latviešu valodā.

5. Uzdot Latvijas KP CK birojam, Latvijas PSR Ministru padomei visīsākajā laikā novērst trūkumus un kļūdas kolhozu celtniecībā, panākt kolhozu organizatoriski saimniecisko nostiprināšanos un zemniecības materiālās labklājības uzlabošanu. Ierosināt Latvijas KP CK birojam un republikas Ministru padomei izstrādāt un realizēt pasākumus būtiskai stāvokļa uzlabošanai atpaliekošajos kolhozos. Panākt jau šajā gadā ievērojamu kolhozu ienākumu paaugstināšanu un kolhozniekiem par darba dienām izsniedzamās naudas un labības [daudzuma] palielināšanu.

Uzdot republikas Ministru padomei izlabot plānošanas un sagādes orgānu pieļautās kļūdas lauksaimniecības plānošanā un noteikt lauksaimniecības produktu sagādes normas rajoniem un kolhoziem, ievērojot to ekonomisko stāvokli.

6. Uzdot Latvijas KP CK birojam pacelt politisko darbu līdz republikas paredzamo uzdevumu līmenim, atcelt kaitīgo administrēšanas praksi, izskaust patvaļības un nelikumības, ko pieļauj atsevišķi darbinieki pret iedzīvotājiem, un izvērst plašu masu politisko un izskaidrošanas darbu darbaļaužu vidū, kas nodrošinātu iedzīvotāju aktīvu līdzdalību Padomju varas pasākumos vietējo padomju orgānu darba būtiskai uzlabošanai un kolhozu nostiprināšanai.

7. Plēnums uzdod Latvijas KP CK birojam veikt pasākumus būtiskam ideoloģisko iestāžu – kino, teātru, radošo savienību, politisko un zinātnisko zināšanu izplatīšanas biedrības un kultūrizglītības iestāžu – darba uzlabošanai.

Pastiprināt marksisma-ļeņinisma propagandu latviešu valodā, labāk izmantot šajā nolūkā presi, radio. Plaši un nelokāmi realizēt dzīvē Komunistiskās partijas ļeņiniski staļinisko nacionālo politiku, audzināt darbaļaudis internacionālisma un padomju tautu draudzības garā, plašāk izvērst lekciju propagandu un referātu lasīšanu dzimtajā valodā uzņēmumos, kolhozos, cehos un brigādēs.

Uzlabot nacionālo propagandistu kadru – lektoru, referentu un žurnālistu – sagatavošanu un audzināšanu, organizējot speciālus kursus un seminārus.

Veikt pasākumus antirelīģisko tēmu propagandistu sagatavošanā, pastiprināt dabaszinātņu propagandu, uzlabot tās saturu, plašāk iesaistīt antirelīģiskajā propagandā latviešu inteligenci.

8. Uzdot Latvijas KP CK birojam kategoriski izbeigt republikas augstākajās mācību iestādēs pasniegšanas latviešu valodā politiskās nozīmes novērtēšanu, nopietni uzlabot nacionālo zinātnisko kadru sagatavošanu un pārkvalificēšanu, plašāk izmantot latviešu inteliģences kadrus, pastiprināt tās audzināšanas un ideoloģisko darbu, drošāk izvirzīt labākos tās pārstāvjus vadošajos posteņos mācību iestādēs, kā arī zinātniskajās, kultūras un citās iestādēs.

9. Uzdot Latvijas KP CK birojam paaugstināt partijas organizatoriskā darba līmeni republikas partijas organizācijā, sniegt pastāvīgu palīdzību partijas komitejām un partijas pirmorganizācijām politiskā un partijas iekšējā darba uzlabošanā. Veikt pasākumus partijas organizāciju nostiprināšanā kolhozos, sniedzot tām palīdzību kolhozu organizatoriski saimnieciskā nostiprināšanā un masu politiskā darba pastiprināšanā kolhozieku vidū. Uzlabot padomju, arodbiedrību un komjaunatnes organizāciju vadību, plašāk izvērst darba trūkumu kritiku un paškritiku partijas organizācijā.

10. Uzdot Latvijas KP CK birojam un republikas partijas organizācijām uzlabot komjaunatnes vadību un visu jaunatnes, sevišķi vietējās tautības jaunatnes un skolēnu, komunistiskās audzināšanas darbu republikā.

11. Ievērojot esošos trūkumus un kļūdas arodbiedrību orgānu darbā, audzinot nacionālos kadrus un realizējot padomju nacionālo politiku, uzdot Latvijas KP CK birojam un Arodbiedrību republikāniskajai padomei izlabot šīs kļūdas un panākt arodbiedrību darba uzlabošanas republikas darbaļaužu komunistiskajā audzināšanā.

12. Ierosināt Latvijas KP CK birojam un Latvijas PSR Ministru padomei mēneša laikā izstrādāt konkrētus pasākumus PSKP CK š. g. 12. jūnija lēmumu izpildei Latvijas PSR, stāvokļa izlabošanai un partijas un padomju orgānu darba uzlabošanai Latvijā.

Latvijas KP CK sekretārs

/paraksts/ (Kalnbērziņš)

17. dok. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas 1958. gada 7.–8. jūlija VII slēgtā plēnuma pilnīgi slepenais lēmums "Par nopietniem trūkumiem un kļūdām darbā ar kadriem un nacionālās politikas praksē republikā".

Avots: LVA, 101. f., 22. apr., 10.-a l., 16.–30. lpp. Mašīnraksta oriģināls latviešu valodā ar LKP CK sekretāra J. Kalnbērziņa parakstu un LKP CK apaļā zīmoga nospiedumu uz LKP CK veidlapas ar grifu "Pilnīgi slepeni".

Par nopietniem trūkumiem un kļūdām darbā ar kadriem un nacionālās politikas praksē republikā

Latvijas Komunistiskās partijas CK plēnums atzīmē, ka pēckara periodā republikas partijas organizācija veikusi ievērojamu darbu partijas, padomju, saimniecisko un ideoloģisko kadru sagatavošanā. Augstākajās un vidējās speciālajās mācību iestādēs sagatavots vairāk nekā 20 tūkstoš inženieru un tehniķu, ap 16 tūkstoš lauksaimniecības speciālistu, vairāk nekā 17 tūkstoš pedagogu un 2400 ārstu. Šai pašā laikā 1600 cilvēku pabeiguši Republikānisko un Augstāko partijas skolu. Viss tas deva iespēju izvirzīt partijas, padomju, saimnieciskā, arodbiedrību un komjaunatnes darbā daudz sagatavotu darbinieku, kas spējīgi īstenot Komunistiskās partijas līniju.

Latvijas partijas organizācijas veiktie pasākumi kadru sagatavošanā, izvietojumā un audzināšanā pozitīvi ietekmējuši ekonomikas un kultūras attīstību, darbaļaužu politiskās un ražošanas aktivitātes turpmāko celšanos. Latvijas rūpniecības kopprodukcija, salīdzinot ar pirmskara – 1940. gadu, palielinājusies 8,5 reizes. Zināmi panākumi gūti arī lauksaimniecībā: piena ražošana pēdējos piecos gados palielinājusies par 35 procentiem, gaļas – par 41 procentu. Tālāk attīstījies republikas zinātne un kultūra. Latviešu kultūras un mākslas labākie sasniegumi kļuvuši plaši pazīstami ārpus republikas robežām. Vidusskolu vecāko klašu audzēkņu skaits, salīdzinot ar 1940. gadu, palielinājies gandrīz 4 reizes, bet studentu – 2 reizes. Klubu un bibliotēku skaits, salīdzinot ar pirmskara periodu, palielinājies 14 reizes un stacionāro kinoiekārtu skaits – 5 reizes. Laikrakstu gada metiens 1958. gadā, salīdzinot ar 1940. gadu, palielinājies 3,5 reizes.

Reizē ar to Latvijas KP CK plēnums uzskata, ka republika būtu varējusi gūt vēl ievērojamākus sasniegumus tautas saimniecības un kultūras attīstībā, ja CK birojs, partijas pilsētu un rajonu komitejas nebūtu pieļāvušas nopietnus trūkumus un kļūdas kadru izraudzīšanā, izvietojumā un audzināšanā. Partijas, padomju un saimnieciskās organizācijas slikti iepazīst kadrus viņu praktiskā darba procesā, izraugoties un izvirzot darbiniekus, neveltī pietiekamu uzmanību viņu lietišķajām un politiskajām īpašībām, nereti pārvieto no viena vadoša amata citā tādus darbiniekus, kas nav veikuši

viņiem uzdoto darbu. Tas viss rada biežu kadru mainīšanos un kaitē darbam. Tikai pēdējos trijos gados vien nomainīta vairāk nekā puse partijas pilsētu un rajonu komiteju pirmo sekretāru, rajonu izpildkomiteju priekšsēdētāju un ap 60 procentu kolhozu priekšsēdētāju. Aizvadītajos divos gados Latvijas Tautas saimniecības padomes sistēmā nomainīta viena trešdaļa uzņēmumu direktoru un galveno inženieru. Taču stāvoklis daudzos rajonos, kolhozos un uzņēmumos no tā neuzlabojās, kas liecina par neiedziļināšanos un steigu kadru nomainīšanā.

Vīnietnieki Ļeņinisko principu pārkāpumi kadru izraudzīšanā izpaužas tajā apstākļi, ka pēdējā laikā daži partijas, padomju un saimniecisko orgānu vadītāji, izvirzot un izvietojot darbiniekus, neņem vērā viņu lietišķās un politiskās īpašības, bet gan vispirms tautību. Atsevišķas partijas pilsētu un rajonu komitejas, ministrijas un resori, motivējot ar tādu kadru izvirzīšanu, kas prot gan latviešu, gan krievu valodu, ieturēja noteiktu līniju, lai nomainītu tos kadrus, kas pēc tautības nav latvieši. Turklāt nereti tika ignorēti Latvijas PSR iedzīvotāju daudz nacionālais sastāvs.

Republikā tika rupji pārkāpti Ļeņina norādījumi par to, ka darbiniekiem nedrīkst uzspiest valodas mācīšanos, ka šeit jāievēro stingra brīvprātība. Tā 1956. gada novembrī partijas Rīgas pilsētas komiteja pēc toreizējā partijas pilsētas komitejas pirmā sekretāra b. Berklava neatlaidīgās prasības pieņēma lēmumu, ka divos gados obligāti jāiemācās latviešu un krievu valoda. Saskaņā ar šo lēmumu uzņēmumu, organizāciju un iestāžu vadītājiem pēc diviem gadiem bija jāizskata jautājums par turpmāko iespēju izmantot darbā personas, kas neprot latviešu valodu. Tas radīja nevienādu stāvokli dažādu tautību darbiniekiem, jo vairums Rīgā dzīvojošo latviešu jau sen prot krievu valodu, bet darbiniekiem, kas atbraukuši uz Latviju no citām republikām, vajadzēja no jauna mācīties otru valodu. Partijas Rīgas pilsētas komitejas lēmuma nolūks īstenībā bija izspiest citu tautību kadrus, aizbaidinoties ar to, ka viņi neprot latviešu valodu. Tas viss radīja nervozitāti un nedrošību ievērojamā daļā darbinieku.

Latvijas KP CK birojs neaizrādīja uz partijas Rīgas pilsētas komitejas kļūdām. Vēl vairāk, tas 1956. gada decembrī arī pieņēma nepareizu lēmumu par to, ka vadošajiem kadriem divos gados jāiemācās gan latviešu, gan krievu valoda.

Minētos Rīgas pilsētas komitejas biroja un Latvijas KP CK biroja lēmumus dažās republikas vietējās partijas organizācijās uzskatīja kā noteiktu direktīvu nomainīt kadrus, kas pēc tautības nav latvieši. Tā rezultātā pēdējos gados bez pietiekama iemesla, bet vairākos gadījumos arī kaitējot darbam, partijas, padomju un saimnieciskajos orgānos tika atbrīvota no ieņemtajiem amatiem ievērojama grupa pieredzes bagātu darbinieku.

Tiesību ierobežošana personām, kas pēc tautības nav latvieši, izpaudās arī tā, ka vairākās republikas augstskolās slēdza vai samazināja plūsmas ar krievu mācības valodu. Tāpēc Latvijas un citu republiku krievu vidusskolas beigušiem būtībā bija liegta iespēja turpināt izglītību Latvijas augstskolās.

Atsevišķu republikas vadošo darbinieku cešanās pēc nacionālas savrupības izpaudās arī dažu ar skolas reorganizāciju saistīto jautājumu izlemšanā.

Republikā bija pieņemts lēmums par astoņgadīgu skolu audzēkņu bezmaksas apgādi ar mācību grāmatām, kas būtībā viņiem radītu privilēģētu stāvokli, salīdzinot ar citu savienoto republiku skolu audzēkņiem. Pretēji kopējam valsts likumam par vienpadsmitgadīgu mācību laika noteikšanu vidusskolā daži republikas atbildīgie darbinieki neatlaidīgi pieprasīja divpadsmitgadīgu mācību laiku.

Partijas Ļeņiniskās nacionālās politikas izkropļojumi izpaudās arī tā, ka Latvijas PSR Ministru padome un Rīgas pilsētas izpildkomiteja ar Latvijas KP CK ziņu, motivējot ar stingru pasēs režīma ievērošanu Rīgas pilsētā, lika dažādus šķēršļus iedzīvotāju, sevišķi cittautiešu, pierakstīšanai.

Tādējādi atsevišķi republikas darbinieku praksē lietotais nepartijiskais princips izraudzīt kadrus pēc tautības, prasība izskatīt jautājumu par to personu atbrīvošanu no darba, kas neprot latviešu valodu, krievu plūsmas slēgšana vairākās augstākajās mācību iestādēs, gandrīz pilnīgs aizliegums pierakstīt Rīgā darbiniekus un viņu ģimenes locekļus, kas iebraukuši no citiem valsts apgabaliem, īsti bija vērsti uz to, lai aizliegtu republikā iebraukt personām no citām republikām un lai izstumtu no Latvijas iedzīvotājus, kas nav latviešu tautības.

Latvijas KP CK plēnums atzīmē, ka CK birojs un partijas organizācijas nav veltījušas vajadzīgo uzmanību vadošo kadru, intelligences un visu darbaļaužu audzināšanai brālīgas tautu draudzības ideju, padomju patriotisma un proletāriskā internacionālisma garā, nav noteikti cīnījušās pret atsevišķām buržuāziskā nacionālisma izpausmēm.

Republikā bija gadījumi, kad atsevišķi radošie darbinieki mēģināja novērst partijas organizāciju no pareizā Ļeņiniskā ceļa, novirzīt to nacionālā ierobežotībā un noslēgtībā. Tā, piemēram, Latvijas

KP CK biroja loceklis, Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēdētāja vietnieks b. Berklavs, apspriežot septiņgadu plāna projektu, atklāti uzstājās pret partijas ģenerāllīniju par smagās rūpniecības attīstību, neatlaidīgi prasīja atteikties no vagonu un dīzeļu rūpnīcu paplašināšanas Latvijas PSR un palielināt kapitālieguldījumus vieglajā un pārtikas rūpniecībā, kuru produkcija patērējama galvenokārt republikā. Par vienu no galvenajiem motīviem pret smagās rūpniecības attīstību b. Berklavs izvirzīja to, ka jaunu uzņēmumu celtniecība un pastāvošo uzņēmumu paplašināšana prasīšot darba spēka ieviešanu no citām republikām un ka tādējādi Latvijā palielināšoties nelatviešu iedzīvotāju skaits. Līdzīgus uzskatus izteicis Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta direktors b. P. Dzērve. Šie labēji oportunistiskie priekšlikumi būtībā nav nekas cits kā tiekšanās pēc autarhijas, nacionālas norobežotības un noslēgtības, un to pieņemšana kaitētu kopējām valsts interesēm, kā arī latviešu tautas interesēm, jo tas traucētu Latvijas ekonomiskos sakarus ar citām mūsu zemes republikām un kavētu Latvijas PSR ražošanas spēku attīstību.

Latvijas KP CK birojs, dažas partijas pilsētu un rajonu komitejas par maz rūpējās par preses, radio, radošo savienību un citu ideoloģisko iestāžu kadru izraudzīšanu un audzināšanu. Dažu laikrakstu un žurnālu redakcijas, kā arī atsevišķas radošās savienības piesārņotas ar apšaubāmiem cilvēkiem, kam sveša proletāriskā ideoloģija. Tāpēc, kā arī vājās partijas orgānu vadīšanas un kontroles dēļ tādos laikrakstos un žurnālos kā "Cīņa", "Rīgas Balss", "Padomju Jaunatne", "Zvaigzne", "Liesma" bija publicēti vairāki materiāli ar politiski nepareiziem formulējumiem, bija gadījumi, kad latvieši bija izvirzīti pretstatā citām tautībām. Atsevišķi idejiskā ziņā peļami materiāli (Griguļa, Laganovska, Skujiņa stāsti, Berklava, Kalpiņa un citi raksti), kas bija iespiesti republikāniskajos laikrakstos, pēc tam tika publicēti ārzemēs turienes buržuāziskajā un latviešu buržuāzisko emigrantu presē.

Latvijas KP CK birojs, partijas pilsētu un rajonu komitejas savā praktiskajā darbā kadru marksistiski ļeņiniskajā audzināšanā, darbaļaužu komunistiskās apziņas celšanā neievēro to, ka Latvijas iedzīvotājus ilgajos Ulmaņa kliķes valdīšanas gados un fašistiskās okupācijas laikā centās sagandēt ar buržuāziskā nacionālisma propagandu. Maz ievēro arī to, ka pašlaik imperiālisti un viņu sulaiņi – latviešu buržuāziskie emigranti – daudzās pretpadomju radiopārraidēs, vēstulēs un nacionālistiskajā literatūrā, ko viņi sūta republikas iedzīvotājiem, cenšas ar nikniem apmelojumiem pret padomju iekārtu sēt naidu un neuzticību padomju cilvēkos, sevišķi latviešu un krievu tautas starpā. Laikrakstos un žurnālos, lekcijās un referātos nepievērš vajadzīgo uzmanību tautu draudzības ideju, padomju patriotisma un proletāriskā internacionālisma propagandai, netiek pietiekami parādīta krievu tautas izcilā loma cīņā par Oktobra revolūcijas uzvaru, Latvijas atbrīvošanā no fašistiskā jūga Lielajā Tēvijas karā, maz uzsver arī to, ka Latvijas PSR darbaļaužu panākumi republikas ekonomikas un kultūras attīstībā gūti ar visu Padomju Savienības tautu un vispirms krievu tautas brālīgo palīdzību.

Vājš idejiski politiskais darbs ar inteliģenci bijis par cēloni tam, ka radošajās savienībās izplatās nacionālistiski uzskati un izteikumi. Neveselīgi noskaņojumi un nacionālistiskas izpausmes vērojamas arī studējošās un skolu jaunatnes vidū dažās augstskolās un skolās.

Daudzos uzņēmumos, kolhozos un padomju saimniecībās politiskais darbs nav apmierinoši nokārtots. Ar to arī vispirmām kārtām izskaidrojams nenormālais stāvoklis, kad lielā daļā partijas pirmorganizāciju biedru skaits ilgāku laiku nepapildinās ar labākajiem strādniekiem, kolhozniekiem un inteliģences pārstāvjiem, sevišķi no latviešu vidus. Maz gādā, lai labākie latviešu jaunieši iestātos Ļeņina komjaunatnē.

Latvijas KP CK birojs, partijas pilsētu un rajonu komitejas neapmierinoši audzina kadros dziļu atbildības sajūtu par uzticēto darbu, partijas un valsts disciplīnas bezierunu ievērošanu, nereti iecietīgi izturas pret tiem vadītājiem, kas netiek galā ar ražošanas plānu un sociālistisko saistību izpildi, pauž lokālas tendences, pašapmierinātības un bezrūpības noskaņojumus.

Lielās nolaidības un kļūdas darbā ar kadriem, ideoloģiskā darba vadībā, izkropļojumi ļeņiniskās nacionālās politikas praksē republikas partijas organizācijai traucē pilnīgi izmantot milzīgās rūpniecības un lauksaimniecības rezerves un iespējas ievērojami palielināt produkciju. Lai gan pēdējos gados gūti zināmi panākumi republikas lauksaimniecībā, šajā nozarē aizvien vēl ir lieli trūkumi. Lielopu un aitu skaits līdz šim laikam vēl nav sasniedzis pirmskara līmeni. Republikā radies nenormāls stāvoklis, kad sabiedriskās saimniecības īpatsvars lopkopības produkcijas ražošanā gandrīz nepieaug un patlaban veido 39% gaļas ražošanā un 44% piena ražošanā. Latvijas PSR ir vairāk nekā 200 ekonomiski vāju kolhozu. Daudziem no tiem parāds valstij pārsniedz kopējo gada ienākumu. Vairums republikas padomju saimniecību joprojām strādā ar zaudējumiem.

Visi šie nopietnie trūkumi un politiskās kļūdas radušies vispirms tāpēc, ka Latvijas KP CK birojs nav bijis pietiekami principiāls daudzu svarīgu jautājumu izlemšanā, nav asi reaģējis uz buržuāziskā

nacionālisma izpausmēm un nav devis izšķirīgu pretsparu šo izpausmju konkrētajiem vaininiekiem. Tā, piemēram, zinot to, ka b. Berklavs jau ilgāku laiku savā praktiskajā darbā realizēja atklātu nacionālistisku politiku kadru izraudzīšanā un izvietojumā, latviešu un krievu valodas piespiedu mācīšanos, republikas tautas saimniecības attīstības jautājumos, Latvijas KP CK birojs nedeva viņa antipartijiskajai rīcībai politisku novērtējumu un nedarija galu šai kaitīgajai rīcībai.

Latvijas KP CK birojs iecietīgi izturējās arī pret lielām neveiksmēm un kļūdām CK sekretāra b. Bisenieka darbībā. Viņš izturējās bezprincipiāli daudzu svarīgu jautājumu izlemšanā, nereti aktīvi atbalstīja Berklava nepareizo darbību un, pārvērtēdams lauksaimniecībā gūtos panākumus, neveica vajadzīgos pasākumus nopietno trūkumu likvidēšanā kolhozu un padomju saimniecību darbā. Biedrs Bisenieks ir līdzvainīgs, ka Rīgas iedzīvotājiem ar pārtraukumiem piegādā pienu un gaļu.

Latvijas KP CK birojs laikus neizrādīja CK biroja locekļa kandidātiem b. Pinksim un Pizānam, kas daudzos jautājumos, sevišķi partijas nacionālās politikas realizēšanā, bija svārstīgi un bieži ieņēma nepareizu pozīciju.

Latvijas Komunistiskās partijas CK plēnums nolemj:

1. Atzīt par pareizu Latvijas KP CK biroja š. g. 21. jūnija lēmumu, kurā pareizi atklāti nopietni trūkumi un kļūdas Latvijas KP CK biroja, atsevišķu biroja locekļu un biroja locekļu kandidātu darbā, kadru izvietojumā un audzināšanā, partijas principu pārkāpumi kadru izvietojumā un ļeņiniskās nacionālās politikas izkropļojumā.

2. Uzlikt par pienākumu Latvijas KP CK birojam, partijas pilsētu un rajonu komitejām, ministriju, resoru un organizāciju vadītājiem novērst šai lēmumā atzīmētos trūkumus un kļūdas un visā kadru izvietojuma un audzināšanas darbā nelokāmi ievērot ļeņiniskos principus, neatļaidīgi un konsekventi īstenot partijas ļeņinisko nacionālo politiku, vienmēr atcerēties, ka jebkuras tautības tiesību ierobežošana, lai kāda būtu šī ierobežošana, var nopietni traucēt visu tautību darbaļaužu sakļaušanu un mobilizēšanu komunisma celtniecības uzdevumu īstenošanā mūsu zemē. Partijas organizācijām enerģiski jācīnās pret jebkuriem kadru izraudzīšanas un izvēršanas ļeņinisko principu izkropļojšanas mēģinājumiem, pret visādām buržuāziskā nacionālisma un lielkrievu šovinisma izpausmēm, kā arī enerģiski jāizskauž iecietīga izturēšanās pret tām.

3. Uzlikt par pienākumu Latvijas KP CK birojam, partijas pilsētu un rajonu komitejām kategoriski izbeigt tādu nepartijisku rīcību, kad atsevišķi partijas, padomju un saimnieciskie vadītāji izraugās darbiniekus ne pēc viņu darba un politiskajām īpašībām, bet gan pēc nacionālās piederības, personiskām simpātijām un pakalpiņas. Nodrošināt rūpīgu kadru vērtēšanu viņu praktiskās darbības procesā, drošāk izvērīt vadošos amatos gados jaunus darbiniekus, kuri parādījuši savas organizatoriskās spējas un uzticību Komunistiskajai partijai, ņemot vērā partijas norādījumus par pareizām veco un jauno kadru attieksmēm un samēriem.

Viss partijas orgānu praktiskais darbs ar kadriem jāpakļauj PSKP XXI kongresa, PSKP CK jūnija plēnuma vēsturisko lēmumu un 1959. gada tautas saimniecības plāna sekmīgai izpildei kā visā republikā, tā arī ikvienā rajonā, uzņēmumā, kolhozā un padomju saimniecībā.

4. Atcelt Latvijas KP CK biroja 1956. gada 6. decembra lēmumu "Par latviešu un krievu valodas mācīšanos vadošajiem kadriem" kā nepareizu. Izskaidrot partijas rajonu un pilsētu komitejām, kā arī partijas pirmorganizācijām, ka latviešu un krievu valodas mācīšana jāorganizē saskaņā ar Ļeņina norādījumiem uz stingras brīvprātības pamatiem, nekādā gadījumā nepieļaujot administrēšanu un piespiešanu.

5. Atcelt Latvijas KP CK IV plēnuma 1958. g. X lēmuma 3. punkta otro daļu kā nepareizu.

6. Uzlikt par pienākumu Latvijas KP CK birojam, partijas rajonu un pilsētu komitejām, kā arī partijas pirmorganizācijām uzlabot rūpniecības, celtniecības un lauksaimniecības vadīšanu, plašāk izvērst darbaļaužu sociālistisko sacensību par 1959. gada plāna un visas septiņgades pirmstermiņa izpildi, par rūpniecības un lauksaimniecības rezervju vispilnīgāko izmantošanu, par ražošanas mehanizāciju un automatizāciju, par tehnisko progresu. Risinot visus jautājumus, partijas, padomju un saimnieciskajiem orgāniem, ministrijām un resoriem jāievēro vispirms kopējās valsts intereses.

7. Ņemot vērā nopietnos trūkumus kolhozu un padomju saimniecību ražošanas attīstībā, uzskatīt par Latvijas KP CK, republikas Ministru padomes, partijas pilsētu un rajonu komiteju un rajonu izpildu komiteju neatliekamu uzdevumu nostiprināt atpalikušos, ekonomiski vājos kolhozus un padomju saimniecības ar pieredzējušiem organizatoriem, kas spētu izmantot lielās iekšējās rezerves, mobilizēt masas cīņai par visu lauksaimniecības kultūru ražības krasu pacēlumu, ievērojamu lopu skaita pavairošanu un lopkopības produkcijas ražošanas palielināšanu sabiedriskajā saimniecībā. Lai nostiprinātu kolhozu priekšsēdētāju kadrus, nepieciešams arī turpmāk šai darbā sūtīt labākos

darbiniekus no republikas, pilsētu un rajonu organizācijām, lauksaimniecības speciālistus, kā arī izvirzīt spējīgus cilvēkus no pašu kolhoznieku vidus.

8. Uzlikt par pienākumu Latvijas KP CK birojam, partijas pilsētu un rajonu komitejām rūpīgi izpētīt rūpnieciskās un lauksaimnieciskās ražošanas speciālistu izvietojumu, lai vislabāk nodrošinātu ar kadriem uzņēmumus, kolhozus un padomju saimniecības. Reizē ar to uzdot Tautas saimniecības padomei, republikas Valsts plāna komisijai un Lauksaimniecības ministrijai izstrādāt un realizēt pasākumus, kā paplašināma un uzlabojama speciālistu sagatavošana, sevišķi tajās tautas saimniecības nozarēs, kur jūtams ass kvalificētu, speciālistu trūkums, kā arī kā sagatavojami zinātnieku un pasniedzēju kadri, lai tuvākajos gados pārvarētu atpalcību republikai nepieciešamo kadru sagatavošanā.

9. Uzskatīt par Latvijas KP CK biroja, partijas pilsētu un rajonu komiteju neatliekamu uzdevumu visiem spēkiem pastiprināt vadošo kadru marksistiski ļeņinisko rūdījumu, audzināt viņus tautu draudzības, padomju patriotisma un proletāriskā internacionālisma ideju garā, prasīt stingru partijas un valsts disciplīnas ievērošanu, stingru partijas atbildību par partijas un valdības direktīvu izpildi, dziļu kopējo valsts interešu izpratni. Partijas orgāniem konkrēti jāpalīdz partijas, padomju un saimnieciskajiem darbiniekiem viņu kvalifikācijas celšanā, rūpniecības un lauksaimniecības ekonomikas studēšanā.

Plaši organizēt, lai mūsu kadri studētu un izplatītu saimnieciskās un kultūras celtniecības pozitīvo pieredzi, kas uzkrāta pie mums, kā arī citās brālīgajās savienotajās republikās.

10. Uzlikt par pienākumu Latvijas KP CK birojam, partijas pilsētu un rajonu komitejām, republikas partijas pirmorganizācijām idejiski augstvērtīgāk veikt visu politisko darbu strādnieku, kolhoznieku un sevišķi intelīģences, studentu un vidusskolu audzēkņu vidū, audzināt viņus tautu draudzības un proletāriskā internacionālisma garā, turklāt pilnveidojot masu politiskā darba formas un metodes. Veikt politisko darbu, ievērojot dažādu iedzīvotāju grupu īpatnības, panākt, lai katra uzņēmuma, iestādes, kolhoza, brigādes, lauku sētas darbaļaudis būtu partijas politiskajā ietekmē.

Partijas organizācijām jāgādā, lai visi vadošie darbinieki pastāvīgi satiktos ar masām, dziļi izskaidrotu tām PSKP XXI kongresa un PSKP CK jūnija plēnuma vēsturiskos lēmumus, Padomju valsts iekšējo un ārējo politiku, pārlicinoši jāparāda sasniegumi republikas ekonomikas un kultūras attīstībā, kurus tā guvusi ar visu Padomju Savienības tautu brālīgo palīdzību. Presē un radiopārraidēs, visā politiskajā darbā masās nelokāmi un neatlaidīgāk jāstrādā, lai atmāskotu naidīgās propagandas ļaunos izdomājumus, cenšanos ar padomju iekārtas apmelošanu graut PSRS tautu brālīgo draudzību, uzticību un savstarpējo saprašanos un uzkurināt nacionālistiskus noskaņojumus zināmā republikas iedzīvotāju daļā.

Partijas organizācijām jācenšas panākt, lai intelīģence tālāk nostiprinātu savus sakarus ar tautas dzīvi, jāieaudzina tai stingra apziņa par sabiedriskajiem pienākumiem pret Dzimteni.

Latvijas KP CK birojam stingrāk jākontrolē radošo savienību darbība, enerģiski jāizskauž visas buržuāziskā nacionālisma izpausmes radošās intelīģences vidū.

11. Tā kā b. Berkļavs ilgu laiku savā praktiskajā darbā pieļāvis nopietnas politiskas kļūdas, uz kurām viņam vairākkārt aizrādīts, un tā kā no šiem norādījumiem viņš tomēr nav izdarījis vajadzīgos secinājumus un Latvijas KP CK plēnumā izturējās nepartijiski un nebija atklāts, svītrot b. Berkļavu no Latvijas KP CK biroja un CK locekļu sastāva un uzskatīt, ka nav iespējams viņu atstāt Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēdētāja vietnieka amatā. Brīdināt b. Berkļavu, ka gadījumā, ja viņš nemainīs savus antipartijiskos uzskatus, tiks izvirzīts jautājums par viņa piederību partijai.

12. Par svārstībām daudzos svarīgos jautājumos, īpaši tādos, kas saistīti ar partijas ļeņiniskās nacionālās politikas īstenošanu, par politiski nepareizu uzstāšanos Latvijas KP CK birojā svītrot b. I. Pinski no Latvijas KP CK biroja locekļa kandidātu sastāva.

13. Par svārstībām daudzos politiski asos jautājumos, par vairāku idejiski kaitīgu materiālu publicēšanu laikrakstā "Cīņa" Latvijas KP CK biroja locekļa kandidātam, laikraksta "Cīņa" redaktoram b. P. Pizānam izteikt brīdinājumu.

14. Vērst Latvijas KP CK sekretāra, biroja locekļa b. N. Bisenieka uzmanību uz viņa pieļautajām nopietnajām kļūdām un neveiksmēm darbā.

15. Uzdot Latvijas KP CK birojam:

- a) noskaidrot un apspriest jautājumu par Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta darbu;
- b) nostiprināt ar kadriem laikrakstu "Rīgas Balss" un "Padomju Jaunatne", kā arī žurnāla "Zvaigzne" redakciju.

16. Atcelt Latvijas KP CK 1953. gada 23. jūnija plēnuma lēnumu "Par trūkumiem politiskajā darbā un saimnieciskās un kultūras celtniecības vadīšanā republikā" kā politiski nepareizu un kā partijas un Padomju valsts ienaidnieka L. Berijas uzspiestu.

Latvijas KP CK plēnums izsaka stingru pārliecību, ka nopietnos trūkumus un kļūdas kadru izraudzīšanā, izvietojšanā un audzināšanā, kā arī izkropļojumus ļeņinskās nacionālās politikas realizēšanā, kādi bija pieļauti republikā, partijas organizācija likvidēs visīsākajā laikā.

Plēnums apliecina PSKP Centrālajai Komitejai, ka Latvijas partijas organizācija ies darbaļaužu priekšpulkā cīņā par to, lai īstenotu cilvēces gaišāko sapni – komunisma uzcelšanu mūsu zemē.

Latvijas KP CK sekretārs

/paraksts/ (Kalnbērziņš)

VIII. Latvijas nacionālās pretošanās kustība 1944.–1963. gadā

18. dok. Latvijas Nacionālo Partizānu Apvienības (LPNA) komandiera Kārļa Rusova ("Vārpaš") 1946. gada augusta memorands Latvijas Komunistiskās (boļševiku) partijas un Latvijas PSR vadītājiem.

Avots: LVA, 1986. f., 1. apr., 10958. l., 4. sēj., 42.–50. lp. Oriģinālmašīnraksts ar Kārļa Rusova rezolūciju un parakstu.

LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājam prof. Dr. A. KIRCHENŠTEINAM, LPSR Ministru padomes priekšsēdētājam V. LĀCIM, LK(b)P CK sekretāram b. KALNBĒRZIŅAM.

Tēvzemes Brīvības Savienības, Latvijas Nacionālo Partizānu Apvienības, strādnieku, zemnieku un inteliģences pārstāvju

memorands

Pēc Latvijas okupācijas 1940. g. 17. jūnijā un Latvijas pasludināšanas par Latvijas Padomju Sociālistisko Republiku 1940. g. 21. jūlijā Saeimas pieņemtais lēmums lūgt PSRS Augstāko Padomi uzņemt LPSR PSRS sastāvā bija nelikumīgs, jo tas neatbilda 1940. g. spēkā esošām Hāgas konvencijā pieņemtām starptautiskām tiesībām un 1922. g. tautas nobalsošanā apstiprinātai Latvijas satversmei, kas nosaka un paredz, ka šāda veida lēmumi par valsts formas maiņu un pievienošanos citai valstij iegūst likumīgu spēku tikai ar tautas nobalsošanā iegūtu noteiktu balsu vairākumu, pie kam šī nobalsošana jāizved brīvi, bez okupācijas karaspēka klātbūtnes. Visa pasaule zina, ka tas netika darīts. Tādējādi Latvijas pievienošana PSRS sastāvam bija nelikumīga un rupja starptautisko tiesību un Latvijas satversmes pārkāpšana. Minētais varas akts ir nelikumīgs arī pēc 1945. g. Sanfrancisko pieņemtās Apvienoto Nāciju chartas, kas atzīst un noteic no jauna, ka katras mazas vai lielas tautas likteņa lēmēja ir šīs tautas pašas griba, izteikta brīvās, vienlīdzīgās, tiešās un aizklātās vēlēšanās. Tāpat visa pasaule zina, ka nelikumīgas bija 1941. g. 11. janvārī un 1946. g. 10. februārī notikušās PSRS AP vēlēšanas Latvijas un pārējo Baltijas valstu teritorijā, jo šeit tautas brīvā griba tika piespiesta un viltota ar Sarkanās armijas un NKVD ieroču varu un teroru.

1944. g. Krimas konferencē atzītās Atlantijas chartas principi, kā arī Apvienoto Nāciju charta nosaka, ka katrai tautai pēc demokrātijas principiem ir tiesības izteikt savu brīvo gribu. Tāpat katrai politiskai grupai un katram pilsonim minētie lielvalstu deklarētie principi nodrošina brīvas politiskās pārliecības izteikšanas iespējas, bez kā notiktu vajāšana no valsts varas puses. Konstatējot pašreizējo stāvokli Latvijas teritorijā šīnī ziņā, redzam, ka boļševiku partijas diktatūra nepieļauj ne mazāko citādas politiskās domas izpaušmi, vērstoties pret to ar NKVD un NKGB ieroču varu. Ņemot vērā, ka boļševiku partijas rindas Latvijā apvieno ne vairāk par 10% no latviešu tautas, boļševiku partijas diktatūra un citādu politisko uzskatu vajāšana no valsts varas orgānu puses pēc starptautiski pieņemtiem un izteiktiem demokrātiskiem principiem nav ne ar ko attaisnojama. Bez tam šī rīcība nevērsās tikai pret politiskiem pretiniekiem, bet neierobežotā NKVD un NKGB varas patvaļa pakļauj pilnīgai saimnieciskai un fiziskai iznīcināšanai arī šo politisko pretinieku ģimenes locekļus – sievietes, bērnus un sirmgalvjus. Laupīšana, vardarbība un terors, bieži balstīts pat uz personīgu naidu, ir tās metodes, ar kurām pastāvošās varas rīcība apdraud latviešu tautas eksistenci nākotnē un noliedz mazāko demokrātisko brīvību iespējas. Par minēto mūsu rokās atrodas tūkstošiem iedzīvotāju liecību un dokumentāru pierādījumu.

LPSR Augstākās Padomes Prezidiņa priekšsēdētājam prof. Dr. A. KIRCHENŠTEINAM, LPSR Ministru Padomes priekšsēdētājam V. LĀCIŅAM, IK/b/P OK sekretāram b. KALNBERZĪNAM.

Tēvzemes Brīvības Savienības, Latvijas Nacionālo Partizānu Apvienības, strādnieku, zemnieku un intelligences pārstāvju

m e m o r a n d s.

Pēc Latvijas okupācijas 1940. g. 17. jūnijā un Latvijas pasludināšanas par Latvijas Padomju Socialistisko Republiku 1940. g. 21. jūlijā, Saeimas pieņemtais lēmums lūgt PSRS Augstāko Padomi uzņemt LPSR PSRS sastāvā bija nelikumīgs, jo tas neatbilda 1940. g. spēkā esošām Haġas konvencijā pieņemtām starptautiskām tiesībām un 1922. g. tautas nobalsošanā apstiprinātai Latvijas satversmei, kas nosaka un paredz, ka šāda veida lēmumi par valsts formas maiņu un pievienošanu citai valstij iegūst likumīgu spēku tikai ar tautas nobalsošanā iegūtu noteiktu balsu vairākumu, pie kam šī nobalsošana jāizved brīvi, bez okupācijas karaspēka klātbūtnes. Vīsa pasaule zina, ka tas netika darīts. Tādējādi Latvijas pievienošana PSRS sastāvam bija nelikumīga un rupja starptautisko tiesību un Latvijas satversmes pārkāpšana. Minētais varas akts ir nelikumīgs arī pēc 1945. g. Sanfranciskā pieņemtās Apvienoto Nāciju chartas, kas atzīst un noteic, ka katras mazas vai lielas tautas likteņa lēmēja ir šīs tautas pašas griba, izteikta brīvās, vienlīdzīgās, tiesīgās un aizklātās vēlēšanās. Tāpat vīsa pasaule zina, ka nelikumīgas bija 1941. g. 11. janvārī un 1946. g. 10. februārī notikušās PSRS AP vēlēšanas Latvijā un pārējo Baltijas valsts teritorijā, jo šeit tautas brīvība tika piespiesta un viltota ar Sarkanās armijas un NKVD ieroču varu un terorū.

1944. g. Krimas konferencē atzītās Atlantijas chartas principi, kā arī Apvienoto Nāciju charta nosaka, ka katrai tautai pēc demokrātijas principiem ir tiesības izteikt savu brīvo gribu. Tāpat katrai politiskai grupai un katram pilsonim minētie lielvalsts deklarētie principi nodrošina brīvas politiskās pārliecības izteikšanas iespējas, bez kā notiktu vājšana no valsts varas pusēs. Konstatējot pašreizējo stāvokli Latvijas teritorijā šinī ziņā, redzam, ka bolševiku partijas diktatūra nepieļauj ne mazāko citādas politiskās domas izpaušmi, vērsoties pret to ar NKVD un NKGB ieroču varu. Nemot vērā, ka bolševiku partijas rindās Latvijā apvieno ne vairāk kā 4% un ka tās piekritēju skaits brīvos apstākļos nesniedzās vairāk par 10% no latviešu tautas, bolševiku partijas diktatūra un citādu politisko uzskatu vājšana no valsts varas orgānu pusēs pēc starptautiskiem pieņemtiem un izteiktiem demokrātiiskiem principiem nav ne ar ko attaisnojāmi. Bez tam šī rīcība nevērsās tikai pret politiskiem pretiniekiem, bet neierobežotā NKVD un NKGB varas patvaļā pakļauj pilnīgai saimnieciskai un fiziskai iznīcināšanai arī šo politisko pretinieku ģimenes locekļus - sievietes, bērņus un sirmgalvjus. Leupjšana, vardarbība un terors, bieži balstīts pat uz personīga naida, ir tās metodes, ar kurām pastāvošās varas rīcība apdraud latviešu tautas eksistenci nākotnē un noliedz mazāko demokrātiisko brīvību iespējas. Par minēto mūsu rokās atrodas tūkstotiem iedzīvotāju liecību un dokumentāriku pierādījumu.

Analizējot Staļina 4. piecgades plānu, redzam, ka, salīdzinot ar citām teritorijām un saimnieciski līdzīgām PSRS republikām, Latvijas PSR saimniecībai kā lauksaimniecībā tā rūpniecībā ir paredzēti nesalīdzināmi lielāki ražošanas plāni un ražoġumu ieguldījumi PSRS interesēs nekā citām mums līdzīgu apstākļu republikām. Pie tam šie plāni nekāļpo Latvijas valsts uzplaukumam un latviešu tautas saimnieciskām vajadzībām, bet PSRS iekš- un ārpolitiskiem mērķiem. Šī rīcība, nerēķinoties ar valsts saimnieciskām iespējām, draud novest mūsu valsts materiālos resursus pie galīgas iztukšošanas, zaudējot eksistences bāzi un vedot tautu pretim postam un badam.

Varam konstatēt, ka, neskatoties uz Staļina konstitūcijā paredzēto nacionālo spēku attīstīšanu un priekšrocībām atsevišķās republikās, Latvijas PSR iestādēs un rūpniecības uzņēmumos pārvaldē vadošās vietās iepem sveštantieši, kamēr latviešu tautas spējīgi darbinieki tiek nobīdīti malā, vai arī nodarbināti nepiemērotā darbā. Tāpat atalgoġumu sistēma ne mazākā mērā neatbilst vīselementārākiem sociālistiskiem principiem. Partijas un valdības vadošie darbinieki saņem 30-40 tūkst. rbl. mēnesā, bez tam neierobežotas tiesības produktu iegādē, kamēr vienkārša strādnieka atalgoġums sniedzās tikai līdz 300 rbl. mēnesā, plus niecīgas maizes devas. / Nodēvas, ražoġumu cenas, nodokļi un pirmās nepieciešamības preču cenas lauksaimniecībā atrodas tādā nesamērīgā attiecībā, kas tuvākā laikā nešaubīgi draud ar mūsu valsts dabiskās eksistences pamata-lauksaimniecības, tās pārstāvības un ražošanas

18. dok. Latvijas Nacionālo Partizānu Apvienības (LPNA) komandiera Kārļa Rusova ("Vārpas") 1946. gada augusta memorands Latvijas Komunistiskās (bolševiku) partijas un Latvijas PSR vadītājiem. Pirmā lappuse.

Analizējot Staļina 4. piecgades plānu, redzam, ka, salīdzinot ar citām teritoriāli un saimnieciski līdzīgām PSRS republikām, Latvijas PSR saimniecībai kā lauksaimniecībā, tā rūpniecībā ir paredzēti nesalīdzināmi lielāki ražošanas plāni un ražojumu ieguldījumi PSRS interesēs nekā citām mums līdzīgu apstākļu republikām. Pie tam šie plāni nekalpo Latvijas valsts uzplaukumam un latviešu tautas saimnieciskām vajadzībām, bet PSRS iekš- un ārpolitiskiem mērķiem. Šī rīcība, nerēķinoties ar valsts saimnieciskajām iespējām, draud novest mūsu valsts materiālos resursus pie galīgas iztukšošanas, zaudējot eksistences bāzi un vedot tautu pretim postam un badam.

Varam konstatēt, ka, neskatoties uz Staļina konstitūcijā paredzēto nacionālo spēku attīstīšanu un priekšrocībām atsevišķās republikās, Latvijas PSR iestādēs un rūpniecības uzņēmumos pārvaldē vadošās vietas ieņem sveštautieši, kamēr latviešu tautas spējīgi darbinieki tiek nobidīti malā vai arī nodarbināti nepiemērotā darbā. Tāpat atalgojumu sistēma ne mazākā mērā neatbilst viselementārākiem sociālistiskiem principiem. (Partijas un valdības vadošie darbinieki saņem 30–40 tūkst. rbj. mēnesī, bez tam neierobežotas tiesības produktu iegādē, kamēr vienkārša strādnieka atalgojums sniedzas tikai līdz 300 rbj. mēnesī, plus niecīgas maizes devas.) Nodevas, ražojumu cenas, nodokļi un pirmās nepieciešamības preču cenas lauksaimniecībā atrodas tādā nesamērīgā attiecībā, kas tuvākā laikā nešaubīgi draud ar mūsu valsts dabiskās eksistences pamata – lauksaimniecības, tās patstāvības un ražošanas spēju pilnīgu iznīcināšanu.

Minētos neapstrīdamos un dokumentāriski pierādāmos faktus summējot, varam secināt:

1. Pašreizējā Latvijas valsts iekārta neatbilst starptautiskām tiesībām un Apvienoto Nāciju chartā izteiktiem tautu pašnoteikšanās un demokrātisma principiem.
2. NKVD un NKGB, kā arī citu padomju varas iestāžu rīcība, kas vērsta pret tautas lielāko un neaizsargāto daļu ar izsūtīšanu, teroru, laupīšanu u. c. veida varmācību, neapšaubāmi ved pretim tautas fiziskās iznīcināšanas pilnīgai nenovēršamībai tuvākā nākotnē.
3. Valsts saimniecības ražošanas plāns, kas sastādīts, nerēķinoties ar zemes saimnieciskām iespējām un nekalpo Latvijas valsts un latviešu tautas saimnieciskām interesēm, draud iznīcināt Latvijas valsts materiālās eksistences pamatus un līdz ar to latviešu tautas patstāvīgās dzīvotspējas.
4. LPSR valdības un boļševiku partijas rīcība, kas burtiski izpilda tikai PSRS valdības un VK(b)P pavēles, kas nesaskan ar Latvijas valsts dzīvības interesēm, ved latviešu tautu pretī morālai, fiziskai un saimnieciskai iznīcībai un kalpo panslāvisma un boļševisma imperiālistiskiem mērķiem, ar kuriem latviešu tautai nav un nevar būt nekā kopēja.

Apzinoties atbildību vēstures, Latvijas nākotnes un tautas dzīvības interešu priekšā, mēs, Tēvzemes Brīvības Savienības, Latvijas Nacionālo Partizānu Apvienības, strādnieku, zemnieku un inteliģences pārstāvji, pārstāvot latviešu tautas vairākuma vēlēšanos un gribu,

prasām sekojošo:

1. Nekavējoties panākt, lai NKVD, NKGB un vietējās milicijas varas orgāni izbeigtu izsūtīšanas, teroru, laupīšanas u.c. vardarbības pret neaizsargātiem privātdzīvotājiem – sievietēm, bērniem un sirmgalvjiem, kā arī visiem tiem tautas locekļiem, pret kuriem šī vajāšana vēršas politisku iemeslu dēļ.
2. Atzīstot, ka Staļina konstitūcija nodrošina republikām dotās tiesības un ka PSRS valdība izmanto Latvijas valsti un latviešu tautas spēkus panslāvisma un starptautiskā boļševisma imperiālistiskiem mērķiem, Latvijas valsts nākotnes un latviešu tautas dzīvības interešu vārdā, par kurām Jūs neapšaubāmi nesat vēsturisku atbildību tāpat kā vācu okupācijas varas ieliktneji 1941.–1944. g., mēs prasām panākt, lai nevajadzīgo un ne ar ko neattaisnojamo krievu okupācijas karaspēku – Sarkanās armijas daļas, NKVD un NKGB daļas – evakuētu no Latvijas teritorijas.
3. Bez okupācijas karaspēka klātbūtnes un ietekmes vēl 1946. g. noteikt un izvest brīvu tautas nobalsošanu par Latvijas palikšanu vai izstāšanos no PSRS sastāva, uz ko Jums dod tiesības arī Jūsu uzņemtās saistības iepretī PSRS valdībai un ir likumīgas saskaņā ar Staļina (PSRS) konstitūciju.

Realizējot šīs tautas vairākuma prasības, izteiktas augšminētā memorandā, Jūs radīsiet tos nepieciešamos priekšnoteikumus, kas ļaus Latvijai kā patstāvīgai valstij pašai brīvi veidot savu likteni tiesību, taisnības un cilvēcības vārdā, saskaņā ar Apvienoto Nāciju chartu.

Pretējā gadījumā mēs būsīm spiesti notiekošām nelikumībām un varmācībai, kas starptautiski zināma un vērš jau tagad pasaules uzmanību uz sevi, pretoties ar visiem mūsu rīcībā esošiem

līdzekļiem, lai aizkavētu latviešu tautas iznīcināšanu un Latvijas valsts bojā eju, par kuru kā mēs, tā arī Jūs esiet atbildīgi starptautisko tiesību un vēstures priekšā. Mēs pastāvam uz šo prasību izpildīšanu pirms Rietumu sabiedroto un PSRS politikas sadursmes izpausmes sākuma, lai arī mūsu valsts un tautas dzīvības intereses ciestu iespējami mazāk – lai mēs kā patiesi demokrātiska valsts savu dzīvi veidotu uz šķiru un partiju demokrātiskās sadarbības pamatiem, kas vienīgi valstij var nodrošināt uzplaukuma un progresu ceļu.

Parakstījuši: Tēvzemes
Brīvības Savienības, Latvijas
Nacionālo Partizānu
Apvienības, strādnieku,
zemnieku un inteliģences
pārstāvji tautas vairākuma
domu, vēlēšanās un gribas
vārdā.

(Memorands iesniegts 1946. g. 8. augustā.)

Rokraksts: Šis memorands sastādīts no Vārpas. Rediģēts un pārdrūkāts no manis un piesūtīts LPSR vadošiem partijas un valdības pārstāvjiem 1946. g. augustā.

1946. g. 24. aug.

paraksts: K. Rusovs

19. dok. Latvijas PSR VDK priekšsēdētāja ģenerālmajora Jāņa Vēvera 1956. gada 8. marta pilnīgi slepenā izziņa par jaunatnes pretpadomju izpausmēm, kas notikušas Latvijas PSR teritorijā un ko atklājusi Latvijas PSR Valsts drošības komiteja 1955.–1956. gadā.

Avots: LVA, 270. f., 1.s apr., 1205. l., 149.–153. lp. Oriģināls ar LPSR VDK priekšsēdētāja ģenerālmajora Vēvera parakstu. Mašīnraksts krievu valodā; divos eksemplāros pārrakstījusi Pravduhina 1956. g. 8. III. Nr. 1510.

(149. lp.)

Pilnīgi slepeni
Nr. eks.

MP Valsts drošības komiteja
IZZIŅA

par pretpadomju izpausmēm jaunatnes vidū, kas notikušas Latvijas PSR
1955.–1956. gadā

1954. gada beigās Alojās rajonā bija izplatītas 6 pretpadomju lapiņas. To autors un izplatītājs noteikts 1955. gadā un izrādījies pusaudzis SERGEJEVS.

Pļaviņu NVS¹ skolnieks VASIĻEVSKIS 1954. gadā bija izgatavojis un izplatījis 9 pretpadomju lapiņas, to autors tika noteikts 1955. gadā.

1955. gada janvārī Rīgas pilsētā bija izplatītas 20 pretpadomju satura lapiņas, to autori un izplatītāji izrādījās Rīgas pilsētas 19. NVS divi skolēni – Auzāns un Ovičiņņikovs.

1955. gada februārī uz Ārlietu ministrijas adresi b. MOLOTOVAM bija nosūtīta pretpadomju satura vēstule, tās autors izrādījās Rīgas pilsētas iedzīvotājs pusaudzis KURIĻENKO.

1955. gada februārī Liepājas rajonā tika atklātas izplatītas astoņas pretpadomju lapiņas, to autors izrādījās Liepājas rajona Kapsēdes septiņgadīgās skolas skolēns UŠIS.

1955. gada martā Rīgas pilsētas 26. vidusskolas telpās bija izplatītas 11 pretpadomju lapiņas, to autors izrādījās tās pašas skolas skolēns IVANOVS.

(150. lp.)

1955. gada martā Rīgas pilsētā bija izplatītas 4 pretpadomju lapiņas, par to autoriem un izplatītājiem izrādījās Rīgas pilsētas 31. vidusskolas trīs skolēni – DZĒRVĀNS un citi.

¹ Nepilnās vidusskolas.

1955. gada pavasarī Rīgas pilsētas 49. vidusskolas skolnieks GULMANIS bija izveidojis pretpadomju grupu ar tās pašas skolas pieciem skolēniem ar nosaukumu "Jaunā ēra"; viņi bija izgatavojuši un izplatījuši Rīgas pilsētā vairāk nekā 60 pretpadomju lapiņas.

1955. gada 1. maijā Rīgas pilsētā bija izplatītas 17 pretpadomju lapiņas, to autors un izplatītājs izrādījās Šķirotavas stacijas strādnieks astoņpadsmitgadīgais KANAHS.

1955. gada maijā bija atklāta jaunatnes grupa, kas dēvējās par "Ku-Klukkss-Klans", tajā iekļāvās Rīgas rajona Slokas vidusskolas skolēni. Grupas dalībniekiem bija segvārdi, biedra kartes un viņi dokumentēja savas darbības, kas izpaudās tādējādi, ka tās dalībnieki uzbruka un piekāva citus jauniešus un izdarīja citas huligāniskas darbības, turklāt viena grupas daļa uzstājās kā angļu konservatīvā partija, bet otra – kā leiboristi.

1955. gada rudenī Rīgas pilsētas 8. vidusskolas skolnieks LORENCS bija izgatavojis un izplatījis 15 pretpadomju lapiņas. LORENCS arestēts.

1954.–1955. gadā uz rajona deputātu un Slokas pilsētas darbaļaužu deputātu pilsētas padomes adresi pienāca apmēram 40 draudoša satura vēstules, to autore izrādījās piecas meitenes, kuras strādāja Slokas papīra kombinātā, – DUKULE un citas. DUKULE saukta pie kriminālatbildības.

1955. gada oktobra beigās Tukuma pilsētas Tukuma vidusskolas 6. klases skolnieks ENCIS bija organizējis pretpadomju grupu no četriem pusaudžiem ar mērķi izgatavot un izplatīt pretpadomju lapiņas, bojāt Padomju valsts karogus un izkārt pilsētā buržuāziskās Latvijas karogus.

1955. gada naktī no 6. uz 7. novembri viņi Tukuma pilsētā bija izkāruši mājamatnieciskiem paņēmieniem izgatavotu buržuāziskās Latvijas karogu.

1955. gada novembrī tika atklāts, ka 2. Jelgavas septiņgadīgās skolas skolēnu grupa nodarbojusies ar fašistisko kāškrustu zīmēšanu uz skolas skolēnu mēteļiem un portfeļiem. 1953.–1954. gadā šajā pašā skolā vairākkārt tika atklātas skolēnu grupas, kas nodarbojās ar pretpadomju darbību.

1955. gada novembrī Varakļānu rajonā bija atklātas 16 pretpadomju lapiņas, to autori bija Barkavas septiņgadīgās skolas divi skolēni.

1955. gada novembrī 45. vidusskolas skolnieks BARKOVSKIS bija izveidojis grupu no četriem šīs skolas skolēniem. Viņi izgatavoja un izplatīja pretpadomju lapiņas vidusskolā un Rīgas pilsētā.

1955. gada novembrī tika atklāta jaunatnes grupa, ko bija izveidojis Rīgas pilsētas iedzīvotājs pusaudzis GARKĀJS trīs cilvēku sastāvā, tajā arī ietilpa Alojās rajona vidusskolas skolnieks LĪCĪTIS. Šī grupa tika izveidota ar mērķi veikt cīņu pret padomju varu, uzturēja šifrētu saraksti, izgatavoja pretpadomju uzsaukumus un gatavojās izdarīt diversijas aktus kolhozā un izmētāt lapiņas Rīgas pilsētā.

1955. gada decembrī atklāta jaunatnes pretpadomju organizācija, dēvēta par "Skautu organizāciju", tās locekļi bija Auces septiņgadīgās skolas skolēni. "Skautu organizācijas" dalībnieki nodarbojās ar pretpadomju lapiņu izgatavošanu, un viņiem bija nodoms tās izplatīt Auces rajona kolhozu teritorijā.

(152. lp.)

Materiāli, kas ir attiecībā par šo organizāciju, dod pamatu uzskatīt, ka tās dalībnieku iedvesmotāji veikt organizētu pretpadomju darbību bija no ieslodzījuma amnestētie ieradušie PUMPURS un citi, kuri pagātnē bijuši notiesāti par pretpadomju darbību.

Latvijas Valsts universitātē 1955. gada ritējumā un 1956. gada pirmajos mēnešos bija virkne pretpadomju izpausmju no nacionālistiski noskaņotu studentu puses. Ekonomikas fakultātes studenti, tiesību nodaļas 3. un 4. kursa komjaunieši HARPS, VALGE, MAULIŅŠ, ĶEMZĀNS, ZEĻENOVŠ, FRĪDRIHSONS un citi lasīja un izplatīja buržuāzisko filozofu grāmatas un izplatīja viņu ideālistisko filozofiju, no šīm pozīcijām apmeloja marksismu. Kolektīvi, gandrīz katru dienu, klausījās "Amerikas Balss" melīgās radiopārraides un no šo melīgo pārraižu pozīcijām kritizēja partijas un Padomju valdības pasākumus. Studentu vidū bija izplatīties teiciens par "brīvās" Latvijas atjaunošanu. Atsevišķi studenti pieļāva melīgus izteicienus par b. HRUŠČOVA uzstāšanos PSKP XX kongresā.

1956. gada 1. un 2. janvārī Bauskas pilsētā bija izplatītas apmēram 20 pretpadomju lapiņas, to autori un izplatītāji izrādījās Bauskas vidusskolas skolēni GARKALNS un KAREVA un pusaudzis BAUMANIS.

1956. gada janvārī Apes pilsētā bija atklātas huligāniska, draudoša rakstura divas zīmītes, to autori izrādījās Apes NVS skolnieks AULS un pusaudzis ANDRUŠĀNS. Viņi arī bija nosūtījuši draudīga rakstura vēstuli uz "Pionieris" redakcijas adresi.

1956. gada janvārī Gaujienas rajonā bija atklāta viena pretpadomju lapiņa, tās autors un izplatītājs izrādījās Lizuma NVS skolnieks LOČMELIS.

(153. lp.)

1956. gada februārī bija atklāta pretpadomju jaunatnes organizācija, kas bija izveidota 1952. gadā no Krāslavas rajona Izvaltas vidusskolas skolēniem ar nosaukumu "Antikomunistiskā un antisemitiskā savienība". Organizācijā iekļāvās 12 šīs skolas skolēni, tā nodarbojās ar pretpadomju lapiņu izgatavošanu un izplatīšanu un ieroču vākšanu bruņotas cīņas veikšanai pret Padomju varas orgāniem. Tās dalībnieki sistemātiski organizēja sanāksšanas, kurās tika apspriesti jautājumi, kā tās locekļiem veikt organizētu pretpadomju darbību. Organizācijas vadītājs BOLIŅŠ un trīs citi arestēti.

Latvijas PSR Ministru padomes
Valsts drošības komitejas priekšsēdētājs
ģenerālmajors

(VĒVERS)

1956. gada 8. martā

20. dok. Latvijas PSR MP VDK priekšsēdētāja ģenerālmajora J. Vēvera 1961. gada 16. oktobra lūgums LPSR MP priekšsēdētāja vietniekam V. Krūmiņam organizēt visu rakstāmmašīnu šriftu (latviešu un krievu valodā) paraugu nosūtīšanu LPSR MP VDK rīcībā līdz 1961. gada 1. decembrim.

Avots: LVA, 270. f., 1.s apr., 1553. l., 48.–49. lp. Oriģinālmašīnraksts ar J. Vēvera parakstu un grifu "Slepeni. Eks. Nr. 1". Uz dokumenta rezolūcija: "b. Ziediņš. Lūdzu organizēt šo darbu ar ... vai CK spēkiem. V. Krūmiņš. 19. X." Tulkojis Jānis Dūms.

Slepeni
Eks. Nr. 1

Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēdētāja vietniekam
biedram V. M. Krūmiņam

Rīgā

Saistībā ar radušos operatīvo nepieciešamību lūdzu Jūsu norādījumu organizēt visu Latvijas PSR Ministru padomes pakļautībā esošo resoru, iestāžu un uzņēmumu (izņemot Tautas saimniecības padomes) rakstāmmašīnu (latviešu un krievu valodā) šriftu paraugu savākšanu.

Šriftu paraugus nepieciešams savākt saskaņā ar šeit pievienotajiem paraugiem, neizpaužot šā pasākuma mērķus.

Vēlams rakstāmmašīnu šriftu paraugus iesniegt Latvijas PSR Ministru padomes Valsts drošības komitejā līdz 1961. g. 1. decembrim.

Pielikums: 3 lapas.

Latvijas PSR Ministru padomes Valsts drošības komitejas
priekšsēdētājs

ģenerālmajors /paraksts/ (Vēvers)

1961. g. 16. oktobrī
Nr. 1/539

Paskaidrojums

Rakstāmmašīnas šrifta paraugu nepieciešams izgatavot divos eksemplāros ar koppapīru uz labas kvalitātes rakstāmpapīra pēc šādas formas:

1. Iestādes vai uzņēmuma nosaukums, pakļautības sistēma, adrese.
2. Rakstāmmašīnas sistēma un numurs un kas ar to strādā.
3. Šrifta marka (zīme, nosacītais šrifta apzīmējums, kas atrodas uz litera plāksnītes starp burtiem).
4. Pieci katras mašīnas augšējā un apakšējā reģistra zīmes nospiedumi caur lenti.
5. Viens katras augšējā un apakšējā reģistra zīmes nospiedums bez lentes.
6. Piecas rindiņas brīva teksta, rakstītas ar augšējo reģistru.
7. Piecas rindiņas brīva teksta, rakstītas ar apakšējo reģistru.
8. Atsevišķi burti un vārdi, pavisam piecas rindiņas, rakstītas ar dažādiem, mašīnai raksturīgiem attālumiem starp rindiņām.
9. Oficiālās personas paraksts.
10. Parauga izgatavošanas datums.

Visu rakstīto materiālu izvietot uz vienas lapas. Sevišķu vērību veltīt pareizam šrifta markas norādījumam (+, P-I, AP-I utt.).

Ja uzskaitē ir mašīnas, ar kurām nav iespējams rakstīt to nolietošanās vai bojājumu dēļ, nepieciešams sastādīt aktu par neiespējamību strādāt ar norādītajām mašīnām, ko pievienot pie pārējo mašīnu šriftu paraugiem.

21. dok. Latvijas PSR Ministru padomes Valsts drošības komitejas priekšsēdētāja ģenerālmajora Jāņa Vēvera 1962. gada 24. novembra slepenais ziņojums Latvijas Komunistiskās partijas Centrālajai komitejai par PSRS karogu noraušanas gadījumiem Latvijas PSR Oktobra revolūcijas 45. gadadienas svinību laikā.

Avots: LVA, 202. f., 25. apr., 80.a l., 52.–56. lp. Oriģinālmašīnraksts krievu valodā ar J. Vēvera parakstu uz Latvijas PSR VDK veidlapas ar grifu "Slepeni". Tulkojis Jānis Dūms.

Arhīva kopija
Slepeni
Eks. Nr. 1

Latvijas PSR Ministru padomes
Valsts drošības komiteja
... novembrī 1962. g.
Nr. 1/497

Spiedogs: "Jānodod atpakaļ".
[Pārējais teksts nav salasāms.]
26.XI 62. Nr. 1025

Latvijas Komunistiskās partijas Centrālajai Komitejai

Rīgā

Ar šo nosūtu izziņu par Latvijas PSR teritorijā notikušajiem valsts karogu noraušanas faktiem Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 45. gadadienas svinēšanas dienās.

Pielikums: teksts uz "5" lappusēm.

Latvijas PSR Ministru padomes
Valsts drošības komitejas priekšsēdētājs
ģenerālmajors /paraksts/ (Vēvers)

Arhīva kopija
Slepeni
Eks. Nr. 1

Izziņa

Par valsts karogu noraušanas faktiem Rīgas pilsētā un republikas teritorijā 1962. g. laikā no 6. līdz 9. novembrim un par noziedznieku meklēšanas rezultātiem

1962. g. laikā no 6. līdz 9. novembrim Rīgas pilsētā un Latvijas PSR teritorijā 20 gadījumos tika norauti 25 valsts karogi un viens dekoratīvais, no tiem Rīgā – 8, Rēzeknes pilsētā – 2, Bauskas pilsētā – 2 un Bauskas rajonā – 2, Daugavpils pilsētā – 2, Jēkabpils pilsētā – 1, Pļaviņu pilsētā – 1, Dobeles pilsētā – 3 (nozagti), Cēsu pilsētā – 1, Gulbenes rajonā – 1 un Krāslavas pilsētā – 1 (dekoratīvais). Noziedznieki noskaidroti un tiek saukti pie kriminālās atbildības par valsts karogu noraušanu šajos gadījumos:

1. Šmits Aivars Alfrēda d., dzimis 1943. g., Rīgas Politehniskā institūta students (II kurss), VĻKJS biedrs.

Šmits, atrodoties Cēsis iereibušā stāvoklī, 1962. g. 6. novembrī plkst. 02.00 norāva Latvijas PSR valsts karogu no komunālās mājas Gagarina ielā Nr. 9, par ko aizturēts nozieguma vietā. Tā kā karogs bija izkārts augstu, Šmits uzkāpa uz sētas, pieķērās pie karoga kāta, salauza to, pārsvieda pār sētu. Pieci studenti no Rīgas Politehniskā institūta, kuri bija kopā ar viņu, pasīvi novēroja Šmita huligāniskās izdarības.

Cēsu rajona prokuratūra ierosināja krimināllietu pret Šmitu.

2. Krumpāns Juris Staņislava d., dzimis 1944. g., Rīgas Politehniskā institūta I kursa students, VĻKJS biedrs.

Krumpāns, būdams Krāslavas pilsētā iereibušā stāvoklī, 1962. g. 7. novembrī plkst. 05.00 norāva dekoratīvo karogu. J. S. Krumpānu Krāslavas pilsētas tautas tiesa notiesāja par sīko huligānismu uz 15 diennaktīm.

3. Zaņevičs Gunārs Voldemāra d., dzimis 1943. g., Rēzeknes rūpkombināta bijušais strādnieks, VĻKJS biedrs, jauniesaucamais.

8. novembrī plkst. 01.30 Zaņevičs atgriezās no restorāna ar sievu un tās draudzeni (abas VĻKJS biedres). Būdams iereibušā stāvoklī, Zaņevičs noņēma valsts karogu no Maizes kombināta sargbūdas un nesa to pa ielu. Aizgājis līdz Rēzeknes [dz. c.] stacijas sakaru distances ēkai, noņēma vēl vienu karogu, bet viņu pamanīja dežurējošā telefoniste, un ar milicijas palīdzību viņš tika aizturēts. Abos gadījumos karogi bija izkārti zemu.

Zaņevičs agrāk ir saukts pie administratīvās atbildības saskaņā ar dekrētu par sīko huligānismu.

Rēzeknes rajona prokuratūra ierosināja krimināllietu pret Zaņeviču.

4. Lasis Bronislavs Ādolda d., dzimis 1934. g., Pļaviņu HES elektriķis, bezpartijiskais, Pļaviņu pilsētas iedzīvotājs.

Būdams iereibušā stāvoklī, Lasis 7. novembrī plkst. 18.30 norāva Latvijas PSR valsts karogu no komunālās ēkas Pļaviņu pilsētā, Daugavas ielā 34, un izsvieda to citas mājas sētā.

Jēkabpils rajona prokuratūra Lasi arestēja saskaņā ar Latvijas PSR KK 204. panta II daļu.

5. Cišs Imants Eduarda d., dzimis 1932. g., dzimis un dzīvo Pļaviņu pilsētā, Pļaviņu kaļķu karjera strādnieks, bezpartijiskais.

Būdams iereibušā stāvoklī, Cišs 7. novembrī plkst. 03.00 nolauza Latvijas PSR valsts karoga kātu no nama Daugavas ielā, Pļaviņu pilsētā, nosvieda karogu uz ielas un midija to kājām.

Jēkabpils rajona prokuratūra Cišu arestēja saskaņā ar Latvijas PSR KK 204. pantu.

6. Dzenis Antons Jēkaba d., dzimis 1934. g., Jēkabpils starpkolhozu celtniecības organizācijas būvbrigādes brigadieris, bezpartijiskais, Jēkabpils pilsētas iedzīvotājs.

Dzenis, būdams iereibušā stāvoklī, 1962. gada 7. novembrī plkst. 23.00 Jēkabpils pilsētā, Rīgas ielā, norāva valsts karogu no veikala ēkas.

Jēkabpils rajona prokuratūra Dzeni arestēja saskaņā ar Latvijas PSR KK 204. pantu.

7. Apolonis Eduards Markela d., dzimis 1945. g., Daugavpils vispārējās celtniecības tresta namdaris, bezpartijiskais, dzīvo Daugavpils pilsētā.

8. Radzevičs Valerijs Ivana d., dzimis 1946. g., medicīnas skolas II kursa students, VĻKJS biedrs, dzīvo Daugavpils pilsētā.

9. Jefimovs Antons Vasilija d., dzimis 1946. g., Daugavpils vakara skolas 9. klases audzēknis.

Apolonis, Radzevičs un Jefimovs, būdami iereibušā stāvoklī, naktī uz 1962. g. 8. novembri Daugavpils pilsētā norāva valsts karogu no komunālās mājas Ļeņina ielā 10.

Visi trīs tiek saukti pie kriminālās atbildības saskaņā ar Latvijas PSR KK 204. pantu.

10. Goldmans Jānis Antes d., dzimis 1944. g., Popova v. n. radiatorūpnīcas montētājs, Rīgas pilsētas iedzīvotājs.

Goldmans, būdams iereibušā stāvoklī, naktī uz 1962. g. 9. novembri norāva valsts karogu, kas karājās zemu pie komunālās mājas Rīgā, Lazaretes ielā (karogu viņš norāva aiz auduma).

Goldmans tiek saukts pie kriminālātbildības saskaņā ar Latvijas PSR KK 204. pantu.

11. Ņemiro Bronislavs Vikentija d., dzimis 1938. g., VĻKJS biedrs, celtniecības desmitnieks Raiņa v. n. sovhozā Bauskas rajonā, norāva karogu Bērsteles kolhozā tajā pašā rajonā. Ņemiro – 2. grupas invalīds, nervu slimnieks.

12. 1962. g. naktī no 6. uz 7. novembri Gulbenes rajonā Rankas kartona fabrikas teritorijā tika norauti divi valsts karogi no divām dzīvojamām ēkām.

Izmeklēšanas gaitā tika konstatēts, ka šos karogus norāva:

Sebris Andrejs Pētera d., dzimis 1943. g., dzīvo Limbažu rajonā, Pāles ciema padomē,

Spangalis Ādolfs Staņislava d., dzimis 1942. g., rūpnīcas VEF strādnieks, dzīvo Rīgā, Glika ielā 16, un

Zaķis Uldis Kārļa d., dzimis 1941. g., Rankas kartona fabrikas atslēdznieks.

Visi trīs tiek saukti pie kriminālās atbildības. Izmeklēšanu veic VDK.

Latvijas PSR Ministru padomes

Valsts drošības komitejas priekšsēdētājs

ģenerālmajors /paraksts/ (Vēvers)

24. novembrī 1962. gadā

22. dok. Latvijas PSR MP VDK priekšsēdētāja Longina Avdjukeviča 1963. gada 21. februāra slepenais ziņojums LPSR MP priekšsēdētājam Vitālijam Rubenam par pretpadomju un citām izpausmēm vēlēšanu sagatavošanas gaitā.

Avots: LVA, 270. f., 1. s apr., 1550. l., 12.–16. lp. Oriģinālmašīnraksts krievu valodā ar L. Avdjukeviča parakstu. Tulkojis Jānis Dūms.

Slepeni
Eks. Nr.1.

Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēdētājam
biedram V. P. Rubenam
Rīgā

Ziņojums
par pretpadomju un citām izpausmēm
vēlēšanu sagatavošanas periodā

Š. g. janvārī–februārī republikā un Rīgas pilsētā notika virkne pretpadomju un citu pret notiekošo gatavošanos Latvijas PSR Augstākās Padomes un vietējo padomju vēlēšanām vērstu uzstāšanos.

21. janvārī k/d 6088 darbnīcās pēc brīva līguma strādājošais Nikolajs Vasilija d. Ivanovs, dzīv. Rīgas pilsētā, Brīvzemnieka ielā 7, dzīv. 6, savam paziņam paziņoja, ka viņš nebalsos par izvirzītajiem kandidātiem, bet aģitatorus, kuri apmeklēs viņa dzīvokli, padzīs. Viņš arī pauda, ka padomju prese, radio, kino nerāda īstenību un nodarbojas ar melīgu propagandu un tāpēc viņš vairs nekam netic.

Materiāli par neveselīgajiem Ivanova izteicieniem nosūtīti PSRS MP VDK Baltijas kara apgabala Sevišķai daļai attiecīgo pasākumu veikšanai.

3. februārī Daugavpils pilsētā uz kioska [sienas] pie pilsētas tirgus atklāta viena pretpadomju saturs lapiņa, kas aicināja nebalsot par komunistiem. Lapiņa rakstīta ar roku, krievu valodā, izmainītā rokrakstā.

Pretpadomju lapiņas autora meklēšana uzdots Latvijas PSR MP VDK pilnvarotā Daugavpilī aparātam.

Tāpat 3. februārī dzelzceļa stacijas "Rēzekne-1" mātes un bērna istabā atklāts, ka nezināmas personas ar tinti sasmērējušas mūsu partijas un valdības vadītāju (biedru N.S. Hruščova un L.I. Brežņeva) portretus.

Partijas un Padomju valdības vadītāju portretu bojāšanā vainīgo personu meklēšana uzdots Latvijas PSR MP VDK pilnvarotā Rēzeknes pilsētā aparātam. Tam palīgā nosūtīts pieredzējis komitejas operatīvais darbinieks.

Š. g. 26. janvārī ap plkst. 19.30 vēlēšanu iecirknī Lacu [?] ielā 17 izdedzināts vertikālā lozunga vidus. Ir aizdomas, ka to ir izdarījuši 12–14 gadus veci pusaudži. Šajā pašā dienā vakarā aģitpunktā tramvaju-trolejbusu pārvaldes klubā tika sagraizīti transparenti. Aizdomās tiek turēta jauniešu grupa: Petikins, Andrejevs, Jefimovs un Kostikovs, kuri bija iereibuši un tajā vakarā veica vairākas huligāniskas izdarības. Maskavas rajona milicijas nodaļa ierosinājusi pret viņiem kriminālietu.

8. februārī Latvijas Valsts jūras kuģniecības sapulcē deputātu kandidātu izvirzīšanai Latvijas PSR Augstākajai Padomei un Rīgas pilsētas padomei tvaikoņa "Jeļņa" partorganizācijas sekretāra vietnieks, vecākais motorists Tihijs paziņoja, ka viņš nebalsos par izvirzīto Latvijas PSR Augstākās Padomes deputāta kandidātu, tvaikoņa "Kotlasa" kapteini biedru B.K. Kondrusu. Turklāt Tihijs piebilda, ka viņš aģitēs arī citus, lai viņi nebalsotu.

Rīgas cementa un šifera rūpnīcas kolektīvs par Latvijas PSR Augstākās Padomes deputāta kandidātu izvirzīja mašīnistu K.K. Zariņu. Pēc sapulces rūpnīcas strādniekos tika izplatītas baumas, ka K.K. Zariņš vācu okupācijas laikā bijis šucmanis Dagdā un ņirgājies par padomju pilsoņiem.

Tihija nebalsošanas motīvus un iespējamo Zariņa piederību pie šucmaņiem mēs pārbaudām.

8. februārī laikā no plkst. 22.00 līdz 24.00 Liepājas pilsētā aģitpunktā Renu [?] ielā 6 tika norauts plakāts "3. martā visi uz Augstākās Padomes un vietējo Padomju vēlēšanām". Norautais plakāts nav bojāts, tika atrasts netālu no aģitpunkta sniega kaudzē. Noskaidrots, ka plakātu norāvuši huligāniski noskaņoti pusaudži. Ar vainīgajiem veikti profilaktiska rakstura pasākumi.

Naktī no 9. uz 10. februārī Lenču ciema padomes Rēzeknes rajonā Kirova v.n. kolhoza klubā saplēsīs lozungus, kas aicināja uz Latvijas PSR Augstākās Padomes un vietējo padomju vēlēšanām.

Latvijas PSR MP VDK pilnvarotā operatīvais sastāvs par šo faktu veica izmeklēšanu, vainīgie atklāti un tiks saukti pie atbildības.

8. februārī Rīgas pilsētas 1. latviešu vidusskolā PSRS vēstures stundā 10.a klases skolniece D.J. Liepiņa, M.V. Beišāne un A.A. Aivare izgatavoja vairākas nacionālistiska satura lapiņas.

Šo lapiņu izgatavošanas iemeslu pārbaudes procesā noskaidrots, ka š. g. 29. janvārī PSRS vēstures skolotāja Hermīne Kārļa m. Aumale, PSKP biedre, pēc savas iniciatīvas 10. klases skolēniem, tai skaitā arī 10.a klasē, vēstures stundās uzdeva vairākus jautājumus par komunisma celtniecības iespējām mūsu zemē, uz kuriem atbildēt ierosināja rakstiski. Skolēniem viņa izskaidroja, ka atbildes viņi var izklāstīt brīvi, kā viņi domā, un tās neparakstīt.

Daudzi skolēni izteica neticību padomju cilvēku morālajām īpašībām un atbildes deva sadomātas.

Veikto pasākumu rezultātā skolēnu izgatavotās lapiņas konfiscētas, to autori profilaktēti. Šo jautājumu pēc mūsu iniciatīvas izskatīja Latvijas KP Kirova rajona komitejas birojs, skolas direktors brīdināts, vēstures skolotājai Aumalei izteikts rājiens.

15. februārī ap plkst. 22.00 Rēzeknes pilsētas centrā, Oktobra ielā, nezināmas personas sagraizīja septiņgadu plāna diagrammu. Ar vainīgā meklēšanu nodarbojas Latvijas PSR MP VDK pilnvarotā Rēzeknes pilsētā aparāts un milicijas pilsētas nodaļa.

15. februārī grupa Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātes studentu lasīja republikāniskajos laikrakstos publicēto Latvijas PSR Augstākās Padomes deputātu kandidātu sarakstu un izteica izbrīnu, kāpēc sarakstā nav pilsētas komitejas sekretāra b. Azāna un Latvijas KP CK darbinieka b. Sokurenko. Tai pašā laikā izteica izbrīnu par partijas Rēzeknes pilsētas komitejas sekretāra b. Bogdanova izvirzīšanu par deputāta kandidātu.

Daži Juridiskās fakultātes studenti izteica uzskatu, ka vēlēšanas Padomju Savienībā nav demokrātiskas, ka pie mums vēlētajiem vēlēšanu dienā vienkārši jāatdod savs balsis. Turklāt viņi slavināja kapitālistisko valstu daudzpartiju sistēmu, kur priekšvēlēšanu kampaņas laikā notiek cīņa starp partijām par saviem kandidātiem.

16. februārī Liepājas rajona sovhoza "Embūte" klubā bija paredzēta Latvijas PSR Augstākās Padomes deputāta kandidāta b. Praudes tikšanās ar vēletājiem. Tā kā viņš uz tikšanos nevarēja atbraukt, klubā notika jautājumu un atbilžu vakars un dejas par maksu.

Ap plkst. 01 [jau] š. g. 17. februārī pie aģitpunkta pienāca grupa Vainodes miestiņā izvietotās k/d 32085 karavīru. Karavīri bija iereibuši, aģitpunkta telpās sarīkoja kautiņu ar sovhoza jauniešiem, izsīta logus un durvis un aizbrauca.

Šo darbību veikšanā vainīgās militārpersonas tiek sauktas pie atbildības.

Š. g. 17. februāra vakarā pie ieejas aģitpunktā Nr. 7 Ausekļa ielā 11 nezināma persona sagraizīja divus vēlēšanu plakātus. Mēs esam veikuši pasākumus noziedznieka meklēšanā.

Latvijas Valsts drošības komiteja veikusi virkni pasākumu vēlēšanu iecirkņu apsardzībai un to drošības nodrošināšanai Rīgas pilsētā un republikā. Šajā nolūkā uz visiem VDK pilsētu un rajonu aparātiem nosūtīti vadoši un pieredzējuši operatīvie darbinieki, kuri uz vietām sniegs nepieciešamo palīdzību darba organizēšanā Augstākās Padomes un vietējo padomju darbaļaužu deputātu vēlēšanu sagatavošanā un realizēšanā.

Latvijas PSR Ministru padomes Valsts drošības komitejas
priekšsēdētājs
1963. gada 21. februārī

/paraksts/ (Avdjukevičs)
Nr. 1/581

IX. Okupācijas režīma cīņa pret nacionālo pretošanos Latvijā 1944.–1967. gadā

23. dok. PSRS Iekšlietu ministrijas Iekšējā karaspēka štāba priekšnieka ģenerālleitnanta I. N. Vitenko 1980. gada 29. augustā sastādītais to Iekšējā karaspēka daļu uzskaitījums, kuras Baltijas republikās laikā no 1944. gada 1. janvāra līdz 1951. gada 31. decembrim piedalījušās kaujas operācijās cīņās pret nacionālo pagrīdi.

Avots: KFVA, 9401. f., 34. apr., 12. l., 1.–29. lp. Mašīnraksts krievu valodā ar grīfu "Slepeni" un ģenerālleitnanta I. N. Vitenko parakstu. Tulkojis Jānis Dūms.

Slepeni
Eks. Nr. 34

Apstiprinu
PSRS IeM Iekšējā karaspēka priekšnieks
armijas ģenerālis

I.K. Jakovļevs

"..." septembrī 1980. g.

Uzskaitījums
PSRS IeTK–IeM–VDM pārvaldes, vienības, daļas,
kuras piedalījušās kaujas operācijās nacionālās pagrīdes likvidēšanā Baltijas republiku
teritorijā no 1944. g. 1. janvāra līdz
1951. g. 31. decembrim

Nosaukums, Nosacītais apzīmējums	Dislokācijas punkts	Piedalīšanās periods	Kaujas operāciju apgabali, rajoni	Pamatojums
Pārvaldes IeTK–IeM Iekšējā karaspēka pārvalde un specvienības Baltijas apgabalā	Vilņas pilsēta	01.02.44.– 04.05.46.	Lietuvas PSR Latvijas PSR Igaunijas PSR	PSRS IeTK pavēle 01.02.44. Nr. 001455 PSRS IeTK–IeM Iekš. karasp. galv. pārvaldes arhīva dokum.
Divīzijas Atsev. moto–strēlnieku sevišķo uzdevumu divīzija operatīvās grupas apvienoto vienību vadībai Atsev. sakaru batalj., atsev. sapieru rota	Maskava	31.01.46.– 08.03.46. 11.03.49.– 10.04.49.	Lietuvas PSR Latvijas PSR	Vēstures formulāra dati
IeM–VDM ka- raspēka 4. sd. vadība un specvienības (k/d 3198)	Vilņa	30.07.44.– 31.12.50.	Lietuvas PSR	PSRS IeM Iekš. karasp. pavēles Nr. 0030, 27.11.46., Nr. 0025, 21.03.51.
IeM–VDM karasp. 5. sd vadība un specvienības (k/d 3203)	Rīga	20.10.44.– 31.12.50.	Latvijas PSR	—
IeTK dz. c. apsardzes karasp. [?] div. vadība un spec. vienība (k/d 5339)	Vilņa	03.08.44.– 18.12.51.	Lietuvas PSR	Vēstures formulāra dati

Nosaukums, Nosacītais apzīmējums	Dislokācijas punkts	Piedalīšanās periods	Kaujas operāciju apgabali, rajoni	Pamatojums
leM-VDM karasp. [?] vadība un specvienības (l/p 93802)	Tallina	01.10.46.– 31.12.46.	Igaunijas PSR	PSRS leM pavēle Nr. 00971, 01.11.46., PSRS leM karaspēka pavēle Nr. 0030, 27.11.46.
Pulki F.E. Dzeržinska v.n. divīzijas motostrēln. [?] pulks (k/d ?)	Maskava	09.05.48.– 09.06.48. 11.03.49.– 10.04.49.	Lietuvas PSR Latvijas PSR	Vēstures formulāra dati —
F.E. Dzeržinska v.n. divīzijas [?] motostrēln. pulks (k/d 3161)	Maskava	31.01.46.– 03.03.46.	Lietuvas PSR	—
5. inž.-ķīm. aiz-sardz. pulks (spec. uzdevu-mu bataljons) (k/d 9587)	Minska	15.01.46.– 15.02.47.	Lietuvas PSR	—
F.E. Dzeržinska v.n. divīzijas 9. motostrēln. pulks (k/d3136)	Maskava	31.01.45.– 03.03.46.	Lietuvas PSR	—
lekš. karasp. 8. [?] moto-strēln. divīzija (k/d 3220)	Ļeņingrada	16.09.47.– 20.10.47., 12.03.49.– 08.04.49.	Igaunijas PSR	lekš. karasp. Galv. pārvaldes rīkojums Nr. 35/9-00273, 09.05.47.
lekš. karasp. 24. [?] strēln. div. (k/d 3242)	Madona	01.11.46.– 31.12.50.	Latvijas PSR	lekš. karasp. pavēles Nr. 0030, 27.11.46., Nr. 0025, 21.03.51.
leTK [?] moto-strēln. diviz. (k/d 3181)	Šauļi	24.09.45.– 31.12.50.	Lietuvas PSR	—
[?] motostr. divīzija (k/d 3212)	Gorodeca, Sarni	18.04.46.– 31.12.50.	Lietuvas PSR	—
6. [?] moto-strēln. div. (k/d 3225)	Polocka, Rīga	05.07.44.– 10.09.44.	Latvijas PSR	—
[?] 3 divīzioni	Polocka, Rīga	11.08.51.– 09.11.51.	Latvijas PSR	—
leTK pulks (k/d 3261)	Kaļiņingrada	06.06.46.– 13.12.46.	Lietuvas PSR	lekš. karasp. pavēle Nr. 0019, 12.05.47.
[?] Robežap-sardz. pulks, 1945. g. 11. pārdēvēts – 132. konvoja pulks	Vilņa	01.02.46.– 30.11.46.	Lietuvas PSR	Vēstures formulāra dati
lekš. karasp. [?] strēln. pulks (k/d 3204)	Tartu	26.09.44.– 15.12.46.	Igaunijas PSR	lekš. karasp. pavēle Nr. 0030, 27.11.46.
lekš. karasp. [?] strēln. pulks (k/d 3225)	Rēzekne	22.03.44.– 01.11.45.	Latvijas PSR	—
leTK-leM dz. c. apsardz. karasp. [?] pulks (k/d 5340)	Rīga	01.01.45.– 31.12.49.	Latvijas PSR	Vēstures formulāra dati
lekš. karasp. pulks (k/d3213)	Vitebska, Ukmerģe	12.05.46.– 01.01.47.	Lietuvas PSR	leM. lekš. ka-rasp. pavēle Nr. 0030, 27.11.46.

[?], bij. 59. dz. c. apsardz. pulks (l/p 61316)	Viļņa	12.44.– 12.45.	Lietuvas PSR	PSRS leM lekš. karasp. pavēle Nr. 0030, 27.11.46.
lekš. karasp. 24. [?] strēln. pulks (k/d 3206)	Madona	07.04.45.– 31.12.46.	Latvijas PSR	---
lekš. karasp. [?] strēln. pulks (k/d 3202)	Kauņa	30.07.44.– 31.12.50.	Lietuvas PSR	---, Nr. 0025, 21.03.51.
leTK dz. c. ap-sardz. [?] pulks (k/d 5328)	Jelgava	10.06.45.– 31.10.45.	Latvijas PSR	PSRS leTK pavēle Nr. 00590, 26.05.45., Vēstures formulāra dati
lekš. karasp. str. pulks (k/d 3233)	Viļņa, Telši	15.07.46.– 15.12.46.	Lietuvas PSR	PSRS leM lekš. karasp. pavēle Nr. 0030, 27.11.46.
lekš. karasp. [?] strēln. pulks (k/d 5360)	Birži, Šauļi	15.07.46.– 31.12.50.	Lietuvas PSR	---, Nr. 0025, 21.03.51.
Bataljoni F.E. Dzeržinska v.n. div. atsev. tanku bataljons (k/d 3176)	Maskava	27.11.45.– 03.05.46., 11.03.49.– 08.04.49.	Lietuvas PSR	Vēstures formulāra dati
Ārstata auto-bruņutanku batalj.	Maskava	27.11.45.– 25.04.46.	Lietuvas PSR	
leM dz. c. ap-sardz. karasp. 14. divīzijas 1., 2., 2., 4. atsev. operat. bataljoni	Lietuvas PSR	26.12.46.– 08.02.47.	Lietuvas PSR	14. divīzijas materiāli par 1947. g. personālsastāva saraksti glabājas 14. div. vadības fondā
12. atsev. inž.-ķīm. aizsardzības bataljons (k/d 9589)	Viļņa	20.10.44.– 08.11.44. 24.11.44.– 01.12.44.	Lietuvas PSR	AM CA izziņa Nr. 4/514476, 10.12.[?]
Bruņuvilcieni [?] atsev. bruņu-vilciens (k/d 51912)	Zapadnaja Dvina, Rēzekne, Rīga	01.01.45.– 18.01.46.	Latvijas PSR	Vēstures formulāra dati
28. atsev. bruņu vilciens (k/d 5347)	Vīborga, Tapa	16.06.45.– 03.10.45.	Igaunijas PSR	---
53. atsev. bruņu vilciens (k/d 5260)	st. "Bezdonije" Lietuvas dz. c.	05.09.44.– 15.07.46.	Lietuvas PSR	---
56. atsev. bruņu vilciens (l/p 51938)	Bresta	05.06.44.– 04.07.46.	Lietuvas PSR	---
Divizioni 32. atsev. bruņu vilcienu mācību divizionis	Paneveža	18.10.44.– 02.04.45.	Lietuvas PSR	---
Skolas lekš. karasp. 4. divīzijas seržantu skola	Viļņa	30.07.44.– 31.12.50.	Lietuvas PSR	---

leTK–leM dz. c. apsardzes karasp. 14. div. seržantu sastāva skola	Kauņa	03.08.44.– 01.10.50.	Lietuvas PSR	--
Sakaru jaunākā komandsastāva skola leTK–leM dz. c. apsardzes karaspēkam (k/d 5204)	Kemeņec-Podojska	14.06.44.– 26.03.45.	Lietuvas PSR	--
PSRS leM Ordžonikidzes kara skola	Ordžonikidze	24.12.46.– 28.02.47.	Lietuvas PSR	Pav. skolai Nr. 439, 19.12.46., Nr. 31, 28.02.47. Dokumenti glabājas PSRS leM Iekš. karasp. Centr. arhīvā Maskavā, Podbeļska ielā 5
PSRS leM Saratovas kara skola	Saratova	22.12.46.– 24.02.47., 10.03.49.– 10.04.49.	Lietuvas PSR Latvijas PSR	Pavēles skolai Nr. 007, 21.12.46., Nr. 17, 24.02.47., Nr. 001, 09.03.49., Nr. 0119, 16.04.49.

Piezīme: saskaņā ar PSRS leM 18.04.55. pavēli Nr. 0192 militārpersonu tiešo piedalīšanos kaujas operācijās Lietuvas PSR, Latvijas PSR un Igaunijas PSR teritorijā apstiprina karaspēka daļas 3404. komisija.

“Uzskaitījumā” nav ieskaitīti pulki un bataljoni, kuri periodiski nosūtīja nelielas militārpersonu grupas atsevišķu bandītisma gadījumu likvidācijai. Apstiprināt konkrētu gadījumu nepieciešams pēc šo daļu dokumentiem, kuri atrodas Padomju armijas Centrālā valsts arhīva glabāšanā.

PSRS leM Iekšējā karaspēka štāba priekšnieks
ģenerālleitnants /paraksts/ I. N. Vitenko
29. augustā 1980. g.

Piekrītu
Padomju armijas
Centrālā valsts arhīva
direktors
/paraksts/ P. M. Kevdins
29. augustā 1980. g.

24. dok. Latvijas PSR VDM Ogres apriņķa nodaļas aģentes Edes Biskapas (1916) darba raksturojums 1948. gada 27. septembrī.

Avots: LVA, 1986. f., 2. apr., 8993. l., 304. lp. Oriģinālmašīnraksts ar apakšpulkveža Jakovļeva parakstu un LPSR VDM Ogres nodaļas zīmoga nospiedumu. Tulkojis Jānis Dūms.

Pilnīgi slepeni

Izziņa – aģenta “Kaktiņš” raksturojums

Aģents “Kaktiņš” – Bīskaps Ede Pētera m., dzim. 1916. g. Rembates pagastā, Ogres apriņķī, pēc tautības latviete, ar augstāko izglītību, mājsaimniece, ir 5 bērni.

Savervēja 1945. gada septembrī VDM Rīgas apriņķa nodaļa sakaru uzturēšanai ar aģentu Bērziņu ar mērķi atklāt un atmaskot teroristiskās diversantu organizācijas “SS Jagdverband-Ostland” dalībniekus, jo viņai bija tuvi sakari ar minētās organizācijas organizatoru Rīmani.

Toreiz vervēšanas procesā aģents “Kaktiņš” deva plašus sakarus Kurzemē, pēc viņas materiāliem toreiz tika arestēti 20 “Jagdverband” dalībnieki, bet 1946.–1947. gadā bijušajā Rīgas apriņķī pēc viņas datiem tika arestēti vairāk nekā 10 “šucmaņi”.

КОПИЈА СОБ. СЕКРЕТНО. *30*

СПРАВКА - ХАРАКТЕРИСТИКА.

На агента "КАРТИНЫ".

Агент "КАРТИНЫ" *Бискапа Эде Петровна*
 1916 года рождения, уроженка Рембатес волости,
 Огрского уезда, по национальности латышка, с вы-
 шим образованием, домохозяйка, имеющая 5 детей.

Завербована в сентябре месяце 1945 года Рижским Уездным
 Отделом ЛЕД для поддержки связей с агентом - маршрутником БЕРЗИНЫМ
 с целью выявления и разоблачения участников террористической - диве-
 сионной организации "СС Яхт-Ферланд-Остланд", как имеющая близкие
 связи с организатором названной организации РИМАНИСОМ.

В тот период времени в процессе вербовки агент "КАРТИНЫ"
 дал большие связи по Курляндии и по ее материалам тогда было
 арестовано 20 человек "Яхт-Ферландцев", а в годы 1946-47 по бывшему
 Рижскому уезду по ее данным арестовано более 10 человек "шумячов".

В апреле месяце 1948 года от агента "КАРТИНЫ" были получены
 первичные данные о существовании в Кокнеской, Вискальской и других
 волостях Огрского уезда, подпольной националистической контрреволюци-
 онной организации.

В процессе работы с ней от нее было получено ряд агентурных
 данных, заслуживающих оперативного внимания о наличии в уезде назван-
 ной выше подпольной организации.

В конце июня месяца сего года, на основании ее материалов
 Огрским Уездным Отделом МГБ с вещественными доказательствами -
 антисоветскими листовками был подвергнут аресту руководитель под-
 польной к-р. националистической группы - ЛАПСА, а в последствии было
 арестовано еще 6 человек.

По своим личным качествам агент "КАРТИНЫ" к нашей работе
 относится с желанием, в явках аккуратна, может соблюдать конспирацию,
 но склонна к проявлению излишней инициативы в кругу разрабатываемых
 лиц и иногда допускает приувеличение в действительности.

По оперативным соображениям по делу к-р. националистической
 подпольной антисоветской группы, арестованной в июле месяце с.г.
 агент "КАРТИНЫ" нами не допрашивалась.

ПОДПОЛКОВНИК *И. П. ЯНОВЛЕВ*

27 сентября 1948 года.

г. Огре.

1948. gada aprīli no aģenta "Kaktiņš" tika saņemti pirmie dati par Kokneses, Viskaļu un citos Ogres apriņķa pagastos pastāvošu nacionālistisku kontrrevolucionāru pagrīdes organizāciju.

Darba procesā no viņas tika saņemtas vairākas aģentūras ziņas, kas bija pelnījušas operatīvo uzmanību, par augstāk minētās pagrīdes organizācijas esamību apriņķī.

Š. g. jūnija beigās, pamatojoties uz viņas [sniegtajiem] materiāliem, VDM Ogres apriņķa nodaļa ar lietišķajiem pierādījumiem – pretpadomju lapiņām, arestēja pagrīdes kontrrevolucionārās nacionālistiskās grupas vadītāju Lapsu, vēlāk tika arestēti vēl seši cilvēki.

Pēc savām personiskajām īpašībām aģents "Kaktiņš" pret mūsu darbu izturas labvēlīgi, tikšanās reizēs akurāta, var saglabāt konspirāciju, bet ir tieksme parādīt lieku iniciatīvu pētāmo personu vidē un dažreiz pieļauj īstenības pārspilējumu.

Operatīvo apsvērumu dēļ š. g. jūlijā arestētās pretpadomju kontrrevolucionārās pagrīdes grupas lietā aģentu "Kaktiņš" mēs nenopratinājām.

LPSR VDM Ogres apriņķa nodaļas priekšnieks
apakšpulkvedis /paraksts/ (Jakovļevs)
1948. gada 27. septembrī Ogrē

25. dok. Latvijas PSR iekšlietu ministra ģenerālmajora Augusta Eglīša (1896–1966) pilnīgi slepenais ziņojums PSRS iekšlietu ministram ģenerālpulkvedim Sergejam Kruglovam (1907–1977) 1949. gada aprīlī par Latvijas PSR iekšlietu ministrijas veikto darbu iedzīvotāju izvešanā, izpildot PSRS iekšlietu ministra pilnīgi slepeno pavēli Nr. 00225.

Avots: KFVA, 9479. f., 1. apr., 475. l., 144.–154. lp. Mašīnraksts ar A. Eglīša parakstu. Tulkojis Jānis Dūms.

Pilnīgi slepeni

PSRSavienības iekšlietu ministram
ģenerālpulkvedim biedram Kruglovam

Maskavā

Ziņojums

par Latvijas PSR iekšlietu ministrijas veikto darbu,
izpildot PSRSavienības iekšlietu ministrijas
1949. gada pavēli Nr. 00225

Pēc Jūsu pavēles Nr. 00225 saņemšanas mēs kopā ar PSRS leM pilnvaroto ģenerālmajoru b. Ratušņiju sastādījām sīku no pavēles izrietošo organizatorisko un operatīvo pasākumu plānu: par sabiedriskās kārtības nodrošināšanu republikas pilsētās un lauku apvidos veicamās operācijas laikā; par izsūtāmo personu iekraušanas punktu un ešelonu formēšanas punktu piesegšanu; par kontaktu nodrošināšanu ar robežapsardzības karaspēka komandantūrām un kopēju pasākumu veikšanu valsts robežas noslēgšanai; par ešelonu pavadošo grupu komplektēšanu un virsnieku sastāva atlasi ešelonu formēšanas punktu un izsūtāmo [personu] iekraušanas punktu priekšnieku amatam; par ešelonu nodrošināšanu ar naudas un citiem materiālajiem līdzekļiem; par autotransporta mobilizāciju VDM un mūsu vajadzībām konvoju un operatīvo grupu izvietojšanai pie ešeloniem un citiem ar operāciju saistītiem jautājumiem.

Saskaņā ar plānu š. g. 18. martā tika noturēta instruktīvā apspriede ar leM apriņķu nodaļu priekšniekiem, bet 19. martā – ar virsniekiem, kuri bija norikoti par iekraušanas punktu un ešelonu formēšanas punktu priekšniekiem.

Viss organizatoriskais darbs tika pabeigts līdz 20. martam.

Ieskaitot virsniekus, kuri bija komandēti no kaimiņu leM pārvaldēm kā ešelonu priekšnieki, un medicīnisko personālu, kurš ieradās no Maskavas, no Latvijas PSR leM virsnieku sastāva ešelonu pavadošajās grupās tika norikoti: ešelonu priekšnieki – 14 cilv., [viņu] operatīvie un saimnieciskie vietnieki – 66 cilv., ārsti – 12 cilv. un medmāsas – 2 cilv., pavisam 94 cilvēki.

Ešelonu formēšanas punktu priekšnieki – 33 cilv., izsūtāmo [personu] iekraušanas punktu priekšnieki – 32 cilv. Lai tūlīt sastādītu izsūtāmo [personu] sarakstus pa vagoniem, palīgā no LPSR leM aparāta un leM apriņķu nodaļām tika norikoti 150 darbinieki no sieviešu un tehnisko darbinieku skaita.

Iekraušanas punktu piesegšanai un sabiedriskās kārtības nodrošināšanai to rajonos tika norikoti 185 cilvēki no virsnieku un operatīvo darbinieku sastāva.

Tādējādi iekraušanas un ešelonu formēšanas punktus operācijas laikā strādāja pavisam 494 cilvēki no Latvijas PSR leM virsnieku un operatīvā sastāva.

Konvoja un ešelonus pavadošo grupu izvadāšana tika veikta pa dzelzceļu un ar autotransportu, ar aprēķinu, lai tās koncentrētos paredzētajās vietās naktī no 23. uz 24. martu, izņemot trīs ešelonus, kurus formēja Rīgas pilsētas apkaimē [un] kuru konvojs tika izvests tieši pirms operācijas 24. marta vakarā.

Visur līdz operācijas sākumam tika nodrošināta konvoja izolācija no vietējiem iedzīvotājiem.

24. marta vakarā visam pilsētu un apriņķu leM orgānu un milicijas sastāvam tika noteikts kazarmu režīms, tika uzsākta izstrādātajos plānos paredzēto pasākumu realizācija.

Saskaņā ar Jūsu mums dotajiem norādījumiem pēc Latvijas PSR VDM lūguma tai tika sniegta būtiska palīdzība pašas apcietināšanas operācijas veikšanā, kādā nolūkā tika atbrīvoti un nodoti VDM rīcībā 1400 cilvēku no leM orgānu un milicijas virsnieku, operatīvā un ierindas sastāva, tai skaitā kā operatīvo grupu priekšnieki – 602 cilvēki.

Palīdzība VDM bija sevišķi vajadzīga Rīgas pilsētā, kur trūka vairāk nekā puse no operācijai vajadzīgajiem spēkiem. Mēs Rīgas pilsētā nodevām VDM rīcībā 452 virsniekus un 244 leM virsnieku skolas un milicijas skolas kursantus, pavisam 696 cilvēkus. No tiem kā grupu priekšnieki tika izmantoti 287 virsnieki. Tieši mūsu operatīvās grupas Rīgas pilsētā apcietināja 351 ģimeni vai 58% no pilsētā apcietināto kopskaita.

Apriņķos no mūsu darbiniekiem kā operatīvo grupu priekšnieki tika izmantoti 315 virsnieki. Katra no tām apcietināja 3–4 ģimenes, pavisam 1032 ģimenes.

Kā bruņotais spēks VDM tika nodoti 400 cilvēki no milicijas palīgu brigādēm.

Neskatoties uz to, ka dažos apriņķos (Krāslavas, Cēsu u. c.) mūsu operatīvajām grupām tika iedalīti vistālākie no iekraušanas vietām un bandītisma pārņemtie pagasti, visi uzdevumi tika izpildīti sekmīgi un bez jebkādiem starpgadījumiem. Turklāt mūsu darbinieki neaprobežojās ar atsevišķo nepareizu adrešu vai arestējamo bēgšanas gadījumu fiksēšanu, bet tūlīt veica aktīvus pasākumus to sameklēšanai.

Tā leM Krāslavas apriņķa nodaļas priekšnieka vietnieks vecākais leitnants b. Petraņecs, konstatējis, ka kulaka Plintas ģimene iepriekšējā dienā noslēpusies, aktīvi meklējot, atrada divus šīs ģimenes locekļus noslēpušos mežā labi nomaskētā bunkurā, bet vienu – kādā kaimiņu pagasta sētā, noslēpušos tukšā mucā.

Rīgas pilsētā, pateicoties operācijas dalībnieka, leM Rīgas virsnieku skolas kursanta b. Rumpja modrībai, tika novērsta arestējamā bruņota pretošanās operatīvajai grupai. Momentā, kad tas izrāva "Parabellum" sistēmas pistoli, b. Rumpis ar noteiktu rīcību to atbruņoja, neļaujot lietot ieroci.

Vairākos apriņķos leM darbinieki, kuru uzdevums bija sabiedriskās kārtības nodrošināšana, pēc pašu iniciatīvas uz ceļiem un apdzīvotās vietās aizturēja aizdomīgas personas, kuras pēc pārbaudes izrādījās no izsūtīšanas izvairījušās [personas]. Tā Cēsu apriņķa milicijas darbinieki operācijas dienās aizturēja noslēpušās 12 ģimenes 39 cilvēku sastāvā un 31 vieninieku, Valmieras apriņķī aizturēja 32 ģimenes, no kurām viena bija no Rīgas apriņķa, kā arī divus vieniniekus utt.

Lielu palīdzību MVD mēs sniedzām autotransporta mobilizācijā operācijas vajadzībām.

Rīgas pilsētā leM ar Valsts autoinspekcijas palīdzību mobilizēja 700 automašīnas, bet 7 apriņķos – 566 automašīnas, pavisam 1266 mašīnas.

[Šī] mobilizācija tika veikta, aizbildinoties ar valdības kravu steidzamu pārvadāšanu sakarā ar pavasara sējas kampaņu, un tika izpildīta organizēti VDM norādītajos termiņos. Jāatzīmē, ka vairākos apriņķos, kur VDM apriņķu nodaļu vadība, acimredzot konspirācijas dēļ, neizmantoja leM un Valsts autoinspekcijas palīdzību un mobilizāciju realizēja tieši ar padomju un partijas orgānu palīdzību, mobilizācijas plāni netika izpildīti, kas atsaucās uz izsūtāmo savlaicīgu izvešanu.

Operācijas gaitā apstiprinājās mūsu rīcībā esošie dati, ka iedzīvotājiem par priekšā stāvošo izvešanu bija jau iepriekš zināms. Pasākumu dekonspirāciju varēja veicināt apstākļi, ka VDM savus operatīvos darbiniekus un VDM karaspēku izvietoja 7–10 dienas pirms operācijas, nenodrošinot to pilnīgu izolāciju no iedzīvotājiem.

Izvietotie karavīri un līdzstrādnieki brīvi staigāja apdzīvotajos punktos un pa [lauku] sētām, kas, bez šaubām, varēja izraisīt piesardzību un aizdomas.

Tā Bauskas apriņķī pēc VDM operatīvās grupas ierašanās pastiprināti sāka izplatīties baumas par gaidāmo visu bijušo šucmaņu un aizsargu izsūtīšanu uz Sibīriju, bet Bauskas pilsētā mūsu darbinieki

konfiscēja vairākas ar roku rakstītas šāda satura lapiņas: "Nāve boļševikiem un viņu palīgiem. Sītiēt krievus, lai neviens [no viņiem] dzīvs nepaliktu Bauskā. Gudža (bandītu grupas vadonis) ir Bauskā un vadīs uzbrukumu. Paraksts: "Bauskas komiteja""

Ilūkstes, Rēzeknes, Ludzas un citos apriņķos dažas dienas pirms operācijas bija vērojams, ka daļa iedzīvotāju pastiprināti iepērk sāli, sērkokļus, velteņus un dažādus produktus. Ludzas pilsētā vairāki izsūtāmie sagaidīja operatīvās grupas jau apgērbusies un saposušies.

Pamatojoties uz mums zināmajiem atsevišķiem faktiem, var domāt, ka par gaidāmo operāciju iedzīvotājus, iespējams, brīdināja daži VDM darbinieki. Tā divas nedēļas pirms operācijas pie Daugavpils apriņķī, Liksnas pagasta Vaikulēnu ciemā dzīvojošā kulaka Donāta Ivana d. Rubina no Rīgas atbrauca viņa radnieks – Latvijas PSR VDM darbinieks vecākais leitnants Rubins. Pēc tam kulaks Rubins izpārdeva savu īpašumu un 10 dienas pirms operācijas nozuda no ciema.

Šajā pašā pagastā L. Mukānu ciemā dzīvoja kulaks, bijušais aizsargu apakšvienības komandieris Ludvīgs Mukāns, pie kura bieži ciemojās VDM Daugavpils pilsētas nodaļas darbinieks Garkuls. Pirms operācijas kulaks Mukāns nozuda.

Tādu faktu, ka izsūtāmie vēl pirms operācijas aizveda vai likvidēja savus īpašumus, bet paši nozuda, ir daudz visos republikas apriņķos.

Daudzās saimniecībās mājās atradās tikai sirmgalvji, sievietes un bērni, bet ievērojama daļa darba spējīgo vīriešu nozuda pirms operācijas. Piemēram, Rīgas apriņķī nozuda vairāk nekā 30% arestējamo darbaspējīgo vīriešu. Valkas apriņķī no ešelonā Nr. 97327 iekrautajiem izsūtāmajiem vīriešu bija tikai 26%, bet no tiem 40% vecumā no 60 līdz 95 gadiem. Ludzas pilsētā no arestējamajiem nozuda 20 ģimenes un daudzi jaunieši vieninieki.

Tas noveda pie operācijas ievilcināšanās. Tikai četrus ešelonus bija iespējams nosūtīt diennakts laikā pēc operācijas. Pārējie 28 ešeloni nostāvēja iekraušanā divas līdz četras diennaktis, jo VDM, nesavākusi noteikto "limitu" pēc pamata sarakstiem, bija spiesta turpināt operāciju pēc rezerves sarakstiem un nodarboties ar pazudušo meklēšanu.

Par nepietiekamu sagatavošanos operācijai liecina arī fakti par "mirušo dvēseļu" atrašanos sarakstos. Daugavpils apriņķa Līvānu pagastā sarakstā bija minēts pret padomju varu noskaņots kulaks Veceļš Andrejs Jēkaba d. Operācijas laikā noskaidrojās, ka Veceļš miris jau 1928. gadā.

Daugavpils pilsētā bija arestējams kulaks Labunskis, kurš jau 1948. gadā tika notiesāts ar brīvības atņemšanu uz diviem gadiem.

Ludzas, Rēzeknes un citās pilsētās vairākos gadījumos norādītajās adresēs meklējamās personas nekad nebija dzīvojušas vai arī pirms vairākiem gadiem pārcēlušās uz citiem apriņķiem un rajoniem. Rīgas pilsētā no 406 adresēm, kas tika norādītas mūsu operatīvajām grupām, 25 izrādījās nepareizas un minētās ģimenes nekad tur nav dzīvojušas.

Sarakstos izrādījās iekļautas arī izsūtīšanai nepakļautas personas. Tā Kalupes pagastā operatīvā grupa, kas ieradās izsūtāmās pilsones I.P. Ivanovas mājā, sastapa tur viņas dēlu, Padomju armijas virsnieku majora pakāpē. Izrādījās, ka vēl trīs pilsones Ivanovas dēli dien Padomju armijā.

Naujienes pagastā sarakstā bija iekļauts Tēvijas kara dalībnieks, ar valdības apbalvojumiem apbalvotais D.O. Krūmiņš.

Vairākos gadījumos kulaku ģimeņu sarakstos bija iekļauti pie viņiem strādājošie laukstrādnieki.

Tāpat bija daudz bērnu māšu [ar valdības apbalvojumiem] un ĻKJS biedru izsūtīšanas gadījumi.

Vairākos gadījumos mūsu iekraušanas punktu priekšnieki caur VDM iekraušanas komandantiem un partijas apriņķu komiteju sekretāriem pārbaudīja saņemtos iesniegumus par nepareizu izsūtīšanu un panāca kļūdaini arestēto personu atbrīvošanu. Taču vairākumā gadījumu VDM komandanti pret tādiem iesniegumiem izturējās formāli un tos noraidīja bez pārbaudes, parādot interesi galvenokārt tikai par "limita" izpildīšanu.

Pārpratumus un nesaskaņas ar VDM darbiniekiem iekraušanas punktus radīja arī nevižīgi sastādītie izsūtāmo ģimeņu saraksti ar nesalasāmiem uzvārdiem, bez norādījumiem par vecumu un dzīvesvietu utt., saskaņā ar kuriem pieņemšana nebija iespējama, uz ko tomēr uzstāja VDM pārstāvji.

Ne vienmēr izsūtāmajiem bija iespēja savākt un paņemt līdzi viņiem atļauto bagāžu, jo VDM noteica sapošanās [ceļam] vienu stundu laiku, ko bieži patvaļīgi samazināja līdz 45 minūtēm, bet dažas operatīvās grupas – pat līdz 15 minūtēm. Tāpēc vairākos gadījumos ešelonu un iekraušanas punktu priekšnieki bija spiesti atteikties no cilvēku pieņemšanas, kuri tika atvesti bez pietiekama apgērba, gultas piederumiem un produktiem, un pieprasīt atļautās bagāžas piegādi. Taču ne vienmēr izdevās to panākt VDM darbinieku formālās attieksmes dēļ.

Vairākos aprīņķos pārpratumi starp leM aprīņķu nodaļu vadību un VDM, kas atsaucās uz operācijas saskaņotu norisi, radās tāpēc, ka VDM orgāni, gatavojot operāciju, savos pasākumos konspirējās pret leM aprīņķu nodaļu vadību, līdz pat saviem aprēķiniem uz mūsu orgānu personālsastāva [izmantošanu]. Tādējādi operācijas sākumā viņi pieprasīja nodot viņu rīcībā gandrīz visu leM personālsastāvu, nerēķinoties ar leM aprīņķu nodaļu plāniem sabiedriskās kārtības un iekraušanas punktu darba nodrošināšanai, un atsevišķos gadījumos, lai izdarītu spiedienu uz leM aprīņķu nodaļu priekšniekiem un ietekmētu viņus, rīkojās, izmantojot partijas aprīņķu komitejas (Ventspils, Gulbenes u. c. aprīņķos).

Ilūkstes aprīņķī VDM aprīņķa nodaļa bez leM aprīņķa nodaļas priekšnieka ziņas iesaistīja operācijā vienīgo leM aprīņķa nodaļas automašīnu, turklāt mašīnu izsauca nevis ar priekšnieka ziņu, bet sazinoties ar šoferi.

Vairākos aprīņķos, neskatoties uz vienošanos, ka milicijas iecirkņu pilnvarotie pagastos netiks iesaistīti operācijā, jo viņiem ir uzdots sabiedriskās kārtības nodrošināšana, VDM darbinieki tomēr patvarīgi iesaistīja viņus izsūtāmo konvojēšanā. Tas noveda pie tā, ka vairāki pagasti operācijas dienās tika pilnīgi atstāti bez mūsu darbiniekiem.

leM aprīņķu nodaļu priekšnieku darbu un informācijas par stāvokli aprīņķi un iekraušanas punktus savlaicīgu saņemšanu apgrūtināja tas, ka operācijas laikā ar PSRS valsts drošības ministra vietnieka ģenerālleitnanta b. Ogoļcova rīkojumu visi leM telefoni aprīņķos tika atslēgti un leM aprīņķu nodaļu priekšnieku telefona sarunas tika ierobežotas.

Šā paša iemesla dēļ mums nebija iespējas savlaikus saņemt informāciju par iekraušanas punktu darbu un reaģēt uz traucējumiem to darbā.

Šajā jautājumā VDM orgānu patvalība dažos aprīņķos pieņēma kropļīgas formas. Tā Ogres aprīņķī visi leM aprīņķa nodaļas telefoni pilnīgi tika izslēgti uz divām dienām, pat sarunām ar VDM aprīņķa nodaļu un partijas aprīņķa komiteju. Daugavpils aprīņķī tika izslēgti pilsētas un aprīņķa milicijas priekšnieku, cietuma un leM karaspēka garnizona šosejas tilta apsardzībai pār Daugavu priekšnieka telefoni. Aizputes un citos aprīņķos leM aprīņķu nodaļu priekšniekiem sarunas aprīņķa robežās tika atļautas, bet sarunas ar ministriju netika atļautas divas diennaktis.

Sakarā ar izsūtīšanu iedzīvotājos sāka izplatīties dažādas provokatīvas pretpadomju baumas. Rēzeknes aprīņķī kļīst baumas, ka tas ir tikai sākums, jo no Latvijas it kā jāizved 70% latviešu, bet viņu vietā uz Latviju pārvietošot iedzīvotājus no citām republikām.

Visur izsūtīšanu, atsaucoties uz 1941. gada izsūtīšanas piemēriem, saista ar it kā tuvākajā nākotnē gaidāmo karu.

Pilsētās izplatās arī baumas, ka izsūta galvenokārt vecos cilvēkus un bezdarbniekus.

Daugavpils aprīņķī vairākos pagastos tūlīt pēc operācijas nākamajās dienās masveidā sāka ienākt iesniegumi par iestāšanos kolhozos.

Viļānu aprīņķī atzīmēti vairāki kohoznieku pozitīvas reakcijas gadījumi attiecībā uz kulaku izsūtīšanu. Kohoznieki izteicās, ka "tagad gaiss būs tirāks un netiks grauta kolhozu organizācija". Tai pašā laikā viņi izteica izbrīnu, ka nav saņemti visi kulaki. Tādi paši iedzīvotāju izteicieni, ka nav saņemti visi kulaki un atklātie ienaidnieki, ir arī vairākos citos aprīņķos.

Viss leM orgānu personālsastāvs operācijas veikšanas un visu ar to saistīto pasākumu laikā parādīja augstu disciplinētību, izpildīgumu un lietišķu iniciatīvu un nepieļāva nevienu disciplīnas, sociālistiskās likumības pārkāpumu vai amorālu gadījumu. Izņēmums ir tikai ešelona Nr. 97324 priekšnieks kapteinis Vladimirovs, kurš tika piekomandēts mums no leM Brjanskas apgabala pārvaldes (saimniecības daļas priekšnieka vietnieks) un kurš 27. martā ešelona formēšanas laikā piedzērās tā, ka nebija spējīgs pieņemt izsūtāmos, tāpēc iekraušanas punkta priekšnieks viņu atstādīja no darba. Tā kā sakaru nebija, tas mums kļuva zināms tikai pēc ešelona nosūtīšanas.

Mūsu darbinieki iekraušanas punktos saņēma vairākus iesniegumus no izsūtāmajiem par nelikumīgām darbībām un marodierisma gadījumiem no atsevišķu VDM darbinieku un karavīru puses, kuri veica izsūtāmo arestus. Talsu aprīņķī no izsūtāmās ienāca iesniegums, ka viņai no mašīnas nozagts maiss ar produktiem.

Tādi signāli ir arī no Ogres aprīņķa. Milicijas pārvalde veic pasākumus izlaupišanas pārtraukšanai.

Visā operācijas laikā tika atzīmēti tikai divi bandītu aktivitātes gadījumi.

Cēsu aprīņķī Launkalnes pagastā saimniecībā "Kampes" š. g. 27. martā nepazīstami bandīti ievainoja aktīvistu Ignatu Grunduli, un š. g. 25. martā Rīgas aprīņķī, Skultes pagastā, Bibiķu mājās četri no meža iznākušie bruņotie bandīti mēģināja uzbrukt komisijai, kas veica izsūtītās nelegāla

ģimenes īpašuma aprakstīšanu. Kad pagasta komsorgs izrādīja pretošanos, bandīti nozuda. Ir aizdomas, ka viņu starpā bija pats bēguļojošais mājas saimnieks.

Talsu aprīņķī Stendes stacijā 25. martā mūsu darbinieki aizturēja un nodeva VDM nepazīstamu pilsoni, kurš centās fotografēt iekraušanas punktam piebraucošās automašīnas ar izsūtāmajiem.

Citi notikumi, kas būtu saistīti ar izsūtīšanas operāciju, nav atzīmēti.

Sastāvi ešeloniem visos iekraušanas punktos tika padoti savlaikus, iekārtoti un labā stāvoklī, izņemot piecus ešelonus (Nr. 97332, 97334, 97342, 97348 un 97351), kuros nebija neviena spaiņa, kādam bija jābūt katrā vagonā. Pirmais ešelons Nr. 97329 ar izsūtītajiem no Rīgas pilsētas tika nosūtīts 25. martā plkst. 15.47, pēdējais – Nr. 97340 no Jelgavas – 28. martā plkst. 23.06, bet papildus 33. ešelons (Nr. 97383) no Rēzeknes – 30. martā plkst. 10.08.

Pavisam 33 ešelonos izvestas 13624 ģimenes, 41 862 cilvēki, to skaitā 11 529 vīrieši, 19 414 sievietes un 10 919 bērni. Jāatzīmē, ka šie dati nav absolūti precīzi, jo vairākos gadījumos pēc sarakstu sastādīšanas pa vagoniem tieši pirms ešelonu nosūtīšanas VDM darbinieki atbrivoja kļūdas dēļ arestētos, kā arī iekrāva no jauna atvestos, un šīs izmaiņas ne vienmēr izdevās izlabot sarakstos pa vagoniem.

Latvijas PSR iekšlietu ministrs

ģenerālmajors

(Eglīts)

1949. g. aprīlī

Nr. 1/138 ps

Rīgā

26. dok. Latvijas PSR VDM karaspēka kara prokurora justīcijas pulkveža prokurora Česnokova 1953. gada 10. janvāra pilnīgi slepens ziņojums Latvijas PSR Ministru padomes lietu pārvaldniekam Bastinam par [politiski] arestētās Veronikas Valtmanes bojā eju LPSR VDM Ventspils nodaļā un šīs nodaļas operatīvā pilnvarotā valsts drošības vecākā leitnanta Bugrova saukšanu pie atbildības.

Avots: LVA, 270. f., 1.s apr., 872. l., 148. lp.

10. janvārī 1953. g.

Nr. 0094

Piln. slepeni. Sēr. "K"

Eks. Nr. 1

Latvijas PSR Ministru padomes lietu pārvaldniekam
b. Bastinam

31.XII.52. Nr. 11/35–4374

Ziņoju, ka patiešām 1952. g. 30. augustā pilsonē Valtmanē Veronika Jāņa m. un viņas vīrs tika izsaukti uz VDM Ventspils pilsētas nodaļu un atradās tajā.

Naktī no 1952. g. 2. uz 3. septembri kādā no VDM pilsētas nodaļas istabām Valtmanē V.J. izdarīja pašnāvību pakaroties, bet viņas vīrs 1952. g. 3. septembrī tika atbrīvots un dzīvo mājās.

Valtmanes kā nezināmas sievietes, kas atrasta mežā pakārusies koka zarā, likis nākamajā dienā tika nosūtīts uz Ventspils morgu sekcijas izdarīšanai.

Par šo gadījumu izmeklēšanu veica speciāla Latvijas KP CK komisija, bet pēc tam Latvijas PSR VDM Sevišķā inspekcija.

Izmeklēšanā konstatēts, ka VDM Ventspils pilsētas nodaļas priekšnieks valsts drošības kapteinis Fjodorovs un VDM Ventspils nodaļas operatīvais pilnvarotais vecākais leitnants Bugrovs, nepamatoti arestējot Valtmaņus, rupji pārkāpuši PSRS TKP un VK(b)P CK 1938.17.XI. lēmumus viņu pratināšanas laikā.

Tā kā Valtmanes likis tika secēts kā nezināmas sievietes likis, izmeklēšanas laikā radās nepieciešamība izdarīt atkārtotu sekciju un nosūtīt dažas liķa daļas speciālai izpētei.

Vecākais leitnants Bugrovs ar Latvijas KP CK lēmumu izslēgts no partijas un tiek nodots Kara tribunāla tiesai. Galīgais lēmums šajā lietā aizkavējas sakarā ar to, ka Latvijas KP CK ir iesniegts jautājums arī par kapteiņa Fjodorova nodošanu Kara tribunāla tiesai.

Pilsones Valtmanes Jāņa m. liķis apglabāts Ventspils kapos un viņas [mirstīgo] atlieku pārvešana uz citu vietu nav mērķtiecīga.

Pilsonei Petrovičai ir paziņots.

Latvijas PSR VDM karaspēka kara prokurors
justīcijas pulkvedis (Česnokovs)

27. dok. Latvijas PSR Prokuratūras atskaite par valsts noziegumu izskatīšanu Latvijas PSR Augstākajā tiesā laikā no 1956. gada 1. jūlija līdz 1957. gada 1. decembrim.

Avots: LVA, 270. f., 1.s apr., 1217. l., 18.–20. lp. Mašīnraksts krievu valodā. Tulkojis J. Dūms.

III. Par darbu valsts noziegumu lietu izskatīšanā

Krimināllietu izskatīšana par valsts noziegumiem pirmajā instancē.

No 1956. gada 1. jūlija līdz 1957. gada 1. decembrim Krimināllietu tiesas kolēģija izskatīja 71 lietu pret 82 cilvēkiem par valsts noziegumiem.

Lietu un Augstākās tiesas spriedumu valsts noziegumu lietās analīze par minēto periodu rāda, ka sodu prakse šajās lietās bija pamatā pareiza.

Taču tālāk minētajās lietās sodi bija samazināti.

Piemēram:

Tiesa konstatēja, ka Aleksandrs Krišjāņa d. Grīnbergs, dzimis 1900. g., bezpartijiskais, strādnieks, četru klašu izglītība, no 1955. g. līdz arestam sistemātiski veica naidīgu pretpadomju aģitāciju Rīgas Komunālās saimniecības ūdensvada un kanalizācijas tresta darbinieku kolektīvā, izkropļojot Padomju valdības realizēto politiku Latvijā, apmelojot krievu tautu, vēlēšanu sistēmu, kolhozu iekārtu, padomju varu un PSKP biedrus.

Savos pretpadomju spriedelējumos viņš slavēja buržuāziskās Latvijas vēlēšanu sistēmu un tautas dzīves apstākļus, Padomju valdības politiku palīdzības sniegšanā ungāru tautai, apspiežot kontrrevolucionāro dumpi Ungārijā, izcēla kā agresijas aktu, bet Anglijas, Francijas un Izraēlas agresiju Ēģiptē aizstāvēja un attaisnoja.

Tiesas kolēģija ar b. Kušneru kā priekšsēdētāju piesprieda viņam brīvības atņemšanu uz vienu gadu.

1957. g. septembrī pēc KK 58.10. panta I daļas tika notiesāts Osvalds Andreja d. Zieds, dzimis 1914. g., bezpartijiskais, no strādniekiem, deviņu klašu izglītība (notiesāts 1953. g. pēc KPFSR KK 58.1.a un 58.10. I d[aļas] pantiem ar brīvības atņemšanu uz 25 gadiem, 1956. g. no ieslodzījuma atbrīvots ar PSRS Augstākās Padomes komisijas lēmumu).

Kā redzams no lietai pievienotā Kara tribunāla sprieduma, Zieds amerikāņu izlūkdienesta uzdevumā sacerēja pretpadomju dziesmas Rietumvācijā, bet 1948. g. repatriācijas aizsegā tika pārsviests uz Latviju pretpadomju darbību veikšanai.

Tiesas kolēģijas spriedumā konstatēts, ka Zieds pretpadomju darbību turpināja [arī] Intas labošanas darbu nometnē.

1953. g. rudenī viņš sacerēja pretpadomju satura dziesmu, kurā nekrietni apmeloja padomju īstenību, PSRS Konstitūciju un Komunistiskās partijas un Padomju Savienības un Latvijas valdību vadītājus.

Atgriezies 1956. g. Rīgas pilsētā, Zieds vienu šīs dziesmas eksemplāru pa pastu nosūtīja Latvijas PSR Ministru padomei.

1956. g. rudenī viņš nodziedāja šo dziesmu pilsoņu Ozoliņa, Rutuža, Graša u.c. klātbūtnē, bet 1957. g. 21. aprīlī dziedāja to Šteinberga dzīvoklī 15 viņa sapulcināto pilsoņu klātbūtnē.

Tiesas kolēģija ar Cīruli kā priekšsēdētāju piesprieda Ziedam brīvības atņemšanu uz trim gadiem.

1957. g. augustā pēc KK 58.10. panta I daļas tika notiesāts Jānis Jēkaba d. Rupais, dzimis 1917. g., izglītība – nepabeigta augstākā, kulaks (1948. g. pēc KK 59.3. panta, 182. panta I daļas un 58.10. panta I daļas viņam piesprieda brīvības atņemšanu uz 10 gadiem, sodu viņš izcieta).

Tiesa konstatēja, ka Rupais, atgriezies no ieslodzījuma, turpināja veikt pretpadomju aģitāciju un draudēt ar nāvi komunistiem.

1956. g. vasarā viņš grāva iedzīvotāju uzticēšanos vienam no Padomju valdības vadītājiem.

1957. g. aprīlī viņš izplatīja iedzīvotājos baumas par drīzu karu starp Ameriku un PSRS un PSRS sakāvi šajā karā.

Izplatīja paniskas baumas, ka drīz Latvijā kāršot komunistus, kā viņus kāra Ungārijā.

Aicināja pilsoņus nogalināt komunistus, sākt ar ciema padomes priekšsēdētāja Vasariņa slepkavību.

Tiesas kolēģija ar b. Kušneru kā priekšsēdētāju šim recidīvistam, ņemot vērā, kā atzīmēts spriedumā, "pozitīvo raksturojumu", piesprieda brīvības atņemšanu uz diviem gadiem.

Arī tiesājot pēc KK 58.10. panta I daļas H. S. Lāci un A. J. Klibo, Tiesas kolēģijas spriedumā tika noteikts samazināts soda mērs.

1957. g. augustā tiesas kolēģija ar b. Kušneru kā priekšsēdētāju piesprieda Pēterim Svīklānam Tadvuta d., dzim. 1906. g., no vidējiem zemniekiem, bezpartijiskais, trīs klašu izglītība, brīvības atņemšanu uz 25 gadiem.

Tiesa konstatēja, ka Svīklāns vācu karaspēka uz laiku okupētajā Padomju Latvijā kā pašaisardzības policists piedalījās daudzos arestos, padomju pilsoņu piekaušanās. 1941. g. viņš kopā ar citiem sodītājiem konvojēja 800 ebreju tautības padomju pilsoņus no Ludzas pilsētas uz nošaušanu, vairākkārt izbrauca operācijās pret partizāniem. No slēpņa personīgi apšaudīja un smagi ievainoja divus partizānus, kuri turpat nomira.

Kopā ar citiem sodītājiem piedalījās 12 partizānu un viena bērna slepkavībā un sadedzināšanā šķūnī.

Pēc fašistiskā karaspēka izdzīšanas no Latvijas PSR teritorijas Svīklāns iesaistījās nacionālistiskā bandā un piedalījās nošaušanās, daudzās bruņotās valsts, kooperatīvā īpašuma un padomju pilsoņu īpašuma laupīšanās.

1946. g. maijā piedalījās teroristiska akta veikšanā pret iznīcinātāju vada cīnītāju Tolstikovu.

1950. g. aprīlī uzzinājis, ka pilsonis Saulītis ir MVD orgānu ziņotājs, personīgi veica pret viņu teroristisku aktu.

1957. g. maijā, noslēpis lielu daudzumu ieroču un personisko pretpadomju satura saraksti, ar automātu ieradās milicijā.

Iepriekšējās izmeklēšanas laikā viņa mēģinājums noslēpt no izmeklēšanas orgāniem ieročus un pretpadomju saraksti neizdevās. Pieķerts šajā noziegumā, viņš bija spiests par to izstāstīt un uzrādīja vietu, kur tas viss bija ierakts. Tiesa uzskatīja par vainu mikstinošu apstākli Svīklāna brīvprātīgo ierašanos, ieroču nodošanu un vaļsirdīgo savas vainas atzīšanu.

Ņemot vērā, ka Svīklāns veicis smagu noziegumu, vairākkārt piedalījies padomju cilvēku slepkavībās, padoties [viņu] piespieda tālākās cīņas pret padomju varu bezperspektivitāte, Svīklānam vajadzēja piespriest nošaušanu.

Ņikitina lietā, ko tiesāja tiesas kolēģija, kuras priekšsēdētāja bija b. Kļučinska, 1957. g. aprīlī pēc KK 58.1.a panta piesprieda brīvības atņemšanu uz 25 gadiem, spriedumu pasludināja, nenoskaidrojot jautājumu par Ņikitina veikto noziegumu noilguma termiņa pārtraukumu, kas bija par iemeslu mīksta soda mēra piemērošanai.

Tiesas noteiktie soda mēri minētajās lietās neatbilst cīņas pret valsts noziegumiem uzdevumiem.

X. Okupācijas varas demogrāfiskā politika Latvijā 1946.–1956. gadā

28. dok. Latvijas PSR MP priekšsēdētāja vietnieka K. Celova 1946. gada 18. decembra valdības telegramma PSRS MP priekšsēdētāja vietniekam A. N. Kosiginam par demobilizēto sarkanarmiešu skaitu, viņu iekārtošanu darbā un apgādi.

Avots: LVA, 101. f., 9. apr., 62. l., 193. lp. Apstiprināts mašīnraksta noraksts. Tulkojis Jānis Dūms.

Valdības

Sērija "G"

Maskavā Kremli
PSRS Ministru padomes priekšsēdētāja vietniekam
b. Kosiginam

Laikā līdz 1946. g. 15. decembrim ieradušies 45286 demobilizētie cilvēki, no tiem 25600 agrāk dzīvojuši Latvijas PSR, nav dzīvojuši – 19686. Rīgā pieņemti 18598, no tiem 12624 agrāk Rīgā nav dzīvojuši. No ieradušos skaita 12078 [cilvēki] iekārtoti darbā rūpniecībā, citās tautas saimniecības nozarēs – 10785, savās lauku saimniecībās-viensētās – 18027, iestājušies mācību iestādēs – 402, nav iekārtoti darbā un darba vietas meklē patstāvīgi – 48, atpūšas – 1609, izbraukuši ārpus republikas robežām – 2337. Piešķirti 11773 dzīvokļi, nav apmierināti 2108 iesniegumi, izremontēti 1012 [dzīvokļi]. Tiek veikti pasākumi dzīvokļu piešķiršanai, bezzemnieki saņēma 1938 zemes iecirkņus un viņiem sniegta palīdzība: piešķirtas 775 govīs, 301 zirgs, 35 cūkas, 128 sikie ragulopi, bez tam valsts sociālās nodrošināšanas nodaļas no demobilizācijas sākuma ir sniegušas palīdzību: 1992 ģimenēm 463 tūkstošus rubļu naudā, 2448 ģimenēm ar apģērbu, 659 ģimenēm ar apaviem, 1434 ģimenēm ar manufaktūru, 834 ģimenēm ar 16524 kg pārtikas.

Nr. 1468s

Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēdētāja vietnieks

Celovs

Rīgā, 1946. g. 18. decembrī

/paraksts/ Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēdētāja vietnieks

(K. Celovs)

29. dok. Latvijas PSR VDK priekšsēdētāja ģenerālmajora Jāņa Vēvera 1957. gada 21. februāra pilnīgi slepens ziņojums LPSR MP priekšsēdētājam Vilim Lācim par ebreju noskaņojumu emigrēt no Latvijas PSR.

Avots: LVA, 270. f., 1.s apr., 1144. l., 18.–25. lp. Oriģinālmašīnraksts uz LPSR VDK veidlapas krievu valodā ar V. Lāča rezolūciju: "Lasīju. Iepazīstināt b. Plūdona, Krūmiņu. 23.II.57. V. Lācis." Paraksti: "Plūdons 26.II.57.", "Krūmiņš 8.II.[?]57." Tulkojis Jānis Dūms.

Pilnīgi slepeni
Litera "A"
Eks. Nr. 1

LPSR MP

Valsts drošības komiteja

21. februārī 1957. g.

Nr. 65.

Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēdētājam
biedram V.T. Lācim

Rīgā

Ar šo nosūtu izziņu par noskaņojumu emigrēt [no LPSR] dažās Latvijas PSR dzīvojošo ebreju tautības personu kategorijās.

Pielikums: uz 7 lapām.

Latvijas PSR Ministru padomes Valsts drošības komitejas
priekšsēdētājs ģenerālmajors /paraksts/ (Vēvers)

Izziņa

Par daļas Latvijas PSR dzīvojošo ebreju tautības personu noskaņojumiem emigrēt

Pašreiz veikto bijušo Polijas pilsoņu repatriāciju no Padomju Savienības uz Polijas Tautas Republiku ebreju nacionālisti izmanto, lai izbrauktu no PSRS uz PTR, bet no turienes uz Izraēlu un citām kapitālistiskajām valstīm.

Ebreju nacionālistu vidū ievērojami pastiprinājušās emigrācijas tendences un parādās mēģinājumi repatriāciju pārvērst par masveida emigrāciju.

Polijas Tautas Republikas sūtniecības Maskavā darbinieku formālā attieksme pret repatriācijas apliecību izsniegšanu un vienkāršotā dokumentu noformēšanas kārtība, kādu noteikusi PSR Savienības ĀM, dod iespēju izbraukt no PSRS padomju pilsoņiem, kuri nav pakļauti repatriācijai. Tādējādi repatriācijas apliecības saņem ne tikai bijušie poļu pamatteritoriju iedzīvotāji, bet arī tie pilsoņi, kuri līdz 1939. g. dzīvoja senajās Ukrainas, Baltkrievijas un Lietuvas zemēs, ko 1918.–1919. g. sagrāba panu Polija.

Apliecības vairākumā gadījumu tiek izsniegtas, balstoties uz iesniedzēja dzimšanas vietu, nenoskaidrojot, vai viņam patiešām ir bijusi Polijas pavalstniecība, vai viņš dzīvojis Polijas teritorijā līdz 1939. g. un vai viņam mazgadības dēļ varēja būt pilsonība.

Tā 1957. g. 29. janvārī ar Nr. 274/Л-719-57 Polijas Tautas Republikas sūtniecība Maskavā izsniedza repatriācijas apliecību Taubei Šlema m. Levinsonai, dzim. 1934. g. Viļņas pilsētā. Apliecībā norādīts, ka viņa līdz 1939. g. bijusi Polijas pilsonē. Levinsonai 1939. g. bija tikai 5 gadi, un kāds viņai varētu būt priekšstats par Poliju, ja izauga un tika audzināta Padomju Savienībā.

1957. g. 26. janvārī ar Nr. 274/Ф/498/57 izsniegta analogiska apliecība Rahilai Berka m. Feigelsonai, dzim. 1927. g. Viļņā.

Par PTR sūtniecības darbinieku formālo attieksmi pret repatriācijas apliecību izsniegšanu liecina arī šādi fakti:

1956. g. 22. decembrī tika izsniegta repatriācijas apliecība Pesei Sana m. Grinmanai, dzim. 1918. g., viņas vīram un bērniem. Apliecībā norādīts, ka Grinmana līdz 1939. g. dzīvoja Polijā. Pārbaudē noskaidrots, ka Grinmana no 1933. g. dzīvo Latvijā un 1940. g. janvārī (pirms padomju varas nodibināšanās Latvijā) saņēma Latvijas pavalstniecību, bet pēc padomju varas nodibināšanās Latvijā saņēma padomju pilsonību.

1956. g. 22. decembrī tika izsniegta apliecība uz Hannas Movšes m. Drīziņas, dzim. 1920. g. Rīgā, vārda, kurā norādīts, ka viņa esot līdz 1939. g. dzīvojusi Polijas teritorijā. Šajā apliecībā kā viņas ģimenes locekļi iekļauti: viņas māte – Feiga Arona m. Drīziņa, dzim. 1890. g., māsa Roha Movšes m. Kukļa (dzimusi Drīziņa), dzim. 1925. g. Rīgā, un viņas vīrs Tevels Leibas d. Kukļa, dzim. 1925. g. Rēzeknē. Apliecība izsniegta, pamatojoties uz Rīgas Valsts arhīva izziņu par to, ka 1928. g. Feigai Drīziņai ir bijusi Polijas pase, ko viņa uzrādījusi Rīgas prefektūrā pierakstīšanai.

1956. g. 28. decembrī repatriācijas apliecība izsniegta uz Abo Mihaila d. Mončņika, dzim. 1924. g. Smiltenes pilsētā, vārda, kurā norādīts, ka viņš līdz 1939. g. dzīvojis Polijā. Apliecībā iekļauti viņa māte – Liba Solomona m. Mončņika, dzim. 1895. g. Jaunjelgavas pilsētā, un viņa sieva Beila Rafaila m. Mončņika, dzim. 1919. g. Rīgas pilsētā. Nevienam no Mončņiku ģimenes locekļiem Polijas teritorijā nekad nav dzīvojis. Apliecība izsniegta, pamatojoties uz Rīgas pilsētas arhīva izziņu, ka A.M. Mončņika mātei L.S. Mončņikai 1937. g. ir bijusi Polijas pase.

1956. g. 19. decembrī izsniegta repatriācijas apliecība Jefimam Iljas d. Perevozskim, dzim. 1905. g. Viļņā, un viņa sievai Henrietei Aleksandra m. Perevozskai, dzim. 1907. g. Polockas pilsētā. Apliecībā norādīts, ka Perevozskis līdz 1939. g. bijis Polijas pilsonis un dzīvojis Polijā. Patiesībā Perevozskis pastāvīgi dzīvoja Latvijā, nav ziņu, ka viņam bijusi Polijas pilsonība.

1956. g. 27. novembrī uz Jefima Boruha d. Gotlība, dzim. 1918. g. Līvovas pilsētā, vārda tika izsniegta repatriācijas apliecība, kurā norādīts, ka viņam ir sieva Elka Nohuma m. Gotlība, dzim. 1917. g. Pārbaudē noskaidrots, ka J. B. Gotlība un E. N. Gotlības laulība noslēgta tikai 1956. g. 12. decembrī, t. i., divas nedēļas pēc repatriācijas apliecības saņemšanas.

1956. g. 19. decembrī izsniegta repatriācijas apliecība Sārai Dāvida m. Kozlinerai, dzim. 1913. g. Šajā apliecībā kā viņas vīrs iekļauts Isaaks Matusa d. Papišs, dzim. 1923. g. Taču Kozlinerai laulība ar Papišu noslēgta tikai 1956. g. 29. decembrī, t. i., 10 dienas pēc repatriācijas apliecības saņemšanas.

Nav noslēpums, personas, uzskatot, ka tām ir tiesības repatriēties uz PTR, izmanto dažādus paņēmienus, lai izvestu uz PTR arī citas personas un veselas ģimenes. Šajā nolūkā tiek noslēgtas fiktīvas laulības.

Tā, 1956. g. 28. decembrī Marija Abrama m. Špaizmana, dzim. 1923. g., saņēma repatriācijas apliecību. Šajā apliecībā kā viņas vīrs iekļauts Movša Benciana d. Kāns, dzim. 1904. g. Špaizmanas laulība ar Kānu noslēgta tikai 27. decembrī, t.i., vienu dienu pirms repatriācijas apliecības saņemšanas. Pārbaudē noskaidrots, ka šī laulība ir skaidri fiktīva, jo Špaizmana dzīvo atsevišķi no Kāna (Špaizmana dzīvo Rīgā, Gorkija ielā 111, dzīv. 6, bet Kāns – Rīgā, Friča Gaiļa ielā 11, dzīv. 29).

1956. g. 24. decembrī izsniegta repatriācijas apliecība Freidai Nahmana m. Kacai, dzim. 1913. g. Daugavpils pilsētā, kā arī viņas meitai Bellai Samuila m. Kacai, dzim. 1937. g. Rīgā. Piecas dienas pēc repatriācijas apliecības saņemšanas Bella Kaca noformēja laulību ar Semjonu Marka d. Krasnokutski, dzim. 1926. g. Simferopoles pilsētā. Arī Krasnokutskis kā Kacas ģimenes loceklis iesniedz lūgumu izbraukšanai uz PTR. Pārbaudē konstatēts, ka arī šī laulība ir fiktīva (Kaca Bella ar māti dzīvo Daugavpils pilsētā, bet Krasnokutskis – Rīgā).

1956. g. 12. decembrī repatriācijas apliecību saņēma Boriss Isaaka d. Baks, dzim. 1910. g. Šajā apliecībā iekļauti kā viņa sieva Estere Icika m. Baka (dzim. Benjaminsona), dzim. 1926. g. Liepājas pilsētā, Rīgas cirka darbiniece, un viņas māte Jelena Vladimira m. Benjaminsona, dzim. 1899. g., mājsaimniece. Pārbaudē konstatēts, ka Baka un Benjaminsonas laulība noslēgta tikai 1956. g. 9. decembrī un Baks dzīvo atsevišķi no Benjaminsonas (Baks dzīvo Rīgā, K. Marksa ielā 62–67, bet Benjaminsona ar māti – Rīgā, Maskavas ielā 51, dzīv. 2).

Rīgas pilsētas iedzīvotājs Marks Kalmana d. Feigelsons, dzimis 1929. g. Rīgas pilsētā, fizikas pasniedzējs vidusskolā, lai izbrauktu no PSRS uz PTR, 1957. g. janvārī speciāli izbrauca uz Viļņas pilsētu, lai sameklētu "ligavu", kurai būtu tiesības izbraukt uz PTR. Viļņā Feigelsons tādu atrada un 1957. g. 15. janvārī stājās laulībā ar Rahilu Berka m. Kotonu, dzim. 1927. g. Viļņā, ebrejieti. Kotonu pieņēma uzvārdu Feigelsona, vērsās pie PTR sūtniecības un 1957. g. 26. janvārī saņēma repatriācijas apliecību, kurā tika iekļauti Marks Kalmana d. Feigelsons, viņa tēvs Kalmans Leiba d. Feigelsons, dzimis 1907. g., māte Hana Matusa m. Feigelsona, dzim. 1907. g., un brālis Ļevis Kalmana d. Feigelsons, dzimis 1949. g. Pamatojoties uz šo apliecību, viņi visi š. g. 29. janvārī iesniedza lūgumu [at]jaut] izbraukt uz PTR.

Rīgas medicīnas skolas students Zjuss Šmuļa d. Gruss, dzimis 1937. g. Ļeņingradas pilsētā, veica tādu pašu kombināciju, Viļņas pilsētā stājās laulībā ar Taubu Šlema m. Levinsonu, dzim. 1934. g. Viļņas pilsētā. Grusa tēvs, Gruss Šmuls Abrama d., dzimis 1915. g. Gorodokas pilsētā BPSR, savukārt 1957. g. 18. janvārī stājās laulībā ar Beili Haima m. Berezinu, dzim. 1920. g. Neveļas pilsētā, Kaļņinas apgabalā, un tādā kārtā izveidojās ģimene. 1957. g. 29. janvārī T.Š. Levinsona saņēma repatriācijas apliecību, kurā tika iekļauti Levinsona, Z.Š. Gruss, Š.A. Gruss, B.H. Gruss (dzim. Berezina) un viņas mazgadīgais dēls. 1957. g. 31. janvārī visi viņi iesniedza lūgumu [at]jaut] izbraukt uz PTR.

Kā noskaidrots, arī daži PSKP biedri mēģināja izbraukt uz PTR. Tā 1957. g. 24. janvārī lūgumu [at]jaut] izbraukt uz PTR pastāvīgai dzīvei iesniedza Naums Fjodora d. Neimans, dzimis 1921. g. Odesas apgabalā, ebrejs.

Neimans ir pastāvīgs PSRS iedzīvotājs, viņam nekad Polijas pilsonības nebija un Polijas teritorijā nav dzīvojis. No 1939. g. līdz 1956. g. decembrim dienēja Padomju armijā, PSKP biedrs no 1944. g.

Neimanu 1956. g. decembrī demobilizēja no Padomju armijas sakarā ar atviegloto izdienas aprēķinu administratīvā dienesta majora pakāpē, viņam tika noteikta pensija 1480 rubļu mēnesī. Lūgumu [at]jaut] izbraukt uz PTR Neimans iesniedza sakarā ar to, ka viņa sieva Maņa Maksima m. Neimana, dzim. 1925. g. Marcinkances miestīņā, Druskeņinku rajonā, līdz 1939. g. esot dzīvojusi Polockas pilsētā un bijusi Polijas pilsonē (ziņas par viņas Polijas pilsonību pagātnē ne ar ko nav apstiprinātas).

Lūgumu [at]jaut] izbraukt uz PTR iesniedza arī PSKP biedrs no 1943. g. Moisejs Meiera d. Fainhercs, dzimis 1917. g., pastāvīgais Ukrainas iedzīvotājs, rezerves vecākais leitnants. Fainhercs 1956. g. vasarā kopā ar sievu viesojās pie sievas radniekiem PTR. Pēc atgriešanās no PTR, pamatojoties uz saņemto izsaukumu no sievas radniekiem, viņš lūdza [at]jaut] izbraukt uz PTR.

Lūgumu [at]jaut] izbraukt uz pastāvīgu dzīvi PTR iesniedza PSKP biedre Rahila Noseļa m. Kalmanoviča, dzim. 1920. g., atsaucoties uz to, ka viņas vīrs Ilja Movšes d. Kalmanovičs, dzimis 1896. g., līdz 1939. g. dzīvojis Polijā.

Par to, ka ebreju nacionālisti cenšas izmantot repatriāciju uz PTR kā tramplīnu izbraukšanai uz kapitālistiskajām valstīm, liecina šādi fakti:

1956. g. novembrī tika dota atļauja izbraukšanai uz PTR Jūlijam Brudnijam, dzim. 1919. g. No Polijas Brudnijs jau izbraucis uz Franciju.

1957. g. janvārī lūgumu atļaut izbraukt uz PTR kopā ar ģimeni iesniedza Isaaks Jakova d. Kaminskis, dzimis 1923. g.

Paziņām Kaminskis stāsta, ka PTR viņš nedzīvos, bet visīsākajā laikā pārcelsies uz Izraēlu.

1956. g. augustā lūgumu atļaut izbraukt uz Izraēlu ar visu ģimeni iesniedza Benjamins Isaaka d. Rezniks, dzimis 1922. g., bet saņēma atteikumu. Š. g. janvārī viņš iesniedza lūgumu repatriēties uz PTR.

1956. g. septembrī lūgumu atļaut pārcelties pie radniekiem Izraēlā iesniedza Sofja Semjona m. Krasnokutska, dzim. 1899. g., bet saņēma atteikumu. 1956. g. decembrī viņas dēls Semjons Marka d. Krasnokutskis, dzimis 1926. g., noslēdza fiktīvu laulību ar Bellu Kacu un iesniedza lūgumu atļaut pārcelties uz PTR.

Pavisam līdz 1957. g. 13. februārim lūgumus par repatriāciju uz PTR iesnieguši 268 cilvēki no Latvijas PSR dzīvojošo ebreju tautības cilvēku vidus.

Pēc vecuma viņi tiek dalīti:

- 18 līdz 35 gadi – 113 cilvēku,
- 35 līdz 50 gadu – 123 cilvēki,
- vairāk nekā 50 gadu – 32 cilvēki.

Šim skaitam jāpievieno viņu ap 200 nepilngadīgo bērnu un ap 100 pieaugušo cilvēku, kuri iesnieguši lūgumus atļaut pārcelties uz PTR privāti (pēc radnieku izsaukuma no PTR).

Latvijas PSR MP Valsts drošības komitejas priekšsēdētājs

ģenerālmajors /paraksts/ (Vēvers)

1957. g. 21. februārī

30. dok. Latvijas PSR Ministru padomes 1964. gada 1. jūlija lēmums Nr. 377 "Par pilsoņu lūgumu atļaut dzīvot Latvijas PSR teritorijā izskatīšanu".

Avots: LVA, 270. f., 1.s apr., 1637. l., 53.–55. lp. Oriģinālmašīnraksta noraksts uz LPSR MP veidlapas ar grifu "Nav publicējams". Tulkojis Jānis Dūms.

Latvijas PSR Ministru padome

Nav publicējams

Lēmums Nr. 377

Rīgā

1964. g. 1. jūlijā

Par pilsoņu lūgumu atļaut dzīvot
Latvijas PSR teritorijā izskatīšanu

Latvijas PSR Ministru padome nolemj:

1. Atļaut dzīvot Latvijas PSR teritorijā agrāk no Latvijas PSR izsūtītajiem pilsoņiem:
  - Voicekovskim Arvidam Antona d., dzim. 1933. g.;
  - Gruntem Kārlim Jāņa d., dzim. 1917. g.;
  - Ziram Staņislavam Antona d., dzim. 1920. g.;
  - Priekulim Matīsam Andža d., dzim. 1900. g.;
  - Priekulei Martai Uldriķa m., dzim. 1902. g.;
  - Priekulei Veltai Matīsa m., dzim. 1927. g.;
  - Priekulei Ainai Matīsa m., dzim. 1929. g.
2. Noraidīt lūgumus atļaut dzīvot Latvijas PSR teritorijā agrāk no Latvijas PSR izsūtītajiem pilsoņiem:
  - Hasmanim Viktoram Kārļa d., dzim. 1892. g.;
  - Hasmanei Metai Antona m., dzim. 1896. g.;
  - Ceslenkam Dominikam Pāvila d., dzim. 1914. g.;
  - Zakševskim Antonam Aleksandra d., dzim. 1902. g.;
  - Smonam Ārijam Otto d., dzim. 1917. g.;
  - Smonam Arnim Vilim Otto d., dzim. 1921. g.;
  - Rozem Ērikam Ernesta d., dzim. 1906. g.;
  - Rozei Annai Ādama m., dzim. 1914. g.;
  - Rodovičam Gunāram Staņislava d., dzim. 1927. g.;
  - Jeruhmanovam Dāvidam Jakova d., dzim. 1898. g.;
  - Jeruhmanovai Zevai Moiseja m., dzim. 1905. g.;

Bumbulim Fricim Friča d., dzim. 1914. g.;
 Trēziņai Annai Pētera m., dzim. 1924. g.;
 Saulītem Antonam Jēkaba d., dzim. 1909. g.;
 Magonim Antonam Jāņa d., dzim. 1905. g.;
 Ūdrim Jānim Robertam Jura d., dzim. 1912. g.;
 Liepiņam Ērikam Eduarda d., dzim. 1914. g.;
 Liepiņai Skaidrītei Jāņa m., dzim. 1918. g.;
 Sikam Jānim Jāņa d., dzim. 1905. g.;
 Andersonam Kārlim Kārļa d., dzim. 1920. g.;
 Meijeram Ērikam Otto d., dzim. 1911. g.;
 Krakopam Eduardam Stepāna d., dzim. 1917. g.;
 Ausējam Arturam Jāņa d., dzim. 1910. g.;
 Ausējai Verai Pētera m., dzim. 1908. g.;
 Majoram Valdim Kārļa d., dzim. 1918. g.;
 Kaugaram Jānim Jēkaba d., dzim. 1907. g.;
 Lācītei Jūlijai Gustava m., dzim. 1911. g.;
 Matisonam Viktoram Staņislava d., dzim. 1926. g.;
 Kālsēram Ilmāram Kārļa d., dzim. 1924. g.;
 Jākobsonam Arvidam Jāņa d., dzim. 1918. g.;
 Fabiānam Eduardam Kārļa d., dzim. 1898. g.;
 Jakubam Eduardam Jāņa d., dzim. 1900. g.;
 Viļumsonam Ansim Anša d., dzim. 1927. g.;
 Rezglim Jānim Ādama d., dzim. 1923. g.;
 Lazdiņam Arturam Ernesta d., dzim. 1915. g.;
 Sēlim Jānim Roberta d., dzim. 1922. g.;
 Loginam Bronislavam Pētera d., dzim. 1919. g.;
 Kasparai Ritai Kārļa m., dzim. 1922. g.;
 Penderim Vilim Jāņa d., dzim. 1911. g.;
 Eņģelim Arturam Āta d., dzim. 1895. g.;
 Daigam Vilim Rūdolfa d., dzim. 1903. g.

Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēdētājs

V. Rubenš

Latvijas PSR Ministru padomes lietu pārvaldnieks

V. Krastiņš

Latvijas PSR MP
 Protokolu daļas
 zīmogs

31. dok. Latvijas PSR Ministru padomes 1964. gada 28. oktobra lēmums Nr. 626 "Par pilsoņu lūgumu atļaut dzīvot Latvijas PSR teritorijā izskatīšanu".

Avots: LVA, 270. f., 1.s apr., 1637. l., 77. lp. Oriģinālmašīnraksta noraksts uz LPSR MP veidlapas ar grifu "Nav publicējams". Tulkojis Jānis Dūms.

Latvijas PSR Ministru padome

Nav publicējams

Lēmums Nr. 626

Rīgā

1964. g. 28. oktobrī

Par pilsoņu lūgumu atļaut dzīvot
 Latvijas PSR teritorijā izskatīšanu

Latvijas PSR Ministru padome nolemj:

1. Atļaut dzīvot Latvijas PSR teritorijā agrāk no Latvijas PSR izsūtītajiem pilsoņiem:
 Lasim Kārlim Pētera d., dzim. 1912. g.;
 Hasmanim Viktoram Kārļa d., dzim. 1892. g.;

- Hasmani Metai Antona m., dzim. 1896. g.;
 Stegmanim Arturam Jāņa d., dzim. 1902. g.
2. Noraidīt lūgumus atļaut dzīvot Latvijas PSR teritorijā agrāk no Latvijas PSR izsūtītajiem pilsoņiem:
 Aurmanim Fricim Friča d., dzim. 1902. g.;
 Aurmani Minnai Kārļa m., dzim. 1913. g.;
 Papēdim Arnoldam Antona d., dzim. 1908. g.;
 Bedeicim Jānim Pētera d., dzim. 1915. g.;
 Gailim Eduardam Jāņa d., dzim. 1913. g.;
 Gailei Austrai Kārļa m., dzim. 1916. g.;
 Ritmanim Pēterim Pētera d., dzim. 1909. g.;
 Sestulim Jānim Jēkaba d., dzim. 1911. g.;
 Pārupcim Viktoram Pētera d., dzim. 1927. g.;
 Vītiņam Jānim Miķeļa d., dzim. 1906. g.;
 Baugeram Voldemāram Jāņa d., dzim. 1902. g.
 Lociniecai Antoņinai Georgija m., dzim. 1893. g.;
 Andersonam Kārlim Jāņa d., dzim. 1920. g.;
 Gribustam Josifam Ignata d., dzim. 1908. g.;
 Pelēcim Aleksandram Arvīda d., dzim. 1920. g.;
 Dātavam Kārlim Pētera d., dzim. 1903. g.;
 Dātavai Paulīnei Mārtiņa m., dzim. 1907. g.

Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēdētājs

V. Rubens

Latvijas PSR Ministru padomes lietu pārvaldnieks

V. Krastiņš

Latvijas PSR MP
 Protokolu daļas
 zīmogs

32. dok. Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētāja V. Leča 1956. gada 28. decembra slepenais ziņojums Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas sekretāram Jānim Kalnbērziņam par reemigrantiem Latvijā.

Avots: Latvijas Valsts arhīvs, 101. f., 79. apr., 79. l., 117.–120. lp. Oriģinālmašīnraksts krievu valodā uz Rīgas Darbaļaužu deputātu padomes izpildu komitejas veidlapas. Uz dokumenta rezolūcija krievu valodā: "Paziņot PSKP CK", paraksts nesalasāms.

LPSR Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes
 izpildu komiteja

28. decembrī 1956. g.
 Slepeni

Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas sekretāram
 biedram J.E. Kalnbērziņam
 Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēdētāja vietniekam
 biedram M.J. Plūdonam

Izpildot Latvijas KP CK un Latvijas PSR Ministru padomes 1956. g. 6. decembra pr[otokola] Nr. 51. p[unkta] 3 lēmumu "Par pasākumiem darba uzlabošanai ar padomju pilsoņiem, kuri atgriezušies no ārzemēm uz dzīvi Latvijas PSR", pilsētas padomes izpildkomiteja ziņo, ka ... [dokumenta kopijā trūkst vairāku rindiņu sākumu – *tulk.*] gados Rīgas pilsētā repatriācijas un reemigrācijas kārtībā ieradusies 67 cilvēki, tai skaitā 9 bērni.

Bez tam uzskaitē pieņemti 3 cilvēki, kuri nodzīvojuši Rīgā [?] gadus, tādējādi reemigrantu un repatriantu sarakstos uzskaitīti pavisam 70 cilvēki, kuri ieradusies no:

Ķīnas Tautas Republikas	– 24 cilvēki
Rietumvācijas	– 12 –"
Austrālijas	– 8 –"

Zviedrijas	-	5 --
Francijas	-	4 --
Polijas	-	4 --
Bulgārijas	-	3 --
Anglijas	-	2 --
Urugvajas	-	3 --
Argentīnas	-	2 --
Austrijas	-	1 --
Dānijas	-	1 --
ASV	-	1 --

Visiem pilsoņiem, kuri ieradušies no ārzemēm un kuriem nepieciešama palīdzība, izsniegts vienreizējs pabalsts, bet daudziem no viņiem pabalsts tika izsniegts sistemātiski līdz dzīvojamās platības piešķiršanai un iekārtošanai darbā.

Tā pils. O.J. Trulim, kurš repatriējās no Rietumvācijas š. g. aprīlī ar norikojumu uz Jaunjelgavu pie radiem, bet kurš vēlējās apmesties uz dzīvi Rīgā, izsniegts pabalsts 1850 rubļu apmērā.

Moskaļenko ģimene trīs cilvēku sastāvā, kura reemigrēja no Urugvajas un ieradās Rīgā š. g. aprīlī, saņēma 2700 rubļus, repatriantam A.A. Kuplīm, kurš ieradās š. g. jūlijā no Austrālijas, izsniegti 1250 rubļi. Pilsonēi A.K. Freijai, kura ieradās š. g. no Zviedrijas, izsniegti 2550 rubļi. Pils I.O. Baueram, kurš ieradās š. g. jūlijā no Rietumvācijas, izsniegti 4950 rubļi.

Pavisam šajā gadā pabalstus saņēma 33 cilvēki kopsummā par vairāk nekā 27 tūkst. rubļu.

Repatriantiem un reemigrantiem tiek izskaidrota aizdevumu saņemšanas no bankām saimniecības ierīkošanai kārtība un sniegta palīdzība to noformēšanā.

[?] pilsoņiem, kuri izteica vēlēšanos izmantot šādu aizdevumu, izsniegtas attiecīgās izziņas, un, pēc esošajiem datiem, četri no viņiem aizdevumu jau ir saņēmuši, t. sk. Trulis – 10 tūkst. rbļ., [?]rmanis – 8 tūkst. rbļ., Ceplītis – 10 tūkst. rbļ. un Lapiņš – [?] tūkst. rbļ., bet pārējie vēl [aizdevumu] noformē.

Repatriants Trulis, kurš noformēja aizdevumu darba vietā Rauga [?] fabrikā, pēc dažām dienām darbu pameta.

Repatriantiem un reemigrantiem, kuri ieradušies [Rīgā], vēlreiz izskaidrots par individuālo dzīvojamo māju celšanas kārtību, bet līdz šim laikam neviens no viņiem nav izteicis vēlēšanos saņemt zemes gabalu un aizdevumu šādiem mērķiem.

No uzskaitē ņemtajiem 70 cilvēkiem ir darba spējīgi un vēlas strādāt 44 cilvēki. Liela daļa no viņiem (28 cilvēki) ir iekārtojušies un strādā [savā] specialitātē; [?] cilvēki bez specialitātes strādā dažādos darbos.

No Austrālijas atbraukušais pils. I.J. Jastrebovs, pedagogs, iekārtojies par 14. vidusskolas saimniecības vadītāju.

Neestrādā pagaidām tikai četri cilvēki:

1) pils. A.K. Freija, kura ieradās pie Rīgā dzīvojošās mātes š. g. jūnijā ar trim bērniem no Zviedrijas, kur viņa, pēc viņas vārdiem, strādāja par pārdevēju.

Freijas vīrs, pēc viņas vārdiem, palika ārzemēs.

No darba viņa līdz dzīvojamās platības saņemšanai atteicās.

Pašlaik pils. Freijai piešķirts divstabu dzīvoklis jaunā mājā, viņas bērni uz laiku iekārtoti bērnunamā, viņai ir iespējas iekārtoties darbā;

2) pils. I.P. Jasjučenko, kurš š. g. 27. oktobrī ieradās no Ķīnas, pēc specialitātes šoferis, noformē savas vadītāja tiesības, pēc kam tiks iekārtots atbilstošā darbā;

3) pils. Stankevičs, kurš ieradās š. g. 8. decembrī no Polijas, kur strādāja par veikala vadītāju, vēl noformē savus [?] dokumentus;

4) pils. I.O. Baueram, kurš ieradās no Rietumvācijas bez ģimenes, agronomam (pēc viņa vārdiem), tika piedāvāts darbs pēc specialitātes MTS, bet viņš no šā darba atteicās. Pretendents uz amatu ar augstu atalgojumu (2,5–3 tūkst. rbļ. mēnesī). Pēdējā laikā [viņš] izteica vēlēšanos strādāt par [?] direktoru. No piedāvātajiem veļas mazgātavas direktora, apdrošināšanas kases darbinieka u. c. posteņiem atteicās. Iesniedz pretenzijas, lai atdod viņam nekustamo īpašumu, ko viņš atstāja Latvijā, repatriējoties uz Vāciju 1939. g. (I.O. Bauers ieskaitīts Latvijas Iekšlietu ministrijas administratīvā departamenta 1940. g. izdotajā oficiālajā vācu tautības pilsoņu sarakstā, kurus atbrīvoja no Latvijas pavalstniecības un kuri pārcēlās uz Vāciju 1939. g.), tāpat viņam it kā nozagto [?] valkājamo mantu vērtību par 4800 rubļiem. Viņš uzvedas izaicinoši un [ir] ļoti prasīgs, atsaucoties uz PSRS sūtniecības

Rietumvācijā solījumiem, kur viņam ir, kā viņš saka, lielisks dzīvoklis un atstāts apdrošināšanas sabiedrības direktora postenis.

Pils. Bauers līdz šim laikam dzīvo viesnīcā, saņem līdzekļus samaksai par to, kā arī citiem izdevumiem no pilsētas Izpildu komitejas.

No jau oktobrī piedāvātās istabas pils. Bauers atteicās. Pēc tam viņam ar pilsētas izpildkomitejas lēmumu piešķirta 17,5 kv. m liela istaba jaunā mājā Ļeņina ielā 234, bet arī no šīs dzīvojamās platības viņš atteicās, pieprasot atsevišķu divistabu dzīvokli.

Pašlaik Baueram piedāvāts apskatīt vēl vienu atsevišķu dzīvokli.

Lielākajai repatriantu un reemigrantu daļai, kas ieradās Rīgā, dzīvojamā platība ir piešķirta.

Pašlaik dzīvokļu apstākļu uzlabošana nepieciešama [?] cilvēkiem, kuri ieradušies pie savām ģimenēm un mitinās to dzīvojamā platībā. Viņi visi pierakstīti un uzņemti uzskaitē dzīvojamās platības piešķiršanai attiecīgajās rajonu izpildkomitejās, kurām doti norādījumi par šīs pilsoņu grupas dzīvokļu apstākļu uzlabošanu ārpus kārtas.

Nepieciešams atzīmēt, ka daži reemigranti vai repatrianti, kuri ieradušies Rīgā (pils. Moskaļenko no Urugvajas, kur nodzīvoja vairāk nekā 20 gadus, Ovčiņņikovs, Mruhins, Bušujevs, [?] no Ķīnas un citi), agrāk Latvijā nekad nav dzīvojuši.

Atsevišķi repatrianti atgriezās savās agrākās dzīves vietās citās PSRS pilsētās, bet pēc kāda laika (dažos gadījumos – pēc vairākiem gadiem) pārcēlās uz Rīgas pilsētu. Tā, piem., pils. Truhins, kurš 1948. g. ieradās Tagilas pilsētā no Ķīnas, 1955. g. pārcēlās uz Rīgas pilsētu un pieprasa viņam kā repatriantam piešķirt dzīvojamo platību ārpus kārtas.

Ievērojot saspringto stāvokli ar dzīvojamo platību Rīgas pilsētā, kā arī grūtības ar iekārtošanu darbā pēc specialitātes, pilsētas izpildu komiteja uzskata, ka šos apstākļus vajadzētu ņemt vērā, nosūtot šurp pilsoņus no ārzemēm uz [pastāvīgu] dzīvi.

Pilsoņi, kuri ieradušies no Ķīnas, stāsta, ka tuvākajā laikā uz pastāvīgu dzīvi Rīgā gatavojas pārcelties [?] padomju pilsoņu grupa.

Pilsētas izpildu komiteja lūdz iesniegt [?] Ministru padomē lūgumu noteikt zināmus ierobežojumus repatriantu un reemigrantu turpmākajā nosūtīšanā uz Rīgu.

Līdz ar to vajadzētu noteikt, ka pilsoņiem, kuri repatriācijas vai reemigrācijas kārtībā ieradušies [?] [citās – ?] pilsētās un ciemos, nav pamata pieprasīt ārpuskārtas nodrošināšanu ar dzīvojamo platību un citus atvieglojumus Rīgas pilsētā, ja viņi mainījuši dzīvesvietu pēc savas vēlēšanās.

Rīgas Darbaļaužu deputātu padomes
izpildu komitejas priekšsēdētājs /paraksts/

(Lecis)

XI. Viensētu nojaukšanas plāns Latvijas PSR 1981.–1985. gadā

33. dok. Latvijas PSR lauksaimniecības ministra vietnieka G. Oša informācija 1980. gadā Latvijas Meliorācijas un ūdenssaimniecības ministrijai par 3000 zemnieku sētu nojaukšanas plānu laikā no 1981. līdz 1985. gadam sadalījumā pa rajoniem.

Avots: LVA, 611. f., 27. apr., 28. l., 3. lp. Mašīnraksts krievu valodā uz Latvijas PSR Lauksaimniecības ministrijas oficiālās blankas. Tulkojums latviešu valodā.

Latvijas PSR Lauksaimniecības ministrija
Nr. 27 – 5 –

Latvijas PSR Meliorācijas un ūdenssaimniecības ministrijai

Latvijas PSR Lauksaimniecības ministrija uz jūsu pieprasījumu nosūta XI piecgadē nojaucamo zemnieku sētu skaita sadalījumu pa gadiem un rajoniem:

Rajona nosaukums	Kopā	Tai skaitā				
		1981	1982	1983	1984	1985
	3000	672	656	607	569	496
Alūksnes	160	30	30	40	30	30
Balvu	150	20	35	30	30	35
Bauskas	100	20	10	20	25	25
Valkas	50	15	10	10	10	5
Valmieras	50	10	10	15	10	5
Ventspils	110	20	30	20	20	20
Gulbenes	140	25	25	30	30	30
Daugavpils	140	30	30	25	35	20
Dobeles	90	15	15	20	20	20
Jēkabpils	190	40	45	35	35	35
Jelgavas	100	20	30	15	15	20
Krāslavas	190	38	38	40	40	34
Kuldīgas	90	15	20	18	18	19
Liepājas	120	24	28	28	20	20
Limbažu	60	15	15	10	10	10
Ludzas	160	45	40	30	30	15
Madonas	100	25	25	20	15	15
Ogres	130	30	30	26	26	18
Preiļu	150	50	40	30	20	10
Rēzeknes	160	40	40	35	30	15
Rīgas	50	10	10	10	10	10
Saldus	120	30	25	25	20	20
Stučkas	120	35	25	20	20	20
Talsu	100	25	20	20	20	15
Tukuma	120	35	20	25	20	20
Cēsu	50	10	10	10	10	10

Ministra vietnieks G. Osis

Estimation of the Parameters of the Logistic Distribution

The logistic distribution is a continuous probability distribution that is symmetric and unimodal. It is often used as a model for the distribution of continuous variables. The probability density function of the logistic distribution is given by...

The maximum likelihood estimates of the parameters of the logistic distribution can be obtained by solving the likelihood equations. These equations are nonlinear and must be solved numerically. The Fisher information matrix for the parameters of the logistic distribution is given by...

The asymptotic variance-covariance matrix of the maximum likelihood estimates of the parameters of the logistic distribution is the inverse of the Fisher information matrix. This matrix provides information about the precision of the estimates.

The asymptotic normality of the maximum likelihood estimates of the parameters of the logistic distribution can be established using the central limit theorem. This result is useful for constructing confidence intervals for the parameters.

The asymptotic normality of the maximum likelihood estimates of the parameters of the logistic distribution can also be established using the delta method. This method is useful for finding the asymptotic distribution of functions of the parameters.

The asymptotic normality of the maximum likelihood estimates of the parameters of the logistic distribution can also be established using the bootstrap method. This method is useful for approximating the distribution of the maximum likelihood estimates.

The asymptotic normality of the maximum likelihood estimates of the parameters of the logistic distribution can also be established using the jackknife method. This method is useful for reducing the bias of the maximum likelihood estimates.

The asymptotic normality of the maximum likelihood estimates of the parameters of the logistic distribution can also be established using the influence function method. This method is useful for studying the robustness of the maximum likelihood estimates.

The asymptotic normality of the maximum likelihood estimates of the parameters of the logistic distribution can also be established using the asymptotic theory of M-estimators. This theory is useful for studying the asymptotic properties of a wide class of estimators.

The asymptotic normality of the maximum likelihood estimates of the parameters of the logistic distribution can also be established using the asymptotic theory of semiparametric efficiency bounds. This theory is useful for finding the most efficient unbiased estimator of a parameter.

The asymptotic normality of the maximum likelihood estimates of the parameters of the logistic distribution can also be established using the asymptotic theory of optimal invariant unbiased estimators. This theory is useful for finding the most efficient unbiased estimator of a parameter.

The asymptotic normality of the maximum likelihood estimates of the parameters of the logistic distribution can also be established using the asymptotic theory of optimal invariant unbiased estimators. This theory is useful for finding the most efficient unbiased estimator of a parameter.

The asymptotic normality of the maximum likelihood estimates of the parameters of the logistic distribution can also be established using the asymptotic theory of optimal invariant unbiased estimators. This theory is useful for finding the most efficient unbiased estimator of a parameter.

The asymptotic normality of the maximum likelihood estimates of the parameters of the logistic distribution can also be established using the asymptotic theory of optimal invariant unbiased estimators. This theory is useful for finding the most efficient unbiased estimator of a parameter.

The asymptotic normality of the maximum likelihood estimates of the parameters of the logistic distribution can also be established using the asymptotic theory of optimal invariant unbiased estimators. This theory is useful for finding the most efficient unbiased estimator of a parameter.

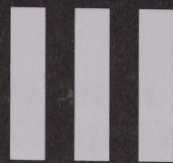
The asymptotic normality of the maximum likelihood estimates of the parameters of the logistic distribution can also be established using the asymptotic theory of optimal invariant unbiased estimators. This theory is useful for finding the most efficient unbiased estimator of a parameter.

The asymptotic normality of the maximum likelihood estimates of the parameters of the logistic distribution can also be established using the asymptotic theory of optimal invariant unbiased estimators. This theory is useful for finding the most efficient unbiased estimator of a parameter.

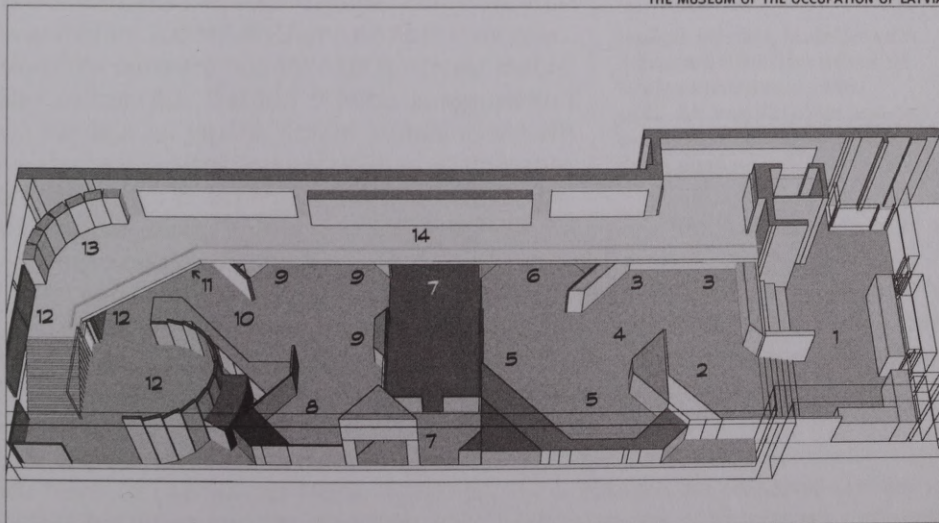
The asymptotic normality of the maximum likelihood estimates of the parameters of the logistic distribution can also be established using the asymptotic theory of optimal invariant unbiased estimators. This theory is useful for finding the most efficient unbiased estimator of a parameter.

The asymptotic normality of the maximum likelihood estimates of the parameters of the logistic distribution can also be established using the asymptotic theory of optimal invariant unbiased estimators. This theory is useful for finding the most efficient unbiased estimator of a parameter.

Muzeja darbs

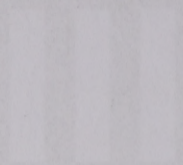
THE MUSEUM OF THE OCCUPATION OF LATVIA

JULY 9, 2006

Interpretive Solutions

112 Northpark Blvd
North Chester, PA 15360
tel: 412 286-1200
fax: 412 286-0164
www.interpretivesolutions.com

Muzeja darbs

leskats Okupācijas muzeja krājumos un jaunieguvumos 2005.–2006. gadā

INESE DREIMANE

I. PRIEKŠMETI

1. Japāņu monēta, kas dāvināta leģionāram Leonam Hibneram filtrācijas nometnē Tālajos Austrumos.

legūšanas datums: 2005. gada 9. decembris. Dāvinājis Leons Hibners (1926).

Izmēri: 2,1 cm diametrā.

Materiāls: dzeltens metāls.

Raksturojums: Leonu Hibneru 1944. gada augusta beigās iesauca Latviešu leģionā. Kara gaitas aizveda viņu uz Pomerāniju, bet 1945. gada janvāra beigās – atpakaļ uz Kurzemi. Līdz 1945. gada aprīlim viņš bija rotas ieroču mantzinis. Pēc kapitulācijas L. Hibners atgriezās mājās – Talsu apriņķa Ārlavas pagasta "Rāviņos", bet jau 1945. gada 12. maijā viņu kopā ar citiem pagasta vīriešiem arestēja personības noskaidrošanai.

Tālākais ceļš, līdzīgi kā daudziem citiem leģionāriem, veda uz gūstekņu nometni pie Jelgavas un pēc tam uz Padomju Savienību. Pēc 28 dienu ilga brauciena ar vilcienu L. Hibners nonāca filtrācijas nometnē Tālajos Austrumos, dzelzceļa maršrutā Komsomoļska–Sovetskaja Gavaņa. Nometne atradās apmēram 200 km attālumā no Komsomoļskas. Ieslodzītos pārsvarā nodarbināja dzelzceļa maģistrāles celtniecībā. Dažādu tautību karagūstekņu vidū tur bija arī japāņi. Kopīgi strādājot, viņiem savā starpā bija iespējas kontaktēties. Sazināšanas pārsvarā notika ar zīmēm, taču arī tā izdevās panākt "kopīgu valodu". Interesanti, ka japāņiem nebija svešs Rīgas vārds, taču par Latviju viņi neko nebija dzirdējuši.

1946. gada sākumā japāņu karagūsteknis uzdāvināja L. Hibneram monētu 10 "sen" (1/100 jēnas) vērtībā. Uzraksti uz tās norāda, ka monēta izlaista "Imperatora kronēšanas 13. gadā", t. i., 1938. gadā. Norādīta arī tās vērtība. Uz monētas redzamā krizantēma ir Japānas imperatora galma simbols. Mūsdienās tik sīku naudas vienību Japānā vairs nav.

1946. gada septembrī L. Hibneru atbrīvoja no filtrācijas nometnes, taču atpakaļceļš veda nevis uz Latviju, bet Narvu (Igaunijā). Tur L. Hibners kā Sarkanās armijas celtniecības bataljona karavīrs piedalījās kara laikā sagraudātās Kohtlajarves degakmens rūpnīcas atjaunošanā. L. Hibnera sliktā vispārējā veselības stāvokļa dēļ medicīniskā

Japāņu monēta, kuru Leonam Hibneram filtrācijas nometnē Tālajos Austrumos 1946. gada sākumā dāvināja japāņu karagūsteknis. Fotografēta no abām pusēm. LOM

komisija noticeja, ka viņš slimo ar tuberkulozi, un 1947. gada janvārī atļāva atgriezties mājās.

2. Dekoratīva zivs, kas izgatavota Džezkazganas nometnē 1954. gadā.

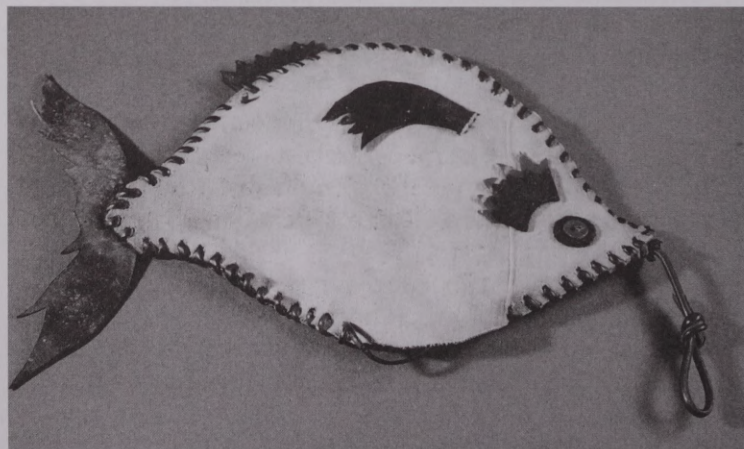
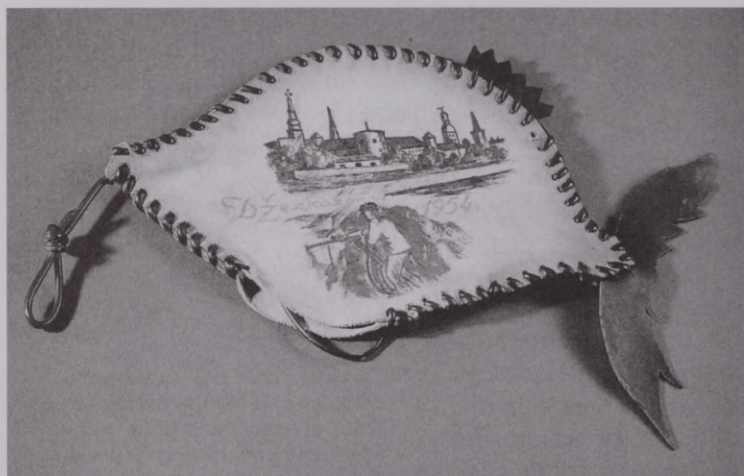
legūšanas datums: 2005. gada 18. oktobris. Dāvinājusi Liana Kudreņicka (dzimusi Liepa; 1933).

Izmēri: 15,3 x 24 cm.

Materiāli: impregnēts audums, vadi, gumija, āda, sarkana plastmasa, brūna un sarkana krāsa.

Raksturojums: 1949. gada 25. martā no Rīgas, Bērzu ielas 5, deportēja Liepu ģimeni. Par deportēšanas iemeslu kalpoja vecākā dēla Alfrēda Liepas (1923) arests 1948. gada aprīlī. Kara laikā A. Liepa dienēja nacistu militārajos formējumos. Sodu viņš izcieta Džezkazganas Rudņiku nometnē (Kazahstānā).

A. Liepas tuvinieki: tēvs Alberts, māte Lidija un jaunākā māsa Liāna, kura tobrīd mācījās Rīgas Lietišķās mākslas vidusskolas keramikas nodaļā, nonāca izsūtījumā Amūras apgabala Kuibiševas rajonā.

Dekoratīva zivs.
Darinājis Alfrēds
Liepa Džezkazganas
Rudņiku nometnē
1954. gadā.
Fotografēta no abām
pusēm. LOM

1954. gadā A. Liepa no metnē izgatavoja savai mātai Liānai dzimšanas dienas dāvanu. Tā bija no diviem impregnēta auduma gabaliem izgriezta zivs, kas sastiprināta ar vadiem. Zivs asti un spuras viņš darināja no gumijas. Brālis bija iecerējis dāvanu kā ziepju trauku. Vienā pusē "zivij" ir vēl viena spura, kā arī acs un žaunas no ādas un sarkanās plastmasas. Savukārt otrā pusē A. Liepa uzzīmēja Rīgas panorāmu ar skatu uz Rīgas pili un Sv. Gara torni, bet zem tā – ieslodzīto, kurš strādā šahtā. Zīmējumam A. Liepa izmantoja brūnu krāsu. Tam pa vidu ir sarkanās krāsas uzraksts "Džekkazganā 1954.". Spriežot pēc tā, cik labi "zivs" saglabājusies, par ziepju trauku tā netika izmantota.

Liānas vecāki no izsūtījuma atgriezās 1956. gadā, bet viņa pati kopā ar vīru Ēriku Kudreņicki (1930) Latviju atkal ieraudzīja 1957. gadā. Dzimtenē L. Kudreņicka spēja piepildīt savu sapni un kļuva par keramiķi.

3. Izsūtījumā no izārdītas vilnas segas adīta veste (1943. gads).

legūšanas datums: 2005. gada 3. novembris. Dāvinājusi Gaida Korotkija (dzimusi Ozoliņa; 1927).

Izmēri: 47,4 x 39 cm.

Materiāls: pelēka vilnas dzija ar dažādu krāsu dekoratīvām joslām.

Raksturojums: Jāņa Ozoliņa (1889–1942) ģimeni deportēja 1941. gada 14. jūnijā no Cēsu apriņķa Stalbes pagasta. Lēmumā par viņa arestu bija teikts: "Kuldīgas apr.

Pelēka veste, kas adīta no izārdītas vilnas segas. Darināta Krasnojarskas novadā 1943. gadā.

Kuldīgas pagasta policists un slepenais aģents." 1942. gada 18. augustā J. Ozoliņam Sverdlovskas apgabala Sevurallaga nometnē izpildīja piespriesto nāvessodu.

Viņa sievu Annu ar divām mazgadīgām meitām Gaidu un Margaritu (1930) nometināja Krasnojarskas novada Ačinskas rajonā. Viņām nācās piedzīvot to pašu, ko daudziem citiem likteņa biedriem: Sibīrijas salu un strādāšanu, neraugoties uz siltu drēbju un apavu trūkumu, kā arī badošanos un neziņu par tēva un savu tālāko likteni.

1943. gadā kāda izsūtītā latviešu sieviete (vārds nav zināms) no izārdītas vilnas segas uzadīja A. Ozoliņai pelēku vestīti. Fakts, ka apģērbu nācās darināt no segas, liecina par smagiem apstākļiem, kad trūkst paša nepieciešamākā. Tomēr darinātāja parūpējās arī par to, lai veste izskatītos greznāk, un ieadīja krāsainas joslas. Visticamāk, šim nolūkam viņa izmantoja citu adījumu vai dzijas atliekas. Vestīte skaidri apliecina vēlmi radīt un saglabāt skaistumu un eleganci, neraugoties uz apstākļiem un iespēju trūkumu.

1946. gada 19. septembrī A. Ozoliņa ar meitām slepus atstāja izsūtījuma vietu un nelegāli atgriezās Latvijā. Diemžēl viņai bija lemts dzīvot brīvībā tikai trīs gadus, jo 1949. gada oktobrī A. Ozoliņu apcietināja un etapēja atpakaļ uz Sibīriju. Gaidu un Margaritu tāds pats liktenis piemeklēja 1950. gada decembrī. Pagāja vēl vairāki gadi izsūtījumā, līdz 1956. gada jūnijā visas trīs tika svītrotas no speciālā nometinājuma uzskaites, kas deva iespēju atgriezties dzimtenē.

4. Rīgas Centrālcietumā 1948. gadā izvilkuma tehnikā izšūts palags.

legūšanas datums: 2006. gada 28. februāris. Dāvinājusi Velta Nedaškovska (dzimusi Šūmane; 1925).

Izmēri: 156 x 136,5 cm.

Materiāls: balts linu audums, balti trikotāžas diegi.

Raksturojums: 1947. gada rudenī Velta Šūmane tikko bija beigusi Rīgas Daiļamatniecības vidusskolu un sākusi strādāt. Vienlaikus viņa iestājās arī Mākslas akadēmijā. Diemžēl studēt neiznāca, un arī darba gaitas nebija ilgas. 1947. gada 5. septembrī V. Šūmanes dzīvoklī čekisti arestēja divus nelegāli dzīvojošus bijušos leģionārus: Elmāru Gavariņu un Pēteri Spalviņu. Viņi bija V. Šūmanes un viņas Nītaurē dzīvojošās ģimenes paziņas, kuri laiku pa laikam saņēma palīdzību. Tajā pašā dienā V. Šūmani no

Izvilkuma tehnikā
izšūts palags.
Darinājusi Velta
Nedaškovska Rīgas
Centrālcietumā
1948. gadā. LOM

darba izsauca uz NKVD un nopratināja, taču vakarā atbrīvoja. Apcietināšana sekoja nedēļu vēlāk – 12. septembrī. Pratināšanu laikā V. Šūmanei izdevās pasargāt savus vecākus no apcietināšanas, sakot, ka viņi nebija iesaistīti nelegālistu atbalstīšanā.

Pēc apmēram divu mēnešu pratināšanām čekā V. Šūmani pārvietoja uz Rīgas Centrālcietumu, kur viņa atradās līdz tiesai. Lai īsinātu laiku, gandrīz visas kamerā esošās sievietes centās ar kaut ko nodarboties. V. Šūmanei bija līdzī no mājām paņemts palags, kā arī kokvilnas trikotāžas veļa. To izārdot, varēja iegūt diegus, bet šujamo adatu viņa pagatavoja no zupā atrastas zivs asakas. Pēc tam V. Šūmane izvilka tehnikā pamazām izšuva attēlā redzamo palagu. No tā izveidojās glīts galdauts. Rokdarbs ir balts, jo krāsainu diegu nebija. Darbs nomierināja un neļāva grimt skumjās par tālāko likteni, kas bija nezināms un neko labu nosolīja. Arī citas ieslodzītās no dzijas gabaliņiem darināja mazas lellītes, piekariņus odziņu formā un līdzīgas sīkas lietišas.

1948. gada 16.–17. februārī V. Šūmani kopā ar četriem vīriešiem tiesāja Kara tribunāls. Viņai piesprieda 10+5 gadus, bet pārējiem 25+5 gadus. Jāpiebilst, ka E. Gavariņš apcietinājumā mira, tiesu nesagaidījis. Līdz 1949. gada pavasarim V. Šūmane izcieta sodu Rīgā, strādājot rūpnīcas “Provodņik” teritorijas attīrīšanā. Pēc tam sekoja etapēšana uz nometni Susumanā (Sibīrijā). Tur V. Šūmane bija visus ieslodzījuma gadus, strādājot gan meža darbos, gan vietējā dārzniecībā. 1950. gadā viņa iepazinās ar politieslodzīto Andreju Nedaškovski no Ukrainas, kurš no 30. gadu beigām izcieta sodu par politiskas anekdotes stāstīšanu. 1951. gadā viņiem piedzima meita Astrīda. V. Šūmani atbrīvoja no soda izciešanas 1955. gadā, taču bija jāpaliek nometinājumā. Pēc atbrīvošanas viņa apprecējās un pamazām iekārtojās uz dzīvi. 1955. gadā piedzima arī dēls Vladimirs.

V. Šūmane 50. gadu beigās vairākas reizes viesojās Latvijā, taču pārcelties tobrīd nebija iespējams. Pēc vidusskolas beigšanas uz Latviju pie V. Šūmanes māsām pārcēlās Astrīda, bet V. Šūmane ar dēlu atbrauca tikai 1991. gadā.

II. MĀKSLAS DARBI

1. Zīmējums “Tālie austrumi, port Vaņino osta”. Zīmējis Jānis Strads 1946. gadā.

legūšanas datums: 2006. gada 20. aprīlis. Dāvinājusi Vija Graube (1930).

Izmēri: 22,9 x 32,4 cm.

Materiāls: papīrs, parastais zīmulis.

Raksturojums: Rankas pagastā dzimušo Jāni Stradu (1924–2005) uzreiz pēc Vecbebru lauksaimniecības skolas beigšanas 1943. gadā iesauca Latviešu leģionā, un viņš līdz kapitulācijai dienēja 19. divīzijā. 1944. gada decembra beigās J. Strads Kurzemē 43. pulka 2. bataljona sastāvā piedalījās tā sauktajās “Ziemassvētku kaujās”. No bataljona 350 cīnītājiem 1945. gadu sagaidīja tikai četri virsnieki un ap divdesmit karavīru. J. Strads bija izdzīvojušo vidū. Par piedalīšanos šajās kaujās viņu apbalvoja ar II šķiras Dzelzs Krustu.

Kurzemē J. Strads sagaidīja arī kapitulāciju 1945. gada 8. maijā. Viņa tālākais ceļš veda uz filtrācijas nometni Tālajos Austrumos pie Vaņino ostas. Atrazdamies nometnes slimnīcā, J. Strads 1946. gadā darināja zīmējumu, kurš tagad nonācis muzeja rīcībā.

Attēlā redzams Vaņino līcis, kura pretējā krastā slejas trīs kalnu virsotnes. Tur atrodas Sovetskaja Gavaņa ar lidlauku un kara ostu. Nelielās ēkas pretējā krastā – zvejnieku mājas. Priekšplānā uzzīmētas nometnes barakas un daļa no slimnīcas ēkas. Krasta

“Tālie austrumi, port Vaņino osta”. Zīmēja Jānis Strads filtrācijas nometnē 1946. gadā. LOM

malā stāvošā ēka ar nelielo tornīti ir Vaņino ostas pārvalde.

J. Stradu atbrīvoja no nometnes 1947. vai 1948. gadā, jo slimības dēļ viņš kļuva darbam nederīgs. Pēc tam viņš atgriezās Latvijā.

2. Tiesātā nacionālā partizāna Ilmāra Bilkeviča ieslodzījumā darinātās apsveikumu kartītes un zīmējumi (11).

legūšanas datums: 2005. gada 13. oktobris. Dāvinājusi Lidija Feldmane (dzimusi Sprūde; 1923).

Izmēri: dažādi.

Materiāls: papīrs, akvareļkrāsas, krāsainie zīmuli, parastais zīmulis, tinte.

Raksturojums: Ilmāru Bilkeviču (1927–1960) apcietināja 1947. gada sākumā kopā ar citiem nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem. Viņam piesprieda 25 gadus ieslodzījumā. Līdz 1949. gada pavasarim viņš bija ieslodzījumā Kirovas apgabala Vjatkas nometnē (Vjatlagā), bet pēc tam kopā ar citiem ieslodzītajiem, kuriem bija piespriesti 25 gadi, pārvietots uz Magadanu.

I. Bilkevičs bija apveltīts ar mākslinieka dotībām un, arī būdams ieslodzījumā, turpināja zīmēt. Saglabājušies desmit viņa darināti zīmējumi. Vjatlagā 1948. un 1949. gadā zīmēti četri. To vidū ir viņa pašportrets (1949. gads), kā arī ainava ar baltiem Latvijas bērziem un divi zīmējumi ar tinti. Interesants ir literāra personāža zīmējums ar uzrakstu “Mateo Falkone” (1949. gads). Otrā pusē ar zīmuli rakstīts “Korsikāņu bandītu vadonis”. Var, protams, tikai iztēloties, ka šis zīmējums tapis paša I. Bilkeviča nelegālās darbības atmiņu iespaidā.

1958., 1959. un 1960. gadā Novo Čunkā darinātas sešas apsveikuma kartītes. I. Bilkevičs tās veltīja sava cīņu un nometnes biedra Gunāra Sprūdes (1927–1956) mātai Lidijai. Tie ir apsveikumi vārda dienā, Līgo svētkos, kā arī, iespējams, dzimšanas dienā. Arī L. Sprūde no 1947. gada izcieta sodu par nacionālo partizānu atbalstīšanu. Visticamāk, 50. gadu beigu zīmējumus I. Bilkevičs sūtīja viņai uz Latviju.

Vienam no zīmējumiem tapšanas gads nav norādīts. Iespējams, tas attiecas uz Vjatlaga periodu, jo zīmēts uz plāna papīra ar zīmuli. Arī tas, šķiet, ir apsveikums, jo uz tā izveidots rotāts vārds "Sveiks", kā arī datums "29.X.". Diemžēl adresāts nav zināms.

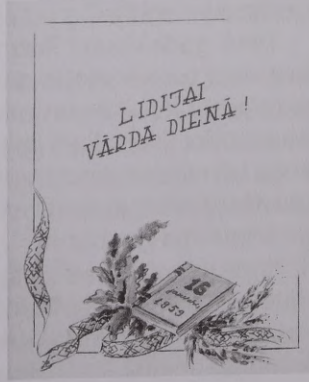
1949. gada 25. martā uz Amūras apgabala Tambovkas rajonu deportēja I. Bilkeviča vecākus Aleksandru (1882–1952) un Olgu (1882–1951) Bilkevičus. Izsūtījumā abi mira. Nav zināms, kāpēc I. Bilkevičs neatgriezās Latvijā.

Ilmāra Bilkeviča pašportrets. Zīmēts Vjatlagā 1949. gada 1. februārī. LOM

Ilmāra Bilkeviča četri zīmējumi. Darināti Vjatlagā 1948. gada oktobrī un 1949. gada februārī, kā arī Novo Čunkā 1958. un 1959. gadā. LOM

Viens iemesls – viņu neamnestēja vai arī neatbrīvoja no nometinājuma. Ir pieļaujams, ka I. Bilkevičs varēja atgriezties dzimtenē, bet to nedarīja, jo vecāki bija miruši un, iespējams, nebija kur doties. 1960. gada 27. janvārī I. Bilkevičs 33 gadu vecumā mira Novo Čunkā, tā arī Latviju vairs neredzējis. Par jaunu, talantīgu cilvēku un Latvijas patriotu saglabājušās vienīgi atmiņas un vienpadsmit viņa zīmējumi. Cik vēl tādu kā viņš palika tālajās Sibīrijas kapsētās?

3. Izsūtījumā zīmēts portrets un pašportrets. Darināti 1944. gada 12. augustā Salehardā un 1954. gada 12. februārī Išimā.

legūšanas datums: 2005. gada 24. novembris. Dāvinājusi Rozmarija Barsdele (dz. Blumberga; 1921).

Izmēri: 19,6 x 13,8 cm un 26,1 x 19,3 cm.

Materiāls: papīrs, parastais zīmulis, krāsainie zīmuli.

Raksturojums: Rozmariju Blumbergu kopā ar māti Otiliju un audzītēvu Ernestu Frīdrihu Blumbergu (1885–1941) deportēja 1941. gada 14. jūnijā no Tukuma. Izsūtīšanas iemesls bija E. Blumberga amats – viņš bija Tukuma vīrsmežzinis, kā arī piederība aizsargu organizācijai. Pēdējo reizi Rozmarija viņu redzēja 17. jūnijā – dienā, kad ešelons sāka kustēties, jo vīriešus jau uzreiz pārvietoja uz atsevišķiem vagoniem. Kirovā šos vagonus no sastāva atkabināja. E. Blumbergs nonāca Vjatlagā, kur 1941. gada 26. decembrī mira.

Kopā ar māti Rozmarija 1941. gada jūlija sākumā nokļuva kolhozā Krasnojarskas novadā, kur pavadīja gandrīz gadu. Viņa strādāja lauku darbos un graudu kaltē, bet ziemā – fermā par zirgkopi. 1942. gada martā spēcīgākos izsūtītos, kā arī ģimenes bez maziem bērniem aizveda darbā uz Ziemeļiem – pie zivju zvejošanas. Arī Rozmarija ar māti bija pārvietoto vidū. Vispirms visus aizveda ar kuģi uz Turuhansku, bet no turienes – uz Janovstanu. Garš un grūts bija tālākais ceļš cauri tundrai, kura lielāko daļu nācās veikt kājām. Ceļa mērķis bija Krasnojarskas rajona Cerkovenska – sens tirgotāju centrs, kur pirms revolūcijas atradās mājas, veikali un pat baznīca. 20. gados viss tika izpostīts. Izsūtītie iekārtojās pussagrautajās ēkās, ko sakārtoja. Zveja sākās 1942. gada ziemas sākumā, un Rozmarija bija to vidū, kuriem kājām bija jādodas uz tundras ezeru. Apstākļi bija ļoti smagi, un arī zivju nebija. 1943. gada martā, kad uznāca īslaicīgs atkusnis, Rozmarija tundrā atrada pērnā gada brūklenes. Ogas bija ledainas – Rozmarija saaukstējās un saslima ar angīnu. Pēc tam viņa no zvejas vietas aizbēga un slepus atgriezās Cerkovenskā. Pēc atveseļošanās viņu kopā ar citu bēgli – Mirdzu Vizbeli (1925) – par sodu aizsūtīja zvejā divas vien. Abas dzīvoja mežā pie ezera un gulēja zem egles.

1944. gada vasarā Rozmarijas māti ievietoja Salehardas slimnīcā uz operāciju. Pēc tam viņa tur iekārtojās darbā, un drīzumā viņai pievienojās arī meita. Pilsētā dzīvoja daudzi brīvvalstie ieslodzītie, kā arī nometinātie. Viņu vidū bija arī igauņu tēlnieks Aleksandrs Ellers, kurš kultūras namā noorganizēja mākslas pulciņu. Rozmarija, kura kopš bērnības aizrāvās ar zīmēšanu un pēc skolas beigšanas vēlējās iestāties Mākslas akadēmijas tēlniecības nodaļā, pieteicās šajā pulciņā. Paralēli zīmēšanai viņa apguva arī tēlniecības pamatus.

Rozmarijas pašportrets, kuru viņa zīmēja 1944. gada 12. augustā, visticamāk darināts A. Ellera vadītā pulciņa nodarbību laikā. Attēlā redzama jauna, nopietna sieviete, rūpīgi iveidoti mati un lakatiņu galvā. Rūtainā kleita ir tumši zilā krāsā, bet lakatiņš – melnā.

Otilijas Blumbergas portrets. Zīmējusi Rozmarija Barsdele Išimā 1955. gada 12. februārī. LOM

Rozmarijas Barsdeles pašportrets. Zīmēts Salehardā 1944. gada 12. augustā. LOM

Salehardā Rozmarija strādāja gan vairumtirdzniecības bāzē par grāmatvedi, gan projektēšanas birojā par mašīnrakstītāju. Lai iekrātu naudu, viņa piepelnījās ar lozungu un plakātu zīmēšanu. 1949. gada 24. decembrī viņa nosvinēja kāzas ar Laimoni Barsdeli (1924), kurš 1945. gadā bija notiesāts par dienestu leģionā. Pēc Staļina nāves 1953. gadā izsūtītajiem atļāva izbraukt no Galējiem Ziemeļiem uz citām Sibīrijas vietām, bet par atgriešanos Latvijā nebija ne runas.

Rozmarija kopā ar māti un vīru 1953. gada jūlijā pārcēlās uz Išimu – pilsētu Kazahstānas robežas tuvumā. Otilija Blumberga, kurai 30. gados Rīgā piederēja frizieru salons, ātri iekārtojās darbā par frizieri arī Išimā. Ar šo darbu, kā arī ar drēbju šūšanu viņa pelnīja iztiku jau Cerkovenskā un Salehardā. Strādāja arī pārējie, un pamazām iekārtojās dzīvošanai.

1954. gada 12. februārī Rozmarija Išimā uzzīmēja savas mātes portretu. Zīmējums darināts ar parasto zīmuli, atsevišķās vietās akcentējot ar melnu. Vērojot simpātisko pusmūža sievietes profilu un eleganto frizūru, nav pat iespējams pateikt, ka O. Blumberga 14 gadus pavadījusi ārpus dzimtenes skarbos izsūtījuma apstākļos. Ne viens vien šodien varētu pamācīties no represētajiem – kā nesabrukt, nezaudēt cilvēka cieņu un pat Sibīrijā rūpēties par savu izskatu un apkārtni.

Latvijā Rozmarija kopā ar vīru varēja atgriezties 1956. gadā, bet O. Blumbergai atļauju nedeļa. Viņai paziņoja, ka no izsūtījuma atbrīvos tikai tad, ja viņa tur dzīvos viena, bez apgādniekiem. Tādēļ vispirms aizbrauca Rozmarija un Laimonis, bet pēc kāda laika māte varēja viņiem piebiedroties, atgriežoties dzimtenē.

III. DOKUMENTI UN IESPIEDDARBI

1. Sarkanās armijas Ģenerālā štāba karte (izdota 1939. gadā), kas atrasta Zaļenieku pagastā 1941. gada jūlijā.

legūšanas datums: 2006. gada 15. marts. Dāvinājis Jānis Labrencis (1938).

Izmēri: 60x45 cm.

Materiāls: papīrs, iespiedteksts.

Raksturojums: 1941. gada jūnija beigās, kad Sarkanās armijas daļas atkāpās no Jelgavas apriņķa, Zaļenieku pagasta teritorijā izcēlās sadursme starp sarkanarmiešiem un uzbrūkošu vērmahta daļu. Viens no Sarkanās armijas karavīriem bēgot paslēpās "Brīzemnieku" māju labības laukā. Nav zināms viņa tālākais liktenis, taču karavīrs tur pazaudēja savu planšeti.

1941. gada jūlijā, kad "Brīzemnieku" saimnieka māsasdēls Ādolfis Āboliņš (1920–2001) ar pļaujmašīnu pļāva miežus, viņš šo planšeti atrada. Starp citiem dokumentiem un papīriem tur bija arī Lietuvas, Baltkrievijas un daļēji arī Latvijas karte (ietvēra Daugavpils apriņķi). Teksts uz kartes liecina, ka tā sastādīta 1933. gadā. 1937. gadā izgatavoja kartes klišēju, bet to izdeva 1939. gadā. Kartē visas minētās valstis bija norādītas kā padomju republikas, lai gan tobrīd Latvija bija neatkarīga valsts, bet kartē attēlotā Lietuvas un Baltkrievijas daļa vēl ietilpa Polijas sastāvā. Visticamāk, jaunās politiskās robežas iezīmēja pirms kartes izdošanas, 1939. gadā. Šī karte ir kārtējais pierādījums, ka Latvijas okupācijai Padomju Savienība gatavojās laikus. Ja gluži 1933. gadā vēl ne, tad 1939. gadā tas vairs bija tikai laika jautājums ...

Interesanti, ka kartes sastādīšanai par pamatu ņemti novecojuši dati vēl no cara laikiem. Uz to norāda, ka Daugavpils apriņķī liela daļa apdzīvoto vietu apzīmētas kā muižas. Savukārt daudzu Latvijas brīvvalsts laika vietu nosaukumu kartē nebija

2. Brošūra "Viena diena Cedelghēmā" (17 lpp.). Izdota Hamburgā, 1947. gadā.

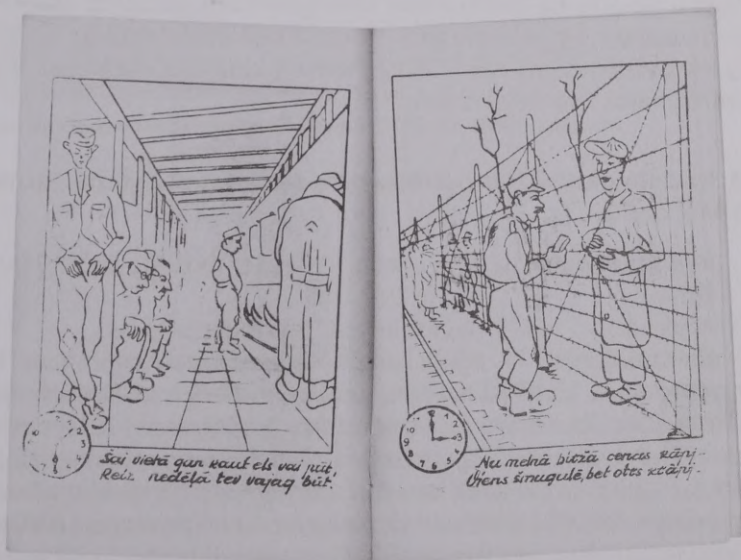
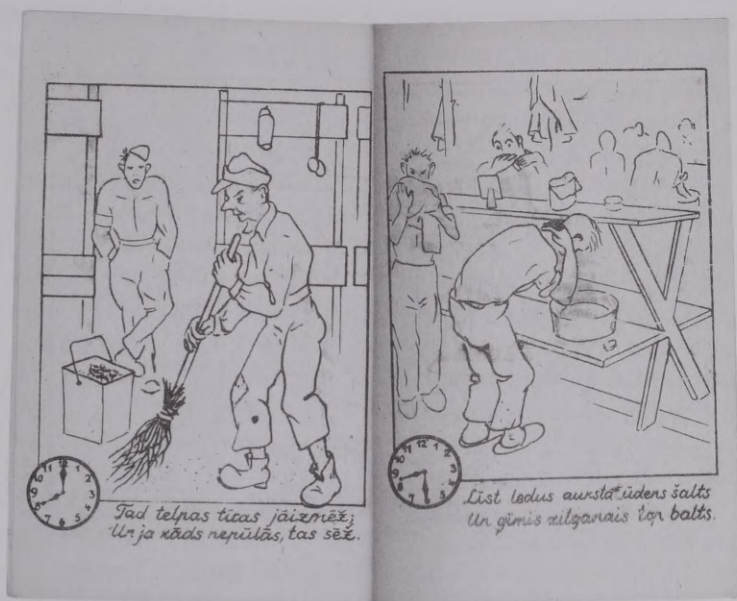
legūšanas datums: 2006. gada 1. jūnijs. Dāvinājis Jānis Krūmiņš (1961).

Izmēri: 14,1 x 9,9 cm.

Materiāls: papīrs, iespiedteksts (melnbalts).

Raksturojums: Cedelghema (kā to sauca latvieši) bija Beļģijas teritorijā pie Zedelhemas (*Zedelghem*) izvietota karagūstekņu nometne, kurā kopš 1945. gada septembra ievietoja arī Vācijā sagūstītos latviešu leģionārus. Atmiņās ne reizi pieminēts skarba nometnes režīms, trūcīgais uzturs un aukstums. Protams, Cedelghemu nevar salīdzināt ar karagūstekņu un filtrācijas nometnēm Padomju Savienībā, taču arī tur ieslodzītie slimoja un gāja bojā. Rakstnieks Arnolds Apse (1914–1983) par nometni vēlāk rakstīja: "Zēdelgemā izsalkušo tūkstoši, maisos un skrandainās segās ietinušies, murgoja par maizi. [...] Dzelozņogā tēraudaini skanēja skarbs rietumu vējš." Tomēr, neraugoties uz neapskaužamiem apstākļiem, leģionāri centās saglabāt gan fizisku, gan garīgu spēku. Cedelghēmā 1945. gada 28. decembrī tika izveidota leģionāru apvienība "Daugavas Vanagi". Gūstekņi rakstīja dzeju un stāstus, kurus lasīja priekšā saviem likteņa biedriem.

Brošūra ar nosaukumu "Viena diena Cedelghēmā" arī ir daļa no gūstekņu nometnes daiļrades. Ar zīmējumu un humora dzejoļu palīdzību tajā ilustrēta nometnes ikdiena, sākot ar celšanos 6.30 no rīta un beidzot ar plkst. 23.00, kad bija jādodas gulēt. Brošūra ir neliela, jo nometnē papīru bija grūti dabūt, un katra loksne bija

Lappuses no
brošūras "Viena
diena Cedelghēmā".
Izdota Hamburgā,
1947. gadā. LOM

maksimāli jāizmanto. Svarīgākie dienas "notikumi" bija ēdienreizes. Par brokastīm, kas ilga no plkst. 7.00 līdz 7.30, varam lasīt: "Un gūstnieki no migas lien – Pēc pordža [porridge – biežputra angļu v.] drebinoties lien. Pordžu vēro acis daudzas: Ko tas dalītājs tur žņaudzas? Šai brīdī lieks ir katrs vārds – ar kaņotēm top skrāpēts skārds." Katru divrindi ilustrē arī attiecīgs zīmējums. Pēc tam sekoja baraku uzkopšana un mazgāšanas, bet plkst. 9.00 ieslodzītie devās obligātā divu stundu ilgā pastaigā: "Un klāt jau stunda briesmīgā, Kad visiem ārā jāstaigā." Sekoja brīvais laiks, pusdienas no plkst. 12.00 līdz 13.30, pēc tam līdz 16.00 atkal bija iespējams pavadīt laiku pēc saviem ieskatiem. Lai sevi nodarbinātu, leģionāri izgatavoja dažādus sadzīvei

derīgus priekšmetus. Domājams, tieši šajās brīvājās stundās savulaik tapa arī "Viena diena Cedelghēmā". Nometnē pastāvēja arī t. s. "melns tirgus" – pārtikas un drēbju iegāde no vietējiem iedzīvotājiem vai apsardzes karavīriem. Šī epizode arī attēlota: "Nu melnā biržā cenas kāpj – Viens šmugulē, bet otrs krāpj." Zīmējumā redzami leģionāri vienā dzelozstieplu žoga pusē un "tirgotāji" ar sainīšiem –otrā. No plkst. 16.00 līdz 17.00 sekoja vakara pārbaude, kad nometni apmeklēja komandants un pārskaitīja ieslodzītos. Pēc tam bija vakariņas un brīvais laiks līdz plkst. 22.00: "Zupa jāatzīst par labu – Tikai žēl, ka maz to dabū. Kad vakaros jau krāsni ogles plēn, Tiek lietas stāstītas, kas notikušas sen. Nu jālien maisā, pūš jau tauri, Ir atkal viena diena cauri. Nodziest gunis, trokšņi rimst – Cedelghema miegā grimst." Brošūras sākumā un beigās ievietoti dzejoli "Tai Cedelgemā, Draugs" un "Cedelghemas lambetvoks", kas arī sacerēti nometnē.

Cedelghemas gūstekņu nometne pastāvēja līdz 1946. gada maijam, jo tad to likvidēja. Latviešu leģionāri iznāca brīvībā un varēja doties uz pārvietoto personu nometnēm pie saviem tuviniekiem.

Brošūra savu pirmo izdevumu piedzīvoja 1946. gada 25. februārī. Taču eksemplārs, kas nonācis Okupācijas muzejā, izdots atkārtoti – Hamburgā 1947. gada martā. Tas minēts priekšvārdā, kurā īsumā raksturoti brošūras tapšanas iemesli un apstākļi. Atkārtotais izdevums, izņemot priekšvārdu, ir tieši tāds pats kā Cedelghēmā tapušais. Autors norāda, ka "Viena diena Cedelghēmā" ir veltījums visiem latviešu leģionāriem, kuriem liktenis bija lēmis gadu pavadīt šajā gūstekņu nometnē: "Tas domāts kā maza atmiņa visiem tiem, kam Cedelghema ir kaut kas vairāk par mazu piestātņi Beļģijā – smilšainajos Flandrijas laukos."

3. Nacistu okupācijas perioda propagandas skrejlapa. Iespiesta 1943. vai 1944. gadā.

legūšanas datums: 2005. gada 30. septembris. Dāvinājis Jānis Hartmanis.

Izmēri: 46,9 x 29,7 cm.

Materiāls: papīrs, iespaidteksts, ilustrācijas.

Raksturojums: aģitācijai un propagandai vienmēr ir bijusi un joprojām ir nozīme. Taču konfliktsituācijās, no kurām karš ir īpaši nozīmīgs, tai ir sevišķa vieta. Otrais pasaules karš nebija izņēmums. Propagandas izdevumiem un pasākumiem – skrejlapām, plakātiem, grāmatām un radio raidījumiem – bija jāveicina frontē esošo kaujas spars, kā arī tiešā karadarbībā neiesaistīto cilvēku atbalsts fronteī. Vienlaikus propagandai bija jāveido arī vispārējais cilvēku noskaņojums un attieksme pret visām karadarbībā iesaistītajām pusēm. Šiem nolūkiem tika izmantoti visi iespējamie līdzekļi, jo īpaši sāpīgi notikumi kādas tautas vai valsts pagātnē.

Nacistiskās Vācijas propagandas "jājamzirdziņš" okupētajā Latvijā bija 1940.–1941. gadā piedzīvotā komunistiskā okupācija un tās izvērsta terors. Atbilstoši antisemitiskajai ideoloģijai "Baigā gada" notikumos galvenokārt vainoja ebrejus. Savukārt "ārējie ienaidnieki" bija ne tikai Padomju Savienība, bet arī Amerikas Savienotās Valstis un Lielbritānija, jo arī šīs valstis bija nacistu pretinieces Otrajā pasaules karā.

Muzejā nonākusi skrejlapa ir tipisks nacistiskās propagandas paraugs. Tajā vienlaikus izmantots gan "ārējā", gan "iekšējā" ienaidnieka tēls, atsaucies uz komunistiskās okupācijas laiku, Vācijas un tās militārā spēka slavināšana un, protams, aicinājumi latviešiem iesaistīties karadarbībā un frontes nodrošināšanā. Tekstu ilustrē Staļina, Vinstona Čērčila un Franklina Rūzvelta karikatūras.

IV. FOTOGRĀFIJAS

1. Vjatlagā nošautā Aloiza Kazinovska 1931. gada fotogrāfija.

legūšanas datums: 2006. gada 13. aprīlis. Dāvinājis Māris Locs.

Izmēri: 13,5 x 8,4 cm.

Materiāls: fotopapīrs (melnbalts uzņēmums).

Raksturojums: Aloizu Kazinovski (1908–1942) apcietināja Rēzeknē 1941. gada 14. jūnijā. Vispirms viņa ceļš veda uz Juhnovas nometni, bet no turienes, līdzīgi kā daudzi citi arestētie Latvijas vīrieši, A. Kazinovskis 1941. gada 13. jūlijā nonāca Vjatlagā. A. Kazinovska aresta iemesls bija viņa piederība aizsargu organizācijai – viņš bija vada komandieris. Vienlaikus apsūdzībai pievienoja arī "sakarus ar politisko policiju".

Vjatlagā nošautais aizsargu vada komandieris Aloizs Kazinovskis. Fotografēts 1931. gadā. LOM

Viens no primārajiem aizsargu uzdevumiem bija kārtības uzturēšana un Latvijai naidīgu personu darbības pārtraukšana, tādēļ sadarbība ar citām tiesībsargājošām iestādēm nebija nekas neparasts vai ārkārtējs. Diemžēl komunistu okupācijas režīma kalpiem bija cits viedoklis, un viņu acīs visi, kas stiprināja Latvijas valstiskumu un nodrošināja tās pastāvēšanu, bija ienaidnieki.

Vjatlagā A. Kazinovski apsūdzēja "palīdzības sniegšanā starptautiskajai buržuāzijai", kā arī par "aktīvu cīņu pret strādnieku šķiru un revolucionāro kustību". Šo tipveida apsūdzības formulējumu izmeklētāji izmantoja bieži, īpaši pret aizsargiem, policistiem, robežsargiem un Latvijas armijas karavīriem. Būtībā tam nebija nekāda pamatojuma – Latvijas pilsoņi pildīja pienākumu pret savu valsti, nodrošinot tās pastāvēšanu, bet viņus tiesāja pēc citas valsts likumiem, piespriežot nesamērīgi bargus sodus. Arī A. Kazinovskis nebija izņēmums – 1941. gada 25. oktobrī viņam piesprieda augstāko soda mēru – nošaušanu. 1942. gada 7. janvārī Kirovas pilsētas cietumā spriedumu izpildīja. A. Kazinovskim tobrīd bija tikai 33 gadi... Viņa kapa vieta, līdzīgi kā daudzu citu 1941. gada 14. jūnijā

deportēto un tiesāto kapa vietas, nav zināma. Palikusi fotogrāfija, no kuras raugās nopietns, tobrīd 23 gadus vecs vīrietis formas tērpā. Otrā pusē rakstīts: "God. Strelčs kundzei ar kungu Viļakā. Atmiņai! Aloizs 25/VIII.1931. g." Viļakas pagasts bija A. Kazinovska dzimtā puse.

2. Konstantīns Streļčiks ar ģimeni un draugiem.

legūšanas datums: 2006. gada 9. jūnijs. Dāvinājis Georgs Feodorovs (1934).

Izmēri: 12,2 x 16,9 cm.

Materiāls: fotopapīrs (melnbalts uzņēmums).

Raksturojums: attēlā redzamajā fotogrāfijā iemūžinātas viesības, kurās piedalās trīs ģimenes: Kaktiņi, Feodorovi un Streļčiki. Spriežot pēc attēla kreisajā pusē

redzamās Ziemassvētku eglītes, fotogrāfija tapusi 1934. gada beigās vai 1935. gada pašā sākumā. Uz to norāda arī tas, ka mātes Marijas Feodorovas klēpī sēdošais 1934. gadā dzimušais Georgs vēl ir pavisam mazs.

Pēdējā rindā otrais no labās ir Konstantīns Streļčiks (?–1943). Sieviete viņam līdzās – viņa sieva (vārds nav zināms). Abu dēls matroža uzvalcīnā (vārds nav zināms) redzams fotogrāfijas pirmajā rindā. Pirms kara K. Streļčiks strādāja rūpnīcā "Varonis". 1940.–1941. g. viņš darbojās t. s. OSOVIAHIMā (Общество содействия обороне, авиационному и химическому строительству – krievu val.). Šā iemesla dēļ, sākoties karam, Streļčiku ģimene nolēma evakuēties uz PSRS, lai izvairītos no nacistu represijām. Sievai ar dēlu izdevās šķērsot Latvijas–PSRS robežu un aizbraukt, taču K. Streļčiks nezināmu iemeslu dēļ uz robežas aizkavējās un tika arestēts. Viņu nogādāja atpakaļ Rīgā, kur visticamāk ieslodzīja Centrālcietumā, bet no turienes vēlāk pārvietoja uz Salaspils koncentrācijas nometni.

1942. gada nogalē Salaspils nometnē izveidojās nelegāla pretošanās grupa. K. Streļčiks, kurš strādāja nometnes filiāles – Sauriešu akmeņlauztuves – mehāniskajā darbnīcā, iesaistījās pretošanās kustībā. Zināms, ka pretošanās grupu izveidoja inženieris Kārlis Feldmanis (1895–1943) un Latvijas Universitātes Klasiskās filoloģijas fakultātes students, komunist Jānis Logins (1914–1943). Ar viņiem cieši saistīts bija arī bijušais Rīgas komunistiskās pagrīdes vadītājs Arvids Rendnieks (1919–1943). Pretošanās grupas dalībnieki slepus izgatavoja granātas, kā arī gatavoja bēgšanu no nometnes. Diemžēl viņus izsekoja nodevēji no pašu ieslodzīto vidus, un 1943. gada martā 76 pretošanās grupas dalībnieki tika apcietināti. Viņu vidū bija arī K. Streļčiks.

Konstantīns Streļčiks (pēdējā rindā otrais no labās) ar ģimeni un draugiem. Fotografēts 1934. gada beigās vai 1935. gada sākumā. LOM

Kādā no pratināšanām SD galvenajā mītnē Reimersa ielā viņš izsita logu izmeklētāja kabinetā un izdarīja pašnāvību, izlecot pa piektā stāva logu. Lielāko daļu no pārējiem arestētajiem nošāva Biķernieku mežā naktī no 1943. gada 5. uz 6. maiju. K. Feldmani nošāva tā paša gada 20. septembrī.

K. Streļčika ģimene pēc kara atgriezās Latvijā. Savukārt 1944. gadā bēgļu gaitās devās Kaktiņu ģimene (viņu dēls Artūrs fotogrāfijā ir pirmajā rindā no kreisās). Uz mūžu šķirtas ģimenes, bojā gājuši tuvinieki un draugi, kuri vairs nesatikās... Šis ir tikai viens no neskaitāmiem likteņu stāstiem, kurus mums pavēsta vecas fotogrāfijas. Ikviens ģimenes albums Latvijā glabā sāpes.

3. 1941. gadā noslepkavotā Oskara Henriņa piemiņas fotogrāfijas. Darinātas 1925. un 1941. gadā (9).

legūšanas datums: 2006. gada 17. janvāris. Dāvinājusi Ieva Judīte Valtere.

Izmēri: 13,7 x 8,5 cm; 13,5 x 8,4 cm.

Materiāls: fotopapīrs (melnbalti uzņēmumi).

Raksturojums: Okupācijas muzeja rīcībā nonākušas deviņas fotogrāfijas, no kurām šajā pārskatā iekļautas divas. Tajās iemūžinātas divas epizodes Emmas Henriņas (1886–1968) dzīvē. Pirmajā fotoattēlā viņa redzama kopā ar savu dēlu Oskaru (1904–1941). Fotogrāfija darināta 1925. gadā F. Cielavas darbnīcā Rīgā. Par to liecina zīmogi uz attēla. O. Henriņš, kuram tobrīd ir 21 gads, fotografējas Latvijas armijas karavīra formā. Māte tērpusies gaišā kleitā, ar krellēm un rūpīgi ieveidotu frizūru.

Otrajā fotogrāfijā E. Henriņa redzama, stāvot pie sava dēla kapa 1941. vai 1942. gadā. O. Henriņu apcietināja, domājams, 1941. gada maijā vai jūnijā. 1941. gada 27. vai 28. jūnijā viņu noslepkavoja Rīgas Centrālcietumā kopā ar citiem ieslodzītajiem. O. Henriņa vārds un apsūdzības formulējums atrodams cietumnieku sarakstā, kura beigās toreizējais LPSR valsts drošības tautas komisārs Simons Šustins 1941. gada 26. jūnijā uzrakstīja: "Sociālās bīstamības dēļ visus nošaut." Par O. Henriņu teikts: "1940. gada vasarā un 1941. gada aprīlī starp paziņām izplatīja ziņas par vāciešu atnākšanu un apmeloja Komunistisko partiju." Arī pārējos apcietinātos "vainojo" tikpat nekonkrētos un pat absurdos "noziegumos".

1941. gada jūlija sākumā, kad Centrālcietuma teritorijā ekshumēja 98 čekas upuru mirstīgās atliekas, E. Henriņa atpazīna savu dēlu tikai pēc mutautiņa, ko atrada drēbēs, jo pirms nāves O. Henriņš bija nežēlīgi sakropļots. Vai gan iespējamās vēl lielākas mātes bēdas un sāpes, kā redzēt nomocītu savu bērnu?

1941. gada 6. jūlijā Rīgas Meža kapos apglabāja 79 komunistiskā terora upurus. Viņu vidū bija arī O. Henriņš. Uz bojāgājušo kapa vietām uzstādīja baltus koka krustus ar numuriem un mirušo vārdiem. Kopš tā laika šo vietu tautā sāka dēvēt par "Baltajiem krustiem". O. Henriņa kapa numurs bija četrdesmit četri.

E. Henriņa turpināja kopt dēla kapu arī pēc kara atkal komunistu okupētajā Latvijā. Viņai nenācās

Emma Henriņa kopā ar dēlu Oskaru.
Fotografēts 1925. gadā. LOM

piedzīvot to laiku, kad komunistiskā terora upuru kapvietas nolīdzināja ar zemi un to vietā izveidoja jaunus apbedījumus. Režims vēlējās izdzēst jebkuras atmiņas par saviem noziegumiem un šā mērķa sasniegšanai nevairījās arī no kapu apgānīšanas. Bet atmiņas un piemiņa ir dzīvas. "Baigo gadu" pārdzīvojušī paaudze tās saglabāja un nodeva tālāk. Tagad mūsu pienākums ir rūpēties, lai ikviena upura vārds, ikviens notikums netiktu aizmirsts un būtu godam pieminēts.

V. ATMIŅAS

1. Mirdzas Elzas Plūmanes, dzimušas Vickopfas, atmiņas "Mani likteņgadi Sibīrijā" (20 lpp.).

legūšanas datums: 2006. gada 11. novembris.

Dāvinājusi Dace Siliņa
(1940).

Izmēri: 29,8 x 21 cm.

Materiāls: papīrs, mašīnraksts.

Raksturojums: 1941. gada 13. jūnijā Mirdza Elza Plūmane kopā ar vīru Edgaru Plūmani (1906–1945) zāgēja malku savas mājas pagalmā Zaslaukā. M. Plūmane tolaik strādāja par matemātikas skolotāju Rīgas 5. vidusskolā, bet viņas vīrs – juridiskajā konsultācijā. Ģimenē bija meitiņa Dace, tobrīd septiņus mēnešus veca. "Atnāk vīra draugs – steidzīgs, nevaljīgs un saka, lai rītdien kaut kur nobēgoties, jo it kā paredzēta kaut kāda izsūtīšana." M. Plūmane ar vīru apsprieda dzirdēto, taču izlēma palikt mājās, jo abi neuzskatīja sevi par īpaši ievērojamiem cilvēkiem, kuriem būtu jābaidās no jaunās – komunistu – varas. Diemžēl tā domāja daudzi Latvijas iedzīvotāji, kurus labi cilvēki paguva brīdināt, un tikai retais ņēma teikto nopietni un izmantoja iespēju glābties...

Nākamajā rītā pusseptiņos mājā ieradās bruņoti cilvēki un paziņoja, ka Plūmaņu ģimenei jādodas viņiem līdzi, taču neko vairāk nepaskaidroja. M. Plūmane un viņas vīrs salika gan savas, gan bērna drēbes koferos un devās arestētājiem līdzi: "Iesēdina mūs kravas mašīnā. Mani ar bērnu uz rokām šoferā kabīnē, vīru, koferus un pavadonņus – kravas kastē. [...] Mūs aizved cauri visai Rīgai uz Šķirotavas staciju, ievieto t. s. 'lopu vagonā', tagad teiktu – preču vagonā. [...] Nopriecājamies, ka esam visa ģimene kopā." Taču nākamajā dienā, 15. jūnijā, vīriešus atšķīra no ģimenēm, absolot satikšanos, kad ceļš būs galā. E. Plūmanis paņēma divus lielākos koferus, lai M. Plūmanei ceļā ar bērnu būtu vieglāk. Nespējot pat iedomāties, ka vīra tālākais ceļš vedīs uz ieslodzījuma vietu, viņa mantas atdeva. Pēc tam kāda vecāka sieviete pārmeta M. Plūmanei viņas rīcību, jo satikt vīru vairs nebūs lemts: "Viņas vīrs – Latvijas armijas bijušais virsnieks – visu esot atstājis viņai, – pat mēteļi un pulksteni, teikdams, ka viņiem tos vairs nevajadzēšot. Mani iezagās šaubas, bet es vēl ticēju."

Vilciens stāvēja stacijā vēl dažas dienas, un tad brauciens sākās. Galvenās M. Plūmanes rūpes bija par bērna iztiku un veselību. Viņai pašai satraukuma dēļ apetīte bija

Emma Henriņa pie dēla Oskara kapa Rīgas Meža kapu "Balto krustu" nodalījumā. Fotografēts 1941. vai 1942. gadā. LOM

zudusi. No mājām līdzī bija paņemts 1 kg mannas putraimu, no kura M. Plūmane gatavoja meitiņai putriņu, ieberot pudelītē mannu un aplejot ar ūdeni. Pēc tam pudelīti viņa turēja pie ķermeņa, lai siltumā putraimi uzbriestu. Laimīgā kārtā bērnam šāds ēdiens derēja, neraugoties uz to, ka ūdens ne vienmēr bija vārīts. Pa reizei stacijās izdevās nopirkt nedaudz piena vai baltmaizes, taču M. Plūmanei bija jātaupa nauda. "Ceļš vilkās garumā. Pienāca vēsts, ka kaimiņu vagonā jau kāds nomiris ar sirdstrieku." Sverdlovskas tuvumā izsūtītie uzzināja, ka sācies karš. Vēlāk par to liecināja arī ilgstoša stāvēšana stacijās, jo dzelzceļš bija jāatbrīvo kara ešeloniem.

Kad vilciens sasniedza Novosibirsku, izsūtītos aizveda Obas upes krastā un ievietoja baržā: "Ak, upes plašumi! Izrādās, ka šopavasār Obā vēl uzbūvēti ledus, un viņa vēl visu laiku ir stipri pārplūdusi. Visapkārt redzam kokus un krūmus ūdenī. [...] Uz baržas nomirst divi zidainīši, tādi, kas vēl neprot ēst neko citu kā pienu un piena putriņas. Žēl, bet palīdzēt nav mūsu spēkos. Ir jau jūlija sākums."

Ceļa galā barža nonāca 1941. gada 7. jūlijā: "Izkāpjam Taļinovkā – nelielā sādžā – Obas malā. Viņa atrodas Parabeles rajonā, 7 km no Narimas – arī nelielas pilsētes, kas slavēta ar to, ka kādu laiku tur izsūtījumā bijis Ļeņins." Vietējie iedzīvotāji izsūtītos uzņēma labi, jo paši bija no tiem, kurus kolektivizācijas laikā 1929. gadā izsūtīja no dzimtajām vietām. Viņi saprata atbraukušo latviešu situāciju un pārdzīvojumus, kā arī labprāt izmitināja. "Vēlāk uzzinām, ka dažā kaimiņu sādžā pat durvis aizbultējuši un sākumā iekšā nav laidoši, baidīdamies no noziedzniekiem, kurus taču jau izsenais vedot uz Sibīriju." Taļinovkā nometināja ap 30 cilvēku, ieskaitot bērnus. "Bija mūsu pulkā arī viena 70 gadus veca tante, kas tūliņ pirmajā ziemā nomira, jo nevarēja aklimatizēties. Bija starp mums arī divas pusmūža sievietes, kas atrada pajumti pašā bagātākajā sādžas mājā. Runāja, ka viņām esot bijušas līdz nezūdošas vērtības: dārgakmeņi un vērtslīetas. Tās turējās no mums – bērnam – tālāk un ēdienu reizēs slēdza ciet durvis."

M. Plūmanei sākumā grūtības sagādāja krievu valodas neprasmē, taču saimniece, pie kuras viņa dzīvoja, palīdzēja mācīties. Viņa sāka strādāt, taču pēc tam, kad mazā Dace, kura jau sāka stāvēt kājās, bija izkritusi no gultiņas, brigadieris viņu darbā vairs neņēma: "Negribot uz savas sirdsapziņas uzvelt bērna nelaimi – kroplību vai pat nāvi." Iespējams, šā cilvēka rīcību tiešām diktēja labi nodomi, taču M. Plūmanei samazināja maizes normu kā nestrādājošai, un tas draudēja ar badu. Strādājošie saņēma 400–600 g maizes dienā, bet nestrādājošie un bērni tikai 200 g. 1941. gada 17. jūlijā visas strādāt spējīgās sievietes aizsūtīja stādīt kartupeļus, jo no laukiem pamazām pazuda plūdu ūdens. Tiesa, zeme vēl bija ļoti slapja, taču darbu izdevās padarīt.

Laī ātrāk iemācītos krievu valodu, M. Plūmane no vietējās skolotājas ņēma bērnu grāmatiņas un mācījās lasīt. Vietējiem bija grūtības ar viņas vārda izrunāšanu, un "Mirdzas" vietā parasti skanēja "Mirza". Tad M. Plūmane pieņēma savas bērnbā mirušās māsiņas Maijas vārdu: "Visiem zināmu un saprotamu – Maija. Tā es visus savus Sibīrijas gadus nodzīvoju ar šo vārdu."

Pamazām kara "elpa" kļuva jūtama arī Taļinovkā. 1941. gada rudenī tur izvietoja vairākas evakuēto ģimenes no Ļeņingradas. Vietējiem sādžas iedzīvotājiem pavēlēja nodot kara vajadzībām siltas drēbes, apavus un zeķes: "Cilvēki ruc – pašiem ļoti knapi. Bet nedot nevar. Viriešus vēl nemobilizē, jo tie tak ir izsūtītie un viņu bērni." Taļinovkas viriešus sāka iesaukt armijā 1942. gada sākumā.

Iztikas iegūšanai M. Plūmane piepelnījās ar rokdarbiem, kā arī reizēm pieskatīja citu izsūtīto un vietējo iedzīvotāju bērnus. Par to viņa saņēma nedaudz kartupeļu vai piena. Līdzī paņemto zelta pulksteņi viņai izdevās pārdot par 700 rubļiem, bet laulības gredzenu iemainīt pret kartupeļu spaini. Tos pārsvarā viņa gatavoja meitiņai, jo bērns

nespēja ēst rupjo maizi, kuru izsniedza. Pamazām sāka trūkt ne tikai ēdiena, bet arī drēbju. No savām drēbītēm izaugusi bija arī Dace. Lai varētu izmazgāt vienīgo kleitu, kas bija, M. Plūmane aizņēmas apģērbu no kaimiņiem. Viņa bija pateicīga par šo cilvēku iejūtību un sapratni. Tomēr reizēm uzmācās arī izmisums: "Ienāk prātā nelaba doma – paņemt bērnu un ielēkt āliņģi. Straume aiznesīs zem ledus un visam beigas. – Bet ja nu tomēr bērnam ir lemts izdzīvot? Ar sevi varu darīt, ko gribu, bet bez manis noteikti neizdzīvos arī Dace." Grūtības ar pārtiku radīja apstākļi, ka Taļinovkā neauudzēja labību, jo tur nodarbojās ar mežizstrādi. Maizi pieveda, tādēļ tā bija normēta. Šā paša iemesla dēļ izsūtītajām sievietēm bija grūtības ar darbu. Daudzas nevarēja strādāt mežā, jo nebija kam atstāt pieskatīšanai bērnus.

Sādžnieces nez kāpēc bija pārliecinātas, ka visas latvietes ir kāršu zilnieces, tādēļ lūdza M. Plūmani viņām pazilēt. Kārtis viņa nepārzināja, taču nedaudz prata zilēšanu pēc rokas līnijām: "Un es sāku – uz rokas līnijām uz vietas un fotogrāfijām par tiem, kas tālumā." Par zilēšanu izdevās nopelnīt šo to ēdamu. Kad norima ziemas puteņi, M. Plūmane gāja arī uz kaimiņu sādžu, kas atradās 10 km tālāk. Tur viņas zilētājās "slava" jau bija zināma, un izdevās dabūt kartupeļus, maizi, pat nedaudz drēbju. "Izvilēju arī dziļās kalošas ar piešūtu vatētas drēbes stulmu. Nu jau var pa ziemu aizskriet līdz Narimai, jo arī bērnam savākti siltāki kankariņi." Pie izdevības M. Plūmane piepelnījās arī ar šūšanu. Ar pārtiku kļuva arvien trūcīgāk – nācās ēst pat kartupeļu mizas. Par abām ar meitiņu viņa saņēma tikai 400 g maizes. Reiz M. Plūmane saindējās ar kartupeļu asniem, jo nezināja, ka tie ir indīgi. "Zilnieces" gaitās viņu kādās mājās cienāja ar žurkas gaļas pīrāgu, jo arī sibiriešiem trūka pārtikas. Dzīvojot Taļinovkā, bads bija visvairāk jūtams: "Arī bērns bija vienmēr izsalcis. Devu viņam sāli, lai gribētos dzert un nejestu tukšumu vēderiņā. [...] Gāju uz Obas malu, kur stāvajā krasta klintī ligzdas bija izkalušas čurkstes. Dabūju vecu tīklu, aizliku priekšā kādam caurumainam krasta gabalam. [...] Bezdelīgas skrēja laukā no caurumiem un iepinās tīklā. Es viņas saķēru un nogalināju, domās lūgdama piedošanu, piesaucot savu bezizejas stāvokli."

1943. gada pavasara vidū daļu no Taļinovkā noņemtajiem latviešiem aizveda uz Biļinām – salu Obas upē. Viņu vidū bija arī M. Plūmane ar mazo Daci. "Biļinās salasījāmie apmēram 300 cilvēku, lielāko tiesu no Latvijas, bet bija arī moldāvi un besarābi. Laikam bijām savesti no vairākām apkārtējām sādžām. Mazākos bērnus ievietoja atsevišķā nelielā mājīnā, kur viņi uzturējās kā diennakts siltē – paēduši un tīrās gultiņās. Biļinas skaitījās armijas apgādātājas ar zivīm. [...] Bērnu atstāju siltē, kurā par pārzini nozīmē latvieti, pēc profesijas teoloģi, pavecāku sievieti." Mājas dzīvošanai izsūtītajiem bija jāceļ pašiem. Uzturs bija ļoti trūcīgs, un drīzumā tuvākajā apkārtnē tika noēsta visa zāle. Tuvumā esošajā taigā auga brūklenes, tādēļ izsūtītais aizsūtīja tās lasīt. M. Plūmanei neveicās ogu lasīšana, un brigadieris viņu norīkoja sargāt no lāčiem kastes ar salasītajām ogām. Šim nolūkam bija pastāvīgi jākurina ugunskurs, īpaši naktīs. Savu "dežūru" laikā M. Plūmane tikai divas reizes sastapās ar melnajiem lāčiem, kurus izdevās aizbiedēt, grabinot tukšu spaini. Pāris reizi M. Plūmane gāja uz tuvāko sādžu, kur izmantoja savu zilēšanas prasmi: "Dabūju dažus apģērba gabaliņus un kartupeļus tik daudz, ka nevarēju atnest." Daļu kartupeļu M. Plūmane atdeva likteņa biedrei Martai Siliņai, kurai bija divas mazas meitiņas. Sādžās dzīvoja arī vairākas Pievolgas un Saratovas vāciešu ģimenes, kuras laipni uzņēma M. Plūmani, uzzinot, ka viņa prot vācu valodu.

1943. gada rudenī ogu lasītāji atgriezās Biļinās. Viņiem, pateicoties brūklenēs esošajiem vitamīniem, bija puslīdz laba veselība, taču salā palikušie bija novārguši. Īpaši cieta nedaudzie vīrieši, kā arī pusaudži, kuriem bija nepieciešams vairāk uztura. Vairāki

cilvēki jau bija miruši. Rudenī un ziemā paštaisītajās mājiņās bija auksts, jo ar vienu krāsni tās nevarēja piesildīt. "Maizi dod 800 gramu dienā. Bet formas maize ir smaga – neliels gabaliņš vien iznāk. Retumis tiek kāda zivs." Mazā Dace 'silitē' bija paēdusi. Tajās reizēs, kad bērniem deva zivis, viņa savāca asakas un atdeva mātei. M. Plūmane asakas žāvēja un pēc tam apēda. Daudzi izsūtītie sāka slimot. Kāds vietējais feldšeris pa reizei ieradās, taču viņam nebija medikamentu. M. Plūmane apsaldēja kāju nervus, un tās stipri sāpēja. Feldšeris varēja ieteikt vienīgi gulēt ar silti apsegtām kājām. Diemžēl viņai, tāpat kā daudziem citiem, nebija segas: "Bet fufaikas siltuma ir par maz, lai pietiktu ķermenim un kājām."

Novembrī, kad izsūtītos aizsūtīja sagatavot ledu zivju uzglabāšanai, M. Plūmane nolēma bēgt, lai kāju apsaldējumu dēļ nekļūtu par invalīdi. Visu ziemu viņa staigāja pa sādžām, īpaši pie vāciešiem. Uzzinot, ka Biļinu komandants viņu meklē, M. Plūmane nekur neuzkavējās ilgāk par vienu dienu un aizejot teica nepareizu vietu, uz kuriem it kā dosies tālāk. Kaimiņos, Šajas rajonā, viņa satika izsūtītos un tur nometinātos igauņus. Viņus ļoti stingri uzraudzīja – katru vakaru pārbaudīja mājas, lai novērstu jebkuru bēgšanas mēģinājumu. Izvairīties no kontrolēm izdevās, vakaros paslēpjoties šķūnītī. "Nākotni zināt grib visi. Arī es tieku pie siltākiem, kaut veciem apģērba gabaliem. Šo to iegūstu arī bērnam noderīgu, un visu laiku esmu pietiekoši labi paēdusi. Ziemā paiet it kā nemanot."

1944. gada marta beigās M. Plūmane ieradās pie komandanta, kurš draudēja viņai ar cietumu, taču viņa atteica, ka tā būtu laba izeja no situācijas, jo cietumā regulāri dod ēst. Vēl M. Plūmane uzzināja, ka viņas prombūtnes laikā bija mēģinājums adoptēt Daci, taču komandants to neļāva, jo zināja, ka meitenes māte ir dzīva. Beigās viņš uzrakstīja apliecību, ar kuru M. Plūmane drīkstēja atriesties Biļinās, nebaidoties no soda. "Ierodos apmēram pusdienas laikā. Redzu – divas sievietes, katra no savas puses, palīdz iet jaunam zēnam, acīmredzot pēc maizes normas. Vēl tagad man šis skats acupriekšā, kaut pagājuši jau vairāk nekā 44 gadi. [...] Vēl nav beigusies nāves plauja. Katru dienu vēl kāds nomirst. [...] Viens salas gals pārvērties par kapu lauku. Tādēļ visi dzīvie nosaucām to – Nāves sala." Mirušo ziemā bija tik daudz tāpēc, ka izsūtītajiem domātās pārtikas devas piesavinājās priekšniecība.

M. Plūmani norīkoja skaldīt malku. Pateicoties tam, ka pa ziemu viņa bija pietiekami ēdusi, varēja paveikt pat dubultu normu un saņemt vairāk maizes. Kad upē izgāja ledus, dzīvus palikušos izsūtītos, aptuveni 100 cilvēkus aizveda uz Kolpaševas rajona pilsētu Toguru, kur mēnesi ļāva atkopties. Viņi saņēma papildu pārtiku, kā arī netika sūtīti darbā. Izdzīvojušo vidū nebija neviena vīrieša. Togurā no bada sekām nomira vēl divas sievietes. Pēc tam izsūtītajiem piedāvāja dažādas darba iespējas Kolpaševas rajonā. M. Plūmane izvēlējās doties uz Valsts kuģniecības Čkalovas nodaļu strādāt kuģu apkures malkas sagatavošanas darbos. Pārtikas pietika, jo Čkalovas sādža kuģniecības vajadzībām algoja zvejniekus. M. Plūmanei izsniedza arī drēbes: "Dabūju jaunu fufaiku, vatētas bikses, oranžas zeķes. No pēdējām sašuju Dacei kleitiņu. Iedod arī vaļinkus."

Ar darba vietu veicās, jo priekšniece un brigadieris bija krietni cilvēki un pret izsūtītajiem izturējās labi. "Līdz ar mani kuģniecībā strādā Briedišu ģimene – māte ar diviem palieliem dēliem, Leontīne Prāme, kam meitēns gadu vecāks par manējo, Gaida Švēde, kam arī meitēns tanī pašā vecumā." Pārsvārā bija jāzāgē un jāskalda malka. 1945. gadā, kad beidzās karš, izsūtītajiem radās cerība, ka viņu dzīvēs arī kaut kas mainīsies: "Interesējos par savu vīru, bet komandants saka, ka viņiem nav atļauts sarakstīties. [...] Bet tā nav taisnība, jo retumis kādai izdodas sarakstīties, ja laimējas uzzināt viņa atrašanās vietu." Kājas traumas dēļ M. Plūmanei izdevās dabūt darbu pie malkas kubikmetru mērīšanas. Viņa pārcēlās uz ērtāku dzīvesvietu. Diemžēl sekoja saslimšana ar

meningītu, kura ārstēšanai vienīgās zāles bija feldšera iedots augu novārījums. Izvešoties izdevās, taču pēc tam vājums bija tik liels, ka kādu laiku nebija iespējams strādāt. Mazā Dace saslīma ar vējbakām, un viņu ievietoja "izolatorā" – atsevišķā mājā, kur bērņus labi baroja. Tā notika, jo feldšeris uzskatīja, ka bērnam ir šarlaks. No kādas evakuētas Jeņingradietes M. Plūmane dabūja papīru, rakstāmo un aploksni un nosūtīja pirmo vēstuli uz Latviju, adresējot savai vecmāmiņai vai viņas mantiniekiem. Saņemot atbildi, M. Plūmane uzzināja, ka gandrīz neviens no piederīgajiem Latvijā nav palicis. Vecāki un māsa kara beigās devušies bēgļu gaitās, tāpat kā mātes māsa ar savu dēlu. Vecmāmiņa kļuvusi par invalīdi, jo gangrēnas dēļ viņai amputēta kāja. "Saņemu pirmo paciņu: meitēnam drēbes un drusku saldumi. Arī dažus desmitus naudas saņemu. Paciņā neredzēti skaistas drēbes: zilbalta t. s. 'grietiņas kleita', zils vatēts pusmētelītis un pelēka tētes šalle. Krievietes sola visādus labumus, lai bērnu drēbes pārdod viņām. Bet es atsaku: 'Diezgan Dace ir skrandās staigājusi, lai tagad pastaigā lepnāk kā citas.'" 1946. gada rudenī M. Plūmanes vecmāmiņa nomira. Turpmāk palīdzību sniedza radniece Olīte, kura pamazām pārdeva M. Plūmanei piederošo iedzīvi un sūtīja naudu. No Olītes M. Plūmanes vīramāte un tante uzzināja, ka viņa un Dace ir dzīvas. "Tantei ir pašai sava saimniecība, un viņa mums atsūta brīnišķu, siltu lauku vilnas segu, arī ābolus, kurus Dace ēd pirmo reizi mūžā." Pārtiku sūtīja arī M. Plūmanes tēva draugs Jēkabs. Dzīvot kļuva vieglāk. Dace sešu gadu vecumā sāka iet Čkalovas četrgadīgajā skolā, jo prata lasīt un rēķināt.

1948. gada pavasarī M. Plūmane ar meitu pārcēlās uz rajona pilsētu Kolpaševu, kur sāka strādāt celtniecības kantorī par jumtu licēju. Pilsētā dzīvoja un strādāja vairākas sievietes no Latvijas, kuras pēc kara bija izsūtītas uz pieciem gadiem. 1949. gada maija sākumā Kolpaševā piestāja kuģis ar 25. martā izsūtītajiem, kuri tobrīd tālāk netika ledu iešanas dēļ. Viņu vidū bija arī M. Plūmanes bērnības draudzene Margita Launaga.

Pēc tam, kad M. Plūmanei no barakas istabas nozaga naudu, viņa nolēma mainīt darbu un dzīvesvietu. Darbu izdevās atrast ķieģeļu sagatavošanas artelī. Pateicoties labai algai un no Latvijas atsūtītajai naudai, drīzumā bija iespējams uzcelt pašai savu mājiņu. "Ķieģeļnicā strādā daudz latviešu: Biedriņas māte ar meitu, Šternmane Ilze, Arne Anna, Kļava, Lejiņa Biruta. Administrācija ar mums ir ļoti apmierināta, un mums arī nav slikti. [...] Ir starp strādājošiem arī vācieši, moldāvi un ebreji no Latvijas un Moldāvijas. Protams – visi izsūtītie." 1950. gada vasarā M. Plūmani norikoja par ķieģeļu žāvētāju. "Pie mums pārnāk dzīvot Arne. Satiekam ļoti labi, vakaros sēžam, strādājam rokdarbus un runājam. [...] Kāds izsūtītais kordiriģents no Igaunijas noorganizēja kori. M. Plūmane sāka mācīt dziedāt arī Dacei: "Mājās dziedam pat divbalsīgi, lai viņa ātrāk pierastu pie savas balss. Smago pārdzīvojumu dēļ visus šos gadus neesmu varējusi dziedāt, lai nesāktu raudāt. Tādēļ mana meita nav lāgā dzirdējusi nevienu mūsu tautas dziesmu." Pēc skolas Dace gāja kraut kaudzēs jumtu skaidas, lai vēl kaut ko nopelnītu. M. Plūmane iekopa nelielu dārziņu un iesēja kāpostus, kuru sēklas viņai atsūtīja no Latvijas. Vietējie brīnījās par lielajām kāpostu galviņām, kādas tur nebija redzētas.

Lai cīnītos ar malkas zagļiem, M. Plūmane izmantoja viltību: "[...] kā lielu noslēpumu pačukstu, ka dažās malkas pagalēs esmu ielikusi spridzekļus – pulveri –, tad nu redzēs, kurai kaimiņienei uzsprāgs plīts. Un – vairs nepazuda neviena pagalīte." Pēc kāda laika M. Plūmane pieķēra savā istabā pusaugu zēnu, kurš, ielidis pa logu, mēģināja nozagt šo to no iedzīves.

Pēc Staļina nāves izsūtītie cerēja, ka varēs atgriezties Latvijā. M. Plūmane izlēma pārcelties uz Korotkinas sādžu, kur nometināja viņas draudzeni M. Launagu un citas lat-viešu ģimenes. Iemesls – iekrāt naudu atpakaļceļam. "Apmetos (ar Margitas

ieteikumu) pie Kalcenavas, kas dzīvo vienā istabā ar savu vībrabli – invalīdu uz kruķiem. Vīrs – inženieris – pāris gadus atpakaļ tepat miris.” Līdz mācību gada beigām Dace palika Kolpaševā un dzīvoja pie pazīstamas krievu ģimenes. M. Plūmane sāka strādāt un nopirka nelielu mājiņu no vietējās zootehniķes. Drīz viņa iegādājās arī vietas, kazu un sivēnu. Kūti uzcelt palīdzēja Draudiņš (vārds nav minēts), kurš bija izsūtīts no Sidgundas pagasta. Kolhoza priekšsēdētājs uzzināja, ka M. Plūmane agrāk strādāja pie ķieģeļu sagatavošanas, un 1954. gadā norīkoja viņu pie šāda darba arī Korotkinā. “Mūsu dedzinātos ķieģeļus atzina par neredzēti labiem un izturīgiem, jo plisušu tikpat kā nebija.”

Viena no izsūtītajām sarakstījās ar māsīcu Amerikā, kura bija M. Plūmanes vecāku draudzene. To uzzinājusi, M. Plūmane uzrakstīja vēstuli saviem tuviniekiem: “Var iedomāties vecāku prieku, kad viņi no manis saņēma vēstis. Līdz tam viņi bija domājuši, ka mēs vairs neesam zemes virsū.” 1955. gada augustā M. Plūmane savainoja pirkstu, un sākās iekaisums. Kolpaševas slimnīcā viņu operēja, taču atveseļošanās bija ilga. Tādēļ rudenī viņu aizsūtīja strādāt par naktssargu aitu fermā, solot ierēķināt 0,75 izstrādes dienas parasto 0,5 vietā. Ferma atradās 2 km attālumā no sādžas. 1956. gada sākumā atklājās, ka aprēķinātas tikai 0,5 izstrādes dienas, jo vietējās sievietes, kuras strādāja kūtīs, protestēja pret to, ka nometinātajai maksās vairāk. M. Plūmane pēc šā atgadījuma no darba fermā aizgāja, lai strādātu pie malkas zāģēšanas. Drīzumā viņu lūdza atgriezties, solot ierēķināt pilnu izstrādes dienu gan par iepriekšējiem mēnešiem, gan arī turpmāk: “Aitām vajag drīz sākt atnesties, dežurants nepieciešams, bet viņa nav. Krievi neiet, jo viņiem bailes no kapsētas. Tā atrodas ceļa labajā pusē [..]” M. Plūmanes uzdevums bija meklēt tikko piedzimušos jēriņus un ienest viņus telpās, lai mazuļi nenosaltu.

Jau vairākus gadus M. Plūmane mēģināja uzzināt sava vīra likteni: “Sākumā man saka, ka viņiem nav tiesības sarakstīties. Tad – it kā nevarot uzzināt viņa atrašanās vietu. [..] Beidzot janvārī saņemu oficiālu paziņojumu no Latvijas Iekšlietu Ministrijas, ka vīrs miris 1945. gada novembrī.” Sākot ar 1957. gadu, izsūtītie saņēma atļaujas atgriezties Latvijā. Lūgumu par atbrīvošanu iesniedza arī M. Plūmane. “No mūsu sādžas aizbrauc Draudiņš ar sievu, Ērika Rozenberga, Jenne ar sievu un vairākas citas ģimenes. No Draudiņa nopērku mājiņu, kas ir labā kārtībā.” Ilgi dzīvot jaunajā vietā nevajadzēja, jo 1957. gada maijā M. Plūmane saņēma atļauju atgriezties dzimtenē. Kolhoza priekšsēdētājs lūdza viņu vēl palikt un iemācīt kādam apstrādāt ķieģeļus. “Bet Dace par palikšanu negrib ne dzirdēt. Kaut arī neko par savu dzimteni – Latviju nezina. Lai kam taču gēni darbojas. [..] Visu savu mantību likvidējam – pircēju netrūkst. Un tā ar maisiņiem uz muguras un koka koferīti 14. jūnijā atstājam Sibīrijas pēdējo mājvietu.”

2. Pētera Lezdiņa atmiņas par arestu un ieslodzījumu Nižņijtagilas labošanas darbu nometnē 1945.–1949. gadā. Rakstītas 1975. gadā (4 lpp.).

legūšanas datums: 2006. gada 16. jūnijs. Dāvinājusi Anna Vanaga.

Izmēri: 29,7 x 21,2 cm.

Materiāls: papīrs, datorteksts.

Raksturojums: Otrā pasaules kara gados Pēteris Lezdiņš (1897–1989) strādāja Valmieras apriņķa agronomiskajā nodaļā par zālāju un lopbarības ražošanas speciālistu. Darbu viņš turpināja arī pēc otrreizējās padomju okupācijas. Taču 1945. gada 1. februārī P. Lezdiņu telefoniski izsauca uz Valmieras apriņķa NKVD nodaļu. Pratinātāji pieprasīja, lai P. Lezdiņš kļūst par ziņotāju, pretējā gadījumā draudot ar apcietināšanu.

Šim piedāvājumam P. Lezdiņš nepiekrita, un viņa tālākais liktenis bija izlemts: "Man paziņoja, ka esmu apcietināts. Izsauca sargkareivi, kam lika mani izkratīt. Paņēma dokumentus, naudu, kas bija tikai daži rubļi, kabatas pulksteni, kabatas nazi." Nākamajā dienā sākās pratināšana. P. Lezdiņu apsūdzēja nacistu režīma atbalstīšanā, jo, strādādams par agronomu, viņš "veicināja" lauksaimniecības produkcijas ražošanu un līdz ar to arī vācu armijas apgādi. Taču ar to nepietika – sekoja nākamā absurda apsūdzība: "Otrs grēks, ko man uzvēla un lika atzīties – vācu rezidents. Man bijusi sadarbība ar vācu iestādēm, ar vācu oficiālām personām, kāpēc neesmu aizbraucis viņiem līdzi. Esmu atstāts slepeniem uzdevumiem." Divi izmeklētāji pārmaiņus ilgstoši pratināja P. Lezdiņu, neļaujot atpūsties. Tas bija viens no iedarbīgākajiem veidiem, kā salauzt cilvēku un panākt, ka viņš atzīst visneiedomājamākos noziegumus. "Pēc kāda garāka pratinājuma, kad pārmaiņus divi pratinātāji nepārstāja prasīt atzīšanos, es it kā zaudēju samaņu un, ienācis atpakaļ kamerā, nokritu zemē uz grīdas un par to atzīšanos 'vācu rezidents' skaidri arī nezinu, vai parakstījis jeb nē." Visticamāk, čekisti "atzīšanos" panāca, jo drīz pēc tam P. Lezdiņu pārvietoja uz Valmiermuižas cietumu. Mēģinājumi pārliecināt izmeklētājus un sūdzēties par nelikumībām pratināšanu laikā bija veltīgi.

"Valmiermuižas aresta mājā dabūju iepazīties ar cietumnieka dzīves apstākļiem, rupjībām un beztiesiskumu. [...] Gulēšana kamerā bija uz grīdas, bez kādiem gultas piederumiem. [...] Kamerā kopā bija daudz pazīstamu cilvēku, ar kuriem varēja apmaiņīties domām un dzīves pieredzējumiem. [...]"

1945. gada marta beigās sākās arestēto etapēšana uz Padomju Savienības nometnēm. "Pēc tam tikām grupēti pa 40 cilvēkiem vienā kamerā viena vagona pildīšanai. Tā bija smaga nakts, tik daudz cilvēkiem vienā samērā mazā telpā uzturēties. [...] Nākošā dienā stiprā apsardzībā gājām uz staciju, kur mūs iedzina vagonā. [...] Valmieru atstājām ap aprīļa mēneša sākumu. [...] Pa ceļam uz Rīgu mūsu vagoniem pievienoja vēl citus, tā kā pilnīgs vilciena sastāvs ar apcietinātiem ripoja uz Krieviju." Brauciens ilga 10 dienas, un visu šo laiku arestētie bija neziņā par to, uz kurienu viņus ved. Visgrūtāk bija izciest ūdens trūkumu: "Pa vagona spraugām laukā redzēju sniega klajumus un kāri būtu saņēmuši sauju slāpju dzēšanai. Pa brauciena laiku pāris reizes pa spaiņam ūdens tika iedoti vagonā, bet tik daudz cilvēkiem tas bija gaužām maz."

P. Lezdiņš nonāca vienā no Sverdlovskas apgabala Nižņijtagilas rajona nometnēm. Sākumā visi no Latvijas atvestie atradās kopā. Ieslodzītos pārsvarā nodarbināja celtniecībā un būvmateriālu sagatavošanas darbos: "Mana pirmā darba vieta bija kādas skolas būve – divstāvu guļbaļķu būve ar kādām 4 klasēm un palīgtelpām." Maizes norma bija 400–800 gramu dienā. Bez tam ieslodzītajiem deva arī zupu. Parasti tā bija vārīta no kāpostiem un lopbarības bietēm, un retu reizi tajā varēja atrast kartupeļus, zivs vai gaļas gabaliņus. Trūcīgā uztura dēļ cilvēki strauji sāka zaudēt spēkus: "No tāda uztura visus drīz pārņēma bada sajūta, kas cilvēkus neatstāja ne uz mirkli. [...] Pavisam nespēcīgos pārvietoja uz atsevišķu baraku, kur bija tikai jāguļ." 1945. gada rudenī latviešus izvietoja pa dažādām nometnēm. Tobrīd arī P. Lezdiņš vairs nebija darba spējīgs, un 1945. gada ziemu pavadīja atkopjoties: "Uzturs gulētājiem netika dots labāks – pat vai vēl knapāks, bet pēc garās gulēšanas organisms tā kā atjaunojas, kājas vieglāk sāka cilāties un pamazām ar starpbrīžiem vajadzēja un varēju iet vieglākos darbos."

1946. gada pavasarī P. Lezdiņš beidzot uzzināja arī to, ka viņam piespriesti pieci gadi ieslodzījumā. Pēc spriedumu pasludināšanas ieslodzītajiem atļāva sarakstīties ar tuviniekiem un saņemt sūtījumus. Pateicoties tuvinieku sūtītajai pārtikai, P. Lezdiņš pamazām atkopās un varēja atsākt strādāt. Sekoja pārvietošana uz citu nometni un darbs

sliežu velmēšanas rūpnīcā. Šeit uzturs bija labāks, kā arī darba organizācija: "Darba uzdevumi jau iepriekš bija paskaidroti. [...] Latvieši bija vienkopus atsevišķās brigādēs. Par to tika dzirdēts atzinums, ka tad labāki darba rādītāji. Brigadierus vadība ieteica izvirzīt no sava vidus. Tādā kārtā arī es lielāko daļu līdz aizbraukšanai biju brigadieris ar saviem 30–60 locekļiem." Protams, izsalkums bija jūtams joprojām, un ieslodzītie darīja visu iespējamo, lai papildinātu savu uzturu. "Vasarā, cik tas nometnes apstākļos bija iespējams, lasīja un vārīja zāles: balandas, nātras u. c. Uztura problēma – tā arī bija svarīgākā, no kā atkarājās izdzīvošana. [...] Ļoti trūcīgs bija arī apģērbs un apavi, patiešībā tās bija skrandas – kritušo vai demobilizēto kareivju drēbes un apavi. [...]"

Sliežu velmēšanas rūpnīcā P. Lezdiņš strādāja līdz savai atbrīvošanai 1949. gadā. Viņu atbrīvoja četrus mēnešus agrāk sakarā ar darba ieskaitēm. Pēc atgriešanās Latvijā līdz 1957. gadam P. Lezdiņš bija vecākais agronomis Valmieras šķirņu izmēģinājumu iecirknī. Pēc tam līdz aiziešanai pensijā 1969. gadā viņš strādāja Priekuļu selekcijas un izmēģinājumu stacijā par sēklkopības agronomu.

Atskatoties uz nometnē pavadīto laiku, P. Lezdiņš savās atmiņās raksta: "Tagad pēc daudziem gadiem, atskatoties un novērtējot toreizējo 'sodu' – tas manā mūžā bija savā ziņā interesants piedzīvojums un pārdzīvojums. [...] Galvenais, tas laiks man daudz parādīja cilvēka spējas un nespējas. [...] Tur es īstēni mācījos saprast, kas ir bads." Šie vārdi mums rāda nesalauztu cilvēku, kurš spēja izturēt smagu pārbaudījumu un pēc tam atklāti paraudzīties uz savu dzīvi – bez patētikas, naida vai nožēlas.

VI. VĒSTULES, DIENASGRĀMATAS UN LITERĀRI DARBI

1. No arestēto vagona 1941. gada 15. jūnijā izmesta vēstule, kuru rakstīja Romāns Vilis Sniķeris.

legūšanas datums: 2006. gada 29. marts. Dāvinājis Ivars Sniķeris.

Izmēri: 21 x 14,7 cm.

Materiāls: papīrs, rokraksts, iespiedteksts.

Raksturojums:

Atradējam:

Lūdzu ievietot šo zīmīti aploksnē un nodot pastā ar adresi: pilsonei L. Jansbergai Vagnera ielā 2, dz 6, Rīgā

Lidij!

Dodos ar vilcienu Daugavpils virzienā viens pats. Bucīņu iedalīja citā vagonu sastāvā. Pašsajūta diezgan laba. Ar pārtiku un drēbēm esmu nodrošināts uz ilgāku laiku.

Pamēģini pārdot atpakaļ neizgatavoto "Spartex" drēbi un varbūt tev glabāšanā nodotās lietas. Galvenais rūpējies par Ivariņu. Pasveicini manus radus un mēģini pateikt tantei Oļai, lai apkopj manas mātes kapu. Mēģināšu Tev vēlāk rakstīt un Tavu turpmāko adresi mēģināšu uzzināt caur tanti. Tāpēc savu varbūtējo nākamo adresi dari viņai zināmu, tāpat kā es savējo. Tantes vasaras adrese: PPN Stepuļi, Oļos.

15.VI 41. g. Romans.

Šīs rindas ar zīmuli uz poļu valodā drukātas 20. gadu veidlapas par atteikšanos no Polijas pilsonības 1941. gada 15. jūnijā uzrakstīja un no deportēto vagona izmeta Latvijas Universitātes students Romāns Vilis Sniķeris (1917–1944). Viņu kopā ar tēvu Vili Sniķeri (1894–1942) apcietināja Rīgā, 1941. gada 14. jūnijā.

Arī R. Sniķera tēvs uzrakstīja ziņu savai sievai, kurā minēja, ka 14. jūnijā ir kopā ar dēlu. Kā redzams, jau nākamajā dienā abi bija izšķirti, un devās katrs savā virzienā.

Lidij!

Dodas ar velcieni Daugavpils virzienā rūs
 pats. Būsimu iedabijē citā vagonā pastāvī. Pārsij-
 ta diezgan laba. Ar jērkā un chibām esmu nod-
 zināts m ilgāku laiku.

Pamēģina pārdot apkrāp veģetāroto "Spanta" drēbe
 un kurbēt, tur glabājam nodotās lātas, galvenis
 vārdiņš jās, Jovānne. Pasūcām mūsu rādītus un
 mēģinā jādūst. Antis Oļai, lai ap rāp mūsu
 mātes kāpu. Mēģināšu tur rādīt un daru
 Jūmāko adresi mēģināšu
 mēģināt jās. Jāpē
 pēpē pēpē pēpē pēpē
 don mēs zinām tāpat, m
 es rādīt. Pēpē rādīt adresē : PPN Stēpē, Oļos

15. VI m.g.   Romāns

A hādijam Lidiju mēģināšu šis rādīt mēģināšu
 un nodot pēpē ar adresē pēpē L. Jovānne,
 Vagnu mēģināšu 2. dz 6, Rīga

No arestēto vagona
 izmesta vēstule
 audžumātei. Rakstijis
 Romāns Vilis Sņikeris
 1941. gada 15. jūnijā.

LOM

Tālākais abu liktenis bija traģisks. V. Sņikeri nošāva Soļikamskas nometnē 1942. gada 6. aprīlī, bet R. Sņikeris mira izsūtījumā Krasnojarskas novada Dzeržinskas rajonā 1944. gada 21. jūlijā.

Abas vēstules pa dažādiem ceļiem sasniedza R. Sņikera audžumāti Lidiju Jansbergu–Sņikeri. R. Sņikera vēstuli, piemēram, no Ogres uz Rīgu ar velosipēdu esot atvedis kāds ebreju jaunietis. Diemžēl viņa vārds nav zināms.

2. Lidijas–Paulīnes Klūgas (dzimušas Druvaskalnes) piezīmes par otrreizējo izsūtīšanu uz Sibīriju 1950. gadā.

Iegūšanas datums: 2005. gada 3. decembris. Dāvinājusi Lidija Paulīne Klūga (1925).

Izmēri: 20,2 x 13,8 cm.

Materiāls: papīrs, rokraksts.

Raksturojums: 1941. gada 14. jūnijā no Kuldīgas apriņķa Lutriņu pagasta "Jaunsētu" mājām izsūtīja Druvaskalnu ģimeni: tēvu Ernestu (1898–1941), māti Lavīzi (1891–1969) un trīs meitas: Lidiju–Paulīni (1925), Aldonu Ellu (1927–1998) un

Zigrīdu (1929). E. Druvaskalns mira Vjatlagā 1941. gada 30. decembrī vēl pirms sprieduma pasludināšanas. Māte ar meitenēm nonāca Krasnojarskas novada Partizanskas rajona Kojas sādžā. Viņām izdevās palikt dzīvām smagajos izsūtījuma gados.

1946. gada rudenī Latvijā kopā ar komisiju, kas palīdzēja atgriezties dzimtenē izsūtītajiem bērniem, kuri palikuši bez vecākiem, atgriezās Aldona un Zigrīda Druvaskalnes, savukārt Lidija palika nometinājumā pie mātes. 1947. gada 15. septembrī arī viņas aizbēga uz Latviju. Ģimenei laimējās atgriezties dzimtajās mājās. Diemžēl brīvībai bija atvēlēti vien nepilni trīs gadi, jo 1950. gada 16. maijā māti apcietināja un ievietoja Ventspils cietumā. 17. jūnijā šāds liktenis piemeklēja arī Lidiju un Zigrīdu, kurām Ventspilī pievienoja arī Aldonu, kas tobrīd tur mācījās medmāsu skolā.

Tālākais Druvaskalnu ģimenes ceļš veda uz Rīgas pārsūtīšanas cietumu Viļānu ielā. Tur viņas kopā ar daudziem citiem atkārtotai deportēšanai pakļautajiem cilvēkiem atradās līdz 1950. gada 25. jūlija vakaram, kad pienāca pavēle gatavoties etapēšanai.

Turpinājumā fragmenti no Lidijas piezīmēm, kas veiktas šajās skarbajās stundās līdz ievietošanai lopu vagonos.

Ir noticis tas, kam bija jānotiek. Jo cik tad ilgi lai turētu mūs – izsūtāmos Rīgas pārsūtīšanas cietumā? Visi ir izsaukti un pateikts, lai sagatavojas. Kamerā jūtama liela rosība, katrs pako savas mantiņas. [...] Es sēžu uz nārām un skatos caur logu, saule jau tuvu rietam. Tuvējā katedrālē drīz iezvanīs vakaru, no šejienes skaidri var redzēt viņas krustu zilajās debesīs. Man pēkšņi pārskrien siltas trīsas un sirds smeldz tik sāpīgi... [...] Neviljus skats man slīd apkārt, starp jauniem, spēcīgiem augumiem ir tikdaudz vecu, salikušu māmiņu ar bālām, izmocītām sejām un ābeļu ziedu baltām galvām. Vai viņas spēs izciest šo trimdu, kas zin cik ilgi?

Cietuma pagalmā pamazām pildās, no kamerām izved vienu kolonnu pēc otras, katrā ap 40 vai vairāk cilvēku. Brīnums, kā šī nelielā celtne var slēpt sevī tik daudz. [...] Šausmīgi, sirdi satricinoši skati, māte ar trijiem, vēl maziem bērniem, tad sirma māmiņa trīsošu roku turas pie savas pieaugušās meitas rokas. [...] Viena jauna, vēl pusaudzē meitene, māte viņai kaut kur Sibīrijā. Viņu dzimtenē atvedusi padomju vara, bet tagad atkal trimda. Es ar šo meiteni biju vienā kamerā, viņa daudz raudāja, jo baidījās, ka nesatik māti plašajā Sibīrijā. [...]

Es sēdu uz sava mantu maisiņa pie paša apstādījuma. Paslepus noplūcu dažas lapiņas no dzīvības kociņa un ielieku krūšu kabatiņā. [...] Kaut kur kāds tuvējā namā spēlē stabuli, skaņas ir tik skumjas un viņas es nekad neaizmirsīšu. [...] Man likās, ka raudāja dzimtene par mani un par tiem daudziem šajā brīdī. [...]

Kolonnā stāvam pa četriem. Mūsu kolonnas pirmajā rindā ir mana māte ar abām māsām. [...] Atskan komanda, un mēs izsoļojam pa cietuma pirmajiem vārtiem. Baigs bezgala ir šis gājiens spuldžu gaismā. Sargi soļo līdzī, turot ieročus šaušanas gatavībā.

Brauciens sākās naktī no 25. uz 26. jūliju, neilgi pēc pusnakts. 1950. gada 11. augustā ešelons sasniedza Krasnojarsku, kur izsūtītos ievietoja cietumā. Sākās neziņas pilna tālākā likteņa gaidīšana. Pēc sešām dienām uz Ačinskas cietumu pārvietoja ģimenes ar nepilngadīgiem bērniem. Druvaskalnes bija to vidū, kuri palika Krasnojarskas cietumā, joprojām mokoties neziņā. 1950. gada 26. augustā beidzot atlikušos cilvēkus nogādāja uz kuģa ceļa turpināšanai, bet bojājumu dēļ kuģis stāvēja līdz 1. septembrim. Uz tā esošie cilvēki šaurībā ļoti mocījās. Brauciens pa Jeņiseju ilga vienu dienu, un 1950. gada 2. septembrī deportētos izsēdināja Jarcevas rajonā. Druvaskalnu ģimeni nometināja Molotova vārdā nosauktajā sovhozā.

Lidija Druvaskalne atgriezās Latvijā tikai 1958. gada vasarā. Viņas māsa Zigrīda – jau 1957. gadā. "Jaunsētas" piederēja kolhozam, un tajās dzīvoja sveši cilvēki. Dzīve atkal bija jāsāk no jauna.

3. "Gūstā 13.10.44.—29.12.46." Jāņa Ērika Piebalga dienasgrāmata (34 lpp.). Rakstīta 50. gadu sākumā.

Iegūšanas datums: 2005. gada 17. oktobris. Dāvinājis Jānis Ēriks Piebalgs (1922).

Izmēri: 28,8 x 20,3 cm.

Materiāls: papīrs, mašīnraksts.

Raksturojums: Latvijas Universitātes Inženierzinātņu fakultātes 2. kursa studentu Jāni Ēriku Piebalgu 1943. gada 18. martā iesauca Latviešu leģionā, un jau 29. martā sākās viņa kara gaitas. J. Piebalga ceļš vispirms veda uz Volhovas fronti un vēlāk, 1944. gadā, cauri Latvijai. Viņš karoja 19. divīzijas sastāvā. 1944. gada 10. oktobrī J. Piebalgs saņēma trīs dienu atvaļinājumu un ieradās Rīgā pie saviem vecākiem. 13. oktobrī, piektdienas rītā, atvadījies viņš devās projām, lai atgrieztos pie savas vienības, taču Kronvalda bulvāra un Kr. Valdemāra ielas stūrī viņu sagūstīja Sarkanās armijas karavīri. Sekoja vairākas kratīšanas, kurās J. Piebalgam atņēma visu, kas atradās kabatās, kā arī zābakus un mātes iedoto pārtiku. Nākamajā dienā viņu kopā ar citiem sagūstītiem leģionāriem un vācu karavīriem aizveda uz Sarkandaugavu: "Mūs, gūstekņus, aplenc vietējie iedzīvotāji, jo neesam sevišķi apsargāti. Dažs izsaka dziļu nicināšanu, bet lielākā daļa līdzjūtību un jautā, kā varētu mums palīdzēt." Pēc tam gūstekņus veda tālāk, līdz izvietoja 42 km attālumā no Rīgas, ar dzeloņstieplēm iežogotā teritorijā. Pamazām ieslodzīto skaits auga – 25. oktobrī atveda gandrīz tūkstoši latviešu, kuri bija ģērbti privātās drēbēs un ar līdzpaņemtām mantām. Šos cilvēkus aizturēja personības noskaidrošanai un, ja nebija līdzī dokumentu, aizveda uz gūstekņu nometni. 28. oktobrī visus nostādīja kolonnās un kājām dzina pa Vidzemes šoseju Igaunijas virzienā. Nogurdinošā un smagā gājiena mērķis bija Valga: "Beidzot gājiens apstājas pie kādas lielas nometnes. [...] Mūs novieto kādā barakā, kur tūliņ nolienam pa 'nārām' un, kaut arī uz kailiem dēļiem, tomēr drīz vien dziļā elpošana liecina par ciešo gulēšanu. Otrā rītā tikko varu pakustēt. Kājas vairākās vietās noberztas jēlas un ceļgalos tā sāp, ka nevar gandrīz palocīt." 9. novembrī ieslodzītajiem paziņoja, ka ieradusies "priekšniecība" un gaidāma atbrīvošana. Diemžēl tā vietā gaidīja lopu vagoni un nākamajā dienā – ceļš austrumu virzienā...

Astoņiem ieslodzītajiem pa ceļam izdevās izbēgt, un pēc tam vagonus sāka stingrāk apsargāt. "No rīta pirmās ilgas ir pēc maizes. Ūdeni, protams, prasām katrā pieturā, kaut gan reti to saņemam. [...] Uz katriem 4 cilvēkiem iedod pa 1 kukulim ('ķieģelis'). Jādala pašiem, ko arī izdarām. [...] Laiks paliek arvien aukstāks. Grūtības ar kuriņāmo. Pieturas vietās ne vienmēr ir malka un ne vienmēr mūs laiž ārā. Arī gulēšana uz grīdas kļūst arvien neiespējamāka, jo visas dēļu spraugas un dzelzs daļas apsalst baltas." 1944. gada 2. decembrī pēc 22 dienu ilga ceļa vilciens apstājās Novosibirskā. Ceļā vairāki gūstekņi mira, un arī dzīvi palikušie bija ļoti novārguši. J. Piebalgs sāpošo kāju dēļ gandrīz nespēja paiet. Bargajā salā, kājām ejot uz nometni, vairāki ieslodzītie apsaldejās: "Arī mans deguns dabū ciest. Kāds gūsteknis, vārdā Cirkins apsalde ausi un tā visa kļūst asiņaina. Vēlāk daļa no tās tiek nogriezta. Kāds cits, vārdā Ameļko apsalde roku tik stipri, ka vēlāk jāatvadās no pirksta." Barakā, kur viņus sadzina, bija ieslodzīti arī vācieši, krievi, igauņi un pat daži lietuvieši, dienvidslāvi, čehi un poļi. Atkal sekoja aplaupīšana, ko veica apsargi. J. Piebalgam no pirksta norāva sudraba Nameja gredzenu ar visu ādu. Pēc tam atvestos reģistrēja un sadalīja brigādēs. Daudzi ieslodzītie veselības stāvokļa dēļ nonāca nometnes ambulancē, taču neviens no turienes neatgriezās. Pirmās trīs nedēļas nebija jāstrādā, jo atvestie atradās karantīnā: "Katru dienu moka tikai ar telpas tīrīšanu. Pārējo laiku pavadām gulot. Karantīnas

pēdējās dienās uz dažām minūtēm ved visus ārā, lai pieradinātu pie āra gaisa. Ārā ir ļoti auksts, bet gaiss sauss."

Gūstekņiem lika palīdzēt dzīvojamo māju celtniecībā kā palīgstrādniekiem. Aukstums, smags darbs un silta apģērba trūkums retināja ieslodzīto rindas: "Cilvēki 'krit kā mušas'! No rītiem tik bieži gan vienā, gan otrā pusē redzami mirušie, kuri iepriekš vēl nav paspējuši aiziet uz ambulanci. Dažu nakti 10–12 cilvēki! Mirušie tiek izģērbti kaili, un tiem ar ķīmisko zīmuli uz vēdera uzraksta viņa uzvārdu." Arī ēdināšana bija ļoti trūcīga: "Vienīgais kaut cik vēl ir maize. Tā saucamās zupas ir tīrais ūdens, kurā ir labi ja kāda karota prosas putraimu. 'Zupa' tiek izdzerta, prosa izkratīta uz saujas un apēsta. Nekādu taukvielu nav. [...] Tā kā esmu nesmēķētājs, tad savu mahorku iemainu pret maizi." Papildu maizes gabala iegūšanai ieslodzītie izmantoja gan viltību, gan pārtikas dalītāja kļūdišanos, skaitot porcijas. Ejot uz darbu, centās no pilsētas atkritumu kaudzēm paņemt kartupeļu mizas vai citas ēdienu atliekas: "Tomēr tas vēlāk daudziem izsauc kaut ko dizentērijai līdzīgu. Tamdēļ daudzi vēl paātrina savu bojāeju!"

Sargi, bijušie krievu–somu kara dalībnieki pret ieslodzītajiem izturējās ļoti nežēlīgi, pat bez iemesla sitot un rīdot ar suņiem. Kāds pusmūža vīrs Puriņš mira konvojēšanas laikā.

Pēc kāda laika, kad ieslodzīto mirstība bija kļuvusi ļoti augsta, nometnē ieradās pārstāvji no Maskavas. Pēc tam uzturu uzlaboja un nomainīja apsardzi. J. Piebalgam izsniedza jaunus velteņus līdzšinējo, gandrīz izjukušo brezenta apavu vietā: "Jūtos kā 'septītās' debesis, jo pie tik siltām kājām pat neesmu pieradis!" Nokļūstot slimnīcā, J. Piebalgs spēja atveseļoties un bija pateicīgs Dievam, ka tas nenotika pirms "priekšniecības" ierašanās, jo tajā laikā saslimušajiem nebija cerību izveseļoties.

1945. gada 9. aprīlī daļu latviešu un igauņu, to skaitā J. Piebalgu, aizsūtīja uz divu nedēļu ilgiem nometnes apsargu kursiem. Pēc to beigšanas viņiem izsniedza šautenes un norīkoja par savu likteņa biedru apsargiem. Viņi sprieda, ka laikam saņemta pavēle "ekonomēt" apsargu skaitu uz pašu ieslodzīto rēķina. Bojā gājušo vietā uz nometni atsūtīja ungārus, kuru vidū bija daudz čigānu, kā arī grupu japāņu karagūstekņu. Pēdējos gan pēc neilga laika pārvietoja citur. 26. aprīlī notika nelaime: Iņas upē apgāzās laiva ar 14 ieslodzītajiem, kurus veda darbā uz kolhozu. Izpeldēt izdevās vienīgi divām sibīrietēm un latvietim L. Tomam, kurš agrāk bija peldēšanas čempions. Nelielas pozitīvas pārmaiņas J. Piebalga dzīvē notika pēc tam, kad nometnes priekšnieks uzzināja, ka viņš ir kartogrāfijas speciālists. J. Piebalgam lika uzzīmēt nometnes plānu, un pēc tam iecēla par nometnes rakstvedi, kas nozīmēja atpūtu no smagā darba: "Bez tam man pazīstams vācu ārsts izraksta vēl papildus distrofijas uzturu. [...] Tagad dzīvot var pavisam labi."

Karam beidzoties, radās cerības atgriezties dzimtenē, tomēr tās nepiepildījās. Pēc kāda laika J. Piebalgu atkal norīkoja apsardzē, bet 1945. gada novembra sākumā visus aizsūtīja iepriekšējos palīgdarbos. Baumas par drīzu atbrīvošanu pastiprinājās: "Un tad 10. novembrī (atkal šis datums!) sākam braucienu. Bet, kas tad tas? Nebraucam vis uz mājām, bet gan pavisam uz pretējo pusi! Ceļojums ilgst pavisam 5 dienas. Gala punkts ir kāda ogļu baseina pilsēta Ļeņinsk–Kuzņecka. Atkal aiz dzeloņdrāšu žoga!" Tā bija filtrācijas nometne. J. Piebalgu norīkoja darbā Kirova vārdā nosauktā ogļu šahtā: "Salīdzinot ar dažām citām šahtām, man ir laimējies, jo šī šahta ir samērā sausa un pa galveno eju var iet pilnā augumā. [...] Darbs ir smags un neveselīgs. Ir jānes nostiprināšanai koki, jāstumj vagonetes, jāber ogles uz slīdošās lentes u.t.t. Uzturs nedaudz labāks kā Novosibirskas nometnē. [...] Tā paiet ziema. Tā ir barga, bet mēs to pārciešam labāk kā iepriekšējo, jo šahtā tomēr ir siltāk nekā ārā."

1946. gada 5. martā daļu ieslodzīto atbrīvoja. Viņi dzīvoja ārpus nometnes un gāja uz darbu bez apsardzes. J. Piebalgu atbrīvoja 1946. gada 25. martā. Tagad arī viņš saņēma pārtikas kartītes, taču joprojām bija jāstrādā šahtā. Radās iespēja beidzot sarakstīties ar vecākiem un saņemt sūtījumus: "Lūdzu, lai sūta tikai avīzes, kuras es šeit tirgū varu pārdot, jo vietējie vīrieši tās izmanto smēķēšanai ('kazas kājas' tīšanai)." Vasarā J. Piebalgs piepelnījās, palīdzot kādai sievietei iestādīt kartupeļus.

1946. gada septembra vidū latviešus un igauņus reģistrēja vietējā NKVD nodaļā. Lielai daļai, to skaitā J. Piebalgam, izmaksāja nopelnīto naudu, un viņus atbrīvoja. Tomēr paredzētais vilciens neieradās, un pēc dažām dienām izrādījās, ka solītā atbrīvošana ir meli – visiem pavēlēja atgriezties iepriekšējās darba vietās. Vairāki drošminieki aizbēga un vēlāk laimīgi atgriezās mājās. Izbēgušo vidū bija arī latvietis, jau pieminētais Cirkins.

J. Piebalgs atteicās atgriezties nometnē, bet viņu brīdināja, ka tādā gadījumā draud 25 gadu cietumsods: "Un tā, atkal šahtā! Ar kādu prieku biju atvadījies no tās! Tur apakšā, 240 m dziļumā, kā piemiņu uz kāda akmens pat atstāju savu 'autogrāfu.'" Ieslodzīto slepena bēgšana tomēr turpinājās. Par šādu iespēju sāka domāt arī J. Piebalgs. Apņemšanās nobrieda pēc tam, kad 1946. gada nogalē atbrīvoja invalīdus un visus, kas dzimuši līdz 1922. gadam. "Bet es esmu dzimis 1922. gadā, un man jāpaliek! [...] Atbrīvotie nolemj aizbraukt 20. decembrī. Visu 19. decembri esmu kā satriekts un nemiera pilns. Bet tad izšķiros. Brīvība vai katorga!" J. Piebalgs tirgū pārdeva savas pārtikas kartītes un atlikušās mantas, un devās uz staciju pie aizbraucējiem: "Kopā ar tiem nopērku biļeti un pēc dažām stundām jau braucam! Bez manis vēl ir divi 'zaķi', faktiski viens, jo otram ir aizdoti dokumenti." Novosibirskā sekoja pārsēšanās Maskavas vilcienā. Stacijā J. Piebalgs turējās kopā ar atbrīvotajiem biedriem, lai neiekrīstu dokumentu kontroles gadījumā. 1946. gada 24. novembrī vilciens šķērsoja Urālus un pēc kāda laika ieradās Maskavā. Stacijas uzgaidāmajā telpā notika dokumentu pārbaude, bet vīrs uzvārdā Zemdega glāba "nelegālistus" – viņš uzrādīja savus dokumentus un teica, ka visiem pārējiem esot tādi paši. Kontrolētājs noticeja, jo vairāki citi arī turēja rokās dokumentus, bet grupa bija liela, un visus pārbaudīt nebija pacietības. Riskants brīdis bija arī Maskavas–Rīgas vilcienā, jo vagonā iekāpa čekists un interesējās par braucējiem. Laimīgā kārtā dokumentus viņš pārbaudīja tikai dažiem, izlases veidā. J. Piebalgam laimējās arī šoreiz.

"Ir 29. decembra agrs rīts, kad ierodamies Rīgā. Ir bezgalīgs prieks gan man, gan maniem piederīgajiem! Kaut utains un no 'laba' uztura apaļiem vaigiem, tomēr atkal mājās! Pirmās dienas dzīvoju mierīgi. Cenšos atutoties un sakopties. [...] Tad pamazām sāk mākt rūpes par dokumentu nokārtošanu un strādāšanu. Bez dokumentiem nekur darbā nepieņem. Un, mēģinot pie tiem tikt, var atkal nokļūt kaut kur 'paradīzē!'" J. Piebalgam izdevās sarunāt, ka viņu pieņems darbā Mērniecības tehniskajā nodaļā, kur viņš kādreiz bija praktikants. Taču tas bija iespējams tikai pēc pierakstīšanās un pases saņemšanas. J. Piebalgs vērsās filtrācijas punktā, kaut gan izziņas par atbrīvošanu viņam nebija: "Tad no kādas paziņas uzzinu, ka tur strādā kāds kapteinis, kurš gan iztēlojas ļoti bargs, bet faktiski esot ļoti labas dabas." J. Piebalgam laimējās nokļūt pie šā kapteiņa, kurš tiešām runāja skarbi, pat piedraudot, taču lika atnākt pēc trim dienām. Šīs dienas J. Piebalgam bija grūtas – neziņas un uztraukuma pilnas. "Kad ierodos filtrācijas punktā pie minētā kapteiņa, viņš man izsniedz dokumentu priekš milicijas ar norādījumu izsniegt man pasi un pierakstīt! Nāku mājā, 'uz vienas kājas' lēkādams!" Kara un gūsta laiks bija beidzies. Radās iespēja dzīvot tālāk, savā dzimtajā zemē, raugoties nākotnē.

A Sampling of Museum Collections and Recent Acquisitions 2005–2006

INESE DREIMANE

In the artefact group four items are featured. They are especially interesting because of the history of their creation or acquisition. A Japanese coin was given to Latvian legionnaire *Leons Hibners* by a Japanese prisoner of war early in 1946. The so-called "filtration" camp for prisoners of war was located in the Far East of the USSR and held many Japanese. The decorative "fish" was made by *Alfrēds Liepa* in the Rudnik camp in Dzheskasgan in 1954. He intended it as a gift for his sister, who was deported on 25 March 1949. Originally, the "fish" was intended to be a unique soap dish, but it was never used as such, probably because nobody wanted to damage it. The "fish" is adorned not only by a tail and fins, but also by drawings on both sides. Two other items testify to the harsh conditions of life in forced settlement and in prison. The vest was knit by a Latvian deported woman at the request of another deportee, *Anna Ozoliņa*. It was knit from yarn obtained by unravelling a wool blanket, which was the only way to obtain yarn. For decorative purposes several coloured stripes were knit, whose material came from other unravelled pieces of clothing. The embroidered sheet to be used as tablecloth was made in the Central Prison in Rīga in 1948 by *Velta Nedaškovska* (née Šūmane) as she was waiting for sentencing after interrogation in KGB cellars for supporting underground members of the resistance. She was sentenced to 10 plus 5 years imprisonment.

In the thematic group of artistic works, the drawing of Latvian legionnaire *Jānis Strazds* depicts the port of Vanino in the Far East of the USSR. He was held in a "filtration" camp from 1945 to 1947 or 1948. The drawing was made while he was recuperating in the camp infirmary. Eleven drawings in pencil and watercolour were produced by national partisan *Ilmārs Bilkevičs* between 1948 and 1960 while imprisoned in GULAG hard labour camps. He sent some of them to his friends who had already been released. He died in 1960 and never returned to Latvia. *Rozmarija Barsdele* (née Blumberga) made a pencil drawing of herself on 12 August 1945 and of her mother on 12 February 1954. Deported on 14 June 1941, she and her mother spent many years in various places in Siberia.

Three items are included in the category of documents and printed materials. One of them is a Red Army General Staff map found in the parish of Zaļenieki in the Jelgava district in July 1941. The map was prepared in 1933; corrections were made in 1937; it was printed in 1939. The map clearly shows that Latvia, which at the time of the printing was an independent state, is already designated as a Soviet republic. The same applies to areas of Lithuania and Belorussia, which at that time were parts of Poland. The map thus indicates that the occupation of Latvia was planned well in advance of the actual event. The brochure "*Viena diena Cedelghēmā*" (One Day in Zedelghem) was published in Hamburg in 1947, commemorating the time Latvian legionnaires spent in the prisoner of war camp near the Belgian town of Zedelghem from September 1945 to May 1946. Drawings and humorous poems depict the monotonous everyday life in the camp and suggest how artistic and literary endeavours helped to maintain mental balance and human dignity in depressing circumstances. The Nazi propaganda leaflet was printed in 1943 or 1944. It is a typical example of Nazi propaganda, which includes simultaneously the image of the "external" (caricatures of Churchill and Roosevelt) and "internal" (references to the Soviet occupation in 1940–41) enemy. Judging from the content, the leaflet was used to help recruit young men into the Latvian Legion.

Among the photographs, four pictures illustrate the tragic fate of three different people during both Soviet and Nazi occupations. *Aloīzs Kazinovskis*, a platoon commander of the Home Guard, was arrested on 14 June 1941 and imprisoned in Vyatlag. He was sentenced to death on 25 October 1941; the sentence was carried out on 7 January 1942. *Konstantīns Strelčičis*, a worker in the rubber factory "Varonis" had been a member of the Volunteer Patriotic Society of the Latvian SSR (OSOVIHIM) during the first Soviet occupation 1940–41. At the beginning of the Nazi occupation, he and his family tried to flee to the USSR, but he was arrested near the border. As prisoner in the Salaspils

concentration camp, he participated in a resistance group, which was betrayed to the Nazis in May 1943. Streļčiks was interrogated in the headquarters of the German Security Service (SD), where he committed suicide by jumping out of a fifth-storey window. His wife and son, who had succeeded in escaping, found out about his fate only after the war. The photo shows the Streļčiks family in late 1934 or early 1935 with their friends, the Kaktiņš and Feodorovs families. Two memorial photographs of *Oskars Henriņš* round out the section. The first one shows Henriņš in a Latvian army uniform in 1925. The second shows his mother Emma Henriņš at the grave of her son in 1941 or 1942. Henriņš was arrested by the NKVD in 1941; he was shot without a court trial in late June 1941 together with 97 other prisoners. He was re-buried with the other victims on 6 July in Riga Forest Cemetery. The mass gravesite became known as the White Crosses. His mother tended her son's grave until her death in 1968 and did not see the gravesite levelled by Soviet authorities.

Memoirs by *Mirdza-Elza Plūmane* (née Vickopa) and *Pēteris Lezdiņš* are described in the next section. Plūmane was deported on 14 June 1941 together with her husband and their seven-week old daughter Dace. Her husband with other men was separated from the family, and he died in a GULAG prison camp in 1945. The memoir describes their arrest and her and her daughter's struggle for survival under extreme circumstances in forced settlement until they could return to Latvia in 1957. Lezdiņš was arrested by the NKVD on 1 February 1945. He was held in a prison in Latvia and transferred to a GULAG prison camp in the Nizhny Tagil district of the Sverdlovsk Oblast. His memoir describes his arrest and imprisonment. He was sentenced to five years without a court proceeding. Although many other of his fellow inmates died of malnutrition and hard labour, Lezdiņš survived and was released in 1949.

The final section – letters, diaries and literary works – includes three items. A letter by *Romāns Vilis Sņiķeris*, addressed to his stepmother Lidija Jansberga-Sņiķere, was thrown on 15 June 1941 from a wagon carrying deportees. He informs his stepmother that he and his father had been separated after their arrest on 14 June. Neither father nor son returned: the father was executed in 1942, but the son died in the Krasnoyarsk region in Siberia in 1944. The notes of *Lidija Paulīne Klūga* (née Druvaskalne) describe her second deportation to Siberia in 1950. She was originally deported with her family on 14 June 1941. The father died in Vyatlag already in 1941. The mother and her three daughters succeeded in returning to Latvia in 1946 and 1947. They were arrested in May 1950 and sent to the Krasnoyarsk region. The diary of Latvian legionnaire *Jānis Ēriks Piebalgs* describes his arrest and his experiences in the so-called “filtration” camp from 13 October 1944 to 29 December 1946. He was surprised during his leave by the Red Army's occupation of Riga. He was imprisoned in POW camps in Latvia, Estonia, in the Novosibirsk district and in Leninsk-Kuznetsky. He succeeded in escaping to Latvia, where he was able to obtain the necessary legalisation papers.

Okupācijas muzeja darbs 2006. gadā

VALTERS NOLLENDORFS

Ja 2005. gads spilgti iezīmējās ar negaidīti strauju apmeklētāju pieaugumu, 2006. gads savukārt ar strauju izrāvienu muzeja ēkas jautājumos. Gada beigās muzejs beidzot varēja atskatīties uz 13 gadu ilgo cīņu par muzeja ēku un deklarēt – **mēs te paliksim**. Sevišķu ievēribu 2006. gadā pelnījuši šie notikumi:

- Rīgas dome apstiprinājusi muzeja ēkai piederošās jaunās zemes robežas. Ēka un zeme nodota valsts īpašumā. Okupācijas muzeja biedrība (OMB) noslēgusi pagaidu līgumu ar valsti par ēkas un tai piederošās zemes bezmaksas lietošanu;
- Latvijas Republikas Saeima apstiprinājusi un Valsts prezidente izsludinājusi "Latvijas Okupācijas muzeja likumu", kas nosaka OMB un valsts attiecības, paredz valsts līdzfinansējumu muzeja programmām un nostiprina lietojuma tiesības uz muzeja ēku un zemi;
- muzeja apmeklētāju skaits nostabilizējies virs 100 000 apmeklētāju robežas. Muzejs ir viens no visvairāk apmeklētajiem muzejiem Latvijā;
- oficiālo 59 delegāciju vidū, kas apmeklēja muzeju, sevišķi jāpiemin divu karalienju vizītes: 22. maijā Nīderlandes karaliene Beatrikse un 19. oktobrī Apvienotās Karalistes karaliene Elizabete II;
- saņemts lielākais individuālais ziedojums Okupācijas muzeja vēsturē: LVL 100 000 muzeja izglītības darbam skolotāju Voldemāra un Annas Riekstu piemiņai;
- turpinājies Okupācijas muzeja Nākotnes Nama (NN) plānošanas un attīstības darbs, sagatavojot arhitektūras skiču projektu, vienojoties par jaunās pastāvīgās izstādes pamatprincipiem, organizējot ziedojumu vākšanu NN iekārtām un

Apvienotās Karalistes karaliene Elizabete II un Valsts Prezidente Vaira Viķe-Freiberga Okupācijas muzejā 2006. gada 19. oktobrī. Vada Valters Nollendorfs. Aizmugurē Imants Freibergs, Indra Freiberga, OMB valdes priekšsēdis Pēteris Bolšaitis, Kārlis Freibergs.

LIELBRITĀNIJAS VĒSTNIECĪBA

- jaunajai ekspozīcijai, kas ziedojumos un solījumos līdz gada beigām bija piesaistījusi vairāk nekā LVL 300 000 no iecerētā piecu gadu mērķa LVL 1 000 000;
- muzeja Video un kinofonofoto krātuve 2006. gadā pabeidza ES līdzfinansēto projektu "Deportācijās cietušo cilvēku video liecību ierakstīšana" ar 453 ierakstītām video liecībām, sasniedzot kopīgo krātuves video liecību skaitu 1535;
  - izglītības programma 2006. gadā atskatījās uz 10 gadu darbu. Tā kļuvusi par vienu no labākajām izglītības programmām Latvijas muzejos;
  - Kurta Fridrihsona izstāde "Klusuma zona", ko Okupācijas muzejs sadarbibā ar Latvijas Nacionālo mākslas muzeju rīkoja LNMM telpās novembrī un decembrī;
  - grāmatu galds beidza savu desmito sekmīgo darba gadu. Publikāciju programma izdeva plašu starptautisku atzinību ieguvušo Sandras Kalnietes grāmatu angļu valodā *With Dance Shoes in Siberian Snows*;
  - Latvijas likumu maiņas dēļ muzeja īpašnieks Latvijas 50 gadu Okupācijas muzeja fonds (OMF) janvārī oficiāli pārtapa par Latvijas Okupācijas muzeja biedrību (OMB). Gada beigās OMB ieguva sabiedriskā labuma organizācijas statusu, kas Latvijas ziedotājiem atļauj saņemt ievērojamas nodokļu atlaides.

Nīderlandes karaliene Beatrikse Okupācijas muzejā 2006. gada 22. maijā. Muzeja grāmatu pasniedz OM direktore Gundega Michele. LOM

Muzeja administrācija un finanses

Svarīgākais notikums 2006. gadā nenoliedzami bija Latvijas Republikas Saeimas apstiprinātais "Latvijas Okupācijas muzeja likums". Tas augstākajā līmenī nosaka Latvijas Okupācijas muzeja valstisko statusu, uzdevumus un pienākumus, kā arī paredz nozīmīgu valsts līdzdalību muzeja darbības nodrošināšanā. Likuma projekts jau kopš 2003. gada bija gulējis Saeimas komisijās, gaidot, kad atrisināsies muzeja ēkas un tai piederošā īpašuma jautājums. Sākotnējā likuma versija vairs neatbilda 2006. gada situācijai; to vajadzēja grozīt, bet to izdevās apstiprināt vēl pirms 8. Saeimas termiņa beigām, 2006. gada 5. oktobrī. Valsts prezidente likumu parakstīja 26. oktobrī, un tas ir spēkā ar 2006. gada 9. novembri. Likums nosaka:

- Latvijas valsts un Okupācijas muzeja biedrības attiecības;
- Okupācijas muzeja uzdevumus: vākt, saglabāt, dokumentēt un pētīt materiālus par Latvijas okupācijas periodu, muzeju veidot kā publikai pieejamu pētniecības un izglītības centru, nodrošināt krājuma pieejamību plašai sabiedrībai un veidot to kā kultūras tūrisma objektu, nodrošināt krājuma pieejamību pētniekiem, nodrošināt valsts oficiālo un darba vizišu apkalpošanu un citu valsts uzdevumu izpildi savā kompetences jomā;
- Latvijas valsts budžeta atbalstu specifiskām muzeja programmām: krājuma saglabāšanai, papildināšanai un fiziskai drošībai, krājuma pētniecībai un izmantošanai, sabiedrības izglītošanai, mikroklimata uzturēšanas iekārtām, krājuma konservācijai un restaurēšanai, starptautiskai sadarbībai un citiem mērķiem;
- Okupācijas muzeja pienākumus: uzturēt muzeja akreditāciju, iekļaut krājumu nacionālā krājuma sastāvā un nodrošināt krājuma saglabāšanu;

- Okupācijas muzeja tiesības lietot muzeja ēku un zemi, lietojuma tiesības ierakstot Zemes grāmatā.

No muzeja viedokļa sevišķi svarīga ir valsts piedalīšanās muzeja programmu un darbības finansēšanā, kas līdz šim bija jāizcīna gandrīz katru gadu no jauna, un muzejam piešķirtās tiesības lietot un apsaimniekot muzeja ēku un tai piederošo zemi.

Pārskata gadā nav notikušas lielākas pārmaiņas muzeja vadībā un personālā. Strādājot saspīestos apstākļos, muzeja darbinieki spējuši tikt galā gan ar pieaugošo darba slodzi, ko diktē augstais apmeklētāju skaits, gan arī ar sarežģīto muzeja piebūves un pārbūves projekta Nākotnes Nama (NN) plānošanas un īstenošanas darbu, kurā iesaistījušies arī vairāki brīvprātīgi darbinieki.

Muzejā 2006. gadā strādāja 51 darbinieks. No tiem 23 bija pilna 40 stundu darba slodze, 28, ieskaitot gidus, – mazāk. Pēc Latvijas muzeju klasifikatora, 35 darbinieki bija speciālisti, bet viens – vadītājs. No tiem 25 – ar augstāko izglītību. Iepriecina, ka 17 no viņiem ir jaunāki par 30 gadiem, 12 no 31 līdz pensijas vecumam, bet 7 – pensionāri. Par muzeja "jaunību" liecina arī fakts, ka 14 muzejā strādājuši mazāk nekā piecus gadus. Muzejs sevišķi lepojas ar savu gados jauno darbinieku centieniem papildināt zināšanas un akadēmiskos grādus. Trīs darbinieki ieguva bakalaura grādu, divi kļuva muzeoloģijas maģistri, bet viens – maģistrs baltu filoloģijā. Viena darbiniece sākusī studijas doktorantūrā.

Jāņu ieligošana muzejā Zāļu dienā.
No kreisās: Līga Strazda, Jānis Krūmiņš, Evita Rukke, Brigita Radziņa, Andrejs Feldmanis, Taiga Kokneviča, Gundega Michele. LOM

Muzeja finanses galvenokārt ietekmē trīs faktori: pieaugošais apmeklētāju skaits, augstā inflācija Latvijā un NN veidošana. Tāpēc pieaug arī muzeja operatīvā budžeta izdevumi, kas galvenokārt sastāv no ziedojumiem un citiem ienākumiem, ieskaitot projektu naudu un ieņēmumus no saimnieciskās darbības. Tā kā sākot ar 2006. gadu mainījies grāmatvedības sistēma, salīdzinājumam ar 2005. gadu lietošu skaitļus, kas atbilst 2005. gada kategorijām, kuras neiekļāva vairākas vēsturiski izveidojušās ienākumu un izdevumu grupas, piemēram valsts finansētās programmas. 2005. gadā operatīvais budžets, kurā bija iekļautas algas un nodokļi, administratīvie izdevumi, krājumi un ekspozīcija, reklāma un sabiedriskās attiecības, kā arī Izglītības, Pētniecības un Piemiņas vietu programma, bija LVL 172 000. 2006. gadā šajās ailēs parādījās LVL 182 000, t. i., pieaugums par nepilniem 6,5%, mazāk nekā 2006. gada inflācija

Gatavojoties lēmumam par Latvijas Okupācijas muzeja likumu, Saeimas deputāti iepazīstas ar muzeja darbu un nākotnes nodomiem 2006. gada 5. septembrī. Priekšējā rindā no kreisās: Guntis Bērziņš, Vineta Muižniece, Māris Krastiņš. LOM

Latvijā. Kopējais apvienotais budžets 2005. gadā bija LVL 281 000, bet 2006. gadā LVL 298 000, aptuveni 6% vairāk. Valsts piešķirumi 2005. gadā bija LVL 56 000, bet 2006. gadā 67 000, t. i., ap 20% un 22,5%. Paredzams, ka valsts daļa saskaņā ar Likumu par Latvijas Okupācijas muzeju varētu pakāpeniski pieaugt. Jāpiemin, ka 2006. gada budžetā nav iekļautas divas svarīgas programmas – Eiropas Savienības projekti un Nākotnes Nams.

Ienākumu ailē tai pašā laikā parādās pozitīva bilance – nedaudz pāri par LVL 325 000. Jāpiebilst gan, ka ienākumus papildināja līdz šim lielākais ziedojums muzeja vēstūrē – LVL 100 000 skolotāju Voldemāra un Annas Riekstu piemiņai. Ienākumos nav ieskaitīti ne ASV pamatfondam ziedotie LVL 13 000 un investīciju vērtības pieaugums LVL 61 000 (pēc 31. decembra dolāru maiņas kursa), ne arī Nākotnes Namam ziedotie līdz gada beigām iegūtie līdzekļi LVL 107 000 apjomā.

Okupācijas muzeja darbību un grāmatvedību katru gadu pārbauda gan neatkarīgi revidenti, gan arī OMB Revīzijas komisija, kuras sastāvā 2006. gadā bija Ināra Baumaņa, Uldis Grava, Liene Kalniņa, Linda Kovaļevska, Vita Rinkēviča un Jānis Vaikulis.

Nākotnes Nams

Ar vairāk nekā gada novēlošanos 2006. gadā beidzot strauji iekustējās Nākotnes Nama (NN) projekts, kas bija aizkavējies Rīgas domē 2005. gadā. Dome gan 2005. gada sākumā lēma ēku ar tai piederošo zemi nodot valstij, bet, kā izrādījās, ēkai piederošā zeme bija samazināta uz ēkas apjomiem, ieskaitot dziļo pagrabu, kas atrodas ārpus pastāvošās ēkas. Lēmums neparedzēja zemi plānotajai piebūvei tālāk uz Grēcinieku ielas pusi. Pagāja gads, līdz kamēr jaunievēlētā Rīgas dome varēja lemt par ēkai piederošās zemes paplašināšanu. Tas notika 2006. gada janvārī.

Muzeja īpašumam piederošā zeme sniedzas uz Daugavas pusi līdz pēdējam platformas pakāpienam, kas ved lejup uz Strēlnieku laukumu, un līdz Grēcinieku ielai. Tādējādi nodrošināts muzeja ēkas atvērums uz Daugavas pusi un iespēja plānoto piebūvi izvērst līdz pat Grēcinieku ielai. Īpašuma nodošana valstij gan notika tikai sešus mēnešus vēlāk, 2006. gada 1. augustā. Oficiāli īpašums pieder Latvijas valstij Ekonomikas ministrijas personā un Valsts akciju sabiedrības "Valsts nekustamie īpašumi" (VNĪ) pārvaldījumā.

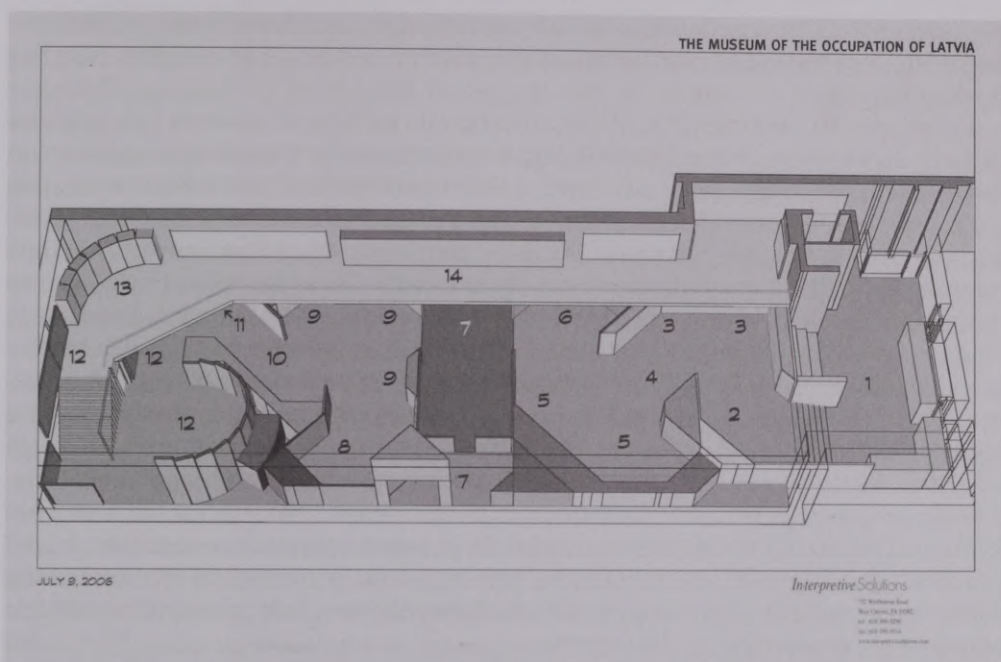
Jau septembrī Okupācijas muzeja biedrība (OMB) noslēdza pilnvarojuma līgumu ar VNĪ par īpašuma lietošanu bez atlīdzības. Līdz ar to pirmo reizi kopš muzeja dibināšanas muzeja darbībai muzeja ēkā un tai piederošajā teritorijā ir saistošs legāls pamats. 1998. gadā, kad Rīgas dome īpašumu bez atlīdzības saņēma no valsts, muzeja īpašums nonāca Rīgas pilsētas SIA "Rīgas nami" (RN) pārvaldījumā. 1999. gada februārī Rīgas dome lēma muzeja ēku nojaukt, gan iepriekš solot muzejam atrast "piemērotas" telpas. Lēmumu vēlāk iesaldēja līdz tālākās attīstības koncepcijas izstrādāšanai, bet šāds lēmums nebija labvēlīgs ne muzeja tālākai attīstībai, ne arī ilgtermiņa līguma noslēgšanai ar RN. Vairākus īstermiņa nomas līgumus toreizējais Okupācijas muzeja fonds (OMF) noraidīja, jo tie saturēja klauzulas, kas nomas termiņu ierobežoja uz augstākais vienu gadu. Arī pagaidu vienošanās par ēkas lietošanu nestājās spēkā, jo RN atteicās parakstīt līgumu, kurā bija iekļauts Rīgas domes formulējums par ēkas atstāšanu pēc "piemērotu" telpu atrašanas. Tagadējais pilnvarojuma līgums ar VNĪ dod OMB rīcības brīvību īpašumā, samaksājot nekustamā īpašuma nodokli un apdrošinot muzeja ēku. Kad kļūs skaidras muzeja ēkas rekonstrukcijas izmaksas, OMB ar VNĪ slēgs ilgtermiņa nomas līgumu.

Saeimas apstiprinātais un valsts prezidentes izsludinātais "Latvijas Okupācijas muzeja likums", kas piešķir muzejam tiesības lietot muzeja ēku un zemi, radīja drošu pamatu tālākajai attīstībai 2007. gadā. Muzejs paliks savā vietā. Nākamajos gados ar valsts palīdzību tas iegūs jaunu veidolu un darbam piemērotas telpas. Ir paredzēts, ka arhitekta Gunāra Birkerta veidoto muzeja rekonstrukcijas skīču projektu ar jau piešķirtajiem valsts līdzekļiem līdz galam novedīs OMB. Tālāko attīstību pārņems VNĪ, kas gādās par tehniskā projekta izstrādi, celtniecības konkursu un pašu celtniecību. Projektu finansēs VNĪ, bet finansējumu Kultūras ministrijas programmas "Mantojums 2018" ietvaros ilgtermiņa nomas maksājumu veidā nodrošinās valsts. OMB savukārt apņēmusies gādāt finansējumu jaunās pastāvīgās izstādes izveidošanai un iekārtām.

Arhitektūra. Sadarbībā ar arhitektu Gunāru Birkertu un viņa Latvijas pārstāvi, Daiņa Šmita arhitektu firmu "RDS arhitekti", 2006. gadā turpinājās plānu attīstīšana un precizēšana. Diemžēl nesekmējās mēģinājumi no Rīgas būvvaldes saņemt oficiālu atļauju plānošanai, t. s. "Plānošanas arhitektūras uzdevumu" (PAU). Šajā dokumentā būvvalde norāda uz iecerētā objekta būvniecības noteikumiem un nepieciešamajiem saskaņojumiem un atļaujām. Gada beigās pieprasījumu izsniegt PAU noraidīja, pamatojoties uz novembrī izsludināto Strēlnieku laukuma un tuvākās apkārtnes detaļplānojuma izveidošanu. Tas nozīmēja tālāku vilcināšanos līdz, iespējams, 2007. gada beigām.

Jaunā pastāvīgā izstāde. Jaunās pastāvīgās izstādes kuratores pienākumus 2006. gadā uzņēmas levas Gundare, kura ir vēsturniece un ilgu gadus vadīja muzeja Izglītības programmu. Viņas pēdējais lielais darbs muzejā bija audio gidu programmu sagatavošana, tā kā viņa pazīst muzeja pastāvīgo izstādi visos aspektos un sīkumos.

Ievas Gundares vadībā, piedaloties gandrīz visiem muzeja vēsturniekiem un aptaujājot OMB Vēstures komisijas locekļus, tapa jaunās izstādes vēsturiskā koncepcija. Tā seko profesora Pauļa Lazdas sākotnēji izstrādātajiem pamatprincipiem un muzeja pastāvīgajā izstādē attīstītajam okupācijas laika vēstures stāstam. Pašos pamatos, tāpat, nav paredzētas lielākas pārmaiņas pastāvīgajā izstādē, kura izpelnījusies gan publikas, gan muzeju speciālistu pozitīvu vērtējumu. Pēc intensīvas vairāku iekārtojuma modeļu apspriešanas sadarbībā ar Pētera Dajevska firmu "Interpretive Solutions" līdz jūlija vidum tika izstrādāta pastāvīgās izstādes telpiskā iekārtojuma shēma. Lai gan

Telpas iekārtojuma plāns Nākotnes Nama pastāvīgajai izstādei. Ievada daļā būs atskats uz pirmo neatkarības laiku. GULAGA baraka ar sargu torni paredzēta zāles vidū. Pa kāpnēm zāles galā apmeklētāji nonāks uz balkona, kur būs redzama brīvības atgūšana, okupācijas seku pārvarēšana un ceļš uz iekļaušanos Eiropas un pasaules apritē. INTERPRETIVE SOLUTIONS

muzeja izstāžu zāle nebūs kļuvusi plašāka, tajā nebūs vairs jāizvieto tematiskās izstādes. Nojaucot pakārtos griestus, telpa būs kļuvusi augstāka un to papildinās balkons gar zāles austrumu sienu, kur tagad atrodas "Piemini Latviju" stendi. Pa balkonu ejot, apmeklētājs nonāks pie izejas, un viņam nebūs, kā tagad, jāiet atpakaļ pretī muzeja apmeklētāju plūsmai izstādes zālē.

Līdz ar to būs iespējams muzeju papildināt ar divām svarīgām satura sadaļām, kuru līdz šim muzejā trūka – kodolīgs atskats uz Latvijas priekšvēsturi un neatkarības laika vēsturi, kā arī okupācijas sekas un Latvijas attīstība kopš neatkarības atgūšanas. Vēsturiskais atskats būs izvietots zāles priekšstelpā, kur tagad atrodas Hitlera–Stalīna pakts un baraka. Lai padziļinātu izstādes emocionālo efektu, Gulaga baraka kā izstādes centrālais objekts būs novietota zāles centrā. Kā atgādinājums un brīdinājums baraka noslēgs okupācijas visvardarbīgāko periodu. Tā būs iekārtota, lai tai nevarētu apiet apkārt vai garām. Tai būs jāiziet cauri, nonākot nelielā Gulaga "zonā" ar dzelozstieplēm un sargu torni, zem kura izejot, apmeklētājs nonāks ilgajā otrās padomju okupācijas posmā.

Gar zāles aizmugurējo sienu uz balkonu vedīs kāpnes ar dziedošā Baltijas ceļa projekciju. Pa tām apmeklētājs nokļūs pie neatkarības atgūšanas un Latvijas atgriešanās Eiropā un pasaulē. Tādējādi arī pastāvīgajā izstādē atainosies Gunāra Birkerta piedāvātā ēkas pārbūves metafora – no tumšās pagātnes uz gaišo tagadni un apskaidroto nākotni. Pa balkonu ejot, skatītājs varēs atskatīties uz drūmo pagātni lejā, tai pašā laikā vēlreiz izjutot tur pārdzīvoto, kas palīdzēs izprast gan okupācijas sekas, gan grūtības, kas atjaunotajai valstij bija un vēl arvien ir jāpārvar. No balkona apmeklētājs nonāks

pie galvenajām kāpnēm un līdz ar to gan pie pastāvīgās izstādes sākuma, gan arī – pie apgaismotā gaitēņa uz tematisko izstāžu zāli un piemiņas un pārdomu telpu. Loks būs noslēdzies.

Lai padziļinātu emocionālo pārdzīvojumu un tai pašā laikā uzsvērtu svarīgus vēsturiskus vadmotīvus, jaunajā izstādē būs lielāks uzsvars uz centrāliem vizuāliem un tematiskiem objektiem. Tāds, piemēram, noteikti būs Brīvības piemineklis, ar ko arī ilgajos okupācijas gados saistījās tautas valstiskuma apziņa gan Latvijā, gan izsūtījumā, gan trimdā, kas beidzot astoņdesmito gadu beigās un deviņdesmito gadu sākumā noveda pie neatkarības un suverenitātes atjaunošanas. Tāpat jau minētais Gulaga noņemnes sargu tornis. Līdz ar to skaidrāk būs izcelta gan tiešā un bruņotā, gan netiešā un garīgā pretošanās okupācijas režīmam, kā arī okupācijas režīma spēcīgākie balsti – čeka un armija. Vēl labāk nekā līdz šim paredzēts gādāt par iespēju okupācijas galveno stāstu aptvert gan īsa apmeklējuma laikā, apmēram pusstundā, gan arī izvērstā apmeklējumā. To panāks, skaidrāk pakārtojot tekstus un izstādāmos materiālus – lielā aina, vidējā aina un detaļas. Vairāk nekā tagad izmantos multimediju materiālus, piemēram, skaņu un gaismu efektus, video projekcijas, skaņu ierakstus. Tai pašā laikā nolemts muzeju ar šādiem efektiem nepārblīvēt, jo tagadējā izstāde arī bez tiem ir spējusi saistīt gan apmeklētāju intelektuālo, gan emocionālo interesi. Kā līdz šim izstāde līdzsvaros vēsturisko informāciju ar cilvēku likteņstāstiem, kas atainojas izstādītajos priekšmetos, zīmējumos un dokumentos.

Auditorija blakus vestibilam ļaus sniegt informatīvu ievadu lielākām apmeklētāju grupām vai arī organizēt priekšlasījumus un pārrunas, ko daudzkārt vēlas studiju grupas. Iespējas iedziļināties muzeja krājumos un Latvijas okupācijas laika vēsturē sniegs gan neliela projekciju telpa izstādes zāles galā, kur, piemēram, apmeklētāji varēs noskatīties muzeja Kinofonofoto krātuves uzņemtās liecības un uz to pamata sagatavotās dokumentālās filmas. Bibliotēkā būs iespējams lasīt grāmatas un datoros apskatīt dokumentus, kā arī muzeja krājumos atrodamos priekšmetus, kas nebūs izstādīti pastāvīgajā izstādē.

Ieva Gundare gada beigās bija sākusi muzejā esošo materiālu atlasīšanu un ieviešanu jaunās izstādes katalogā. Šajā darbā viņai palīdzēja Fulbraita stipendiāte un kino vēsturniece Maruta Vitola. Atlasītie materiāli veidos izstādes vēsturisko daļu. Šis darbs turpināsies līdz 2007. gada beigām. Tai pašā laikā sāks veidoties izstādes vispārējā vēsturiskā un mākslinieciskā koncepcija, lai 2008. gadā varētu sākt tapt detalizēts jaunās pastāvīgās izstādes plāns.

Sabiedriskās attiecības un līdzekļu vākšana. Lai Nākotnes Namu varētu piepildīt ar saturu – jauno pastāvīgo izstādi, iekārtām, mēbelēm un muzeja darbam nepieciešamo aparatūru, līdz 2010. gadam nepieciešams vismaz viens miljons latu. Šī summa jāsavāc Okupācijas muzejam. Tāpēc jau 2005. gadā sāka darboties Nākotnes Nama sabiedrisko attiecību un līdzekļu vākšanas darba grupa (SA/LV). Par SA/LV koordinatori nolīga vēsturnieci un kādreizējo laikraksta *Diena* korespondenti Līgu Strazdu. Viņa strādāja sadarbībā ar muzeja sabiedrisko attiecību koordinatori Zandu Dūmu. SA/LV darbā kā brīvprātīgs palīgs aktīvi iesaistījās Ivars Švānfelds, kurš pienesā savu pieredzi kā sabiedriska darbinieks un ilggadīgs Čikāgas latviešu radio raidījumu līdzstrādnieks.

Viens no svarīgākajiem uzdevumiem bija informēt sabiedrību pat jaunāko Nākotnes Nama attīstībā un par ziedojumu kampaņas norisi. 2006. gadā, NN telpu plānošanai pieņemot galīgās aprises, tika aprēķinātas izmaksas atsevišķām telpām un jaunās

pastāvīgās izstādes stendiem. Līdz ar to NN ieguldītājiem bija iespēja nodrošināt telpu vai izstādes stendu iekārtošanu. Izstrādāja arī ieguldījumu kategorijas pēc kopējās NN ieguldītās summas. Šīs kategorijas kalpos par pamatu lielajai goda plāksnei jaunajā vestibīlā.

Atsaucība bija negaidīti liela. 2005. gada beigās NN bilance ieguldījumos un solījumos bija LVL 76 000; 2006. gadu noslēdzot, LVL 176 000 jau bija saņemti naudā, bet LVL 147 000 – solījumos, kopā LVL 323 000, gandrīz trešā daļa no piecu gadu mērķa. Bija jau aizrunātas vairākas telpas un jaunās izstādes stendu grupas. No Voldemāra un Annas Riekstu piemiņai ziedotajiem LVL 100 000 ar ziedotāja atļauju puse tika veltīta Izglītības programmas telpu iekārtošanai un mācības līdzekļiem darbam ar skolēniem muzejā. Augusta un Rutas Grašu ziedotie LVL 52 000 (\$100 000) Rutas Grases deportēto radnieku piemiņai tika veltīti jaunā vestibīla un Baigā gada stendu iekārtošanai. DVF viesnīca "Radi un draugi" LVL 35 000 ieguldīja konferenču zāles iekārtošanai; tikpat lielu summu Daugavas Vanagu Centrālā valde solīja auditorijas iekārtošanai. No centrālajām organizācijām sevišķi jāpiemin Latviešu Nacionālā Padome Lielbritānijā, kas pirmā jau 2005. gada sākumā atsūtīja LVL 10 000, kam sekoja tāda pati summa 2006. gada sākumā. Pasaules Brīvo Latviešu Apvienība savukārt jau 2005. gadā solīja LVL 26 000 (\$50 000).

Ziedojot Nākotnes Namam ASV un Kanādā, iespējams iegūt nodokļu atlaides. Sākot ar 2007. gadu, tas iespējams arī nodokļu maksātājiem Latvijā. Muzeja biedrības sabiedriskā labuma organizācijas statuss ļauj juridiskām personām visu ziedoto summu un fiziskām personām 80% atvilkt no nodokļiem.

Nākotnes Nama atbalstītāju pulkā tomēr līdz šim ir galvenokārt ārzemju latvieši. Tas nepārsteidz, jo lielā mērā Okupācijas muzejs ir bijis trimdas projekts. Trimdas atbalsts izpaudies gan ievērojamās summās, kas nodrošinājušas muzeja pastāvēšanu, gan piemiņas lietās, grāmatās, fotogrāfijās un dokumentos, kas papildina muzeja krājumu, gan arī – vissvarīgāk – morālajā atbalstā, kas palīdzēja pārvarēt grūtos gadus, kad muzeja ēkas un līdz ar to muzeja eksistence bija apdraudēta. Līdzšinējā atsaucība liecina, ka šis atbalsts turpinās un pieaug, lai muzejs paliktu jaunajā veidolā Rīgas centrā kā piemiņa un atgādinājums. Arhitekts Gunārs Birkerts apzināti veidojis jaunās piebūves balto apsegumu, lai tas vienotu lielās piemiņas vietas Rīgā. Viņš pielīdzina Okupācijas muzeja simbolisko nozīmi Brāļu kapiem un Brīvības piemineklim: "Tie ir trīs simboliski svarīgie punkti Rīgas pilsētas plānā."

Muzeja apmeklētāji

Pirms gada sasniegto apmeklētāju rekordskaitli 2006. gadā neizdevās pārsniegt. Tas apaļos skaitļos bija 110 000, tikai nedaudz mazāk nekā 2005. gadā. Muzejs stabili ierindojies apmeklētāko Latvijas muzeju priekšgalā. Lielāks apmeklētāju skaits bija muzejos ārpus Rīgas, Turaidas muzejrezervātā (202 000) Rundāles pils muzejā (147 000) un Latvijas Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā (136 000). No Rīgas muzejiem Okupācijas muzejs bija pirmajā trijniekā: Latvijas Kara muzeju, ieskaitot Ložmetējkalna filiāli bija apmeklējuši 118 000 un Latvijas Nacionālo mākslas muzeju 111 000.

No janvāra muzeja apmeklētājiem bija pieejami ar Verneru Rūtenberga piemiņai ziedotajiem līdzekļiem iegādātie audiogidi latviešu un angļu valodā. Audiogidu sagatavošanas projektu vadīja Ieva Gundare. Scenārija tekstu latviešu valodā sagatavoja dramatiķis Lauris Gundars; to ierunāja Dzintris Kolāts. Anglisko tekstu tulkoja Daina Bolšteina un ierunāja Kārlis Streips. Sagatavošanā teksts vācu valodā.

Kazahstānas prezidents Nursultāns Nazarbajevs un Latvijas prezidente Vaira Vīķe Freiberga muzejā 2006. gada 18. jūlijā. Atgriežoties Kazahstānā, prezidents Nazarbajevs uzdeva iekārtot līdzīgu muzeju. LOM

Ungārijas prezidents László Šajoms (László Sólyom) muzejā 2006. gada 5. septembrī. LOM

Gadskārtējā apmeklētāju aptauja notika vasaras mēnešos. Tā apstiprināja agrākajās aptaujās iegūtos datus. Vasaras mēnešos dominē ārzemju apmeklētāji – 86%. Lielākais skaits no Vācijas – 18%, Lielbritānijas – 11% un ASV – 8%. Aptaujātos muzeju apmeklēt galvenokārt motivējusi vēlēšanās iegūt informāciju par šo laikmetu. Daudzi atzīst, ka viņiem šī laika vēsture Latvijā nav bijusi zināma. Ar muzeja apmeklējumu apmierināts bijis 81% apmeklētāju, bet 91% sola muzeju ieteikt citiem. Kā jau agrākajās aptaujās konstatēts, relatīvi daudz apmeklētāju ir gados jauni – vecumā līdz 40 gadiem ir apmēram puse. Lai gan vasarā Latvijas apmeklētāju skaits ievērojami mazāks nekā ziemā, ir zīmīgi, ka 3/4 Latvijas apmeklētāju muzeju solās apmeklēt vēlreiz.

Svarīgāko ārzemju apmeklētāju vidū ir oficiālās ārzemju delegācijas. Muzejam izveidojusies laba sadarbība ne tikai ar Valsts protokolu, bet arī vairākām ārzemju vēstniecībām, kas nereti muzejam lūdz uzņemt viņu viesus un delegācijas ārpus oficiālā protokola. Tāpat ārpus protokola muzeju apmeklē, muzeja darbiniekus intervē un muzejā filmē ārzemju laikrakstu, radio un televīzijas pārstāvji, nereti muzeja sižetus lietojot raidījumu papildināšanai ar vēsturisko materiālu. Pēc muzeja aicinājuma 5. septembrī ap 20 Saeimas deputātu viesojās muzejā, lai sakarā ar Okupācijas muzeja likuma apspriešanu iepazītos ar muzeja problēmām un vajadzībām.

Ukrainas prezidents Viktors Juščenko muzejā 2006. gada 28. aprīlī. Vada Heinrihs Strods. LOM

Oficiālās vizītēs muzeju 2006. gadā apmeklēja 59 delegācijas. To vidū īpaši jāpiemin Nīderlandes karalienes Beatrikses apmeklējums 22. maijā un Apvienotās Karalistes karalienes Elizabetes II vizīte 19. oktobrī. Pateicībā par apmeklējumu muzejā karaliene Beatrikse muzejam gida Valtera Nollendorfa personā piešķīra Oranžas karaļnama bruņinieka ordeni, kas glabājas muzejam dāvināto priekšmetu vidū. Muzeju apmeklēja arī vairāki prezidenti: Ukrainas prezidents Viktors Juščenko 28. aprīlī, Maltas prezidents Edvards Feneš-Adami (*Edward Fenech-Adami*) 19. jūnijā, Kazahstānas prezidents Nursultāns Nazarbajevs prezidentes Vairas Viķes pavadībā 18. jūlijā, Ungārijas prezidents Lāslo Šajoms (*Lászlo Sólyom*) 5. septembrī un Azerbaidžānas prezidents Ilhams Alijevs 5. oktobrī.

Par spīti telpu saspīestībai un neērtībai muzejā notiek liels skaits muzeja paša un citu organizāciju sarīkojumu. 2006. gadā tādu bija 27. Ir diezgan pareģojama publika, skaitā ap 40–70, kas apmeklē muzejā parastos grāmatu atvēršanas un tematisko izstāžu sarīkojumus. Taču laiku pa laikam muzejā notiek sarīkojumi, kas piesaista citas apmeklētāju grupas. Varbūt pats svarīgākais no tiem ar 3000 apmeklētājiem bija 20. maija muzeju nakts izstāde "Veselā miesā – vesels gars". Sevišķu uzmanību un dažu klāt neesošu komentētāju nosodījumu muzejs izpelnījās ar 27. oktobrī notikušo Elenas Nazarovas (*Elen Nazarovff*) rīkoto modes skati "Mēs par mieru".

Muzeju arvien vairāk apmeklē cilvēki, kuri meklē informāciju gan par okupācijas laika vēsturi, gan savu piederīgo likteni. Pārskata gadā sniegtas 33 intervijas masu medijiem un vairāk nekā 760 konsultācijas, kas ir par 220 vairāk nekā 2005. gadā. Galvenā krātuve savukārt uzņēmusi 677 apmeklētājus, kas arī ir par 15% vairāk.

Sakarus ar muzeja atbalstītājiem un ziedotājiem uztur rakstnieces Andas Līces rediģētais Apkārtraksts, kuram 2006. gadā iznāca divi numuri. Muzeja reklāma atrodama lielākajās tūristu informācijas brošūrās un citos medijos. Lielā skaitā pieejamas arī muzeja informācijas lapiņas astoņās valodās. Muzeja mājas lapa www.occupation-museum.lv vai www.omf.lv sniedz jaunāko informāciju latviski un angļiski ar tīmekļa palīdzību. Muzeja sabiedrisko attiecību koordinatore Zanda Dūma regulāri izsūta paziņojumus presei par jaunākajiem notikumiem un muzeja sarīkojumiem. Ārzemju latviešu prese ik mēnesi saņem pārskatu par muzeja darbu.

Heinriha Stroda
grāmatas *Latviešu*
pilsoņu Martirologs
Vjatlāgā atvēršana
Okupācijas muzejā
2006. gada 24. martā.
Runā Ilmārs Knaģis.

Muzeja ekspozīcija un izstādes

Saistībā ar sagaidāmajām pārmaiņām NN celtniecības darbu dēļ pastāvīgajā ekspozīcijā galvenokārt tiek veikti kosmētiski uzlabojumi. Lielākās pārmaiņas skārušas nacistiskās Vācijas okupācijas periodu. Muzeja Kuratorijas komiteja kuratora Ojāra Stepena vadībā regulāri tiekas, lai apspriestu nepieciešamos darbus un lemtu par tematiskajām un citām izstādēm.

Pārskata gada sākumā muzejā vēl bija skatāma izstāde par "Baltijas miera un brīvības kuģi 1985", kuras eksponāti tagad nonākuši muzeja īpašumā. Pieminot latviešu leģionāru izdošanu 1946. gadā, 25. janvārī atklāja izstādi ar nosaukumu "Izdošana" (kuratore: Aija Ventaskraste; mākslinieki: Niluta Bahmane un Jānis Spalviņš). To nomainīja iespaidīga lielformāta Lietuvas Genocīda upuru piemiņas muzeja ceļojošā izstāde "Karš pēc kara" par Lietuvas partizāniem pēc 2. pasaules kara. Gadu noslēdza izstāde "Okupāciju maiņa Latvijā 1944–1945" (autori: Ojārs Stepens un Kārlis Briedis; mākslinieces: Niluta Bahmane un Julianna Kņazkova).

Vestibilā periodiski bija izstādīti t. s. "mēneša priekšmeti", kas publikai ļauj apskatīt galvenokārt nesien iegūtus priekšmetus un dokumentus, kam vismaz pagaidām neatrodas vieta pastāvīgajā izstādē. Tā februārī bija apskatāmas 1945. gadā apcietinātās jaunatnes pretestības grupas "Trīszaigžņu kolonna" dalībnieces Ausmas Andas Ubarthes piemiņas lietas no ieslodzījuma vietām un bijušā leģionāra A. Klenoviča piemiņas lietas no filtrācijas nometnēm. Jūnijā bija izstādīts 1941. gada 14. jūlijā deportētās Lidijas Paulīnes Klūgas tautastērps, ko viņa bija paņēmusi līdzī izsūtījumā. Reizēm nelielas izstādes vestibilā veltītas dažādām piemiņas dienām. Martā bija izstādīti materiāli par tautas aptauju 1991. gada 3. martā, kas apliecināja tautas vēlmi būt neatkarīgai, bet jūnijā – 1941. gada 14. jūnijā deportēto vēstules. Izglītības programma savukārt izmantoja vestibila skatlogus, lai atskatītos uz saviem 10 gadiem.

**Kurta Fridrihsona
izstādes segments
Nacionālajā mākslas
muzejā 2006. gada
novembrī. LOM**

Taču pati svarīgākā izstāde nenotika muzejā, bet gan sadarbībā ar Latvijas Nacionālo mākslas muzeju šā muzeja telpās 2006. gada novembrī un decembrī. Izstādes "Klusuma zona" galvenā sastāvdaļa bija 206 no 1476 Okupācijas muzejam dāvinātajiem gleznotāja Kurta Fridrihsona (1911–1991) Sibīrijas darbiem, kas tagad katalogizēti. Par Fridrihsonu un t. s. "Franču grupu", ko par pretvalstisku darbību okupācijas vara notiesāja 1951. gadā, muzejs jau bija sarīkojis nelielu tematisku izstādi 2005. gadā saistībā ar Francijas kultūras centra atklāšanu Rīgā. 2006. gada izstāde bija daudz vērienīgāka. To mēneša laikā apskatīja 5670 apmeklētāju. Izstādes autori bija rakstniece un mākslas vēsturniece Gundega Repše, kura rakstīja galvenos izstādes tekstus, mākslas zinātniece Dace Strazdiņa, kuras viens no nopelniem bija LNMM Heges zālē iekārtotais "Franču grupas" tīkšanās istabas atdarinājums, izstādes iekārtotājs mākslinieks Jānis Spalviņš un izstādes iniciators un koordinators mākslas vēsturnieks Richards Pētersons. Izstādes materiālos nav minēts, bet to ir vērts darīt, ka Gundega Repše un mākslinieks Jānis Spalviņš ir Fridrihsona sievas māsas bērni. Šāda apjoma izstāde nebūtu tapusi bez ievērojama atbalsta, ko sniedza mērķziedotāji: 1941. gada 14. jūnijā deportēto Oskara un Marijas Ezergaiļu piemiņas ziedojums, Latviešu fonds, Minjona un Jānis Kļaviņi, Māra Dole, Helmī Rožankovska un Valdis Auers. "Klusuma zona" iezīmēja pirmo šāda apjoma un līmeņa sadarbību ar vienu no ievērojamākajiem Latvijas muzejiem.

Krātuves

Galvenās krātuves krājuma sastāvs 2006. gadā bija papildinājies ar 4040 vienībām, sasniedzot kopskaitli 41 065. No iegūtajiem materiāliem gandrīz visi bija dāvināti; tikai nepilni 3% iepirkti. Tas liecina, kā jau tas bija muzeja sākumā, ka cilvēki ir gatavi uzticēt muzejam lietas, fotogrāfijas, mākslas darbus un dokumentus, kas viņiem svarīgi. Ir gan vērojams, ka pēdējos gados muzeja krājumā nonāk arvien mazāk materiālu. Tas daļēji liecina par nenovēršamo dzīves faktu, ka okupācijas laika aculiecinieku skaits ar katru gadu samazinās.

Ne visu, kas muzeja krājumā, iespējams izstādīt, bet tas ir svarīgs pamats visam muzeja darbam. Tā 2006. gadā pētniecībai izmantoja 816 vienības, publikācijām – 108, izglītībai – 81, mākslas projektiem – 66, bet eksponētas 683 vienības jeb kopā 1754. Ar jaunieguvumiem var iepazīties gan muzeja Gadagrāmatā, gan Apkārtrakstā, gan arī īslaicīgās "mēneša priekšmetu" izstādēs.

Krājuma materiālu izmantošanas diapazons ir visai plašs. Tie arvien vairāk nonāk ārpus muzeja ārzemēs un Latvijā. Pārskata gadā tie bijuši LR vēstniecības darbinieku veidotā izstādē, atzīmējot Latvijas un Vācijas diplomātisko attiecību atjaunošanas 15. gadadienu, un "*Zentrum gegen Vertreibung*" veidotajā izstādē "Piespiedu ceļi. Izdzīšanas 20. gadsimtā" Berlīnē, kā arī izstādē "Sociālais kolekcionārs" Veimārā. Latvijā tie bijuši Rakstniecības, teātra un mūzikas muzeja izstādē "Knuta Skujenieka dzejas māja" un Latvijas Tautas frontes muzeja izstādē "Latvijas gājums no Atmodas līdz Eiropas Savienībai".

Materiāli lietoti arī Ata Skalberga videofilmam "Sirdsapziņas liecinieki", Arvīds Krieva mākslas filmam "Dancis pa trim", teātra grupas *United Intimacy* izrādei "Runā Rīga", kompaktdiskā par Altgarges latviešu DP nometni, Latvijas Valsts arhīva topošajam deportēto sarakstam "Aizvestie. 1949. gada 25. marts" un Andas Lices represēto atmiņu krājuma "*Via dolorosa*" 5. sējumam.

Pakāpeniski krājums tiek uzskaitīts datorizētā programmā. Pārskata gadā uzskaitē ievadītas 3776 krājuma vienības, bet kopējais uzskaitīto vienību skaits sasniedzis

15 366. Kā izprotams no ieguvumu statistikas, ievadišana datorizētajā uzskaitē vēl arvien atpaliek no jaunieguvumu skaita.

Video un kinofonofoto krātuve 30. jūnijā pabeidza gadu ilgo projektu "Deportācijās cietušo cilvēku video liecību ierakstīšana", ko finansēja Eiropas Savienības komisija programmas "Kultūra 2000" ietvaros, valsts piešķirums un muzeja līdzfinansējums. Projekta ietvaros ierakstītas 453 video liecības. Gada beigās krājumā bija 1535 video liecības, kas ir par 348 vairāk nekā 2005. gada beigās. Ekspedīcijas papildina arī muzeja galveno krājumu ar vērtīgiem materiāliem. 2006. gadā ekspedīciju skaits bija 96.

Krājumā nav ieskaitītas video reportāžas, kā sauc video ierakstus saistībā ar muzeja darbību vai tematiku. 2006. gadā filmētas 25 video reportāžas.

Arī Video un kinofonofoto krātuves materiālus intensīvi izlieto dažādām vajadzībām – konferencēm, publikācijām, pētniecībai, teātrim, televīzijai, personīgiem arhīviem, kā arī novadpētniecības muzejiem un pašvaldību vajadzībām.

Krātuves darbinieki Andrejs Feldmanis un Lelde Neimane ar referātiem, izmantojot krātuves materiālus, piedalījušies trijās starptautiskās konferencēs.

Izglītības programma

Muzeja izglītības programma 2006. gadā atskatījās uz 10 darbības gadiem. Šo notikumu programma atzīmēja ar nelielu izstādi vestibila skatlogos. Desmit gados programmai bijušas trīs vadītājas – Dagnija Staško, Ieva Gundare un Danute Dūra. Patlaban Izglītības programmā strādā arī Kristīne Safonova un Andris Justs.

Desmitajā darbības gadā pieaudzis skolēnu skaits muzejā – no 4406 uz 4930. Visvairāk skolēnu muzeju apmeklēja novembrī (939), aprīlī (802), martā (772) un maijā (690). Lai paplašinātu tēmu loku un muzeja nodarbībās iesaistītu vairāk skolēnu, programma martā rīkoja lekciju ciklu, kas skāra politisko vēsturi, sportu, mākslu un kino padomju okupācijas laikā.

Muzeja skatlogos iekārtotās Izglītības programmas 10 gadu izstādes atklāšana.
No kreisās: Taiga Kokneviča, Ieva Gundare, Lelde Neimane, Edīte Uztica, Gundega Michele, Valters Nollendorfs, Danute Dūra. LOM

Tā kā ne visas skolas var atļauties vest skolēnus uz muzeju, muzejs jau deviņus gadus ceļo uz skolām ceļojošas izstādes veidā. Pirmā ceļojošā izstāde "Izpostītā zeme" tapa jau 1998. gadā par Zvārdes pagasta likteņiem. Tagadējā izstāde "Latvija 1939–1991: no okupācijas līdz brīvībai" sniedz pārskatu par okupācijas vēsturi latviešu, angļu un krievu valodā. Tā Latvijas skolas apceļo jau no 2000. gada. 2006. gadā tā viesojusies 21 vietā, un ar to iepazīnušies aptuveni 10 000. Viena šīs izstādes kopija pieejama arī latviešu skolām ASV. Atsaucoties pieprasījumam, top jauna ceļojošā izstāde par latviešu karavīriem Otrā pasaules kara frontēs.

Piedāvājumu skolēniem papildina skolēnu konkursi, kas parasti norit mācību gada laikā. 2005./2006. mācību gadā notika trīs konkursi dažāda vecuma skolēniem. Jau nāko klašu skolēnu uzdevums ir iepazīties ar savu apkaimi, izpētīt, kas tur noticis padomju un vācu okupāciju laikā, kādus vidē redzamus pieminekļus tas atstājis, un izveidot ekskursijas maršrutu. Pamatskolas vecāko klašu skolēni veic pētījumus, bet vidusskolēni raksta esejas. 2006. gada vasarā labāko darbu autori kā balvu pirmo reizi saņēma divu dienu ekskursiju. 14. un 15. augustā skolēni apmeklēja ar muzeja tematiku saistītas vēsturiskas Ziemeļkurzemes vietas, ieskaitot Latvijas Lauksaimniecības muzeju "Kalēji", kurā varēja aplūkot lauksaimniecības tehniku un inventāru no sendienām līdz kolhozu laikiem, un Ventspils Starptautisko radioastronomijas centru – Irbeles radioteleskopu, kas padomju laikā kalpoja militārām vajadzībām.

Izmantojot vasaras nometņu laiku, Izglītības programma nometņu rīkotājiem ik gadu piedāvā programmas ceļojošo izstādi un ar to saistītas nodarbības ar programmas darbiniekiem. Stabila sadarbība, piemēram, izveidojusies ar skolēnu vasaras nometni "Sprīdīši" Cēsu rajonā. Izglītības programmas nometne 2006. gadā notika pie Cieceres ezera Brocēnos. Nometnē piedalījās 30 skolēni. Nometnē pētīja ikdienas dzīvi padomju laikā, tikās ar aculieciniekiem un apmeklēja laikmeta lieciniekus – Brocēnu cementa fabriku un Zvārdes poligonu.

Retāk rīkoti semināri skolotājiem. To vietā Izglītības programma atsaukusies aicinājumiem vadīt nodarbības citu organizāciju rīkotos pasākumos. Tā Izglītības programma vadījusi nodarbības par Latvijas okupācijas vēstures tematikas iekļaušanu latviešu valodas stundās 100 skolotājiem, kuri māca latviešu valodu pieaugušajiem cittautiešiem.

Liels sasniegums ir jauna metodisko materiālu sagatavošana projekta "Daudzbal-sīgā vēsture" ietvaros, ko finansējuši ES "PHARE" fonda un Latvijas valsts līdzekļi. Materiāli tapuši ar latviešu un krievu mācībvalodu skolu skolotāju līdzdalību un atbalstu. Metodiskie materiāli iekļauj vēstures avotus un intervijas par četrām nepolitiskām okupācijas laika tēmām – darbu, svētkiem, iedzīvotāju migrāciju un dzīvokļiem. Ar materiāliem var iepazīties programmas mājaslapā www.omip.lv. Tai var arī piekļūt no muzeja mājaslapas, uzklikšķinot "Izglītība".

IP mājas lapa sāka darboties 2006. gadā. Tajā atrodama informācija par programmas piedāvājumu skolēniem, mācību materiāli, okupācijas vēstures pārskats un metodiski mācību palīgmateriāli. Divreiz gadā turpina iznākt arī Izglītības programmas apkārtraksts *IPZīņas*.

Izglītības programma arvien vairāk sāk iesaistīties arī starptautiskos projektos, no kuriem nozīmīgākais bija kopīgi ar Zviedrijas "Living History Forum" rīkots nedēļu ilgs seminārs par holokaustu Latvijā "The Holocaust in Latvia". Tajā piedalījās 21 Zviedrijas un Latvijas skolotājs. Semināra programmā bija iekļauts Okupācijas muzeja apmeklējums, tikšanās ar holokaustu izdzīvojušiem, lekcijas, holokausta notikumu vietu apmeklējumi un aktīvas nodarbības.

Tā sauktās attīstības izglītības biedrības "GLEN Latvija" (GLEN = *Global Education Network*) projekta "Muzejs atvērts sabiedrībai" ietvaros Danute Dūra no septembra līdz decembrim mācīja muzejpedagoģiskās metodes 20 Gruzijas Nacionālā muzeja darbiniekiem, bet Andris Justs un Kristīne Safonova sadarbojās ar Itālijas *Centro di Iniziativa Europea*, gatavojot video filmu par ceļu uz brīvību projekta "M.O.V.I.E." ietvaros.

Pētniecības programma

Nelielās Pētniecības programmas darbs turpinājies ar ierasto vērienu un ražīgumu. Tas izpaudies gan publikācijās, gan starptautiskos pētniecības projektos, gan starptautiskās konferencēs, gan ikdienas pētnieciskā darbā, gan konsultācijās ar publiku.

Publikāciju laukā ražīgākie, kā jau ierasts, bijuši Heinrihs Strods un Uldis Neiburgs. Strodam gada pārskatā ir 19 publikācijas periodikā un krājumos, ieskaitot dokumentu publikācijas un recenzijas. Svarīgākais Stroda saniegums, kas izpelnījies lielu ievērību, ir monogrāfija *PSRS kaujinieki Latvijā (1941.–1945.)*. Monogrāfija noraida padomju historiogrāfijas radītos mītus par Sarkano partizānu lielajiem panākumiem un populāro atbalstu Latvijas teritorijā. Dokumenti liecina pretējo – partizāniem ne bija lielu panākumu, ne lielas ietekmes vai atbalsta. Tie nebija partizāni vārda parastajā nozīmē, kā, piemēram, nacionālie partizāni pēc Otrā pasaules kara, bet gan centrālai komandai pakļauti PSRS kaujinieki. Uldis Neiburgs publicējis 16 rakstus, no kuriem sevišķu ievērību pelna viņa sarakstītais ievadraksts Artura Silgaiļa grāmatas *The Latvian Legion* 2006. gada jaunizdevumam. Neiburgs ir arī viens no ražīgākajiem vēstures tēmu publicētājiem *Latvijas Avīzes* nedēļrakstā *Mājas Viesis*, kurā iespiesti astoņi no viņa darbiem. Publikāciju sarakstā atrodam arī Andreja Feldmaņa un Leldes Neimanes rakstus.

Konferencēs visvairāk referātus snieguši Heinrihs Strods (4), Uldis Neiburgs un Lelde Neimane (3). Pa diviem ir Gundegai Michelei, Danutei Dūrai, Valteram Nollendorfam un Andrejam Feldmanim (viens no tiem kopā ar Andri Justu). Vairāki referāti sniegti konferencēs ārzemēs. Jāatzīmē, ka Uldis Neiburgs un Valters Nollendorfs vadīja semināru, t. s. "ievirzi", Cēsu "3x3" nometnē Drabešos no 9. līdz 16. jūlijam par pretrunīgām okupācijas laikmeta vēstures tēmām. Nollendorfs par šo pašu tēmu vadīja nodarbības arī "3x3" nometnē Gaŗezērā ASV no 20. līdz 27. augustam.

Pieredzes gūšanai muzeja pētnieki devušies gan uz konferencēm, gan arī pētniecības komandējumos. To vidū Niluta Bahmane, Inese Dreimane, Zanda Dūma, Andrejs Feldmanis, Ieva Gundare, Lelde Neimane, Kristīne Safonova un Ojārs Stepens. Uldis Neiburgs un Heinrihs Strods devušies pētniecības materiālu apzināšanas un iegūšanas ceļojumos. Daudzi no iegūtajiem materiāliem tiek publicēti Gadagrāmātā un kalpo par pamatu pētījumiem.

Turpinās muzeja darbinieku līdzdalība Latvijas Vēsturnieku komisijas darbā. 2006. gadā muzejs sadarbībā ar Latvijas Kara muzeju bija galvenais rīkotājs LVK starptautiskajai konferencei "Latvija un Austrumeiropa: 20. gadsimta 60.–80. gadi". Konference notika Kara muzejā 2006. gada 10. oktobrī. Muzeju rīcības komitejā pārstāvēja Inese Dreimane un Valters Nollendorfs. Inese Dreimane bija konferences sekretāre. Komisijas sastāvā darbu turpināja Heinrihs Strods un Valters Nollendorfs. Strods darbojas arī Latvijas Ministru kabineta okupācijas nodarīto zaudējumu aprēķināšanas komisijas darbā un vadībā.

Lai iepazīstinātu ar jaunāko gan muzeja, gan Latvijas, gan ārzemju vēstures pētniecības darbā, Pētniecības programma rīkojusi 11 seminārus. Pētniecības programmas

darbinieki snieguši vairāk nekā 300 konsultācijas zinātniekiem, studentiem, skolotājiem, muzeja darbiniekiem un apmeklētājiem.

Piemiņas vietu programma

Piemiņas vietu programma darbojas pieticīgos apstākļos, bet cenšas ar savu darbu rosināt un atbalstīt piemiņas kopšanas aktivitātes gan valsts, gan vietējā mērogā. Tas notiek trijos veidos – kā piemiņas vietu apzināšanas un apkopošanas darbs, kā muzeja izveidoto piemiņas vietu (deportāciju vagonu Torņakalnā un piemiņas zīme "Melnais sliksnis" pie bijušā čekas nama) uzraudzība un kā līdzdarbība piemiņas vietu veidošanā.

Balto krustu kapuvietas iekārtošanas darbi 2006. gada novembrī.

LOM

Pārskata gadā īstenojies projekts, kura finansējumu galvenokārt gādāja Rīgas dome – pēc arhitektes Martas Daugavietes meta atjaunots Balto krustu kapulauks Meža kapos ar iespaidīgu tēlnieka Jāņa Karlova veidotu pieminekli, kurā ierakstīti visu zināmo kapos apglabāto čekas upuru vārdi. To atklāja un iesvētīja 2006. gada 26. novembrī. Tā izveidē un kapos apglabāto čekas upuru apzināšanā līdzdarbojās Piemiņas vietu programmas vadītājs Richards Pētersons sadarbībā ar novadpētnieku Jāni Rīvaru. Programma turpina rīkot Balto krustu gadskārtējos piemiņas brīžus 6. jūlijā.

Ar Zaļo un zemnieku savienības frakcijas atbalstu 2006. izdots informatīvs buklets par 1941. gada 14. jūnija deportācijas piemiņas vietu Torņakalnā. Tajā aprakstīta tēlnieka Paula Jaunzema veidotā tēlu grupa "Puteni" un redzams Okupācijas muzeja un Latvijas Dzelzceļa iekārtotais deportāciju vagonu ar tēlnieka Ojāra Feldberga kalto piemiņas akmeni priekšplānā. Izmantoti muzeja ilustratīvie materiāli.

Pavisam jauns projekts ar potenciāli lielu nozīmi Okupācijas muzejam 2006. gadā bija kultūras ministres Helēnas Demakovas iniciatīva veidot centrālu komunisma upuriem veltītu memoriālu Strēlnieku laukumā. Projekta darba grupā piedalījies bija aicināti Okupācijas muzeja pārstāvji Richards Pētersons un Valters Nollendorfs. Kultūras ministrijas 25. maijā rīkotajā konferencē ar referātiem piedalījās Uldis Neiburgs un Valters Nollendorfs. Neiburgs referēja par tēmu "Totalitāro režīmu politiskās represijas un to upuru piemiņas saglabāšana Latvijā". Nollendorfs referēja par iecerētā memoriāla saistību ar Okupācijas muzeju. Okupācijas muzejs par savam saturam atbilstošu

uzskata memoriālu abu totalitāro varu upuriem. Memoriālam savā veidolā jāievēro un jārespektē Okupācijas muzeja Nākotnes Nama plāni. Gada beigās notika Rīgas Represēto apvienības steigā sarīkots memoriāla konkurss, kas sniedza vairākus ierosinājumus, kuri vairāk vai mazāk memoriālu novietoja Okupācijas muzeja teritorijā. Kultūras ministrijas rīkotais starptautiskais konkurss plānots 2007. gadā.

Muzeja publikācijas un grāmatu galds

Tāpat kā Izglītības programma, arī muzeja grāmatu galds atzīmēja savu desmit gadu pastāvēšanu. Tas kļuvis par Latvijā vienu no labākajiem, ja ne labāko avotu publikācijām par okupāciju latviešu valodā un svešvalodās. Šajos gados grāmatu galdā pārdotas grāmatas par LVL 171 610.

Grāmatu galda vadītāja Edīte Uztica min, ka grāmatas angļu valodā ir pieprasītāko vidū. Lai gan šis nav statistiski pārbaudāms saraksts, viņasprāt, visvairāk pārdotās grāmatas ir: 1. *Latvijas Okupācijas muzejs / Museum of the Occupation of Latvia*; 2. Helēnas Celmiņas *Women in Soviet Prisons*; 3. Sandras Kalnietes *With Dance Shoes in Siberian Snows*; 4. Valtera Nollendorfa un Ervīna Oberlendera rediģētais Latvijas Vēsturnieku komisijas rakstu 14. sējums *The Hidden and Forbidden History of Latvia under Soviet and Nazi Occupations 1940–1991*; 5. Ineša Feldmaņa un citu rediģētā *History of Latvia in the 20th Century*; 6. Arnolda Spēkkes *History of Latvia*; 7. Andrieva Ezergaiļa *Nazi/Soviet Disinformation about the Holocaust in Nazi-Occupied Latvia*; 8. Ausmas Cimdiņas *In the Name of Freedom: President of Latvia Vaira Vīķe-Freiberga*; 9. Valentīna Jakobsona *Breakfast at Midnight*; 10. Daugavas Vanagu izdots albums *Latviešu leģionāri / Latvian Legionnaires*.

Muzeja svarīgākās 2006. gada publikācijas bija Sandras Kalnietes grāmatas *Ar balles korpēm Sibīrijas sniegos* tulkojums angļu valodā: *With Dance Shoes in Siberian Snows* un muzeja *Gadagrāmata 2005. gadam*. Kalnietes grāmatu tulkojusi Margita Gailīte, rediģējis un ievadvārdu sarakstījis Valters Nollendorfs, iekārtojis Juris Petraškevičs. Angliskais tulkojums bija jau septītais tulkojums. Aizkustinoša bija grāmatas atvēršana latviešu un angļu valodā 31. martā, piedaloties autorei, tulkotājam un priekšvārda autoram, kā arī klātesot daudziem diplomātiskā korpusa locekļiem. Teksta paraugus

Sandras Kalnietes grāmatas *With Dance Shoes in Siberian Snows* atvēršana 2006. gada 31. martā. No kreisās: Sandra Kalniete, Margita Gailīte, Baiba Nollendorfa, Valters Nollendorfs. LOM

latviski lasīja pati autore, angļiski – aktrise Baiba Nollendorfa. Gadagrāmatas zinātniskais redaktors, kā jau agrākajos gados, bija Heinrihs Strods, teksta redaktors – Valters Nollendorfs, redaktori – Gundega Michele un Uldis Neiburgs.

No OMF līdz OMB

Okupācijas muzejs nedarbojas patstāvīgi kā juridiska persona. Tā īpašnieks un pārvaldītājs visu pastāvēšanas laiku līdz 2006. gadam bijis Latvijas 50 gadu okupācijas muzeja fonds (OMF). To vadīja padome ar padomes vadību, kurai bija jā rūpējas galvenokārt par muzeja darbības virziena noteikšanu un darbībai nepieciešamo līdzekļu piesaistīšanu, un valde, kuras pienākums bija pārraudzīt muzeja darbu.

Pārmaiņas Latvijas valsts likumos un ar tiem saistītā vajadzība organizāciju pārreģistrēt noveda pie pārmaiņām Okupācijas muzeja fonda (OMF) statūtos un statusā. Jaunos statūtus apstiprināja un organizāciju pārreģistrēja 2006. gada janvārī. Turpmāk muzejs oficiāli sauksies Latvijas Okupācijas muzejs un tā juridiskais īpašnieks un pārvaldītājs būs pazīstams ar nosaukumu Latvijas Okupācijas muzeja biedrība (OMB). Būtiski mainījās organizācijas iekšējā struktūra. Līdzšinējie padomes locekļi kļuva par OMB biedriem. Augstākā lēmējinstance ir biedru sapulce, bet galvenā OMB izpildinstitūcija – OMB valde, kas tādējādi apvieno agrākās OMF padomes vadības un valdes funkcijas. Organizācijai vēl arvien ir gan padome, bet tās funkcijas ir ierobežotas – galvenokārt izskaidrot biedru sapulces lēmumus un darboties kā šķirējtiesai.

Jaunie statūti tai pašā laikā skaidrāk nekā līdz šim nosaka Latvijas Okupācijas muzeja statusu, kas detalizēti izpaužas Latvijas Okupācijas muzeja nolikumā. Nolikums pastāvējis jau kopš 2002. gada, kad muzeju akreditēja, bet tas nebija minēts tā laika OMF statūtos. Nolikuma jauno redakciju apstiprināja 2006. gada janvāra sapulcē, un tas ir ieguvis oficiāla dokumenta statusu. Uz muzeja nolikumu atsaucas arī jaunais Latvijas Okupācijas muzeja likums, kas stājās spējā 9. novembrī.

Tāpēc ir vērts atskatīties uz attīstību kopš OMF un muzeja dibināšanas 1993. gadā. Vienpadsmit organizācijas dibinātāju 1993. gada 6. maijā radītā Latvijas 50 gadu okupācijas muzeja fonda statūti bija tapuši steigā, bet toreiz tie atbilda vajadzībai izveidot muzeja pirmo izstādi, paredzot tālāko attīstību 3–5 gadu laikā. Tie kalpoja par pamatu OMF un muzeja darbībai līdz 1998. gadam. Sākuma gados principā OMF bija muzejs un muzejs bija OMF, jo sākotnējie dibinātāji bija OMF valde un vairāku valdes locekļu amati atbilda arī muzeja amatiem.¹ Nebija skaidras fonda dalībnieku un dalībnieku pilnsapulces funkcijas. Laika tecējumā jaunie fonda dalībnieki automātiski kļuva arī valdes locekļi. Statūtos gan bija paredzēti algoti muzeja darbinieki, bet nebija skaidras viņu funkcijas un padotība. Arī darbinieki kļuva par OMF dalībniekiem un valdes locekļiem. Palaikam OMF, t. i., OMF valde, sprieda par sīkiem praktiskas dabas jautājumiem muzeja darbā.

Jaunos statūtus apstiprināja un reģistrēja 1998. gadā. Šajā gadā muzejs beidza iekārtot savu pastāvīgo izstādi par laiku no 1940. līdz 1991. gadam. Bija palielinājies muzeja finansējums, ieskaitot nelielu Latvijas valsts dotāciju ēkas uzturēšanai. Piecu gadu laikā muzejs bija kļuvis par pietiekami lielu un darboties spējīgu institūciju ar profesionālu algotu darbinieku kodolu. Bija kļuvis skaidrs, ka muzeja pārvaldīšana vairs nav

¹ Paulis Lazda, valdes priekšsēdis; Gundega Michele, valdes priekšsēža vietniece; Rūsiņš Albertiņš, biedrzinis un grāmatvedis; Jānis Stradiņš, valdes loceklis; Andris Kolbergs, valdes loceklis; Leons Taivāns, valdes galvenais vēsturnieks; Ivars Muzikants, valdes loceklis; Vija Muzikante, valdes locekle; Gunārs Priedītis, sekretārs; Anna Zoldnere, valdes galvenā māksliniece; Rihards Pētersons, administrators.

iespējama koleģiālā veidā, bet nepieciešama funkciju sadale un veicamo uzdevumu deleģēšana. Algoto darbinieku līdzdalība muzeja pārvaldē slēpa potenciālu interešu konfliktu. Jaunajos statūtos pirmo reizi muzejs bija minēts kā patstāvīga vienība struktūrā: OMF biedri – OMF izpildinstitūcijas – muzeja administrācija. Biedrus definēja kā OMF padomi, kurai bija jāgādā par līdzekļu piesaistīšanu, jānoteic muzeja darbības virzieni un vadlīnijas, jāapstiprina muzeja augstākās amatpersonas un budžets. Pado-
mei bija sava vadība, bet, lai pārraudzītu muzeja darbību, izveidoja OMF valdi. Muzeja administrācijai bija jāorganizē muzeja praktiskais darbs.

Tā tapa organizācija, kuras padome galvenokārt bija likumdevēja un līdzekļu pie-
saistītāja, bet kura regulāru muzeja pārraudzību deleģēja OMF valdei un muzeja ad-
ministrācijai, kam bija ierādīta sadaļa jaunajos statūtos. Četrus gadus vēlāk, kad mu-
zejs pieteicās valsts akreditācijai, bija nepieciešams izstrādāt muzeja nolikumu, kas
detalizēja muzeja misiju, muzeja un tā amatpersonu uzdevumus, tiesības un pienāku-
mus, kā arī muzeja struktūru. Lai gan šo dokumentu apstiprināja OMF, tā eksistence
nebija nostiprināta OMF statūtos, kas nu noticis 2006. gada OMB statūtos, līdz ar to
nostiprinot un nodrošinot muzeja iekšējās darbības autonomiju.

Pēdējās Latvijas 50 gadu okupācijas muzeja fonda padomes sēdes dalībnieki 2006. gada 14. un 15. janvārī. Pirmajā rindā no kreisās: Franks Gordons, Anna Žigure, Ilze Kuduliņa, Paulis Lazda; otrā rindā: Maija Sinka, Daina Albertiņa, Gundega Michele, Dzintra Bungas, Andrejs Ozoliņš; aizmugurē: Pēteris Bolšaitis, Jānis Andersons, Ilze Schwartz, Valters Nollendorfs, Taiga Kokneviča, Ojārs Celle, Juris Petričeks, Edvards Anderss, Inta Bušmane, Juris Kaža, Egons Piķelis. LOM

Pārskata gadā OMF/OMB notika divas sapulces. 14. un 15. janvārī pēdējo reizi pulcējās OMF padomes sēde, kas apstiprināja jaunuos OMB statūtos. 8. un 9. jūlijā notika pirmā oficiālā OMB biedru sapulce. OMB biedru sastāvā 2006. gadā bija Daina Albertiņa, Jānis Andersons, Dzintra Bungas, Pēteris Bolšaitis, Inta Bušmane, Ojārs Celle, Helēna Demakova, Kārlis Druva, Franks Gordons, Juris Kaža, Taiga Kokneviča, Ilze Kuduliņa, Paulis Lazda, Valters Nollendorfs, Andrejs Ozoliņš, Vaira Paegle, Juris Petričeks, Egons Piķelis, Silvija Rūtenberga, Ilze Schwartz, Maija Sinka, Aivars Staško, Dagnija Staško, Mārtiņš Vanags, Anna Žigure.

Janvāra sēdē OMF padome par jaunās OMB valdes priekšsēdi ievēlēja Pēteri Bolšaiti, par valdes locekļiem Jāni Andersonu, Dzintru Bungas, Intu Bušmani, Ojāru Celli un Valteru Nollendorfu. 2006. gadā notika 15 OMB valdes sēdes.

Work of the Museum in 2006

VALTERS NOLLENDORFS

The year 2006 marks a watershed for the Museum. The first 13 years were devoted to ensure the Museum's right to stay in its present location. From 2006 on the Museum can say with full confidence: *We are here to stay*. The most notable events in 2006 include:

- Confirmation of the new boundaries of the property belonging to the Museum and the transfer of the property by the Rīga City Council to the State. The Latvian Occupation Museum Association (OMA) has signed a temporary contract with the state for use of the building and its adjacent land without remuneration.
- The Saeima of the Republic of Latvia has passed and the President has signed the "Law of the Museum of the Occupation of Latvia", which regulates the relationships between the State and the OMA, provides for State co-financing of various Museum programmes and confirms The Museum's right to use the building and the land belonging to it.
- The Museum has maintained an annual visitor total of over 100,000. The Museum has become one of the top museums in Latvia by the number of visitors.
- Among the 59 official delegations visiting the Museum, the visits of Queen Beatrix of the Netherlands and Queen Elizabeth II of the United Kingdom deserve special mention.
- The Museum received the largest single donation in its history. The LVL 100,000 donation was given in the memory of teachers Voldemārs and Anna Rieksts to enhance and support the Education Programme.
- The planning and development of the remodelled and expanded Museum building, called Building for the Future, has proceeded apace. The architectural drafts of the remodelling have been refined; the basic outlines of the new permanent exhibition have been agreed on; the fundraising had exceeded the first-year goal, accumulating more than LVL 300,000 in gifts and pledges, almost a third of the five-year goal of 1,000,000.
- The Audio-Visual Collection finished a project co-financed by the European Union "Video-Recording Victims of Deportations". The project ended up with 453 video recordings, bringing the total number of testimonies in the collection to 1535.
- The Education Programme celebrated its tenth anniversary in 2006. In this time, it has become one of the best education Programmes in Latvian museums.
- The book store ended its tenth successful year. The Publication Programme published the internationally acclaimed book of Sandra Kalniete in English: *With Dance Shoes in Siberian Snows*.
- Changes in Latvian laws necessitated a change in the status of the Museum's owner. In January, it officially became the Latvian Occupation Museum Association. At the end of the year the OMA obtained the status of a benevolent organisation, which allows Latvian donors to obtain significant tax deductions for their donations.

There have been no significant changes in staff positions in 2006. The staff is relatively young and well educated. Museum's finances in 2006 were primarily affected by the growing numbers of visitors, the high inflation rate in Latvia and the planning of the future building. Compared to 2005, the annual operational budget increased by slightly less than 6.5%, from LVL 172,000 to 182,000; the consolidated budget grew by 6%, from 281,000 to 298,000.

The "Building for the Future" project is proceeding apace, being slowed down only by relatively sluggish bureaucratic procedures. Thus, it took six months between the Riga City Council's final decision granting an appropriate plot of land for the Museum in January and the actual transfer of ownership to the state. The "Law of the Museum of the Occupation of Latvia" dedicates the building and its land for the use of the Museum, to be recorded in the official real estate registry.

The original design by Latvian-American architect Gunnar Birkerts, which he interprets metaphorically as a passage from the dark past to the light future will be reflected in the design of the new exhibition, which will lead the visitor up a stairway to a balcony overlooking the depressing past and featuring the overcoming of the past legacy. The fundraising for furnishings, equipment and the new exposition considerably exceeded the first-year goal. Among the major donations was the LVL 100,000 grant in the memory of Voldemārs and Anna Rieksts for education, half of which was assigned to furnish the facilities of the Education Programme; the LVL 52,000 (\$100,000) grant by Augusts and Ruta Grasis in the memory of her relatives, which will provide for the furnishings of the lobby and building a section of the new exposition; LVL 35,000 donation of the Hotel "Radi un draugi" for the conference room and the like pledge of the Central Board of "Daugavas Vanagi"; the pledge of the World Association of Free Latvians for LVL 26,000 (\$50,000); two generous LVL 10,000 annual grants of the Latvian National Council in Great Britain and many others.

Three new temporary exhibitions were on display in 2006: "Extradition" was opened on the sixtieth anniversary of the extradition of Latvian legionnaires from Sweden to the Soviet Union. An impressive travelling exhibition on loan from the Lithuanian Museum of Genocide Victims commemorated the "War after the War" carried out by Lithuanian partisans after World War II. The final exhibition dealt with the change in occupations 1944–45. The most important temporary exhibition, however, supported by generous donations was arranged by the Occupation Museum in the National Museum of Art. Under the title of "In the Zone of Silence" it featured a small selection from the 1476 Siberian drawings and watercolours of Latvian artist Kurts Fridrihsons in the archive of the Occupation Museum in the context of Fridrihson's own artistic life and the repressions carried out against the so-called "French Group", whose members were sentenced for "anti-state" activities in 1951.

The Museum's main collection increased by 4040 items, for a total of 41,065. Increasingly, the collection's materials are on loan for various exhibitions in Latvia and abroad, documentary films and books. The video collection increased significantly. Its materials are also increasingly used for conference presentations, research, theatre and film.

The Education Programme increased its activities both in the Museum and outside. The number of pupils in Museum activities increased to almost 5000. The travelling exhibition was continuing its rounds in Latvian schools; the Programme continued its school competitions for pupils of various ages; the history summer camp has become a stable annual feature. A very important part of the Programme's activities was the EU-PHARE and state supported project to prepare methodological materials under the title "The Multi-Voiced History" dealing with everyday life and problems during the Soviet occupation. The Programme also maintains its own homepage www.omip.lv.

The Research Programme has continued its varied research activities, including the publication of the Yearbook. The Museum was the main organiser and co-sponsor of the annual conference of the Commission of Latvian Historians: "Latvia and Eastern Europe from the 1960 to the 1980s".

The main indirect achievement of the Memorial Places Programme was the dedication of the memorial place The White Crosses in Riga Forest Cemetery to commemorate the burial grounds of Soviet Cheka victims in 1941 that Soviet authorities had levelled in the late 1960s. The project was financed by the Riga City Council, but the director of the Programme, cooperating with local historian Jānis Rivars were key participants in moving the project along.

The Museum's book shop quietly passed into its second decade of operation. It has one of the best collections in Latvia on the theme of occupation in Latvian and in foreign languages. Books in foreign languages are demanded the most. The top-selling book unofficially has been the illustrated Museum publication *Latvijas Okupācijas muzejs / Museum of the Occupation of Latvia*, which is in its second printing. In March 2006, the English translation of Sandra Kalniete's internationally acknowledged book *With Dance Shoes in Siberian Snows* published by the Museum was presented to the public and has since become the third best-selling book in the book shop.

The 2006 re-registration of the legal owner and operator of the Museum meant not only a change in name from the Occupation Museum Foundation to Occupation Museum Association but also, according to Latvian law, a reorganisation of its structure and adoption of a new constitution. Whereas the first constitution basically did not distinguish the functions of the Museum from those of the Foundation, the second constitution of 1998 separated the functions and formed an Executive Council to supervise the Museum. In 2002, special By-Laws of the Occupation Museum were adopted, a kind of Museum charter. The Museum By-Laws were revised together with the new constitution, thus creating a new legal basis for the Museum's operation.

Pa kalnainu un likumainu ceļu: Okupācijas muzeja Izglītības programma

DANUTE DŪRA

Latvijas Okupācijas muzeja Izglītības programma 2006. gadā atzīmēja savas pastāvēšanas desmitgadi. Tas ir laiks, kad izvērtēt līdz šim izdarīto un iezīmēt turpmāk ejamo ceļu.

1996. gadā ar Pasaules brīvo latviešu apvienības (PBLA) atbalstu Okupācijas muzejs uzsāka pirmo izglītojošo projektu "Skola muzejā – muzejs skolā", no kura izauga Izglītības programma (IP). Atskatoties uz Izglītības programmas desmit gadu darba cēlienu, redzams, ka tas bijis kā gājiens pa krāšņu Vidzemes ceļu: izej caur likumu, ieraugi kalnu, uzkāp kalnā – ieraugi nākamo. Situācija Latvijas vēstures mācīšanas jomā desmit gadu laikā ir būtiski mainījusies, un tai līdzī mainījusies muzeja Izglītības programma.

Izglītības programmas galvenais uzdevums ir vadīt skolēnu apmeklējumus muzejā, bet vienlīdz svarīgs ir bijis darbs arī ārpus muzeja un it īpaši – darbs ar skolotājiem. IP savu darbu sāka ar skolotāju semināriem un mācību materiāliem, tagad jau piedāvā arī konkursus un nometnes skolotājiem un pat savu mājaslapu internetā www.omip.lv.

Par līdz šim paveikto paldies jāsaka visiem Izglītības programmas atbalstītājiem, kā arī darbiniekiem, kuri šo gadu laikā Izglītības programmā strādājuši – Dagnijai Staško,

Izglītības programmas vadītāja
Danute Dūra. LOM

Par Izglītības programmas sākumiem lēma Okupācijas muzeja fonda valde 2006. gada vasaras sēdē Pedvālē. Pirmajā rindā no kreisās: Dagnija Staško (pirmā IP vadītāja), Gundega Michele, Brigita Radziņa, Anda Līce, Anna Zoldnere, Biruta Abula; otrā rindā: Valters Nollendorfs, Gunārs Priedītis, Paulis Lazda, Rūsiņš Albertiņš. LOM

Izglītības programmas darbinieki 2006. gadā. No kreisās: Danute Dūra, Kristīne Safonova, Andris Justs. LOM

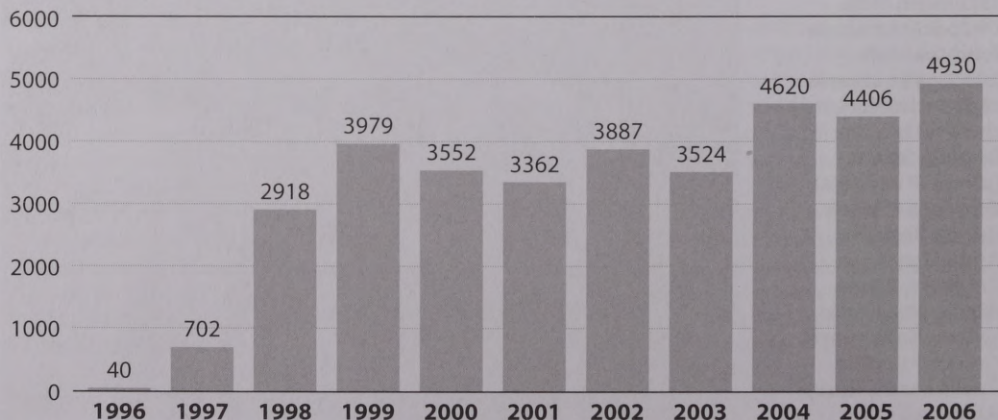
Valteram Nollendorfam, Ievai Gundarei, Zanei Nemmei (Baķei), Dzidrai Zujevai, Andrim Justam un Kristīnei Safonovai.

Lai veicinātu skolēnu interesi par Latvijas vēsturi

Desmit IP darba gadu laikā skolēnu skaits muzejā ir pastāvīgi audzis, sasniedzot gandrīz piecus tūkstošus 2006. gadā.

Izglītības programmas pieeja skolēnu apmeklējumiem muzejā kardināli atšķiras no tradicionālas ekskursijas, kur apmeklētājs apskata visu ekspozīciju kopumā. IP jau pašā savā darbības sākumā piedāvāja tematiskas nodarbības, lomu spēles, darba lappas. Pateicoties īpašiem ziedojumiem, skolēnu grupas var saņemt daļēju ceļa izdevumu atbalstu.

Lai muzejs būtu pieejams arī tiem, kuri nevar atbraukt uz Rīgu, un skolotājiem būtu iespēja dažādot vēstures stundas, Izglītības programma no 1998. gada piedāvā ceļojošās izstādes. Pirmā ceļojošā izstāde "Izpostītā zeme: Zvārdes pagasta iznīcināšana

Skolēnu apmeklējumi muzejā no 1996. gada līdz 2006. gadam.

**Skolēnu sacensības.
Karšu zīmēšana.** LOM

un atjaunošana” bija kā izmēģinājums, kā īslaicīgs projekts. Savukārt 2001. gadā pa Latvijas skolām sāka ceļot izstāde “Latvija 1939–1991: No okupācijas līdz brīvībai”. Pieprasījums pēc šīs izstādes nemazinās, tāpēc izveidots izstādes otrš komplekts, un 2007. gadā plānots skolām piedāvāt jaunu ceļojošo izstādi par latviešu karavīriem dažādās Otrā pasaules kara frontēs.

Lai veicinātu skolēnu interesi par Latvijas vēsturi, trenētu viņu pētnieciskās prasmes un sekmētu novada vēstures izpēti, IP rīko konkursus skolēniem. Vērtēšanai jaunāko klašu skolēni var iesūtīt pašu veidotu ekskursijas maršruta aprakstu par tuvāko apkārtni. Pamatskolas vecāko klašu skolēnus aicinām veikt pētījumus sava novada vēsturē,

Skolēnu vasaras nometne Vērgalē 2003. gadā. LOM

bet devīto klašu skolēniem piedāvājam iespēju atsūtīt izvērtēšanai labāko mācību gada laikā uzrakstīto eseju.

Domājot par balvām konkursu uzvarētājiem, Izglītības programma radīja vēl vienu piedāvājumu skolēniem – skolēnu nometnes. Šīs nometnes nav vienkāršas atpūtas nometnes, bet iespēja gan vēl vairāk uzzināt, gan attīstīt savas spējas, gan iepazīties ar vienaudžiem.

Atbalsts skolotājiem

IP izveidošanas laikā daudzas ar okupācijas laika vēsturi saistītas tēmas joprojām bija maz aplūkotas, arī pats Okupācijas muzejs bija nesen izveidots. Tādēļ IP galvenie uzdevumi tobrīd bija piedāvāt skolām informāciju par Latvijas jaunāko laiku vēsturi un iepazīstināt skolotājus ar muzeja piedāvātajām iespējām.

Kopš 1997. gada IP rīko skolotāju seminārus. Tā kā šajā laikā būtiskākais bija aizpildīt informācijas vakuumu, skolotājiem tika piedāvāti galvenokārt tematiski semināri. Semināros aplūkotas tādas tēmas kā "Deportācijas", "Pretestība padomju okupācijai", "Bēgļi", "Nacionālsociālistiskā okupācija Latvijā", "Latviešu leģions", "Latviešu karavīri Sarkanajā armijā" un citas. Šādu semināru laikā dalībnieki parasti tiek iepazīstināti ar izstādi vai ekspozīcijas daļu, kas stāsta par attiecīgo tēmu, viņiem tiek piedāvātas pētnieku lekcijas un idejas, kā šo tēmu mācīt skolā. Ar 2004. gadu IP rīko arī plašākus lekciju ciklus, pieaicinot pētniekus no Latvijas Universitātes, Daugavpils Universitātes, Vidzemes Augstskolas, Mākslas muzeja, Literatūras vēstures muzeja, Sporta muzeja, Kino muzeja, Latvijas Vēstures institūta un citām iestādēm. Lekciju apmeklētājiem bijusi iespēja uzzināt vairāk par dažādiem Otrā pasaules kara aspektiem, ikdienas dzīvi padomju laikā, mākslu okupācijas apstākļos, totalitāro režīmu izvērsto propagandu Latvijā un citiem tematiem.

Tā kā Izglītības programmas darbības sākumā trūka arī modernu mācību līdzekļu, 1999. gadā Izglītības programma izdeva dokumentu krājumu skolām "Dokumenti

Skolotāju semināra dalībnieces un lektores pie Okupācijas muzeja. LOM

liecina"¹, kas līdz šim brīdim ir nozīmīgākais skolām piemērotais vēstures avotu apkopojums. Grāmatu izplatot, skolotājiem tika piedāvāti semināri par iespējām šo mācību līdzekli izmantot skolās.

2004. gada oktobrī klajā nāca mācību materiālu komplekts "Komunisms"². Tas ietver dažādus vēstures avotus par komunistisko ideoloģiju un dzīves īstenību Padomju Latvijā, kā arī papildu informāciju, uzdevumus un pārbaudes darbu.

Deviņdesmito gadu nogalē, kad bija publicētas vairākas jaunas mācību grāmatas un dažādi pētījumi, informācijas trūkums nosacīti bija pārvarēts, bet aktuāla bija cita problēma – kā šādas informācijas daudzveidības apstākļos mācīt vēsturi? Ar 2000. gadu IP piedāvā arī metodiskus seminārus. Līdz šim metodiski semināri notikuši par šādām tēmām: "Grupu darbs vēsturē", "Rakstu darbi vēsturē", "Kā mācīt par okupāciju?", "Skolēnu pētnieciskie darbi vēsturē". Šādos semināros skolotāji gan saņem teoretisku informāciju, gan paši izstrādā nodarbību idejas, gan arī dažas no tām izmēģina "uz savas ādas". Izglītības programma daudz semināru rīko arī izbraukumā – dodas pie skolotājiem rajonos.

Skatoties nākotnē

Šobrīd visā Okupācijas muzejā briest pārmaiņas – tiek plānota piebūve un visas ēkas rekonstrukcija, kā arī jauna ekspozīcija. Tāpēc arī Izglītības programmai jāgatavojas pārmaiņām un jāstrādā pie nākotnes plāna. Pateicoties 100 000 tūkstošu latu lielumam anonīmam ziedojumam skolotāju Voldemāra un Annas Riekstu piemiņai, IP materiālais nodrošinājums rekonstruētajā ēkā ir garantēts. Jau tagad ir zināms, ka IP varēs iekārtot mūsdienīgu mācību telpu, kur darboties ar skolēniem, iekļaut jaunajā ekspozīcijā modernas tehnoloģijas un priekšmetu atdarinājumus, ko skolēni savās nodarbībās varēs aptaustīt.

¹ Dokumenti liecina: Latvijas vēstures dokumentu izlase skolām (1939–1991). / Sast. Z. Baķe, I. Gundare, M. Kotts u. c. – Rīga, Okupācijas muzeja fonds, 1999.

² Komunisms: mācību materiālu komplekts. / Sast. Ieva Gundare. – Rīga, Okupācijas muzeja fonds, 2004.

A Curvy Road Over Hill and Dale: The Education Programme of the Occupation Museum

DANUTE DŪRA

The Education Programme began in 1996 with a project "Schools in the Museum – the Museum in Schools", which was financed with a grant from the World Federation of Free Latvians. In the ten years of its existence, the Programme has undergone changes that parallel changes in history teaching in Latvia with always new challenges on the way. The Programme's primary task all this time has been to conduct student and teacher activities in the Museum and outreach activities outside the Museum. If the early work began with teacher seminars and preparation of teaching materials, nowadays it has been expanded to include competitions and summer camps. The Programme also maintains its homepage www.omip.lv.

The number of school visits in the Museum has steadily increased. They are arranged thematically and employ interactive teaching methods. To provide activities for outlying schools that cannot easily access the Museum, the Programme developed a pilot travelling exhibition as early as 1998. Since 2000, a travelling exhibition covering the entire occupation period has been available to schools and is in wide demand as a teaching aid. Student competitions organised by the Programme, too, are well received in schools, as is the ultimate reward – a history summer camp for the best competitors.

Teacher seminars were at first primarily devoted to filling the existing information gaps and dealt with important occupation topics, as well as interactive teaching methodologies. Since 2004, the offerings have been enriched by lecture cycles with the participation of scholars from many research and teaching institutions and museums.

The pioneering 1999 publication of an annotated and methodologically enhanced document collection for schools is still unsurpassed. It has since been supplemented by other teaching aids, such as the 2004 publication of a teaching packet on "Communism". Teacher seminars, both in the Museum and in various parts of the country are increasingly devoted to methodological aspects and give the teachers a chance to try out practical applications.

The Programme's outlook in the future Museum has been considerably enhanced by the generous LVL 100,000 grant in the memory of two teachers. It will enable the Programme to furnish a classroom and to furnish the exhibition with modern interactive technologies and materials.

Muzeja grāmatu galda desmit gadi

EDĪTE UZTICA

*Verba volant, scripta manent
Vārdi izgaist, rakstītais paliek*

Latvijas Okupācijas muzeja pastāvēšanas laiks rakstāms jau ar divciparu skaitli. Arī muzeja Grāmatu galds šo – 2006. gadu – var saukt par jubilejas gadu. Pirms desmit gadiem tika izlemts muzejā veidot grāmatu tirdzniecības galdu. Sākumā piedāvāto grāmatu skaits bija visai neliels, jo arī pats muzejs tikai veidojās, meklēja savu vietu cilvēku apziņā un gaidīja apmeklētājus. Atskatoties pagātnē, ar gandarījumu jāatzīst, ka apmeklētāju skaits ir audzis ļoti strauji un joprojām turpina augt. Tas arī ir likumsakarīgi, jo mūsu tautas vēsture tik garus gadus tika aizliegta, slēpta un apmelota. Šeit muzejā ļoti daudzi cilvēki pirmo reizi ieraudzīja un izdzirdēja skaudro patiesību. Pat vecākās paaudzes ļaudīm daudzi jautājumi izrādījās nezināmi. Muzeja ekspozīcijas attēli, fotogrāfijas un priekšmeti runāja tik skaidru un nenoliedzamu patiesību. Šeit cilvēki satikās un atrada savus likteņa līdzbiedrus, pārrunāja pārdzīvoto un izciesto. Ar katru gadu vairāk sāka iznākt atmiņu grāmatas, kurās cilvēki aprakstīja savas ciešanu gaitas Sibīrijā, ieslodzījumā un vergu nometnēs. Daudzi, lasot šīs atmiņas, atrada savus piederīgos. Varu apliecināt arī savas emocijas, ieraugot kādā Sibīrijas atmiņu grāmatas fotogrāfijā savu tuvu radniecī, stāvot pie zemnīcas durvīm. Šīs izjūtas ir grūti izteikt vārdos ...

**Grāmatu galda
vadītāja Edīte
Uztica pie grāmatu
plauktiem. LOM**

Ļoti unikālu darbu ir veicis novadpētnieks Jānis Būmanis, pēc izglītības agronomis. Viņš izpētījis savu dzimtā Rudzātu pagasta vēsturi no 1722. gada līdz pat 21. gs. sākumam. Izsekoti katras dzimtas un ģimenes likteņi. Tik pilnīgu pētījumu reti ir gadījies redzēt – grāmatā „Mazā Zemgale laikmetu griežos” ir 947 lpp. Fotogrāfijās, kartēs un tabulās atrodami pētījumi par ģeogrāfiju, vēsturi, izglītību, reliģiju, okupāciju, nodevību, represijām, pretošanās kustību. Autors grāmatas tapšanai veltījis 12 gadus un līdz ar to uzcēlis pieminekli savas dzimtas puses ļaudīm un vēsturei.

Nebūt nevērtējot zemāk nevienu mazāka apjoma darbu, gribu aicināt rakstīt vēl un vēl. Katrs atmiņu stāsts ir unikāla liecība savam laikam un nenovērtējams informācijas avots. Strādājot pie Grāmatu galda, redzam, cik ļoti cilvēki vēlas uzzināt kaut ko tuvāk par savu dzimtu, tās vēsturi. Īpašs stāsts ir par daudziem mūsu ārzemju tautiešiem, kuriem arī ir pārrauta paaudžu pēctecība, pazudušas saites ar dzimteni, nav kam pavaicāt par savu dzimtu. Esam piedzīvojuši aizkustinošus mirkļus, kad stalts, jauns cilvēks, bez latviešu valodas zināšanām, ar asarām acīs stāsta: „Es augšā, izstādes ekspozīcijā, atradu savu vecotēvu, tātad es arī esmu no Latvijas?” Strādājot pie Grāmatu galda, ir bijuši tik brīnišķīgi brīži, kontaktējoties ar apmeklētājiem, uzklausot viņu dzīvesstāstus, atrodot kopīgas paziņas. Visjaukākā man šķiet iespēja Austrālijas latvietim satikties ar Kanādas vai Amerikas latvieti mūsu muzejā. Tas viss notiek te, pie Grāmatu galda, vestibilā. Tiek atrādīti mazbērni, skaitītas krunciņas jaunības un nometņu biedram, lietas satikšanās prieka asaras. Tādos brīžos nezin kur pazūd gadu desmiti. Šie ļaudis arī ir čaklākie grāmatu pircēji. Katram gribas aizvest līdzīgu kaut ko no dzimtenes. Tiek meklētas grāmatas angļu valodā: „Es gribu, lai to izlasa mani mazbērni.”

Mācību gada laikā muzeju apmeklē daudz skolēnu grupu. Varētu vēlēties vēl vairāk, jo vēstures zināšanas nereti ir vājas (dažkārt arī vēstures skolotājam). Man ir gadījies muzeja sienās dzirdēt šādu jautājumu: „Kas tā Sibīrija tāda ir, vai kāda pilsēta?” Tomēr ir prieks satikt zinātkārus jauniešus, kuri vēl un vēl uzdod jautājumus, nāk meklēt grāmatas un materiālus saviem kursa darbiem un bieži vien atnāk strādāt muzejā par gidēm uz ilgāku vai īsāku laika posmu.

Mūsu Grāmatu galds, tāpat kā muzejs, nekad nav gatavs. Iespējas eksponēt grāmatas ir minimālas. Dažos skapjos un uz galda pilnībā redzami tikai dažu grāmatu vāki, pārējām aplūkojamas tikai muguriņas. Grāmatu ir daudz, bet ierobežotā platība neatļauj piedāvāt vēl plašāku grāmatu klāstu. Muzeja apmeklētāji vēlas grāmatu paņemt rokās, pašķirstīt, varbūt pasēdēt un palasīt. Telpu šaurība un pārsvarā aukstais vestibils nerodina šādai nodarbei. Ar nepacietību gaidām muzeja pārbūvi, kad grāmatām paredzēts ierādīt tām cienīgu vietu. Būs gaiša, silta un ērta tikšanās ar grāmatu.

Desmit gados Grāmatu galdā pārdotas grāmatas par Ls 171 610. Pašreiz pieejami 170 izdevumu nosaukumi latviešu, angļu, vācu valodā, tajā skaitā ietilpst videomateriāli, CD, DVD, suvenīri un fotoalbumi. Tūrisma literatūru piedāvājam divpadsmit valodās. Muzeja Publikāciju programmas ietvaros regulāri katru gadu tiek izdotas Gadagrāmatas. Šī jau ir astotā. Ejoša prece ir bijusi lielformāta okupācijas laika vēsture ilustrēta ar muzeja materiāliem latviešu un angļu valodā, t.s. „muzeja ceļvedis”, kam 2007. gadā paredzēts izdevums franču valodā. Vāciskais izdevums jau sen izpārdots. No pēdējiem muzeja izdevumiem lielu popularitāti un pieprasījumu guvusi Sandras Kalnietes grāmata „With Dance Shoes in Siberian Snows”. Arī profesora Heinriha Stroda daudzie vēstures izpētes darbi un Vēsturnieku komisijas izdevumi saista lasītāju interesi. Tiek pieprasīti atmiņu stāsti, informācija par pretošanās kustību un polemikas par pretrunīgām tēmām. Ļoti interesantas izvēršas diskusijas grāmatu atvēršanas svētkos. Regulāri rīkojam muzeja izdoto grāmatu prezentācijas.

Tad pulcējas domu biedri un interesenti, bieži tiek rādītas filmas un gaisotne veidojas īpaši mājīga.

Grāmatu galdā diezgan pieprasīta ir arī tūrisma informācija, sevišķi vasaras mēnešos, kad vienā dienā muzeju apmeklē 700–800 tūristu. Šāds skaits jau pārsniedz mūsu iespējas visus labi uzņemt un katram veltīt vajadzīgo uzmanību. Apmeklētāju skaits ļoti pieauga pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā 2004. gada 1. maijā. Tik daudzi traucās iepazīt šo nezināmo zemi, kura ilgi tikusi slēpta aiz dzelzs priekškara. Labākai apmeklētāju apkalpošanai Grāmatu galdā iekārtojām kredītkaršu nolasītāja terminālu. Tas tūristam atviegloja un paātrināja norēķināšanās procesu. 2007. gada sākumā paredzēts ieviest interneta veikalu. Grāmatu galda pienākumos ietilpst arī pasūtīto grāmatu nosūtīšana adresātiem visā pasaulē.

Grāmatas tirgošanai saņemam no apgādiem, grāmatu bāzes un autoriem. Dažreiz rīkojam grāmatu izpārdošanas. Grāmatu galdā ir daži plaukti ar bezmaksas izdevumiem, kurus atnes paši apmeklētāji. Jo īsts grāmatas cienītājs nespēj izmest izlasītu, vecu grāmatu. Dažam tas savukārt ir atradums.

Mēs ļoti lepojamies ar tām grāmatām, kuras sev aizved līdz pasaules augstās amatpersonas pēc viesošanās mūsu muzejā. Ir prieks dāvināt prezidentiem, karalienēm un diplomātiem muzeja ceļvedi, kura pirmajā lapā Latvijas Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga ierakstījusi vārdus: „Latvijas Okupācijas muzeja grāmata latviešu un angļu valodā ir muzejs miniatūrā, kas liecina par mūsu tautai ļoti būtisku, sarežģītu un sāpīgu vēstures posmu. Vēlu grāmatai veikt to pašu uzdevumu, ko veic pats muzejs.”

Ten Years of the Museum Bookshop

EDĪTE UZTICA

Together with the Museum, the Bookshop has grown from modest beginning in 1996 to a cramped facility with some 170 items on sale, including books, brochures, audio-visual materials, souvenirs. With increased tourism in Latvia, especially after the ascension to EU membership, tourism literature and literature in foreign languages is in great demand.

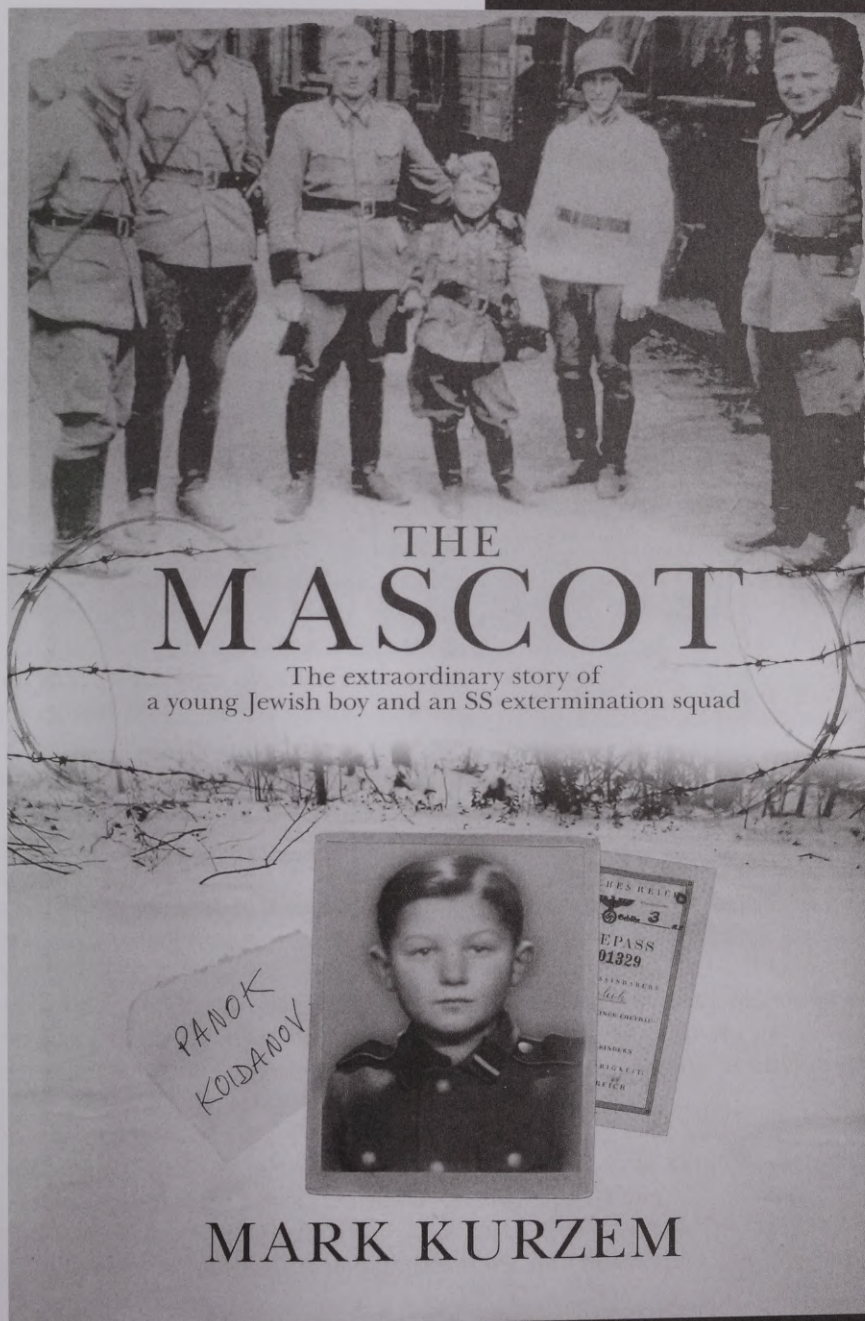
The Bookshop's stocks are increasingly augmented by printed memoirs, personal, local and regional histories dealing with experiences in the GULAG, forced settlement, war and coping with everyday life during the occupation. Oftentimes, the centrally located Bookshop serves as a place of shared information and experiences, especially after visits to the main exhibition of the Museum.

The Bookshop is also the main outlet for the publications of the Museum. A going item has been the history of the occupation period in Latvian and English illustrated with materials displayed in the Museum exhibition. A French edition is in preparation for 2007. The predecessor in Latvian and German was sold out in a few years. In 2006, the English translation of Sandra Kalniete's internationally acclaimed *With Dance Shoes in Siberian Snows* became a bestseller in the Bookshop.

The Bookshop's effectiveness has increased with the opening of a credit card terminal. In 2007, it is planned to make book available on the internet through the Museum's homepage. The Museum's expansion and remodeling plans include a larger and more convenient Bookshop, which will allow not only smoother business transactions but also the possibility of browsing through books, which is almost impossible in the present cramped, crowded and oftentimes cold vestibule.

Recenzijas

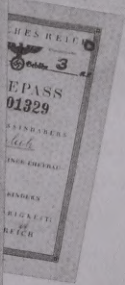
IV

THE
MASCOT

The extraordinary story of
a young Jewish boy and an SS extermination squad

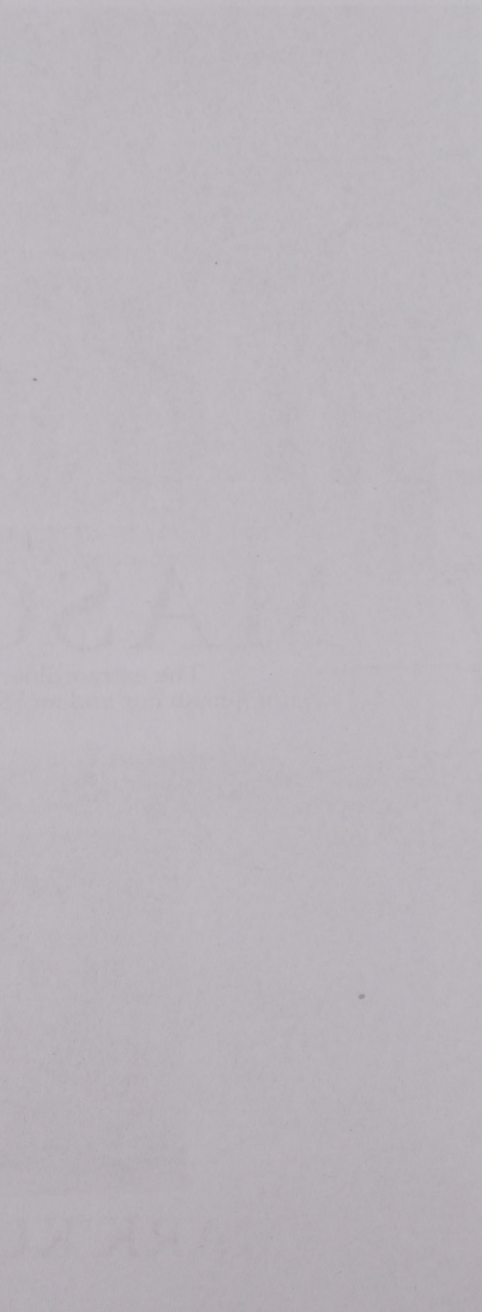
PANOK
KODANOV

MARK KURZEM

VI

RECEIVED
MUSEUM OF THE CITY OF BOSTON

Grāmata par Latvijas likteni 2. pasaules karā

JURIS CIGANOVŠ

Lumans, O., Valdis. *Latvia in World War II*.
New York: Fordham UP, 2006. 548 pages

“Rakstot grāmatu par Latviju 2. pasaules kara laikā grūts uzdevums ir salīdzināt mītu ar realitāti” – tā savas grāmatas *Latvija 2. pasaules karā* ievadā raksta Dienvidkarolīnas Universitātes Vēstures, politisko zinātņu un filozofijas departamenta profesors Valdis Lumans. Šī grāmata izdota angļu valodā Fordhamas Universitātes apgāda sērijas “2. pasaules karš: globālā, cilvēciskā un etniskā dimensija” ietvaros 2006. gadā. Patiesi, grāmatas par Latvijas vēsturi okeāna viņā pusē mūsdienās nav bieža parādība, sevišķi angļu valodā un ja tā pretendē uz kaut ko vairāk nekā beletristika vai memuārliteratūra.

Grāmata sastāv no 11 nodaļām, ar priekšvārdu un vispārējo ievadu Latvijas vēsturiskajā situācijā, sākot ar aizvēsturi. Grāmatai ir šādas nodaļas: “Pirmskara Latvija”, “Latvijas ceļš uz karu”, “Latvija un kara izcelšanās”, “Padomju okupācija un aneksija”, “Latvijas sovjetizācija: terora gads”, “Vācijas invāzija un Latvijas okupācija”, “Latvija un Ostlande”, “Latvija un Holokausts”, “Latviešu leģions”, “Latvieši frontē”, “Vācijas aiziešana un padomju atnākšana”. Izdevums papildināts ar bibliogrāfisku eseju. Būtībā savā priekšā mēs redzam ļoti labu, samērā korektu Latvijas vēstures 2. pasaules karā vēstures aprakstu. Autoram ir izdevies savākt un apkopot gandrīz visu līdz šim gan trimdā, gan padomju laikā, gan pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas uzrakstīto zinātnisko literatūru par šo mūsu valstij traģisko un nozīmīgo vēstures periodu. Protams, ka šāda grāmata ir kompilatīva, taču šoreiz vārdu “kompilācija” nevajadzētu uztvert kā negatīvu terminu. Šobrīd, kad nepārspilējot varētu teikt centneriem izdotas apšaubāmas kvalitātes dažāda kalibra “vēsturnieku” sarakstītās literatūras, šo grāmatu var likt kā piemēru šiem, kā dažs labs no viņiem saka, “pēc šķēru un līmes principa” strādājošiem rakstniekiem.

Tāpat gribētos atzīmēt, ka autors paveicis lielu darbu, apkopojot gan Latvijā, gan trimdā dažādos gados iznākušo literatūru par šo vēstures posmu, kuras apskats paveikts bibliogrāfiskajā esejā un kuras saraksts dots grāmatas beigās.

Autors centies ievērot neitralitāti stāstījumā par Latvijas valsts un tās pilsoņu likteņgaitām traģiskajos un pretrunīgi vērtētajos 2. pasaules kara notikumos, mēģinādams

pirms šo notikumu detalizētāka izklāsta grāmatas pirmajās nodaļās parādīt, kā attīstījās Latvijas valstiskums un kā šo neitrālo valsti iznīcināja divu lielvaru slepenā vienošanās par Austrumeiropas sadalīšanu. Raksturojot Latvijas brīvvalsts starpkaru posmu, autors dažu vēsturisko personu apzīmēšanai lieto gana krāšņus epitetus, kas mūspusē vēl nebija dzirdēti, piemēram, Alfrēds Valdmanis salīdzināts ar Francijas politiķi Taleirānu un saukts par politisko hameleonu (45), bet Kārlis Ulmanis nosaukts par latviešu Oliveru Kromvelu (46). Acīmredzot tas darīts, lai lasītāji, kas orientējas Rietumeiropas vēsturē, labāk saprastu šo personību lomu mūsu valsts vēsturē. Lai gan šķiet, ka vairāk par Valdmani politiskā hameleona titulu bija pelnījis ārlietu ministrs Vilhelms Munters. Negribas piekrist autora diezgan subjektīvajam viedoklim, ka pēc K. Ulmaņa īstenotā 1934.gada 15.maija apvērsuma valsts politika bijusi antisemitiska (49). No tā autors izdara secinājumus, ka tieši šīs politiskas sekas bija iemesls, kāpēc tik ļoti daudz ebreju tautības cilvēku 1940. gada 17. jūnijā sagaidīja Latviju okupējušos padomju tankus ar ziediem, kas savukārt esot vairojis latviešos nepatiku pret ebrejiem. "Fabula par de-jojošiem ebrejiem, apsveicot padomju tankus, vairoja latviešos bīstamu antisemitismu" (95). Tāpat grāmatas autoram ir ieviesušās arī dažas faktoloģiskās neprecizitātes, piemēram, 24. teritoriālā strēlnieku korpusa (izveidots no likvidētās Latvijas armijas) komandieris, ģenerālis Roberts Kļaviņš tika nošauts Maskavā 1941. gadā, nevis nomira vergu nometnēs Sibīrijā (129), bet pats korpus bija 16 000 vīru liels, nevis tikai 8000 (131).

Daudz uzmanības autors velta holokausta problemātikai, cenšoties skaidrot specifiskos Latvijas apstākļus. Autors uzskata, ka ebreju iznīcināšanas akcijā Latvijas teritorijā piedalījās liels skaits latviešu. "Daudzi trimdā (autors terminu "trimda" lieto oriģinālrakstībā) mēģinājuši izskaidrot lielā latviešu skaita piedalīšanos eksekūcijā pret ebrejiem, cenšoties nolīdzināt latviešu un ebreju ciešanas. Abas tautas cieta 2. pasaules karā. Latvieši cieta padomju terorā, ebreji bija vāciešu upuri. Abu tautu pārstāvji sadarbojās ar okupācijas varām un sagādāja kaitējumu viena otrai – daudzi latvieši palīdzēja vācu okupācijas varai, savukārt daudzi ebreji bija padomju atbalstītāji" (261).

Viena grāmatas nodaļa atvēlēta latviešu leģionam, taču diezgan dīvaini, ka viena no šīs nodaļas apakšnodaļām saucās "Latvieši Sarkanajā armijā" (299–304). Tāpat šķiet, ka autors nav mēģinājis ievērot samērības principu, stāstot par latviešu gaitām Vācijas bruņotajos spēkos un latviešu piedalīšanos Padomju Savienības armijas formējumos. Kā norādīts, tad par padomju pusē karojošajiem Latvijas pilsoņiem un Krievijas latviešiem grāmatā ir vien piecas lappuses. Korektāk būtu, ja autors līdzvērtīgu informāciju sniegtu par abās pusēs karojošajiem mūsu valsts iedzīvotājiem, lai gan saprotams, ka šobrīd vairāk informācijas ir par latviešu leģionu. Turklāt mūsdienu historiogrāfijā pēdējā laikā tikpat kā nav parādījušies jauni pētījumi par Sarkanās armijas latviešu nacionālajām vienībām. Protams, viens no galvenajiem iemesliem tam ir Krievijas Federācijas arhīvos glabāto materiālu nepieejamība ārvalstu pētniekiem. Uz šādiem secinājumiem var vedināt daži V. Lumana apgalvojumi par Latvijas teritorijā operējošo padomju atbalstīto partizānu skaitu (303). Autors min 12 000 vīru lielu padomju partizānu skaitu Latvijā, turklāt pats norādot, ka vadās tikai pēc padomju avotiem. Jānorāda, ka padomju iesūtīto partizānu un padomju atbalstītās pagrīdes problēmu pēdējā laikā ir pētījis Heinrihs Strods, kura pētījums *Padomju kaujinieku darbība Latvijā 1941.–1945.* iznācis, tiesa, gandrīz vienā laikā ar V. Lumana grāmatu.

Neraugoties uz iepriekšminētajām kritiskajām piezīmēm, V. Lumana grāmatu *Latvia in World War II* var uzskatīt par profesionāla vēsturnieka akadēmisku izdevumu, kas domāts gan plašam angļiski lasošam vēstures interesentu lokam, gan akadēmiskām aprindām, kuras vēlas iegūt priekšstatu par notikumiem Latvijā 2. pasaules karā.

Book about the Fate of Latvia and World War II

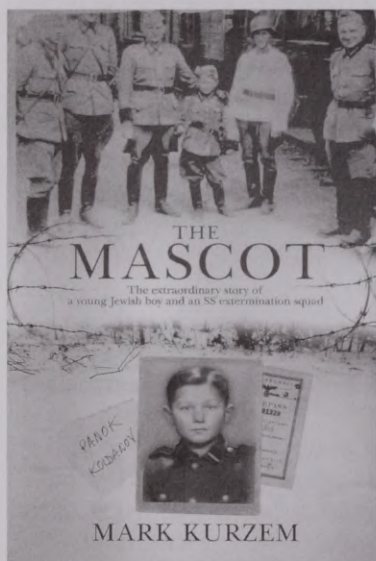
JURIS CIGANOVŠ

The reviewer views the book by Valdis O Lumans, *Latvia in World War II*, as a positive contribution to the sparse field of Latvian history in the English language. Especially valuable is the survey of bibliography and the bibliographic essay. The reviewer disagrees with the author's contention that the Ulmanis coup d'état was anti-Semitic in nature and that this policy led to Jewish pro-Soviet sentiments, which, in turn, spawned additional anti-Semitism among Latvians. Some factual errors are pointed out, and criticism is expressed for the disproportionately brief treatment of Latvians in the Red Army as compared to Latvians in German service.

Marka Kurzema "Laimes nesējs". Starp mītiem un patiesību

ULDIS NEIBURGS

Kurzem, Mark. *The Mascot. The extraordinary story of a young Jewish boy and an SS extermination squad.* London: Rider, 2007. 340 pages.

Rietumu pasaules plašajam vēsturiskās beletistikas klāstam pavisam nesen ir pievienojies grāmata "Laimes nesējs" (*The Mascot*), kurā aprakstītie notikumi visciešākajā veidā ir saistīti arī ar Latvijas vēsturi nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā. Ir pierasts, ka vēstures grāmatas nereti kļūst par pamatu daudziem kino darbiem. Šoreiz ir iznācis otrādi – publicētais darbs turpina 2002. gadā uzņemtās, tāda paša nosaukuma vairākos kinofestivālos Austrālijā, ASV un Eiropā izrādītās dokumentālās filmas¹ ceļu un atkārtoti tajā attēloto sensacionālo stāstu par kāda zēna likteni Otrā pasaules kara laikā un viņa noslēpumu, kas tika atklāts tikai pusgadsimtu vēlāk. Grāmatas autors ir šā stāsta galvenā varoņa, Austrālijā dzīvojošā Ulda Kurzemnieka (*Alex Kurzem*), dēls Marks Kurzems, kurš tēva pieredzēto tagad ir iemūžinājis arī vēstures grāmatā.

Saskaņā ar tajā atainoto versiju, Uldis tikai 1997. gadā (pēc citām ziņām U. Kurzemnieka audzītēva ģimenei tas bija zināms jau daudz agrāk) atklāja Markam un citiem saviem tuviniekiem, ka viņš nav krievu zēns, kurš kara laikā pazaudējis vecākus un pēc kara kopā ar audžuģimeni ieceļojis Austrālijā, bet gan ebrejs, kura piederīgie ir gājuši bojā holokaustā un kuram pašam tikai brīnumainā kārtā ir izdevies saglabāt savu dzīvību. Mazo zēnu 1942. gada vasarā izglāba 18. (Kurzemes) latviešu kārtības dienesta (policijas) bataljona karavīri. Paradokss, bet tieši šā bataljona vairākus dalībniekus Latvijas PSR Augstākā tiesa 1961. gadā notiesāja par ebreju iznīcināšanu Baltkrievijas pilsētā Slonimā. Piecus no viņiem nošāva, bet četrus sodīja ar 15 gadiem ieslodzījumā.² Vēsturnieks Andrievs Ezergailis vairākkārt ir uzsvēris, ka prāva bija čekas safabri-cēta, kā argumentus minot, ka apsūdzības tajā bija balstītas uz pretrunīgām liecībām, t. sk. pašapsūdzībām. Tiesa pat necentās noskaidrot masu slepkavību izdarīšanas

¹ Documentary film "The Mascot", Caneva Media Production, 2002, 55 min. Written and produced by Mark Kurzem & Lina Caneva.

² Latvijas Valsts arhīvs (turpmāk – LVA), 1986. f., 1. apr., 44109. I. Jāņa Bumbēra, Osvalda Jēkaba Lapiņa, Franča Eglāja-Lemešonoka, Jevgēņija Lūša, Voldemāra Ogrīņa, Voldemāra Širmahera, Eduarda Šķetera, Ernesta Viļņa, Jāzepa Zlameta krimināllietā; Kinožurnāls "Padomju Latvija", 1961., Nr. 12; Bamberē, M. Vilkači uz tiesas sola. *Ciņa*. 1961. 22. marts–18. aprīlis.

laiku, inkriminēto noziegumu apraksts atšķirās no vispārpieņemtās prakses, kādā vācieši organizēja ebreju iznīcināšanu u. tml.³ Turpretī dažādos Rietumu masu medijos pēc dokumentālās filmas un grāmatas "Laimēs nesējs" publicēšanas ir atzīmēts, ka tās varoni ir izglābuši tie, kuri nogalinājuši viņa ģimeni un jebkurā brīdī ir varējuši nogalināt viņu pašu.⁴ Trimdas latviešu sabiedrībā U. Kurzemnieka stāsts ir bijis zināms jau ilgu laiku, taču tikai pirms dažiem gadiem ir kļuvis skaidrs, ka tā galvenās detaļas īstenībā ir bijušas pavisam citādas.⁵

Grāmatā varam lasīt, ka līdz pat 20. gadsimta 90. gadu beigām U. Kurzemniekam nebija ne jausmas par savu izcelsmi. Viņa atmiņā dziļi bija iespiedušies vienīgi vārdi – Koidanova un Panoks, jo tos viņš klusībā bija atkārtojis laikā, kad kā mazs zēns pazaudēja savu ģimeni. Viņam bijuši aptuveni pieci gadi, kad pilsētiņā, kurā zēns dzīvoja, iebrukuši karavīri, kuri vietējos iedzīvotājus pārvietojuši kādā nožogotā vietā. Kādu vakaru māte teikusi, ka viņi visi nākamajā dienā mirs, tāpēc viņam jābūt drošsirdīgam. Naktī zēns uzcēlies, apģērbies, noskūpstījis guļošo māti, izgājis no mājas un izzadziņš pa kādu caurumu žogā. Saullēktā viņš pamodies, jo dzirdējis, ka šauj. Viņš redzējis kā nogalina viņa māti, jaunāko māsu un brāli. Viņš ieskrējis mežā un ilgi tajā blandījies. Reiz viņš atradis kāda karavīra liķi un novilcis tam mētelī un zābakus. Pārticis no meža ogām un visa pārējā, ko varējis atrast, kādreiz pat sūkājis sava mēteļa aproces, iedomādamies, ka tā ir maize. Visbriesmīgākie bijuši vilki, tāpēc viņš bijis laimīgs, ka būdams pavisam maziņš, bija iemācījies kāpt kokos. Pirms iemīģšanas viņš piesējis sevi pie koku zariem. Laiku pa laikam laimējies sarunāt naktsmājas kādās zemnieku mājās. Kara, stresa un bada apstākļos zēns aizmirsis pat savu vārdu un nav atcerējies, no kurienes nāk.⁶

Mūsdienu vēstures pētniecībā ir noskaidrots, ka pēc Vācijas-PSRS kara sākuma 1941. gada 22. jūnijā ar ebreju, komunistu un citu "kaitīgo elementu" iznīcināšanu Baltkrievijā nodarbojās vācu drošības policijas un SD operatīvā grupa (*Einsatzgruppe*) "B". Koidanovas ebreju kopienu iznīcināja 1941. gada 21. oktobrī, kad dažu stundu laikā nogalināja 1000 (pēc citām ziņām, 1920. – U. N.) cilvēkus. Tur darbojās 11. vācu rezerves policijas bataljons majora Franca Lehtālera (*Franz Lechthaler*) vadībā, kam pakļauts bija arī 2. (vēlāk – 12.) lietuviešu palīgpolicijas bataljons, kuru komandēja kapteinis A. Impulevičius.⁷ Nošaušanas Koidanovā veica šā bataljona 1. rota leitnants Z. Kemzūras vadībā.⁸ Pastāv gan arī cita versija, ka viena daļa Koidanovas ebreju jau 1941. gada vasaras beigās nonāca geto Minskā. Tāpēc pilnībā nav izslēdzama iespēja, ka zēns varēja izmukt arī no Minskas geto 1942. gada pavasarī, jo varbūtība, ka viņš viens būtu spējis izdzīvot vairākus mēnešus mežā bargajos ziemas apstākļos, liekas diezgan apšaubāma, turklāt šajā grāmatā šis laiks arī ir attēlots diezgan neskaidri.

³ Ezerģailis, A. Reabilitāciju 18. un 21. latviešu palīgpolicijas bataljonam. *Atmoda Atpūtai*. 1994. 6., 9. jūlijs; Ezerģailis, A. Safabricētās prāvas: Karavīri bija nevainīgi. *Laiks*. 1999. 17. aprīlis; Ezerģailis, A. Vēsturnieka versija par padomju paraugprāvām. *Nacionālā Neatkarība*. 1999. 18., 25. augusts.

⁴ Kurzem, M. My father was a child mascot for the SS. *The Observer Review*. Februar 29. 2004; Kermond, C. The Mascot. *The Age*. April 8. 2004; Craig, O. The tale of a Nazi mascot. *The Sunday Telegraph*. June 10. 2007; Spanton, T. I was 'youngest Nazi'... they never knew I'm Jewish. *Sun*. June 15. 2007; Bryant, N. The secret history of the Nazi mascot. *BBC News*. August 21. 2007, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/europe/6945847.stm>.

⁵ Kalējs, J. [Šmits A.], Uldis Kurzemnieks. Pēdējā kara ugunis Austrumu frontē atrasta zēna stāsts. *Austrālijas Latvietis*. 1958. 24. maijs–21. jūnijs; Neiburgs, U. Ulda Kurzemnieka noslēpums. *Latvijas Avīze: Mājas Viesis*. 2004. 7. maijs; Neiburgs, U. Uldis Kurzemnieks. *Austrālijas Latvietis*. 2004. 19. maijs–2. jūnijs.

⁶ Kurzem, M. *The Mascot. The extraordinary story of a young Jewish boy and an SS extermination squad*. London: Rider, 2007. Pp. 33–48.

⁷ Иоффе, Э. К вопросу о коллаборационизме в Беларуси в 1941-1944 гг. *Евреи Беларуси. История и культура*. Сборник статей. III–IV. Минск, 1998. С. 165; Stang, K. Hilfspolizisten und Soldaten: Das 2./12. litauische Schutzmannschaftsbataillon in Kaunas und Weißrußland. *Die Wehrmacht. Mythos und Realität*. München, 1999. S. 858–878; Bubnys, A. Die litauischen Hilfspolizeibataillone und der Holocaust. *Holocaust in Litauen. Krieg, Judenmorde und Kollaboration im Jahre 1941*. Köln, 2003. S. 117–131.

⁸ Lietuvos Ypatingsis archyvas, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3, t. 9, l. 378–379.

Dažādus aprakstus par U. Kurzemnieka tālākām gaitām sniedz kara laika preses izdevumi, taču tie drīzāk jāuzskata tikai par aptuveniem notikušā attēlojumiem, kas tapuši lielākā vai mazākā propagandas un cenzūras klātbūtnē.⁹ Toties M. Kurzems raksta, ka pretēji tēva ilgus gadus stāstītajam, ka viņu atraduši karavīri, kuri mežā meklējuši partizānus, īstenība bijusi citāda. Kāds baltkrievu zemnieks zēnu bija ieraudzījis mežā un noturējis par ebreju. Viņš puisēnu brutāli piekāvis, pēc tam aizvilcis uz kādu ciematu, kur nodevis karavīriem, kuri iznīcinājuši ebrejus un partizānus.¹⁰ Viens no šiem karavīriem bija kaprālis (grāmatā viņš tiek saukts par seržantu, taču šī dienesta pakāpe viņam tiek piešķirta tikai 1944. gada 1. janvārī. – U. N.) Jēkabs Kūlis (1914–?), kurš mazo zēnu aizvedis uz netālo skolas ēku un piekodinājis, lai nesaka nevienam, ka ir ebrejs, tā izglābdams viņa dzīvību. Līdz mūsdienām saglabātajā 18. policijas bataljona pavēļu grāmatā J. Kūlis pirmoreiz ir minēts 1942. gada 7. jūlijā,¹¹ kas par ticamu ļauj uzskatīt pieņēmumu, ka šajā laikā U. Kurzemnieks varēja nonākt pie latviešu karavīriem.¹²

**Uldis Kurzemnieks
ar 18. policijas
bataljona karavīriem
Baltkrievijā
1942. gadā. LOM**

Tomēr pilnīgi nepamatots ir grāmatas autora M. Kurzema apgalvojums, ka U. Kurzemnieku savās rindās uzņēma cilvēki, kas, ļoti iespējams, pirms tam bija iznīcinājuši viņa piederīgos.¹³ Mūsdienās pieejamie 18. policijas bataljona kara laika dokumenti skaidri parāda, ka bataljonu saformēja 1942. gada 5. janvārī Rīgā. Sava komandiera kapteiņa Fridriha Rubeņa (1902–1945) vadībā un 429 vīru sastāvā tas izbrauca uz Minsku tikai 1942. gada 4. maijā, jau vairākus mēnešus pēc tam, kad bija notikusi

⁹ I. L. Uldis Kurzemnieks. *Daugavas Vēstnesis*. 1942. 1. novembris; V.v.J.S. Ziemsvētkos kristīsim audzudēlu. *Daugavas Vanagi*. 1942. 20. novembris; Rolavs, A. Ulža Kurzemnieka darbi un nedarbi. *Daugavas Vanagi*. 1943. 30. jūlijs.

¹⁰ Kurzem, M. *The Mascot*. Pp. 49–59.

¹¹ Hoover Institution on War, Revolution and Peace Archives, Stanford, USA (turpmāk – HI), Latvian Central Committee, Box. 99, Folder 3; Box. 125, Folder 10; LVA, 2395. f., 151., 177. mikrofilma.

¹² Bataljona štatu sarakstos J. Kūļa vārds ir minēts arī 1942. gada 26. oktobrī, kad viņš tiek ieskaitīts sapieru vadā, un ir zināms, ka 1943. gada 1. jūnijā līdz ar bataljona iekļaušanu leģionā. J. Kūlis turpināja savu militāro dienestu 2. latviešu brigādes 2. (40.) kājnieku pulka 8. rotas sastāvā (Latvijas Valsts vēstures arhīvs, P 180. f., 5. apr., 332. l., 14. lp.; Latvijas Kara muzejs (turpmāk – LKM), "Daugavas Vanagu" Vācijā leģiona arhīvs). Pēdējo reizi U. Kurzemnieks tikās ar J. Kūli 1943. gadā Volhovas frontē un pēc tam ilgu laiku bija pārliecināts, ka viņš kritis karā, bet 1958. gadā negaidīti saņēma J. Kūļa rakstītu vēstuli un uzzināja, ka viņš ar sievu un dēlu dzīvo kādā Ņujorkas priekšpilsētā. Uz šo vēstuli U. Kurzemnieks neatbildēja (Kurzem, M. *The Mascot*. P. 100).

¹³ Turpat. P. 235.

ebreju iznīcināšana Koidanovā. 4. jūnijā 18. bataljons devās uz Stolbciem, kur pildīja sardžu dienestu un piedalījās cīņās pret padomju partizāniem Najiboki un Derevno sādžu apkārtnē. 15. augustā tas atgriezās Stolbcos, bet 19. augustā ieradās Slonimā, kur uzturējās līdz 22. augustam.¹⁴ Atsevišķas bataljona apakšvienības bija iesaistītas Slonimas geto ārējā apsardzē 20. augustā, kad tika nogalināti 400 no Slonimas geto vēl dzīvi esošiem ebrejiem; taču drīzāk apšaubāma nekā ticama liekas iespēja, ka šim bataljonam piederīgie paši būtu veikuši arī ebreju nošaušanu.¹⁵ Bez tam bataljons kopā ar baltkrievu paš aizsardzības vienībām Slonimas apkārtnē cīnījās arī pret padomju partizāniem, no kuriem daļa bija ebreju formējumi. Pēc A. Ezergaiļa domām, ja arī kādi latvieši piedalījās Slonimas slepkavībās, tās, visticamāk, varēja būt latviešu SD vienības, kas tajā laikā darbojās Minskas rajonā.¹⁶

Lai labāk izprastu grāmatā aprakstītos notikumus, svarīgi ir noskaidrot, vai 18. bataljons bija tieši saistīts ar vācu drošības policijas un SD operatīvo grupu "B" un ebreju iznīcināšanu un kādi bija tā uzdevumi partizānu apkarošanā. Turklāt jāatceras, ka, atšķirībā no noziegumiem pret civiliedzīvotājiem, cīņa pret padomju partizāniem, no starptautisko tiesību viedokļa, nav uzskatāma par kara noziegumu.¹⁷ Pats grāmatas galvenais varonis U. Kurzemnieks pirms dažiem gadiem apgalvoja, ka tad, kad viņu atrada latviešu karavīri, viņš vēl nav pratis latviešu valodu un nav zinājis, ka ir tāda zeme Latvija. Kad viņš bijis Baltkrievijā, tad parasti novietojumā atradušies vairāki bataljoni, ne tikai latvieši, bet arī vācieši, ukraiņi, ungāri, baltkrievi, lietuvieši un citi: "Kuri šāva cilvēkus, es precīzi nevaru pateikt. Tā bija, ka to darīja arī latvieši, taču es domāju, ka tur šāva partizānus, ne ebrejus."¹⁸ Spilgti par 18. policijas bataljona darbību Baltkrievijā, atrodoties angļu gūstā 1945. gada 14. augustā, ir rakstījis kaprālis Kārlis Zirnis:

No šejienes mēs uzsākām cīņas ar bandītiem, garos pārgājienos, kas vairāk gadījās no 50 līdz 60 km dienā [...] Latvieši ar savu drosmi bija iedzinuši respektu. Apkārtnē bijām iesaukti par zaļo nāvi, tāpēc arī bieži gadījās, ka sādžu iedzīvotāji, redzot mūs nākot, pameta savas mājas un iebēga mežā, tur tie bija jāpiespiež ar varu atgriezties mājās [...] Pārcēlāmiem uz Slonimu, kur bija jāieņem sardze, jo SD vīri likvidēja geto, šeit bija jābūt kā acu lieciniekiem SD vīru nežēlībām.¹⁹

Savukārt trimdā izdotajās pēckara publikācijās ir uzsvērts, ka liels atvieglojums bijis tas, ka baltkrievi, tāpat kā ukraiņi, pret latviešu karavīriem ir izturējušies draudzīgi un visādi atbalstījuši. Citādi tas bijis ar vāciešiem.²⁰

18. policijas bataljons bija iesaistīts arī partizānu apkarošanas akcijā "Purva drudzis" (*Sumpffieber*), kas norisinājās no 1942. gada 22. augusta līdz 21. septembrim ziemeļos no Minskas. Vēsturnieks Kārlis Kangeris par šo un citām akcijām raksta:

¹⁴ HI, Latvian Central Committee, Box. 99, Folder 3; Box. 125, Folder 10; LVA, 2395. f., 151., 177. mikrofilma.

¹⁵ "Slonimas akcija bija pārsteigums, ko uzzinājām tikai tad, kad bijām pozīcijās. Mūsu pārliecība bija, ka tā ir akcija pret partizāniem un jāielenc zināms rajons no pilsētas, kas vēlāk izrādījās 'geto'. Nekādā gadījumā mēs nevarējām iet iekšā (geto) jeb arī atrasties citur, kā ārpus tā. Es esmu pārliecināts, ka no mūsu vienības neviens netika rīkojies pret pavēlēm. Tas nozīmē, ka neviens nevarēja piedalīties tiešā žīdu iznīcināšanā. Tāpat vēlākās sarunās netiku dzirdējis, ka kāds no latviešiem būtu to darījis" (18. policijas bataljona 1. rotas karavīra liecība 1994. gada 10. septembrī, A. Ezergaiļa privātais arhīvs).

¹⁶ Ezergailis, A. *The Holocaust in Latvia, 1941–1944: The Missing Center*. – Rīga: The Historical Institute of Latvia, 1996. Pp. 324–327; Ezergailis, A. *Nazi/Soviet Disinformation about the Holocaust in Nazi-Occupied Latvia. Daugavas Vanagi: Who Are They? Revisited*. Rīga: Latvijas 50 gadu okupācijas muzeja fonds, 2005. Pp. 45–50.

¹⁷ Ezergailis, A. *Nazi/Soviet Disinformation* .... Pp. 44–45.

¹⁸ Saruna ar U. Kurzemnieku 2004. gada 25. aprīlī.

¹⁹ HI, Latvian Central Committee, Box. 1, Folder 1; LVA, 2395. f., 1. mikrofilma.

²⁰ *Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā. 2. sēj.: Pirmās latviešu aizsardzības vienības Otrā pasaules karā*. Vāsterās, 1972. 142.–144. lpp.

Visumā jākonstatē, ka aina par latviešu policijas bataljoniem, vismaz partizānu apkaršanas lielo akciju ietvaros, nav tik vienkārīga, kā to, piemēram, ilgi apgalvoja padomju vēsturē, ka tās ir bijušas vienīgi masu slepkavību vienības vai, kā to vēl vienmēr mēdz apgalvot holokausta pētniecībā, ka policijas bataljonu galvenais uzdevums partizānu apkaršanas akciju ietvaros galvenokārt bijis ebreju slepkavošana. Tāpat arī spēkā nav uzturams viedoklis, ka latviešu policijas bataljonu karš ir bijis "tīrs"²¹

Dokumenti liecina, ka 1942. gada 28.–29. augustā 18. policijas bataljons kopā ar vācu 1. SS kājnieku brigādi piedalījās kādas sādžas nodedzināšanā un visu tās iedzīvotāju nošaušanā, taču tie nepaskaidro, kādi bija katras vienības uzdevumi šajā operācijā.²² To, ko darīja vācieši un kas bija jādara latviešiem, iespējams, labāk noskaidrot var palīdzēt jau minētā K. Zirņa rakstītās rindas:

Mežu tīrīšanas einzaces turpinājās, tika mums sūtītas līdz vācu uzticības komandas čekisti SD vīri, kuri sodīja nepaklausīgās sādžas, pielietojot dažādus paņēmienus. Visbiežāk tika sods lietots, sadzenot visus ļaudis šķūņos, apšaujot un pēc tam pielaižot uguni, lai sadeg, tika pielietoti vēl mežonīgāki paņēmieni [...] Vispārīgi sāka rasties neapmierinātība pret vācu rīcību, pret kuru mēs nekā nespējām iesākt. Rubenis bija nobīdīts pie malas kā kaitīgs virsnieks vācu lietai, un mēs bijām padoti tieši tagad majoram Ercumam, Baltijas vācietim, caur kura rīcību redzējām to, ko nevēlējāmies redzēt un kas mūsu acīm nebija jāredz.²³

Varam tikai minēt, cik daudz no tā bija jāredz arī mazajam U. Kurzemniekam.

Pēc atgriešanās Stolbcos 18. policijas bataljonu 1942. gada oktobrī nosūtīja uz Hansevičiem, kur tas turpināja piedalīties cīņās pret partizāniem. 1943. gada maija sākumā bataljons atgriezās Rīgā un novietojās Krusta baznīcas kazarmās. Tā paša gada 1. jūnijā to iekļāva latviešu 2. brigādes 2. (40.) (vēlāk – 19. divīzijas 43.) kājnieku pulka sastāvā kā 3. bataljonu, un tas piedalījās frontes cīņās no Volhovas purviem līdz pat Kurzemes ielenkumam. U. Kurzemnieks atceras, ka kopā ar latviešu karavīriem viņš bija Baltkrievijā, tad pēc bataljona iekļaušanas leģionā – apmācībās Veļikije Lukos un frontē Volhovā, bet 1943. gada oktobrī viņu nosūtīja atpakaļ uz Rīgu, kur Uldis dažas reizes kopā ar J. Kūli jau bija viesojies atvaļinājuma laikā. Pārspīlēti un ne vienmēr patiesi gan šķiet M. Kurzema apgalvojumi, ka viņš nekad nesapratīšot, kāpēc karavīri izvēlējās paturēt zēnu pie dzīvības, varbūt viņiem bija tāda mirkļa skaidrība par savu cilvēciskumu, kamēr viņi šeit dzēra un nogalināja.²⁴

Īpaša uzmanība grāmatā ir atvēlēta Latviešu leģiona pulkvedim Kārlim Lobem (1895–1985), kuram, pēc M. Kurzema domām, ir bijusi nozīmīga loma U. Kurzemnieka likteņa noteikšanā. Taču patiesībai neatbilst grāmatā vairākkārtīgi apgalvotais, ka K. Lobe būtu bijis 18. policijas bataljona vai pat kādas latviešu policijas brigādes komandieris laikā, kad bataljons atradās Baltkrievijā. Ja U. Kurzemnieka tikšanās ar K. Lobi patiešām notika jau 1942. gadā Baltkrievijā, nevis vēlāk Rīgā vai Volhovā, tas drīzāk varētu būt izskaidrojams ar to, ka no 1942. gada 21. februāra līdz 21. novembrim, būdams Rīgas kārtības dienesta štāba priekšnieks, bet pēc tam līdz 1943. gada februārim – Latvijas Zemes pašpārvaldes lekšējās drošības galvenās direkcijas referents, K. Lobe varēja doties inspicēt Austrumu frontē esošos latviešu policijas bataljonus.²⁵

²¹ Kangeris, K. Latviešu policijas bataljoni lielajās "partizānu apkaršanas" akcijās. *Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1964. gadā: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2003. gada pētījumi* Rīga, 2004. 351.–352. lpp. (*Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 13. sēj.).

²² Bundesarchiv Berlin, R-70-SU/16.

²³ HI, Latvian Central Committee, Box. 1, Folder 1; LVA, 2395. f., 1. mikrofilma.

²⁴ Kurzem, M. My father was a child mascot for the SS. *The Observer Review*. Februar 29. 2004.

²⁵ *Latviešu karavīrs Otra pasaules kara laikā*. 2. sēj. 35., 37. lpp.

Pamatā M. Kurzems nekritiski atkārtu jau savulaik padomju propagandas izdevumos atrodamās apsūdzības pret K. Lobi²⁶, kuru atbilstība vēsturiskajai realitātei ir diezgan nosacīta.²⁷ Kaut arī M. Kurzems grāmatas ievadā pateicas latviešu vēsturniekam A. Ezergailim par atbalstu, kas palīdzējis viņam labāk izprast latviešu policijas uzbūvi un darbību vācu okupācijas laikā, daudzi grāmatā aprakstītie notikumi rāda, ka tos saprast autoram ir izdevies tikai daļēji. Ir grūti piekrist M. Kurzema viedoklim, ka tieši baltiešu brīvprātīgo policijas brigādes un citas vienības esot veidojušas vācu drošības policijas un SD operatīvo grupu sastāvu, 18. policijas bataljons esot bijusi "SS iznīcināšanas vienība", kura sākotnēji pastāvējusi kā policijas brigāde, pēc tam iekļauta vērmahtā, bet vēl vēlāk pārveidota par SS vienību. M. Kurzems arī nepamatoti uzskata, ka K. Lobe piederējis latviešu nacistu elitei un ir bijis SS organizācijas loceklis, kurš atbildīgs par vairāku desmitu tūkstošu ebreju iznīcināšanu Slonimā un Rumbulā, utt.²⁸

Attiecībā uz K. Lobi nav noliedzams, ka laikā no 1941. gada 9. jūlija līdz 29. augustam viņš bija Ventspils pašaisardzības spēku komandieris un ar šīs vienības dalībnieku līdzdalību šajā laikā norisinājās vācu SD organizēta Ventspils pilsētas un apriņķa ebreju vīriešu apcietināšana un tai sekojoša iznīcināšana. Tāpat K. Lobe kādu laiku komandēja arī 280. (Bolderājas) latviešu kārtības dienesta (policijas) bataljonu, kuru saformēja 1943. gada 23. janvārī Bolderājā un tad atkal izformēja 9. aprīlī pēc tam, kad tas bija piedalījies vācu organizētā pretpartizānu akcijā "Ziemas burvība" (*Winterzauber*) Baltkrievijā.²⁹ Neskatoties uz to, ka K. Lobe 60.–70. gados, dzīvojot Stokholmā, bija spiests gan sniegt liecības dažādām izmeklēšanas instancēm, gan vērsties tiesā ar prasību par neslavas celšanu par viņa apvainošanu kara noziegumu veikšanā,³⁰ viņa tieša līdzdalība tajos nekad netika pierādīta un drīzāk ir apšaubāma. K. Lobes kara laika darbības dziļāku un precīzāku izpēti neveicināja arī tas, ka pret viņu vērstās apsūdzības galvenokārt bija padomju izcelsmes un kā tādas bija tapušas politiskos nolūkos, kā arī tas, ka 60. gadu otrajā pusē iestājās 25 gadu noilgums, pēc kura saskaņā ar Zviedrijas likumiem apsūdzības izvirzīšana pret viņu vairāk nebija iespējama.³¹ Sarunas laikā ar pašu U. Kurzemnieku, viņš atcerējās, ka pulkvedi K. Lobi saticis Volhovā un bijis kopā ar viņu arī Latvijā, kad viņi apciemojuši ievainotos karavīrus slimnīcā, kā arī izteicās: "Neko sliktu par viņu es nevaru teikt. Savulaik es parakstīju un nosūtīju uz Stokholmu apliecinājumu, ka Lobe ir bijis labs cilvēks."³² Tomēr M. Kurzems raksta, ka Uldi šādi rīkoties esot piespiedis viņa audzītēvs Jēkabs Dzenis (1893–1979), kuram U. Kurzemnieka dzīvē vēlāk izrādījās vēl lielāka nozīme kā K. Lobem.³³

Kapteinis J. Dzenis bija cīnījies Pirmajā pasaules karā un Latvijas Atbrīvošanas cīņās, par ko 1922. gadā tika apbalvots ar 3. šķiras Lāčplēša Kara ordeni. Vācu okupācijas laikā viņš bija konfekšu fabrikas "Laima" direktors. Tieši "Laima" bija tā, kuras aprūpē

²⁶ Avotiņš, E., Dzirkalis, J., Pētersons, V. *Daugavas Vanagi: Who are they?* Rīga, 1963. Pp. 76–83, 162–163; Dzirkalis, J. *Kāpēc viņi bēga: Patiesība par Latviešu nacionālo fondu Zviedrijā*. Rīga, 1965. 88.–97. lpp.; Arklāns, B., Dzirkalis, J., Silabriedis, J. *Viņi bez maskas*. Rīga, 1966. 91.–95. lpp.; Dokumentālā filma "Vēsture apsūdz", 1970.

²⁷ Viksne, R. *Ebreju iznīcināšana Ventspilī 1941. gadā. Holokausta izpētes jautājumi Latvijā*. Rīga, 2003. 67.–100. lpp. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 8. sēj.); Deland, M. The Swedish–Latvian Relief Committee, German–Baltic and Swedish Intelligence and Impact on the Reception of War Criminals in Sweden. *Latvija nacistiskās Vācijas okupācijas varā 1941–1945*. Rīga, 2004. 188.–196. lpp. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 11. sēj.).

²⁸ Kurzem, M. *The Mascot*. Pp. 19, 106, 127, 133, 145, 234, 235.

²⁹ *Latviešu karavīrs Otra pasaules kara laikā*. 2. sēj. 262.–264. lpp.

³⁰ Deland, M. *Karlis Lobe – The Swedish Interrogations*. Report in the Stockholm University, 2006.

³¹ Löow, H. Swedish Policy Towards Suspected War Criminals, 1945–87. *Scandinavian Journal of History*. 14, 1989, (No.2). Pp. 135–153; Sweden – A Scandinavian Haven for Baltic War Criminals. Zurof, E. *Occupation: Nazi-Hunter. The Continuing Search for the Perpetrators of the Holocaust*. Hoboken, 1994. Pp. 341–351.

³² Saruna ar U. Kurzemnieku 2004. gada 25. aprīlī.

³³ Kurzem, M. *The Mascot*. Pp. 23–24, 192–193.

**Uldis Kurzemnieks Ziemsvētkos
1942. gadā.** LOM

bija nonācis 18. policijas bataljons (vēlāk – viss Latviešu leģiona 2. (43.) pulks), jo pastāvēja tradīcija, ka lielākie uzņēmumi ņēma savā gādībā kādu latviešu karavīru vienību, gatavojot tiem paciņas un rūpējoties par karavīru piederīgajiem.³⁴ Rīgā U. Kurzemnieks nonāca J. Dzeņa ģimenē un vēlāk kļuva par tās pilntiesīgu locekli.³⁵ Viņš uzsāka mācības Rīgas pilsētas 49. pamatskolā, bet brīvo laiku pavadīja gan J. Dzeņa dzīvoklī Rīgā, Kr. Valdemāra ielā, gan vasaras mājā Carnikavā un fabrikas “Laima” bērnu nometnē Dzintaros. Par to liecina arī kinožurnāla “Ausland Woche” 1943. gada 2. oktobra numurs, kurā redzami latviešu leģionāru bērni kādā atpūtas namā Rīgas Jūrmalā. Kopā ar viņiem rotaļājās U. Kurzemnieks, tērpies stilizētā ieroču-SS formastērpā ar sarkanbaltsarkano vairodziņu un dižkareivja dienesta pakāpi.³⁶ Ziņas par Ulda gaitām J. Dzeņa ģimenē Latvijā ir atrodamas arī kara laika presē,³⁷ un zēnu labi atceras arī šo notikumu aculiecinieki.³⁸ Savukārt M. Kurzemam, neizprotot patieso noskaņojumu latviešu sabiedrībā, sava tēva kara gados nēsātais formastērps acimredzot ir bijis par iemeslu, lai kļūdaini rakstītu, ka latvieši tā flirtējuši ar nacismu, u. tml.³⁹ Ne mazāk absurdi ir arī citi grāmatā lasāmie apzīmējumi, piemēram, 1918.–1920. gada Brīvības cīņu un Latvijas armijas simbols – uzlecoša saulīte – te tiek nosaukts par latviešu SS emblēmu, tāpat minēts, ka “Lāčplēsis” (domāta Lāčplēša Kara ordeņa kavalieru biedrība) esot bijusi latviešu fašistu organizācija, latvieši tiek saukti par nacistiem un antisemītiem, kuri apsveikuši vācu okupāciju, un viņu došanās bēgļu gaitās Otrā pasaules kara noslēgumā notikusi ar nolūku “slēpt pēdas” un savu līdzdalību kara noziegumos utt.⁴⁰

1944. gada oktobrī, kad Sarkanā armija tuvojās Rīgai, Dzeņu ģimene kopā ar Uldi devās bēgļu gaitās uz Vāciju. Pēc Otrā pasaules kara beigām vairākus gadus viņi pavadīja pārvietoto personu nometnē Gēstahtas (*Geesthacht*) pilsētiņā pie Hamburgas, kur Uldis beidza latviešu pamatskolu un kopā ar latviešu bērniem tika iesvētīts vietējā baznīcā. 1949. gadā Dzeņu ģimene izmantoja iespēju izceļot uz Austrāliju, kur pēc tvaikoņa “Nelly” noenkurošanās Melburnas ostā sākotnēji nonāca Bonegillas imigran-

³⁴ Par to liecina arī 1943. gada 9. jūnijā Rīgā tapušās fotogrāfijas, kurās redzams J. Dzenis un fabrikas “Laima” darbinieces, pavadot bataljona karavīrus uz fronti (LKM, inv. nr. 5-1024 – 5-1030-FT/p).

³⁵ *Pulkvedis Kārlis Lobe 70-gadnieks*. Stokholma, 1965. 35. lpp.

³⁶ Operators ir fiksējis mazo Uldi lepni soļojot bērnu bariņa priekšgalā, spēlējot ar bērniem “aklās visticpas” un pēc tam atpūšoties pludmalē. Kadros pavid arī mazs Latvijas karodziņš pie bērnu gultiņām, “Laimas” konfekšu kārba, kas izmantota “smilšu piļu” celšanai, un arī pats J. Dzenis kopā ar bērniem un to audzinātājiem (kinožurnāls “Ausland Woche”, 1943., 2. oktobris).

³⁷ A.O. Uldis Kurzemnieks Rīgas Jūrmalā. *Daugavas Vanagi*. 1943. 27. jūlijs; Uldis Kurzemnieks Dzintaros. *Tēvija*. 1943. 24. augusts; Bl. Pie mūsu leģionāru krustdēla – 10 gadus vecā Ulda Kurzemnieka. *Zemgale*. 1943. 24. augusts.

³⁸ J. Dzeņa meita Ausma atceras, ka viņa Uldi dažas reizes redzējusi sava tēva dzīvoklī Rīgā un mājā Carnikavā 1944. gada vasarā. Būdam 14 gadus veca meitene, viņa par Uldi daudz nav interesējusies, taču atceras, ka viņš bijis diezgan bravurīgs, un vienmēr teicis, ka ir latvietis. 1944. gada aprīlī ar Uldi kādu laiku kopā pavadīja arī tolaik 10 gadus vecais Jānis Kasparsons. Šodien viņš atceras, kā abi zēni kopā spēlējušies un darijuši visādus nedarbus, kā arī to, ka Uldis lepni staigājis Carnikavas dzelzceļa stacijā, tērpies leģionāra uniformā (Saruna ar A. Dzeni un J. Kasparsonu 2004. gada 28. aprīlī).

³⁹ Kurzem, M. *The Mascot*. Pp. 119, 327.

⁴⁰ Turpat. *The Mascot*. Pp. 92–93, 105–106, 140, 162, 181, 201, 235.

tu nometnē. Pēc tam Uldis kādu laiku strādāja uz dzelzceļa, tad par ziloņu kopēju kādā ceļojošā cirkā, bet vēlāk par elektriķi un TV iekārtu labotāju. 1956. gadā U. Kurzemnieks apprecējās ar austrālieti Patrīciju, un viņu ģimenē pasaulē nāca trīs dēli. Šodien Uldis ir pārsniedzis 70 gadu vecumu un dzīvo Melburnas priekšpilsētā Altonā.⁴¹ Dokumentālās filmas un grāmatas "Laimes nesējs" saturā tomēr ieviesušās virkne neprecizitāšu ne tikai par 18. policijas bataljona un latviešu karavīru gaitām Otrā pasaules kara laikā, bet arī par U. Kurzemnieka dzīves gājumu Dzeņu ģimenē Latvijā un tālāko došanos trimdā uz Vāciju un Austrāliju, uz ko vairākkārtīgi norādījuši arī šo notikumu aculiecinieki.⁴²

Pēc ilgās klusēšanas, pirmoreiz – 1998. gadā, Uldis kopā ar vecāko dēlu Marku devās patiesības meklējumos uz Baltkrieviju. Viņi noskaidroja, ka Koidanova ir ciematiņš pirmskara Baltkrievijā, ko tagad sauc Džeržinska. Ierodoties tur, viņi atrada vietu, kur 1941. gada 21. oktobrī iznīcināja pilsētas iedzīvotājus. Viņiem izdevās satikt cilvēku, vārdā Ēriks Galperins, kurš vēlāk izrādījās Ulda pusbrālis, jo viņu tēvam tomēr bija izdevies pārdzīvot Osvencimas un Dahavas koncentrācijas nometņu režīmu un pēc kara atgriezties dzimtenē. Koidanovā Uldim izdevās atrast māju, kas izskatījās tieši tāda, kādu zēns to bija paturējis prātā savās bērnības atmiņās. Dārzā vēl arvien bija ābele, kurā viņš bija kāpis kā puika. Uldis skatījās fotogrāfijas no Ērika ģimenes un redzēja sejas, kuras bija ļoti līdzīgas viņam pašam. Ēriks izstāstīja, ka Panoks bija tās ģimenes vārds, kura dzīvoja blakus mājā pirms kara un kuri visi bija gājuši bojā. Pēc šā ceļojuma Uldis ir pārliecināts, ka viņa īstais vārds bija Ilja, Solomona un Hannas Galperinu dēls, kuri dzīvoja Koidanovā. Tajā dienā viņš nolika ziedus uz masu kapa, jo ticēja, ka šeit dus viņa māte un citi ģimenes locekļi.⁴³

Pēc savas pagātnes atklāšanas un filmas "Laimes nesējs" uzņemšanas Uldim ir nācies izjust visdažādāko reakciju – no viņa ir attālinājušies daļa draugu un viņa stāstu pretrunīgi ir uztvērusi arī vietējā latviešu sabiedrība. Kad viņš sniedza liecības Holokausta centrā Melburnā, daudzi tās uztvēra nevis ar līdzjūtību, bet gan ar pārmetumiem. Bija pat cilvēki, kuri teica, ja šis stāsts ir patiess, tad viņam vajadzētu klusēt un nokaunēties, jo viņš esot pieteicies SS bataljonā piecu gadu vecumā un ir līdzvainīgs sešu miljonu ebreju noslepkavošanā. Šodien U. Kurzemnieks saka, ka "reizēm viņš jūtas, ka viņā ir divi cilvēki, kuri vairākus gadus ir klusējuši, bet tagad ir pamodušies un ne sevišķi labi

⁴¹ Craig, O. The tale of a Nazi mascot. *The Sunday Telegraph*. June 10. 2007.

⁴² "Laimas' direktors bija Jēkabs Dzenis, atvaļināts Latvijas armijas štāba kapteinis un Lāčplēša Kara ordeņa kavalieris. Sākumā viņš bija fabrikas galvenais grāmatvedis, un komunistu gadā aizveda iepriekšējo direktoru. Vācu okupācijas laikā, fabrikai atsākot darbību, viņš uzņēmās 'Laimas' vadību. Filmā 'The Mascot' no Ulža sarunas ar Marku var rasties iespaids, ka fabriku atņēma židiem un J. Dzenis ielika par direktoru. Cik zinu, Kārlis Ulmanis 'Laimu' nacionalizēja pirms kara reizē ar daudz citiem, ārzemniekiem piederošiem, uzņēmumiem [...] Uldis, vēlāk apmeklējot J. Dzeņa māju Carnikavā, saka, ka J. Dzenis to dabūjis par piedalīšanos 'revolūcijā', kā labs boļševiks! J. Dzenim zemi Carnikavā piešķīra kā L.K.o.k. par nopelniem Latvijas Atbrīvošanas cīņās pēc Pirmā pasaules kara, tāpat kā citiem 'Lāčplēšiem.'" (Edgara Laķa 2004. gada 24. aprīļa vēstule U. Neiburgam); "Mana sieva Ināra Uldi atceras jau no Latvijas. Viņas tēvs 'Laimā' strādāja kā ierēdnis, un tur nu uzrādās zēns no frontes, kas esot dzīvojis pa fabriku un baudījis saldumus pa labi un kreisi [...] Teiktais, ka bērnu nometnē piedalījās tikai Latvijas augstāko nacistu bērni, bija pretīgs. Ināra atceras, ka nometnes bija 'Laimas' strādnieku bērniem." (Jura Zemīša 2004. gada 28. aprīļa vēstule U. Neiburgam); "Patiesību es uzzināju jau tad, kad aizbraucu uz Austrāliju ciemos pie tēva un māsām 1976. gadā. Viņš atnāca ciemos pie tēva, un vienu vakaru mēs parunājām. Tad tēvs arī pateica, ka viņš ir ebrejs [...] Arī toreiz, kad mēs satikāmies Austrālijā, viņam bija ilgas pēc tuviniekiem. Viņš pat lūdza, bet es diemžēl pazaudēju to viņa īsto vārdu un uzvārdu, un toreiz es baidījos meklēt tos tuviniekus." (A. Dzenes stāstījums par U. Kurzemnieku, Latvijas Radio 1, "Gadsimta griežos", 2004., 7. maijs); "Es Dzeņu ģimenē ienācu 1947. gadā, apprecot Jēkaba Dzeņa vidējo meitu Mirdzu, un man ir sāpīgi lasīt Marka fantāzijas par viņiem. Jēkabs bija Brīvības cīņu L.K.o.k. varonis, neapšaubāms patriots un latvietis sirds dziļumos, ne fašistu rokas pūsis [...] Marks ir grāmatas rakstītājs, bet es nevaru atbrīvoties no sajūtas, ka arī Uldis ir mūs pievilis, atļaudams Markam rakstīt tādas nepatiesības." (Laķis, E. Par Uldi Kurzemnieku. *Austrālijas Latvietis*. 2007. 29. augusts).

⁴³ Kurzem, M. *The Mascot*. Pp. 269–304.

satiek savā starpā.⁴⁴ Atbildot uz teikto, ka viņam vajadzētu ienīst nacistus, Uldis par sevi saka: "Naidis man nepalīdzēs", un "Es esmu tas, kas esmu", "Es piedzimu kā ebrejs, mani uzaudzināja nacisti un latvieši, un es apprecējos katoļu baznīcā". Runājot par dokumentālo filmu "Laimes nesējs", Uldis atzīst, ka tās veidotāji pāris vietās notikumus nav attēlojuši tā, kā patiesībā bija, jo "austrāliešiem nekas daudz nebija zināms par Otro pasaules karu Eiropā. Jā, viņi zina kaut ko par Japānu, bet ne par Eiropu. Ir kādas kļūdas, varbūt ne lielas, bet ir. Tās filmas jau tā tiek taisītas, lai tajās būtu vairāk kaut kādas sensācijas". U. Kurzemnieks uzsver, ka visās intervijās, kur viņam ir jautājuši, viņš teicis, ka ir pateicīgs latviešiem par savu izglābšanu: "Man nav nekas pret latviešiem, bet te daudzi saka, ka latvieši ir slikti. Taču tas, ko es varu atbildēt, ir tas, ka pret mani viņi vienmēr izturējās labi. Viņi man bija tēva un mātes vietā."⁴⁵

Kopumā, vērtējot grāmatu "Laimes nesējs", nākas konstatēt, ka tas ir prasmīgi un interesanti uzrakstīts stāsts par kādu netipisku holokausta pārdzīvotāju, kas neapšaubāmi var izraisīt lielu interesi Rietumu sabiedrībā. Tas šķiet arī ir bijis šīs grāmatas mērķis – ne tikai atklāt U. Kurzemnieka kara laika pieredzi, bet darīt to pēc iespējas dramatiski un sensacionāli. Vienlaikus jāatzīst, ka grāmatas autoram M. Kurzemam bieži vien ne tuvu nav izdevies objektīvi izprast kara laika notikumus Austrumeiropā. Grāmatas autors, vāji pārzinot un maz izmantojot latviešu izcelsmes vēstures avotus, kas vismaz daļēji būtu varējuši mainīt viņa priekšstatus par notikušo, bieži vien sniedz ļoti subjektīvu un vēsturiskai realitātei tikai daļēji atbilstošu skatījumu par sava tēva kara laikā piedzīvoto. Diemžēl daudzās kļūdas un faktu nepareizības ne tikai samazina grāmatas satura kvalitāti, bet arī nepamatoti met ēnu uz latviešu sabiedrību. Paradoksāli, bet, kaut arī latviešiem un Latvijai šajā stāstā ir veltīts daudz vietas, ne dokumentālās filmas demonstrēšana Latvijā, ne grāmatas "Laimes nesējs" izdošana latviešu valodā, nemaz nerunājot par Latvijas vēsturnieku iesaistīšanu diskusijā par grāmatā skartiem kontroversālajiem jautājumiem, tās autoriem vismaz līdz šim nav šķītuši pietiekami pievilcīga.

⁴⁴ Kurzem, M. My father was a child mascot for the SS. *The Observer Review*. Februar 29. 2004.

⁴⁵ Saruna ar U. Kurzemnieku 2004. gada 25. aprīli.

Mark Kurzem's *The Mascot* Between Myths And Reality

ULDIS NEIBURGS

The Mascot is a sensational World War II human-interest story about the secret of Uldis Kurzemnieks (his English name is *Alex Kurzem*) by his son Mark. It is a sequel to the 2002 movie documentary on the same topic. Kurzemnieks was found by soldiers of the 18th Latvian (Kurzeme) Police Battalion in Belorussia in 1942, given a Latvian name and made the Battalion's mascot. In Latvia, he was taken in by a Latvian family that fled Latvia before Soviet occupation in 1944, lived in refugee camps in Germany and emigrated to Australia, where Kurzemnieks still lives. He was brought up with Latvians and his early education was Latvian. He was thought, or proclaimed to be a Russian orphan, but it has now been revealed that he is Jewish, his family roots have been discovered, and the book speculates that he may have been saved by the unit that was responsible for the murder of his parents in the village of Koidanov.

The review disclaims the possibility that the 18th Battalion could have been involved in the Koidanov massacre, which took place in the fall of 1941, whereas the 18th Battalion arrived in Belorussia in May 1942 to fight against Soviet partisans. Members of the 18th Battalion were sentenced in a Soviet show trial in 1961 for allegedly participating in a massacre of Jews in Slonim, Belorussia, in 1942, but the historian Andrew Ezergailis convincingly argues that the charges were fabricated by the KGB. Although the author of the book thanks Ezergailis for his help in understanding the complicated history of the so-called police battalions and their activities, the review concludes that the book still reveals a lot of confusion in these matters. The mass murder of Jews in principle conducted by the German Security Service (*Sicherheitsdienst – SD*), whereas the police units were involved in combat operations or performed guard duties.

The reviewer also finds that the book's suggestion about the Latvians flirting with Nazism are misconceived and based on misinformation and failure to understand the Latvian situation in World War II. Thus accusations against one of the persons with whom Kurzemnieks came into contact during his time with the 18th Battalion, Colonel Kārlis Lobe, as a top Latvian Nazi and member of the SS responsible for major Jewish massacres are based on Soviet disinformation and not sustainable. Similarly misinformed is the identification of the symbol of independent Latvia's army, the rising sun, as a Latvian SS emblem; calling the organisation of recipients of the War of Liberation order of Lāčplēsis "fascist"; that Latvians who became refugees in the West were hiding their tracks as war criminals.

The review concludes that *The Mascot* is a well-written book about an unusual life story that will attract a great deal of interest in the West. It is, however, not a book that has succeeded in presenting the events in Eastern Europe in World War II objectively and fairly. Lack of historical source studies, above all, recent Latvian research, has resulted in a subjective and oftentimes erroneous view of history that casts an undeservedly negative light on Latvians, whereas, as the reviewer points out, the book's hero has stated that he considers the Latvians to have been his rescuers and stepparents. Strangely, the reviewer comments, that, despite the major role Latvians play in the story, neither the 2002 film documentary, nor a Latvian translation of the book has yet appeared in Latvia.

Between the Lines

The first time I saw the book, I was struck by the cover. It was a simple, elegant design with a dark background and a single, glowing line that seemed to pulse with life. The title, "Between the Lines," was written in a clean, sans-serif font, centered at the top. Below it, the author's name, "John Doe," was printed in a smaller, lighter font. The overall aesthetic was minimalist and modern, suggesting a story that was both profound and accessible.

I picked up the book and turned the pages. The first few chapters were a slow burn, setting the stage for a story that would unfold in a way that was both surprising and inevitable. The author's prose was crisp and clear, with a rhythm that drew me in and kept me turning the pages. The characters were well-developed and felt like real people, each with their own secrets and motivations.

As the story progressed, the tension between the characters grew, and the reader is left wondering what will happen next. The author's use of foreshadowing and subtle hints kept me on edge, and the plot twists were both unexpected and satisfying. The book was a masterclass in storytelling, and I found myself recommending it to everyone I knew.

By the end of the book, I was left with a sense of closure and a deep appreciation for the author's craft. "Between the Lines" was not just a book; it was an experience. It was a journey that took me to places I had never been before, and it was a journey that I will never forget. The book was a testament to the power of good storytelling, and it was a book that I would read again and again.

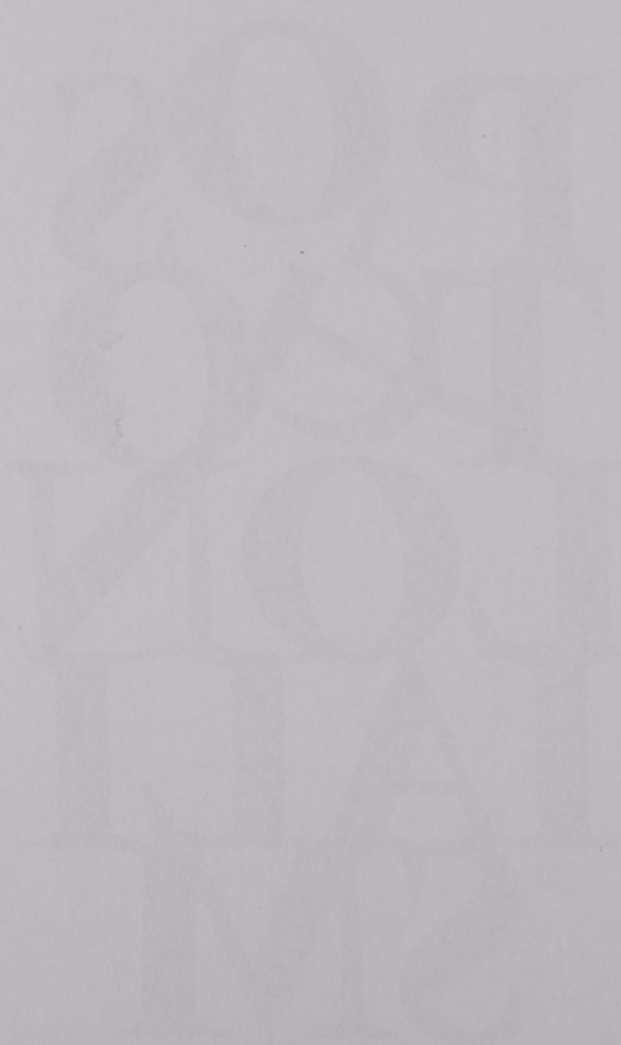
Forums

V

POST
COLONIALISM

V

Forums

Baltic Subalterns? Postcolonial Theory and New Possibilities for (Re-)Writing the History of the Soviet Occupation of Latvia

MATTHEW KOTT

In 2004, whilst helping to arrange a conference on migration patterns in the eastern Baltic countries during the twentieth century, I felt inclined to use the phrase "colonial migration" to describe the some of the population movements into Estonia, Latvia, and Lithuania during the era of Soviet domination following World War II.

My understanding of Russian imperial ambitions in the Baltic Sea region over the *longue durée* made such an application of the discourse of colonialism seem appropriate. Indeed, there were many parallels between Tsarist-era and Soviet-era policies – the large-scale recruitment of workers from the Russian heartland to work in the factories of Riga that served the vast imperial economy, for example – but I also knew that some of these similarities could be quite superficial. Furthermore, could one feasibly accuse the Soviet Union of being an imperialist, colonialist power, when it proclaimed itself to be the foremost champion of the world's colonised peoples against their imperialist oppressors?

Back in 2004, though, the methods and analyses that have been developing within post-colonial studies over the past quarter century had yet to infiltrate the historiography of Latvia. Despite the fact that condemnations of Soviet "imperialism" and "colonisation" became commonplace in the works of more polemical historians in Latvia during the 1990s, little attempt was made to actually produce a scholarly framework of the analysis of the phenomena during the period of foreign totalitarian occupation in Latvia that could be attributed to colonialism.

To call to Soviet Union an empire is nothing new; its detractors have been calling it thus pejoratively almost from the very beginning. Only after the USSR collapsed in a manner similar to empires past, did the "empire" label seem more fitting and less ideologically charged. Nevertheless, the fact remained that, throughout its existence, the Soviet state claimed itself to be anti-imperialist, and many of its policies towards national minorities make little sense when compared to the "classical" imperialist colonialism of the nineteenth century. It is this paradox that prompted American historian Terry Martin in 2001 to coin the term "affirmative action empire" for the uniquely Soviet form of imperialism.¹

By doing so, Martin proffers a compromise, in saying that the Soviet Union (at least, under Lenin and Stalin) both was, and was not an empire. Yet such a compromise makes incorporating the study of the USSR into the sphere of post-colonial studies difficult. Martin's model of an "affirmative action empire" chooses to stress many of the unique aspects of the Soviet system, thereby discouraging the possibility that comparisons with other colonial empires could be fruitfully made.

Dissatisfied with this situation, the German historian Ulrich Hofmeister revisited the question of whether the USSR fit the mould of a colonial power in a recent article.² Hofmeister's point of departure was to formulate a definition of colonialism that would focus on elements where the policies of the Soviet Union and the western European imperial powers *vis-à-vis* their respective colonial subjects could be directly compared.

¹ Terry Martin, *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1929* (Ithaca & London: Cornell UP, 2001) 18–20.

² Ulrich Hofmeister, "Kolonialmacht Sowjetunion: Ein Rückblick auf den Fall Uzbekistan," *Osteuropa* 56. 3 (2006): 69–93. An earlier article with a similar approach is: Jörg Baberowski, "Auf der Suche nach Eindeutigkeit: Kolonialismus und zivilisatorische Mission im Zarenreich und Sowjetunion," *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, N.F., 47.4 (1999): 482–503.

According to Hofmeister, the three main elements of colonialism are a) the exercise of rulership (*Herrschaft*); b) the existence of cultural difference (*Fremdheit*) between the groups of rulers and ruled; and, finally, c) the sense of cultural superiority (*Überlegenheitsgefühl*) of the representatives of the imperial power over their colonial subjects. His definition of colonialism thus runs:

Kolonialismus ist eine Herrschaftsbeziehung zwischen Kollektiven, bei der die Kolonialherren die fundamentalen Entscheidungen über die Lebensführung der Kolonisierten unter vorrangiger Berücksichtigung ihrer eigenen Interessen treffen. Die Kolonialherren haben ein anderes traditionelles Siedlungsgebiet als die Kolonisierten und unterscheiden sich von ihnen kulturell. Sie sind überzeugt, über einen Entwicklungsvorsprung gegenüber den Kolonisierten zu verfügen und daher kulturell höher zu stehen als diese.³

In his article, Hofmeister then proceeds to outline how, according to such a definition, the Soviet Union acted as a colonial power in the case of its policies towards Uzbekistan in Central Asia. He also goes on to point out the main differences between these policies, and those practised by the western European colonial powers in Africa and Asia during the nineteenth and twentieth centuries.

Importantly, Hofmeister does not explain these differences as arising from a fundamental difference in the fundamental nature of the colonialism practiced. Thus, as just as the Victorian British in India or the King Leopold's men in the Congo, so, too, were the representatives of Soviet power equally convinced of the superiority of their culture – namely, industrialised, atheistic communism – over that of the agrarian, Islamic indigenes.

The main difference, according to Hofmeister, lay in the long-term goals of the Soviet colonisation in Central Asia. The Soviets intended over time to fully incorporate their Uzbek colony as an integral part of the multi-ethnic imperial state, which contrasts sharply to the arm's-length status of the British Dominions, or the semi-integration that distinguishes the overseas *départements* of France from the Metropolitan ones. This difference would therefore adequately explain the energy and effort invested by the Soviet authorities and the Communist Party in the 1920s drive for *korenizatsiia* and the various other policies designed to include the subject peoples in the collective exercise of power.

Implied in Hofmeister's analysis is the recognition that the outcome of these differing practices of colonialism still had very similar outcomes for the colonised peoples in question. The Soviets' outwardly egalitarian, non-colonialist policies more often than not had the effect of co-opting hand-picked local elites into adopting the modes of the "superior imperial culture" of Soviet Communism. This cultural climbing included by necessity the adoption of the Russian language and a Russocentric world-view by these "metropolitanised" locals – the Russian people, after all, were led the way in the epoch-making global struggle for a utopian communist future. In the end, these Soviet "brown sahibs" served as important middlemen in the process of reducing their colonised compatriots into more or less compliant subalterns through the false appearance of mass participation and local representation.

In the comfortably habitual Eurocentric modes of thinking prevalent in much of academia, it is one thing to discuss the colonisation of an Asian people like the Uzbeks; it is, however, another matter altogether to imagine the colonial subjugation of a European nation, even if it be one on the periphery. Only when the ethnic group in question is different enough in its language, social structures, and physical appearance can "othering" take place to an extent that would allow a colonial-type relationship between peoples to develop in Europe. A good example of this can be seen in the Swedish, and later, also the Norwegian, state's attitudes towards the Sámi (Lapp) peoples of the North throughout the modern period. Similar, although not entirely comparable, relationships arose towards the Moorish inhabitants of Spain following the *Reconquista*, and in Ireland in the centuries following the Tudor Re-conquest. Indeed, the seventeenth-century attempts to integrate Ireland into the English monarchy through colonisation bears some passing resemblance to the integrationist colonialism of the Soviets as described by Hofmeister.

But what of modern industrialised states in the era following the nineteenth-century nationalist awakenings of the European peoples, both large and small? Is it possible to countenance one

³ Ibid. 70.

advanced European society seeking to subjugate another in a colonialist fashion, based on the aggressor nation's sense of "cultural" (in any of a variety of senses) superiority? Can one posit that a country like Latvia was actually subjected to a kind of colonial regime by the Soviet Union for much of the twentieth century?

On this point, another German historian seems to offer a good case for comparison. In a recent article that has also appeared in English translation, Jürgen Zimmerer encourages readers to abstain from the established historiographies of eastern Europe under occupation in World War II, and suggests instead that the Nazi construct of *Reichkommissariat Ostland* – comprising the territory of Estonia, Latvia, Lithuania, and much of Belarus – be interpreted as a colony, ripe for economic exploitation and colonisation.⁴

Such statements are not entirely novel: the Latvian economic historian, Arnolds Aizsilnieks, had already drawn similar conclusions about Nazi economic policies in *Ostland* decades before.⁵ What is new in this context is that Zimmerer seeks to employ the theories and tools of postcolonial studies to the experience of Nazi rule in the Baltics, in order to broaden our understanding of the past. For example, he places the Nazi administration in *Ostland*, the locus of many of the most horrific genocidal massacres perpetrated during the Holocaust, within the narrative of German colonialism, settlement policies, and wars of extermination that stretched back to the Scramble for Africa and included the genocidal wars against the Herero and Nama.

Zimmerer's goal is to challenge the perception of Nazi atrocities as an historical anomaly, the so-called *Sonderweg*, and instead frame the Third Reich within a broader global history:

Some practices that, from a narrow, Eurocentric perspective, seem unprecedented prove, on closer inspection, to be radicalised versions of forms found in earlier colonial times. A truly global history of military or political occupation should disregard a Eurocentric distinction between occupation in Europe and colonial rule overseas. Nazi policies for the occupied areas of Poland and the Soviet Union [i.e., including the Baltic states] must also be viewed as part of the global historical tradition of colonial rule.⁶

Zimmerer's conviction is that it will be of benefit to both German and European history to adopt this more global, postcolonial perspective in our analyses of Nazi rule in eastern Europe.

Why not, then, take up Zimmerer's call to remove our barriers to thinking about colonialism within Europe, and apply Hofmeister's analysis of the USSR as a colonial power to the Soviet occupation of the Baltic states as well?

Despite the aforementioned proliferation of terms relating to colonialism and imperialism in the historiography of Latvia during the Soviet period, the fact remains that post-colonial theory is not, to my knowledge, taught in the history faculties of Latvia's universities – at least, not in the context of Latvia's own past.

Some use of these theories is made within cultural studies or the social sciences, however. A recently published collection of articles goes a long way to summarise the state of research in the establishment of post-colonial theories in Baltic area studies.⁷ Contributions by Latvian historians, however, are conspicuous in their absence from this otherwise broad-ranging book.

One of the problems with postcolonial theory is that it tends to ask uncomfortable questions not only of the colonisers, but also of the colonised. Perhaps this is why, when a master's student in communications studies published a pioneering essay about the problems of a postcolonial Latvian identity on a major internet portal,⁸ the reactions were strongly critical. Interestingly, the condemnations of the author's ideas were not only to be found in the Russian-language media – which, predictably, flatly rejected the idea of Soviet-era migrants as having been, intentionally

⁴ Jürgen Zimmerer, "The Birth of the *Ostland* out of the Spirit of Colonialism: A Postcolonial Perspective on the Nazi Policy of Conquest and Extermination," *Patterns of Prejudice*, 39. 2 (2005): 197–219. The original German version was published in *Sozial.Geschichte*, 19.1 (2004): 10–43.

⁵ Arnolds Aizsilnieks, *Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945* (Stockholm: Daugava, 1968) 895.

⁶ Zimmerer 218.

⁷ Violeta Kelertas (ed.), *Baltic Postcolonialism* (Amsterdam: Rodopi, 2006).

⁸ Ingars Rudzītis, "Latvijas post-koloniālās identitātes problēmas", available on the Internet at <<http://www.politika.lv/index.php?id=3921>> (accessed Nov. 2006).

or otherwise, representatives of a colonial power⁹ – but also appeared in many of the comments posted by Latvians on the portal in conjunction with the article. Thereafter, no-one seems to have made another serious attempt to introduce the concepts of postcolonial theory to the broader public discourse.

Perhaps, the time is now ripe to grapple once again with the fundamental issue of whether the Soviet regime in the Baltic was or was not imperialist and colonialist in its nature. The answers to the question must, however, not be based upon the usual polemics, but instead on new research rooted in rigorous scholarly application of fresh approaches to the empirical data. Hofmeister and Zimmerer show us the potential of the application of postcolonial theories to the policies and behaviour of the Soviet and Nazi regimes. The challenge of finding out whether Balts, too, were Soviet (and also Nazi?) subalterns beckons.

---

⁹ Nikolai Kabanov, "Opasnie fantazii latysha iz Ameriki," *Vesti segodnia* (Riga), 16 Mar. 2004, available on the Internet at < <http://rus.delfi.lv/archive/article.php?id=7740241> > (accessed Nov. 2006). It is worth noting that Rudzitis, although studying in the USA, is from Latvia, and not an American-Latvian.

Baltic (Post)colonialisms: A commentary on Matthew Kott

STEPHEN HOWE

Matthew Kott, in seeking to explore the implications of thinking about Baltic, especially Latvian, history in colonial and postcolonial terms, is joining a long-running and increasingly wide-ranging conversation about intra-European colonialisms. Yet it has been a fragmented, sometimes seemingly confused and unproductive conversation; one where there has been little agreement on the basic terms of debate, where positions have often been taken on crudely political grounds rather than clear intellectual ones. At worst, participants have talked past one another, have seemed to be speaking entirely different languages, or engaging in a dialogue of the deaf. And as Kott notes, this has so far been a discussion in which few Baltic voices have been heard, and from which Latvia has been almost entirely absent.

Ideas about colonialism within Europe have a lengthy, rich, and varied lineage. On a long view and at least from some perspectives, literally *all* European history is colonial history. The story of medieval Europe is one of the expansion of "Latin Europe", and then of what Stein Rokkan calls the continent's central "city belt", their conquests and colonisation west, east and south.¹ For more recent pasts, a very large though fiercely debated literature has sought to analyse Ireland's story in colonial and postcolonial terms, while smaller but in some cases rapidly growing bodies of work have attempted similar exercises in relation to the histories of the Scots, Welsh, Basques, Catalans and many more.² Moving further east and south, we find the histories of much of the Mediterranean world, including its European shores and its islands, widely narrated in colonial terms: obviously and inescapably so in the cases of, say, Malta or Cyprus, more contentiously so for the Iberian or Balkan peninsulas or for southern Italy. A longstanding tradition of analysing Russia as an empire has in recent years ever more often embraced the Soviet and indeed post-Soviet eras too, whether in the work of mostly US-based scholars to which Kott refers or in the "new imperial history" especially associated with the journal *Ab Imperio*. Nazi Germany's expansion, too, is increasingly discussed using this language and these concepts – not only in the recent, fascinating essay by Jürgen Zimmerer which Kott mentions but in numerous works on Nazi Eastern policy and racial theories which trace specifically "colonial" influences and analogies for these and link them with earlier German schemes of eastward expansionism, with Wilhelmine German colonialism in Africa and elsewhere, or both.

Why, then, is the debate over "colonialism" in the Baltic so relatively underdeveloped, as Matthew Kott notes? And why, as he also underlines, is the very employment of this terminology, these concepts, so contentious there and in some quarters sharply rejected? Kott himself suggests several reasons for this, and still others also present themselves.

First and perhaps most obvious, the terminology itself is intensely politically charged and value-laden, both in general and in almost all its current or potential, specifically intra-European applications. Thus for instance one historian of early-modern Ireland, Steven Ellis, urges that whether the British-Irish relationship was a colonial one is merely "a matter of opinion, since colonialism as a concept was developed by its modern opponents and constitutes a value-judgement which cannot

¹ Robert Bartlett, *The Making of Europe: Conquest, Colonization and Cultural Change 950–1350* (London, 1993); Stein Rokkan, "Territories, Centre, and Peripheries: Toward a Geoethnic-Geo-economic-Geopolitical Model of Differentiation within Western Europe" in Jean Gottmann (ed.): *Centre and Periphery: Spatial Variations in Politics* (London, 1980); idem. and Derek Urwin, *Economy, Territory, Identity: Politics of Western European Peripheries* (London, 1983).

² See for instance my *Ireland and Empire: Colonial Legacies in Irish History and Culture* (Oxford, 2000) for an extended if, again, contentious discussion of Ireland and postcoloniality.

be challenged on its own grounds."³ Even if the term "colonialism" has partly escaped that ultra-polemical origin it remains true that in circumstances where the applicability or otherwise of the "colonial" label is contested, there is a strong tendency for the term to be employed more by those whose judgements on the phenomena discussed are most sharply negative. As Kott remarks, "condemnations of Soviet "imperialism" and "colonisation" became commonplace in the works of more polemical historians in Latvia during the 1990s, [but] little attempt was made to actually produce a scholarly framework of the analysis". Similar stories can be told of many other places and (European) national histories.

"Taking sides" on the issue therefore often involves an implied, often taken for granted, but very questionable moral judgement. That is: many commentators seem to assume that if a particular episode of conquest, a particular form of rule or domination, a particular pattern of migration, can be labelled "colonial" (with perhaps an associated bundle of "isms", "ists", "posts" and so on) this has powerful ethical and political consequences. We need surely to ask why that should be thought to be so. And if much postcolonial theory rests, as I tend to think it does, not on a theory properly so called at all but on a surreptitious set of moral judgements, then even asking whether such "theory" applies in post-Soviet circumstances can involve us in a vicious circle of accusations, in what the founder of such "theory", Edward Said, called the politics of blame. That particular body of argument, it naturally follows, does not help much in deciding (for instance) whether ethnic Russian migrants to the Baltic regions were "colonists", "colonisers", "imperialists", or whatever.

An associated problem which Kott also notes may, however, surely, be disposed of quite quickly as a theoretical and historical red herring. Ninety years ago Lenin introduced, for immediate polemical purposes during the First World War, the idea that only capitalist states could be imperialist. His argument became, of course, Communist orthodoxy, but has since lost much of its appeal even among Marxist analysts of imperialism and colonialism. Its ghost, however, may still be found haunting debate on Soviet rule over non-Russian peoples, as when Kott asks himself: "Could one feasibly accuse the Soviet Union of being an imperialist, colonialist power, when it proclaimed itself to be the foremost champion of the world's colonised peoples against their imperialist oppressors?"

The reason why this remains a real and troubling question for many in the post-Soviet era is no doubt that, however widely discredited or abandoned the Leninist theory of imperialism itself may seem, it is associated in this context with something more substantive: the "progressive" and developmentalist Soviet policies towards national minorities which prompted Terry Martin to coin the term "affirmative action empire" and have led several other historians to question the applicability of "classic" conceptions of empire and colony to the Soviet case.

Kott sketches, and has much sympathy for, the proposed solution to this interpretive problem offered by German historian Ulrich Hofmeister. Hofmeister's definition of colonialism focuses on strong similarities between Soviet policies and those of the western European colonial powers in terms of the exercise of rulership, ideas about cultural difference between rulers and ruled, and the rulers' sense of cultural superiority. Such an argument and redefinition certainly suggest ways in which the contemporary fate of the former Soviet territories can be reconnected with an older history and with a global complex of arguments over empire, "Otherness" and "development". Yet perhaps it underrates the complexity of Russian self-perceptions – especially the duality by which so much Russian thought conceived of the "imperial heartland" and dominant ethnic group as themselves "underdeveloped" in relation to western and central European states.⁴

To an extraordinary extent, subsequent and current debates on these themes, including much of what is now increasingly subsumed under the rubric of "postcoloniality", were prefigured in the turn-of-the-century Russian context, as Teodor Shanin observes:

The first Russian attempt at self-understanding in terms of contemporary social theory took the form of a debate between the Slavophiles and the Westerners. Russia was seen as *either* totally unique *or* as a backward section of Europe, a rung behind on a single evolutionary ladder. It was neither. Russia was not unique, nor was it on the

³ Steven G. Ellis, "Writing Irish History: Revisionism, Colonialism, and the British Isles" *Irish Review* 19 (1996), p. 9.

⁴ This has in the past few years been a major theme of contributions to *Ab Imperio*, among other publications. See also Ronald Grigor Suny and Terry Martin (eds.), *A State of Nations: Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin* (New York and Oxford, 2001), Dominic Lieven, "The Russian Empire and the Soviet Union as Imperial Polities," *Journal of Contemporary History* 30, no. 4 (1995).

threshold of becoming another England. It was not "feudal" nor was it consequently and simply "capitalist", or a transitional mixture of both. At the turn of the nineteenth century Russia became the first country in which a specific social syndrome of what we call today a "developing society" had materialised.⁵

These Russian disputes – culminating, as Shanin suggests, in the rival lessons drawn from the revolutionary experience of 1905–07 – exhibit extraordinarily close parallels, both analogies and homologies, with later "Third World" ones. The links in terms of strategies for economic development have been extensively debated; for instance in the relationship between "populist" theories of development as espoused by Russia's Slavophiles and Narodniks, and those championed by much later dependency and underdevelopment theory.⁶ Less discussed, yet equally striking, are the affinities in socio-political and cultural discourses. Much of the contemporary argument on "difference", "Otherness", postcoloniality and so on can be paralleled in early-century Russia, both before and after the 1917 revolution. If the empire's western heartland stood in a relation of stigmatised "Otherness" to North Atlantic capitalism, then its Asian colonies were yet further behind in the imagined hierarchy. If one kind of ancestry for contemporary Third World discourses can be found among Moscow or Petersburg's intelligentsia, another may be encountered further east and south, especially among reformers – nationalist, Islamic, liberal, socialist, and various mixtures of the four – in Russian-conquered Central Asia.⁷ A conceptual chain of subordinations and reactions can be discerned: one keenly asserted by later Soviet ideologues as they undertook their own "civilising mission" yet further afield, as in Afghanistan. Soviet Marxism became strongly marked by its encounter with "Third Worldism" and with a romantic – or Slavophile – notion of cultural essences. This produced two contradictory tendencies, often both held in permanent tension within the same minds and political discourses: an economic and progressivist "modes of production narrative", and a romantic culturalism.

Yet it is – in ways which, again, Matthew Kott illuminates – additionally and extraordinarily difficult to fit the Baltic experience of the Soviet era into these patterns. As he suggests, while the colonisation of an "Asian" people like the Uzbeks, whether under the Tsars or the Soviets, can readily be subsumed under such schemata, it is more troubling – perhaps, for some commentators, disconcertingly counter-intuitive – to apply them to "modern industrialised states in the era following the nineteenth-century nationalist awakenings of the European peoples", indeed ones which could in many respects be seen as more "modern" than Russia itself, like Latvia. There is thus a particular "local difficulty" to which Kott points in thinking about colonialism, postcoloniality and the Baltic. Yet in part this, too, may however be seen as part of a wider problem in the comparative historical analysis of colonialism – one which the dominant trends of contemporary colonial and postcolonial theory have only exacerbated.

The past two decades or so have seen a remarkable sea-change in the dominant patterns of academic attention to colonial questions: crudely, from political and economic to cultural, from empiricist to theoreticist (with strong deconstructionist, postmodernist, and discourse-analytical influences), from state to civil society, from the techniques of rule to the languages of race. Colonial discourse theory and its cognates have focused closely around a few key terms: imperialism/colonialism; decolonisation/postcoloniality; race/racism (and sometimes gender/sexism); "Otherness"; and "Orientalism". At almost every stage and even among writers who ostensibly stress the fluidity and porousness of identity, totalising categories are employed and rigidly-drawn collective subjects posited: *the coloniser, the colonised, the colonial subject, the native informant* and so on.

Inattention to the sheer *variety* of colonial experience is certainly already a flaw in Said's earlier work. In subsequent theories of colonial discourse it often grows to become a crippling disability. Many of the literary and cultural theorists working in the field have, quite bluntly, shown themselves ignorant of elementary facts of colonial history and of modern historical writing on colonialism.

⁵ Teodor Shanin, *The Roots of Otherness: Russia's Turn of the Century*, vol. 1: *Russia as a "Developing Society"* (Basingstoke, 1985), p. xi.

⁶ See, for a succinct overview, Gavin Kitching, *Development and Underdevelopment in Historical Perspective* (London, 1982).

⁷ See for a pioneering analysis Helene Carrere d'Encausse, *Islam and the Russian Empire: Reform and Revolution in Central Asia* (London, 1988). Again, journals like *Ab Imperio* have more recently carried numerous contributions on such themes. The Baltic region, however, has had only a minimal presence in this impressive outpouring of new work on Russian and Soviet empire.

In part, then, what is wrong has a disciplinary origin: the presumption that the tools and techniques of literary criticism can stand in for those of historical, social, and economic analysis. Some of the shortcomings have thus apparently arisen from a quite simple ignorance of historical, political, and economic materials. Time and again the literary analysts of colonial discourse rest their claims – including their sweeping political proclamations – on sketchy, inadequate, or even nonexistent reading.

Perhaps most strikingly, there has been a very strong tendency to associate or even equate colonialism with modernity as such. At the extreme, as for Timothy Mitchell, it seems that colonialism is modernity and vice versa: “Colonising refers not simply to the establishing of a European presence but also to the spread of a political order that inscribes in the social world a new conception of space, new forms of personhood, and a new means of manufacturing the experience of the real.”⁸

If we “stick with” this presumption about colonialism and modernity, then the kind of rethinking for which Matthew Kott calls may face insuperable difficulties. But need we do so? Part of the wider analytical problem may have arisen from “lumping together” the technologies of power with the ideologies underpinning it – and on a theoretical level, Foucault’s oddly reductionist account, and behind it Heidegger’s obsession with technology, may bear some of the blame for this. Since the *means* by which power is exercised over the person – whether by colonial rulers or modern states – are so dependent on the technological products of scientific rationalism, these are wrongly identified with the exercise of power itself. Such a view tends greatly to overstate the “modernity” of the characteristic modes of colonial conquest and rule; and indeed of many subsequent “Third World” despotisms. Slaughter and genocide have ordinarily been carried out by technically primitive means: not only in the Third World, for a pervasive myth of Nazi and Stalinist hyperefficiency has tended to obscure the thoroughly low-tech, improvisatory nature of the Judeocide and other modern “totalitarian” massacres. More important still, the analysis wholly misses the fact that in so many places advanced technologies of repression and surveillance have worked in service of ideological imperatives of the utmost crude “traditionalism” and romanticism. In this sense the “truth” of, for instance, Saddam Hussein’s tyranny is to be sought not in its relatively advanced technical apparatus, but in the romantic nationalism of its ideology and imagery.

Thus, one must welcome and endorse Kott’s suggestion that scholars should “grapple once again with the fundamental issue of whether the Soviet regime in the Baltics was or was not imperialist and colonialist in its nature”, and that this should be done not via “the usual polemics”, but through “new research rooted in rigorous scholarly application of fresh approaches to the empirical data.” Yet one must also sound a note of caution over his suggestion that application of “postcolonial theory”, in its dominant or paradigmatic current forms, will necessarily be helpful to understanding Latvian or Baltic history. For as has been briefly suggested here, many of that body of writing’s characteristic emphases, perhaps especially its tendency to equate colonialism with modernisation or with modernity itself, are both problematic in general and, perhaps, especially inapt for thinking about this region. Are we really talking, here, about the wholesale adoption of postcolonial *theory*, or the espousal of some generalised colonial and postcolonial *model*, or about a less holistic, perhaps indeed more eclectic or piecemeal, employment of particular *ideas* and *concepts* drawn from comparative colonial studies? Kott is, I think, really urging the third of these, which may indeed open up productive and exciting intellectual vistas. If he or others were advocating the first or second options, however, far more scepticism would surely be in order.

⁸ Timothy Mitchell, *Colonising Egypt* (Berkeley, 1988; cited from 1991 pb. 2nd edn.), p. ix.

Diskusija: Postkoloniālā teorija un Latvijas okupāciju historiogrāfija

MATTHEW KOTT
STEPHEN HOWE

Šajā diskusijā divi vēsturnieki apspriež postkoloniālās teorijas lietojamību Latvijas 20. gs. totalitāro okupāciju kontekstā.

Vēstures doktors M. Kotts savā esejā "Baltijas pakļautība? Postkoloniālisma teorija un jaunas iespējas Latvijas padomju okupācijas vēstures (pār)rakstīšanai" norāda, ka historiogrāfijā par okupēto Latviju itin bieži parādās termini "padomju imperiālisms" vai "kolonizācija". Tomēr autoram šķiet, ka šie jēdzieni bieži vien izmantoti pavirši, it kā tie būtu pašsaprotami un neprasītu dziļāka teorētiskā vai metodoloģiskā pamatojuma, tos attiecinot uz Latvijas-PSRS kopīgās vēstures kontekstu. Šāda mazāk zinātniska, dažreiz pat polemiska pieeja nevar arī pārliecinoši atspēkot to bieži vien satopamo pretpolemiku, ka Padomju Savienība nebija kolonizatore, bet – tieši otrādi – pasaules varenāka cīnītāja par kolonizēto tautu tiesībām.

Tāpēc autors mudina vēsturniekus, rakstot par "imperiālisma" un "koloniālisma" fenomeniem Latvijas nesenaajā pagātnē, iepazīt straujo attīstību kopš 20. gs. 80. gadiem postkoloniālajā teorijā un tai tuvu stāvošā zinātnes nozarē, "pakļauto studijās" (*subaltern studies*). Postkoloniālo modeli ir pielāgojuši vēsturnieki, rakstot par daudzām sabiedrībām – gan mūsdienās, gan pagātnē; kā bijušās Eiropas lielvaru kolonijās, tā arī pašā Eiropā (sevišķi tās perifērijā).

Autors ir izvēlējis divus interesantus vācu vēsturnieku pēdējo gadu rakstus par piemēru, kā šīs idejas varētu mēģināt integrēt Latvijas padomju okupācijas historiogrāfijā. Ulrihs Hofmeisters (*Ulrich Hofmeister*), aprakstot padomju politiku Uzbekistānā, ir izstrādājis koloniālisma definīciju, kas ļauj PSRS salīdzināt ar "klasiskām" eiropeiskām koloniālām impērijām un ko varētu arī izmēģināt Latvijas okupācijas vēstures kontekstā. Koloniālā genocīda pētnieks Jirgens Cimmerers (*Jürgen Zimmerer*) ir analizējis nacistu Ostlandi nevis kā parastu okupācijas režīmu, bet kā koloniālo režīmu. Cimmerers ierosina vērtēt nacistu politiku okupētajā Baltijā kā integrētu posmu vācu un eiropiešu vispārējā koloniālisma vēstures ķēdē. Pēc Kotta domām, šie un līdzīgi raksti, kas balstās uz postkoloniālo vai citām teorijām, varētu stimulēt jaunus, ražīgus un perspektīvus pētniecības darbus par Latvijas okupācijas vēsturi. Autoraprāt, tas nāktu Latvijas vēsturei un vēsturniekiem tikai par labu.

Komentārus Kotta esejai ir uzrakstījis Stīvens Haus (*Stephen Howe*), profesors koloniālisma vēsturē un kultūrās Bristoles universitātē Anglijā. Rezumējot postkoloniālās teorijas attīstību, Haus norāda, ka gandrīz visu Eiropas lielo tautu vēsturi var apzīmēt kā kolonizācijas vēsturi. Turklāt jautājums par to, kurš kuru ir kolonizējis, daudzās pasaules malās ir stipri politizēts, kas nav palicis bez sekām vēstures rakstīšanā. Zināmā mērā šāda ir arī situācija Latvijā.

Analizējot sīkāk dažus punktus no Kotta esejas, Haus izmanto piemērus no plašā zinātniskās literatūras klāsta par koloniālismu un imperiālismu, norādot uz nozīmīgām paralēlēm. Haus norāda uz Hofmeistera un Cimmerera koloniālisma definīciju tuvu saistību ar plašo, bet vienlaikus arī problemātisko zinātnisko un filozofisko diskursu par attīstību un modernitāti. Viņš arī brīdina par kolonizatoru kā grupas motivāciju pārlieku vienkāršošanu: īstenībā šī grupa var izrādīties visai heterogēna arī savā paštēlā.

Noslēgumā Haus jautā, ko īsti Kotts vēlas. Vai to, ka postkoloniālā teorija tiktu tieši un burtiski ieviesta turpmākajā Latvijas vēstures historiogrāfijā? Vai arī ka postkoloniālo studiju modelis kalpotu par paraugu pētniecības metodoloģijai? Varbūt arī tā, ka daži aspekti, koncepcijas vai termini no salīdzinošās koloniālās vēstures zinātnes tiktu nevis dogmatiski, bet vēl arvien lietišķi izmantoti jaunu virzienu stimulēšanai Latvijas okupācijas vēstures rakstīšanā? Haus slēdziens ir, ka pirmais vai otrais variants novedīs Latvijas vēsturniekus nevajadzīgā strupceļā, bet trešais gan varētu būt auglīgs. Viņš cer, ka šis trešais ceļš ir tas, uz ko Kotts arī mudina.

The first part of the paper discusses the historical context of the research, tracing its roots back to the early 20th century. It highlights the contributions of various scholars and the evolution of the field over time.

THEORETICAL FRAMEWORK

This section outlines the theoretical framework that guides the study. It draws on established theories and models to provide a conceptual foundation for the research questions.

The study is grounded in a combination of social cognitive theory and systems thinking. These perspectives allow for a comprehensive understanding of the complex interactions between individual, organizational, and environmental factors.

Key concepts such as self-efficacy, social support, and system dynamics are explored in detail. These concepts are essential for interpreting the data and drawing meaningful conclusions from the study.

The research design is a mixed-methods approach, combining quantitative surveys with qualitative interviews. This design is chosen to capture both the breadth and depth of the phenomena under investigation.

The data collection process is carefully structured to ensure reliability and validity. Standardized instruments and rigorous interview protocols are used to gather high-quality data.

The analysis phase involves both statistical techniques and thematic analysis. This dual approach enables the researchers to identify patterns and relationships in the data from multiple angles.

The findings of the study are presented in a clear and concise manner. They highlight the key results and their implications for practice and theory. The study concludes with a discussion of its limitations and suggestions for future research.

Autori Authors

Juris Ciganovs

Vēstures maģistrs un doktorands. Latvijas Kara muzeja direktores vietnieks pētnieciskajā darbā.

Inese Dreimane

Vēstures maģistre. OM vēsturniece

Danute Dūra

Vēstures maģistre. OM Izglītības programmas vadītāja

Aleksandrs Goguns

Vēstures doktors. Sv. Pēterburgā.

Stīvens Haus

Koloniālisma vēstures un kultūru profesors Bristoles Universitātē Apvienotajā Karalistē

Alekasandrs Kokurins

Vēstures doktors. Krievijas Federācijas Valsts arhīva vadošais speciālists Maskavā.

Matiss Kotts

Ph.D. Pētnieks Holokausta centrā Oslo.

Anda Lice

Dzejniece un esejiste. OM līdzstrādniece

Uldis Neiburgs

Vēstures maģistrs un doktorands. OM vēsturnieks

Valters Nollendorfs

Ph.D. Viskonsinas Universitātes Madisonā, ASV, emeritētais ģermānistikas profesors. LZA ārzemju loceklis. Latvijas Vēsturnieku komisijas loceklis. OM ārlietu direktors

Heinrihs Strods

Habilitētais vēstures doktors. Latvijas Universitātes emeritētais vēstures profesors. Latvijas Zinātņu akadēmijas goda loceklis. Latvijas Vēsturnieku komisijas loceklis. OM Pētniecības programmas vadītājs

Juris Ciganovs

MA in History and Doctoral Candidate. Deputy Director for Research, War Museum of Latvia.

Inese Dreimane

M. A. in History. Staff Historian, OM

Danute Dūra

M.A. in History. Director of Education Programme, OM

Alexander Gogun

Doctor of History. St. Petersburg.

Stephen Howe

Professor in the History and Cultures of Colonialism University of Bristol, UK

Alexander Kokurin

Doctor of History. Leading Specialist, State Archive of the Russian Federation

Matthew Kott

Ph.D. Researcher, Holocaustsenteret Oslo.

Anda Lice

Poet and essayist. Staff Member, OM

Uldis Neiburgs

M. A. in History and Doctoral Candidate. Staff Historian, OM

Valters Nollendorfs

Ph. D. Professor Emeritus of German, University of Wisconsin–Madison, USA. Foreign Member, Latvian Academy of Sciences. Member of the Commission of the Historians of Latvia. Director of External Affairs, OM

Heinrihs Strods

Dr. habil. of History. Professor Emeritus of History, University of Latvia. Honorary Member, Latvian Academy of Sciences. Member of the Commission of the Historians of Latvia. Director of Research Programme, OM

Zigmārs Turčinskis

Vēstures maģistrs un doktorands. Latvijas
Vēstures institūta asistents

Edīte Uztica

Okupācijas muzeja grāmatu galda vadītāja

Jānis Vasiļevskis

Totalitārisma seku dokumentācijas centra
speciālists

Kaspars Zellis

Vēstures maģistrs un doktorands. Rīgas Franču
liceja pasniedzējs

Zigmārs Turčinskis

M. A. in History and Doctoral Candidate.
Assistant, Institute of the History of Latvia

Edīte Uztica

Manager of OM Bookstore

Jānis Vasiļevskis

Specialist, Centre for the Documentation
of the Consequences of Totalitarian Rule

Kaspars Zellis

M. A. in History and Doctoral Candidate.
Lecturer at Riga French Lycée

Nacionālo partizānu piemiņas vietas Latvijā

JĀNIS VASIĻEVSKIS

Šajā sarakstā minētas tikai nozīmīgākās no pašlaik apzinātajām Latvijas nacionālo partizānu nometņu, cīņu un piemiņas vietām. Latvijas teritorijā ir uzstādītas vairāk nekā 200 dažādas piemiņas zīmes nacionālajiem partizāniem, visu nometņu un kauju vietas vēl nav apzinātas. Karte ar šeit aprakstīto piemiņas vietu ģeogrāfisko novietojumu skatāma Gadagrāmatas aiz mugures iekšvākā.

Nacionālo partizānu brāļu kapi

- A. Ludzas rajona Mērdzenes pagastā, Mērdzenes centrā, 1945. g. kritušo nacionālo partizānu Brāļu kapi, Baltais krusts, ar sētiņu iežogots masu kops. Šeit aprakti vismaz 17 kritušie partizāni.
- B. Kuldīgas pilsētas Annas kapos, Kuldīgas nacionālo partizānu Brāļu kapi, Baltais krusts, piemineklis "Cīņā pret komunistisko okupācijas režīmu kritušajiem Kurzemes nacionālajiem partizāniem", plāksnītes ar dažādu partizānu grupu kritušo vārdiem.
- C. Dobeles rajona Bērzes pagasta Virkus kapos, Iles nacionālo partizānu grupas dalībnieku brāļu kapi, piemineklis 1949. g. 17. marta kaujā ar Valsts drošības ministrijas (VDM) karaspēka vienību kritušajiem 15 latviešu un lietuviešu nacionālajiem partizāniem.
- D. Ventpils rajona Tārgales (bij. Puzes pag.) pagasta mežā, 1946. g. 23. februāra kaujā ar PSRS Iekšlietu tautas komisariāta (leTK) karaspēka vienību kritušo Puzes–Piltenes nacionālo partizānu grupas dalībnieku un citu Kurzemes partizānu Brāļu kapi. 13 plāksnītes ar kritušo partizānu vārdiem.
- E. Jēkabpils rajona Aknīstes pilsētas kapos, Sēlijas nacionālo partizānu brāļu kapi. Baltais krusts, piemiņas zīme "Sēlijas nacionālajiem partizāniem, kritušiem cīņā pret komunistisko okupācijas režīmu, 1944.–1954.", plāksnītes ar kritušo vārdiem. Pārapbedīti 18 nacionālie partizāni.

Kauju un nometņu vietas

Latgale

1. Balvu pilsētas centrā, piemineklis "Latgales Partizānu pulka kritušiem karavīriem, 1919.–1920.", pieminekļa otrā pusē plāksne ar tekstu: "Atjaunots, godinot arī 1940. g.–1954. g. Latgales nacionālos brīvības cīnītājus".
2. Balvu rajona Viļakas pilsētā, piemineklis Pēterim SUPEM, "Cinītim", Latvijas Nacionālo partizānu apvienības (LNPA) komandierim.
3. Turpat, piemiņas zīme Ziemeļlatgales nacionālajiem partizāniem.
4. Turpat, pie Viļakas katoļu baznīcas, piemiņas zīme Stompaku kaujā 1945. g. 2. martā kritušajiem nacionālajiem partizāniem.
5. Balvu rajona Susāju (bij. Viļakas apr. Viļakas pag.) pagasta Stompaku purvā: LNPA štāba nometnes vieta. Purva salā te 1945. g. pavasarī mitinājās ap 360 nacionālie partizāni (lielākā nacionālo partizānu nometne Latvijā) un viņu piederīgie. 1945. g. 2. martā šeit notika kauja ar uzbrūkošo PSRS leTK karaspēka vienību. Vairākas piemiņas plāksnes bijušās partizānu nometnes vietā.
6. Balvu rajona Tilžas pagastā, Tilžas centrā, piemineklis Tilžas novada nacionālajiem partizāniem, kuri 1945. g. 5. maijā uzbruka Tilžas pagasta centram, atbrīvojot 12 aizrūtos partizānu atbalstītājus.
7. Balvu rajona Bērzpils pagastā, 1945. g. 25. maijā vairāku partizānu grupu uzbrukums Bērzpils pagasta centram, kauja ar Iznīcinātāju bataljona kaujinieku grupu, 2 aizrūto partizānu atbalstītāju atbrīvošana.

8. Balvu rajona Lazdukalna (bij. Bērzpils pag.) pagastā pie Lagažas ezera 1946. g. 19. janvāra PSRS leTK karaspēka vienības uzbrukums, kauja pie Dominika BARANOVSKA grupas 1945.–1946. g. ziemas bunkura.
9. Balvu rajona Rugāju pagastā, Rugāju centrā pie vidusskolas, piemineklis kritušajiem Rugāju pagasta nacionālajiem partizāniem.
10. Krāslavas rajona Ķepovas (bij. Daugavpils apr. Asūnes pag.) pagastā, piemiņas zīme Asūnes nacionālo partizānu grupai.
11. Ludzas rajona Mērdzenes pagastā, Degterevas purva rajonā, nacionālo partizānu bunkurs, pie kura 1945. g. notika kauja ar leTK karaspēka vienību. Krita 3 partizāni, kuru mirstīgās atliekas 90. gados pārāpbedītas Mērdzenes pagasta Šalaju kapos.
12. Ludzas rajona Cirmas (bij. Ludzas apr. Zvirgzdienes pag.) pagastā, pie Ludzas–Rēzeknes šosejas, krusts un piemineklis 1950. g. 5. jūlijā kaujā Garbaru mežā ar VDM karaspēka vienību kritušajiem 10 nacionālajiem partizāniem.
13. Preiļu rajona Jersikas (bij. Daugavpils apr. Līvānu pag.) pagasta Jersikā, pie Rīgas–Daugavpils šosejas, piemineklis Latvijas Tēvijas Sargu (partizānu) Apvienības, LTS(p)A, cīnītājiem, kas bija teritoriāli lielākā nacionālo partizānu organizācija Latvijā, apvienojot 6 apriņķu brīvības cīnītājus.
14. Preiļu rajona Vārkavas novadā, pie Vanagu katoļu baznīcas, piemiņas plāksne Vanagu baznīcas prāvestam Antonam JUHŅEVIČAM, "Vientulim", vienam no LTS(p)A dibinātājiem. Pie šīs baznīcas 1945. g. janvārī notika kauja ar leTK karaspēka vienību, atbrīvojot baznīcā patvērušos aplenktos nacionālos partizānus.
15. Preiļu rajona Līvānu novada Steķu silā, Baltais krusts un piemiņas zīme 1948. g. 24. aprīlī Līvānu pagasta Krievu purvā LPSR VDM aģentu kaujinieku specgrupas nogalinātajiem LTS(p)A štāba grupas dalībniekiem Jānim VILČĀNAM (grupas vadītājam), Aleksandram PURVIŅAM, Ēvaldam GRAUDIŅAM, Eduardam KĻAVINSKIM, Antonam GAVARAM un Vilim ĶEIRIM.
16. Preiļos, pie Poļu kapiem, Baltais krusts un piemiņas zīme kritušajiem Preiļu novada nacionālajiem partizāniem.
17. Rēzeknes rajona Dricānu pagastā, Saukaviešu ciemā, piemineklis kritušajiem nacionālajiem partizāniem, Francim BELEVIČAM, Ignatam BELEVIČAM, Izidoram BELEVIČAM, Leonardam BELEVIČAM, Valerianam BELEVIČAM, Antonam BABRIM, Jāzepam BABRIM un Pēterim BABRIM, leTK karaspēka vienības nogalinātiem Beleviču ciemā 1945. g. 21. aprīlī.
18. Rēzeknes rajona Dricānu pagasta Pilcenes kapsētā, šo nacionālo partizānu apbedījuma vieta.
19. Rēzeknes rajona Nautrēnu pagastā, pie Nautrēnu vidusskolas, piemineklis Nautrēnu vidusskolas skolniekiem, jauniešu nacionālās pretošanās organizācijas "Latgales Vanagi" dalībniekiem, 1947.–1949. g.
20. Rēzeknes rajona Nautrēnu pagastā, pie tilta pār lčas upi, Jermačānu māju tuvumā, piemineklis nacionālajiem partizāniem Antonam GABRĀNAM, "Zemitānam" (grupas vadītājam), un Antonam GUTĀNAM, "Žanim", kritušiem kaujā ar VDM karaspēka vienību 1949. g. 20. novembrī.
21. Rēzeknes rajona Ilzeskalna (bij. Makašēnu pag.) pagastā, mežā pie Ērzejovas ciema, nacionālo partizānu bunkura vieta, kur 1951. g. 20. oktobrī VDM karaspēka vienības uzbrukuma laikā uzspīdzinājās jauniešu nacionālās pretošanās organizācijas "Latgales Vanagi" dalībnieki Antons GAILUMS, Jāzeps LUDBORŽS un Jānis ROMĀNS.
22. Jēkabpilī (bij. Krustpilī), Daugavas krastā pie Krustpils baznīcas, piemineklis Riharda PĀRUPA nacionālo partizānu grupai.

Vidzeme

1. Aizkraukles rajona Pļaviņās, piemiņas plāksne pie bijušās Gostiņu pilsētas izpildkomitejas ēkas, kuru 1946. g. 7. janvāra uzbrukumā Gostiņu pilsētai ieņēma Riharda PĀRUPA nacionālo partizānu grupa.
2. Aizkraukles rajona Vietalvas pagasta mežā, Riharda PĀRUPA grupas nometnes vietā, Baltais krusts un piemiņas plāksne 1946. g. 2. jūlijā aģentu–kaujinieku specgrupas nogalinātajiem 10 grupas dalībniekiem.
3. Aizkraukles rajona Kokneses pagastā, pie Skudru mājām, piemineklis Osvalda KĀRKLIŅA grupas nacionālajiem partizāniem Albertam GROSBERGAM, Jānim KALNIŅAM un Aloizam PINTĀNAM, kuri 1949. g. 25. septembrī šeit krita kaujā ar VDM karaspēka vienību.

4. Alūksnes rajona Mālpupes pagasta Mālpupes ciema centrā četras nacionālo partizānu cīņu un tā tuvumā divas apbedījumu vietas. 1945. g. 15. maijā nacionālo partizānu Jāņa LIEPAČA un Jāņa BITĀNA grupu dalībnieki uzbruka Mālpupes pagasta centram.
5. Alūksnes rajona Trapenes pagastā, Trapenes centrā pie pagasta padomes, piemiņas zīme septiņiem 1945. g. 18. novembrī nogalinātajiem Voldemāra ANDERSONA Trapenes–Ilzenes grupas nacionālajiem partizāniem.
6. Alūksnes rajona Veclaicenes pagastā, Kornetu ciema tuvumā, paugurā Lielā Baltiņa ezera DA kras-tā, piemineklis Latvijas–Igaunijas robežas rajonā 1946. g. 3. aprīļa kaujā ar leTK karaspēka vienību kritušajiem igauņu nacionālajiem partizāniem August EELSOO, Rein KASK un Olev LOOG.
7. Alūksnes rajona Apē, Apes pilsētas kapos, nacionālo partizānu piemiņas ansamblis, piemineklis "Cīnītājiem par Latvijas brīvību". Turpat piemiņas zīmes nacionālo partizānu grupas vadītājam Arsēnijam DREIJALTAM un citiem nacionālajiem partizāniem, kuru kapu vietas nav zināmas.
8. Alūksnes rajona Annas pagasta Ezeriņu kapos, piemiņas plāksne kritušajiem nacionālajiem partizāniem.
9. Alūksnes rajona Virešu (bij. Gaujienas pag.) pagasta Sikšņu mežā, pie Vidagas–Lejasciema ceļa, piemineklis kaujās kritušajiem nacionālo partizānu grupas komandieriem Rūdolfam RUBLOV-SKIM (1945. g.), Eduardam SEBRIM (1946. g.) un Eduardam REINERTAM (1948. g.).
10. Cēsu rajona Drustu pagastā, pie Lejas Mindaugu mājām, Baltais krusts un piemiņas plāksne vietā, kur 1945. g. 2. augustā apšaudē ar leTK karaspēka vienību kritis nacionālais partizāns, bijušais Drustu pagasta vecākais Jānis BARONS.
11. Cēsu rajona Drustu pagastā, pie Palsas upes, Aizpalšu māju rajonā, Kārļa TRAUBERGA nacionālo partizānu grupas 1946–1947. g. ziemas bunkurs. Šeit 1947. g. 15. februārī notika kauja ar leTK karaspēka vienību, kurā krita grupas dalībnieks Roberts SMALIĶIS. Pie bunkura Baltais krusts ar piemiņas plāksni.
12. Cēsu rajona Drustu pagastā, pie Kameņu mājām, Baltais krusts un piemiņas plāksne Antonam CIRCĀNAM, "Vārpam", LNPA vadītājam, kurš 1947. g. 9. februārī šeit krita kaujā ar leTK karaspēka vienību.
13. Cēsu rajona Drustu pagastā, pie Ariešu mājām, brāļu Teteru nacionālo partizānu grupas bunkura vieta. Baltais krusts ar piemiņas plāksni Augustam un Pēterim TETERIEM, kuri 1950. g. 29. oktobrī šeit krita kaujā ar VDM karaspēka vienību.
14. Cēsu rajona Dzērbenes pagastā, Juvera ezera Z krastā, Baltais krusts un piemiņas zīme 1947. g. 17. jūlija kaujā ar VDM karaspēku šeit kritušajiem Kārļa TRAUBERGA grupas dalībniekiem Artūram ĶERSELIM, Jānim SMALIĶIM, Jānim KRAMIŅAM, Fridim DAMROZEM un 2 nezināmiem nacionālajiem partizāniem no Raunas pagasta.
15. Cēsu rajona Kaives (bij. Skujenes pag.) pagastā, pie Jaungropiņu mājām, Jāņa SESTUĻA nacionālo partizānu grupas 1948. g. bunkura vieta.
16. Cēsu rajona Raunas pagasta Graškalnos, Dailoņa BREIKŠA nacionālo partizānu grupas bunkura vieta, krusts un piemiņas zīme trijiem 1952. g. 16. aprīlī kritušajiem grupas dalībniekiem.
17. Cēsu rajona Raunas pagasta Daiņkalnos, Dailoņa BREIKŠA nacionālo partizānu grupas bunkura vieta, krusts un piemiņas zīme trijiem 1952. g. 16. aprīlī kritušajiem grupas dalībniekiem.
18. Cēsu rajona Jaunpiebalgas pagasta Abrupē, pie bijušās izpildkomitejas ēkas, Baltais krusts un piemiņas zīme kritušajiem nacionālajiem partizāniem, kas 1945.–1949. g. šeit tika nomesti biedinājumam apkārtējiem iedzīvotājiem.
19. Gulbenes rajona Lizuma pagasta Sila kapos, piemineklis komunistiskā terora upuriem, kritušajiem leģionāriem un nacionālajiem partizāniem.
20. Gulbenes rajona Rankas pagastā, Rankas kapos, piemineklis Sibīrijā nomocītajiem, varoņu nāvē kritušajiem leģionāriem un nacionālajiem partizāniem.
21. Rīgas pilsētas Matīsa kapos, piemineklis 1944.–1953. g. Centrālcietumā nomocītajiem nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem.
22. Madonas rajona Ērgļu pagastā pie Katrīnas, piemiņas zīme 1945. g. šeit kritušajiem nacionālajiem partizāniem.
23. Madonas rajona Kalsnavas pagastā, Jaunkalsnavas–Jāņukalna ceļa malā, Baltais krusts un piemiņas zīme 1947. g. 14. jūnijā šeit nogalinātajiem Riharda PĀRUPA nacionālo partizānu grupas dalībniekiem P. LAZDĀNAM un Ē. KANEVALAM.
24. Madonas rajona Lubānā, Lubānas jaunajā kapsētā, piemineklis 40. un 50. gados kritušajiem leģionāriem un nacionālajiem partizāniem.

25. Rīgā, Matīsa ielā 67–1, pie nama Matīsa ielā 65, piemiņas plāksne Kurzemes nacionālo partizānu grupu pārstāvjiem, ko šeit apcietināja 1946. g. 13. oktobrī.
26. Valkas rajona Ēveles pagastā, pie Ēveles baznīcas, piemiņas zīme 1949. g. 30. aprīlī kritušajiem nacionālajiem partizāniem Bernhardam ZARIŅAM, Paulim POMMERAM, Jānim SKUJIŅAM un Edgaram SPALVIŅAM.
27. Valkas rajona Vijciema pagastā, Vijciema mežniecības meža 12. apgaitā, Kārļa MŪSIŅA nacionālo partizānu grupas 1949.–1950. g. ziemas bunkurs. Tā tuvumā 1950. g. 20. februārī notika kauja ar VDM karaspēka vienību, kurā krita grupas dalībnieks Alfrēds KRŪMIŅŠ.

Zemgale

1. Daugavpils rajona Subates lauku teritorijā (bij. Ilūkstes apr. Prodes pag.), pie Subates, Baltais krusts un piemiņas zīme kritušajiem Sēlijas latviešu un lietuviešu nacionālajiem partizāniem.
2. Daugavpils rajona Subates lauku teritorijā (bij. Ilūkstes apr. Prodes pag.), Baltmuižas purva rajonā, lielu latviešu un lietuviešu nacionālo partizānu grupējumu nometņu un kauju vietas 1945.–1946. g. ziemā, 1948. g. vasarā un 1950.–1951. g. ziemā.
3. Jēkabpils rajona Dunavas (bij. Ilūkstes apr. Rubenes pag.) pagastā, mežā 1,5 km no Dunavas centra, 1945. g. 2. jūlija kaujā ar leTK karaspēka vienību krita Eduarda PLATKAŅA nacionālo partizānu grupas dalībnieki: Eduards PLATKANIS, Alberts KLIMANIS, Voiceks PLATKANIS, Pēteris BERNĀNS, Vladislavs BŪKA, Jānis ABARONS, Juris TIMŠĀNS un Vladislavs DILĀNS. Baltais krusts un piemiņas zīme ar kritušo vārdiem mežā pie Dunavas–Rubeņu ceļa.
4. Jēkabpils rajona (bij. Ilūkstes apr.) Rubenes pagastā, pie Rubenes pagasta padomes, piemiņas zīme 8 Dunavas kaujā kritušajiem partizāniem, kuri te bija nomesti un sadedzināti.
5. Daugavpils rajona (bij. Ilūkstes apr.) Pilskalnes pagastā pie Ludvīgovas, 1945. g. 3. augustā latviešu un lietuviešu nacionālo partizānu kopīga kauja ar leTK karaspēka vienību.
6. Daugavpils rajona (bij. Ilūkstes apr.) Dvietes pagastā, Dvietes centrā, Staņislava URBĀNA vadītā Ilūkstes nacionālo partizānu pulka Dvietes grupas 1945. g. 26. septembra uzbrukums un Dvietes pagasta centra ieņemšana.
7. Daugavpils rajona (bij. Ilūkstes apr.) Bebrenes pagastā, Bebrenes meža masīvā, 1945. g. 23.–24. oktobra kaujas Ilūkstes nacionālo partizānu pulka 1. bataljona nometnes rajonā un pie pulka štāba nometnes Vuškānu ciema tuvumā.
8. Jēkabpils rajona (bij. Ilūkstes apr.) Asares pagastā pie Ilūkstes–Aknīstes ceļa Jāzepa FRIČA vadībā 1947. g. 16. augustā notika nacionālo partizānu uzbrukums, kurā nošāva Ilūkstes apriņķa bandītisma apkarošanas nodaļas priekšnieku majoru Buņinu.
9. Daugavpils rajona (bij. Ilūkstes apr.) Pilskalnes pagastā, pie Ilūkstes–Dvietes ceļa, iepretim Timšāniem, Baltais krusts un piemiņas zīme 1947. g. 1. decembra kaujā ar leTK karaspēka grupu kritušajiem Jāņa VILCĀNA nacionālo partizānu grupas dalībniekiem Gunāram VANADZIŅAM un Jurim MEDVECKIM.
10. Jēkabpils rajona Aknīstes lauku teritorijā (bij. Ilūkstes apr. Susējas pag.), pie pagrieziena uz Susēju, pieminekļis 1945. g. Susējas kaujās kritušajiem Ilūkstes nacionālo partizānu pulka Susējas rotas partizāniem.
11. Jēkabpils rajona Kalna (bij. Ilūkstes apr. Elkšņu pag.) pagasta mežā, Alberta KARANKĒVIČA nacionālo partizānu grupas 1949.–1950. g. ziemas bunkurs, 1949. g. 20. decembrī šeit kaujā ar VDM karaspēka vienību krita 5 grupas dalībnieki, kuru mirstīgās atliekas pārāpbedītas Sēlijas nacionālo partizānu Brāļu kapos Aknīstē.
12. Jēkabpils rajona Kalna pagasta (bij. Ilūkstes apr. Elkšņu pag.) mežā, Baltais krusts un piemiņas zīme kaujā ar VDM karaspēka vienību 1950. g. 26. februārī kritušajiem 11 Jāņa INDĀNA–Jāņa GRĀVERSONA nacionālo partizānu grupas dalībniekiem.
13. Jēkabpils rajona Kalna (bij. Ilūkstes apr. Elkšņu pag.) pagasta mežā, INDĀNA–GRĀVERSONA grupas 1949.–1950. g. ziemas bunkurs, pie kura notika 1950. g. 26. februāra kauja.
14. Dobeles rajona Ukru pagastā, Lietuvas robežas rajonā, Eduarda OZOLA nacionālo partizānu grupas nometne, 1948. g. 26. oktobrī šeit notika kauja ar LPSR VDM aģentu–kaujinieku specgrupu.
15. Dobeles rajona Ukru pagasta Ukros, Baltais krusts un piemiņas zīme kaujā kritušajiem latviešu un lietuviešu partizāniem, Eduarda OZOLA grupas dalībniekiem.
16. Dobeles rajona Zebrenes (bij. Jelgavas apr. Īles pag.) pagasta mežā, “Priedaišu” māju rajonā, Visvalda BRIZGAS (“Kārļa KRAUJAS”) Īles nacionālo partizānu grupas 1948.–1949. g. ziemas

- bunkurs (daļēji atjaunots). 1949. g. 17. martā šeit notika kauja ar PSRS VDM karaspēka vienību. Pie bunkura baltais krusts un piemiņas zīme ar kritušo partizānu vārdiem.
17. Tukuma rajona Engures pagasta mežā, kapteiņa Nikolaja STRAUMES nacionālo partizānu grupas 1946.–1947. g. ziemas bunkurs.
  18. Tukuma rajona Engures pagastā, pie Jūrmalas–Talsu šosejas, pieminēklis Nikolaja STRAUMES partizānu grupai.

Kurzeme

1. Kuldīgas rajona Kabiles pagastā, Kabiles centrā, piemiņas plāksne pie bijušās Kabiles pagasta izpildkomitejas ēkas, kuru uzbrukuma laikā Kabiles centram 1945. g. 24. decembrī ieņēma Ēvalda PAKUĻA vadītā Kabiles nacionālo partizānu grupa.
2. Kuldīgas rajona Kabiles pagasta mežā, "Apūznieku" māju rajonā Ēvalda PAKUĻA grupas nometne. 1946. g. 1. janvārī tās tuvumā notika kauja ar uzbrūkošo PSRS IeTK karaspēka vienību.
3. Turpat, piemiņas zīmes 1946. g. 1. janvārī kritušajiem grupas dalībniekiem Emīlam ŠMITAM un Ādolfam KŪRĒJAM.
4. Kuldīgas rajona Rumbas (bij. Kuldīgas pag.) pagasta mežā, "Skujenieku" māju rajonā, kapteiņa Artūra LEGZDIŅA nacionālo partizānu grupas nometne (2 bunkuri). 1945. g. 27. decembrī šeit notika kauja ar PSRS IeTK karaspēka vienību. Sešu kritušo partizānu mirstīgās atliekas 90. gadu nogalē pārāpbedītas Kuldīgas nacionālo partizānu Brāļu kapos Annas kapsētā.
5. Kuldīgas rajona Rumbas (bij. Kuldīgas pag.) pagasta mežā, "Rudnieku" māju rajonā Arvīda KRISJĀŅA vadītās nacionālo partizānu grupas nometne. 1948. g. 25. oktobrī šeit notika aģentu–kaujinieku grupas uzbrukums, kurā krita 4 partizāni.
6. Saldū, Striķu ielā, pieminēklis kaujas vietā, kur 1950. g. 24. februārī krita nacionālie partizāni Visvaldis BRIZGA (Īles grupas vadītājs), Juris KRUSTS un 3 atbalstītāji.
7. Talsu rajona Īves (bij. Talsu apr. Ārlavas pag.) pagastā, Laumu dabas parkā, pieminēklis Alberta FELDBERGA nacionālo partizānu grupai, kas 1945.–1953. g. darbojās bijušo Ārlavas un Dundagas pagastu teritorijā.
8. Talsu rajona Lībagu, Laucienas un Strazdes pagastu mežos, vairākas Jūlija KALNOZOLA / Teodora DAUGAVIEŠA nacionālo partizānu grupas 1945.–1949. g. nometņu vietas.
9. Talsu rajona Strazdes pagastā, Rīgas–Ventpils šosejas malā pie Strazdes Kalna kapiem, pieminēklis Jūlija KALNOZOLA / Teodora DAUGAVIEŠA nacionālo partizānu grupai.
10. Talsu rajona Strazdes pagasta mežā, "Zvirgzdu" māju rajonā, 1949. g. 5. maijā Teodora DAUGAVIEŠA grupas dalībnieku kauja ar LPSR VDM aģentu–kaujinieku grupu. Piemiņas zīme 2 kritušajiem, 2 ievainotajiem un sagūstītajiem grupas dalībniekiem.
11. Talsu rajona Laucienas (bij. Talsu apr. Vandzenes pag.) pagastā pie Vandzenes–Upesgrīvas ceļa, pieminēklis kapteiņa Pētera ČEVERA nacionālo partizānu grupai.
12. Talsu rajona Laucienas (bij. Talsu apr. Vandzenes pag.) pagasta mežā Pētera ČEVERA grupas 1949.–1950. g. ziemas bunkurs, piemiņas zīme. Šeit 1950. g. 3. februārī notika kauja ar PSRS VDM karaspēka vienību, kurā krita 6 grupas dalībnieki.
13. Ventpils rajona Tārgales (bij. Puzes pag.) pagasta mežā (bij. Zūru mežniecības Dzelzskalnu apgaitā), Puzes–Piltenes nacionālo partizānu grupas 1945.–1946. g. ziemas nometnes vietā pieminēklis grupas dalībniekiem.

The first step in the process of job design is to identify the tasks and responsibilities of the job. This involves a thorough analysis of the current job and the organization's needs. The second step is to determine the skills and abilities required for the job. This is done by comparing the job requirements with the capabilities of the potential employees. The third step is to design the job to match the employee's skills and abilities. This involves creating a job that is challenging and motivating, and that provides opportunities for growth and development. The final step is to implement the job design and evaluate its effectiveness. This involves monitoring the job design over time and making adjustments as needed.

Job design is a complex process that requires a deep understanding of the organization and its needs. It is a process that is ongoing and evolves over time. The goal of job design is to create a job that is meaningful and motivating for the employee, and that contributes to the organization's success. Job design is a key component of human resources management, and it is essential for creating a high-performing workforce.

There are several factors that can influence the effectiveness of job design. These factors include the employee's skills and abilities, the organization's needs, and the job design process itself. The employee's skills and abilities are a key factor in job design, as they determine the tasks and responsibilities that the employee can handle. The organization's needs are also a key factor, as they determine the tasks and responsibilities that are required for the organization to succeed. The job design process itself is also a key factor, as it determines how well the job design is implemented and evaluated.

Job design is a process that is essential for creating a high-performing workforce. It is a process that requires a deep understanding of the organization and its needs, and that involves creating a job that is meaningful and motivating for the employee. Job design is a key component of human resources management, and it is essential for creating a high-performing workforce. Job design is a process that is ongoing and evolves over time, and it is essential for creating a high-performing workforce.

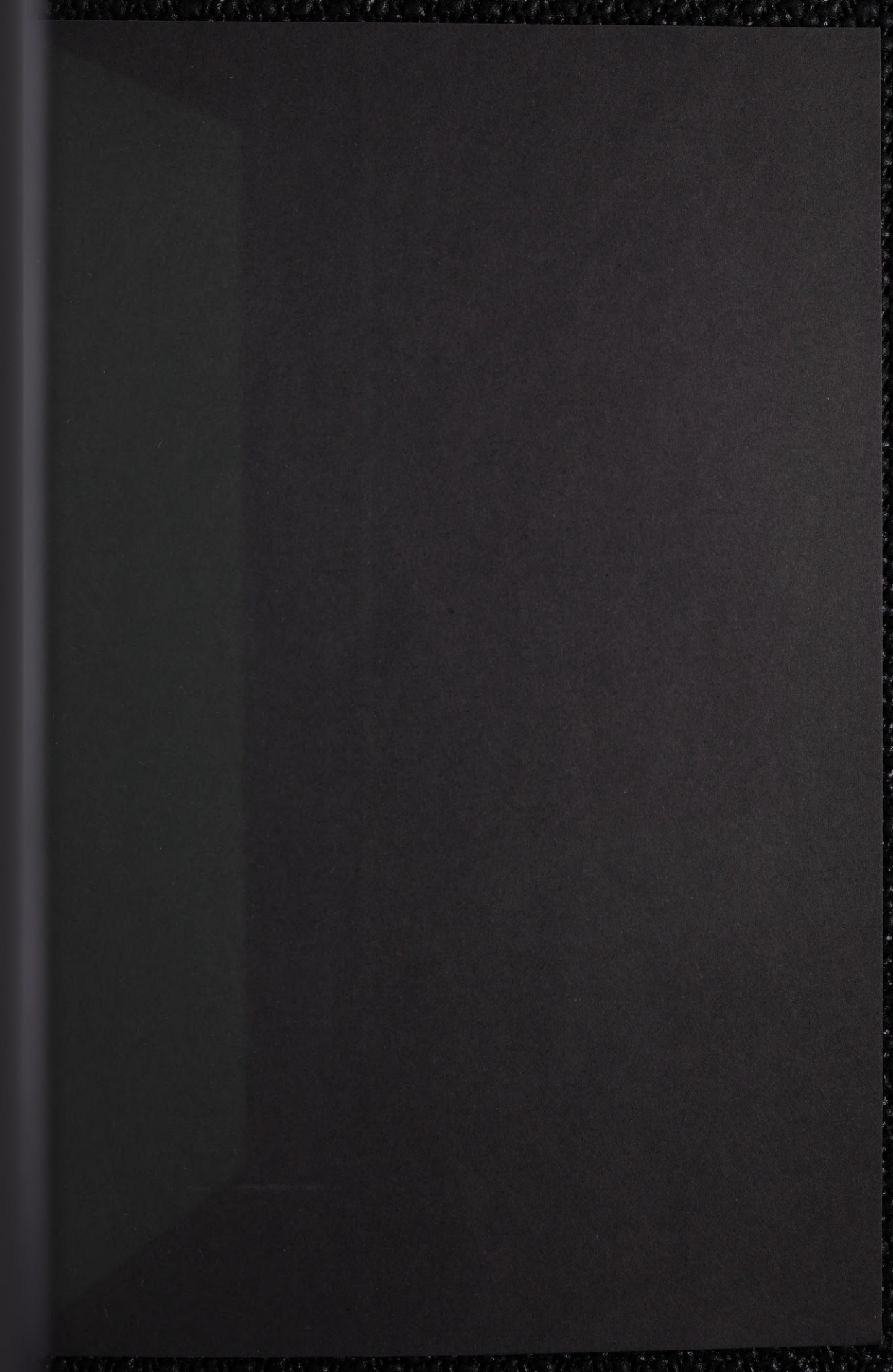
The process of job design is a complex one, and it requires a deep understanding of the organization and its needs. It is a process that is ongoing and evolves over time. The goal of job design is to create a job that is meaningful and motivating for the employee, and that contributes to the organization's success. Job design is a key component of human resources management, and it is essential for creating a high-performing workforce.

Job design is a process that is essential for creating a high-performing workforce. It is a process that requires a deep understanding of the organization and its needs, and that involves creating a job that is meaningful and motivating for the employee. Job design is a key component of human resources management, and it is essential for creating a high-performing workforce. Job design is a process that is ongoing and evolves over time, and it is essential for creating a high-performing workforce.

The process of job design is a complex one, and it requires a deep understanding of the organization and its needs. It is a process that is ongoing and evolves over time. The goal of job design is to create a job that is meaningful and motivating for the employee, and that contributes to the organization's success. Job design is a key component of human resources management, and it is essential for creating a high-performing workforce.

Ls. 8.76

LATVIJAS NACIONĀLO PARTIZĀNU KAUJU UN PIEMIŅAS VIETAS (1944 – 1956)

- - kauju vietas
- - piemiņas vietas
- - pieminekļi
- - baltie krusti
- - brāļu kapi
- - nometņu vietas (bunkuri)

Piemiņas vietu anotācijas grāmatas beigās.

2008-5
1

mērogs 0 1 2 cm

Latvijas Tēvijas Sargu (partizānu) Apvienības apbalvojums "Kalpaka krusts" dibināts 1945. gada 11. novembrī. Mērogs 2:1. Pēc parauga čekas lietā rekonstruējis Modris Esserts.

Design of "Kalpaks' Cross," a medal of the Latvian Fatherland Guard (Partisan) Association established on 11 November 1945. Scale 2:1. Design reconstructed on the basis of materials in KGB case file.